कविकुलतिलक श्रीत्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत

श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्य विरचिता

मणिमञ्जरी

रायपल्लि राघवेन्द्राचार्य विरचित संस्कृत कन्नड व्याख्या सहिता

तथा

पूज्य बाळगारु श्रीनिवासाचार्य विरचितम्

मणिमञ्जरीवैभवम्

(माणिक्यमञ्जरीखण्डनम्)

प्रकाशनम् : श्रीत्रैलोक्याचार्यसेवकवृन्दः, बेङ्गळूरु

श्रीमत् कविकुलतिलक त्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत

श्रीनारायणपण्डिताचार्य

विरचिता

मणिमञ्जरी

मैसूरुमहाराजमहासंस्थानधर्माधिकारि

श्रीरायपाळ्य राघवेन्द्राचार्य

विरचित संस्कृत-कन्नड व्याख्यासहिता

तथा

परमपूज्य पण्डितराज श्रीजालीहाळ श्रीनिवासाचार्य शिष्[illegible]र

पूज्यश्रीबाळगारु श्रीनिवासाचार्यं

विरचितं

मणिमञ्जरीवैभवम्

माणिक्यमञ्जरीखण्डनात्मकम्

प्रकाशनं

श्री त्रैलोक्याचार्यसेवकवृन्दः

बेङ्गळूरु

Manimanjari of Sri Narayana Panditacharya with Sanskrit-Kannada Commentries by Sri Rayapalya Raghavendracharya & **Manimanjarivaibhavam** by Sri Balagaru Srinivasacharya

© Reserved

First Edition : 2003

Pages : 96 + 188 + 152

Price : Rs. 150

Published by :
Sri Trilokyacharya Sevaka Vrinda
Madhva Mandiram, 882, 13th Main
5th Cross, Hanumanthanagar,
Bangalore - 560 019.

Typeset (D.T.P.) by :
Tulasi Impressions
Bangalore - 78. ✆ 6646307.

Cover Page Design by : **Sheshagiri**

Printers :
Adithya Printers
Hanumanthanagar, Bangalore-19.

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

ಪರಮ ಪೂಜ್ಯ ಪಂಡಿತರಾಜ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ಶ್ರೀ ಪೂಜ್ಯ ಬಾಳಗಾರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ 1973ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಗೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಶ್ರೀ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯಸೇವಕವೃಂದವು ಶ್ರೀ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರೆದ ಮತ್ತೊಂದು ಅದ್ವೈತ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಪರಮಾನಂದವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದು ನಮಗೆ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳು ಪರಮಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ 1977ರಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರು ಬರೆದ ಶ್ರೀ ವಿಜಯೀಂದ್ರವಿಜಯ ವೈಜಯಂತೀ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಖಂಡನ – ಮಂಡನ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಕಾಶನೆಗೆ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆದ, ಹಾಗೂ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಬಾಳಗಾರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಾಧನತತ್ಪರವಾದ ಶ್ರೀ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯಸೇವಕ ವೃಂದಕ್ಕೆ ಇವರೀರ್ವರ ಕರುಣೆ ತುಂಬಿರುವುದು ಇದೀಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈಗ್ಗೆ ಸುಮಾರು 10 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ 1993ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ 'ಸಭಾಸಾರವೈಭವ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಭಾಗ್ಯ ಒದಗಿಬಂತು. ಆ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ''ಅದ್ವೈತ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ'' ಎಂಬ ದುರ್ವಾದದ ಖಂಡನೆಯಾಗಿ ಶ್ರೀ ಸತ್ಯಧ್ಯಾನತೀರ್ಥರ ಸಭಾಸಾರಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥದ ಮಂಡನೆಯಾಗಿ, ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಪರ ಸಾತ್ವಿಕ ವರ್ಗ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಧ್ವಜನಿತೆ ಪರಮಾನಂದಗೊಂಡಿತು. ಆನಂತರ 5 ವರ್ಷಗಳ ಬಳಿಕ ''ಈಶಾನಸ್ತುತಿ'' ಎಂಬ ದುಷ್ಟ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನೊಂದ ಮಾಧ್ವರಿಗೆ ಸಾಂತ್ವನ ಸಂತಸಗಳ ನೀಡುವಂತೆ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮಾಧ್ವಸ್ತುತಿಯನ್ನು ನಾಕುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಹಿತ ವಾಯುಸ್ತುತಿಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಭಾಗ್ಯ ಒದಗಿ ಬಂದಿತು. ಇದರಿಂದ ಈಶಾನಸ್ತುತಿ ಕಾರನಾದ ಅಹೋಬಲಪಂಡಿತನು ಎಂಥಾ ದುರ್ಬಲನೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಮಾಧ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತ – ಚರಿತ್ರೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಳಂಕ ತರಲು ಪರವಾದಿಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ನೀಡಿದ ಮಹಾತ್ಮರು.

ಈಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹಿಂದಿನ ಸನ್ನಿವೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಮಾಧ್ವರ ಪವಿತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ – ಮಣಿಮಂಜರೀ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ವಾದಿಸಲು ಹೊರಟ ''ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರೀ'' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಯಾವ ಮಾಧ್ವರು ನೊಂದದೇ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯ? ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಕೂಡಲೇ ನಮ್ಮ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಶ್ರೀಹರಿ – ವಾಯುಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರುವ ಶ್ರೀ ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಈಚೆಗೆ ಕಳೆದ ವರ್ಷದ

ಮಧ್ವನವಮಿಗೆ ಹತ್ತು - ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳ ಮುಂಚೆ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯು ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು. ಆ ಕೂಡಲೆ ಹಗಲು - ರಾತ್ರಿ ಎನ್ನದೆ ಇತರ ಕಾರ್ಯ ಒತ್ತಡದ ನಡುವೆಯೂ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವದ ರಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಏಕೆ ಇದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟು ಅವಸರವೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ, ''ಹರಿ-ವಾಯುಗಳ ನಿಂದಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ನೊಂದಿದ ಹೃದಯದಿಂದ ''ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮ - ವಾಯು ಜೀವೋತ್ತಮ'' ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಮಧ್ವನವಮೀ ಉತ್ಸವ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ಫಲ? ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಅದಕ್ಕೆ ಖಂಡನವಾದರೆ ಈ ಸಲದ ಮಧ್ವನವಮೀ ಉತ್ಸವ ಸಾರ್ಥಕ'' ಎಂದು ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಾಗ, ಇಂಥ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪಡೆದ ನಾವೆಷ್ಟು ಧನ್ಯರೆಂದು ಭಾವನೆಯಾಯಿತು. ಅದರಂತೆಯೇ ಈ ಸಲದ ಮಧ್ವನವಮಿಯಲ್ಲಿ, ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಮಂಡಿಸುವ ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಮಧ್ವರಾಯರ ಭಾವಚಿತ್ರದೊಡನೆ ನಡೆವ ರಥೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕರಿಸಿಟ್ಟು ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಮಧ್ವನವಮೀ ಉತ್ಸವವನ್ನು ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ನೆರವೇರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ 'ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ' ಗ್ರಂಥವು ರಚನೆಯಾಗಿ ವರ್ಷ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ವಿಳಂಬವಾಗಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಆರ್ಥಿಕ ಅನುಕೂಲ್ಯಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವರೆಗೆ ಇದರ ಮುದ್ರಣ ವಿಲಂಬವಾಯಿತಷ್ಟೆ ಆದರೆ ಈಗ ಶ್ರೀಹರಿವಾಯುಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಸೌಕರ್ಯವು ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ, ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಪರಮಾನುಗ್ರಹಮಾಡಿ, ಇದನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದರು. ಆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರು. ಕೇವಲ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನರ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಮುಂದಾಗಿ ಇಟ್ಟು, ಅದರ ಹಿಂದೆ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥವಿರಲೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಇದು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನರಲ್ಲಿರುವ ಗೌರವ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿತ್ತು.

ಆಗ ಹೇಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಾಶನೆಯು ಗುರಿಸಾಧಿಸುವುದೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಿದಾಗ, ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರಾದ, ಹಾಗೂ ನಮಗೆಲ್ಲ ಮಧ್ವವಿಜಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಶ್ರೀ ರುಚಿರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ತಿಳಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆ ಈಗ ಈ ಗ್ರಂಥ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತ ಮಣಿಮಂಜರಿಯೊಡನೆ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ಹೊರಬರುತ್ತಿದೆ.

.ಪಂಡಿತ ಪ್ರಕಾಂಡ ಶ್ರೀರಾಯಪಳ್ಳಿ (ಪುಂಗನೂರು) ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದ ಧೀರ ಪುರುಷರು. ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಎರಡೂ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದು ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದಂತೆ ಈ ಗ್ರಂಥ ರೂಪಗೊಂಡಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ವಿಚಾರವೂ ಬೇಕೆಂಬ ನಮ್ಮ ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ

ಶ್ರೀ ರುಚಿರಾಚಾರ್ಯರು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಾತ್ಮಕ ಲೇಖನವನ್ನು ಬರೆದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀಮತ್ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಘಟನೆಯನ್ನು ಅಪಲಾಪ ಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರೀ ಖಂಡನೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನೆಯ ಉತ್ಸವದಲ್ಲೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪವಾಯಿತು. ಅದೂ ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಯಸಿದ್ದರು. ಧಾರವಾಡದಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿದ್ದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳಾದ ಪರಮ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಚಾರ್ಯರು ಇರುವವರೆಗೆ ಈ ತರಹದ ಮಾಧ್ವ ಅವಹೇಳನ ಗ್ರಂಥವು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ 'ಅದ್ವೈತ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ' 'ಈಶಾನ ಸ್ತುತಿ' 'ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರೀ' ಎಂಬ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವರಾಯರನ್ನು ಬೈದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡಿರುವರೋ, ಅದು ನಮ್ಮ ಪೂಜ್ಯ ಗುರುಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ ನಾವೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರೀಖಂಡನವಾದ ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವವನ್ನು ಮೆರವಣಿಗೆ ಉತ್ಸವಾದಿ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುವುದು ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಕ್ಷೇತ್ರದತ್ತ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡವ ಸೌಭಾಗ್ಯವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇದು ನಮಗೂ ಪರಮಾನಂದದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಆ ಪರಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಾಶನ ಹೇಗೆ ಸುಲಲಿತವಾದೀತೆಂದು ವಿಚಾರವುಂಟಾದಾಗ, ಶ್ರೀ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳ ಆಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ಸೇತುರಾಮಾಚಾರ್ಯರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಧಾರವಾಡದ ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀ ರಾಮಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಈ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಹೋತ್ಸವ ಸಾಕಾರಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ ಯೆಂದು ಸಂತಸದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು

' ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಆಧಾರಸ್ತಂಭರೆಂದರೆ, ಗ್ರಂಥಕಾರರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಾಳಗಾರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಆಶೀರ್ವಾದದ ಫಲವಾಗಿಯೇ, ಮಾಧ್ವರಿಗೆಲ್ಲ ಹೆಮ್ಮೆಯ ವಿಷಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯಸೇವಕವೃಂದ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಭಾಗ್ಯ ಒದಗಿ ಬಂದಿದೆಯಷ್ಟೆ ಇಂಥಾ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರನ್ನಾಗಿ ಕರುಣೆ ಮಾಡಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳಾದ ಪಂಡಿತರಾಜ ಶ್ರೀಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾ ಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸೇವಕವೃಂದ ಅನಂತ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಪೂಜ್ಯ ಬಾಳಗಾರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅಡಿದಾವರೆಗೆ ಅನಂತ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ, ಹೀಗೆಯೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀ ಹರಿವಾಯು ಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಭಾಗ್ಯ ಈ ಸೇವಕವೃಂದಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಲೆಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇದರಂತೆ ಈ 'ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ' ಗ್ರಂಥದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ ರೂಪ ಲೇಖನ ಬರೆದು, ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರತಿಹಂತವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರುಚಿರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಣಾಮಗಳು. ಅಂತೆಯೇ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರೋಚನಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಸುಕೇಶಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಹೊಳಲುಗುಂದ ಜಯತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ, ಕಣೇಕಲ್ ಶ್ರೀಕಾಂತಾಚಾರ್ಯ ಇವರಿಗೆಲ್ಲ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು. ಹಗಲು – ರಾತ್ರಿ ಅನ್ನ-ನಿದ್ದೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮುದ್ರಣವು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಲು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಾಡಿರುವ ಪರಿಶ್ರಮ ಅನನ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವದೊಡನೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಶೋಭೆಯಾಗಲೆಂದು ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉಪಯೋಗ ಅಧಿಕವಾಗಲೆಂದು, ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಮುದ್ರಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಲು ಅನುಮತಿಸಿದ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪೌತ್ರರಾದ ಶ್ರೀವಿಜಯೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪರಿಚಯ ತಿಳಿಸಿದ ಗೋಪೀನಾಥ್ ರಾಯರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ರಚನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಯಸುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಮಾಧವರಾವ್ ಅವರನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಮಹನೀಯರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ.

1.	ಮಾತಾಪಿತೃಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೆಬ್ಬಾಳ್ ನಾಗರಾಜಾಚಾರ್	20.000
2.	ಕೆ.ವಿ. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ	10.000
3.	ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾಯರು	10.000
4.	ಅನಂತಸ್ವಾಮಿ	10.000
5.	ಚಿಂಚೋಳಿ ಬದರೀನಾಥ	5.000
6.	ಪ್ರಸನ್ನಾಚಾರ್ ಮಾನವಿ	5.000
7.	ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಂ	5.000
8.	ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ	5.000
9.	ನಾರಾಯಣರಾವ್, ಬಳ್ಳಾರಿ	5.000
10.	ಗುರುಪ್ರಸಾದ್, ಉಡುಪಿ	2.000
11.	ಕಾಶೀ ರಮೇಶ್	2.000

ಹೀಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ನೆರವಾದ ಈ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದರಂತೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಿರುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನೋತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಹಮ್ಮಿ ಕೊಂಡು ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳ ವಿಶೇಷ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತನು-ಮನ-ಧನಗಳಿಂದ ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಧಾರವಾಡದ ಅಶೇಷ ವೈದಿಕ-ಲೌಕಿಕ ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃ ಈ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪಂಡಿತಪ್ರಕಾಂಡ ಶ್ರೀ ಗಂಗೂರು ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಆಯೋಜನೆಗಾಗಿ ಹಗಲಿರುಳೂ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಯಶಸ್ವಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಶ್ರೀ ಸೇತೂರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗಳು.

ಇದರಂತೆ, ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀ ರಾಮಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಈ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉತ್ಸಾಹ ದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದ ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀರಾಮಮಂದಿರ ವಿಶ್ವಸ್ಥ ಮಂಡಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೆ.ಎಸ್. ಉಪಾಧ್ಯೆ, ಶ್ರೀ ನವಲಗುಂದ ಗೋವಿಂದರಾವ್, ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಉದ್ಧವ, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಚಚಡಿ, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಹುದ್ದಾರ್, ಶ್ರೀ ಡಾ ವಿ.ಆರ್. ದೇಸಾಯಿ, ಶ್ರೀ ಪ್ರ. ಪಂಢರೀ, ಶ್ರೀ ದಾಮೋದರಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಬದರೀಶಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಮಾಧವ, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಗುಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾರವಾಡದ ಸಕಲ ಆಸ್ತಿಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ 'ತುಳಸೀ ಇಂಪ್ರೆಷನ್ಸ್' ಹಾಗು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಮಾಡಿದ 'ಆದಿತ್ಯ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್' ಸಂಸ್ಥೆಗೆ, ಹಾಗೂ ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀ ಶೇಷಗಿರಿ ಅವರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನದ ಸದುಪಯೋಗವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಸಜ್ಜನರೂ ಪಡೆಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತ, ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನ ರೂಪ ಸತ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳು ಸುಪ್ರೀತರಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನಾ
ಮಾರ್ಗ - ಕೃಷ್ಣ - ಪಂಚಮೀ
14-12-2003

ದ್ವಾರಕಾನಾಥ್
**ಶ್ರೀ ತ್ರೈಲೋಕಾಚಾರ್ಯರಸೇವಕವೃಂದದ
ಪರವಾಗಿ**

ಇದರಂತೆ ಈ 'ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ' ಗ್ರಂಥದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ ರೂಪ ಲೇಖನ ಬರೆದು, ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರತಿಹಂತವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರುಚಿರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಣಾಮಗಳು. ಅಂತೆಯೇ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರೋಚನಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಸುಕೇಶಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಹೊಳಲುಗುಂದ ಜಯತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ, ಕಣೇಕಲ್ ಶ್ರೀಕಾಂತಾಚಾರ್ಯ ಇವರಿಗೆಲ್ಲ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು. ಹಗಲು - ರಾತ್ರಿ ಅನ್ನ-ನಿದ್ದೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮುದ್ರಣವು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಲು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಾಡಿರುವ ಪರಿಶ್ರಮ ಅನನ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವದೊಡನೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಶೋಭೆಯಾಗಲೆಂದು ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉಪಯೋಗ ಅಧಿಕವಾಗಲೆಂದು, ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಮುದ್ರಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಲು ಅನುಮತಿಸಿದ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪೌತ್ರರಾದ ಶ್ರೀವಿಜಯೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪರಿಚಯ ತಿಳಿಸಿದ ಗೋಪೀನಾಥ್ ರಾಯರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ರಚನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಯಸುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಮಾಧವರಾವ್ ಅವರನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಮಹನೀಯರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ.

1.	ಮಾತಾಪಿತೃಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೆಬ್ಬಾಳ್ ನಾಗರಾಜಾಚಾರ್	20.000
2.	ಕೆ.ವಿ. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ	10.000
3.	ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾಯರು	10.000
4.	ಅನಂತಸ್ವಾಮಿ	10.000
5.	ಚಿಂಚೋಳಿ ಬದರೀನಾಥ	5.000
6.	ಪ್ರಸನ್ನಾಚಾರ್ ಮಾನವಿ	5.000
7.	ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಂ	5.000
8.	ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ	5.000
9.	ನಾರಾಯಣರಾವ್, ಬಳ್ಳಾರಿ	5.000
10.	ಗುರುಪ್ರಸಾದ್, ಉಡುಪಿ	2.000
11.	ಕಾಶೀ ರಮೇಶ್	2.000

ಹೀಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ನೆರವಾದ ಈ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದರಂತೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಿರುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನೋತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳ ವಿಶೇಷ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತನು-ಮನ-ಧನಗಳಿಂದ ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಧಾರವಾಡದ ಅಶೇಷ ವೈದಿಕ-ಲೌಕಿಕ ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃ ಈ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪಂಡಿತಪ್ರಕಾಂಡ ಶ್ರೀ ಗಂಗೂರು ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಆಯೋಜನೆಗಾಗಿ ಹಗಲಿರುಳೂ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಯಶಸ್ವಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಶ್ರೀ ಸೇತೂರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗಳು.

ಇದರಂತೆ, ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀ ರಾಮಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಈ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದ ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀರಾಮಮಂದಿರ ವಿಶ್ವಸ್ಥ ಮಂಡಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೆ.ಎಸ್. ಉಪಾಧ್ಯೆ, ಶ್ರೀ ನವಲಗುಂದ ಗೋವಿಂದರಾವ್, ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಉದ್ಧವ, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಚಚಡಿ, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಹುದ್ದಾರ್, ಶ್ರೀ ಡಾ ವಿ.ಆರ್. ದೇಸಾಯಿ, ಶ್ರೀ ಪ್ರ. ಪಂಢರೀ, ಶ್ರೀ ದಾಮೋದರಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಬದರೀಶಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಮಾಧವ, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಗುಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾರವಾಡದ ಸಕಲ ಆಸ್ತಿಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ 'ತುಳಸೀ ಇಂಪ್ರೆಷನ್ಸ್' ಹಾಗು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಮಾಡಿದ 'ಆದಿತ್ಯ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್' ಸಂಸ್ಥೆಗೆ, ಹಾಗೂ ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀ ಶೇಷಗಿರಿ ಅವರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನದ ಸದುಪಯೋಗವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಸಜ್ಜನರೂ ಪಡೆಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತ, ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನ ರೂಪ ಸತ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳು ಸುಪ್ರೀತರಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನಾ
ಮಾರ್ಗ - ಕೃಷ್ಣ - ಪಂಚಮೀ
14-12-2003

ದ್ವಾರಕಾನಾಥ್
ಶ್ರೀ ತ್ರೈಲೋಕಾಚಾರ್ಯರಸೇವಕವೃಂದದ
ಪರವಾಗಿ

ಇದರಂತೆ ಈ 'ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ' ಗ್ರಂಥದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ ರೂಪ ಲೇಖನ ಬರೆದು, ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರತಿಹಂತವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರುಚಿರಾ ಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಣಾಮಗಳು. ಅಂತೆಯೇ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರೋಚನಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಸುಕೇಶಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಹೊಳಲುಗುಂದ ಜಯತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ, ಕಣೇಕಲ್ ಶ್ರೀಕಾಂತಾಚಾರ್ಯ ಇವರಿಗೆಲ್ಲ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು. ಹಗಲು – ರಾತ್ರಿ ಅನ್ನ-ನಿದ್ದೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮುದ್ರಣವು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಲು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಾಡಿರುವ ಪರಿಶ್ರಮ ಅನನ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವದೊಡನೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಶೋಭೆಯಾಗಲೆಂದು ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉಪಯೋಗ ಅಧಿಕವಾಗಲೆಂದು, ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾ ಚಾರ್ಯರು ಮುದ್ರಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಲು ಅನುಮತಿಸಿದ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪೌತ್ರರಾದ ಶ್ರೀವಿಜಯೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪರಿಚಯ ತಿಳಿಸಿದ ಗೋಪೀನಾಥ್ ರಾಯರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ರಚನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಯಸುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಮಾಧವರಾವ್ ಅವರನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಮಹನೀಯರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ.

1.	ಮಾತಾಪಿತೃಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೆಬ್ಬಾಳ್ ನಾಗರಾಜಾಚಾರ್	20.000
2.	ಕೆ.ವಿ. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ	10.000
3.	ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾಯರು	10.000
4.	ಅನಂತಸ್ವಾಮಿ	10.000
5.	ಚಿಂಚೋಳಿ ಬದರೀನಾಥ	5.000
6.	ಪ್ರಸನ್ನಾಚಾರ್ ಮಾನವಿ	5.000
7.	ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಂ	5.000
8.	ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ	5.000
9.	ನಾರಾಯಣರಾವ್, ಬಳ್ಳಾರಿ	5.000
10.	ಗುರುಪ್ರಸಾದ್, ಉಡುಪಿ	2.000
11.	ಕಾಶೀ ರಮೇಶ್	2.000

ಹೀಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ನೆರವಾದ ಈ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದರಂತೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಿರುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನೋತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳ ವಿಶೇಷ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತನು-ಮನ-ಧನಗಳಿಂದ ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಧಾರವಾಡದ ಅಶೇಷ ವೈದಿಕ-ಲೌಕಿಕ ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃ ಈ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪಂಡಿತಪ್ರಕಾಂಡ ಶ್ರೀ ಗಂಗೂರು ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಆಯೋಜನೆಗಾಗಿ ಹಗಲಿರುಳೂ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಯಶಸ್ವಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಶ್ರೀ ಸೇತೂರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗಳು.

ಇದರಂತೆ, ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀ ರಾಮಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಈ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದ ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀರಾಮಮಂದಿರ ವಿಶ್ವಸ್ಥ ಮಂಡಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೆ.ಎಸ್. ಉಪಾಧ್ಯೆ, ಶ್ರೀ ನವಲಗುಂದ ಗೋವಿಂದರಾವ್, ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಉದ್ಧವ, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಚಚಡಿ, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಹುದ್ದಾರ್, ಶ್ರೀ ಡಾ ವಿ.ಆರ್. ದೇಸಾಯಿ, ಶ್ರೀ ಪ್ರ. ಪಂಢರೀ, ಶ್ರೀ ದಾಮೋದರಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಬದರೀಶಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಮಾಧವ, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಗುಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾರವಾಡದ ಸಕಲ ಆಸ್ತಿಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ 'ತುಳಸೀ ಇಂಪ್ರೆಷನ್ಸ್' ಹಾಗು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಮಾಡಿದ 'ಆದಿತ್ಯ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್' ಸಂಸ್ಥೆಗೆ, ಹಾಗೂ ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀ ಶೇಷಗಿರಿ ಅವರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನದ ಸದುಪಯೋಗವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಸಜ್ಜನರೂ ಪಡೆಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತ, ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನ ರೂಪ ಸತ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳು ಸುಪ್ರೀತರಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನಾ
ಮಾರ್ಗ - ಕೃಷ್ಣ - ಪಂಚಮೀ
14-12-2003

ದ್ವಾರಕಾನಾಥ್
ಶ್ರೀ ತ್ರೈಲೋಕಾಚಾರ್ಯರಸೇವಕವೃಂದದ
ಪರವಾಗಿ

ಇದರಂತೆ ಈ 'ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ' ಗ್ರಂಥದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ ರೂಪ ಲೇಖನ ಬರೆದು, ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರತಿಹಂತವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರುಚಿರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಣಾಮಗಳು. ಅಂತೆಯೇ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ರೋಚನಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಸುಕೇಶಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಹೊಳಲುಗುಂದ ಜಯತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ, ಕಣೇಕಲ್ ಶ್ರೀಕಾಂತಾಚಾರ್ಯ ಇವರಿಗೆಲ್ಲ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು. ಹಗಲು - ರಾತ್ರಿ ಅನ್ನ-ನಿದ್ದೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮುದ್ರಣವು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಲು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಾಡಿರುವ ಪರಿಶ್ರಮ ಅನನ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವದೊಡನೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಶೋಭೆಯಾಗಲೆಂದು ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉಪಯೋಗ ಅಧಿಕವಾಗಲೆಂದು, ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಮುದ್ರಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಲು ಅನುಮತಿಸಿದ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪೌತ್ರರಾದ ಶ್ರೀವಿಜಯೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪರಿಚಯ ತಿಳಿಸಿದ ಗೋಪೀನಾಥ್ ರಾಯರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ರಚನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಯಸುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಮಾಧವರಾವ್ ಅವರನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಮಹನೀಯರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ.

1.	ಮಾತಾಪಿತೃಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೆಬ್ಬಾಳ್ ನಾಗರಾಜಾಚಾರ್	20.000
2.	ಕೆ.ವಿ. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ	10.000
3.	ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾಯರು	10.000
4.	ಅನಂತಸ್ವಾಮಿ	10.000
5.	ಚಿಂಚೋಳಿ ಬದರೀನಾಥ	5.000
6.	ಪ್ರಸನ್ನಾಚಾರ್ ಮಾನವಿ	5.000
7.	ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಂ	5.000
8.	ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ	5.000
9.	ನಾರಾಯಣರಾವ್, ಬಳ್ಳಾರಿ	5.000
10.	ಗುರುಪ್ರಸಾದ್, ಉಡುಪಿ	2.000
11.	ಕಾಶೀ ರಮೇಶ್	2.000

ಹೀಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ನೆರವಾದ ಈ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದರಂತೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಿರುವ ಎಲ್ಲ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾಶನೋತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳ ವಿಶೇಷ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತನು-ಮನ-ಧನಗಳಿಂದ ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಧಾರವಾಡದ ಅಶೇಷ ವೈದಿಕ-ಲೌಕಿಕ ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃ ಈ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪಂಡಿತಪ್ರಕಾಂಡ ಶ್ರೀ ಗಂಗೂರು ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಆಯೋಜನೆಗಾಗಿ ಹಗಲಿರುಳೂ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಯಶಸ್ವಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಶ್ರೀ ಸೇತೂರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗಳು.

ಇದರಂತೆ, ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀ ರಾಮಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಈ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದ ಶ್ರೀ ವನವಾಸೀರಾಮಮಂದಿರ ವಿಶ್ವಸ್ಥ ಮಂಡಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಉತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೆ.ಎಸ್. ಉಪಾಧ್ಯೆ, ಶ್ರೀ ನವಲಗುಂದ ಗೋವಿಂದರಾವ್, ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಉದ್ಧವ, ಗದಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಚಚಡಿ, ಶ್ರೀ ಅಶೋಕ, ಹುದ್ದಾರ್, ಶ್ರೀ ಡಾ ವಿ.ಆರ್. ದೇಸಾಯಿ, ಶ್ರೀ ಪ್ರ. ಪಂಢರೀ, ಶ್ರೀ ದಾಮೋದರಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಬದರೀಶಾಚಾರ್, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ಮಾಧವ, ಗುಡಿ, ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಗುಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾರವಾಡದ ಸಕಲ ಆಸ್ತಿಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಸೇವಕವೃಂದದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ 'ತುಳಸೀ ಇಂಪ್ರೆಷನ್ಸ್' ಹಾಗು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಮಾಡಿದ 'ಆದಿತ್ಯ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್' ಸಂಸ್ಥೆಗೆ, ಹಾಗೂ ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀ ಶೇಷಗಿರಿ ಅವರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನದ ಸದುಪಯೋಗವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಸಜ್ಜನರೂ ಪಡೆಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತ, ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನ ರೂಪ ಸತ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳು ಸುಪ್ರೀತರಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನಾ
ಮಾರ್ಗ - ಕೃಷ್ಣ - ಪಂಚಮೀ
14-12-2003

ದ್ವಾರಕಾನಾಥ್
ಶ್ರೀ ತ್ರೈಲೋಕಾಚಾರ್ಯರಸೇವಕವೃಂದದ
ಪರವಾಗಿ

ग्रन्थानुक्रमणिका

ಗ್ರಂಥಕರ್ತರ ಪರಿಚಯ	೯
ಪೀಠಿಕೆ	೧೪
ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹ	೩೪
विषयानुक्रमणिका	೮೯
मणिमञ्जरी संस्कृत कन्नड व्याख्यानसहिता	१ - १८८
मणिमञ्जरीवैभवम् माणिक्यमञ्जरीखण्डनात्मकम्	**1 - 152**

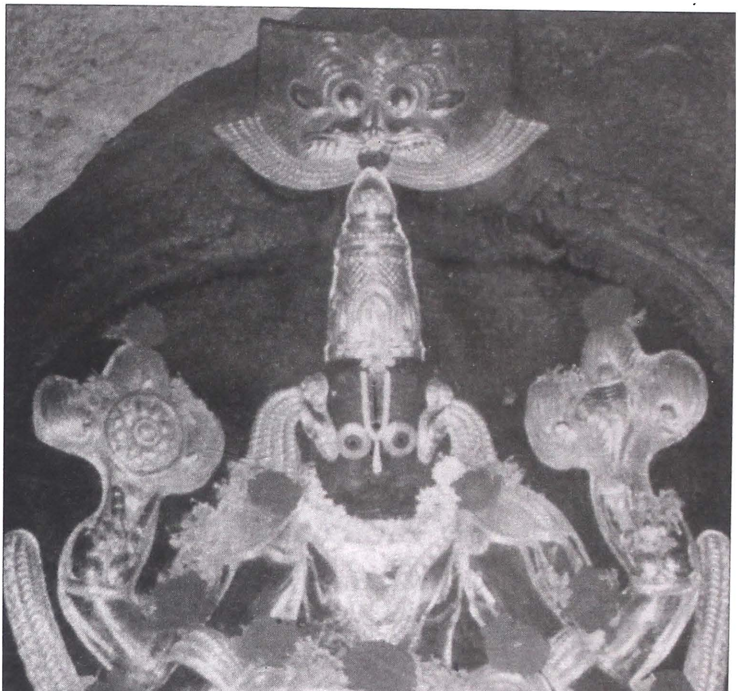

श्रीश्री अक्षोभ्यतीर्थप्रतिष्ठितः अङ्गारनरसिंहः

नरसिंहोऽखिलाज्ञानमतध्वान्तदिवाकरः ।
जयत्यमितसज्ज्ञानसुखशक्तिपयोनिधिः ॥

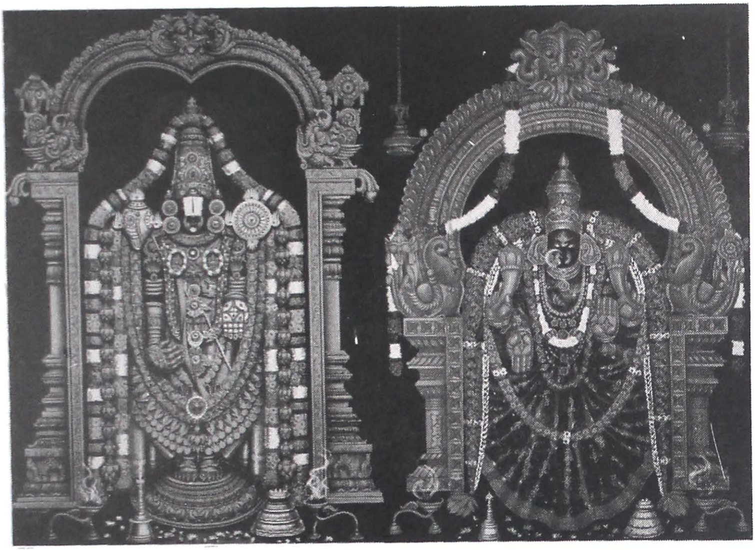

श्रीश्री आनन्दतीर्थभगवत्पादाचार्याः

अभ्रमं भङ्गरहितं अजडं विमलं सदा ।
आनन्दतीर्थमतुलं भजे तापत्रयापहम् ॥

श्रीश्री जयतीर्थश्रीचरणाः

चित्रैः पदैश्च गम्भीरैः वाक्यैर्मानैरखण्डितैः ।
गुरुभावं व्यञ्जयन्ती भाति श्रीजयतीर्थवाक् ॥

श्रीश्रीव्यासतीर्थाः

अर्थिकल्पितकल्पोऽयं प्रत्यर्थिगजकेसरी ।
व्यासतीर्थगुरुर्भूयात् अस्मदिष्टार्थसिद्धये ॥

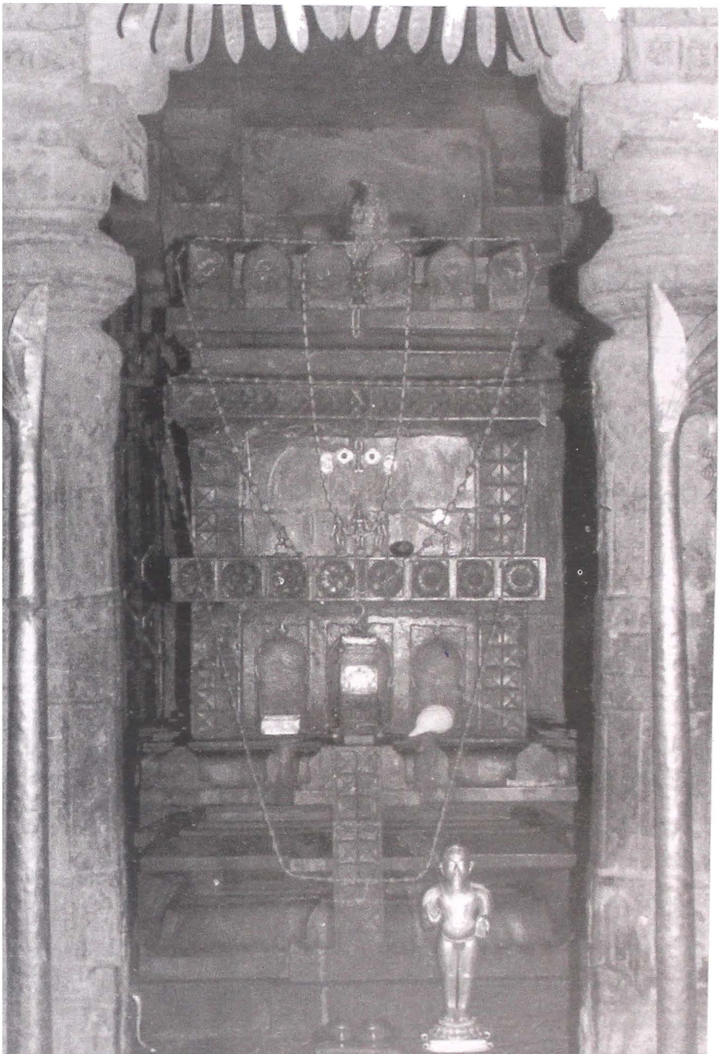

श्रीश्री राघवेन्द्रतीर्थगुरुसार्वभौमाः

पूज्याय राघवेन्द्राय सत्यधर्मरताय च ।
भजतां कल्पवृक्षाय नमतां कामधेनवे ।।

श्रीश्री सत्यध्यानतीर्थाः

वेदशास्त्रपुराणाब्धिविक्रीडनविशारदान् ।
श्रीसत्यध्यानतीर्थाख्यान् उपतिष्ठे गुरून् मम ॥

पण्डितराज श्री जालिहाळ श्रीनिवासाचार्याः

वेदशास्त्रपुराणार्थरसपीयूषवर्षकान्।
शिष्यवात्सल्यभरितान् जालिहाळगुरून् भजे ॥

मैसूरुमहाराजमहासंस्थानधर्माधिकारिणः

श्रीश्री रायपल्लि राघवेन्द्राचार्याः

ಗ್ರಂಥಕರ್ತರ ಪರಿಚಯ

ಇಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಂಜರೀ - ಅದರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ - ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವ ಎಂದು ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳ ತ್ರಿವೇಣೀ ಸಂಗಮವಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತರಾದರೂ ಅವರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಸ್ಮರಣಾಖ್ಯ ಭಾಗವತಧರ್ಮವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು

ಇವರು ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು. ಕವಿಕುಲತಿಲಕ ಶ್ರೀ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೊಡನೆ 15 ದಿನ ವಾದಮಾಡಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮತವೇ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ ಸಮ್ಮತವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಂಬಿದ್ದ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ತೊರೆದು ಮಾಧ್ವರಾದವರು. ಅಂತೆಯೇ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯರು. ಲಿಕುಚವಂಶದ ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾರ್ಚಾರು ಮೂರನೆಯವರು. ಈ ಅಪ್ಪ-ಮಗ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಭಕ್ತಿಯು, ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯೇ ವಾಯುಸ್ತುತಿ-ಮಧ್ವವಿಜಯ- ಮಣಿಮಂಜರೀ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಗಳು. ಈ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಮಾಧ್ವದೀಕ್ಷೆ ಸುದೃಢವೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ಸಂಗತಿಯು. ಹೀಗೆ ಮಾಧ್ವ ಜನತೆಗೆ ಚಿರ ಪರಿಚಿತರಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡ ಧನ್ಯರು. ಪಂಡಿತ್ಚಾರ್ಯರ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಟೀಕೆ
ತತ್ವನಿರ್ಣಯಟೀಕೆ
ಸಂಗ್ರಹ ರಾಮಾಯಣ

ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲದುಕ್ಕಿಂತ ಮಣಿಮಂಜರೀ - ಮಧ್ವವಿಜಯಗಳಿಂದ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರ ಅನನ್ಯವಾದುದು. ಇಂಥ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳುವುದು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಲು ಹೊರಟಂತೆ ನಗೆಪಾಟಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾಯರು

ಪ್ರಕಾಂಡ ಪಂಡಿತರೂ ಸಾತ್ವಿಕರೂ ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನರೂ ವೈಷ್ಣವ ದೀಕ್ಷಾಧುರಂಧರರಾದ ಶ್ರೀ ರಾಯಪಳ್ಳಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಉಭಯ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿದ ಮಹನೀಯರು. ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟ ಧೀಮಂತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು. ಇವರ ಜೀವನ ಚರಿತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೈಸೂರು ಗೋಪೀನಾಥರಾಯರು ಬರೆದ ಲೇಖನ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮನ್‌ನೃಪ ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ 1782ರ ಅಂದರೆ ಹೂಣ ಶಖ 1860ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಪುಂಗನೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಾಂಡಿಲ್ಯ ಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರೂ ಋಕ್ ಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಗಳು ಆದ ಅಣ್ಣಯ್ಯಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ವೈಷ್ಣವ ವಿಪ್ರೋತ್ತಮರು, ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಪತ್ನಿ ಕೋಟ್ಯಮ್ಮರೊಂದಿಗೆ ಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮ ನಿರತರಾಗಿ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಸಾಧನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇವರು ಒಂದು ಸತ್‌ಸಂತಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಳಖೇಡ ರಾಯರ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅವರ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಪುನಃ ಶ್ರೀಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳ ಸೇವಾ ಮಾಡಿದರು. ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಏಲಕ್ಕಿ ಮಾತ್ರ ಸೇವಿಸಿ ಕಠಿಣ ಸೇವಾ ಒಂದು ವಾರ ಮಾಡಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ರೀತ ರಾದ ಶ್ರೀಮಂತ್ರಾಲಯ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು "ಒಬ್ಬ ಸುಪುತ್ರ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದರ ಫಲವೇ ಏಲಕ್ಕಿಯಂತಹ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಜನನ. ಇಬ್ಬರು ಗುರುಗಳ ದಯೆಯಿಂದ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದ್ದರೆಂದರೆ ಇವರು ದೊಡ್ಡವರು ಎಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಪರಮತ ಖಂಡನ ಪೂರ್ವಕ, ಸ್ವಮತ ಸ್ಥಾಪನ ದೀಕ್ಷಾ ಬದ್ಧರಾಗಿ, ಅಂತಹ ಶಿಷ್ಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ 63 ವರ್ಷ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಿಸಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಮತ ಅಂದರೆ ಏನು ಅಂತ ತಿಳಿಸಿ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದವರು.

ಶ್ರೀ ರಾಯಪಾಳ್ಯಂ ರಾಘವೇಂದಾರಾಚರ್ಯರು ಶ್ರೀಪುಂಗನೂರು ರಾಘವೇಂದ್ರಾ ಚಾರ್ಯರೆಂದೇ ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದರು. ಕಾರಣ ಅವರು ಪುಂಗನೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಶ್ರೀ 108 ಸತ್ಯಧರ್ಮಶ್ರೀಪಾಂದಗಳವರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದ ಕಟ್ಟಿ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಷಡಂಗ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದರು, ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಗುರುಗಳು, ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಶಿಷ್ಯರು. ಉತ್ತಮ ನಡತೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಆದರ್ಶ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಗುರುಗಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಶಿಷ್ಯವಾತ್ಸಲ್ಯ. ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ, ಶಿಷ್ಯರ ಹದಿನಾರನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಟೀಕಾ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಜ್ಞಾನ, ಅನುಸಂಧಾನ ದೀಕ್ಷಾ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಮಗ್ರ ಶ್ರೀಮನ್‌ನ್ಯಾಯಸುದಾಮಂಗಳ ಮುಹೂರ್ತ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರಂತೆ. ಪಂಡಿತ ಪ್ರಕಾಂಡರಾದ ಶ್ರೀ ಕಟ್ಟಿ ಆಚಾರ್ಯರ್‍ರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಶಿಷ್ಯರನ್ನೇ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಸಂತೋಷವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಕೊರತೆಯಂತೂ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು ತುಂಬಾ ಅಪರೂಪ ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಬಹುಕಾಲ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ತುಂಬಾ ವ್ರತ ನಿಯಮ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಶ್ರೀಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಗು ಹುಟ್ಟಿತು. ತುಂಬಾ ಸುಂದರವಾದ ಸುಲಕ್ಷಣವಾದ ಮಗು, ಅಂತಹ ಮಗುವನ್ನು ಕೂಡಲೇ (ಮಂಗಳಸ್ನಾನವಾದ ಕೂಡಲೇ) ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವ

ಅಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಗುವನ್ನು ದತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು. ಇದಾದ ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳ ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಾದರು. ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಭಕ್ತಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ತುಂಬಾ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ನೆನೆಯುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು ತುಂಬಾ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರಲ್ಲಿನ ವಿನಯ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಭೂಷಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಎಲ್ಲಾ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲ ಗೌರವ ಇವರಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಅವರು ತುಂಬಾ ನಮ್ರತೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೇ ಪ್ರಕಾಂಡ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಅಶನ ವಸತಿ, ವಿದ್ಯಾವನ್ನು ಪಡೆದವರಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀ ಎಳತ್ತೂರು ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀಧಾರಾಪುರಂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಾ ಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀಕಾಶೀಪ್ರಾಣೇಶಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀ ಪೆರಿಯಾಕುಳಂ ರಾಮಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರಂ ವಾಸುದೇವಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀಮದುರೈ ಶ್ರೀನಿವಾಸಚಾರ್ಯರು. ಶ್ರೀ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು, ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಗುರುಕುಲ ಎಂಬ ಯಾವುದೇ ಫಲಕ ಗಳಿಲ್ಲದೇ ಎಲೆಯ ಮರೆಯ ಕಾಯಿಯಂತೆ ಯಾವ ಆಡಂಬರ ಇಲ್ಲದೇ ಜೀವನ ನಡೆಸಿದವರು.

ಔದಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಅನೇಕ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಭಾರಿ ಶಾಲುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೂ, ಅವರು ಈ ಶಾಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಹೊದಿಸುತ್ತಿದ್ದರೇ ಹೊರತು, ಒಂದು ದಿನವೂ ತಾವು ಶಾಲು ಹೊದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲಿಗೆ ಅದ್ವೈತ ಪಂಡಿತರಾದ ಶ್ರೀ ಅನಂತಕೃಷ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ವಿಶೇಷ ಗೌರವವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದರು.

ಬಡವರ ಅನೇಕ ಮದುವೆ-ಮುಂಜಿಗಳು ಕೊಡಗೈಯವರಾದ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ನಡೆದಿದ್ದವು. ಅವರ ಮನೆ ಮೈಸೂರಿನ ಬಜ್ಜಣ್ಣಲೇನಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಗೌರವದಿಂದ ಅಂದಿನ ಮುನಿಸಿಪಲ್ ಕಮೀಷನರ್‌ರವರು ಅವರಿಗೆ "ಇನ್ನೂ ಒಂದು ನಾಲ್ಕು ಸೈಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದಾಗ ವಿನಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅವನ್ನು ಬಡವರಾದ ನಮ್ಮಂತವರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿದರು. ಅವರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರ ನೆನೆಸಿ ದೀಪ ಹಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಜಯಾಲಯ ಮುದ್ರಣಾಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಧ್ವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಮುದ್ರಿಸಿ, ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಾಭವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೇ ಹಂಚಿದರು. ಅವರ ಬರೆದ ವಾಯುಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಮಣಿಮಂಜರಿ ಟೀಕೆಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಆದರ್ಶವಾಗಿದೆ. ಟೀಕೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿವೆ. ಮೈಸೂರಿನ ಓರಿಯಂಟಲ್ ರಿಸರ್ಚ್ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ (ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥ ಸಂಶೋಧನಾಲ ಯದ) ಕ್ಯೂರೈಟರ್ ಆಗಿ, ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರು.

ಎಲ್ಲಾ ಮತದ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿಂದ ಗೌರವಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ವಿದ್ವನ್ ಮಣಿಗಳಾಗಿ ಆದರ್ಶ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಆಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರ ವಿಚಾರ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಶುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರು. ನಿರ್ಮಲ ಚರಿತರಾಗಿದ್ದರು. ನೋಡಿದವರು ಅವರೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡಿದವರು "ಇಂತಹವರು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಳೆ ಬೆಳೆ" ಎಂದುಕೊಂಡು ಇವರ ನೂರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶವಾದರೂ ಯಾರಾದರೂ ನಮ್ಮ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಪುಣ್ಯ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

"ಬಹುರತ್ನಾ ವಸುಂಧರಾ" ಎಷ್ಟೋ ರತ್ನಗಳಿರುವ ಪ್ರಪಂಚ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಲು, ಆಗೋಮ್ಮೆ ಈಗೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಎಲೆ ಮರೆ ಕಾಯಿಯಂತಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದೇ, ಇತರರನ್ನು ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಿ, ತನ್ಮೂಲಕ ಶ್ರೀಹರಿವಾಯುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃ ಸ್ಮರಣೀಯರಾದ ಪಂಡಿತ ಪುಂಗನೂರು ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು.

ಶ್ರೀಯುವರಾಜ ಶ್ರೀಮತ್‌ಕಂಠೀರವ ನರಸಿಂಹರಾಜ ಒಡೆಯರಿಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಸವ ವಾದಾಗ, ಮಗುವಿಗೆ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಲು ಏನು ಹೆಸರು ಇಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್‌ಜಯತೀರ್ಥ ರಚಿತ ಶ್ರೀಮನ್‌ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಪ್ರವಚನ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಜಯ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಇಡಲು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದರಂತೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. ಮೈಸೂರು ಶ್ರೀಮನ್‌ಮಹಾರಾಜ ನಾಲ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ ಅರಮನೆ ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಅವರಿಂದ ತುಂಬಾ ಗೌರವ ಆದರಗಳಿಂದ ಪಂಡಿತ ರತ್ನಂ ಬಿರುದು ಬಂಗಾರದ ತೋಡಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಮಹನೀಯರು. ಆದರೆ ಅಷ್ಟೇ ವಿರಕ್ತರು, ಮಹಾರಾಜರು ಮನೆಯ ದಾನ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ, ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಅಂತ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ನನಗೆ ಮನೆ ಶ್ರೀ ಹರಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ ಸಾಕು ಅಂತ ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇದು ಅವರ ವೈರಾಗ್ಯ "ಯದೃಚ್ಛಾಲಾಭ ಸಂತುಷ್ಟತೆ, ಅಲಂಬುದ್ಧಿ ತ್ಯಾಗದ ಸ್ವಭಾವ ಕಾರ್ಯತಃ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ" ಹೀಗಿದ್ದರೇ ದೇವರು ಒಲಿಯುವುದು ಖಂಡಿತ. ಇದು ಪಂಡಿತಪಾಮರರಿಂದ ಅನುಕರಣೀಯವಾದುದು.

ಶ್ರೀಬಾಳಗಾರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು

ಬಾಣಾಕಾರ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬಾಳಗಾರು ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಜೀವನ ನಡೆಸಿದ ತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯವಂಶದವರಾದ ಸುಬ್ಬಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಗೂ ಕಾವೇರೀಬಾಯಿ ದಂಪತಿಗಳ ದ್ವಿತೀಯ ಕುಮಾರರಾಗಿ, ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳ ಅದ್ವಿತೀಯ ಅನುಗ್ರಹ ಮೂರ್ತಿಗಳೇ ಈ ಶ್ರೀ ಬಾಳಗಾರು ಆಚಾರ್ಯರು. ಶ್ರೀಮತ್ ಉತ್ತರಾದಿ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ

ಸತ್ಯಧ್ಯಾನ ತೀರ್ಥರ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯರೂ ಪಂಡಿತರಾಜ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದಾಂಕಿತರೂ ಆದ ಪರಮ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ ಕರುಣಾದೃಷ್ಟಿ ಇವರ ಜೀವನದ ರೂಪವನ್ನೇ ಬದಲಿಸಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಆಚಾರ್ಯರ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ನ್ಯಾಯವೇದಾಂತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಳಸ್ಪರ್ಶಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಶ್ರೀ ಬಾಳಗಾರು ಆಚಾರ್ಯರು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹರಿವಾಯು ಗುರುಗಳ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಮುಡುಪಿಟ್ಟ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನರು. ವೈದಿಕಸನ್ಮಾರ್ಗ ದೀಕ್ಷಿತರು. ಅದರಂತೇ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಡೆಸುವ ಮಹನೀಯರು. ಧರ್ಮನಿಷ್ಠುರರಾದರೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಷ್ಟವಾಗುವ ಹೃದಯವಂತರು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಬಾಳಗಾರು ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾತು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುವಂತೆ, ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ರಾಂತಿಗೆ ಶಿಖಾದಿ ಮಂಡಿತರಾಗಿ ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದಿವ್ಯಸೇವೆಗೆ ನೂರಾರು ಮಾಧ್ವ ಜನತೆ ಇಂದಿಗೂ ಸಾಧನತತ್ಪರರಾಗಿರವುದೇ ಸಾಕ್ಷಿಯು. ಅನನ್ಯ ಮಾಧ್ವ ದೀಕ್ಷೆಯು ಸನಾತನ ಧರ್ಮ ನಿಷ್ಠೆಯು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ದಿವ್ಯ ಆಸ್ತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾಧ್ವ ಅವಹೇಳನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಕೃತಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದರೂ ಸರಿ ಅದಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಮರ್ಶೆ ಸಹಜಸಿದ್ಧವು. ಅದರಂತೆಯೇ,

ಸಭಾಸಾರವೈಭವಮ್
ಮಾಧ್ವಸ್ತುತಿಃ
ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವಮ್

ಈ ಕೃತಿಗಳು ರೂಪಪಡೆದಿವೆ. ತಮ್ಮ ಪಾಡಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಾಧನೆಯೇ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಧ್ಯೇಯೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಅನೇಕ ಜನರು ಉದ್ಧೃತ ರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಗುರುಕುಲದ ವಾತಾವರಣ ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣಬೇಕಾದರೆ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಮನೆಯೇ ದಾರಿಯು. ಆಚಾರ್ಯರ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುಭಕ್ತಿಯು ಅನನ್ಯವಾದುದು. ಪೂಜ್ಯ ಗುರುಗಳಾದ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರವಚನಮಂಗಳದಲ್ಲಿ ಬಾಳಗಾರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ಕೇಳುವಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಮೈಮರೆತಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಇಂಥಾ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಲು ನಾ ಅಲ್ಪನೆಂದು ಭಿನ್ನಹಿಸಿ ಸುಜನರಿಗೆಲ್ಲ ವಂದಿಸುವೆ.

ಶ್ರೀ ದ್ವಾರಕಾನಾಥ್
ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯಸೇವಕವೃಂದ

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಪೀಠಿಕೆ

"ಮಣಿಮಂಜರೀ" ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ಕಾವ್ಯರತ್ನವು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದರ ಕೂಡ ಸ್ಪರ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ದಿವಸಗಳವರೆಗೂ ವಾದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೋನೆಗೆ ಪರಾಜಿತರಾಗಿ ಭಗವತ್ಪಾದರ ಶಿಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಭಗವತ್ಪಾದರು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ 'ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂಬುದು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವವಿಜಯದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವು. ಅಲ್ಲದೆ ಇವರು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಚಿಕ್ಕ ಬದರೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣದೇವರ ಆಲಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹನುಮದ್ಭೀಮರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಹನುಮದ್ಭೀಮರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ವಾಯುದೇವರ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿವಾಯುಸ್ತುತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಹರಿವಾಯುಸ್ತುತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಭಗವತ್ಪಾದರ ಕೂಡ ಇದ್ದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ತಂದೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಹಿರಿಯರ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಭಗವತ್ಪಾದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತು 'ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವವಿಜಯ' ಎಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವವಿಜಯದ ಪ್ರಥಮಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀಮದ್ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಮತಾಂತರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಯಿಂದಲೂ ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ "ಮಣಿಮಂಜರೀ" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಎಂಟು ಸರ್ಗಗಳುಳ್ಳ ದ್ದಾಗಿದೆ. ಸುಲಭಶೈಲಿಯಿಂದ ಅವಶ್ಯಜ್ಞಾತವ್ಯವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳೆಂಬ ಮಣಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಂಜರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ನಾಮವು ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ದೇಶಕಾಲಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ವಾಯುಸ್ತುತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೆಲವರು, ಈ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಕಪೋಲ ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ ಮತಾಂತರಸ್ಥಾಪಕಾಚಾರ್ಯರ

ದೂಷಣ ವೃತ್ತಾಂತಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಬಾಲಕರಿಗೆ ದ್ವೇಷಾಸೂಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದಾದಕಾರಣ ಕೇವಲ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವೃತ್ತಾಂಗಳೆಲ್ಲವು ಸ್ವಪರ ಸಮ್ಮತವಾದ ಆಧಾರಗಳನ್ನುಂಟಾಗಿರುತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನಾದರಕ್ಕರ್ಹವಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ :-

1ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ - ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯು, ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಮ್ಮತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಗ್ರಹವು, ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ದಶರಥಾಂತ ರಾಜರ ಜನನವು ಅನಂತರ ರಾಮಾವತಾರವು, ಜನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಖರದೂಷಣಾದಿ ಸಂಹಾರ ಪರ್ಯಂತ ರಾಮಕಥೆಯು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆವದಾದರೂ ನಿರಾಧಾರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮಚರಿತ್ರೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

2ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ - ರಾವಣನು ಸೀತಾಪ್ರತಿಕೃತಿಯ ಅಪಹಾರ ಮಾಡಿದುದನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮಚರಿತ್ರ ವೆಲ್ಲವು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ರಾಮಾಯಣಾದಿಗಳಿಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲ.

3ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ - ಚಂದ್ರನದೆಸೆಯಿಂದ ಯದುಕುರುಗಳ ವಂಶದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು, ವಸುದೇವನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರವು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ವಯಃ ಕ್ರಮದಿಂದ ಗೋಪಾಲಕತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಕಥೆಯು ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸರ್ಗದ ವಿಷಯವು ಭಾಗವತಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯು, ಮತ್ತು ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿಯು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

4ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ - ಅವಶಿಷ್ಟ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆಯು, ಕುರುಪಾಂಡವರುಗಳ ಯುದ್ಧಾಂತಕಥೆಯು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ಸ್ವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ದುರ್ವಾಸರು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ತತ್ತೋಽಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಪ್ರದಾನವು, ಪರಿಕ್ಷಿದ್ರಾಜನಿಗೆ ರಾಜತ್ವವು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವು ಭಾರತ-ಭಾಗವತ-ಹರಿವಂಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರಾಧಾರವಲ್ಲ.

5ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ- ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸಾಶ್ರಯದಿಂದ ಶ್ರೀದೂರ್ವಾಸರು ಮೊದಲಾದವರು ಸತ್ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರವರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭೀಮದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ದೈತ್ಯರೆಲ್ಲರು ಸೇರಿ ಕೃಷ್ಣಭೀಮರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಸತ್ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕೆಡಿಸಲು ಉಪಾಯಗಳನ್ನಾಲೋಚಿಸಿ, ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಸೌಗಂಧಿಕಾಹರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರವಧೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕಾರಣ ತತ್ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಣಿಮಂತನೆಂಬ ದೈತ್ಯನಿಗೆ

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಲು ಅಜ್ಞೆಯನ್ನಿತ್ತರೆಂತಲು, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿತೆಂತಲು, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನೆಂಬ ಪಂಡಿತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳ ಕನ್ಯಕೆಗಳನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅವರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಬರ, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ, ಭರ್ತೃಹರಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊನೆಗೆ ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಭೂಸಂಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂತಲು, ಶಬರನು ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂತಲು, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಭೂಮಿಯನ್ನಾಳಿದನೆಂತಲು, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ದೇವತಾಪ್ರಸಾದ ದಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಸದೃಶಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದನೆಂತಲು, ಶೂದ್ರಾಪುತ್ರನಾದ ಭರ್ತೃಹರಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತು ಭೂಸಂಚಾರ ಮಾಡಿದ ನೆಂತಲು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪುತ್ರನಾದ ಶಬರನಿಗೆ ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣನೆಂದು ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಾದರೆಂತಲು, ಅವರಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಭಟ್ಟರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರು ಆಗ ಬೌದ್ಧಪಂಡಿತನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಭೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದು ವೇದದೂಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಲಾರದೆ ಸುರಿಸಿದ ಕಣ್ಣೀರು ಆ ಗುರುವಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅತ್ಯುಷ್ಣವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಬೌದ್ಧಗುರುವು ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲು, ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರು ತಾವೇ ಆ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಿಂದ ನೆಲಕ್ಕೆ ದುಮುಕಿದರೆಂತಲು, ಕೆಲವುದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ಅವರು ಅವರ ತಮ್ಮಂದಿರು ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟರು ಕಲೆತು, ಬೌದ್ಧರಾಜನ ಭೇಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ತಮಗೂ ಬೌದ್ಧರರಿಗೂ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಸೋತವರನ್ನು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಸುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ವಿಚಾರ ನಡೆಯಲು ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಜಯಿಸಿದರೆಂತಲು, ವ್ಯವಸ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ರಾಜನು ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಡಿಸಲು, ಅನೇಕರು ವೇಷಾಂತರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ದ್ವೀಪಾಂತರಗಳನ್ನು ಸೇರಿದರೆಂಬ ಕಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇದರಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟರ ಸಂತತಿಯು, ಅವರ ಮಕ್ಕಳುಗಳಾದ, ಶಬರಾದಿಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವು, ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರ ವಿಜಯಕಥೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಈಗಿನ ಚರಿತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲು, ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ತಿಳಿದುದಾಗಿಯೆ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕವು. ಇನ್ನು ಸರ್ಗಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ದೈತ್ಯರ ಆಲೋಚನ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರದವರು ವಿವಾದ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಆಗ ಆಲೋಚಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೌಗಂಧಿಕಾಹರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಮಣಿಮದಾದಿದೈತ್ಯ ಸಂಹಾರವಾಯಿತೆಂಬುದು ಭಾರತಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಂತನೆಂಬುವನು ಸಂಕರನಾಗಿ ಮಿಥ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ಈ ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದ ವಚನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

मणिमत्पूर्वका दुष्टाः दैत्या आसन् कलौ युगे ।।
ते कुशास्त्रं प्रकुर्वंतो हरिवायुविरोधिनः ।।
तेषां मध्ये संकरस्तु पूर्वयो मणिमान् खलः ।।
सौगंधिकवने दिव्ये भीमसेनहतोऽसुरः ।।
स क्रोधतंत्रको दुष्टो मिथ्याशास्त्रं वदन् पुनः ।।
कृष्णे भीमे च विद्वेषं कुर्वन् भूमावजायत ।
कालडिग्रामके रुद्रवराल्लोकान् विमोहयन् ।।

ಈ ವಚನಗಳಿಂದ ವಿವಾದಾಸ್ಪದಾಂಶವೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಆಲೋಚನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಬೌದ್ಧಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಹೇಯತ್ವವು ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಳಗೆ ಬರೆಯಲ್ಪಡುವ ವಚನಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

रुद्र उवाच-

''श्रुणु देवि प्रवक्ष्यामि तामसानि यथाक्रमात् ।
येषां श्रवणमात्रेण पातित्यं ज्ञानिनामपि ।।
प्रथमं हि मयैवोक्तं शैवं पाशुपतादिकम् ।।
मच्छक्त्यावेशितैर्विप्रैः संप्रोक्तानि ततःपरम् ।
कणादेन तु संप्रोक्तं शास्त्रं वैशेषिकं महत् ।।
गौतमेन तथा न्यायं सांख्यं तत्कपिलेन वै ।
धिषणेन तथा प्रोक्तं चार्वाकमतिगूहितम् ।।
दैत्यानां नाशनार्थाय हरिणा बुद्धरूपिणा ।
बौद्धशास्त्रमसत्प्रोक्तं नग्ननीलपटादिकम् ।।
मायावादमसच्छास्त्रं प्रच्छन्नं बौद्धमुच्यते ।
मयैव कथितं देवि कलौ ब्राह्मणरूपिणा ।।
मणिमान्निहतःपूर्वं भीमेन शुभबुद्धिना ।।
संजातो ब्राह्मणकुले तपसा मां प्रसाद्य वै ।
मिथ्यावादमसच्छास्त्रं चकार स तु संकरः ।।

....

शास्त्राणीमानि गिरिजे तामसानि निबोध मे ॥''

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳೆ ಆಲೋಚನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಲೋಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯಗಳೊಂದಾದರೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುವಾಗ ಆಲೋಚನ ಮಾತ್ರ ನಡಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಈ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಚನಗಳು ಸ್ಕಾಂದ ಪದ್ಮಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂತಲು, ಆರೋ ರಚಿಸಿ ಸೇರಿಸಿರಬಹುದೆಂತಲು ಪರಕೀಯರು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿದ ವಚನಗಳು ವಿಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷುಪ್ರಣೀತವಾದ ಯೋಗವಾರ್ತಿಕದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕಾರನಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾಗಿವೆ. ಆ ಪುಸ್ತಕವು ಮುದ್ರಿತ ವಾಗಿಯು ಇದೆ. ಆ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಕಲ್ಪಿತ ವಚನಗಳನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಯಾ ಮತದವರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವು ಅವರವರಿಂದ ಕಲ್ಪಿತ ವಾದುವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪವೇನು? ಇಂತಹ ವಿವಾದವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದು ಆರಿಗೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಪರಸಮ್ಮತವಾಗಿರುವ ಪುರಾಣಾದಿ ವಚನಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪದ್ಧತಿಯೇ ಹೊರತು ಈಗಿನವರು ಹೇಳುವಂತೆ ವಚನಗಳೇ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಕಲಹ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಾಜ್ಞಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಚನಗಳು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಕೂಡ ಆ ವಚನಗಳು ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿದ್ದುವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಚನಗಳೇ ಈ ಮಣಿಮಂಜರೀಕಾರರ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಆಧಾರಗಳಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಇವರು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಬರೆದರೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ವಿಷಯಗಳು ''ಉಡುಪಿಮಹಾತ್ಮ್ಯ, ಶ್ರೀಮುಷ್ಣಮಹಾತ್ಮ್ಯ'' ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಿಸ್ತರ ಭಯದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

6ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ — ಐದು ಶ್ಲೋಕಗಳವರೆಗೂ, ಬೌದ್ಧರ ಪರಾಜಯಾನಂತರದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರವು, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಭಾರವಿ–ಮಾಘ–ವರರುಚಿ – ಬಾಣ – ಮಯೂರ – ಕಾಳಿದಾಸ – ದಂಡಿ ಮೊದಲಾದವರು ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನ ರಾದರೆಂತಲು, ಪ್ರಭಾಕರನು ಮತ್ತು ಉಂಬಕನು, ಮಂಡನಮಿಶ್ರನು ಮತ್ತು ರೇಫಣನು ಭಾಟ್ಟತಂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಸಂಗಮಾಡಿದರೆಂತಲು, ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾಕರ ಮಭಟ್ಟಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಭಾಕರತಂತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂತಲು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇವು ಯಾವತ್ತು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾಳಿದಾಸಾದಿ ಕವಿಗಳ ಕಾಲವು, ಭಟ್ಟಕುಮಾರಿಲರ ಕಾಲವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಬರಬಹುದು. ಕಾಳಿದಾಸಾದಿ ನಾಮಕರಾದ ಕವಿಗಳನೇಕರಿದ್ದುದಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಕರು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರಾದ ಕಾರಣ ಭಟ್ಟ ಕುಮಾರಿಲರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯು ಆ ಹೆಸರಿನವರು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸಾದಿಗಳ ನಿರ್ದೇಶನವು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ.

6-7ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಮಣಿಮಂತನು ಸಂಕರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವಿಧವೆಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜಾರಪುರುಷನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನೆಂತಲು, ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಸಂಕರನೆಂದು ಸ್ವಜನರು ಕರೆದರೆಂತಲು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜನಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯು 'ಈ ಕಥೆಯು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರಬಹುದೆ; ಇಲ್ಲವೆ?' ಎಂಬ ಸಂಶಯವು, ಕೆಲವು ಜನರಿಗೆ 'ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಮತದ್ವೇಷದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ' ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯವು ಉಂಟಾಗಿ ರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಈಗ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯು ಅದ್ವೈತಮತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದುದಾಗಿರು ವುದರಿಂದ ಈ ಕಥೆಯ ವಾಸ್ತವತ್ವವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದೇ ರಚಿತಗಳಾಗಿರುವ ಶಂಕರವಿಜಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಉತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಪರಿಭಾವಿಸಬೇಕಾದುದಾವಶ್ಯಕವು. ಶಂಕರವಿಜಯಗ್ರಂಥಗಳು ಆನಂದಗಿರಿ ಪ್ರಣೀತವಾದು ದೊಂದು, ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯ ಪ್ರಣೀತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೊಂದು, ಪರುಷೋತ್ತಮ ಭಾರತಿಯವರಿಂದ ರಚಿತವಾದುದೊಂದು, ಚಿದ್ವಿಲಾಸಮುನಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದುದೊಂದು, ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳು. ಇನ್ನು ಅನೇಕಗಳಿವೆ.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ; ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ :-

ಆನಂದಗಿರಿ ಶಂಕರವಿಜಯಲ್ಲಿ ''ಚಿದಂಬರ ಕ್ಷೇತ್ರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಕಾಮಾಕ್ಷಿಯೆಂಬ ಆತನ ಪತ್ನಿಯು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ 'ವಿಶಿಷ್ಟಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಪುತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದರೆಂತಲು, ಆ ಪುತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ 'ವಿಶ್ವಜಿತ್' ನಾಮಕನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದರೆಂತಲು, ವಿಶಿಷ್ಟೆಯು ಪತಿಯನ್ನು ಪರದೇವತೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪತಿಯಾದ ವಿಶ್ವಜಿತ್ತೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ವಿಶಿಷ್ಟೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನೆಂತಲೂ, ತದಾದಿಯಾಗಿ ಆ ವಿಶಿಷ್ಟೆಯು ಚಿದಂಬರೇಶ್ವರನನ್ನು ಸೇವಿಸುವಾಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆಕೆಯ ಮುಖವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ದಿನಕ್ರಮದಿಂದ ಗರ್ಭ

ಬೆಳೆಯಲು ಅವತರಿಸಿದನೆಂತಲು, ಆ ಶಿಶುವಿಗೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯನೆಂಬ ನಾಮಧೇಯ ವುಂಟಾಯಿತೆಂತಲು'' ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ.

''ततस्सर्वात्मकोदेवः चिदंबरपुराश्रितः ।
आकाशलिङ्गनाम्नातु विख्यातोऽभून्महीतले ॥
तत्र विद्वन्महेन्द्रस्य कले द्विजगणाश्रिते ।
जातः सर्वज्ञनाम्नातु कश्चिद्द्विजकुलेश्वरः ।
कामाक्षीति सती चाभूत्तस्य लक्षणलक्षिता ।
चिदंबरेश्वरं ध्यात्वा तावुभौ प्रापतुस्सुताम् ।
सा कुमारी सदाध्यानसक्ताऽभूत् ज्ञानतत्परा ।
विशिष्टेति च नाम्ना तु प्रसिद्धाऽभून्महीतले ॥
तामष्टमेऽब्दे विप्राय शान्तायाद्भुतकर्मणे ।
प्रददौ विश्वजिन्नाम्ने सर्वज्ञोऽस्याः पिता स्वयम् ॥
सा सदा पतिमद्वैतं ध्यात्वाकाशात्मकं शिवम् ।
तस्याराधनमत्युग्रमाचकार विवेकिनी ॥
तादृशीमपि संत्यज्य ययौ विश्वजिदद्भुतम् ।
अरण्यं तपसे कृत्वा मनो निश्चलतांगतम् ।
तदा प्रभृति सा नारी चिदंबरमहेश्वरम् ।
तोषयामास पूजाभिः ध्यानैरात्मगतैस्सदा ।
स देवः सर्वपूर्णोऽपि तस्या वदनपंकजम् ।
प्रविश्य विस्मितान् कुर्वन् जनानन्यान् समागतान् ।
महोग्रतेजसा जुष्टा विशिष्टाऽभूद्यथांबिका ।
सर्वैस्संपूजिता नित्यं पित्रादिभिरुपाश्रिता ।
अतीते मासि गर्भस्य वृद्धिरासीद्दिने दिने ।
चिदंबरेश्वरं कृत्वा यजमानं द्विजोत्तमाः ।

तृतीयादिषु मासेषु चक्रुः कर्माणि वेदतः ॥
प्राप्तेतु दशमे मासि विशिष्टागर्भगोलतः ।
प्रादुरासीन्महादेवः शंकराचार्यनामकः ॥''

(ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿ 543ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಶಂಕರವಿಜಯ ಪುಸ್ತಕದ 9-10ನೆಯ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಲ್ಪಡಬಹುದು. ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಕಲಕತ್ತಾ ಬ್ಯಾಪ್ಟಿಸ್ಟ್ ಮಿಷನ್ ಪ್ರೆಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ 1868ನೆಯ ಕ್ರಿಸ್ತಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾದುದು.)

ಮಾಧವೀಯ ಶಂಕರವಿಜಯದ ದ್ವಿತೀಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ''ಕೇರಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಲಟೀ ನಾಮಕವಾದ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿರಾಜರೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠರ ಪುತ್ರರಾದ ಶಿವಗುರುವೆಂಬವರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸತೀನಾಮಕ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅವರುಭಯರ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಉದಯಿಸಿದರು'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳು.

''तस्येश्वरस्य प्रणतार्तिहर्तुः प्रसादतःप्राप्तनिरीतिभावः । कश्चित्तदभ्याशगतोग्रहारः कालट्याभिख्योस्ति महान्मनोज्ञः ॥ कश्चिद्विपश्चिदिह निश्चलधीर्विरेजे विद्याधिराज इति विश्रुतनामधेयः । रुद्रो वृषाद्रिनिलयोवतरीतुकामो यत्पुत्रमात्मपितरं समरोचयत्सः ॥ पुत्रोऽभवत्तस्य पुरात्तपुण्यैः सुब्रह्मतेजाः शिवगुर्वभिख्यः । ..... लग्नेशुभे शुभयुते सुषुवे कुमारं श्रीपार्वतीव सुखिनी शुभवीक्षिते च । जाया सती शिवगुरोः निज तुंगसंस्थे सूर्ये सुते रविसुते च गुरौ च केन्द्रे''

ಈ ವಚನಗಳು ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿ ಎ.ನಂ. 157 ವುಳ್ಳ ಪುನಾಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾಶ್ರಮಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಭಾರತೀ ವಿರಚಿತವಾದ ಶಂಕರವಿಜಯ ಸಂಗ್ರಹವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, ''ಶ್ರೀಮಹೇಶ್ವರನು ತಾನು ಅವತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೇರಳದೇಳದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲಟೀ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದ ಶಿವಭಕ್ತಳಾದ ಒಬ್ಬ ವಿಧವೆಯು ಯತಿರೂಪಿಯಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ 'ತಾವು ಆವ ದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರಿ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ 'ನಾನು ಕೈಲಾಸಾಧಿಪತಿಯಾದ ಶಿವನು. ಇಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವೆನು.' ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಒಂದು ಕುಂಬಳಬೀಜವನ್ನು ಆಕೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಸ್ತಂಭದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹೂತು ನೀರುಹಾಕಿ ಬೆಳೆಸುವುದಾಗಿಯು, ಆ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಹೂವನ್ನು ಹಣ್ಣನ್ನು ಕೂಡ

ಛೇದಿಸಕೂಡದೆಂತಲು, ಫಲವು ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ತಾನೇ ಬೀಳುತ್ತದೆಂತಲು ಶಿವನು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲು, ಆಕೆಯು ಶಿವನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ಮಾಡಲು, ಫಲವು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಲು ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷನಾದ ಬಾಲಕನು ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರನಾದ ನೆಂತಲು, ಆಗ ಆ ಬಾಲನ ರೋದನಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಸ್ವಜನರು ಆಕೆಯ ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಂದು ಬಾಲಕನಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾದ ಆಕೆಯನ್ನು ಕಂಡು "ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ನಿನಗೆ ಈ ಬಾಲಕನು ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದನು" ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಆಕೆಯು ಭಯಪಟ್ಟು ಒಬ್ಬ ಯತೀಶ್ವರನ ಆಜ್ಞಾನು ಸಾರವಾಗಿ ಕುಂಬಳಬೀಜವನ್ನು ಹೂತು ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಅಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಣ್ಣು ಬೀಳುವಾಗ ಈ ಬಾಲಕನು ಲಬ್ಧನಾದನು. ಹೆಚ್ಚು ನಾನರಿಯೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಜವರು ಭರ್ತ್ಸನಮಾಡಿ ಕೋಪದಿಂದ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹೋದರು" ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಅರ್ಥವು ಕೆಳಗೆ ಬರೆಯುವ ವಚನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ :-

प्रथमाध्याये

''वेदाग्निहोत्रहीनांश्च दृष्ट्वा शंभुर्महीतले ।
विलोक्य कालटीक्षेत्रं सुप्रसिद्धं मनोहरम् ॥
अविर्भूयात्र दुष्टानां कर्तव्यो निग्रहो मया ॥
इत्यालोच्य तदा स्नात्वा कालटिक्षेत्रमाविशत् ॥
इदानीं शर्वयतिनं दृष्ट्वैका गतभर्तृका ।
देवपूजारता नित्यं शिवभक्तिपरायणा ॥
प्रातःस्नानार्थमायाता भिक्षुरूपधरं शिवम् ।
प्रणिपत्याथ पप्रच्छ कस्माद्देशात्त्वमागतः ॥

ईश्वरः—— आगतोहं महाभागे कैलासाधिपतिःशिवः ॥
आविर्भवामि चात्रैव सेवां कर्तुमिहार्हसि ॥
इत्युक्त्वा खलु कूश्मांडबीजमेकं प्रदाय च ।
तद्रक्षणींयं यत्नेन स्तंभमूले प्रतिक्षिप ॥
जलमासिंच तन्मूलेवल्लीं पुष्पं फलं तथा ।
नछेदय फलं पक्वं स्वयमेव पतिष्यति ॥
इत्युक्त्वांतःर्दधे शंभुः कैलासमगमत् क्षणात् ॥

द्वितीये अध्याये

सा बीजं च ततस्सम्यक् स्तंभमूले निधाय च ।
जलमासिच्य यत्नेन ररक्ष सुचिरं मुदा ।
फलमेकं तदा पक्वं स्तंभाग्रान्निपपात हा ॥
फले च पतिते तत्र महापुरुषमीश्वरम् ।
दृष्ट्वा बालकमादाय संररक्षप्रयत्नतः ॥
तदानीं बालरुदितं श्रुत्वा तत्राखिला जनाः ।
आगत्य तद्गृहं शीघ्रं सबालां तामथाब्रुवन् ॥
अपुत्रायास्तव कथं बाल एषस्समागतः ।
इत्थंजनवचः श्रुत्वा साब्रवीद्भयविह्वाला ॥
इहागत्य यतिः कश्चिद्बीजमेकं प्रदत्तवान् ।
रक्षेत्युक्त्वा गतो भिक्षुः मया तत्परिरक्षितम् ॥
तत्र जातात्फलात्सद्यः पतितो ह्येष बालकः ।
लब्धश्चान्यन्न जानेहमिति श्रुत्वा च ते जनाः ॥
नारीं निभर्त्स्य कोपेन सर्वेपि स्वगृहं ययुः ॥
ततस्सा बालकं सम्यगतिहर्षादपालयत् ॥''

ಈ ವಚನಗಳು ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿ 51ನೆಯ ನಂಬರಿನ ಲಿಖಿತಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಚಿದ್ವಿಲಾಸಮುನಿ ವಿರಚಿತವಾದ ಶಂಕರವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಮಾಧವೀಯ ಶಂಕರವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಕಥೆಯು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹೆಸರುಗಳು ಮೊದಲಾದವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ.

ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶಂಕರವಿಜಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಚರಿತ್ರಸಂಗ್ರಹವು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿ ಕೆ.ಎ. 247 ನಂಬರಿನ ಲಿಖಿತ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮಭಾರತೀ ಕೃತ ಶಂಕರವಿಜಯ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವೆಂದು ನಾವು ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಿರುವ ಕಥೆಯು ಆ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದ ಕಥೆಯ ಸಂಗ್ರಹವೆಂದು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಿದ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಅವರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವನ್ನು, ಅವರ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆನಂದ ಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಚಿದಂಬರವು ಆಚಾರ್ಯರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವೆಂದು, ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಟೀಗ್ರಾಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಸಂದೇಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೆ ತಾಯಿ ವಿಶಿಷ್ಟೆಯೆಂತಲೂ ತಂದೆ ವಿಶ್ವಜಿತ್ ಎಂತಲೂ ಆನಂದಗಿರಿ ಯಲ್ಲಿ, ತಾಯಿ ಸತೀಎಂತಲೂ ತಂದೆ ಶಿವಗುರುವೆಂತಲೂ ಮಾಧವೀಯದಲ್ಲಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿ ರುವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದೇಹವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪತಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರನು ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಗರ್ಭದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಜನನವೆಂದು ಆನಂದಗಿರಿಯ ಕಥೆಗೂ, ಲೋಕನ್ಯಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಶಿವಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದ ದಂಪತಿಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದುಂಟಾದ ಗರ್ಭದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಜನನವೆಂದು ಮಾಧವೀ ಯೋಕ್ತ ಕಥೆಗು, ಕೂಷ್ಮಂಡ ಫಲದಿಂದ ಶಿಶುಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವೆಂದು ಪುರುಷೋತ್ತಮಭಾರತೀ ಕೃತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಥೆಗು ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷವೇ ಸರಿಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದೇಹವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅದ್ವೈತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಆನಂದಗಿರಿಯವನ್ನೇ, ಇತರರು ಮಾಧವೀಯವನ್ನೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಪುರುಷೋತ್ತಮಭಾರತೀ ಕೃತವನ್ನೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೊಪ್ಪಿ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವರವರಿಗೆ ಆಯಾ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಮಾನವಿಶೇಷವು ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಹೇಗೋ ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಮತದ ಸಾಧುತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಮತಾಂತರೀಯ ಪರೀಕ್ಷಕರು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಶಂಕರಾ ಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಂಡು ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶ್ಲಾಘನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವಂಶವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿಯು ಕೆಲವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದೆಂತಲೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಕೊರತೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಮಸ್ತವೂ ವಾಸ್ತವವೆಂತಲೂ ತೋರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ – ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕನುಕೂಲವಾಗಿ, ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಅತ್ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ವರ್ಣ್ಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳನ್ನು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿಯು, ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಆರೋಪಿಸಿ ಅವೆಲ್ಲ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ತೋರುವಂತೆ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಹೊರತು ವರ್ಣ್ಯ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯನ್ನು

ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸರ್ವಸಂಮ್ಮತವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಗಳಾದ ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಗಳು ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿ ಪಕ್ಷದವರಿಂದ ಅವರವರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ವಿರುದ್ಧಾಂಶವು ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತಲಿದೆ.

ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಿದ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಶಂಕರವಿಜಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದ ಮತಾಂತರೀಯ ಜನರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವು ಆನಂದಗಿರಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಪತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಆಯಿತೆಂಬಂಶವು, ಪುರುಷೋತ್ತಮಭಾರತಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಆಚಾರ್ಯ ರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದ ವಿಧವೆಯಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ದೋಷಬುದ್ಧಿಯು ಹುಟ್ಟಿತೆಂಬಂಶವು ಯಥಾರ್ಥವೆಂದು ನಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಜಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು ಅವರ ಉತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಭಾಧಕವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಸುಳ್ಳಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದೆನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಕೂಡ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅಲೌಕಿಕವಾಗಿ ಪುರುಷ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಭಗವದನುಗ್ರಹ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸ್ತ್ರೀಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಫಲಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಧುರ್ಭವಿಸಿದರೆಂದು ಮಹಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಮಹಾತ್ಮರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸತ್ಯವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಗ್ರಂಥಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು. ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಇತರ ಮತೀಯರು ಅವರ ಜನನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೋರತೆಯನ್ನು ಎಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಆರಿಗೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತರಲ್ಲದೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವರಿಗೆ ಲೋಕ ನ್ಯಾಯಾನುಸಾರದಿಂದ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವುದು ಸಹಜವಲ್ಲವೆ.

ಅಲ್ಲದೆ ಆಚಾರ್ಯರ ತಾಯಿಯ ನಡತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲದ ಜನಗಳಿಗೆ ಅಯುಕ್ತತ್ವಬುದ್ಧಿ ಇತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ, ಆಚಾರ್ಯರ ತಾಯಿಯು ಪರಲೋಕಗತಳಾದಾಗ ಆಕೆಯ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಬ್ಬರೂ ಬರದೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರೆಂಬುದು, ಅವರಲ್ಲಿ ಕೋಪದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾಯಿಯ ಶವವನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಹಿತ್ತಲಲ್ಲೆ ಸುಟ್ಟು ಈ ಆಚಾರವು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಿಡದೇ ನಡೆಯಲಿ ಎಂದು ವಚಿಸಿದರೆಂಬುದು, ತದನುಗುಣವಾದ ಆಚಾರವು ಈಗಲೂ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಕೂಡ ಸಾಧಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಭಾರತೀ ಕೃತ ಶಂಕರವಿಜಯ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

''ततो मात्रा स्मृतस्तस्मात्स्वजन्मागारमाप सः ।
स त्वाह मातरं स्वीयामासन्नमरणां स्मृतः ।
किमर्थं ब्रूहि मे मातराज्ञापय करोमि किम् ।

आपत्काले स्मृतस्त्वं हि यथेच्छसि तथा कुरु ।
इत्युक्त्वा पुत्रमालिंग्य देहं त्यक्त्वा दिवंगता ।
ततो मातुः क्रियार्थं तु तत्रत्या ब्राह्मणोत्तमाः ॥
अहूता अपि नायाताश्शापं दत्वा ततो गुरुः ।
तदा देवान् समाहूय दाहयामासतैस्स च ।
मातुर्देहं ततस्सर्वां क्रियां निर्वर्त्य ते गताः ।
आचार्यमतुलं दृष्ट्वा तत्रत्या ब्राह्मणोत्तमाः ।
तदाप्रभृति शापेन निष्कुटे प्रदहंति च ।''

ಎಂಬ ವಚನಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸಪ್ರಮಾಣಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮರೆಮಾಚದೆ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿರುವುದು ಮಣಿಮಂಜರೀಕಾರರಲ್ಲಿ ಮತದ್ವೇಷಾದಿಮೂಲಕವಲ್ಲದೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿದುದೇ ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದುಚಿತವು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್‌ನಲ್ಲಿ ಬೋಡ್‌ರ್ ಸಾನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಟ್ ಪ್ರೋಫೆಸರ್ ಆದ ಎಚ್.ಎಚ್. ವಿಲ್ಸನ್, L.L.D. F.R.S. ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು 'Sketch of the Religions sets of the Hindus' ಎಂಬ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಗಳಾದ ಭಾರತ ಖಂಡದ ಮತಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು, ತತ್ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಆಚಾರ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವಂತೆಯೆ, ಆ ಪುಸ್ತಕದ 125ನೆಯ ಪುಟದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಿಂದ 130ನೆಯ ಪುಟದ ವರೆಗೂ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತು ತದನುಯಾಯಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವನು. ಆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲವೆಂತಲೂ, ಆದರೂ ನಂಬಬಹುದಾದ ಆಧಾರಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆಯೆಂತಲೂ ಹೇಳಿ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಂದೇ ರಚಿತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ''ಕೇರಳೋತ್ಪತ್ತಿ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜನನವು ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮೂಲಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿಯು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ತಾಯಿ ಮಹಾದೇವಿಯು ಬಹಿಷ್ಕೃತಳಾದಳೆಂತಲೂ, ಆಕೆಯ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸಹಾಯ ಮಾಡದೆ ವಿರೋಧಿಸಿದರೆಂತಲೂ, ಅಂತಹ ಸ್ವಜನರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಾಪ ಬಂತೆಂಬುದು ಮೊದಲಾದುದು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ 212/1048ನೆಯ ನಂಬರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಲ್ಲದೆ ಮದ್ರಾಸ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಮ|| ರಾ|| ವೀರೇಶಲಿಂಗಂಪಂತುಲು ಯೆಂಬವರು ಆಂಧ್ರಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದ

ಉಪನ್ಯಾಸ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಜನನವು ''ಕೇರಳೋತ್ಪತ್ತಿ'' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚನೆಯಿದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಂಜರೀಕಾರರ ನಿರೂಪಣವು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದುದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಸ್ಥಿರಪಡುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಈ ಆಚಾರ್ಯ ನಾಮವನ್ನು 'ಸಂಕರ' ಎಂದುಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಈಶ್ವರಾಂಶ ಸಂಭೂತರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಗಳು ಮತ್ತು ಜನರಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವು ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಶಂಕರನಾಮವು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಶವರ್ಣದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಸರ್ವರ ಮುಖದಿಂದಲೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಶಿಲಾಶಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಂಕರಭಟ್ಟ ಸಂಕರಗೌಡ' ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ ಬರವಣಿಗೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು 'ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳು 'ಕುಪ್ಪ, ತಿಪ್ಪ, ಕಲ್ಲ, ಗುಂಡ' ಇವೆ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಆ ಪ್ರಕಾರ ತಾಯಿ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ 'ಕುಪ್ಪ' ಅಥವಾ 'ತಿಪ್ಪ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತನಮಾಡಿ 'ಸಂಕರ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲಾರಂಭಿಸಿ ಕವಿಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಥಾಂತರ ವರ್ಣನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹೆಸರನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ.

8ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 12ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಬದನೇಕಾಯಿಗಳನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿ ಬದನೇಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಂದು ಒಂದು ಎಂತಲೇ ಎಣಿಸಿ '2ನೆಯ ಕಾಯಿಯೇ ತನಗೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ, ಐದಾರು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ತರಬಹುದು' ಎಂದು ತಾಯಿಗೆ ಹೇಳಿದರೆಂತಲೂ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪಥಿಕರು ಅಪಹಾಸ ಮಾಡಿದರೆಂತಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಸಹಜವಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ಚರ್ಚೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದುದೇ ಅಲ್ಲ. ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತಮತ ಸ್ಥಾಪನೆಯ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರಬಹುದು.

13-14 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಉಪನಯನ ವೇದಾಧ್ಯಯನಗಳ ವಿಚಾರಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವರ ತಂದೆಗಳು ಗತಿಸಿದ ನಂತರವೇ ಉಪನಯನವಾಯಿತೆಂದು ಶಂಕರ ವಿಜಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಏನೂ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ವಿಷಯವಂತು ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

15-16 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವಾಗ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅಕರ್ಮಿಯಾದ ತಮಗೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನುಡಿದುದಾಗಿ ಹೇಳುರುವುದು ಸಹಜವೆ.

17ನೆಯದರಿಂದ 21ರ ವರೆಗೂ ಪರತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿಂದ ಸನ್ಯಾಸ ಗ್ರಹಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯತ್ನವು ಫಲಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪರತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಪರಮವೈಷ್ಣವ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ತೀರ್ಯಕ್ಪುಂಡ್ರ ಧಾರಣಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇವರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡದೇಹೋದುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ.

22ನೆಯದರಿಂದ 39ರವರೆಗೂ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ಫಲವಾಗಿರುವ ಮಾಯಾವಾದ ಪ್ರವರ್ತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಪಡಿಸಿ ಗೋವಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯರು ಬೋಧಿಸಿದರೆಂಬ ವಿಷಯವು, ಗೋವಿಂದಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಲಾಭವಾದ ಪ್ರಕಾರವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಐದನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ದೈತ್ಯರು ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯರಾಗಿರುವರೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದಾದ ಕಾರಣ ಇದನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಚಾರಮಾಡತಕ್ಕುದನಾವಶ್ಯಕ. ಐದನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ದೇಶಾಂತರಗತರಾದ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಭರತ ಖಂಡಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಬಂದು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದುದು ಚರಿತ್ರಶೋಧಕರು ಒಪ್ಪಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ಆರಾದರೊಬ್ಬರು ಆಸ್ತಿಕಸ್ಮಾರ್ತ ವೇಷದಿಂದಲೂ ಇದ್ದು ಗೌಡಪಾದರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಅದನ್ನು ಆಗಿದ್ದ ಇತಿಹಾಸರೂಪವಾದ ಪ್ರವಾದವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬಕ್ಕಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಬರೆದಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ.

42ನೆಯದರಿಂದ 44ರವರೆಗೂ ಪ್ರಭಾಕರರು, ಭಟ್ಟಕುಮಾರರು, ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯರು, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತರೆಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಕುಮಾರರ ಚಿತಾರೋಹಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸಮಾಗಮವಾಯಿತೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಂಕರವಿಜಯದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರವಾಗಿದ್ದ ಕಥೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಅಥವಾ ಅವರವರು ಕೇಳಿದಂತೆಯೆ ಆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆವುದು ಸತ್ಯವೋ ಆವುದು ಕಲ್ಪಿತವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

45ನೆಯದರಿಂದ 49ರ ವರೆಗೂ ಭಾಟ್ಟ ಪ್ರಾಭಾಕರ ಮತಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ, ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ, ಶಾಂಕರವಾದದ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಅವರವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಚಿತವಲ್ಲ.

50ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯರು ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಖಂಡನ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿದವರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವೆ.

51-52ರಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಮತವು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ರೀತಿಯು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಈ

ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಮತದವರು ಮತ್ತೊಂದು ಮತದ ಪ್ರಚಾರವು ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಆಯಿತೆಂದು ಹೇಳದೆ ಇರುವುದು ಸಹಜವಲ್ಲವೆ?

7ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ-

ಆರಂಭದಲ್ಲಿ 8ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯರ ಕೂಡ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಲ್ಪಕಥೆಯು ನಡೆದ ಕ್ರಮವು, ತತ್ಕಾರಣವು, ಆಗ ಪರಾಜಿತರಾದ ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಅವರ ಪತ್ನಿಯು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಳಾದಳೆಂಬುದು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಂಕರವಿಜಯಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುವಾಗ ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಶಸಂಭೂತರೆಂತಲೂ, ಅವರೇ ಸಂನ್ಯಸ್ತರಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಮಣ್ಡನಮಿಶ್ರರೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದು ಸಂನ್ಯಾಸಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸುರೇಶ್ವರಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದರೆಂತಲೂ, ಅವರ ಪತ್ನಿ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂತಲೂ, ತಮ್ಮ ಪತಿಯ ಪರಾಜಯಾ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಲಭಿಸಿದ ಜಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ತನ್ನನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಈ ಜಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪ್ರಕಾರ ವಿಚಾರ ನಡೆದಾಗ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಜಯಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದೇ ಹೋಗಲು, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರಾನು ಭವಕ್ಕಾಗಿ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ರಾಜಪತ್ನಿಯರೊಂದಿಗೆ ಕ್ರೀಡಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತು ವಿಶ್ವರೂಪತ್ನಿಯನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದರೆಂತಲೂ, ತದಾರಭ್ಯ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪ ಪತ್ನಿಯು ಇದ್ದಳೆಂತಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಕಥೆಯನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶಂಕರವಿಜಯೋಕ್ತ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ನಡೆದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯರ ಪರಾಜಯವೂ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ, ಅವರ ಪತ್ನಿಯು ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇದ್ದುದು ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಐಕಕಂಠ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಜಲ್ಪಕಥೆಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಗೆ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವಿತ್ತೆಂಬುದು ಶಂಕರವಿಜಯಗಳಿಂದ ಲಭಿಸದೇ ಇದ್ದರೂ, ಮಣಿಮಂಜರೀಕಾರರ ನಿರೂಪಣವು ಆ ಕಾಲದ ಜನಪ್ರವಾದವನ್ನನುಸರಿಸಿದುದಾಗಿರಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಶಂಕರ ವಿಜಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಥೆಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತಿ ಜನಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾನು ರಾಗಗಳು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ- ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಜಲ್ಪಕಥೆಯು ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಲು ವಿಶ್ವರೂಪರ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಅರ್ಹಳೆಂದು ಲೋಕನ್ಯಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಶಂಕರಾ ಚಾರ್ಯರು ಒಪ್ಪುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಇನ್ನು ಮಧ್ಯಸ್ಥಳಾಗಕೂಡದೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವಾದಿ ಪತ್ನಿಯೆಂಬ ಕಾರಣವಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಆಕೆಯನ್ನು

ಮಧ್ಯಸ್ಥಳಾಗಿರಲು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದರೆ ಆಕೆಗೂ ತಮಗೂ ಇರುವ ಅನುರಾಗದ ಭರವಸೆಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಬಂಧ ಪಡದವರನ್ನಾಗಲಿ, ಸಮಾನಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳವರನ್ನಾಗಲಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥರಾಗಿರಲು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆಯೇ ಹೊರತು ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರನ್ನು ಎಂತಹ ಭ್ರಾಂತನೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಾನುರಾಗಕ್ಕೆ, ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅಂಗೀಕಾರವೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಿತು.

ಉತ್ತರಾನುರಾಗವನ್ನು ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬಹುದು. ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವಾದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಪರಾಜಿತಳಾದಂತೆಯೇ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪರಾಜಿತಳಾಗಿದ್ದರೆ ಸಮನಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಯಪರಾಜಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೇ ರಾಜಪತ್ನಿಯರ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನದ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಆಗಿರುವುದಾಗಿ ಶಂಕರವಿಜಯಗಳೇ ಘೋಷಿಸುತ್ತವೆ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲೆ ಇತ್ತಲ್ಲವೆ? ಯತಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಜನ್ಯಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಜಯವಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗಾನುಭವದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಭೋಗದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ವಿಶ್ವರೂಪ ಪತ್ನಿಯ ಸಂಭೋಗವು ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯವು ಕೂಡ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

8ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಮೊದಲು 12ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಮಂಡನಮಿಶ್ರರಿಗೂ ನಡೆದ ಛಲೋತ್ತರಗಳು ಮತ್ತು ಮಂಡನಮಿಶ್ರರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುವರ್ತಿಸಿದ ಪ್ರಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಛಲೋತ್ತರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಂಕರವಿಜಯಗಳಲ್ಲೆ *ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಅನುವರ್ತನ ಪ್ರಕಾರವು ಲೋಕನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ.

13ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 15ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತೋಟಕಾದಿ ಶಿಷ್ಯಚತುಷ್ಟಯ ಮೂಲಕ ಪರಮ್ಪರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದ ವಿಷಯವು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ 15ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ ವಚನಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

---

* ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಿರುವ ಆನಂದಗಿರಿ ಶಂಕರವಿಜಯದಲ್ಲಿ 241ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಮತ್ತು ಮಾಧವೀಯ ಶಂಕರವಿಜಯದ 8ನೆಯ ಸರ್ಗ 300ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿಯು ನೋಡಬಹುದು.

16ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸರ್ಗಾಂತ್ಯದವರೆಗೂ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ಅಂತ್ಯೇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನಂತರ ಭಗಂದರಾದಿ ರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗಿ ಮೃತಿಹೊಂದಿದ ಪ್ರಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾತೃಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾವು ತೋರಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಪರದೂಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಗ್ರಂಥರಕಾರರಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭಗಂದರಾದಿ ರೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಧವೀಯ ಶಂಕರವಿಜಯದ 16ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇತರ ಶಂಕರವಿಜಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉಳಿದ ವಿಷಯಗಳು ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಕೇಳುವಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು.

8ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅನಂತರ ಅವರ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗದವರು ಪರತೀರ್ಥಾದಿ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಶಿಷ್ಯರಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಪಡಿಸಿದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಆಗ ಅವರು ಅನುಸರಿಸಿದ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು, ಅವರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೆಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ದುರ್ಮತಖಂಡನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸನ್ಮತಪ್ರವರ್ತನಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ವಾಯ್ವಂಶಭೂತರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅವರ ಭಾಷ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮುಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯಗಳು ಸಹಜವಾದುದರಿಂದ ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮಣಿಮಂಜರೀ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪರದೂಷಣ ಕಥೆಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಅಸಂಗತವೆಂದು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಈ ಕಥೆಗಳು ವಾಸ್ತವವಾದುವೆಂದು ಒಪ್ಪುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯು ಆವ ವಿಧವಾದ ಹಾನಿಯು ಮತಾಂತರದವರಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಈ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವೆಂತ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತನ್ಮತದವರ ಅಂಗೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದೆ ಇರಬಹುದು; ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮಹಾತ್ಮರನೇಕರು ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪುರುಷ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬುದನ್ನು ಇತರ ಮತದವರನೇಕರು ದೊಡ್ಡ ಮಹಿಮೆಯನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೇ ಹೊರತು ಕೊರತೆಯನ್ನೆಣಿಸಿ ರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭಗವದಂಶರಾದ ಮಹಾತ್ಮರು ಜನಿಸಿದರೆಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ಭೂಷಣವೇ. ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ ಮತಾಂತರದವರು ಮಾತ್ರ ಪತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತ್ರೀಮೂಲಕ ಜನನವು ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಕವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ವಾಸ್ತವ ವಾದ ಕಥೆಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವುದು, ತದನುಸಾರ ಲೋಕಸಿದ್ಧಕ್ರಮದಿಂದ ಜನನವಾಯಿತೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಹೊಸಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು, ಆ ಹೊಸ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನರನ್ನು ಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಶಂಕರವಿಜಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆನಂದಗಿರೀಯವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ

ಸಾಧನಗಳಿವೆ. ಆನಂದಗಿರಿ ಎಂಬುವರು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿಷ್ಯರೆಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ. ಅವರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಶಂಕರವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ನಾವು ತೋರಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಪತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೇ ಭಗವತ್ಕಳಾ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಜನನವಾಯಿತೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೆ. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ದಾಂಪತ್ಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧಾಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಮೂಲಕ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರವಾಯಿತೆಂಬುದೇ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹ್ರಾಸಪಡಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಜ್ಞರು ಯೋಚಿಸಬಹುದು. ಇತರರು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಬಾರದು.

ಮಾಧವೀಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಶಂಕರವಿಜಯವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಬಾಧಕಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವು ಆ ಶಂಕರವಿಜಯದ ಪೀಠಿಕೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಸ್ವೋಕ್ತಿಗಳೆ. ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

''नेतायत्रोल्लसति भगवत्पादसंज्ञोमहेशः
शांतिर्यत्रप्रचकतिरसः शेषवानुज्वलाद्यैः ।
यत्राविद्याक्षतिरपिफलं तस्यकाव्यस्यकर्ता
धन्योव्यासाचलकविवरः तत्कृतिज्ञाश्चधन्याः''

ಎಂಬ 17ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕವಿನಾಮವು 'ವ್ಯಾಸಾಚಲ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶ್ರೀಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ 'ವ್ಯಾಸಾಚಲ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇದ್ದಂತೆ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆವದರಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ವ್ಯಾಸಾಚಲ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಸರಂತೆ ಅಚಲರು ಎಂದರೆ ಸ್ಥಿರರಾದವರು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಈ ಶ್ಲೋಕಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಲ್ಲ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯನಾಯಕರನ್ನು ''ಭಗವತ್ಪಾದಸಂಜ್ಞೋ ಮಹೇಶಃ' ಎಂತಲು, ರಸವನ್ನು ಶಾಂತಿಪದದಿಂದಲು, ಫಲವನ್ನು 'ಅವಿದ್ಯಾಕ್ಷತಿ' ಪದದಿಂದಲು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕವಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಸಾಚಲ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಇಂತಹವರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕವಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸದೆ ಇರುವುದು ಉತ್ತಮಕವಿಗೆ ಉಚಿತವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಸಾಚಲಪದವು ಕವಿನಾಮವೆಂತಲೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಇದೇ ಸರ್ಗದ 9ನೆಯ ಸರ್ಗ ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕವಿಗೆ 'ನವಕಾಳಿದಾಸ' ಎಂಬ ಬಿರುದನಾಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶ್ರೀಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಈ ಬಿರುದು ಇದ್ದುದಾಗಿ ಆವ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಬಿರುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಕವಿಯು ಕಾಳಿದಾಸನಕಿಂತಲು

ಯೋಗ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ಹೀನನಾಗಿರಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಶ್ರೀಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹವರು ಕವಿಮಾತ್ರನಾದ ಕಾಳಿದಾಸನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಮಗೆ ಗೌರವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಆ ನಾಮವನ್ನು ಬಿರುದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿದರೆಂಬುದು, ಅದನ್ನು ಇತರ ಆವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದೆ ಈ ಶಂಕರವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆಂತಲೂ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಆವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ವಿಸ್ತರಭಯದಿಂದ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ಆದ ಕಾರಣ ವ್ಯಾಸಾಚಲರೆಂಬ ಕವಿಯಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಶಂಕರವಿಜಯವು ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಕೆಲವು ಕಥೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನಗಳ ಅನಾದರಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಬಾರದೆಂದು ಮಾಧವೀಯವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗುವಂತೆ ಇತರರು ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆಯೇ ಹೊರತು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಮಾಧವೀಯವಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಜ್ಞರಿಗೆ ತೋರದೆ ಇರಲಾರದು. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಹೊಸ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಆದ ಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಕೂಡ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರ ಕ್ರಮವನ್ನು ಆನಂದಗಿರಿ ಶಂಕರವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಹಾಗಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಆನಂದಗಿರೀಯ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಲವಂಶವನ್ನೂ ಕೇರಳೋತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ಇತರವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಿ ಮಣಿಮಂಜರೀಕಾರರು ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಅವತಾರ ಕ್ರಮವು ಅಸತ್ಯವೆಂದು ದೂಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೆಷ್ಟುಮಾತ್ರವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ತಮಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅವರು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವ ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಮಾತ್ರ ಪರದೂಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಒಂದು ಮತದವರು ಮತ್ತೊಂದು ಮತದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಚರಿತ್ರೆಗಳಿಗೆ ದೂಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡುವುದು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಥೆಗಳು ಕಲ್ಪಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೇನೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮತಪ್ರವೃತ್ತಿ ಪ್ರಕಾರಗಳು ತತ್ತನ್ಮತ ಪ್ರವರ್ತಕರ ಕಾಲದೇಶಾದಿಗಳು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಸಂಗವು ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷಾರ್ಹವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು.

ಈ ಪ್ರಕಾರ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ,

ರಾಯಪಾಳ್ಯ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯಃ
ಅರಮನೆಯ ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ, ಮೈಸೂರು.

|| ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜೋವಿಜಯತೇ ||

ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವದ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹ

ವೇದಾರಂಭ

ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೇ ಜನಿಸಿದ ಜೀವಿಯಾದ ಮಾನವನು ಪಶುವಿನಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿವಶವಾಗಿ ಬಾಳನ್ನು ನಡೆಸದೆ, ಜನನ-ರಸನಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಯಂತ್ರಣಾದಿ ದುಃಸಾಧ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲನಾಗುತ್ತ ಗಳಿಸುವ ಅರಿವಿನ ಐಸಿರಿಯಾದರೂ ಎಂಥದ್ದೆಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಸಮಯ ಇದೀಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನಮ್ಮುಂದಿದೆ. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ಬರಬೇಕಾದ ಸಂತಸವೆಲ್ಲ ತಪ್ಪಿಹೋಗಿ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದಪ್ಪಳಿಸುವ ಶೋಕಸಂಕೋಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ತೊಳಲಾಡುವ ಜೀವನದ ವಾಸ್ತವವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಮೆಲಕು ಹಾಕಿದಾಗ, ನಾವು ಬಯಸಿದ್ದೇ ಆಗುವುದೆಂದು – ಅರಿತಿದ್ದೇ ಇರುವುದೆಂದು ಹಾರಾಡುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಲವಲೇಶವೂ ನಮಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಮನದಟ್ಟಾಗಲು ಬಹಳ ಕಾಲ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ನಾವೆಲ್ಲ ಅತಂತ್ರರೇ, ಪರತಂತ್ರರೇ? ಪರತಂತ್ರರೆಂದೇ ಆದಲ್ಲಿ ಆ ಪರನಾರು? ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧವಿಧದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಮನದೊಳಗೆ ನುಸುಳುವಂತೆ, ಬಗೆಹರಿವುದು ಆಗವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅನುಭವ ಮೂಲದ ಮಾತಿಗಾಗಿ ಅಂಗಲಾಚಲು ಈ ಅಭಿಮಾನಿ ಮಾನವ ಜೀವಿ ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ತನ್ನ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಾ ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡಲಾರದಂತೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮಾತಿಗೆ ಬೆಲೆ ನೀಡುವ ಬಗೆ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದೋ-ತಿಳಿಯದೆಯೋ ರೂಢವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೆಡೆ ಸುಳ್ಳಾಗಿ ಮತ್ತೆ ನಿಜವಾಗಿ ಹೊರಜನರ ಮಾತುಗಳ ಅಂತರವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಅವನು ಬೇರೆಯವರ ಮಾತೆಲ್ಲವನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ನಂಬುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕುತ್ತ, ತನ್ನ ಮನದೊಳಗಿನ ಗೊಂದಲ ಬಗೆ ಹರಿಯದೆ ಒದ್ದಾಡುವಾಗ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ ನಿತ್ಯ ಸತ್ಯ ವೇದದ ಮಾತು ಸಿಕ್ಕಾಗ ಖುಷಿಗೊಳ್ಳುವ ಪರಿ ಬಣ್ಣಿಸಲಸದಳವು. ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ಆ ಮಾತಿಗೆ ಪುರುಷನ ದೋಷ ಸೋಕದಂತಾಗಿ, ಸಹಜವಾದ ನಂಬಿಕೆ ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಉಳಿದು ಪರಾ-ಪರ ವಸ್ತುವಿವೇಕದ ದಾರಿ ತೆರೆದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರವಸ್ತುವಿಗೆ ಅಪಾರ ಹೆಸರು

ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಆ ಪರವಸ್ತುವೇ ಪೂರ್ಣವಸ್ತು. ಅದು ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಂತೆ ಪರತಂತ್ರವೇ ಆಗಬೇಕಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪೂರ್ಣವಸ್ತುವನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞ - ಸರ್ವಶಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಪೂರ್ಣತೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ವೇದಗಳು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದು

ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವೇದಗಳು ವರ್ಣಿಸಿದಾಗ ವಿವಾದಗಳುಂಟಾಗಿ ಅನೇಕ ಮತಗಳ ಹಾವಳಿ ಹೆಚ್ಚಾಗ ತೊಡಗಿದೆ. ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ, ಎಲ್ಲ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಆ ಆ ಮತಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಸ್ತಂಭವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ, ವಿವಾದವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮತೀಯ ವಾಕ್ಯರ್ಥ ಗಳೆಲ್ಲ "ನಾಮಮಾತ್ರ ಕಲಹವೆ"ಂದಾಗಿ ತಣ್ಣಗಾಗಬಹುದಿತ್ತು. ವಿಷ್ಣು-ಬ್ರಹ್ಮ-ಶಿವ-ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರೆಲ್ಲ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇ ಸಲ್ಲುವಂತೆ ವೇದದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಿದಾಗ ವಿವಾದವಾದರೂ ಏನಿದೆ? ಹೀಗಿದ್ದೂ, ಇಂದಿಗೂ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ವಿವಾದಗಳೆಲ್ಲ ಮುಂದೊರೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆಯೆಂದರೆ, ಇದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣವೆಂದು ಅನ್ವೇಷಿಸ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ನಿಗೂಢವಾದ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಬಯಲಾಗುತ್ತವೆ.

ಮತವಿವಾದದ ಹಿನ್ನೆಲೆ

"ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ" ಎಂದು ವಿಷ್ಣು - ಬ್ರಹ್ಮ - ಶಿವ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಒಬ್ಬನಿಗೇ ನೀಡಿ ನಿರ್ವಿವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದರೂ, ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರೂ ಈ ಹೆಸರಿಗೆ ಭಾಜನರಾಗಿಲ್ಲವೆಂದಾದಲ್ಲಿ, ಯಾವುದೇ ವಿವಾದ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಆ ಹೆಸರು ಇರುವುದೆಂದು, ಒಪ್ಪಿದರೂ, ಈ ಹೆಸರಿನವರಾರೂ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಆಗಿರದೆ ಅದು ಬೇರೆಯದೇ ವಿಲಕ್ಷಣ ಅಸಾಧಾರಣ ಹೆಸರಿನ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದಾಗಲೂ ವಿವಾದ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಮಹೇಶ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಂದ ಹೊರತಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಯಾವ ಮತಕ್ಕೂ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮ-ಸ್ವತಂತ್ರ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾರೆಂಬ ವಿವಾದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಗೆಹರಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ.

ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದ ಈ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವೇ?

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ ಕೆಲವರಿಗೆ ತೋಚಿದ್ದು ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದವು. ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಮಹೇಶ್ವರ ಇವರೆಲ್ಲ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನರಾಗಿ ಇರುವರೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ, ಇವರೆಲ್ಲ ಮೂರು ವೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ವಿವಾದ ಬಗೆಹರಿಯಿತೆಂದು ಅವರ ಅನಿಸಿಕೆ. ವೇಷ ಹಾಕಿದಾಗ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದವರಾದರೂ ವೇಷ ಕಳಚಿದಾಗ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗುವನೆಂದು ಈ ವಾದದ ಅಂತರಾಳವು. ಚಲನಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮೂರು ವೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಒಂದೆಡೆ ಸೋತಂತೆ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾಗಿ ಗೆದ್ದಂತೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾಗಿ ನಡುವಿರುವಂತೆ, ತೆಗೆದಾಗ ಒಬ್ಬನೇ ಕೊನೆಗೆ ಉಳಿವಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಈ ವಾದ ಹೇಳ ಹೊರಟಿದೆ. ಆದರೆ, ಇದರಿಂದ ವಿವಾದ ಬಗೆಹರಿಯದೆ ಮತ್ತೂ ಜಟಿಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ

ವೇಷವನ್ನು ತೊರೆದ ಆ ನೈಜ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಯಾರ ಗುಣ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ. ಆ ಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನೋ-ವಿಷ್ಣುವೋ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬನೇ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಗುಣಮಂಡಿತರಾದ ಉಳಿದಿಬ್ಬರು ಅವನೇ ಎಂದು ಸಮನ್ವಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ

ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಾವ ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸಿ ವಿವಾದ ಬಗೆಹರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ, ಆಗ ಮೂಲ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನು ತಾ ಅನುಭವಿಸುವ ಪರತಂತ್ರತೆಯ ಹಿಂದೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ಪರದೇವತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಹೊರಟು ವೇದಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ, ಕಡೆಗೆ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಹೀನವಾದ ನೀಚವಸ್ತುವೆಂದು ವಿಚಾರವುಂಟಾದರೆ, ಅವನ ಅಧೀನತೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಈ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮೂರ್ಖತನವಾಗುವುದಷ್ಟೆ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ವೆಂಬಂತೆ, ತನ್ನ ಒಂದೆರಡು ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಈ ಜಗತ್ತು, ಹಾಗೂ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ವಿಭಿನ್ನ ಗುಣಗಳ ಲೀಲೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದು, ನಿಜವಾಗಿ ಯಾವುದೂ ಇರದೆ, ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಇರುವುದೆಂದು ಸಾಧಿಸ ಹೊರಟರೆ, ವಿವೇಕಿಯಾದ ಜೀವನು ತನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಬೆಲೆ ನೀಡದೆ, ''ಎಲ್ಲರೂ ಮೂರ್ಖ''ರೆಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಮೂರ್ಖರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು, ತನ್ನನ್ನೂ ಮೂರ್ಖನೆಂದು ಒಪ್ಪುವ ಹುಚ್ಚುವಾದಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಈ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮವಾದವನ್ನು ನೋಡಿ ಅಪಹಾಸಮಾಡುತ್ತಾನಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮವಾದದ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ವಸ್ತುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಉಂಟಾದ ವಿವಾದ ಬಗೆಹರಿಯಲಾರದು.

ತುರೀಯ ಶಿವವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಮಹೇಶ್ವರ ಈ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಿಂದ ಹೊರತಾದ ಪರಶಿವನೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಈ ವಿವಾದ ಬಗೆ ಹರಿಸಲು ಹೊರಟಿರುವ ವಾದವೇ ಈ ತುರೀಯ ಶಿವವಾದ. ಈ ವಾದದಿಂದ ವಿವಾದ ಬಗೆಹರಿದಂತೆ ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಹೌದೆನಿಸಿದರೂ, ಈ ತುರೀಯ ಶಿವನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೇನೆಂಬ ಮೂಲಭೂತ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಕ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ, ಇದಲ್ಲದೆ, ಪರವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವಂತಿಕೆಯಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ರುದ್ರ ಇವರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ತುರೀಯಶಿವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದೇವತೆಯ ಸೇರ್ಪಡೆ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಜಟಿಲಗೊಳಿಸಲಷ್ಟೇ ದಿಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಮೂರರಲ್ಲೇ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಈ ಸಕಲದೇವತಾನಾಮಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಬಗೆಹರಿಯುವ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಇಲ್ಲದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ಅವನ ಕಾಲಿಗೆ ಬೀಳುವ ಈ ವಿಚಾರ ಕೊಂಕಣ ಸುತ್ತಿ ಮೈಲಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ ಆಗಲಾದೀತೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲೇ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಗಳಿಸುವುದೇ ಉಚಿತ.

ಯಾರು ಹಿತವರು ಈ ಮೂವರೊಳಗೆ?

ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಮಹೇಶ್ವರ ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಆ ಪರವಸ್ತುವೆಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸ ಹೊರಟರೆ, ಇಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಆಗ್ರಹಿಸುವ ಹೈರಣ್ಯ ಗರ್ಭವಾದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಚಾರವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶೈವ-ವೈಷ್ಣವ ಮತಗಳ ಸಂಘರ್ಷವೇ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮತಗಳಿಗೆ ಪುರಾಣಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ಕೂಗುವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ವಿರಚಿಸಿದ 18 ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಮತಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕ ಬಾಧಕಗಳಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿವೆ. ಶಿವನ ಪಾರಮ್ಯ ಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವೈಷ್ಣವರು ಮೋಹಕವೆಂದರೆ, ಶೈವರು ವಿಷ್ಣುಪಾರಮ್ಯ ಬೋಧಕವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿವಾದ ಬಗೆಹರಿಯಲು ಇಬ್ಬರೂ ಒಪ್ಪುವ ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ವೇದ-ವೇದಾಂತಾನುಸಾರಿತ್ವವೊಂದೇ ಆ ಸೂತ್ರವಾಗಬಲ್ಲದು. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ, ವೈಷ್ಣವ ಮತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ನಿರೂಪಿಸುವ ರೀತಿ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವನಾಮವಾರಿಗೆ ?

ಸರ್ವೋತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸರ್ವನಾಮಗಳು ಯಾರಿಗುಂಟೆಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಹಾರ್ದವಾಗಿದೆ. ''ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ'' ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಎಲ್ಲ ನಾಮವನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಧರಿಸುವ ಸಂಗತಿ ಇದೆಯಷ್ಟೆ ಈ ಸರ್ವನಾಮಧರನಾದ ಪುರುಷನಾರು? ಎಂದು ಇದರ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೊಂದುತ್ತಿದೆ. ''ಅಜಸ್ಯ ನಾಭಾವಧ್ಯೇಕಮರ್ಪಿತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿಶ್ವಾಭುವನಾನಿ ತಸ್ಥುಃ'' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗದಾಧಾರವಾದ ಒಂದು ಪದ್ಮ ಅವನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂಬ ವಿಷ್ಣುಲಕ್ಷಣ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುವನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವದೇವೋತ್ತಮನೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿ ನಾಮಗಳಿಂದ ಈ ಸರ್ವನಾಮಧರ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಚ್ಯನೆಂದಾದಾಗ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ವಿವಾದಾತೀತವಾಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಸರ್ವ ನಾಮವಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಈ ವಿವಾದ ಮತ್ತೆ ಬಾಯಿ ತೆರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ 'ಏವ' ಕಾರ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ

ಬಲಾಬಲವಿಚಾರ

ಇದರಂತೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಾಬಲವನ್ನು ಕಂಡಾಗಲೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ ದಿಟವಾಗುತ್ತದೆ. ''ನಾರಾಯಣೋ ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನ ಚ ಶಂಕರಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ-ರುದ್ರರನ್ನು ಕಂಠತಃ ಗ್ರಹಿಸಿ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತ ನಾರಾಯಣನ ಪಾರಮ್ಯ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಶಿವಾದಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ''ಏಕೋ ರುದ್ರೋ ನ ದ್ವಿತೀಯೋಽವತಸ್ಥೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇತರ ನಿಷೇಧಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಿವಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ, ಕಂಠತಃ ವಿಷ್ಣುನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ. ಕಂಠತಃ ಇತರವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಇತರ ನಿಷೇಧಕವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗದಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರೀತಿಯ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ''ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಮತ್ತೂ ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣಗಳ ಬಲಾಬಲ

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾದ ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳೆನಿಸಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಫುಟಪಡಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನರೆಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಬೆಲೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತೋರುವಂತಾದರೆ ಆ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮೋಹಕವೆಂದೂ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದೋ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ವಿವಾದಗಳನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಬೇಕಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾರೋ ಬರೆದಿರುವ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳು ಇದ್ದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ತಮಗುಪಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಬಳಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ - ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿತ್ವಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುಪಾರಮ್ಯ ಬೋಧಕ ಭಾಗವತಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಿಗಿರುವ ಬೆಲೆ ಇತರ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಬರಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಾದಾಗ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಲಭೋಪಾಯ-ಭಗವದ್ಗೀತೆ

ಈ ಮತೀಯ ವಿವಾದ ಬಗೆ ಹರಿಸಲು, ದುರ್ಗಮವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿ ಬಲಾಬಲವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿ ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿಚಾರ ಇವುಗಳಿಗಿಂತ, ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನೊಂದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿದರೂ ಸಾಕು ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

"ಮತ್ತಃ ಪರತರಂ ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಧನಂಜಯ"

"ಅತೋಽಸ್ಮಿ ಲೋಕೇ ವೇದೇ ಚ ಪ್ರಥಿತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ"

ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳು ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿ-ಸೂತ್ರ-ಗೀತಾ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಗಳು ಹಾಗೂ ತದನುಸಾರಿ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನ ಅನುಗ್ರಹ ಗಳಿಸಿ, ಅವನ ಅಧೀನವಾದ ಈ ವಿವಿಧ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಪರಮಸುಖಭಾಗಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬುದೇ ಈ ಮಾನವ ತನುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಗಳಿಸಬೇಕಾದ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನ ಭಂಡಾರವು. ಇದೇ ಜೀವನದ ಪರಮಗುರಿ. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತೋರಿದ ಮುಕುತಿಯ ದಾರಿ.

ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಿಚಾರ

ಕಂಡ ಕಂಡ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಈ ಗುರಿ ಸಿಗಲಾರದು. ಯಾವ ಮತಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ ಹೀಗೆ ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ, ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ದಾರಿ ತೋರಿಲ್ಲ. "ನಾ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ನೀನು ಒಪ್ಪಬೇಕು" ಎಂಬ ಪಾಷಂಢತನದ ಹೊಂಡದಲ್ಲಿ ಅವರ ವಿಚಾರಗಳೆಲ್ಲ ಹೂತು ಹೋಗಿವೆ. ಕಾಣುವ ಅನುಭವಿಸುವ ಜಗವೆಲ್ಲವನ್ನು ನಿಜವಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತರಿಸಲು ಆಗ್ರಹಿಸುವ ಅದ್ವೈತಮತವಂತೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ನಾವೇ ವಂಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವ ಪರಿಯಾಗಿ ಹೇಸಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಷ್ಟೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹಿನ್ನೋಟ ಮಾಡಿದಾಗ, ಶ್ರೀ ಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ವಿರದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ನಮಗಿಂದು ಒದಗಬಹುದಾದ ದುಸ್ಥಿತಿಯ ಆಳವೆಷ್ಟೆಂದು ಊಹಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಮರಳುಗಾಡಿನ ಬಿಸಿಯುಂಡವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಲೆನಾಡಿನ ಸೊಗಸಿನ ಬೆಲೆ ಅರ್ಥವಾದೀತು. ಈ ವಿಚಾರ ಸರಿಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾದರೆ, ಎರಡು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಸದಾ ಮೆಲಕುಹಾಕಬೇಕಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅವತರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಏನಿತ್ತು? ಎರಡು ಮುಂದೇನಾಯಿತು? ಈ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿಚಾರವೇ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಥದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಷ್ಟೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಸಾಧಕನ ಸಾಧನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಲೆಂದು ಜನ್ಮತಾಳಿದ ಎರಡು ಅಮೌಲ್ಯ ಕೃತಿಗಳೇ ಮಣಿಮಂಜರೀ - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ. ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಕರುಣಿಸಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳ ಅಪೂರ್ವ ವಿಷಯ.

ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಮಹತ್ವ

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರಾನಂತರದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಮಣಿಮಂಜರಿ ಅವತಾರಪೂರ್ವಕಾಲದ ಸಂಗತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು

ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಅನೇಕಮತಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತ ಮತಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. 8 ಸರ್ಗದ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ 6-7ನೇ ಸರ್ಗಗಳು ಇದಕ್ಕೇ ಮೀಸಲಾಗಿವೆ. ಈ ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಥಾಭಾಗವು ಕೆಲವು ಶಂಕರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಪರಿತಾಪ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಕೆಲವು ಮಾಧ್ವ ಮತೀಯರಿಗೆ ಪರಮಾನಂದ ಉಕ್ಕೇರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಪರಿತಾಪ-ಇವರ ಪರಮಾನಂದ, ಇವೆರಡೂ ಸಹ ದುರಾಗ್ರಹದ ಪರಿಣಾಮ ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಫಲವಾದುದಲ್ಲ. ಆಗ್ರಹ ತೊರೆದು ವಿಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ, ಇದು ತಿರುವು-ಮುರವಾಗಬಹುದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಗೆ, ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಇದ್ದಂಥಹ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿ ಹೊಂದಿದ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದಂತೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಂಕರವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದೂ ಅಧಿಕೃತಗ್ರಂಥವಿಲ್ಲವಾದಾಗ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಈ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಶಂಕರಾನುಯಾಯಿಗಳು ಏಕೆ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು? ಇದರಂತೆ, ಮಾಧ್ವರೂ ಸಹ ರಾವಣ-ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ದೈತ್ಯರ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ರಾಮಾಯಣ-ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದಾಗ ಆನಂದಿಸದೇ ಇರುವಾಗ, ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆನಂದಪಡಲು ಕಾರಣವಾದರೂ ಯಾವುದಿದೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಕೆಲವು ಜನಗಳ ಪರಿತಾಪ-ಪರಮಾನಂದಗಳ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತ, ಮತೀಯ ದ್ವೇಷಾಸೂಯದ ಆವಿಷ್ಕಾರವಾಗಿ ಆಧುನಿಕ ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ರೀತಿ ಮೌಢ್ಯತೆಯ ಪರಮಾವಧಿಯು.

ಆಗ್ರಹ ತೊರೆದು ನೋಡಿದರೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಮಹತ್ತ್ವ ಮಹತ್ತರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ''ಶ್ರೀಮಧ್ವೋ ವಿಜಯೀ ಚ ಮಧ್ವವಿಜಯಃ ನಾರಾಯಣಪ್ರೋದ್ಭವಃ'' ಎಂಬ ಅಂತಿಮ ನುಡಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಬರೆದ ನಂತರವೇ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಬರೆದರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯವನ್ನು ಅವರು ಓರ್ವ ಕವಿಯಾಗಿ ಮಾತ್ರ ವಿರಚಿಸದೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಅವರೇ ಬರೆದ ಮಧ್ವವಿಜಯದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಾದ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

> ''ಪ್ರಾಯೇಣ ನೈಕಮಾತ್ರೋಕ್ತಾಃ ಕಥಿತಾ ಇಹ ಸರ್ವಶಃ ।
> ಮಾಯಾ ದೃಷ್ಟಾ ಧ್ರುವಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಪೂರುಷೈಃ ॥
> ದ್ವಯೋರ್ವಕ್ತ್ರೋರ್ವಿರೋಧೇಽತ್ರ ಸ್ವೀಕೃತಾ ಪ್ರಬಲಸ್ಯ ಗೀಃ ।
> ತುಲ್ಯಂ ತತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ದೈವೇ ನೈವ ಪರೀಕ್ಷ್ಯತೇ ॥
>
> ಕಾವ್ಯಶ್ರಿಯೇ ವಾ ಗುರುಕೀರ್ತಯೇವಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸ್ವಯೈವಾಪಿ ಮನೀಷಯೇತಿ ॥
> ತಸ್ಮಾನ್ನ ಶಂಕ್ಯೇತ ಮಹಾಜನೇನ ಪುಂಸಾ ಕುಶಾಗ್ರೀಯಧಿಯಾಽಪ್ಯವಶ್ಯಮ್ ॥''

(ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)

(ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಯಃ ಒಬ್ಬರೇ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿಲ್ಲ. 'ಸತ್ಯವಾಗಿ ನಾ ಕಂಡೆನೆಂದು' ಜನರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೇಳುವಾಗ ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ವಿರೋಧ ತೋರಿದಾಗ ಈರ್ವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗುವನ ಮಾತನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ನ್ಯಾಯ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ದೈವೀಕ ಘಟನೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪರೀಕ್ಷೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, "ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗು ಗಳಿಸಲೆಂದಾಗಲಿ, ಗುರುಗಳ ಕೀರ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ತನ್ನದೇ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯ"ವೆಂದು, ಕುಶಾಗ್ರಮತಿಗಳಾದ ಉನ್ನತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳು ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಶಂಕೆ ಮಾಡದಿರಲಿ.)

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಈ ಕೃತಿ ದ್ವೇಷಾಸೂಯದ ಆವಿಷ್ಕಾರ ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಬಂದಿದೆಯೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಅರ್ಥಹೀನವಾಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಶ್ರೀಮದಾ ಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ಅಪೂರ್ವ ಸಲಕರಣೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು, ಅಧ್ಯಯನಶೀಲ ಸಮಾಜದ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದೇ ಆಗುವುದಷ್ಟೆ

ಹಾಗಾದರೆ, ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತ ಮಠಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸಾವದಾನವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗೋಣ. ಮಣಿಮಂಜರಿ ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಅದು ಆಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನ ಇತಿಹಾಸದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. 'ಪೂರ್ವಕಾಲ' ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದಿಯ ಸಮಯದವರೆಗೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದವರೆಗಿನ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿಸ್ತಾರಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಮೂರು ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಒತ್ತು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. 1. ರಾಮಾಯಣ, 2. ಮಹಾಭಾರತ, 3. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವನ. ಈ ಮೂರನ್ನೆ ಏಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ? ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ, ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಮೂರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಒತ್ತು ನೀಡಿದ್ದಾರೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ವವಿಜಯದ ಪ್ರಥಮಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹನುಮ-ಭೀಮ ರೂಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾದ ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ರಾಮ-ಕೃಷ್ಣ ರೂಪಗಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕು ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ನಾಕು ಸರ್ಗದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ದೃಷ್ಟಿ ಹರಿಸಬೇಕಷ್ಟೆ

ಶಾಂಕರಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು?

ಆಪಾತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ, ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ

ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಅನೇಕಮತಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತ ಮತಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. 8 ಸರ್ಗದ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ 6-7ನೇ ಸರ್ಗಗಳು ಇದಕ್ಕೇ ಮೀಸಲಾಗಿವೆ. ಈ ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಥಾಭಾಗವು ಕೆಲವು ಶಂಕರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಪರಿತಾಪ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಕೆಲವು ಮಾಧ್ವ ಮತೀಯರಿಗೆ ಪರಮಾನಂದ ಉಕ್ಕೇರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಪರಿತಾಪ-ಇವರ ಪರಮಾನಂದ, ಇವೆರಡೂ ಸಹ ದುರಾಗ್ರಹದ ಪರಿಣಾಮ ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಫಲವಾದುದಲ್ಲ. ಆಗ್ರಹ ತೊರೆದು ವಿಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ, ಇದು ತಿರುವು-ಮುರವಾಗಬಹುದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಗೆ, ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಇದ್ದಂಥಹ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿ ಹೊಂದಿದ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದಂತೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಂಕರವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದೂ ಅಧಿಕೃತಗ್ರಂಥವಿಲ್ಲವಾದಾಗ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಈ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಶಂಕರಾನುಯಾಯಿಗಳು ಏಕೆ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು? ಇದರಂತೆ, ಮಾಧ್ವರೂ ಸಹ ರಾವಣ-ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ದೈತ್ಯರ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ರಾಮಾಯಣ-ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದಾಗ ಆನಂದಿಸದೇ ಇರುವಾಗ, ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆನಂದಪಡಲು ಕಾರಣವಾದರೂ ಯಾವುದಿದೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು, ಕೆಲವು ಜನಗಳ ಪರಿತಾಪ-ಪರಮಾನಂದಗಳ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತ ಮತೀಯ ದ್ವೇಷಾಸೂಯದ ಆವಿಷ್ಕಾರವಾಗಿ ಆಧುನಿಕ ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ರೀತಿ ಮೌಢ್ಯತೆಯ ಪರಮಾವಧಿಯು.

ಆಗ್ರಹ ತೊರೆದು ನೋಡಿದರೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಮಹತ್ತ್ವ ಮಹತ್ತರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ''ಶ್ರೀಮಧ್ವೋ ವಿಜಯೀ ಚ ಮಧ್ವವಿಜಯಃ ನಾರಾಯಣಪ್ರೋದ್ಭವಃ'' ಎಂಬ ಅಂತಿಮ ನುಡಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಬರೆದ ನಂತರವೇ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಬರೆದರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯವನ್ನು ಅವರು ಓರ್ವ ಕವಿಯಾಗಿ ಮಾತ್ರ ವಿರಚಿಸದೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಅವರೇ ಬರೆದ ಮಧ್ವವಿಜಯದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಾದ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

''ಪ್ರಾಯೇಣ ನೈಕಮಾತ್ರೋಕ್ತಾಃ ಕಥಿತಾ ಇಹ ಸರ್ವಶಃ ।
ಮಾಯಾ ದೃಷ್ಟಾ ಧ್ರುವಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಪೂರುಷೈಃ ॥
ದ್ವಯೋರ್ವಕ್ತ್ರೋರ್ವಿರೋಧೇಽತ್ರ ಸ್ವೀಕೃತಾ ಪ್ರಬಲಸ್ಯ ಗೀಃ ।
ತುಲ್ಯಂ ತತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ದೈವೇ ನೈವ ಪರೀಕ್ಷ್ಯತೇ ॥

ಕಾವ್ಯಶ್ರಿಯೇ ವಾ ಗುರುಕೀರ್ತಯೇವಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸ್ವಯೈವಾಪಿ ಮನೀಷಯೇತಿ ॥
ತಸ್ಮಾನ್ನ ಶಂಕ್ಯೇತ ಮಹಾಜನೇನ ಪುಂಸಾ ಕುಶಾಗ್ರೀಯಧಿಯಾಽಪ್ಯವಶ್ಯಮ್ ॥''

(ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)

(ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಯಃ ಒಬ್ಬರೇ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿಲ್ಲ. 'ಸತ್ಯವಾಗಿ ನಾ ಕಂಡೆನೆಂದು' ಜನರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೇಳುವಾಗ ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ವಿರೋಧ ತೋರಿದಾಗ ಈರ್ವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗುವನ ಮಾತನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ನ್ಯಾಯ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ದೈವೀಕ ಘಟನೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪರೀಕ್ಷೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, "ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗು ಗಳಿಸಲೆಂದಾಗಲಿ, ಗುರುಗಳ ಕೀರ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ತನ್ನದೇ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯ"ವೆಂದು, ಕುಶಾಗ್ರಮತಿಗಳಾದ ಉನ್ನತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳು ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಶಂಕೆ ಮಾಡದಿರಲಿ.)

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಈ ಕೃತಿ ದ್ವೇಷಾಸೂಯದ ಆವಿಷ್ಕಾರ ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಬಂದಿದೆಯೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಅರ್ಥಹೀನವಾಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಶ್ರೀಮದಾ ಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ಅಪೂರ್ವ ಸಲಕರಣೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು, ಅಧ್ಯಯನಶೀಲ ಸಮಾಜದ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದೇ ಆಗುವುದಷ್ಟೆ

ಹಾಗಾದರೆ, ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತ ಮತಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸಾವದಾನವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗೋಣ. ಮಣಿಮಂಜರಿ ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಅದು ಆಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನ ಇತಿಹಾಸದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. 'ಪೂರ್ವಕಾಲ' ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದಿಯ ಸಮಯದವರೆಗೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದವರೆಗಿನ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿಸ್ತಾರಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಮೂರು ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಒತ್ತು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. 1. ರಾಮಾಯಣ, 2. ಮಹಾಭಾರತ, 3. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವನ. ಈ ಮೂರನ್ನೆ ಏಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ? ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ, ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಫು ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಮೂರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಒತ್ತು ನೀಡಿದ್ದಾರೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ವವಿಜಯದ ಪ್ರಥಮಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹನುಮ-ಭೀಮ ರೂಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾದ ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ರಾಮ-ಕೃಷ್ಣ ರೂಪಗಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕು ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ನಾಕು ಸರ್ಗದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ದೃಷ್ಟಿ ಹರಿಸಬೇಕಷ್ಟೆ.

ಶಾಂಕರಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು?

ಆಪಾತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ, ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ

ವಿಷಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಉಸಾಬರಿಗೆ ಏಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುವುದುಂಟು. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನವಾದ ವೇದಾಂತವಿಚಾರದ ಕಲುಷಿತ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪಾಲು ಹಿರಿದಾಗಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ, ಅದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಧ್ವವಿಜಯ ರಚನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳ ವಿಸ್ತಾರದ ವಿವರಣೆ ಆವಶ್ಯಕವೆನಿಸಿ, ಈ ನಾಕು ಸರ್ಗಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಮಧ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಪರಂಪರೆಯ ಚಿತ್ರಣ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು - ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರು - ಪರತೀರ್ಥರು ಇವರ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲೇ ಕಾಣುವಂತಾಗಿದೆ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲೆ ಮರೆ ಕಾಯಿಯಂತೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ಈ ಪರಂಪರೆ ಉಜ್ವಲವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗದಂತೆ ಆಗಲು ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿದ್ದವು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಮತದ ಹಾವಳಿಯಿಂದ ವೈದಿಕಮತವು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಗಳಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಒಂದು ಕಾರಣವಾದರೆ, ಅನಂತರ ಕುಮಾರಿಲ ಭಟ್ಟರಿಂದ ವೈದಿಕ ಮತ ಮರುಜೀವ ಪಡೆದಮೇಲೂ, ಶಂಕರಾನುಯಾಯಿಗಳ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯಿಂದ ಈ ಪರಂಪರೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ಸಂಕಟ ಎರಡನೆಯ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರಣ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯದನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಬೇಕಾದುದು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿ ತೋರಿರಬೇಕು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳ ದೈತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಸ್ಫು ಟವಾಗಲು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವಸ್ವರೂಪವಾದ ಮಣಿಮಂತನ ವಿಚಾರ, ಅನಂತರದ ಜನನ-ಮರಣ ಪರ್ಯಂತದ ಜೀವನವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಆ ಕಾಲದ ಇನ್ನಿತರ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕಾದುದು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಆಗುವುದಷ್ಟೇ. ಇದನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಕೇವಲ ಮತೀಯ ದ್ವೇಷಾಸೂಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬೆಳೆದ ಮಂದಿಗೆ, ಈ ಮಣಿಮಂಜರಿಯೂ ಹಾಗೇ ತೋರಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾರು ಹೊಣೆ?

ಇದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣವೂ ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ರಚನೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಅನಂತರದ ಸಮೀಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಧವೀಯಾದಿ ಶಂಕರವಿಜಯದ ರಚನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದೇವತಾಮಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯನ್ನು ಕಂಡು, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಹಾಗೆಯೇ ವೈಭವೀಕರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಶಂಕರಾನುಯಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಆರಂಭಗೊಂಡಿತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಶಾಂಕರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಂಶಸಂಭೂತರೆಂಬ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ, ಆ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಯಾವುದೇ ಮೌಲಿಕ ದಾರ್ಶನಿಕ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಮಾಧವೀಯಾದಿ ಶಂಕರವಿಜಯಗಳ ರೀತಿ-ನೀತಿಗಳೆಲ್ಲ ಮಧ್ವವಿಜಯದ ಪ್ರಭಾವದಲ್ಲೇ ಉಂಟಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ

ಊಹೆ ತೆಗೆದುಹಾಕುವಂತದ್ದಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿಯೇ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ ಶಾಂಕರ ಜೀವನದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ದಾಖಲಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶಾಂಕರದರ್ಶನದ ಪ್ರಕಾಂಡಪಾಂಡಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಶಂಕರಾನುಯಾಯಿಗಳ ಒಡನಾಟ ಎರಡನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಹೊಂದಿದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾದ ಕೇರಳದ ಸಮೀಪದ ಕಾಸರಗೋಡಿನಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವಮಾನದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲ ರಾಯಪಾಳ್ಯ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದೆಂದು, ನಾನೀಗ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡುವುದು ಸಾಕೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ನಂತರ

ಹೀಗೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೌಲ್ಯ ಗಳಿಸಿರುವ ಈ ಮಣಿಮಂಜರಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿವೆ. ಮತಾಭಿಮಾನದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲ ಒರೆಗಲ್ಲಾಗಿವೆ ಯೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗದು. ಐತಿಹಾಸಿಕಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಈ ತರಹದ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಸತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗು ತ್ತಾರೆ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಬರೆದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವರ ಮತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಮಾತು ರಚಿಸಿದರೆ, ಹಾಗೂ ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಗೆ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟೆವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಕೆಲಸ ಬೇರೆ ಮತಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಯಾಯಿ ಮಾಡಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಆ ಮತಾಚಾರ್ಯರ ನಿಂದೆಯೇ ಇವರ ಉತ್ತರವಷ್ಟೆ ಈ ಮತಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಆಗ ಚಕಾರವೂ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಸಂಗತಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಯೂ ಸಹ ಒಂದು.

ಮಾಣಿಕ್ಯಮಾಂಜರಿಯ ಪ್ರಕಾಶನದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಏನಿದೆ?

ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಗ್ರಂಥಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತ ಆಡಿದ ಮಾತೊಂದನ್ನು ನಾನಿಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವೆ. ''ಅನೇನ ಸ್ವಸ್ವಮತಾಭಿಮಾನೇನ ಸ್ವಕೀಯಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಾಶನಂ ಪರಮತನಿರಾಕರಣಂ ವಾ ಸತ್ವಗುಣಸಂಪನ್ನಾನಾಮಪಿ ವಿದುಷಾಂ ನ ದೋಷಾವಹ ಮಿತಿ ಕರ್ತವ್ಯಮೇವೇತಿ ಚ ವಿಜ್ಞಾಯತೆ'' (ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮತದ ಮೇಲಣ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ತಮ್ಮವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಪರಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು,

ಸಾತ್ವಿಕಗುಣ ಮಂಡಿತರಾದ ಪಂಡಿತರಿಗೂ ದೋಷ ತರದೆ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಆಗುವುದೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) ಈ ಮಾತನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಕೇವಲ ಮತೀಯ ದುರಭಿಮಾನವೆಂದು ಯಾರಿಗೆ ತೋರಲಾರದು? ಈ ದುರಭಿಮಾನಿ ಜೀವರು ಯಾವ ಮತ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ್ದರೂ ಅದೇ ಸರಿಯೆಂದು ವಾದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹಠದಿಂದ ಆತ್ಮಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿಮಾನ ತೊರೆದು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕಾದ ವೇದ-ವೇದಾಂತಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಜೀವ ಬಂಧಕವಾದ ಈ ತರಹ ಅಭಿಮಾನದ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಬಳಸಿದರೆ ಸ್ವಯಂಕೃತಾಪರಾಧವಷ್ಟೆ

ತ್ರಿಮತಸ್ಥ ವಿದ್ವನ್ಮಾನ್ಯರೂ ಮತತ್ರಯದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮೀಮಾಂಸಾಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಚತುರ್ವೇದಿ ರಾಮಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು "ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ದೀಪಿಕಾ" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನೆರವಾದಂತೆ, ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯ ಪ್ರಕಾಶನವು ಮತಾಭಿಮಾನದ ಕೆಲಸವಾದರೂ ಸರಿಯಾದುದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತೊಂದು ಆ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಶ್ರೀ ಚತುರ್ವೇದಿ ರಾಮಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರವೇನೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಆ ಗ್ರಂಥ ತರಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೂ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಗೂ ಯಾವ ಸಾಮ್ಯತೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯ-ಮೀಮಾಂಸಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರನ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಗಂಭೀರ ವಿಚಾರಗರ್ಭಿತವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಆ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಕೀಳು ಮತಾಭಿಮಾನದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯುಳ್ಳ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರ ಮತಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಕುರುಡಾದವರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಂಡೀತು?

ಇಷ್ಟಾದರೂ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಘಟನೆಯೊಂದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಮಾಧ್ವಮತದ ಒಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೇಳಿದರಂತೆ – "ಸಂಸ್ಕೃತ ಬಲ್ಲವರಾಗಿ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಓದಿಲ್ಲವಾದರೆ ಏನುಪಯೋಗ? ಅಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸಮಗ್ರಪರಿಚಯವಿದೆಯೆಂದು" ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಆಗ ಮನದೊಳಗೆ ಕಸಿವಿಸಿಕೊಂಡ ಈ ವಿಜ್ಞಾಪನ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದರ ನಿಂದೆಯನ್ನು ತೊಳೆಯಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ, ಒಂದು ವಾರದೊಳಗೇ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಯು ಕಾಕತಾಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯಿತಂತೆ. ಅದನ್ನು ಕಂಡಮೇಲೆ ಮಾಧ್ವರಿಗೆ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನಂತೆ :- "ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಕಲಿತು ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಏನು ಉಪಯೋಗ? ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಪೂರ್ಣಪರಿಚಯವಿದೆ" ಎಂದು.

ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಈ ಮಹಾಶಯನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಇವನ ಸ್ನೇಹಿತ ಮಾಧ್ವ ಆಚಾರಿಯು ಇವನಿಗಾಡಿದ ಚುಚ್ಚು ಮಾತು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇವನಿಗೂ ಚುಚ್ಚು ಮಾತಾಡಲು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ದೊರೆತ ಬಗೆಯ ಕಥೆ

ನಿಜವಿರಲಿ-ಸುಳ್ಳಾಗಿರಲಿ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಪ್ರಕಾಶನದ ಹಿನ್ನೆಲೆ ದ್ವೇಷಾಸೂಯಗಳ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯೆಂಬುದಂತೂ ನಿಜವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತವೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಮಾಧ್ವ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಮೂದಲಿಸುವ ಈ ವಿಜ್ಞಾಪನಕಾರನು, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮತಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಅವನಾಡಿದ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದರೆ, ಅವನಿಗೂ ಇವನಿಗೂ ಏನು ಅಂತರ? ಅವನಂತೆ ಇವನೂ ಚುಚ್ಚುಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ದೊರೆಯಿತೆಂದು ಉಬ್ಬಿದರೆ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಉಪಯೋಗ ಏನೆಂದು ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ?

ನಿಜವಾಗಿ ಆತ ವಿವೇಕಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ದಾರಿ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಬೇಕಿತ್ತು. ತನ್ನ ಮತಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ವಿಚಾರದಿಂದ ಮನನೊಂದುವ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಶಂಕರರ ನೈಜ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗುವ ಮಣಿಮಂಜರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಗ್ರಂಥದ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬೈದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ನಿಂದೆ ತೊಳೆದು ಹೋಗದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಿತ್ತು.

ಶಾಂಕರಚರಿತೆಗೆ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಖಚಿತ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಿಗದೆ ಒದ್ದಾಡುವ ಸಂದರ್ಭವಾದರೆ, ಶಾಂಕರ ಮತದ ನಿರ್ದುಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಶಾಂಕರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕಳಂಕವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ದೇವತಾಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ದುರ್ಗಮವಾದ ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ, ಮಾಧ್ವೀಯ ಮೌಲಿಕಗ್ರಂಥಗಳಾದ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ-ನ್ಯಾಯಾಮೃತ-ಚಂದ್ರಿಕಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅದ್ವೈತಮತಖಂಡನಾತ್ಮಕ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಅದೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನವರೇ ಮಾಡಿರುವರೆಂದು ಅಭಿಮಾನದ ಕುರುಡುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ತೆಪ್ಪಗೆ ಕೂಡಬೇಕಿತ್ತು. ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನದ ಪೊರೆ ತೆರೆಸಿ ನೋಡಿದರೆ, ಈ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಪ್ರವಹಿಸಿಬಂದಿರುವ ಈ ದ್ವೈತಾದ್ವೈತ ವಾಕ್ಯರ್ಥದ

(ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥಕೃತ)	ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಾಮೃತ	(ದ್ವೈತ)
(ಮಧುಸೂದನಸರಸ್ವತೀಕೃತ)	ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಿ	(ಅದ್ವೈತ)
(ವೈಶ್ವನಾಥೀರಾಮಾಚಾರ್ಯಕೃತ)	ತರಂಗಿಣಿ	(ದ್ವೈತ)
(ಗೌಡಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಸರಸ್ವತೀಕೃತ)	ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದೀ	(ಅದ್ವೈತ)
(ವನಮಾಲಿಮಿಶ್ರಕೃತ)	ಸೌಗಂಧ್ಯ	(ದ್ವೈತ)
(ಅನಂತಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಕೃತ)	ಸೌಗಂಧ್ಯವಿಮರ್ಶ	(ಅದ್ವೈತ)
(ಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯಕೃತ)	ನ್ಯಾಯಾಮೃತಾರ್ಣವ	(ದ್ವೈತ)

ಈ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಾಮೃತಾರ್ಣವವನ್ನು ಬರೆದ

ಸಾತ್ವಿಕಗುಣ ಮಂಡಿತರಾದ ಪಂಡಿತರಿಗೂ ದೋಷ ತರದೆ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಆಗುವುದೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) ಈ ಮಾತನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಕೇವಲ ಮತೀಯ ದುರಭಿಮಾನವೆಂದು ಯಾರಿಗೆ ತೋರಲಾರದು? ಈ ದುರಭಿಮಾನಿ ಜೀವರು ಯಾವ ಮತ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ್ದರೂ ಅದೇ ಸರಿಯೆಂದು ವಾದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹಠದಿಂದ ಆತ್ಮಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿಮಾನ ತೊರೆದು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕಾದ ವೇದ-ವೇದಾಂತಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು, ಜೀವ ಬಂಧಕವಾದ ಈ ತರಹ ಅಭಿಮಾನದ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಬಳಸಿದರೆ ಸ್ವಯಂಕೃತಾಪರಾಧವಷ್ಟೆ

ತ್ರಿಮತಸ್ಥ ವಿದ್ವನ್ಮಾನ್ಯರೂ ಮತತ್ರಯದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮೀಮಾಂಸಾಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಚತುರ್ವೇದಿ ರಾಮಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು ''ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ದೀಪಿಕಾ'' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನೆರವಾದಂತೆ, ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯ ಪ್ರಕಾಶನವು ಮತಾಭಿಮಾನದ ಕೆಲಸವಾದರೂ ಸರಿಯಾದುದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತೊಂದು ಆ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಶ್ರೀ ಚತುರ್ವೇದಿ ರಾಮಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರವೇನೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಆ ಗ್ರಂಥ ತರಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೂ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಗೂ ಯಾವ ಸಾಮ್ಯತೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯ-ಮೀಮಾಂಸಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರನ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಗಂಭೀರ ವಿಚಾರಗರ್ಭಿತವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಆ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಕೀಳು ಮತಾಭಿಮಾನದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯುಳ್ಳ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರ ಮತಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಕುರುಡಾದವರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಂಡೀತು?

ಇಷ್ಟಾದರೂ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಘಟನೆಯೊಂದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಮಾಧ್ವಮತದ ಒಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೇಳಿದರಂತೆ – ''ಸಂಸ್ಕೃತ ಬಲ್ಲವರಾಗಿ ಮಣಿಮಂಜರಿಯನ್ನು ಓದಿಲ್ಲವಾದರೆ ಏನುಪಯೋಗ? ಅಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸಮಗ್ರಪರಿಚಯವಿದೆಯೆಂದು'' ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಆಗ ಮನದೊಳಗೆ ಕಸಿವಿಸಿಕೊಂಡ ಈ ವಿಜ್ಞಾಪನ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದರ ನಿಂದೆಯನ್ನು ತೊಳೆಯಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ, ಒಂದು ವಾರದೊಳಗೇ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಯು ಕಾಕತಾಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯಿತಂತೆ. ಅದನ್ನು ಕಂಡಮೇಲೆ ಮಾಧ್ವರಿಗೆ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನಂತೆ :– ''ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಕಲಿತು ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಏನು ಉಪಯೋಗ? ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಪೂರ್ಣಪರಿಚಯವಿದೆ'' ಎಂದು.

ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಈ ಮಹಾಶಯನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಇವನ ಸ್ನೇಹಿತ ಮಾಧ್ವ ಆಚಾರಿಯು ಇವನಿಗಾಡಿದ ಚುಚ್ಚು ಮಾತು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇವನಿಗೂ ಚುಚ್ಚು ಮಾತಾಡಲು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ದೊರೆತ ಬಗೆಯ ಕಥೆ

ನಿಜವಿರಲಿ-ಸುಳ್ಳಾಗಿರಲಿ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಪ್ರಕಾಶನದ ಹಿನ್ನೆಲೆ ದ್ವೇಷಾಸೂಯಗಳ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯೆಂಬುದಂತೂ ನಿಜವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತವೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಮಾಧ್ವ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಮೂದಲಿಸುವ ಈ ವಿಜ್ಞಾಪನಕಾರನು, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮತಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಅವನಾಡಿದ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದರೆ, ಅವನಿಗೂ ಇವನಿಗೂ ಏನು ಅಂತರ? ಅವನಂತೆ ಇವನೂ ಚುಚ್ಚುಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ದೊರೆಯಿತೆಂದು ಉಬ್ಬಿದರೆ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಉಪಯೋಗ ಏನೆಂದು ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ?

ನಿಜವಾಗಿ ಆತ ವಿವೇಕಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ದಾರಿ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಬೇಕಿತ್ತು. ತನ್ನ ಮತಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ವಿಚಾರದಿಂದ ಮನನೊಂದುವ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಶಂಕರರ ನೈಜ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗುವ ಮಣಿಮಂಜರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಗ್ರಂಥದ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬೈದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ನಿಂದೆ ತೊಳೆದು ಹೋಗದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಿತ್ತು.

ಶಾಂಕರಚರಿತೆಗೆ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಖಚಿತ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಿಗದೆ ಒದ್ದಾಡುವ ಸಂದರ್ಭವಾದರೆ, ಶಾಂಕರ ಮತದ ನಿರ್ದುಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಶಾಂಕರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕಳಂಕವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ದೇವತಾಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ದುರ್ಗಮವಾದ ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ, ಮಾಧ್ವೀಯ ಮೌಲಿಕಗ್ರಂಥಗಳಾದ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ-ನ್ಯಾಯಾಮೃತ-ಚಂದ್ರಿಕಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅದ್ವೈತಮತಖಂಡನಾತ್ಮಕ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಅದೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನವರೇ ಮಾಡಿರುವರೆಂದು ಅಭಿಮಾನದ ಕುರುಡುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ತೆಪ್ಪಗೆ ಕೂಡಬೇಕಿತ್ತು. ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನದ ಪೊರೆ ತೆರೆಸಿ ನೋಡಿದರೆ, ಈ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಪ್ರವಹಿಸಿಬಂದಿರುವ ಈ ದ್ವೈತಾದ್ವೈತ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದ

(ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥಕೃತ)	ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಾಮೃತ	(ದ್ವೈತ)
(ಮಧುಸೂದನಸರಸ್ವತೀಕೃತ)	ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಿ	(ಅದ್ವೈತ)
(ವೈಶ್ವನಾಥೀರಾಮಾಚಾರ್ಯಕೃತ)	ತರಂಗಿಣಿ	(ದ್ವೈತ)
(ಗೌಡಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಸರಸ್ವತೀಕೃತ)	ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದೀ	(ಅದ್ವೈತ)
(ವನಮಾಲಿಮಿಶ್ರಕೃತ)	ಸೌಗಂಧ್ಯ	(ದ್ವೈತ)
(ಅನಂತಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಕೃತ)	ಸೌಗಂಧ್ಯವಿಮರ್ಶ	(ಅದ್ವೈತ)
(ಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯಕೃತ)	ನ್ಯಾಯಾಮೃತಾರ್ಣವ	(ದ್ವೈತ)

ಈ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಾಮೃತಾರ್ಣವವನ್ನು ಬರೆದ

ಪಂಡಿತರಾಜರಾದ, ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿಯೇ ಅಖಂಡ ಪಾಠ-ಪ್ರವಚನ ನಿಷ್ಠರಾಗಿ ಋಷಿ ಜೀವನ ಮಾಡಿದ, ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಅದ್ವೈತಮತದ ಖಂಡನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸ ಬೇಕಿತ್ತು. ಈ ಕಾಯಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಮಾಧ್ವಸ್ನೇಹಿತ ತನಗಾಡಿದ ಒಂದು ಚುಚ್ಚುಮಾತಿಗೆ ತಾನೂ ಹಾಗೆ ಚುಚ್ಚು ಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಹವಣಿಸಿ, ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಯಂಥ ಸತ್ವಹೀನ ಕೃತಿಗೆ ಶರಣಾದ ಈ ಪ್ರಕಾಶನ ದೀಕ್ಷಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮಾತು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥನೀಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ?

ಇನ್ನು ಆ ಮಾಧ್ವ ಸ್ನೇಹಿತ ಇವನಿಗಾಡಿದ ಚುಚ್ಚು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೊಂದಿದೆ. ಶಾಂಕರ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಅಧಿಕೃತಗ್ರಂಥವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುವಾಗ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದೆಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ಈ ಮಾ. ಮಂಜರೀ ಪ್ರಕಾಶಕನು ತಿಳಿಯಬೇಕಷ್ಟೆ ಆದರೆ ಇವನ ಚುಚ್ಚುನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮದಾ ಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ರಚಿತವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಾದಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೌಲ್ಯವುಳ್ಳ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಪೂರ್ಣ ಪರಿಚಯ ಪಡೆದಿರುವ ಆ ಮಾಧ್ವಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ರಘುನಾಥಸೂರಿಯ ಮಾ. ಮಂಜರಿ ಅನುಪಯುಕ್ತವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಚುಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವಂತೆ ತಾ ಆರಂಭಿಸಿದ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾ-ಮಂ-ಪ್ರಕಾಶಕನು ಬಳಲಿ ಬೆಂಡಾದ ಬಗೆ, ಆ ಆಗ್ರಹಿ ಮಾಧ್ವಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ನಗೆ ತರಿಸಿರಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೇ ಅವನು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಏನೂ ಹೇಳದೆ ಸುಮ್ಮನಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಿ ಈ ವಿಚಾರ ಸಾಕು ಮಾಡೋಣ.

ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯ ಒಳಗೇನಿದೆ?

4 ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಭೂಯಿಷ್ಠ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಶಂಕರಚರಿತ್ರೆಯ ವೈಭವೀಕರಣ. ಮಧ್ವಚರಿತೆಯ ವಿಕೃತ ಚಿತ್ರಣ - ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಚರಿತೆಯು ಎಂದು ನಾಕು ವಿಷಯಗಳು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಬಂದಿರುತ್ತವೆ. ಈ ನಾಕಕ್ಕೆ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಜೊತೆಯಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣ ನಿಷೇಧ - ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ನಿಂದನೆ - ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ-ತಾಮಸಾದಿ ವಿಭಾಗಖಂಡನ - ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಘಟನೆಯ ವಿಕೃತ ಚಿತ್ರಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯ ಗಳಾಗಿವೆ. ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳ ಉದಾಹರಣೆ ಮಾಡುತ್ತ ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂಬ ಭ್ರಮೆ ಬರುವಂತೆ ಈ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಕಾಣುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ದುರಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಈ ಗ್ರಂಥ ದೊಡ್ಡ ಆಸರೆಯಾಗಿದೆ. ಶಿವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತೆ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಆಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕೀಳಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹರಿ-ವಾಯು ಇವರೀರ್ವರ

ನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಓದಿದರೆ ಮಹಾ ಪಾಪವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಥಂಚಿತ್ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಓದಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಆಗ ಈ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಹೇಗೆಂದು ಆಲೋಚಿಸುವ ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರ ನಿರೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೂರ್ತಿಮಂತವಾಗಿ ಬಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ದಿವ್ಯ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತಿರುವ ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವವು.

ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವದ ಆವಶ್ಯಕತೆ

ಯದ್ಯಪಿ ದ್ವೇಷಾಸೂಯಗಳ ಮೂಲಕವಾದ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಮಹತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥ ಅನವಶ್ಯಕವೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹಾಗು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂಬ ಕಳಕಳಿ - ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ ವಿಚಾರ ಇಂದು ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ಕಳಕಳಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಸಾವಿರಾರು ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ಮಾರ್ತರೂ ಮಾಧ್ವರಾಗಿ ಬಾಳು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದರಷ್ಟೆ ಆದರೆ ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆರಂಭಗೊಂಡ ಅಂಧಾಭಿಮಾನದ ಪರಂಪರೆ ಇಂದು ಬೇರೂರಿರುವ ಹೆಮ್ಮರವಾಗಿರುವಾಗ, ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಖಂಡನ ಮಂಡನ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಕೇವಲ ಕನಸಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾರ್ಥಪಥವನ್ನು ತೊರೆದು ಮಾಧ್ವನಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತಿರುವ ಇಂದಿನ ಯಾವ ಮಾಧ್ವನೂ, ಮಾಧ್ವಮತ ತೊರೆವ ಭಯ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಇದು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಯಾರ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಈ ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ? ಎಂದರೆ........

1. ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ,
2. ನೊಂದ ಸಾಧುಜನರ ಸಂತಸಕ್ಕಾಗಿ,
3. ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ನೀತಿಗಾಗಿ,

ಈ ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವದ ಆರಂಭ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಮಾಡಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುವುದು ಎಲ್ಲ ಸಾಧಕರ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ "ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಂ ಚ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರತಿಪಾದಯ" ಎಂಬ ವಿಧಿಯ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯುಗುರುಗಳ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಷ್ಟೆ ಇದಲ್ಲದೆ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಚಾರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹೊಂದಲು ಅಸಮರ್ಥರಾದ, ಶ್ರೀಹರಿ-ವಾಯು-ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಸಂಪನ್ನರಾದ ಸಜ್ಜನರು, ಆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೋಡಿ ನೊಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಈ ವೈಭವ ಗ್ರಂಥ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪುಟದ ತುಂಬ 'ಆ ಪುರಾಣ ಈ ಪುರಾಣ' ಎಂದು ಅನೇಕ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ,

ಶ್ರೀಹರಿವಾಯುಗಳ ನಿಂದೆಗೆ ಮುಂದಾದ ಶ್ರೀ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಏನೂ ಗೊತ್ತಿರದ ಸಾತ್ವಿಕರ ಮನಸ್ಸು ಕದಡುವುದು ಸಹಜವಷ್ಟೆ ಅದಕ್ಕೇ ಆ ಮಾ-ಮಂ. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಆ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥವು ಅನವಶ್ಯಕವೆಂದು ಯಾರಿಗೆ ಅನಿಸಬಹುದು? ಇದೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಒಂದು ಕೃತಿ ಬೆಳಕು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಆಗದಿದ್ದರೆ, ಕಾಲವಿಲಂಬದಿಂದ ಮುಂದೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂಬಂತೆ ಭಾಸವಾಗಿ, ಅಧ್ಯಯನಶೀಲ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪೆಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ತಪ್ಪಿಸಲು ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಈ ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವವು ಹಾಗು ಅದರ ಪ್ರಕಾಶನವು ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥನೀಯವಾಗಿದೆ.

ಮಾಧ್ವರು ಯಾರನ್ನೂ ದ್ವೇಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ

ಮಾ-ಮಂ-ಪ್ರಕಾಶಕನೂ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯಲ್ಲಿ "ಪ್ರಾಯೇಣ ಮಾಧ್ವಾಃ ಸ್ವಮತಾಭಿ ಮಾನೇನ ಸ್ಮಾರ್ತಾನ್ ದ್ವಿಷಂತಿ । ದ್ವೇಷೇಣ ಚ ಭಾಷಣಾದಾವಧಿಕ್ಷಿಪಂತಿ" ಎಂಬುದಾಗಿ (ಪ್ರಾಯಃ ಮಾಧ್ವರು ತಮ್ಮ ಮತದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸ್ಮಾರ್ತರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ವೇಷದಿಂದಲೇ ಭಾಷಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಯ್ಯುತ್ತಾರೆಂದು) ಒಂದು ಮಾತು ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗನಿಷ್ಠರಾಗಿ ಪಶು-ಪಕ್ಷಿ-ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸದೆ ಅವುಗಳ ಜೊತೆಗೂ ಸೌಹಾರ್ದದಿಂದ ಬಾಳುವ ಮಾಧ್ವರು ಸ್ಮಾರ್ತರನ್ನು ಮಾತ್ರ ದ್ವೇಷಿಸುವರೆಂಬ ಮಾತು ಎಷ್ಟು ಸರಿಯಾದೀತು? ಜೀವ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಮಾಧ್ವರು ತಮ್ಮ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಲಿತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಆ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಸುಮ್ಮನಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಜೀವತ್ರೈವಿಧ್ಯ ಸ್ಮಾರ್ತರಿಗೇ ಈ ರೀತಿ ಮಾಧ್ವದ್ವೇಷವಿರಬೇಕಷ್ಟೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾ-ಮಂ-ಪ್ರಕಾಶನಾದಿಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ ವಾಸ್ತವವೇನೆಂದರೆ, ಸ್ಮಾರ್ತರಿಗೆ ಹಿಡಿಸದಿರುವ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ವಾಯುಸ್ತುತಿ-ಮಧ್ವ ವಿಜಯ-ಮಣಿಮಂಜರಿಗಳು ಎಲ್ಲ ಮಾಧ್ವರ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಂತೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪವಿತ್ರಸ್ಥಾನ ಪಡೆದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಈ ತರಹದ ಸ್ಮಾರ್ತರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಈ ಆಕ್ಷೇಪಗಳೆಲ್ಲ ತಾನಾಗಿ ದೂರವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಅರ್ಥವಿರುವು ದಿಲ್ಲವೆಂದು, ಮಾಧ್ವಸ್ನೇಹಿತರು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚೇನೂ ಹೇಳಲು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ಮಾರ್ತರು ಹೇಳುವ ಶಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ-ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ-ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದ - ವೇದಗಳ ಅತತ್ವಾವೇದಕತ್ವ - ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವುದೇ ಸ್ಮಾರ್ತದ್ವೇಷವೆಂದಾದರೆ, ಇದು

ವಿಚಾರವಂತರಿಗೆ ದೋಷವಾಗದೆ ಭೂಷಣವೇ ಆಗುವುದರಿಂದ, ಈ ಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವವನ್ನು, ದ್ವೇಷಾಸೂಯಾದಿ ದೋಷಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯುಳ್ಳ ಮಾ-ಮಂಜರಿಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಸಹೃದಯರೂ ಮನಗಾಣುತ್ತ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹಂಬಲಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅದರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಈಗ ಯಥಾಮತಿ ಸಾದರಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮಾ-ಮಂಜರಿಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಿಂದ ಉತ್ತರ!

ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿಯ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವವಾದ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಮಂಗಲಪದ್ಯವೇ ಉತ್ತರವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥವು ಆರಂಭಗೊಂಡಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕುತೂಹಲವಾಗುವಂತಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥವೇ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರವಾದೀತೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುವಂತೆ ಈ ವಿಚಾರ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ,

ವಂದೇ ಗೋವಿಂದಮಾನಂದ ಜ್ಞಾನದೇಹಂ ಪತಿಂ ಶ್ರಿಯಃ ||
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯವಲ್ಲಭಂ ಪರಮಕ್ಷರಮ್ ||

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನೇಕರೀತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಿಷಯವೆಲ್ಲ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಸಮ್ಮತವಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯೇ ಖಂಡನವೆಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವೈಭವ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸಹೃದಯರಿಗೆ ಚಮತ್ಕಾರ ಆಧಾಯಕ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ನೇರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸದೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಿಂದಲೇ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ಖಂಡನೆಯೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ? ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಾವೀನ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅದೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದಲೇ ಪರಾಮೃಷ್ಟವಾದ ಸಣ್ಣ ವಿಷಯವೆಂಬ ವಾಸ್ತವವನ್ನು ಮರೆಯದಿರಲು ವೈಭವ ಗ್ರಂಥದ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಚಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ವೈಭವದ ವಿಷಯ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ

ಈ ವೈಭವ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆ ವೈಭವೋಪೇತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ವೇದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಗೋ = ವೇದಗಳಿಂದ, ವಿಂದ = ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿ ಗೋವಿಂದನೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೇ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸಕಲವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ ರೀತಿ ಹೃದಯಂಗಮ

ವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಪರದೇವತೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಮೇಲೆ ಶೈವ-ಅದ್ವೈತಾದಿ ಮತಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಬೆಲೆಯೂ ಸಿಗದಂತಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ

ಆಪಾತತಃ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯನ್ನು ಕಂಡವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸುವ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಶ್ಲೋಕಗಳ ರಾಶಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹ ಬರುವಂತಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳೂ ಹಾಗೇ ಸಾಕಷ್ಟು ಇದ್ದರೂ ಈ ಸಂದೇಹ ಬಗೆ ಹರಿಯದಂತೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿವೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಿ, ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸ ಹೊರಟರೆ, ಮಲಗುವನಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಸಿ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತಾದಿಗಳ ಪರಂಪರೆಯ ಈ ವಾದಿಗಳು, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಇದೇ ಕಲ್ಪಿತತ್ವವಾದವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಏನು ಹೇಳಲಾದೀತು? ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಕಲ್ಪಿತವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಸಹ, ಆ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶೆ ಆರಂಭಿಸುವುದು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಲಾರದು. "ಅವರಿಗೆ ಅವರದು ಸರಿ ನಮಗೆ ನಮ್ಮದು ಸರಿ" ಎಂದು ಈ ವಿವಾದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವಂತಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು, ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ವಿವಾದದ ಕೊನೆ ಇದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿಯೇ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಮ್ಮತವಾದ ವೇದಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೊದಲು ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಅದರ ಬಲದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಕ್ಕೂ ಅಣಿಯಿಡುವ ಕ್ರಮ ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವೆನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯಪ್ರತಿಪಾದನೆ ವೈಭವೋಪೇತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಾರ್ಥಕವಷ್ಟೆ

ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ

ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ಪ್ರತಿಪಾದನ ಕ್ರಮ ಹೇಗೆಂಬುದು, ಈ ಲೇಖನದ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ಈಗ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಸರ್ವನಾಮವಾಚ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವೋತ್ತಮ ದೇವತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗುವನೆಂಬ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಚಾರಕ್ಕೆ, ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಹೀಗಿವೆ :-

1. ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ ತಂ ವೈ ವಿಷ್ಣುಂ ಪರಮಮುದಾಹರಂತಿ,.
2. ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನ ಚ ಶಂಕರಃ।
3. ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನೇಶಾನಃ ।
4. ವಾಸುದೇವೋ ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನ ಚ ಶಂಕರಃ।

5. ಯಂ ಯಂ ಕಾಮಯತೇ ವಿಷ್ಣುಸ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚ ಶಂಕರಮ್ ।
ಶಕ್ರಂ ಸೂರ್ಯಂ ಯಮಂ ಸ್ಕಂದಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಕರ್ತಾಸ್ಯ ನ ಕ್ವಚಿತ್ ॥

6. ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷೇ ದೇವದೇವಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರ್ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಂ ನೈವ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಸತ್ಯಂ ।
ಅವಾಂತರಂ ತತ್ವರತ್ವಂ ತದನ್ಯತ್ ಸರ್ವಾಗಮಾನಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ತತೋಽತಃ ॥

7. ಪರೋ ಮಾತ್ರಯಾ ತನ್ವಾವೃಧಾನ ನ ತೇ ಮಹಿತ್ವಮನ್ವಶ್ನುವಂತಿ ।
ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತೋ ದೇವ ಮಹಿಮ್ನಃ ಪರಮಂತಮಾಪ ॥

8. ನಾರಾಯಣಾದ್‌ಬ್ರಹ್ಮಾ ಜಾಯತೇ । ನಾರಾಯಣಾದ್ರುದ್ರೋ ಜಾಯತೇ ॥

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಧರತ್ವ – ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. "ಸೋಮಃ ಪವತೇ.......ಜನಿತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜನನಾದಿ ದೋಷವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನಾದಿ ಅರ್ಥಾಂತರಪರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಶಿವಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಅಥವಾ ಮೋಹಕವಾದ ತಾಮಸ ಪುರಾಣಭಾಗವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಮನಗಾಣಬೇಕು.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತಾಮಸವೆಂದರೇನು?

ಸ್ವರೂಪತಃ ತಮೋಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗುವ ಅನ್ಯಥಾಮತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಭಾಗವೇ ತಾಮಸವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಜಸ ಜೀವರಿಗೆ ಸುಖ-ದುಃಖ ಮಿಶ್ರ ಫಲಕಾರಣವಾಗುವ ಜ್ಞಾನನೀಡುವ ಭಾಗ ರಾಜಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಾಧನವಾದುದೇ ಸಾತ್ವಿಕವು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಜೀವರ ಸಾತ್ವಿಕ-ರಾಜಸ-ತಾಮಸ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಕರ್ತೃಗಳ ತಾಮಸತ್ವದಿಂದ ಅಥವಾ ಕಾಲದ ತಾಮಸತ್ವದಿಂದ ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಕಲಪುರಾಣಕರ್ತೃಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ ತಾಮಸತ್ವದ ಶಂಕೆ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ತಾಮಸ ಕಲಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದರೂ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಮತೀಯರು ತಾಮಸವೆಂದು ಒಪ್ಪಲಾರರಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವತ್ರೈವಿಧ್ಯದಿಂದಲೇ ಈ ಪುರಾಣತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗದ ತಾಮಸ ಶೈವಾದಿ ಪುರಾಣಾವಲಂಬಿಯಾದ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು, ಹಾಗೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು, ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿ ಸಾತ್ವಿಕ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಾವಲಂಬಿಯಾದ ಮಣಿಮಂಜರಿಯು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರದಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.

ಶಿವನಿಗೆ ಶಿವತ್ವ ಹೇಗೆ?

ಸ್ಮಶಾನವಾಸಿಯು - ಚಿತಾಭಸ್ಮಧಾರಿಯು - ಭೂತಪ್ರೇತಪಿಶಾಚ ಪರಿವಾರಿಯು ಆದ ಶಿವನು ಅಪವಿತ್ರನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸ್ಮಶಾನವು ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳವೆಂದು, ಚಿತಾಭಸ್ಮವು ಪರಮ ಮಂಗಲವೆಂದು, ಪಿಶಾಚಗಳೆಲ್ಲ ಶಿವಾಂಶವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯನ್ನು ವೈಭವಗ್ರಂಥ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ರೀತಿ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ. ಸ್ಮಶಾನಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಪವಿತ್ರವೇ ಆದಲ್ಲಿ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಕ್ಕೆ, ಅದರ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಮೈಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ಸ್ನಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮನ ಮುಟ್ಟುವಂತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನಿಗೆ ಶಿವತ್ವ ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ನೈಜ ಶಿವಭಕ್ತರಾದ ಮಾಧ್ವರೇ ಉತ್ತರಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಷ್ಟೆ ಆ ಉತ್ತರ ಈ ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಬಿತ್ತರಗೊಂಡಿದೆ :-

> ಯಚ್ಛೌಚನಿಸ್ಸೃತಸರಿತ್ಪ್ರವರೋದಕೇನ
> ತೀರ್ಥೇನ ಮೂರ್ಧ್ನ್ಯಧಿಧೃತೇನ ಶಿವಃ ಶಿವೋಽಭೂತ್ ॥

ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ, ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕವಾದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ, ಅಪವಿತ್ರತೆಗೆ ಅನೇಕ ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ಶಿವನಿಗೆ ಶಿವತ್ವ-ಅಂದರೆ, ಪರಮ ಪಾವಿತ್ರ್ಯ ಬಂದಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ''ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಯಥಾ ಶಂಭುಃ'' ಎಂಬ ಭಾಗವತ ಪ್ರಮಾಣಾನುಗುಣವಾಗಿ, ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತಾಗ್ರಣಿಯಾದ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ವೈಭವೀಕರಿಸಲು ಹೊರಟ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ ಆಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ

ಶೈವ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆ

ಪಿಶಾಚಸೇವಿತನಾದ ಶಿವನನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕರು ಸೇವಿಸಬಾರದೆಂಬ ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ, ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿವನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ರಾವಣನನ್ನು ಅವನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡದೆ ಗೆಲ್ಲಲಾಗದೆಂದು, ವಿಷ್ಣುವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದನಂತೆ. ಆಗ ಶಿವಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಾಗಿಲಲ್ಲೆ ತಡೆದ ನಂದೀಶನು ಮೈಶ್ರಮವಹಿಸಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡದೆ ಶಿವದರ್ಶನವಾಗದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಆ ರಾವಣ ತನಗೂ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಕರೆದು ತಂದನಂತೆ. ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಬಳಿ ಬಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನೆರವಾಗಲು, ರಾವಣನಿಗೆ ಸೀತೆಯ ಅನುರಾಗವೆಂಬ ಮೋಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಸಿ, ತಪೋಬಲವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದನಂತೆ. ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಇದರಿಂದ ಶಿವನು

ಸಾತ್ವಿಕ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿತನೆಂಬ ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದೆ. ಇದು ನೈಜ ರಾಮಾಯಣ ಬಲ್ಲವರಿಗೆ ನಗೆಪಾಟಲಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯಿಂದ ಶಿವನು ತಾಮಸ ರಾವಣಾದಿ ಸೇವಿತನೆಂದು ಹಾಗು ಸಾತ್ವಿಕದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿತನಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಈ ಕಥೆಯಿಂದ ಶಿವನು ಸಾತ್ವಿಕ ತಪಸ್ವಿಸೇವ್ಯನೆಂಬ ಮಾತು ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಷ್ಟೆ ಇದರಂತೆ, ಶಿವನು ಅನಂತಕಲ್ಪದ ಬ್ರಹ್ಮಕಪಾಲಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವನೆಂದು, ವಿಷ್ಣುನಿಗ್ರಹಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುದ್ಧ ಟುಪ್‌ಶ್ಲೋಕಾಧಾರಿತ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನುಪಪನ್ನತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ರೀತಿ ಈ ವೈಭವಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆ.

ರುದ್ರನ ರೋದನ

ಯದರೋದೀಃ ಸುರಶ್ರೇಷ್ಠ ಸೋದ್ವೇಗ ಇವ ಬಾಲಕಃ ।
ತತಸ್ತ್ವಾಮಭಿಧಾಸ್ಯಂತಿ ನಾಮ್ನಾ ರುದ್ರ ಇತಿ ಪ್ರಜಾಃ ॥

ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ರೋದನ(ಅಳುವುದು) ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ರುದ್ರದೇವರಿಗೆ 'ರುದ್ರ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಬಾಣಾಸುರ-ಭಸ್ಮಾಸುರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಕಥಾ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿ ದೋಷವಿಷ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಈ ರುದ್ರರೋದನ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಾರಾಯಣನ ಮೋಹಿನೀರೂಪಕ್ಕೆ ಮರುಳಾಗಿ ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನಾದಿ ದೋಷಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ರೋದಿಸುವುದೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವು. ಹೀಗೆ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ದೋಷಗ್ರಸ್ತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಪದ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲು ಹೊರಟ ಮಾ-ಮಂ ಕಾರನಿಗೆ ಅದೇ ಪದ್ಯದ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಿಸುವ ವೈಭವದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸೂಕ್ತ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ.

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಪದ್ಯ :-

ಸ್ವಾಪತ್ಯಾಂಗ ವಿನಾಶನೇಽಪಿ ಚ ಶಿರಚ್ಛೇದೇ ಸ್ವಸೂನೋರ್ವಿಧೇಃ
ಸ್ವಾಂಗಸ್ಯ ತ್ರಿಶಿಖೇನ ಭೇದನವಿಧೌ ರುದ್ರೇಣ ದೈತ್ಯದ್ವಿಷಃ ॥
ಶಕ್ತಿಃ ಕುತ್ರ ಗತಾದ್ಯ ಬಾಣಸಮರೇ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ತಥಾ ಜೇರಿಣಃ
ಚಾಪಸ್ಯಾಸ್ಯ ಹಿ ಖಂಡನೇ ರಘುಭುವೋ ಜಾತಾ ಜಡಸ್ತ್ವಂ ವದ ॥

ಮಂಜರೀವೈಭವದ ಪದ್ಯ :-

ಸ್ವಾಪತ್ಯಾಂಗವಿನಾಶನೇಽಪಿ ಚ ಶಿರಚ್ಛೇದೇ ಸ್ವಸೂನೋರ್ವಿಧೇಃ
ಸ್ವಾಂಗಸ್ಯ ತ್ರಿಶಿಖೇನ ಭೇದನವಿಧೌ ರುದ್ರಸ್ಯ ನೈಚ್ಯಪ್ರದಮ್ ॥

ಕೃಷ್ಣೇನಾಮಲಮೂರ್ತಿನಾ ಕಲಿಮಲಂ ಬಾಣೋರುಚಾಪಚ್ಛಿದಾ
ರಾಮೇಣಾತ್ಮನಿ ಪೂರ್ಣತಾ ತ್ವಯಿ ಪುನರ್ಮೂರ್ಖತ್ವಮಾವಿಷ್ಕೃತಮ್ ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ದೈತಾರಿಯಾದ ಶಿವನು, ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು (ಕಾಮನನ್ನು) ಸುಟ್ಟಾಗ, ತನ್ನ ಮಗನ (ಬ್ರಹ್ಮನ) ತಲೆ ತೆಗೆದಾಗ, ತನ್ನ (ವಿಷ್ಣುವಿನ) ಮೈಗೆ ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ತಿವಿದಾಗ ಈ ರಾಮನಿಗೆ (ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ) ಶಕ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗಿತ್ತು? ಈಗ ಬಾಣಾಸುರನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಜೀರ್ಣವಾದ ಶಿವ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಮುರಿವಾಗ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು? ಎಲೈ ದಡ್ಡ! ಹೇಳು.

ಉತ್ತರ : ರಾಮ, ರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು (ಕಾಮನನ್ನು) ಸುಟ್ಟಾಗ, ತನ್ನ ಮಗನ (ಬ್ರಹ್ಮನ) ತಲೆ ತೆಗೆದಾಗ, ತನ್ನ ಮೈಗೆ ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ತಿವಿದಾಗ ರುದ್ರನಿಗೆ ನೀಚತ್ವವನ್ನು ತರುವ ಕಲಿಮಲವಿದೆಯೆಂದು, ನಿರೂಪಿತವಾಯಿತು. ಬಾಣಾಸುರ-ಶಿವಬಿಲ್ಲುಗಳ ಛೇದನ-ಭೇದನದಿಂದ ತನ್ನ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಯಿತು. ಎಲೈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಕಾರನೇ ಈಗ ನಿನ್ನ ಮೂರ್ಖತನವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತಷ್ಟೆ

ಹೀಗೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಲಿಮಲವಿದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾದ, ಕಾಮವಿಕಾರಸೂಚಕ ಕಾಮದಹನಕಥೆಯನ್ನು, ಕ್ರೋಧಸೂಚಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಿರಚ್ಛೇದನ ಕಥೆಯನ್ನು, ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಬಗ್ಗೆ ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ಸೂಚಕ ತ್ರಿಶಿಖಭೇದನವನ್ನು ಶಿವನಿಗೆ ಉಚ್ಚತ್ವಾಪಾದಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸ ಹೊರಟ ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಕಾರನ ಮೂರ್ಖತನ ಇದರಿಂದ ಸ್ಫುಟವಾದಾಗ, ಯಾರು ಯಾರು ರುದ್ರರೋದನ ಮಾಡುವರೆಂದು ಆ ಶಿವನೇ ಬಲ್ಲ!

ಗಂಗಾಧರನೋ-ಗಂಗಾಹರನೋ?

ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಈ ಶಂಕೆ ಸಹಜವಾಗಿದೆ. "ಗಂಗಾಯಾಮಿವ ಲೋಚನಾಗ್ನಿತಪನಾಚ್ಛೌಷ್ಕ್ಯಂ ಗತಾಯಾಂ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ರುದ್ರನ ಹಣೆಗಣ್ಣಿನ ಬಿಸಿಗೆ ಗಂಗೆ ಒಣಗಿದಳೆಂದು ಚಿತ್ರಿಸುವಂತಾಗಿ, ಮಂಗಲಕರವಾದ ಗಂಗೆಯ ಶುಷ್ಕತೆಯೆಂಬ ಅಮಂಗಳ ವಿಷಯದಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ, ಮುಂದೆ, ("ಕವಿರಯಂ ಪದ್ಯೇऽಸ್ಮಿನ್ ಗಂಗಾಧರತ್ವ-ಭಾಲಲೋಚನತ್ವ-ಜಟಾಧರತ್ವ....... ವ್ಯಂಜಯಾಮಾಸ" ಎಂದು). "ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಧರತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದನೆಂದು" ಹೇಳಿದ್ದು "ಗಂಗಾಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮಂಗಲಾದಿತ್ರೇಷ್ಯತೆ"ಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶಂಕೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಕಳಂಕವಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾಧರತ್ವ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಸೂಚಕವು

ಗಂಗೆಗೆ ವಿಷ್ಣುಪದೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವಿಷ್ಣುಪಾದದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಗಂಗೆಗೆ ಈ ಹೆಸರು

ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ. ಆ ಗಂಗೆ ಜನಿಸಿದ ತಾಣವಾದ ಆಕಾಶ 'ವಿಷ್ಣುಪದ' ಎಂದೇ ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆ ಆಕಾಶ ಶಿವನಿಗೆ ಜಟೆಯಾಗಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಿವನು 'ವ್ಯೋಮಕೇಶ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಗಂಗೆಯ 'ವಿಷ್ಣುಪದೀ' ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ 'ವಿಷ್ಣುಪದ' ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಶಿವನ ''ವ್ಯೋಮಕೇಶ'' ನೆಂಬ ಹೆಸರು – ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕವಾದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕೇಶದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಧರಿಸಿದನೆಂಬ ಸಂಗತಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಷ್ಟೆ

ಹೀಗಿದ್ದೂ ಮಾ–ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವ ಧರಿಸಿದ ಗಂಗೆ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕವಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾ ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳಾದ 'ಕುಟಿಲಾ' ಎಂಬುವಳೇ ಶಿವನ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಮರೆದ ಗಂಗೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಕೇವಲ ದುರಾಗ್ರಹವು. ಶಿವನು ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕದಿಂದಲೇ ಪುನೀತನಾಗುವ ವಿಚಾರ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

''ಅಥಾಪಿ ಯತ್ಪಾದನಖಾವಸೃಷ್ಟಂ ಜಗದ್ವಿರಿಂಚೋಪಹೃತಾರ್ಹಣಾಂಭಃ ॥
ಸೇಶಂ ಪುನಾತ್ಯನ್ಯತಮೋ ಮುಕುಂದಾತ್ ಕೋ ನಾಮ ಲೋಕೇ ಭಗವತ್‌ಪದಾರ್ಥಃ॥

''ಯಚ್ಛೌಚನಿಸ್ಸೃತ ಸರಿತ್ ಪ್ರವರೋದಕೇನ
ತೀರ್ಥೇನ ಮೂರ್ಧ್ನ್ಯಧಿಧೃತೇನ ಶಿವಃ ಶಿವೋಽಭೂತ್'' ಎಂದು
''ದಧಾರಾವಹಿತೋ ಗಂಗಾಂ ಪಾದಪೂತಜಲಾಂಹರೇಃ''

ವಾಮನಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹಿಮವತ್ ರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಕುಟಿಲಾ ಎಂಬುವ ಶಿವಶಿರೋಗತಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಿದೆಯೆಂದು ಮಾ–ಮಂಜರಿಯು ವಾದಿಸಿದರೆ, ವಾಮನಾದಿ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಭಾಗವತಾದಿ ಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಯೋಜಿಸುವ ರೀತಿ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕ ನದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಗಂಗೆಯೇ ಒಂದು ರೂಪದಿಂದ ಹಿಮವತ್‌ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ವಾಮನಪುರಾಣಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಳೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನೊಪ್ಪದೆ, ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕ ಗಂಗೆಗೂ ಶಿವಶಿರೋಗತಗಂಗೆಗೂ ಭೇದವೆಂದು ಆಗ್ರಹ ತುಂಬಿಕೊಂಡ ಈ ಕುಟಿಲ ಅಭೇದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು, ಒಂದು ನದಿಯ ನೀರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇರಿದಂತೆ, ಶಿವಶಿರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕುಟಿಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕವೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಶಿವನು ವಿಷ್ಣುಪದೀಧರ' ನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂದು ವಾದಿಸುವುದು, ''ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ತಿಂದರೂ ರೋಗ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ'' ಎಂಬ ಗಾದೆಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವನು ವಿಷ್ಣು ಪಾದೋದಕ ಧರಿಸುವುದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು ಅನೇಕ ಕಸರತ್ತು ಮಾಡಿ ಕೊನೆ ಶಿವನ ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಟಿಲನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕ ಬೆರೆತಿದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರಿಸುವ ರೀತಿ ಯಾರಿಗೆ ನಗೆ ತರಿಸುವುದಿಲ್ಲ?

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜಸ್ವಾಮಿಗಳು ತೀರ್ಥಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕಾಶೀ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಮನನೀಯವಾಗಿದೆ :-

ಮೌಲೌ ಯಚ್ಚರಣಾಂಬು ಫಾಲಫಲಕೇ ಯಸ್ಯಾಂಘ್ರಿರೇಣುಃ ಕಥಾ
ಕರ್ಣೇ ವಾಚಿ ಯದೀಯ ನಾಮ ಹೃದಿ ಯದ್ರೂಪಂ ಯದಾಸ್ವಾದಿತಮ್ ||
ಕುಕ್ಷೌ ಯತ್ತಪಸೇಽಪಟಂ ಕಟಿತಟಂ ವ್ಯಾಘ್ರಾಜನೇ ಸಂಸ್ಥಿತಿಃ
ಪಾದೌ ಯತ್ಪುರಚಾರಿಣೌ ಸ ಹಿ ಸದಾ ತತ್ಕಿಂಕರಃ ಶಂಕರಃ ||

(ಯಾರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಯಾರ ಪಾದೋದಕವಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಪಾದಧೂಳಿಯಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಕಥೆ ತುಂಬಿದೆಯೋ, ಯಾರ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ನಾಮ ನಲಿಯುತ್ತಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾರ ರೂಪವಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಯಾರ ನೈವೇದ್ಯ ಸೇರಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಟೊಂಕ ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದೆ, ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಗೊಳ್ಳುವುದು ಯಾರ ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಪಾದ ಯಾರ ಪುರಕ್ಕೆ ಸದಾ ಸಂಚರಿಸುವುದೋ ಆ ಶಂಕರ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕಿಂಕರನಷ್ಟೆ)

ಹೀಗೆ ಶಿವನು ಪರಮವೈಷ್ಣವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲ ಸಾತ್ವಿಕರು ಶಿವನಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಾ-ಮಂಜರಿ ಹೇಳುವ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಪರಶಿವನಿಗೆ ಯಾರೂ ಗೌರವ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಶಿವನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯೆಂದು ಮಾ-ಮಂಜರಿ ಹೇಳುವುದೆಲ್ಲ ಅನುಪಯುಕ್ತವೆಂದು ವೈಭವದಿಂದ ಸ್ಫುಟವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಶಿವಾಂಶವೆಂದು ಆಸೆಯಿಂದ ವಾದಿಸುವ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ವಿಚಾರ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವೆಂದೂ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥ ದರ್ಶಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ್ದರಿಂದ ವೈಷ್ಣವ ಆಚಾರವೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂದು ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು "ಗೋವಿಂದಂ" ಎಂದು ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ರೀಪತಿ-ಸರ್ವಾಧಿಪತಿ

ವಿಷ್ಣುವು ಶ್ರೀಪತಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲು, ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ "ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಂ" ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಅಂಭೃಣೀ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಬ್ರಹ್ಮ-ರುದ್ರಾದಿಗಳ ನಿಯಾಮಕಳೆಂದು ಸಮುದ್ರಶಾಯಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನಳೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಷ್ಟೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದಾಸರಾದರೆ, ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಹರಿದಾಸೆಯೆಂಬ ಸಂಗತಿ ಅಮೃತ ಮಥನ ಕಥೆಯಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ

ದೋಷವಿರುವುದನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವನ್ನೂ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ ವಿಷಯ ಭಾಗವತಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಹೀಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಶ್ರೀಹರಿಯ, ನಂತರ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಮೊದಲ ಪದ್ಯವು, ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಮಾತಾ-ಪಿತೃಗಳಾದ ರಮಾ-ನಾರಾಯಣರ ನಂತರದ ಸ್ಥಾನ ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ, ಎಂದು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ''ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯವಲ್ಲಭಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರ ಅನಂತರ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶಂಕರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ವವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥಕಾರರು ತಾವೇ ರಚಿಸಿದ ಈಶಾನಸ್ತುತಿ ಖಂಡನಾತ್ಮಕವಾದ ಮಾಧ್ವಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮನನೀಯವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಾಗ, ಈ ಶಂಕರದೇವರೇ ಅದ್ವೈತಮತಪ್ರವರ್ತಕಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೆಂದಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ, ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ (''ಶಿವ ಏವ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯಾತ್ಮನಾऽವತತಾರ'') ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಶಿವನೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಶಿವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ಶೈವ ವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಕಾರನು, ಈಗ ತನ್ನ ಆ ವಾದಕ್ಕೆ ತಾನೇ ತರ್ಪಣಕೊಟ್ಟು ಅದ್ವೈತಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ್ದು ಮೂರ್ಖತೆಯ ದ್ಯೋತಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ದುರ್ವಾಸ-ಶುಕ-ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೂಲರೂಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರುದ್ರದೇವರು ಭಾರತ-ಭಾಗವತಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಷ್ಣು-ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಮಾಧ್ವೀಯ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವಾಗ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾದಿವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಶಿವಾವತಾರವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ವಸ್ತುತಃ ಅಜ್ಞಾನ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಗಳ ಮೂಲವಾದ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಾಂಶರೇ ಆಗಲು ಅರ್ಹರಾಗದಿರುವಾಗ ಶಿವಾಂಶ ಹೇಗಾದಾರು?

ದೇವಾಂಶರಾಗಲು ಅರ್ಹತೆಯೇನು?

ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ 'ದೇವಾಂಶ' ಎಂದು ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಿ ಕೂಗಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ದೇವಾಂಶ ಆಗಲಾರ. ಅದು ಅವರ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಅವಲಂಬಿಯಾಗಿದೆ. ಜೀವನು ಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪನಾದವನಷ್ಟೆ ಆ ಜ್ಞಾನ ಸಮೀಚೀನವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಅವನು ದೇವಾಂಶನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಜ್ಞಾನ ದೋಷಪೂರಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರು ದೈತ್ಯಾಂಶ ಎಂದಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿದಾಗ ಶಾಂಕರದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣರಾಹಿತ್ಯ-ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಿ ದೋಷಗಳು ತುಂಬಿರುವ ಸಂಗತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ದೈತ್ಯಾಂಶ ಎಂದೇ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ದೈತ್ಯರಲ್ಲಿ

ಇಂಥವನೇ (ಮಣಿಮಂತನೇ) ಆಗಿರುವನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಮುಂದೆ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ದೇವ-ದೈತ್ಯ ಸ್ವರೂಪದ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪಂಚನಾರ್ಥಕವಾಗಿದ್ದ ದರ್ಶನದ ದುಷ್ಟತ್ವ-ಅದುಷ್ಟತ್ವ ಗಳಿಂದ ದಾರ್ಶನಿಕನ ದೈತ್ಯ-ದೇವಾಂಶತ್ವವೆಂಬ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುವ ಒಂದು ಸುಂದರ ಸೂತ್ರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ವಂಚನಾರ್ಥವಾದ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದ ದುಷ್ಟತ್ವದಿಂದ ಬುದ್ಧರೂಪಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದೋಷವಿರದಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದೆ.

ಅದ್ವೈತದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ

ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನು ಅಸರ್ವಜ್ಞ ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಸರ್ವಜ್ಞ-ಸರ್ವಜ್ಞನಿಗೆ ಐಕ್ಯ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಕತ್ತಲೆ-ಬೆಳಕು ಎರಡೂ ಒಂದಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಐಕ್ಯವಾದಕ್ಕೆ ಅನುಭವದ ನೆಲೆಯಿಲ್ಲ. ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮ ಹೊಂದಿದವರು ಒಂದೇ ಎಂದಾಗಲಾರರೆಂದು ಯುಕ್ತಿಯೂ ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗದು. ಅದಕ್ಕೇ ಅನುಭವ-ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆದ ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಆಗಮವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗದು. 'ತತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ವಾದಿಸ ಹೊರಟರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ-ನ್ಯಾಯಾಮೃತಾದಿ ಗ್ರಂಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ವೈಭವ ಗ್ರಂಥವು ಭೇದವಾದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಅತತ್-ತ್ವಮಸಿ' ಎಂದು ಪದ ಭೇದಿಸಿ ಲಕ್ಷಣಾ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಅರ್ಥ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವಾಗ ಲಕ್ಷಣಾಶ್ರಯಣ ಅನವಶ್ಯಕತೆ ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಏಕಪದಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವಾಗ ಪದದ್ವಯಲಕ್ಷಣಾದ ಅನವಶ್ಯಕತೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಅದ್ವೈತವಾದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಸರ್ವ ಅಲ್ಪ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಜ್ಞಾನ ವಿಶಿಷ್ಟ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಐಕ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅಖಂಡ ಚಿದೈಕ್ಯವಾದ ನಿರಾಧಾರವೇ ಸರಿ. ಅಧಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಾದಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮನಗಾಣಬಹುದೆಂದು ಇದನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತರಿಸಲಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವೆನಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ-ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧ ದುಷ್ಟ ಅದ್ವೈತಮತವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಅದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರು ಮಣಿಮಂತನೆಂಬ ದೈತ್ಯನೆಂದು ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದು ಸಮರ್ಥನೀಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಪ್ರಮಾಣಾನುಗುಣವಾದ ದ್ವೈತಮತಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ಆನಂದತೀರ್ಥರು ದೇವತಾಸ್ವರೂಪರೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ದೇವತೆಯೆಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಆಗಮಗಳು ಸಹಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯ ರೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು 'ಆರ್ಯ' 'ವಲ್ಲಭಂ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ

ನಂತರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಯು ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ಆನಂದತೀರ್ಥರಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಇರುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಲ್ಲಭನಾಗುತ್ತಿದ್ದ. ಅವರೇ ಆರ್ಯ ಎಂದು ಎನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಶ್ರೀಮತ್ ಆನಂದತೀರ್ಥ-ಆರ್ಯರಿಗೇ ವಲ್ಲಭನೆಂದು ಈ ಮಾತಿನಹಾರ್ದವು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ನಂತರ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯಗಳ ಉದಾಹರಣೆ ಈ ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ವಾಯು ಜೀವೋತ್ತಮತ್ವ

1. ವಾಯೋರ್ವಾವ ರುದ್ರ ಉದೇತಿ । ವಾಯೌ ವಿಲೀಯತೇ ।
   ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ವಾಯುರ್ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಇತಿ ॥
2. ವಾಯುನಾ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ನೇನೀಯಂತೇ ।
3. ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ । ಪ್ರಾಣಾತ್ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಖಂ ವಾಯುರ್ಜ್ಯೋತಿರಾಪಃ
   ಪೃಥಿವೀಂದ್ರಿಯಂ ಮನೋ....... ಅಸೃಜತ ।
4. ಪ್ರಾಣೋ ವಾಯುರಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತತ್ಪತ್ನೀ ನಾಮ ಭಾರತೀ ॥
   ರೂಪಂ ತು ತತ್ಸುತೋ ರುದ್ರೋ ವಶೇ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತದ್ವಯಮ್ ॥
5. ಬಲಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಗಿರಿಶಃ ಗಿರಿಶಸ್ಯ ಬಲಂ ಮರುತ್ ।
   ಮರುತಸ್ತು ಹರಿಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನ ಹರೇರ್ಬಲಮನ್ಯತಃ ॥

ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವಾಯು ಜೀವೋತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವಿವೇಚನೆಯು ಶ್ರೀ ಕಾಶೀ ತಿಮ್ಮಣಾಚಾರ್ಯರ 'ವಾಯುಪರತ್ವಂ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಫುಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನನ್ನ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದು ವಾಯುದೇವರ ಮಹತ್ವ ತಿಳಿಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವಾಯು ಅವತಾರರು

ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಸಹ ಈ ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯಗಳು ಹೀಗಿವೆ.

1. ಬಳಿತ್ಥಾ ತದ್ವಪುಷೇऽಧಾಯಿ..............
2. ವಿದ್ವಾನ್ ಮಧ್ವಃ ಉಜ್ಜಭಾರ ದೃಶೇಕಮ್ ।
3. ಮಧ್ವೋ ವೋ ನಾಮ ಮಾರುತಂ ಯಜತ್ರಾಃ
4. ಅಜೀತಯೇ ಅಹತಯೇ ಪವಸ್ವ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ಸರ್ವತಾತಯೇ ಬೃಹತೇ ।
5. ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದೇ ಪರಮೇ ಮಧ್ವ ಉತ್ಸಃ । ಇತ್ಯಾದಿಗಳು

ಇದಲ್ಲದೆ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ತಾವು ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

''ಯಸ್ಯ ತ್ರೀಣ್ಯುದಿತಾನಿ ವೇದವಚನೇ ರೂಪಾಣಿ ದಿವ್ಯಾನ್ಯಲಂ
ಬಟ್ ತದ್ದರ್ಶತಮಿತ್ಥಮೇವ ನಿಹಿತಂ ದೇವಸ್ಯ ಭರ್ಗೋ ಮಹತ್ ॥
ವಾಯೋ ರಾಮವಚೋನಯಂ ಪ್ರಥಮಕಂ ಪೃಕ್ಷೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ವಪುಃ
ಮಧ್ವೋ ಯತ್ತು ತೃತೀಯಮೇತದಧುನಾ ಗ್ರಂಥಃ ಕೃತಃ ಕೇಶವೇ ॥'' ಎಂದು

ಇದನ್ನು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಸರ್ವದರ್ಶನ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿ ಖಂಡಿಸಲಾಗದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಕಾರಾದಿ ಆಧುನಿಕ ದುರಾಗ್ರಹಿಗಳಾಡುವ ಕೀಳು ಮಾತಿಗೆ ಯಾವ ಬೆಲೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜೀವತ್ರೈವಿಧ್ಯವಾದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತ ವಿಚಾರ

ಹೀಗೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಜೀವೋತ್ತಮ ವಾಯುದೇವರೆಂಬುದು, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಜಗತ್‌ಸತ್ಯತ್ವ - ಪಂಚಭೇದ-ತಾರತಮ್ಯ-ಜೀವತ್ರೈವಿಧ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಾಂಶರಾದಂತೆ ತಮ್ಮ ಮತಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಅಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆ ಪಟ್ಟು ಶಂಕರರನ್ನು ಶಂಕರಾವತಾರಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರಾದಿಗಳು ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ-ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಾದಿ ಶಾಂಕರಮತ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗದೆ ವ್ಯರ್ಥ ಕಸರತ್ತು ಮಾಡುವಂತಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಜೀವತ್ರೈವಿಧ್ಯವಾದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ದೇವ-ದೈತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಷ್ಟೆ. ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಈ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಆಗ ಈ ವಾದಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲಿಗೆ ಶಾಂಕರರೂ ಬಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸರಿ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ದೈತ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಲು ಹೊರಟರೆ ಆಗ ಈ ಶಾಂಕರರು ಏನಾಗುತ್ತಾರೆ? ಇದಾವುದರ ಪರಿಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಷ್ಟೆ

ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾರು?

ವಾಯುಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ''ಶ್ರುತಿಶತಮಿತಿಹಾಸಾದಿ ಚಾಕರ್ಣಯಾಮಃ'' ಎಂದು, ಮಧ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿ ''ತಾಂ ಮಂತ್ರವರ್ಣೈರನುವರ್ಣನೀಯಾಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವೇದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಜಗದ್ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ, ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರನೂ ಸಹ ರುದ್ರಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ''ನಮೋ ವ್ಯುಪ್ತಕೇಶಾಯ'' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೂ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಾಹಸವಿದೆ. ''ವ್ಯುಪ್ತಕೇಶ'' ಎಂದರೆ ''ಮುಂಡಿತಕೇಶ'' ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವಂತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ಸು ಮುಂಡಿತ ವಾಗುವುದೋ, ಕೇಶ ಮುಂಡಿತವಾಗುವುದೋ ಇದು ತಲೆ ಇದ್ದವರಿಗಷ್ಟೇ ಗೊತ್ತಾಗುವ ಸಂಗತಿಯು ಆದಿರಲಿ.

ಈ ಖಂಡಿತಕೇಶನೆನಿಸಿದ ಯತಿಯು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಎಂದು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಕಾರನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹೊಳೆಯಿತೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ರುದ್ರಾವತಾರರಾದ ಯತಿಗಳಾದ ದೂರ್ವಾಸರಲ್ಲಿ ಇದರ ಸಮನ್ವಯವಾಗುವಾಗ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಈ ವ್ಯುಪ್ತಕೇಶನೆಂಬ ವಾದ ಅರ್ಥಹೀನ. ದೂರ್ವಾಸರ ವೈಷ್ಣವತ್ವವು ಭಾಗವತಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವಸ್ತುತಃ ವ್ಯುಪ್ತಕೇಶ ಎಂದರೆ ವೀರಭದ್ರಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಕಿತ್ತಿ ನೆಲಕ್ಕಪ್ಪಳಿಸಿದ ಪಶುಪತಿಯೇ ಆಗುವಾಗ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂದಾಗಲು ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯತಿರೂಪದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರೀ ಸತ್ಯಧರ್ಮತೀರ್ಥರು ರುದ್ರಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮ-ಕೃಷ್ಣ ಪರನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ರೀತಿ ಅರ್ಥವಾದರೆ ಈ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವೇ ಇಲ್ಲ.

ಇದರಂತೆ 'ಉಪಹ್ವಯೇ ಸುದುಘಾಂ' ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಶಿವಾವತಾರವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ 'ವ್ಯುಪ್ತಕೇಶ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಶರಣಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಿದ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಕಾರನು, ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಗುರುವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವ ಬಗೆ ನಗೆ ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ವೇದವಾಕ್ಯ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಚಾರ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಇದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗಿಲ್ಲ! ಇಲ್ಲಿ 'ಸುಹಸ್ತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸು-ಶಂ, ಹಸ್ತ-ಕರ ಎಂದು ಶಂಕರ ಪರವಾಗಿ ಯೋಜಿಸುವ ರೀತಿ 'ಶಂಕರ' ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಇದೆಲ್ಲ ಮಾ-ಮಂಜರಿಕಾರನಿಗೆ ತಿಳಿಯಂತಾಗಿರುವುದು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹವೇ ಸರಿ.

ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತ - ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಾದಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿವಾವತಾರತ್ವ ವೇದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿ ಬರದಿರುವುದರಿಂದ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿವಾವತಾರತ್ವವನ್ನು ವೇದದಿಂದ ತೋರಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಶಾಂಕರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ಇದು ಕೇವಲ ಆಧುನಿಕರ ಕುಚೋದ್ಯವು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಟುಪ್‌ಶ್ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ನೈಜ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮೋಹಿಸಲೆಂದೇ ಬಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ದೈತ್ಯರೆಂದು ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮರ್ಥನೆ

ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ದೈತ್ಯ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದರ್ಶನದ ದುಷ್ಟತ್ವದಿಂದ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯಲಕ್ಷಣ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಂಶರೆಂದು ತ್ರಿಮತಸ್ಥರಿಗೆ ಮಾನ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ತಾವಾಗಿಯೇ ದೈತ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅದು ಮಾ-ಮಂ ಕಾರರಂಥವರ ಅಮಾರ್ಗದ ಕೆಲಸದಂತೆ ಭ್ರಮೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ, ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆಸುರ ಲಕ್ಷಣ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಪೂರ್ಣಪಾಠ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ :-

ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ತೇ ಜಗದಾಹುರನೀಶ್ವರಮ್ ॥
ಅಪರಸ್ಪರ ಸಂಭೂತಂ ಕಿಮನ್ಯತ್ ಕಾಮಹೈತುಕಮ್ ॥

ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸತ್ಯವಲ್ಲ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು, ಜ್ಞಾನಬಾಧ್ಯವೆಂದು, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ವೆಂದು, ಆವಿದ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳುವರೇ ದೈತ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಲಕ್ಷಣವೆಲ್ಲ ಶಂಕರಾ ಚಾರ್ಯರದೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ದೈತ್ಯರು ಆಸುರೀಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಜಾತಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬರುವರೆಂದು ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ದೈತ್ಯ ?

ದೈತ್ಯ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಮಣಿಮಂತನೆಂಬ ವಿಶೇಷತೆಯ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಆಗಮಗಳು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಅದನ್ನು ಈ ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಮಣಿಮತ್‌ಪೂರ್ವಕಾ ದುಷ್ಟಾ ದೈತ್ಯಾ ಆಸನ್ ಕಲೌ ಯುಗೇ ।
ತೇ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಕುರ್ವಂತೋ ಹರಿವಾಯುವಿರೋಧಿನಃ ॥
ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸಂಕರಸ್ತು ಪೂರ್ವಂ ಯೋ ಮಣಿಮಾನ್ ಖಲಃ ॥
ಸೌಗಂಧಿಕವನೇ ದಿವ್ಯೇ ಭೀಮಸೇನ ಹತೋಽಸುರಃ ।
ಸ ಕ್ರೋಧತಂತ್ರಕೋ ದುಷ್ಟೋ ಮಿಥ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ವದನ್ ಪುಃ ॥
ಕೃಷ್ಣೇ ಭೀಮೇ ಚ ವಿದ್ವೇಷಂ ಕುರ್ವನ್ ಭೂಮಾವಜಾಯತ ।
ಕಾಲಡಿ ಗ್ರಾಮಕೇ ರುದ್ರವರಾಲ್ಲೋಕಾನ್ ವಿಮೋಹಯನ್ ॥

(ಮಣಿಮಂತನೇ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟದೈತ್ಯರು ಹರಿ-ವಾಯುವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿ ಕೆಟ್ಟ ಮತಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಕಲಿಗಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಹಿಂದೆ ಮಣಿಮಂತನೆಂಬ ಯಾವ ಖಳನು ದಿವ್ಯ ಸೌಗಂಧಿ ಕಾವನದಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನ ಹತನಾದ ಅಸುರನಿದ್ದನೇ ಅವನೇ ಸಂಕರನು. ರುದ್ರವರದಿಂದ ಜಗವನ್ನೆಲ್ಲ ಮೋಹಿಸುತ ಆ ಕ್ರೋಧವಶ ದೈತ್ಯನು ಮತ್ತೆ ಮಿಥ್ಯಾಮತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ, ಕೃಷ್ಣ-ಭೀಮರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಡಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು).

ಹೀಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಣಿಮಂತನೆಂಬ ದೈತ್ಯನೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಮಾಣಾನುಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಈ ವಿಚಾರವಾಗದು

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರಾದಿಗಳು ಮಧು-ಕ್ರೋಧ ಇತ್ಯಾದಿ ದೈತ್ಯಾಂಶ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಛಾಪಿಸಿರುವುದು ಅಪ್ರಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಮಾಧ್ವಮತದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವೆಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣಮಂಡಿತರಾದ್ದರಿಂದ,ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಮರ್ಥನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಜಗತ್‌ಸತ್ಯತ್ವವಾದಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ, ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾಧ್ವರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡಂತೆ ಶಾಂಕರರು ಮಾಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಾಣುವುದು ಸಮವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವಿವಾದಪರಿಹಾರ

ನಾಡೀಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿರುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ ನಾಡೀ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ-ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಇವರಿಬ್ಬರ ವಿಚಾರ ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಶ್ರೀ ನಾಗರಾಜಶರ್ಮಾ ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ಪಂಡಿತರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಶಾಂಕರ ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಪರಜಾತಯೋಗ (ವ್ಯಭಿಚಾರ ಜನನ) ಶನಿದೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತವೆ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ದೈತ್ಯಸ್ವರೂಪ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಶನಿವಕ್ಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ವನಿಂದಾಪರವಾಗಿ ಪುರಾಣಕಲ್ಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೆಲ್ಲ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ವಿಚಾರವೂ ಅಲ್ಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಆ ಮಾಧ್ವನಿಂದಕರೂ ಸಹ ಪರಜಾತ ಯೋಗಗ್ರಸ್ತರೆಂದು ಈ ನಾಡೀಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇದು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ನೋಡಿದಾಗ, ಈ ನಾಡೀಗ್ರಂಥಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಪರಜಾತಯೋಗಸಂಪನ್ನರು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರಾದಿಗಳೆಂಬ ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ ಯಾರಿಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ?

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುರುದೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹಾಗೂ ಅದರ ಪ್ರಭಾವವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮತ್ವ - ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ್ಯಾದಿದೇವತಾಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ದುರಾಗ್ರಹಿ ಶಾಂಕರರಿಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಇದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ನಾಡೀಗ್ರಂಥದ ಉದಾಹರಣೆ ಮಾಡದಿರುವುದೂ, ಹಾಗೂ ಮುಂದೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಕಲ್ಪಿತನಾಡೀಗ್ರಂಥದ ಭವಿಷ್ಯವೂ ಸಹ ಈ ವೈಭವ ಗ್ರಂಥ

ಸ್ಫುಟಪಡಿಸಿದ್ದು ನಾಡೀಗ್ರಂಥಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಾಂಕರರಿಗೂ-ಮಾಧ್ವರಿಗೂ ನಡೆವ ಈ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ನಾಡೀಗ್ರಂಥ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿರುವುದುಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿದೆ.

ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಣದಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ

ನೋಡಲು ಪ್ರಮಾಣಪುಂಜದಿಂದ ತುಂಬಿದಂತೆ ಕಾಣುವ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ತನ್ನ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿತ್ವದಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ದೊಡ್ಡ ವೈಭವವಾಗಿದೆ. ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ:-

1. ''ಶಂಕರನೇ ಪರದೇವತೆ''ಯೆಂದು ದ್ವೈತಭಾವನೆಯನ್ನು, ಆ ಶಂಕರನೇ ಅದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಅದ್ವೈತ ಭಾವನೆಯನ್ನು - ಎರಡನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ.

2. ಒಮ್ಮೆ ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಶಿವಾಂಶರೆಂದು ಹೊಗಳಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಶಿವಾಂಶ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಸೋತರೆಂದು ನಿಂದಿಸುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

3. ಒಮ್ಮೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಶಿವಾಂಶರೆಂದು ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆಮೇಲೆ ಮಂಡನನ ಹೆಂಡತಿ ಕಾಮಕಲೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದಾಗ ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಕಲಿಯಲು ಹೋದರೆಂಬ ಸಂಗತಿ ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ.

4. ಬ್ರಹ್ಮನ ಅವತಾರವೆಂದು ಒಪ್ಪಿತನಾದ ಮಂಡನನ ಹೆಂಡತಿ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವಳನ್ನು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಗೆದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿ, ಆಮೇಲೆ ಆ ಮಂಡನನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಶೃಂಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸಲು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ, ಗಂಡ ಮಂಡನನಿಗೆ ಪೂಜೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

5. ಶಿವನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿ ಪಾರ್ವತಿಯೊಡನೆ ಸಾವಿರಾರು ವರುಷ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರನಾಗಿ ರತಿವಿಹಾರ ನಡೆಸಿರುವಾಗ, ಆಗ ಶಿವನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದ ಕಾಮಕಲಾಪರಿಚಯ, ಈಗ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಬಂದು ಪರಕಾಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸತ್ತು ಹೋದ ರಾಜನ ವಿಧವೆಯರಾದ ಹೆಂಗಸರ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಪಡೆದ ಕಥೆ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

6. ರಾಮಾಯಣ-ಭಾರತಾದಿಗಳ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ರಾವಣ-ದುರ್ಯೋಧನ ಜರಾಸಂಧಾದಿಗಳ ವಿಚಾರದಿಂದ ದೃಢ ಹರಿದ್ವೇಷಾದಿಗಳು ಕಲ್ಯಾದಿ ದೈತ್ಯರ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೃಢವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣಾಢ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಲಿಯ ಭೃತ್ಯನಾದ ಕ್ರೋಧನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಷ್ಟೆ ಇದರಿಂದ ಕ್ರೋಧ-ಮಧು-ಮೂಕ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ.

7. ಕಾಮಭೃತ್ಯನಾದ ವಸಂತನೇ ಮಧುನಾಮಕನಾಗಿದ್ದು, ತನ್ನ ಒಡೆಯ ಕಾಮನನ್ನು

ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ ಶಿವದ್ವೇಷಿಯಾಗಿ ವೈಷ್ಣವಮತ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಎಂದಾದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಸಂತನು ದೇವತೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವಸಂತನೇ ಆದ-ಮಧುವೇ ಆದ - ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ದೈತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತವಷ್ಟೆ

8. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜಾರಜಾತತ್ವಾದಿಗಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ,ಹೀಗೆ ವಸಂತ ಎಂಬ ದೇವತೆಯಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ವಾಯುದೇವರೆಂದೇ ನಿರ್ಣೀತವಾದ್ದ ರಿಂದಲೂ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಧ್ವವಿಜಯ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ ತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆಗಳನ್ನು 'ಮದ್ಯಗೇಹ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಕುಚೋದ್ಯ ಮಾಡುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೇರಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಶ-ಸ' ಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಅತಿ ಸಮೀಪವಾದಂತೆ, ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದ-ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯತೆ ಇರದೆ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಂತೆ ಉಚ್ಚಾರವಿರುವುದರಿಂದ, ಶಂಕರ-ಸಂಕರ ಆದಂತೆ, ಮಧ್ಯಗೇಹ-ಮದ್ಯಗೇಹ ಆಗಲೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ.

9. ದೈತ್ಯಲಕ್ಷಣಾಢ್ಯರಿಗೆ ಕಂಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಂತೆ ಜಾರಜಾತತ್ವಾದಿಗಳು ಸರಿಯೆನಿಸುವುದ ರಿಂದ,ದೈತ್ಯಲಕ್ಷಣಾಢ್ಯರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಣಿಮಂಜರೀ ಕಥಿತವಾದ ಜಾರಜಾತತ್ವಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ, ದೇವಲಕ್ಷಣಾಢ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾ ಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಆಕ್ಷೇಪ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

10. ಭಿನ್ನಕಾಲದವರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಪದ್ಮಪಾದುಕನಿಗೂ ಸಮಾಗಮವು ಕೃಷ್ಣ-ರಾವಣ ಸಮಾಗಮದಂತೆ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗಿದೆ. ಶಂಕರಶಿಷ್ಯ ಪದ್ಮಪಾದುಕನಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಪದ್ಮಪಾದುಕ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅನುಪಪನ್ನ ಭಾಷಣವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಈ ಗ್ರಂಥ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನೀಡುವ ಪ್ರಮಾಣ ಕಲ್ಪಿತವಲ್ಲ

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಇಂದು ಸಿಗುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳುವ ಆಧುನಿಕವಾದ ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ. ದ್ವೈತ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದ ನೂರಾರು ಶ್ರುತಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಇಂದು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹಿಡಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ರುತಿ ಉದಾಹರಣೆ ದೋಷವಲ್ಲ. ಪ್ರಸಿದ್ಧಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸು ವುದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದಾಭಿಜ್ಞತೆಯ ಮಹಿಮೆ ವ್ಯಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗದು. ಶಾಂಕರ-ರಾಮಾನುಜಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವ

ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಹಾಗೆಯೆ ಮಾಧ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಉಚಿತ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಾದಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಅಪ್ಪಯ್ಯ ದೀಕ್ಷಿತಾದಿಗಳು ಆರಂಭಿಸಿದ ಈ ಕಲ್ಪಿತತ್ವ ವಾದಕ್ಕೆ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರ ಶರಣಾದುದು ವೈಚಾರಿಕತೆಯ ದಿವಾಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವು.

ಇದರ ನಂತರ ವೈಷ್ಣವದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೂಲವಾದ ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ – ಗೋಪೀ ಚಂದನ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಧಾರಣೆ ಇವುಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ''ಪವಿತ್ರಂ ತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿಚಾರ ಚಕ್ರಮೀಮಾಂಸಾದಿ ಗ್ರಂಥಸಾರವಾಗಿದೆ. ಆನಂತರ ಮಣಿಮಂಜರಿಗೂ – ಮಾ-ಮಂಜರಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ, ಮಧ್ವನಿಂದಾಪರವಾಗಿ ಪರವಾದಿಗಳು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಪಪನ್ನತೆಯಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ವಿಚಾರ ಬಂದಿದೆ.

ವಿಧವೆಯಲ್ಲಿ ಜಾರಜಾತನಾದ ಮಧುವು, ಪದ್ಮಪಾದುಕರೂಪಿಯಾದ ಶಿವನ ಬಳಿ ಓದಲು ಬಂದು, ಓದಿದ ಮೇಲೆ ಗುರುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವನಂತೆ. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ಆ ಪದ್ಮಪಾದುಕನು ಅವನ ವರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನ ಭ್ರಷ್ಟತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವನಂತೆ. ಈ ಕಥೆ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಪದ್ಮಪಾದುಕನು ಪಾಠ ಹೇಳುವ ದಡ್ಡನೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನನ್ನು ಈಶ್ವರನೆಂದು ಹೊಗಳಿದ್ದು ತೊಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಈಶ್ವರನಾದವನಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಶಿಷ್ಯನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿರಬೇಕಷ್ಟೆ. ಈ ಈಶ್ವರತೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ, ಓದಲು ಬಂದಾಗ ಪರತೀರ್ಥರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ದುಷ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿದು ಹೊರಹಾಕಿದ್ದರಷ್ಟೆ. ಪದ್ಮಪಾದುಕನೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತಷ್ಟೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಯನ ಆದ ಮೇಲೆ, ಪದ್ಮಪಾದುಕನು ಮಧುವನ್ನು ದೈತ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದನೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಮಧುದೈತ್ಯನೇ ತನ್ನ ಜಾರಜತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನೆಂಬುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ. ತನಗೆ ಶಾಪ ಆಪಾದಕವಾದ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಯಾರೂ ಮಾಡಲಾರರು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಂಚಕರಾದವರು ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುತ್ತಾರಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧುವೇ ತಾನೇ ತನ್ನ ನೀಚತ್ವವನ್ನು ಪದ್ಮಪಾದುಕನಿಗೆ ಹೇಳಿದನೆಂಬ ಕಥೆ ಅನುಪಪನ್ನ ಭಾಷಣವು. ಹೀಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಥೆಗಳೆಲ್ಲ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ. ನಿತ್ಯನಿರ್ದುಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀನಾರಯಣನ ಅವತಾರನಾದ ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಕ್ರೋಧಾದಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಸ್ವತಃ ದೈತ್ಯನೇ ಆದ ಆ ಕ್ರೋಧನು, ರಾಕ್ಷಸನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಈ ದೋಷ ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಾವಲಂಬಿಗಳಾದ ಮಾಧ್ವರಿಗೆ ಬರಲಾರದೆಂದು ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ

ಸಾತ್ವಿಕ - ರಾಜಸ - ತಾಮಸ ಈ ಪುರಾಣವಿಶ್ಲೇಷಣೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿವಿಷಯವು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಪಡೆದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಪ್ರಥಮ ಸರ್ಗದ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಾಗ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವೈಕ್ಯವಾದದಲ್ಲಿ ಜೀವತ್ವೈವಿಧ್ಯವಾದಕ್ಕೊಪ್ಪುವ ದೇವ-ದೈತ್ಯ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲ ಏಕೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಮಾಧ್ವಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಶ್ನಾತ್ಮಕ ನುಡಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

ದ್ವಿತೀಯಸರ್ಗ ವಿಮರ್ಶೆ

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಣವೇ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಪ್ರಧಾನದೋಷವಾಗಿದೆ. ವೇದೋದ್ಧಾರಕರೆಂದು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು, ಕುಮಾರಭಟ್ಟನ ಕೀರ್ತಿಯ ಚೌರ್ಯವೆಂದಾಗುವುದಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡಿದ ಕೀರ್ತಿಯು, ಬೌದ್ಧಮತವೆಂದು ಆಗಲೇ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಮೂದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದ್ವೈತ ಮತದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂದೀತು? ಕುಮಾರಭಟ್ಟ - ಭಾಸ್ಕರ - ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿಮಿಶ್ರ - ವಿಜ್ಞಾನ ಭಿಕ್ಷು - ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಶಂಕರಮತವನ್ನು ಬೌದ್ಧವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದರಷ್ಟೆ ಇದರ ನಂತರ, ಶಂಕರ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಬರುವ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಜನನದೋಷವು ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಯುಗಹೂತಿಯೆನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪದ್ಮಪಾದನೆಂಬ ವಾದಕ್ಕೆ ಸತ್ವವಿಲ್ಲ. ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಅವತರಿಸದಿರುವ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೃತ-ತ್ರೇತಾ-ದ್ವಾಪರಗಳಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ-ಸರಸ್ವತಿ ಯರನ್ನು ದೂರ್ವಾಸಶಾಪದಿಂದ ಈ ಕಲಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂಡನ-ಶಾರದಾರೂಪವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತಿಯಾಗಿ ಕಾಮಕಲಾಪರಿಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದುದು, ಅದನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಪದ್ಮಪಾದನ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸುವುದೆಲ್ಲ ಶಂಕರ ಚರಿತೆಗೆ ಕಳಂಕಗಳು. ಶಾರದಾ-ಮಂಡನರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿ ದೂರ ಕಳಿಸಿ ಶಾರದೆಯನ್ನು ಮಠದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಸಂಗತಿ ಹೇಸಿಗೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಸಮರ್ಥರುದ್ರಾಂಶನೆಂದು ಒಪ್ಪಿತರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಆಯುಷ್ಯಕ್ಷೀಣವಾಯಿತೆಂಬುದು, ಆಗ ರುದ್ರನೇ ಪುನಃ ಎಂಟು ವರ್ಷ ಆಯುಷ್ಯ ನೀಡಿದನೆಂಬುದು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರನ್ನು ಶಂಕರರು ಸೋಲಿಸಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಶಾಂಕರಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸೂತ್ರಾನಭಿಪ್ರೇತ ಅರ್ಥವಿರುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಆ ಸೂತಭಾಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ತನಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ಬರೆದ ಶಂಕರರಿಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರ ವೇದವ್ಯಾಸರು 16 ವರ್ಷ ಆಯುಷ್ಯ ನೀಡುವುದೂ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸ್ವತಃ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಂಶರಾದ ಶಂಕರರಿಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಆಯುಷ್ಯ ಕುಗ್ಗಿದ ಸಂಗತಿ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ಮೃತ ತಾಯಿಯ ಶರೀರ ಸುಡುವುದು ಶಂಕರರ ಯತಿಧರ್ಮಭಂಜಕವಾಗಿದೆ. ಆ ಊರಿನ ಜನರಾರೂ

ಆಗ ಶಂಕರರಿಗೆ ಸಹಕಾರ ನೀಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಆ ಶಂಕರಮಾತೆ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯೆಂದು ಕಳಂಕಿತಳಾದುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಹಿಂದೆ ಶಿವಗುರು-ವಿಮಲಾ ಸುಪುತ್ರರೆಂದು ಸುಸಂಸ್ಕೃತರೆಂದೂ ಶಂಕರರನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಶಾಂಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಬೌದ್ಧಮತಕ್ಕೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಇರುವಂತೆ, ಶಿವ-ನಾರಾಯಣನಾರದಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಶಿವ-ನಾರಾಯಣ-ನಾರದರ ಪರಂಪರೆಯೇ ಈ ಗೌಡಪಾದ-ಗೋವಿಂದ-ಶಂಕರರ ಪರಂಪರೆಯಾಗುವುದು ಅಸಂಗತವಷ್ಟೆ ಶಾಂಕರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲ ಬೌದ್ಧಮತವೆಂದೇ ನಿರ್ಧಾರಿತವಾಗಿರುವಾಗ ಇದು ಇನ್ನೂ ಅಸಂಗತವಷ್ಟೆ ಕಾಶ್ಮೀರದ ಸರ್ವಜ್ಞ ಪೀಠಾರೋಹಣ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಮಕಲಾಕಾಮಿಗಳಾದ ಶಂಕರರ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಸರಸ್ವತಿಯು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಂತೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಶಂಕರರು ಉತ್ತರಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯು, ಹಿಂದೆ ಸರಸ್ವತೀ ಅವತಾರಳೆಂದು ಒಪ್ಪಿತಳಾದ ಮಂಡನಪತ್ನಿ ಶಾರದೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಕಥಾಭಾಗದಲ್ಲೇ ಆ ಸರಸ್ವತಿಯ ರೂಪಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ತೋಚದಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಹಣಾದಿ ಕೃತ ಕಾಶ್ಮೀರ ಸಂಬಂಧಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞ ಪೀಠದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಥೆಗಳೆಲ್ಲ ನಿರಾಧಾರವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಂಕರವಿಜಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ಭಗಂಧರ ರೋಗಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿ, ರಾಜ್ಯದ ಹೊರಗೆ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ರಾಜಶಾಸಿತರಾಗಿ ಮರಣವೇದನೆಯಿಂದ ಶರೀರಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ಆಧುನಿಕ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ವರ್ಣಿಸಿದ ಶಂಕರರ ಮರಣಕಥೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಶಂಕರರನ್ನು ಹನುಮಂತ ಹೊತ್ತು ಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಹಾಕಿದ ವಿಚಾರ, ಅದ್ವೈತದ ನಿಗುಣಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ ಪಡೆದ ಶಂಕರರಿಗೆ ಅನನುಗುಣವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಶಂಕರಚರಿತೆಯ ವೈಭವೀಕರಣಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ದ್ವಿತೀಯಸರ್ಗದ ವಿಮರ್ಶೆ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ತೃತೀಯ ಸರ್ಗ ವಿಮರ್ಶೆ

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ನಿಂದೆಗಾಗಿಯೇ ಹೊರಟ ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಎಳ್ಳೆಷ್ಟು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು, ಮಧ್ವವಿಜಯಾದಿಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಕಂಡವರಿಗೆ, ಹಾಗೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದೇವಾಂಶತ್ವ - ವಾಯುಅವತಾರತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೊರನೋಟದಿಂದಲೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥ ಒಳಗೆ ನೋಡಿದಾಗ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಮತ್ತೂ ಸ್ಫುಟವಾಗುವ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಆ ಅದ್ವೈತ ಶಿಥಿಲವಾದಾಗ ಪುನಃ ಆ ಶಂಕರರೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಾಗಿ ಬಂದು ಅದ್ವೈತ ಉಳಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ 3-4 ಸರ್ಗಗಳು ಹೊರಟಿವೆಯಷ್ಟೆ ಆದರೆ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯ

ಪದ್ಮಪಾದನಿಗೆ ಅದ್ವೈತಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕೈವಲ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ಗುರು ಶಂಕರರಿಗೂ ಆ ಮೋಕ್ಷ ಆಗಲೇ ಬೇಕಷ್ಟೆ ಈ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ ಪಡೆದ ಶಂಕರರು ಮತ್ತೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಾಗಿ ಬರುವುದು ಅಸಂಗತವಷ್ಟೆ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾದರೂ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಇದು ನಗೆಪಾಟಲಾಗದೀತೆ?

ಇದಲ್ಲದೆ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಮಾಧ್ವಗ್ರಂಥವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಯಾವ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ರಚಿಸಲಾಗದಿರುವಾಗ, ವಾಯುದೇವರು ಅದ್ವೈತಮತ ಖಂಡಿಸಲು ಅವತರಿಸಿದಂತೆ, ಮಧ್ವಮತಖಂಡನೆಗಾಗಿ ಶಂಕರರೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿದರೆಂಬ ವಿಚಾರ ಅಸಂಗತ ವಷ್ಟೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತಖಂಡನೆಗಾಗಿಯೇ ಉಪಾಧಿಖಂಡನ-ಮಾಯಾವಾದ ಖಂಡನ-ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನ-ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿ ವಿರಚಿಸಿದಂತೆ ಭಾಷ್ಯ - ಅನುಭಾಷ್ಯ - ತತ್ವನಿರ್ಣಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತವನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದಂತೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಒಂದೂ ಕೃತಿಯು ಮಧ್ವಮತದ ಖಂಡನೆಗಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಸ್ತುತಃ ವಿದ್ಯಾ ರಣ್ಯರು ಅದ್ವೈತಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಾವ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನೂ ನೀಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮತಗಳ ಗ್ರಂಥವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಶಾಂಕರಮತದೌರ್ಬಲ್ಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥ ವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ವಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಚಿತ್ರಣ ಅರ್ಥ ಪೂರ್ಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 3-4ಸರ್ಗಗಳ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತವು ಮಾತ್ರ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವಾಗ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸತ್ಯವಲ್ಲದ ಶಂಕರ ದೇವಾಂಶತ್ವ-ಮಧ್ವದೈತ್ಯಾಂಶ ತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರ ಹೇಳುವುದು ಅನುಚಿತವೆಂದು, ವಿಶ್ವಸತ್ಯತ್ವವಾದಿಗಳಾದ ಮಾಧ್ವರು ಮಾತ್ರ ಶಂಕರ ದೈತ್ಯಾಂಶತ್ವ - ಮಾಧ್ವದೇವಾಂಶತ್ವಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುವುದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುವಂತಿದೆ.

ಮಧ್ವಚರಿತೆಯ ವಿಕೃತಚಿತ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರನ್ನು 'ಮದ್ಯಗೇಹ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ಕಲ್ಪಿತ ವಿಷಯವಲ್ಲ ಅಪೇಯ(ಮದ್ಯ)ದೀಕ್ಷಿತ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಮಾತಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ ತುಳುಭಾಷೆಯ ''ನಡಿಲ್ಲಾಯ'' ಎಂಬುದನ್ನು ''ಮಧ್ಯಗೇಹ'' ಎಂದು ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಕ್ರಮ ತಿಳಿಯದೊ, ಮಾ-ಮಂ. ಮಾಡುವ ಕುಚೋದ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ದ್ವೇಷಾಸೂಯ ಆವಿಷ್ಕಾರಮಾತ್ರವು.

ಶಂಕರರಂತೆ ಮಧ್ವರನ್ನೂ ವಿಧವಾಜಾತ ಗೋಲಕನೆಂದು ಹೇಳ ಹೊರಟ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು, ಮುಂದೆ ಶಂಕರರಿಗಾದಂತೆ ಮಧ್ವರಿಗೆ ದ್ವಿಜಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳ ಹೀನತೆಯನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕಾರವನ್ನೂ ಹೇಳದೆ ''ಕೃತೋಪನೀತಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧವಾಗಿ ಸಕಲದ್ವಿಜರ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಉಪನಯನಾದಿಸಂಸ್ಕಾರವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಪಹಾಸ್ಯ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ

ಮುದ್ರಣದ ಆವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ತಪ್ಪು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಧ್ವದ್ವೇಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಕಾರನಿಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ ದ್ವೇಷಾಸೂಯ ತುಂಬಿ ಮಾತಾಡುವಾಗ ಈ ತರಹ ತಪ್ಪುಗಳು ಸಹಜವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಧ್ವಭಕ್ತರೂ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರನಿಗೆ ಅನುಕಂಪ ತೋರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ! ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳಿಟ್ಟ ಹೆಸರು 'ವಾಸುದೇವ' ಎಂದು. ಅವರಿಗೆ ಮಧ್ವ ಎಂಬ ಹೆಸರು ವೇದಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳು ಮಧು ಎಂದು ನಾಮಕರಣಮಾಡಿದರೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಮಾಡುವ ಕುಚೋದ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪರಂಪರೆಯ ಪದ್ಮಪಾದುಕನು ಈ ಮಧ್ವರನ್ನು ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಈ ಶಿಷ್ಯನ ದೈತ್ಯತನ ನೋಡಿ ಶಾಪಿಸುವ ಕಥೆ ಆ ಗುರುವಿನ ಮೂರ್ಖತೆಗೆ ಸಮರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಅಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಯಾರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾರರಷ್ಟೆ ಕಾಲಡಿ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಪದತಲ' ಎಂದು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರನಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುರಿಸುವಂತಾಗಿ, 'ಉಡುಪಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಆಂಧ್ರಭಾಷಾನುಸಾರ 'ರೂಕ್ಷವಿಟ್' ಎಂದು ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಪ್ರತೀಕಾರದ ದೈತ್ಯಸ್ವಭಾವ ತೋರುವ ಮಾತೊಂದು ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಕಾಲಟೀ ಕಾಲಡೀ ಕೃತ್ವಾ ಪತ್ತಲಂ ಮಣಿಮಂಜರೌ ।
ಯೋऽಬುಕ್ಕತ್ವದಯುಗ್ಮೇನ ತುಷ್ಯೇತ್ ಸ ನ ಕಥಂ ನರಃ ॥

(ಕಾಲಟಿಯನ್ನು ಕಾಲಡಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ 'ಪದತಲ' ಎಂದು ಯಾರು ಒದರಿದನೋ, ಅವನು (ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ) ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದ (ಮಧ್ಯಗೇಹ-ರೂಕ್ಷವಿಟ್) ಹೇಗೆ ಖುಷಿಗೊಳ್ಳಲಾರ?)

ಇದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಮರ್ಶಿಸೋಣ. ಕೇರಳ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಕಾಲಡಿಯ ಭಾಷೆಯಾದ ಮಲೆಯಾಳದಲ್ಲಿ ಕಾಲಡಿ ಎಂದರೆ ಕಾಲಿನ ಅಡಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ತರ್ಜುಮೆ ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಉಡುಪಿ ಪ್ರಾಂತದ ತುಳುಭಾಷೆಗೆ ಹೊಂದದಂತೆ ಆಂಧ್ರಭಾಷೆಯ ಅರ್ಥದಿಂದ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ಖುಷಿಗೊಳಿಸೀತು? ವಸ್ತುತಃ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಇದೊಂದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಗೇಹ = ನಡಿಲ್ಲಾಯ । ಪೂರ್ವಾಲಯ = ಮೂಡಿಲ್ಲಾಯ । ಪೂಗವನಾನ್ವಯಜ = ತೊಟಂತಿಲ್ಲಾಯ । ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಕೃತ ಹೆಸರನ್ನು ಆ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು 'ಕಾಲಡಿ' ಗೂ ಸಮವಾದಾಗ ಸಿಟ್ಟೇಕೆ? ಕಾಲಟಿಯನ್ನು ಕಾಲಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆಂಬುದೂ ತಪ್ಪು. ಇಂದಿಗೂ ಆ ಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಡಿ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರ ಪಡೆದಿರುವುದು ಸ್ಮಾರ್ತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೇ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. 'ಕಾಲಟಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ''ಪದತಲ'' ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ.

ಕಾಲಡಿ ವರ್ಣಬಾಹ್ಯರ ನೆಲೆ !

ಮುಖ - ಬಾಹು - ಊರು - ಪಾದಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ - ಕ್ಷತ್ರಿಯ - ವೈಶ್ಯ - ಶೂದ್ರರು ಜನಿಸುವರೆಂಬುದು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಷ್ಟೆ ಈಗ ಕಾಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಚತುರ್ವರ್ಣ ಬಾಹ್ಯರಾಗುವರಷ್ಟೆ ಇದನ್ನು ಯಾವ ಮಾಧ್ವರು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಯಃ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರನೇ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದು ಈ ಕೆಟ್ಟ ತರ್ಜುಮೆಯ ಮಾಡ ಹೊರಟಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಿ ಈ ವಿಷಯ ನಿಲ್ಲಿಸೋಣ.

ವೈಭವಕಾರರ ಕಟುಮಾತು

ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಂತೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಸಹ ಗುದವ್ರಣದ ರೋಗ ಉಂಟಾಯಿ ಎತೆಂದು ಮಾ-ಮಂಕಾರ ಹೇಳಿದ್ದು ವೈಭವಕಾರರ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಂಥಾ ಮಾತಾಗಿದೆ. ''ತತ್ಕ್ವೇದಮುಪಲಬ್ಧಂ ಮೃತ್ಪಿಂಡಬುದ್ಧಿನಾ । ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತಪುರಾಣಂ ಚ ನ ಪ್ರದರ್ಶಿತಮ್'' ..... ಎಂದು ವೈಭವಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಆಕ್ರೋಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತಾಡಿದ್ದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ದ್ವೇಷಾಸೂಯದ ಆವಿಷ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವ ಈ ಮಾ-ಮಂ ಕಾರನ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವೈಭವಕಾರರು ಕಟುವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವರೀತಿ ಶ್ರೀಹರಿಪ್ರೀತಿಯ ದಾರಿಯು.

ಶಂಕರ - ಮಧ್ವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಂತರ

ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಶಂಕರರಿಗು - ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಮಧ್ವರಿಗೂ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಸಾಮ್ಯತೆ ಇಷ್ಟಾದರೂ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವರೂಪನ ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಶಂಕರರ ಕಾಮಸಮರ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿ ಮಧ್ವರ ಬಗ್ಗೆ ಏನೂ ಹೇಳಲಾಗದೆ, ''ವಕ್ತುಂ ವಯಂ ಸಂಪ್ರತಿ ನ ಪ್ರವೀಣಾಃ'' ಎಂದು, ಏಕೆ ಮುಗಿದು ಹೋಯಿತೆಂದು ಕೆಲವು ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಕೇಳಿದರು ಏನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತೋಚುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮಾ-ಮಂಕಾರನು ಮುಂದಿನ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳೋಣವೆ?

ಇದರಿಂದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವಾಗ ಆಗುವ ಮಾತಿನ ಶೈಲಿ ಈ ಹಿಂದಿನ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ವಿದಿತವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ತೃತೀಯಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಕೃತ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಯಾವ ಬೆಲೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು.

ಚತುರ್ಥ ಸರ್ಗ ವಿಮರ್ಶೆ

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಈ ನಾಲ್ಕನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ವೈಭವೀಕರಿಸುವ ಚರಿತ್ರೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪರಾಜಯ ಇದಕ್ಕೆ ತೊಡಕಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು

ಸೋಲಿಸುವ ಕಥೆಯೇ ನಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು ಒಂದು ದುರ್ವಾದವಾದರೆ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೇ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ದುರ್ವಾದವಿದೆ. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಸಮಯ ಈಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲ

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿಷ್ಯರು. ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರು, ತಮ್ಮನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ 'ಪ್ರಗುಣ' ಎಂದು (ಪ್ರಶಿಷ್ಯನೆಂದು) ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲನಿರ್ಣಯ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರೇ ಸ್ವತಃ ತಮ್ಮ ಅವತಾರದ ಕಾಲವನ್ನು 4300 ಕಲಿವರ್ಷ ಕಳೆದ ನಂತರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಚತುಃಸಹಸ್ರೇ ತ್ರಿಶತೋತ್ತರೇ ಗತೇ ಸಂವತ್ಸರಾಣಾಂ ತು ಕಲೌ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್ ॥
ಜಾತಃ ಪುನರ್ವಿಪ್ರತನುಃ ಸ ಭೀಮೋ ದೈತ್ಯೈರ್ನಿಗೂಢಂ ಹರಿತತ್ವಮಾಹ ॥

ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯವಾಕ್ಯವು. ಇದರಿಂದ 4219ರಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾವತಾರವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮಾ–ಮಂಜರೀ ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. 4300 ಕಳೆದ ಕೂಡಲೆ ಯಾವಾಗ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದರೆ ಆ ಕೂಡಲೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಾದವಾದರೆ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ 39 ವರ್ಷಗಳಾದ ನಂತರ ಬರುವ ವಿಳಂಬಿ ಸಂವತ್ಸರವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಾದ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವಾದ ಅಣುಮಧ್ವಚರಿತ ಆಧಾರಿತವಾದರೆ, ಮೊದಲನೆಯದು ಕೈಫಿಯತ್ತನ್ನು ಆಧರಿಸಿದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಅಣುಮಧ್ವಚರಿತೆಯ ಪ್ರಾಚೀನತೆ, ಎರಡನೆಯ ವಾದವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚು ನಂಬಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 1239 ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 1317 ರವರೆಗೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ನರಹರಿತೀರ್ಥರ ಶಿಲಾಶಾಸನ

ಕ್ರಿ.ಶ. 1264 ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 1293ರ ವರೆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ನರಹರಿತೀರ್ಥರ ಬಗ್ಗೆ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 1281ರ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಜೀವಂತರಾಗಿ ಇದ್ದರೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ಬಿ.ಎನ್.ಕೆ. ಶರ್ಮಾರವರ ವಾದದ ಪ್ರಕಾರ 1239–1317 ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲಮಾನವೇ ಸರಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಇದು ಬಹುಜನರ ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಸಂಗತಿಯು.

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಕಾಲ

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿದಾಗ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನಂತರ ಪದ್ಮನಾಭ

ತೀರ್ಥರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1325ರವರೆಗೆ ನಂತರ 1333ರ ವರೆಗೆ ನರಹರಿತೀರ್ಥರು ನಂತರ 1350 ರವರೆಗೆ ಮಾಧವತೀರ್ಥರು, ನಂತರ 1365ರ ವರೆಗೆ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಪೀಠಾಧಿಪತ್ಯ ವಹಿಸಿರವುದನ್ನು ಮನಗಾಣಬೇಕು. ಇದು ಪರಂಪರಾ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾಲವೂ ಆಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1337ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕನ್ನಡ ಶಿಲಾಶಾಸನದಿಂದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದೆಂದು ಬಿ.ಎನ್.ಕೆ. ಶರ್ಮಾರವರ ಪ್ರಬಂಧದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 1337 ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಇದ್ದರೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದವು.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಕಾಲ

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಶಾಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1150 (ಕ್ರಿ 1227) ರಿಂದ 1308 (ಕ್ರಿ. 1385) ರವರೆಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಕಾಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಈ 158 ವರ್ಷಗಳ ಜೀವನ ಅಸಂಭಾವಿತವಿಚಾರವಾಗಿದೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಕಾಲವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧಕರ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ರಿ. 1266 ರಿಂದ 1386 (ಒಟ್ಟು 120 ವರ್ಷ) ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಜೀವಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಕ್ರಿ. 1268 ರಿಂದ 1369 ರವರೆಗೆ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ಸಮಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರ ಸಮಾಪ್ತಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈರ್ವರೂ ಪ್ರಾಯಃ 50 ವರ್ಷದವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಶಿಥಿಲವಾದ ಅದ್ವೈತ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಶಂಕರರೇ ಪುನಃ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಾಗಿ ಬಂದರೆಂಬ ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಹರಟೆಯು ಅರ್ಥಹೀನವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವು.

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವ

ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ವೈಷ್ಣವಮತಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಗೌರವವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ವಯೋಮಾನದಿಂದ ಅಲ್ಪರಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆ ವಾದಿಸುವ ಪ್ರಮೇಯ ಬಂದಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅದ್ವೈತವನ್ನೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೂ ಸಹ ಎರಡು ಕಾರಣದಿಂದ ಎದುರಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ರಾಜ್ಯಸಂಘಟನೆಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದವನಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಆಗ ಈ ವಾದ-ವಿವಾದಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಒಲವು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಗುರುಗಳು ಅಥವಾ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ 'ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ' ಎಂಬ ಯತಿಗಳನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗುಬಡಿದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಎದುರಿಗೆ ಬರಲು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಹೆದರಿದರೆಂದೂ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಈ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೇ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ವಾಯುಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ

ಆಕ್ರೋಶಂತೋ ನಿರಾಶಾ ಭಯಭರವಿವಶಸ್ವಾಶಯಾ ಛಿನ್ನದರ್ಪಾ
ವಾಶಂತೋ ದೇಶನಾಶಸ್ತ್ವಿತಿ ಬತ ಕುಧಿಯಾಂ ನಾಶಮಾಶಾದಿಶಾಸು ॥

ಧಾವಂತೋಽಶ್ಲೀಲಶೀಲಾ ವಿತಥಶಪಥಶಾಪಾ ಶಿವಾ ಶಾಂತಶೌರ್ಯಾಃ
ತ್ವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸಿಂಹನಾದೇ ಸಪದಿ ದದೃಶಿರೇ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯವಸ್ತೇ ॥

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಗೂ ವಾದ

ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಅದ್ವೈತಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಒಲವು ತೋರದೆ, ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನಗಳಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಬಾಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ನರಹರಿತೀರ್ಥರು 1336 ರ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಸಮಯದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಆಗ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗಯೇ ಗುರಿ ಆಗಿದ್ದರಿಂದ ಇವರೊಡನೆ ವಾದವು ನಡೆದಿರಲಾರದು. ಮಾಧವತೀರ್ಥರು ಉತ್ತರದೇಶ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ಇತ್ತ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಜೊತೆಯೇ ವಾದವಾಗಿರುವುದು ಉಚಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಯಾವಾಗ ಬಂತು?

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೆಂಬುದು ಸನ್ಯಾಸವಾದ ಬಳಿಕ ಬಂದ ಹೆಸರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರೆನಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದು ಬಹು ಜನರ ವಾದ. ಈ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಬೃಂದಾವನಸ್ಥರಾದ 1365ರ ನಂತರ 1377ರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಸನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಎನಿಸಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅವರನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಸೋಲಿಸಿದ ಘಟನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ನೈಜವಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರ ವಾದ. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

> ''ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೆಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆದುದು ಕ್ರಿ.ಶ. 1331 ರಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ 63-64ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ - ಎಂದು ಶೃಂಗೇರಿಯ ಮಠದ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.''

ಎಂದು ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಯವರು, ಶೃಂಗೇರಿಯ ಮಠದ ಪಟ್ಟಿಕೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೆಂದಾಗಿರುವುದು ನಿರ್ವಿವಾದವು.

ಕ್ರಿ.ಶ. 1336 ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ''ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ಶ್ರೀ ವಿಜಯನಗರಂ ನಿರ್ಮಮೇ ನಿರ್ಮಮೇಂದ್ರಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ''ನಿರ್ಮಮೇಂದ್ರಃ = ಸನ್ಯಾಸೀ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಸನ್ಯಾಸವಾಗಿರುವುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. 1344 ರ ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನವು :-

ವಿದ್ಯಾಭಿಧಾನ ನಗರೀ ವಿಜಯೋನ್ನತಿಶಾಲಿನೀ ।
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಕೃತಾ ತಸ್ಯಾಂ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನೇ ಸ್ಥಿತಃ ॥

ಎಂದು 1344 ರಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಇದ್ದುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಗೂ ವಾದನಡೆದಿರುವುದು ಸತ್ಯ ಸಂಗತಿಯು.

ವೈಭವದ ಒಂದು ವಿಚಾರ

ಇಲ್ಲಿ ಈ ವೈಭವ ಗ್ರಂಥ ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶೈವ ಮಾರ್ಗಾವಲಂಭಿಯಾದ ಹರಿಹರರಾಯನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವಿಜಯನಗರ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಾಜ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗದು. ಹೊಯ್ಸಳಾದಿ ರಾಜವಂಶ ಚರಿತೆ ನೋಡಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಿತ್ತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ರಾಜನು ಮಳಖೇಡದ ಮಾಂಡಲೀಕ ರಘುನಾಥ ರಾಯನ ಸಂಬಂಧಿಯೋ ಗೆಳೆಯನೋ ಆದ ವೈಷ್ಣವನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಅವನು ಮಧ್ವಾ ಚಾರ್ಯರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ರಾಜ್ಯಪಾಲಿಸುವನಾಗಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಅಂತಿಮಕಾಲವನ್ನು ಹಂಪೆಯಲ್ಲೇ ಕಳೆದು ವೃಂದಾವನಸ್ಥರಾದುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗೆ "ಯಃ ಕರ್ನಾಟಕ ಪೂರ್ವ ಸಜ್ಜನಗುರುಃ" ಎಂದು ದೇಶವಿಶೇಷದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯಪದ್ಧತಿಯ ಮಾತು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯಪದ್ಧತಿಯು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನೇರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಹೃಷಿಕೇಶತೀರ್ಥರ ಕೃತಿಯು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಕಾಲ ದಲ್ಲೇ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗೆ ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಗುರುಸ್ಥಾನವಿತ್ತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅದು ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರ ನಂತರ ನರಹರಿತೀರ್ಥರಿಗೂ ಮುಂದೊರೆದಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನರಹರಿತೀರ್ಥರೂ ಅಲ್ಲೇ ವೃಂದಾವನಸ್ಥರಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿ ಸರಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಜಶಾಸನದ ಮರ್ಮಜ್ಞರಾದ ನರಹರಿತೀರ್ಥರಿರುವವರೆಗೆ ಅಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವರಾಜರೇ ಆಳಿರುತ್ತಾರೆ. 1333ರಲ್ಲಿ ನರಹರಿತೀರ್ಥರು ಗತಿಸಿದ ನಂತರ, 1336ರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಹಂಪೆ ಸಿಕ್ಕಿಹೋಗಿದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದೇಶಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಮಾಧವತೀರ್ಥರು ಮತ್ತೆ ಹಂಪೆಯತ್ತ ಬರುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಭೀಮಾನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮಣೂರಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ವೃಂದಾವನಸ್ಥ ರಾಗಿ, ಹಂಪೆಗೂ ವೈಷ್ಣವಯತಿಗಳಿಗೂ ಇದ್ದ ನಂಟು ನಿಂತಂತಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಉಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಬೇಕಾದರೆ, ಶೈವ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ವಿಜಯ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು, ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ ತೀರ್ಥರು ಮುಳುಬಾಗಿಲು ರಾಜನ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಜೊತೆ ವಾದವನ್ನು ನಡೆಸಿ ಗೆದ್ದಿರುವರೆಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಸರಾಜರೂ ಸಹ

ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಿಜಯನಗರದ ಆಧಿಪತ್ಯ ಪಡೆದು ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರದಿಂದ ಶೈವ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರೆಂದು, ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಮುಳುಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಅಂಗಾರ ನರಸಿಂಹದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ ನಂತರವೇ ಮುಳುಬಾಗಿಲು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಗಳಿಸಿತೆಂಬ ವಾದ ಅರ್ಥಹೀನ. ತತಃ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ನರಸಿಂಹೋಪಾಸಕರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕರಾಗಿ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ನೆಲೆಸಿದ್ದರಿಂದ ಮುಳುಬಾಗಿಲಿಗೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಈ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದ ಸಂಗತಿಯೆಂದು ವೈಭವಕಾರರು ಹೊಸ ವಿಚಾರವೊಂದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧಕರ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟಿರುವುದು ಸಂತಸದ ಸಂಗತಿಯು. ಇದರಿಂದ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಂತೆ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥ ಅಭಿಮಾನ ಮೂಲಕವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಪರಾಜಯದ ದಾಖಲೆಗಳು

ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಗೂ ವಾದ ನಡೆದುದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವಾದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಪರಾಜಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಕೃತಿಕಾರರು ದಾಖಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

1. ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರು : ದುರ್ವಾದಿವಾರಣವಿದಾರಣದಕ್ಷದೀಕ್ಷಂ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥ ಮೃಗರಾಜಮಹಂ ನಮಾಮಿ ॥ ಎಂದು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

2. ದೃಢಾಸಿನಾ ತತ್ತ್ವಮಸೀತಿ ವಾಚಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಾಜಾ ಪರಜೀವಭೇದೇ ॥
ಅವೈದಿಕಾಗ್ರ್ಯಂ ಮುನಿರೇಷ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಶರಣ್ಯಂ ಕುದೃಶಾಂ ಬಿಭೇದ ॥
(ರಾಘವೇಂದ್ರ ವಿಜಯ)

3. ಯೋ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯವಿಪಿನಂ ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಸಿನಾಚ್ಛಿನತ್ ।
ಶ್ರೀಮದಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥಾಯ ನಮಸ್ತಸ್ಮೈ ಮಹಾತ್ಮನೇ ॥

4. ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥಯತಿರಾಡಲ್ಪೈರಭೇದ್ಯೋ ದುರ್ವಾದಿವಾರಣ ವಿದಾರಣಕೇಸರೀಂದ್ರಃ ।
ಸತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಭಿಧವಾಗಸಿನಾ ಸ್ಮ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಛಿನತ್ತಿ ಪರಜೀವವಿಭೇದಿನಾ ತಂ ॥
(ಛಲಾರೀಯ ಜಯತೀರ್ಥವಿಜಯ)

5. ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥಃ ಪರಜೀವಭೇದಿನಾ ಸುತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾಹ್ವಯದಾರುಣಾಸಿನಾ ॥
ಕದಾಗಮಧ್ವಾಂತನಿಬದ್ಧವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಮಹಾರಣ್ಯಮನೇಕಧಾಚ್ಛಿನತ್

6. ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥೋಽಪಿ ವಿಜಿತ್ಯ ವಾದಿನಂ ಕೀರ್ತಿಂ ಹರೇಃ ಸುಪ್ರತತಾಂ ವಿಧಾಯ ॥
ಸ್ತಂಭಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ಯ ಜಯಾಂಕಮಶ್ಮನಃ ತತೋ ಯಯೌ ಭೀಮರಥೀತಟಂ ಸಃ ॥
(ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥೀಯ ಜಯತೀರ್ಥವಿಜಯ)

7. ತತ್ವವಾದಿಯಾದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಕ್ಕುಂ ಮಾಯಾವಾದಿಯಾದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನಿಕ್ಕುಂ ವೇದಾಂತತ್ತಿಲ್ ವಾದಂ ಪ್ರವೃತ್ತಮಾಹ । ಇವರೋಹಳೊಡೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯತ್ತಿಯಂ ರಾಜಪತ್ರಿಕಾಮೂಲಮಾಹ । ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ಸನ್ನಿಧಕ್ಕೆ ಅನುಧವ್ವೈ । ಯಥಾರ್ಥತ್ತೈ ಅರಿಂದುಹರಕ್ಕು ವೇಣುಮನ್ನು ಅನುಪ್ಪಮೈಕ್ಕ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ್ :-

ಅಸಿನಾ ತತ್ವಮಸಿನಾ ಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ ।
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಮಹಾರಣ್ಯಮಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿರಚ್ಛಿನತ್ ॥
ಇತಿ ಪದ್ಯೇನ ವಿದ್ಯೋತಯಾಮಾಸ ।

(ಬ್ರಹ್ಮ ತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಜೀಯರ್ (1394-1406) ಗುರುಪರಂಪರಾಪ್ರಭಾವಾಖ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಗ್ರಂಥೇ)

8. ತತ್ವಮಸಿನಾಽಸಿನಾ ತಂ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಮುನಿಸ್ತದಾಕ್ಷೋಭ್ಯಃ ।
ಅಚ್ಛಿನದಿತ್ಯವದದ್ಯಸ್ತಂ ಸೇವೇ ತತ್ವ ನಿರ್ಣಯೇ ಚತುರಮ್ ॥
(ದೊಡ್ಡಯಾಚಾರ್ಯಕೃತ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕವೈಭವ)

9. ಅಥ ಕದಾಚಿದಖಿಳ ಬುಧಜನರಂಜನ ಮಂಜುಳವಿಲಸಿತ ನಿರ್ವಾಪಿತ ಗೀರ್ವಾಣಗುರು ಗರ್ವಾಂಕುರಸ್ಯ ವಿವಿಧಗುಣಶೇವಧೇಃ ವಿಜಯನಗರಪತೇರಾಸ್ಥಾನೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯೇನ ಸಮಂ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನೇರ್ಮಧ್ವಮತಾಧ್ವನ್ಯಮೂರ್ಧನ್ಯಸ್ಯ ತತ್ವಮಸೀತಿ ವಾಕ್ಯೇ ತರಂಗಿತವದಾವದಾಮೋದಃ ಪ್ರಾದುರಾಸೀತ್ । ತದಾ ಸಮುದಿತಾ ಚಿಂತಾ ತಸ್ಯ ರಾಜಶಿರೋಮಣೇಃ । ತತ್ವನಿರ್ಣಯೇ ದಕ್ಷಸ್ತಟಸ್ಥಃ ಕೋ ಭವೇದಿತಿ ।

ಪ್ರಸಕ್ತೇ ಯುವಯೋರ್ವಾದೇ ಪ್ರಾಕ್ತನೋಕ್ತಿವಿದಾಂ ವರಮ್ ।
ಮಾನ್ಯಂ ವೇಂಕಟನಾಥಾರ್ಯಂ ಮಧ್ಯಸ್ಥಂ ಮನುತೇ ಮನಃ ॥

ಅಥ ಪತ್ರೇಷು ಲಿಖಿತಾಮನಯೋರ್ಯುಕ್ತಿಸಂತತಿಮ್ ।
ದರ್ಶಯಂತಿ ಸ್ಮ ಗುರವೇ ರಾಜ್ಞಾ ಕೇಚನ ಚೋದಿತಾಃ ॥

ಸ ಚ ಕರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಯೋಃ ಮರ್ಮವೇದೀ ಕವಿಕಥಕಪಂಚಾನನಾಚಾರ್ಯೋ ಮಹತಾ ಮಹೀಭೃತಾ ಪ್ರೇರಿತೈರ್ಮನೀಷಿಭಿಃ ಆಹೃತಂ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ ಮುನೇರ್ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಸ್ಯ ಚ ವಚನನಿಚಯಂ ವಿಚಾರ್ಯ, ಹಂತ ಕಶ್ಚನ ಕರಬದರಕಲ್ಪಮಪಿ ಜೀವ ಪರಯೋರ್ಭೇದಮಪಲಪತಿ ಪ್ರಲಪತಿ ಚ ವಿಯದಂಬುಜವಿಡಂಬನ ಧುರಂಧರಾಮಪಿ ತಯೋರಭೇದತಾತ್ವಿಕತ್ವಮಿತಿ ತರ್ಕಯನ್ ಜಯಾಪಜಯೌ ತತ್‌ಕ್ಷಣವಿರಚಿತೇನ

ಅಸಿನಾ ತತ್ವಮಸಿನಾ ಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ ।
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಮಹಾರಣ್ಯಮಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿರಚ್ಛಿನತ್ ॥

ಇತಿ ಪದ್ಯೇನ ವಿದ್ಯೋತಯಾಮಾಸ ।

ವಾಣೀಮಾದಾಯ ತಾಂ ಸೂರೇಃ ಕ್ಷೋಣೀಪರಿವೃಢಪ್ರಿಯಾಃ ॥

ಶಿರಸಾ ಕ್ಲಪ್ತನತಯಃ ತರಸಾ ತಾಂ ಪುರೀಂ ಯಯುಃ ॥

ಅಥ ವಸುಧಾತಲಜಿದಾಚಾರ್ಯಸವಿಧಾತ್ ಆಯಾತೈಃ ತೈಃ ವಿನಿವೇದಿತಂ ಕಥಾಹವ ಜಯಾಪಜಯಸೂಚಕಂ ಕರ್ಣೇಜಪಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಕರ್ಣ್ಯ ಜೃಂಭಿತಹರ್ಷಃ ಸ್ತಂಭಿತವಿಪಕ್ಷಪಕ್ಷ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಂ ಮಧ್ಯೇಸಭಂ ಭೃಶಂ ಶಶಂಸ ॥

(ಕವಿತಾರ್ಕಿಕಸಿಂಹ ವೇದಾಂತಚಾರ್ಯಕೃತ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯ ವಿಜಯಚಂಪೂ)

ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಸೋಲಿಸಿದ ಘಟನೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು 300 ವರ್ಷದ ನಂತರ ಛಲಾರೀಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಚಾರ ವೆಂದು, ಜಯತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿದ ಜಯತೀರ್ಥವಿಜಯದಲ್ಲಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಕೆಲವರು ವಾದಿಸುವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅಣು ಜಯತೀರ್ಥವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ ತೀರ್ಥರ ಈ ವಿಚಾರ ದಾಖಲಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿರದಿದ್ದರಿಂದ, ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಅದು ಸೀಮಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಪರಾಜಯ ಘಟನೆ 300 ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥಕೃತ ಜಯತೀರ್ಥವಿಜಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಘಟನೆ ಉಲ್ಲೇಕಗೊಂಡಿದೆ. ಛಲಾರೀಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದು ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದೆ. ಇದು ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥ ರದಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದ ನಿರಾಧಾರ. ಪ್ರಾಚೀನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ''ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಾಜ ಗುರೂಣಾಮಂತೇವಾಸಿನಾ ಶ್ರೀಮತ್ಕೂಡಲೀ ಆರ್ಯ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥಸಂಸ್ಥಾನಾಧೀಶೇನ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಯತಿನಾ ಮುಳುಬಾಗಿಲು ಗ್ರಾಮೇ ಶ್ರೀಶ್ರೀಶ್ರೀ ಜಯಸ್ತಂಭಸನ್ನಿಧೌ ಲಿಖಿತಮ್'' ಎಂದು ಬರೆದು ನಂತರ ''ಅಸಿನಾ ತತ್ವಮಸಿನಾ'' ಎಂಬ ಈ ಪದ್ಯವು ಲಿಖಿತವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪದ್ಯ ಹಾಗು ಜಯಸ್ತಂಭಗಳೆಲ್ಲ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮುನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಕಲ್ಪಿತವೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಆಗಲೇ ಅದು ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಅದು ಯಾರಿಂದಲೂ ಆ ಕಾಲಲ್ಲಿ ನಿರಾಕೃತವಾಗದೇ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಒಪ್ಪಿತವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ವಿವಾದ ಸಂಗತಿಯು. ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿರುವುದು ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ಉಲ್ಲೇಖದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಇದರಂತೆ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೆಂದೇ ಕರೆಯುವುದರಿಂದ ಮೂಲವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಂದ ಹೊರತಾದ ಬೇರೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ ತೀರ್ಥರು ಸೋಲಿಸಿರಬೇಕೆಂಬ ವಾದವು, ಕೂಸು ಹುಟ್ಟದೆ ಕುಲಾವಿ ಹೊಲೆದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂಲವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿದ್ದರೆಂದು ವಾದಿಸುವ ಈ ಮಂದಿ ಮುಂದಿನ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ತರಹದ ಸತ್ವಹೀನ ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಏನೂ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲ. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು

ಸೋಲಿಸಿದರೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮಾಧ್ವ-ಸ್ಮಾರ್ತರಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವಾಗುವುದೆಂದು ಹೆದರಿ ಸುಳ್ಳು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಬೌದ್ಧಿಕರಂಗದ ಹಣಾಹಣಿಯು ಬಾಹ್ಯ ವೈಷಮ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂದಿಗೂ ಕಾರಣವಲ್ಲವಷ್ಟೆ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಪರಾಜಯ ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ

ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಗೂ – ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ನಡೆದ ವಿಷಯದ ಸಂಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದು ಮಾ-ಮಂಜರೀ ಕಲ್ಪಿತ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸರಣಿಗೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ವೈಭವಕಾರರು ಊಹಿಸಿ ಬರೆದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತೆ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತಾಮಸಾದಿವಿಭಾಗ ಸಮರ್ಥನೆ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಮಸಪುರಾಣದ ಉದಾಹರಣೆಯ ಆಂತರ್ಯ, ಪರವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ತಾಮಸಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ, ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಸಾತ್ವಿಕತ್ವದ ನಿರೂಪಣೆ, ಭಾರತಾದಿಗಳಿಂದ ಶಿವಸರ್ವೋತ್ತಮತೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ, ಪುರಾಣಕರ್ತೃತ್ವ ಶಿವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ, ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣ ಸಮರ್ಥನೆ, ಅದ್ವೈತ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯ ನಿರೂಪಣೆಗಾಗಿ 'ತತ್ವಮಸಿ' ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ವಿಚಾರ, ಉಲ್ಲೇಖದೊಡನೆ ಈ ವೈಭವದ ಭಾಗವು ಉಪಸಂಹಾರಗೊಂಡಿದೆ.

ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ನಿರ್ಣಯ

ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಗೂ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ನಡೆದಾಗ, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರು ವಿಜಯಿಗಳೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ಬಳಿ ಈ ಇಬ್ಬರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಲೇಖಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ, ಅವರು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕ ಹೀಗಿದೆ :-

> ಅಸಿನಾ ತತ್ವಮಸಿನಾ ಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ ॥
> ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಮಹಾರಣ್ಯಮಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿರಚ್ಛಿನತ್ ॥

ಪರಮಾತ್ಮ-ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ 'ತತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಖಡ್ಗದಿಂದ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ಅರಣ್ಯವ(ಯೋಧನ)ನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಗಳು ಕತ್ತರಿಸಿದರು.)

ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರನ ಕುಚೋದ್ಯ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ – ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಗು ವಾದವೇ ನಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವ ಪರವಾದಿಯು, ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗದಿದ್ದಾಗ, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ಈ ನಿರ್ಣಯ : ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಜಯಿಸಿದರೆಂದೇ ತಿಳಿಸುವುದೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿ ಈ ಪದ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಚೋದ್ಯದ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ :-

"ಎಲೈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ! ಪರಮಾತ್ಮ-ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಖಡ್ಗದಿಂದ ನೀನು ದೊಡ್ಡ ಕಾಡಿನಂತಿರುವ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಗಳನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸಿರುವೆ." ಹೀಗೆ ಈ ಪದ್ಯದ ಅಪಾರ್ಥೀಕರಣ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಕುಚೋದ್ಯವೆಂದು ವೈಭವಗ್ರಂಥ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಸ್ಪಷ್ಟವೆಂಬುದು ಇಂದಿಗೂ ದ್ವೈತ-ಅದ್ವೈತ ಗ್ರಂಥಪರಾಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸುವುದು ಕುಚೋದ್ಯವಷ್ಟೆ ಇದಲ್ಲದೆ ಇದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯವಿಜಯಘೋಷಿಸುವ ಪದ್ಯವೇ ಆಗಿದ್ದರೆ, ಈ ಪದ್ಯವಿರುವ ಶಿಲಾಶಾಸನವು ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಅದ್ವೈತಿ ಜನರ ವಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾಧ್ವ ಜನರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದು ಮಾಧ್ವರ ವಶದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ಈ ಪದ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿಲ್ಲ.

ಇದಲ್ಲದೆ, "ತತ್ತ್ವಮಸಿನಾ ತಂ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಮುನಿಸ್ತದಾ । ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ ಆಚ್ಛಿನದಿತಿ ಅವದತ್ ಯಃ ತಂ ಸೇವೆ" ಎಂದು ವೇದಾಂತದೇಶಿಕವೈಭವ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ಪದ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. "ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂದೇ" ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೊರನೋಟದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರನ ಕುಚೋದ್ಯ ದಿಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಒಳಹೊಕ್ಕು ವಿಚಾರಮಾಡಿದಾಗ, ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ' ಎಂಬ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ ಪಾಠವು ಇರುವುದರಿಂದ, ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರು 'ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ' ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಈ ಪದ್ಯ ರಚಿಸುವ ಪ್ರಮೇಯವೇ ಇಲ್ಲ.

'ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಮಹಾರಣ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲೂ ಸಹ, "ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ" ಎಂದು ಸಂಬೋಧನವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದಿಸುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವು. ಹಾಗೆ ಭೇದಿಸಿದರೆ "ಭವಾನ್" ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಾಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಯೋಜಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅಧ್ಯಾಹಾರಕರಣವು ಕುಚೋದ್ಯವಷ್ಟೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ಹಠವಾದರೆ, "ತ್ವಾಂ" ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ, "ಎಲೈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಮಹಾಅರಣ್ಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂ"ದು ಯೋಜಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

ಇದಲ್ಲದೆ, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಗೆದ್ದರೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರನ್ನು ಕೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಸ್ಥರಾದ, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗಿಂತಲೂ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿ ಯವರಾದ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸನೇ ಮೊದಲಾದ ಜನರು ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದ ಜಯಪರಾಜಯಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರಿಗೆ ಕೇಳದಿದ್ದಾಗ, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ನಿರ್ಣಯ ನೀಡುವುದು ಅಸಂಗತವು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ''ತತ್ವಮಸಿ'' ಎಂಬ ಮಾತು ''ಅಸಿ'' - ಖಡ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಸಿಯಿಂದ ಮಹಾ(ಅ)ರಣ್ಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂದು ಮುಂದಿನ ಮಾತಿರುತ್ತದೆ. ಕತ್ತರಿಸುವ ಖಡ್ಗದ ಲಕ್ಷಣವು ಭೇದಸಾಧನೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಕತ್ತರಿಸುವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಒಂದು ಎರಡಾಗುವಂತೆ ಎರಡು ಒಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ''ಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂಬುದನ್ನು ''ಅಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ''ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಖಡ್ಗದಿಂದ'' ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸುವುದು ಅಸಿಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ''ತತ್ವಮಸಿ'' ಯನ್ನು 'ಅಸಿ'ಯನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ಈ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಸಾಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೆ, ಭೇದಸಾಧಕವೆಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಆ ಮಹಾ ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥೈಸಿದಾಗ ಈ ''ಪರಜೀವ ಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ, 'ಅಚ್ಛಿನತ್' (ಕತ್ತರಿಸಿದರು) ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಭಂಗತರುವಂತೆ ''ಅಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೂ ನೀಡುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗುವುದಷ್ಟೆ

ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿರಚ್ಛಿನತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ''ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮ್ ಉ ನಿರಚ್ಛಿನತ್'' ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದಿಸಿ ಉ-ಅವಧಾರಣ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸುವುದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ, ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ, ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಬಳಕೆ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರದ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಉ' ಎಂದು ಭೇದಿಸಿ ಅರ್ಥೈಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, 'ನಿರಚ್ಛಿನತ್' ಎಂದು 'ನಿರ್' ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿಸಿ ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ನೀರಸ' 'ನಿರ್ಜೀವ' 'ನಿರ್ಯುಕ್ತಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಕವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವ ಈ ಉಪಸರ್ಗದ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ 'ನಿರಚ್ಛಿನತ್ = ಕತ್ತರಿಸಲಿಲ್ಲ' ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಷ್ಟೆ ''ಅಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂದು ಕುಚೋದ್ಯದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಇದೇ ಸಂಗತವಾಗಬೇಕಷ್ಟೆ ಹೀಗೆ ಒಳ ಹೊರ ನೋಟಗಳಿಂದ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ, ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರ ಈ ಪದ್ಯವು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಸೋಲಿಸಿದರೆಂಬ ಅರ್ಥ ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ಕಸರತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಅರ್ಥಹೀನವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

'ಪ್ರಹ್ಲಾದನಾ ಪಿತ ಬಾಧಿಸುತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಹರಿ ಎಂಬ ನಾಮವೇ ಕಾಯ್ತು' ಎಂಬ ನುಡಿಯನ್ನು 'ಪ್ರಹ್ಲಾದ-ನಾಪಿತ' 'ನಾಮ-ವೇಕಾಯ್ತು'' ಎಂದು ಭೇದಿಸುವಂತೆ, ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದ ಅನೇಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಮಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಗಳು ಕತ್ತರಿಸಿದರು (ಸೋಲಿಸಿದರು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಜಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಪರಾಜಯ

ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾಗಿ, ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವಾಗಿ

"ಎಲೈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ! ಪರಮಾತ್ಮ-ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, 'ತತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ಖಡ್ಗದಿಂದ ನೀನು ದೊಡ್ಡ ಕಾಡಿನಂತಿರುವ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಗಳನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸಿರುವೆ." ಹೀಗೆ ಈ ಪದ್ಯದ ಅಪಾರ್ಥೀಕರಣ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಕುಚೋದ್ಯವೆಂದು ವೈಭವಗ್ರಂಥ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಸ್ಪಷ್ಟವೆಂಬುದು ಇಂದಿಗೂ ದ್ವೈತ-ಅದ್ವೈತ ಗ್ರಂಥಪರಾಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸುವುದು ಕುಚೋದ್ಯವಷ್ಟೆ ಇದಲ್ಲದೆ ಇದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯವಿಜಯಘೋಷಿಸುವ ಪದ್ಯವೇ ಆಗಿದ್ದರೆ, ಈ ಪದ್ಯವಿರುವ ಶಿಲಾಶಾಸನವು ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಅದ್ವೈತಿ ಜನರ ವಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾಧ್ವ ಜನರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದು ಮಾಧ್ವರ ವಶದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ಈ ಪದ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿಲ್ಲ.

ಇದಲ್ಲದೆ, "ತತ್ವಮಸಿನಾ ತಂ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಮುನಿಸ್ತದಾ । ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ ಅಚ್ಛಿನದಿತಿ ಅವದತ್ ಯಃ ತಂ ಸೇವೆ" ಎಂದು ವೇದಾಂತದೇಶಿಕವೈಭವ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ಪದ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. "ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂದೇ" ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೊರನೋಟದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರೀಕಾರನ ಕುಚೋದ್ಯ ದಿಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಒಳಹೊಕ್ಕು ವಿಚಾರಮಾಡಿದಾಗ, ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಂ' ಎಂಬ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ ಪಾಠವು ಇರುವುದರಿಂದ, ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರು 'ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ' ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಈ ಪದ್ಯ ರಚಿಸುವ ಪ್ರಮೇಯವೇ ಇಲ್ಲ.

'ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಮಹಾರಣ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲೂ ಸಹ, "ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ" ಎಂದು ಸಂಬೋಧನವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದಿಸುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವು. ಹಾಗೆ ಭೇದಿಸಿದರೆ "ಭವಾನ್" ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಾಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಯೋಜಿಸಲು ಬರುವಾಗ ಅಧ್ಯಾಹಾರಕರಣವು ಕುಚೋದ್ಯವಷ್ಟೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ಹಠವಾದರೆ, "ತ್ವಾಂ" ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ, "ಎಲೈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಮಹಾಅರಣ್ಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂ"ದು ಯೋಜಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

ಇದಲ್ಲದೆ, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಗೆದ್ದರೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರನ್ನು ಕೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಸ್ಥರಾದ, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗಿಂತಲೂ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿ ಯವರಾದ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸನೇ ಮೊದಲಾದ ಜನರು ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದ ಜಯಪರಾಜಯಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರಿಗೆ ಕೇಳದಿದ್ದಾಗ, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ನಿರ್ಣಯ ನೀಡುವುದು ಅಸಂಗತವು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ''ತತ್ವಮಸಿ'' ಎಂಬ ಮಾತು ''ಅಸಿ'' – ಖಡ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಸಿಯಿಂದ ಮಹಾ(ಅ)ರಣ್ಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂದು ಮುಂದಿನ ಮಾತಿರುತ್ತದೆ. ಕತ್ತರಿಸುವ ಖಡ್ಗದ ಲಕ್ಷಣವು ಭೇದಸಾಧನೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಕತ್ತರಿಸುವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಒಂದು ಎರಡಾಗುವಂತೆ ಎರಡು ಒಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ''ಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂಬುದನ್ನು ''ಅಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ''ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಖಡ್ಗದಿಂದ'' ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸುವುದು ಅಸಿಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ''ತತ್ವಮಸಿ'' ಯನ್ನು 'ಅಸಿ'ಯನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ಈ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಸಾಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೆ, ಭೇದಸಾಧಕವೆಂದೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಆ ಮಹಾ ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥೈಸಿದಾಗ ಈ ''ಪರಜೀವ ಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ, 'ಅಚ್ಛಿನತ್' (ಕತ್ತರಿಸಿದರು) ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಭಂಗತರುವಂತೆ ''ಅಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೂ ನೀಡುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗುವುದಷ್ಟೆ

ಇದಲ್ಲದೆ, ಈ ಮಾ–ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿರಚ್ಛಿನತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ''ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮ್ ಉ ನಿರಚ್ಛಿನತ್'' ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದಿಸಿ ಉ–ಅವಧಾರಣ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸುವುದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ, ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ, ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಬಳಕೆ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರದ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಉ' ಎಂದು ಭೇದಿಸಿ ಅರ್ಥೈಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, 'ನಿರಚ್ಛಿನತ್' ಎಂದು 'ನಿರ್' ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿಸಿ ಕತ್ತರಿಸಿದರೆಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ, 'ನೀರಸ' 'ನಿರ್ಜೀವ' 'ನಿರ್ಯುಕ್ತಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಕವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವ ಈ ಉಪಸರ್ಗದ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ 'ನಿರಚ್ಛಿನತ್ = ಕತ್ತರಿಸಲಿಲ್ಲ' ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಷ್ಟೆ ''ಅಪರಜೀವಪ್ರಭೇದಿನಾ'' ಎಂದು ಕುಚೋದ್ಯದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಇದೇ ಸಂಗತವಾಗಬೇಕಷ್ಟೆ ಹೀಗೆ ಒಳ ಹೊರ ನೋಟಗಳಿಂದ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ, ವೇದಾಂತ ದೇಶಿಕರ ಈ ಪದ್ಯವು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಸೋಲಿಸಿದರೆಂಬ ಅರ್ಥ ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾ–ಮಂಜರೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ಕಸರತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಅರ್ಥಹೀನವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

'ಪ್ರಹ್ಲಾದನಾ ಪಿತ ಬಾಧಿಸುತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಹರಿ ಎಂಬ ನಾಮವೇ ಕಾಯ್ತು' ಎಂಬ ನುಡಿಯನ್ನು, 'ಪ್ರಹ್ಲಾದ–ನಾಪಿತ' 'ನಾಮ–ವೇಕಾಯ್ತು'' ಎಂದು ಭೇದಿಸುವಂತೆ, ಈ ಮಾ–ಮಂಜರಿಯು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದ ಅನೇಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಮಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಗಳು ಕತ್ತರಿಸಿದರು (ಸೋಲಿಸಿದರು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಜಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಪರಾಜಯ

ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾಗಿ, ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವಾಗಿ

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಇರುವವರೆಗೆ ಏನೂ ಮಾಡಲಾಗದೆ, ಅವರು ವೃಂದಾವನಸ್ಥರಾದ ನಂತರ, ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ತರುಣಯತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಹವಣಿಸಿದಾಗ, ಪುನಃ ಜಯತೀರ್ಥರಿಂದಲೂ ಪರಾಜಿತರಾದ ಘಟನೆಯೂ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗಿವೆ :-

ಕೀರ್ತಿಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಮಮರ್ಷನ್ ಪ್ರವಚನಚತುರೈಃ ಶಿಷ್ಯತಚ್ಛಿಷ್ಯಸಂಘೈಃ
ಸಾಕಂ ನಾಗೇಂದ್ರಸಂಸ್ಥೋಽಖಿಲನಿಗಮತತೇರ್ಭಾವಸಂದರ್ಶನೇನ ॥
ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ಮನ್ಯೋಽತಿಗರ್ವೀ ಪ್ರವಚನಚತುರಂ ಶ್ರೀಜಯಾರ್ಯಂ ವಿಜೇತುಂ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಾಯಾಖ್ಯವಾದೀ ಸಮಗಮದಿವ ಸತ್‌ಪಂಚವಕ್ತ್ರಂ ಸೃಗಾಲಃ ॥

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಕುವಾದಂ ಯತಿವರತಿಲಕೋ ಮಾನಸಲ್ಲಕ್ಷಣಸ್ಥಂ
ವಾಕ್ಯಂ ತ್ವೇಕಂ ಪ್ರದಶ್ಯಾವದದಿತಿ ಕಥಯಾಸ್ಯಾರ್ಥತತ್ಸಂಗತೀ ಚ ॥
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಸ್ತಥೋಕ್ತಃ ಪ್ರವಚನ ಚತುರಃ ಸಂವಿಚಾರ್ಯಾನುಪೂರ್ವೀಂ
ದುಃಶಕ್ಯಂ ಚೇತಿ ಮತ್ವಾ ಪ್ರವದದತಿಕುಂವಾಗ್ ಬಾಲವಾಕ್ಯೇನ ಕಿಂ ಮೇ ॥

ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಹಂಸರಾಜೋಽಪ್ಯತಿಕುಪಿತತರೋ ಬಾಲಬುದ್ಧಿಸ್ತ್ವಮೇವೇ-
ತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಸ್ವಜನ್ಯಾಮವದದತಿತರಾಂ ಸಂಗತಿಂ ಚಾನಯೋಸ್ತು ॥
ಶ್ರುತ್ವಾ ತಾಂ ಲಜ್ಜಿತೇಽಮುಂ ಪ್ರವಚನ ಚತುರಂ ಸ್ತೋತ್ರದಂಡಪ್ರಣಾಮೈಃ
ನಾಗೇಂದ್ರಂ ಚಾಧಿರೂಢಂ ದ್ವಿಜಗಣಸಹಿತೋಽಚಾರಯದ್ವಾದ್ಯಸಂಘೈಃ ॥

(ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥೀಯ ಜಯತೀರ್ಥವಿಜಯ)

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಜಯಂ ಶೃಗಾಲಮತಗಃ ಸ್ತಂಭೋ ಯದೀಯಃ ಸ್ಫುಟಂ
ವಕ್ತ್ಯದ್ಯಾಪಿ ವಸನ್ನಥೋಪಕುರುತೇಽನಾಥಾನ್ ಸ್ವಭಕ್ತಾಂಶ್ಚಯಃ ॥

ಹೀಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರಾದ ಜಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಸೋತುಹೋದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಮಹಾಪುರುಷ ಎಂಬಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಕೇವಲ ದುರಭಿಮಾನದ ಮುದ್ದೆಯು.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಅನುಪಪನ್ನತೆಗಳು

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನತೆ ತೋರಿಸುವುದೇ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯವಷ್ಟೆ ಹಾಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವೈಭವಗ್ರಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಭುವನೇಶ್ವರೀವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆದು ದೇವಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದರೆಂದು, ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಧನಮದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಸ್ಮೃತಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಮುಂದಿನ

ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಧನಮದವಾಗುವುದೆಂದು ಹೆದರುವುದು, ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣಮಾಡಿದ ರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ, ಹಿಂದೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಶಿವನ ಅವತಾರ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯ ಅನುಗ್ರಹ ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಧನಮದ - ಬ್ರಹ್ಮವಿಸ್ಮೃತಿ - ಜನ್ಮಬಂಧನ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗ್ರಸ್ತ ಆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ನಿರ್ದುಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ ಹೇಗಾದಾರು? ಸನ್ನ್ಯಾಸವೂ ಸಹ ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಧನಮದ ಹೋಗುವುದು ಹೇಗೆ ? ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಮತ್ತೆ ಈಗ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಾಗಿ ಬಂದರೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ, ಈಗ ''ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವೇನ ಭವಿಷ್ಯಜ್ಜನ್ಮಾಭಾವಾತ್'' ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತದೆ।

ಆದ್ದರಿಂದ, ''ಜನೋ ನಮೇನ್ನಾಪರಥೇತಿ ಮತ್ವಾ ಶಠಶ್ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಮೇಷ ಭೇಜೇ'' ಎಂದು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಜನಮನ್ನಣೆ ಧನಮದಾದಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಮೆರೆಯುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಲು ಹೊರಟ ಈ ವಿದ್ಯಾಶಣ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಜಯತೀರ್ಥರು ಸದೆ ಬಡಿದರೆಂದೇ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ವೈಭವಕಾರರು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ 151 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ 1257ರ ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕದ ಯುವ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದು ಹೇಳಿ, 155ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ 1250 ನೇ ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ ವಿಭವ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಕ್ರಮಸನ್ನಾಸ ಹೇಳುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

ಮುಂದೆ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನೆಂಬುವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಪರಿಹಾರದ ಕಥೆ ಬಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಾರಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಜೊತೆ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನಿಗೆ ವ್ಯಾಸದರ್ಶನ ಹೇಳಿ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ವ್ಯಾಸದರ್ಶನವು ''ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಮುನೇರ್ದ್ವಿತೀಯಾವತಾರೇ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ'' (152) ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಮುನಿಗಳ ಎರಡನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಮುಂದೆ ಜನ್ಮವಾಗದಿರಲೆಂದು ಕ್ರಮಸನ್ನ್ಯಾಸದ ವಿಚಾರವಿದೆ. ಇದೂ ಅಸಂಗತ.

ಮಾಧ್ವಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಾದಿರಾಜರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ನಿಗ್ರಹದ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯೊಂದಿದೆ. ''ಆ.ಕಾ.ಮಾ.ವೈ. ಕೋ ನ ಸ್ನಾತಃ'' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಾಗಿದ್ದ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟ ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ''ರಂಡಾಪುತ್ರ ತ್ವಂ ನ ಸ್ನಾತಃ'' ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಡರಂತೆ. ಆಮೇಲೆ ''ಹೇ

ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಇರುವವರೆಗೆ ಏನೂ ಮಾಡಲಾಗದೆ, ಅವರು ವೃಂದಾವನಸ್ಥರಾದ ನಂತರ, ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ತರುಣಯತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಹವಣಿಸಿದಾಗ, ಪುನಃ ಜಯತೀರ್ಥರಿಂದಲೂ ಪರಾಜಿತರಾದ ಘಟನೆಯೂ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗಿವೆ :-

ಕೀರ್ತಿಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಮಮರ್ಷನ್ ಪ್ರವಚನಚತುರೈಃ ಶಿಷ್ಯತಚ್ಛಿಷ್ಯಸಂಘೈಃ
ಸಾಕಂ ನಾಗೇಂದ್ರಸಂಸ್ಥೋಽಖಿಲನಿಗಮತತೇರ್ಭಾವಸಂದರ್ಶನೇನ ॥
ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ಮನ್ಯೋಽತಿಗರ್ವೀ ಪ್ರವಚನಚತುರಂ ಶ್ರೀಜಯಾರ್ಯಂ ವಿಜೇತುಂ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಾಯಾಖ್ಯವಾದೀ ಸಮಗಮದಿವ ಸತ್ ಪಂಚವಕ್ತ್ರಂ ಸೃಗಾಲಃ ॥

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಕುವಾದಂ ಯತಿವರತಿಲಕೋ ಮಾನಸಲ್ಲಕ್ಷಣಸ್ಥಂ
ವಾಕ್ಯಂ ತ್ವೇಕಂ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯಾವದದಿತಿ ಕಥಯಾಸ್ಯಾರ್ಥತತ್ಸಂಗತೀ ಚ ॥
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಸ್ತಥೋಕ್ತಃ ಪ್ರವಚನ ಚತುರಃ ಸಂವಿಚಾರ್ಯಾನುಪೂರ್ವೀಂ
ದುಃಶಕ್ಯಂ ಚೇತಿ ಮತ್ವಾ ಪ್ರವದದತಿಕುಂವಾಗ್ ಬಾಲವಾಕ್ಯೇನ ಕಿಂ ಮೇ ॥

ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಹಂಸರಾಜೋಽಪ್ಯತಿಕುಪಿತತರೋ ಬಾಲಬುದ್ಧಿಸ್ತ್ವಮೇವೇ-
ತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಸ್ವಜನ್ಯಾಮವದದತಿತರಾಂ ಸಂಗತಿಂ ಚಾನಯೋಸ್ತು ॥
ಶ್ರುತ್ವಾ ತಾಂ ಲಜ್ಜಿತೇಽಮುಂ ಪ್ರವಚನ ಚತುರಂ ಸ್ತೋತ್ರದಂಡಪ್ರಣಾಮೈಃ
ನಾಗೇಂದ್ರಂ ಚಾಧಿರೂಢಂ ದ್ವಿಜಗಣಸಹಿತೋಽಚಾರಯದ್ವಾದ್ಯಸಂಘೈಃ ॥

(ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥೀಯ ಜಯತೀರ್ಥವಿಜಯ)

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಜಯಂ ಶೃಗಾಲಮತಗಃ ಸ್ತಂಭೋ ಯದೀಯಃ ಸ್ಫುಟಂ
ವಕ್ತ್ಯದ್ಯಾಪಿ ವಸನ್ನಥೋಪಕುರುತೇಽನಾಥಾನ್ ಸ್ವಭಕ್ತಾಂಶ್ಚಯಃ ॥

ಹೀಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರಾದ ಜಯತೀರ್ಥರಿಂದ ಸೋತುಹೋದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಮಹಾಪುರುಷ ಎಂಬಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಕೇವಲ ದುರಭಿಮಾನದ ಮುದ್ದೆಯು.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಅನುಪಪನ್ನತೆಗಳು

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನತೆ ತೋರಿಸುವುದೇ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯವಷ್ಟೆ ಹಾಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವೈಭವಗ್ರಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಭುವನೇಶ್ವರೀವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆದು ದೇವಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದರೆಂದು, ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಧನಮದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಸ್ಮೃತಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಮುಂದಿನ

ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಧನಮದವಾಗುವುದೆಂದು ಹೆದರುವುದು, ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣಮಾಡಿದರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ, ಹಿಂದೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಶಿವನ ಅವತಾರ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯ ಅನುಗ್ರಹ ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಧನಮದ - ಬ್ರಹ್ಮವಿಸ್ಮೃತಿ - ಜನ್ಮಬಂಧನ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗ್ರಸ್ತ ಆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ನಿರ್ದುಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ ಹೇಗಾದಾರು? ಸನ್ನ್ಯಾಸವೂ ಸಹ ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಧನಮದ ಹೋಗುವುದು ಹೇಗೆ ? ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಮತ್ತೆ ಈಗ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಾಗಿ ಬಂದರೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ, ಈಗ "ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವೇನ ಭವಿಷ್ಯಜ್ಜನ್ಮಾಭಾವಾತ್" ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತದೆ!

ಆದ್ದರಿಂದ, "ಜನೋ ನಮೇನ್ನಾಪರಥೇತಿ ಮತ್ವಾ ಶಠಶ್ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಮೇಷ ಭೇಜೇ" ಎಂದು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಜನಮನ್ನಣೆ ಧನಮದಾದಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಮೆರೆಯುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಲು ಹೊರಟ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ಜಯತೀರ್ಥರು ಸದೆ ಬಡಿದರೆಂದೇ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ವೈಭವಕಾರರು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ 151 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ 1257ರ ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕದ ಯುವ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಸನ್ನ್ಯಾಸವೆಂದು ಹೇಳಿ, 155ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ 1250 ನೇ ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ ವಿಭವ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಕ್ರಮಸನ್ನಾಸ ಹೇಳುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

ಮುಂದೆ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನೆಂಬುವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಪರಿಹಾರದ ಕಥೆ ಬಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಾರಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಜೊತೆ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನಿಗೆ ವ್ಯಾಸದರ್ಶನ ಹೇಳಿ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ವ್ಯಾಸದರ್ಶನವು "ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಮುನೇರ್ದ್ವಿತೀಯಾವತಾರೇ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ" (152) ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಮುನಿಗಳ ಎರಡನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಮುಂದೆ ಜನ್ಮವಾಗದಿರಲೆಂದು ಕ್ರಮಸನ್ನ್ಯಾಸದ ವಿಚಾರವಿದೆ. ಇದೂ ಅಸಂಗತ.

ಮಾಧ್ವಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಾದಿರಾಜರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ನಿಗ್ರಹದ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯೊಂದಿದೆ. "ಆ.ಕಾ.ಮಾ.ವೈ. ಕೋ ನ ಸ್ನಾತಃ" ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಾಗಿದ್ದ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟ ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ "ರಂಡಾಪುತ್ರ ತ್ವಂ ನ ಸ್ನಾತಃ" ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಡರಂತೆ. ಆಮೇಲೆ "ಹೇ

ಮಹಾತ್ಮನ್ ಮಮ ವ್ಯಾಸಸ್ಥಿತಿಂ ದರ್ಶಯ'' (157) (ಎಲೆ ಮಹಾತ್ಮನೇ ನನಗೆ ವ್ಯಾಸರ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸು) ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಅಂಗಲಾಚುವುದು, ಅವನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನ ದಾಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಭೂತಗಣನಾಯಕ ಶಿವನ ಅವತಾರವೆಂಬುದು ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆ?

ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನ ಕಥೆಯೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ

ಹಿಂದೆ ರಾಮರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನಿದ್ದನಂತೆ. ಎಲ್ಲ ಕೆಟ್ಟ ದಾನಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ರಾಮಮಂತ್ರಜಪಧ್ಯಾನಾದಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಾದನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಕಥೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ರಾಮರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ''ನಾವೈಷ್ಣವೋ ನ ದರಿದ್ರೋ ಬಭೂವ'' ಎಂಬ ನುಡಿಯಂತೆ ಅವೈಷ್ಣವನು ದರಿದ್ರನು (ಸಾಧನ ಭ್ರಷ್ಟನು) ಇರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ವೈಷ್ಣವರಾಗಿ ಸಾಧಕರಾಗಿದ್ದರಷ್ಟೆ ಈ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟ ಹೀಗೆ ಆಗ ಅವೈಷ್ಣವನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ದೈತ್ಯನೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಾದ ಆ ದೈತ್ಯನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಶರಣಾದರೆ ಅವರನ್ನೂ ತಾಮಸ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ

ವಸ್ತುತಃ ಒಂದು ನಾಯಿಗೆ ಕಲ್ಲು ಹೊಡೆದ ಚಿಕ್ಕ ತಪ್ಪಿಗೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ರಾಮದೇವರ ಶಾಸನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಇಂಥ ಮಹಾಪಾಪಿ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟ ಇದ್ದನೆಂಬ ಕಥೆ ಹೇಗೆ ಸರಿಯಾದೀತು? ಇದಲ್ಲದೆ, ದುಷ್ಟದಾನವಾದರೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಅದರ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸತ್ವ ಬರುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ? ಅದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸತ್ವ ಬಂದಿದ್ದರೆ, ಆಷಾಢ - ಕಾರ್ತಿಕ - ಮಾಘ ವೈಶಾಖಗಳ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸತ್ವ ಬಂತೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ''ರಂಡಾಪುತ್ರ ತ್ವಂ ನ ಸ್ನಾತಃ'' ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ?

ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ಜನ್ಮ ಪರಿಹಾರ ವೇದವ್ಯಾಸರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಎಂದು ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ವೇದವ್ಯಾಸರ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸಿದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಇರುವವರೆಗೆ ಈ ತನ್ನ ನೀಚ ಜನುಮ ಪರಿಹರಿಸುವ ವ್ಯಾಸದರ್ಶನಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಏಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ?

ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟ ರಾಮಕಾಲದವನೆಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಥೆಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. ಅದು ಭೂತಪ್ರೇತ ಸಹಾಯದಿಂದ ಜಗತ್ತು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾಂತ್ರಿಕ ಸ್ವಪೂರ್ವಿಕರ ಪರಂಪರೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೂ ಸಂಗತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸದ ವೈಭವೀಕರಣವೆಂದು ವೈಭವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ''ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್'' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಕ್ಷಗಳ

ದುಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಆಸುರ ಅನ್ಯಥಾಮತಿಯುಳ್ಳ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಅವರ ಗುರುಜನರೆಲ್ಲ ಅಸುರರೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ತೋರುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಒಬ್ಬ ಕುರುಬನನ್ನು ಬಲಿಕೊಟ್ಟು ಭುವನೇಶ್ವರಿಯನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿ ಸುವರ್ಣವೃಷ್ಟಿ ತರಿಸಿದರೆಂಬ ಕಥೆ, ಯತಿಧರ್ಮ ವಿರುದ್ಧ ರಾಜ್ಯನಿರ್ಮಾಣಾದಿ ಕಥೆಯು, ಆಸುರಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಮತ್ತೂ ಸ್ಫುಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳ ವಿಚಾರ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವೇದಭಾಷ್ಯಕಾರರೆಂದು ಹೊಗಳುವರಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಆ ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ ತಿಳಿಯಲು ವೇದವ್ಯಾಸರ ದರ್ಶನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಸಿಗದೇ ಇದ್ದಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮ ರಾಕ್ಷಸ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಹೆಂಡದ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿದರಂತೆ. ಅದರಂತೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲೇ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಜ್ಞಾನಬಲದಿಂದ ಇವರೇ ವ್ಯಾಸರೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದರಂತೆ. ಆಗ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರಂತೆ. ನಿನ್ನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ನಾಯಿ ನೆಕ್ಕಲಿ. ಆಮೇಲೆ ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಈ ಹೆಂಡದ ಹಂಡೆಗೆ ಹಾಕೆಂದು ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದರಂತೆ. ವೇದವ್ಯಾಸರು ನಿನ್ನ ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಪರಿಶುದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಹಂಪೆಗೆ ಬಂದ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು, (ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಶೃಂಗಿಭಟ್ಟನಿಗೆ) ಈ ವ್ಯಾಸರ ನಡೆತೆಯ ಗುಟ್ಟೇನೆಂದು ಕೇಳಿದರಂತೆ. ಆಗ, ಆ ನಾಯಿಗಳೇ ನಾಕು ವೇದಪುರುಷರೆಂದು ಆ ಹೆಂಡದ ಹಂಡೆ ಅಮೃತಪಾತ್ರೆಯೆಂದು ಆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ಹೇಳಿತಂತೆ. ಇದು ಮಾ-ಮಂನ ಒಂದು ಕಥೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರನ್ನು ಮೊದಲು ಗುರುತಿಸಲಾಗದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಆ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸಿದರು? ಸ್ವತಃ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಪರಶಿವನು ಬರೆದ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಮಾಡಿದವರೇ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ, ಈಗ ಆ ಪರಶಿವನ ಅವತಾರಣದ ಈ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಕಾಲಿಗೇಕೆ ಬಿದ್ದರು? ಅವರಿಂದ ಇವರಿಗೇನಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ? ವ್ಯಾಸರ ನಡತೆಯಗುಟ್ಟು ಅರ್ಥವಾಗದೆ ಪಿಶಾಚಿಯ ಸಹಾಯ ಪಡೆವ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯಾದರೂ ಏನು? ಹೀಗೆ ಈ ಕಥೆ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವು.

ವಸ್ತುತಃ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗಳಿಂದ ವೇದಪುರುಷನಿಗೆ ಕೊಳೆ ಮೆತ್ತಿದಂತಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳಿಂದ ತೊಳೆದಂತಾಗಿ ವೇದಪುರುಷ ಈಗ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ವೇದಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವುದು ಶ್ರೀವಾದೀಂದ್ರರ ಗುರುಗುಣಸ್ತವನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ವೇದಭಾಷ್ಯ ಪರಿಶುದ್ಧವಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯತ್ವವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯತಿಧರ್ಮಭಂಜಕ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಯತಿಗಳಾದ ಮೇಲೂ ಸಹ ಸಿಂಹಾಸನ ಆರೂಢರಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸಿದರೆಂದು ಮಾ-ಮಂ.ದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಆಪತ್ತು ಅಲ್ಲದೆ ವೈಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರನ ಮಾಡಿದರೆ ಯತಿಧರ್ಮಭಂಗವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಕಹೂ ಯೋಗದ ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದಾಗ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಸರಾಜರು ಸಿಂಹಾಸನಾ ರೂಢ ರಾದರೆಂಬ ವಿಚಾರ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವು. ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಜರು ಸಾರ್ವಭೌಮ ರಾದಂತೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಹೇಗಾದರು? ತಾಪಸರೇ ಆಗದವರಿಗೆ ಸಾರ್ವಭೌಮತೆ ದೂರವೇ ಸರಿ.

ಮಾ-ಮಂಜರಿಯ ಫಲಶ್ರುತಿ

ಹೀಗೆ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಮಾ-ಮಂಜರಿಯು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು-ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವು ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತ ಕಥಾ ಗುಂಪಿತವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಹರಿ - ವಾಯು - ಗುರು ನಿಂದೆಗಳಿಂದ ಮಹಾ ನರಕ ಸಾಧಕವಾಗುವುದೇ ಹೊರತು, ಎಂದಿಗೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ಪರ' ಶಬ್ದದ ವಿಚಾರವಿದು

ಇದು ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಆದ್ಯಪದ್ಯದ 'ಪರಂ' ಎಂಬ ಒಂದು ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಿಚಾರವು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರನಾಗಬೇಕಾದರೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಾದಿಗಳ ಅಪರಜೀವಭೇದ ವಾದವು ದುಷ್ಟವೆಂದು, ಈ ದುಷ್ಟವಾದಿಗಳ ದೌಷ್ಟ್ಯವೇನೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಈ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು 'ಪರ' ಶಬ್ದಾರ್ಥವಷ್ಟೆ

'ಅಕ್ಷರಂ' ಯುಕ್ತಿಯು

ಕ್ಷರ ಎಂದರೆ ನಾಶ. ಚತುರ್ವಿಧ ನಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಒಂದೂ ರೀತಿಯ ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಶ್ರೀಹರಿ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಪರ- ಭಿನ್ನ, ಪರ - ಪೂರ್ಣನೇ ಆಗಬೇಕಷ್ಟೆ ಅಥವಾ ಅಕ್ಷ - ಎಂದರೆ ಚಕ್ರ. ಆ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿ ಮುದ್ರೆ ಧರಿಸುವ ಮಾಧ್ವರಿಗೆ ರ-ಆನಂದ ಪ್ರದನೆಂದು ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು.

ಹೀಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯು ಆದ್ಯ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದನಿಗೆ 'ಆನಂದಜ್ಞಾನದೇಹ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸರ್ವವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವಗಳು, ''ಶ್ರೀಯಃ ಪತಿಂ'' ಎಂಬುದರಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವರತ್ವವು, ''ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯವಲ್ಲಭಂ'' ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯು ಅವತಾರತ್ವವು ''ಪರಂ''

ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈತವು, ಅಕ್ಷರಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮವು ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರೀ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಮೊದಲ ಪದ್ಯದಿಂದಲೇ ಈ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಂಜರಿ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಖಂಡನೆ ಸೂಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಈ ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ಬಹು ಸುಂದರ ವಿಮರ್ಶೆಯು.

ವೈಭವದ ಉಪಸಂಹಾರ

ಹೀಗೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಆದ್ಯ ಪದ್ಯದ ವೈಭವವಾಗಿ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥವು ಹಂತ ಹಂತವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರೂಪ ಪಡೆದು, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ, ದ್ವೈತವೇ ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥರ ಭಾವಗಂಭೀರ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ದಿಗ್ವಿಜಯವನ್ನು ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವಂತಿದೆ.

ಶ್ರೀ ರಮೆಯರಸನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ
ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ
ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ
ಶ್ರೀ ಮಣಿಮಂಜರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ
ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಜಯವಾಗಲಿ
ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಸತ್ಕಥೆಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ
ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಜಯವಾಗಲಿ
ಶ್ರೀ ಮಾಧ್ವರ ಸತ್‌ಸಭೆಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ

ಹೀಗೆ ಈ ವೈಭವಗ್ರಂಥದ ಉಪಸಂಹಾರ ವೈಭವೋಪೇತವಾಗಿದೆ.

ವೈಭವಕಾರರ ಹರಿ-ಗುರುಭಕ್ತಿ

"ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯರು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪರಮಕರುಣಾಮಯಿಗಳು, ಸದ್ಗುರುಗಳೂ, ಶ್ರೀ ಸತ್ಯಧ್ಯಾನತೀರ್ಥರ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯರು ನಾನಾವಿಧ ಗ್ರಂಥಕಾರರೂ, ಆದ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ, ಅವರ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳೆಂಬ ಮಣಿಯ ಸುಂದರ ಮಂಜರಿಯಾದ "ಶ್ರೀಮಣಿಮಂಜರೀ' ಗ್ರಂಥದ ವೈಭವವನ್ನು ಮಾಧ್ವರಿಗೆ ಆನಂದವಾಗುವಂತೆ ಹಾಗೂ ದುಷ್ಟ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಂಜರಿಯ ಭಂಜನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆ."

"ಗುರುವೈಭವಕರ್ತೃಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಪೂಜ್ಯ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹವೇ ಈ ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವಕ್ಕೂ ಸಹ ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯು ಕೇವಲ ಲೇಖನಿಯು."

ಶ್ರೀಮದ್ ವಾಸಿಷ್ಠ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಋಕ್‌ವೇದದ ಶಾಕಲಶಾಖೆಯವರಾದ ಶ್ರೀ ಕಾವೇರೀ ಸುಬ್ಬಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಪುಣ್ಯಪೂರ್ಣದಂಪತಿಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಪಡೆದಿರುವ, ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಹಾಳಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ವಿದ್ವದ್ ವರ್ಯರಿಂದ ವಿದ್ವತ್ತು ಪಡೆದ ಬಾಳಗಾರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಚಾರ್ಯರು ಈ ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ದುಷ್ಟರ ನಿಂದೆ – ಶಿಷ್ಟರ ಪ್ರಶಂಸೆ ಎಂಬ ಸತ್ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಶಿಷ್ಟರಿಗೆ ಇಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಶ್ರೀಪತಿಯು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಲಿ.

"ಈ ಸತ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಬಂದ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ನನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಗುರುದೇವತೆಯಾದ 'ವೈನಿ' ಎಂಬ ಮಹಾವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ನಾ ಅರ್ಪಿಸುವೆನು"

ಹೀಗೆ ಇದುವರೆಗೆ ಮಣಿಮಂಜರೀ ವೈಭವ ಎಂಬ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗಾಗಿ ಯಥಾಮತಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಬರವಣಿಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾಗಿ, ಸಂಗ್ರಾಹಕವಾಗಿ, ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ, ಹಾಸ್ಯವಾಗಿ, ಆಭಿಮಾನಿಕವಾಗಿ, ಹೊಸ ಪರಿಯ ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ, ಐತಿಹ್ಯಕವಾಗಿ ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಮುಖದ ಈ ಲೇಖನವು ನಾನಾವಿಧ ವಾಚಕರಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ನಂಬಿರುತ್ತೇನೆ. ಇದನ್ನು ಕೇವಲ ಒಂದೇ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತ ವಿಷಯಗಳ ವಿವೇಚನೆಗ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಕೊಡದೆ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ರೀತಿ ವಾಚಕರಲ್ಲಿ ಬರದಿರಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತ, ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಕರುಣೆಗೆ, ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವರಾಯರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರ ಗುರು ಪರಂಪರೆಯ ಸಂಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಾರಭಾಗವೆಲ್ಲ ಬಾಹ್ಯ-ಆಂತರ ಎರಡೂ ಶರೀರ ನೀಡಿದ ನನ್ನ ಪೂಜ್ಯ ತಂದೆಗಳ ಹಾಗೂ ಪೂಜ್ಯ ಮಾತೃಗಳ ಪರಮಾನುಗ್ರಹವೆಂದು ಗುರು-ಹಿರಿಯರ ಆಶೀರ್ವಾದವೆಂದು ಭಾವಿಸಲು ಎಲ್ಲ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಬಿನ್ನವಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸ್ವಭಾನು ಸಂವತ್ಸರ,
ಗೀತಾಜಯಂತೀ

ಶ್ರೀಮಧ್ವದಾಸದಾಸಪಾದರೇಣು
ಬಾಳಗಾರು ರುಚಿರಾಚಾರ್ಯ

विषयानुक्रमणिका

मणिमञ्जरी

प्रथमः सर्गः	३ - २१
द्वितीयः सर्गः	२२ - ३८
तृतीयः सर्गः	३९ - ५४
चतुर्थः सर्गः	५५ - ७४
पञ्चमः सर्गः	७५ - १०७
षष्ठः सर्गः	१०८ - १३८
सप्तमः सर्गः	१३९ - १५८
अष्टमः सर्गः	१५९ - १८८

मणिमञ्जरीवैभवम्

१)	मङ्गलाचरणम्	3
२)	मणिमञ्जरीयाद्यपद्यस्य व्याख्यानं	5
३)	उक्तविचारे प्रमाणाकाङ्क्षायां गोविन्दशब्देन समाधानं	5
४)	द्वितीयविशेषणेन भगवति निराकारत्वशङ्कानिराकरणं	6
५)	द्वितीयविशेषणस्य अर्थान्तरवर्णनं	6
६)	ओङ्कारसर्ववेदयोर्व्याख्यानव्याख्येयरूपत्वाद्भगवति सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वसमर्थनं	8
७)	भगवति सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वसम्भावकजगज्जन्माद्यष्टकर्तृत्वसमर्थनं भगवदितरेषां तन्निराकरणं च	9
८)	भगवति आपाततः दोषबोधकतया प्रसक्तानां श्रुतीनांनिर्दुष्टार्थकरणक्रमनिरूपणं	9

९) भगवतो दोषबोधकानां शैवादिपुराणानां मोहकत्वादिनाऽप्रामाण्य-व्यवस्थापनं 10

१०) पुराणेषु सात्विकतामसत्वादिविवेकनिरूपणं 11

११) तामसेष्वपि सात्विकभागस्य सात्विकेष्वपि तामसभागस्य निरूपणं 11

१२) पुराणानां श्रुत्यानुगुण्यानानुगुण्याभ्यां सात्विकत्वतामसत्वादिव्यवस्था 11

१३) सामान्यतया मणिक्यमञ्जर्या अप्रामाण्यस्य मणिमञ्जर्याः प्रामाण्यस्य च व्यवस्था 14

१४) रुद्रादीनां दोषसमर्थनं 15

१५) स्मशानवासित्वेऽपि विष्णुपादोदकगङ्गाधरत्वेन श्रीहर्याज्ञापालकत्वादिना पावित्र्यवर्णनं अत्र माणिक्यमञ्जरीनिराकरणं च 16

१६) माणिक्यमञ्जरीय रामायणकथाविमर्शः 16

१७) कपालमालाधारणादिविमर्शः 17

१८) रुद्रशब्दार्थनिर्वचनं 17

१९) बाण - भस्मासुरादिकथाप्रसङ्गे श्रीविष्णोरेव रुद्राधिक्यसमर्थनं 18

२०) माणिक्यमञ्जरीयगङ्गाद्वैविध्यनिराकरणं 19

२१) शङ्करस्य विष्णुपादोदकधरत्वसमर्थनं 20

२२) विष्णोरेव प्रळयकर्तृत्वसमर्थनं रुद्रादीनां लय कर्तत्वबोधकमाणिक्यमञ्जरी निराकरणञ्च 21

२३) माणिक्यमञ्जरीयतुरीयपरशिवनिराकरणं 22

२४) जीवात्मकास्वतन्त्रब्रह्मरुद्रव्यवस्था 23

२५) हरिहरहिरण्यगर्भादीनामभेदबोधकवाक्यार्थावधारणक्रमः, अत्र माणिक्यमञ्जरी निराकरणं च 23

२६) ब्रह्मरुद्रादिदेवानां भगवत्कार्ये अङ्गत्वविचारः तत्र प्रमाणोदाहरणं 24

२७) विष्णो रुद्रादाधिक्यवर्णनं 24

२८) श्री विष्णोरेव प्रथमतः सर्वसमर्पणीयत्वं अर्जुनकथावलम्बेन
विष्णोःशिवावरत्वबोधकमाणिक्यमञ्जरीभञ्जनं 26

२९) माणिक्यमञ्जर्युक्तानां कृष्णमूर्तौ शिवाविर्भावादीनां निराकरणं
भगवद्गीतागतकालादिशब्दानां श्री विष्णावेव समन्वयप्रदर्शनम् 27

३०) भगवद्गीतायाः श्रीविष्णुपारम्य एव तात्पर्यनिरूपणं 28

३१) पञ्चेन्द्रोपाख्यानविमर्शः श्रीकृष्णे शिवांशत्वनिराकरणं 30

३२) पातञ्जलयोगशास्त्रस्य विष्णुपरत्वसमर्थनं 31

३३) शैवाचारविचारनिराकरणपूर्वं माध्वाचारविचारप्रमाणिकवैदिकत्वसमर्थनं 32

३४) तृतीयविशेषणेन भगवतः श्री हरेः लक्ष्मीपतित्वेन सर्वात्मत्वसमर्थनम् 33

३५) शङ्कराचार्यस्य पार्वतीपतिशङ्करत्वे अनुपपत्तिप्रदर्शनं 34

३६) दर्शनदुष्टत्वादिप्रयोज्यदार्शनिकदुष्टत्व्यवस्थापनं 35

३७) तत्वमसीतिवाक्यस्य अतत् त्वमसि इति विच्छिद्य भेदपरत्वस्य समर्थनम्।
छेदाभावेऽपि भेदपरत्वसमर्थनम् 36

३८) जहदजहल्लक्षणावृत्तेः निराकरणं 36

३९) माणिक्यमञ्जरीगततिद्यारण्योक्तिनिराकरणं 37

४०) अखण्डार्थत्वपरिष्कारभञ्जनम् 38

४१) पराभिमतशुद्धचैतन्यस्य विगलितत्वसमर्थनं निर्विकल्पकबोधनिरासश्च 39

४२) दर्शितदिशा ''अहं ब्रह्मस्मी''त्यादीनामपि ऐक्यपरत्वनिराकरणं 40

४३) शङ्करदर्शनस्य दुष्टत्वात्तद्दार्शनिकशङ्करस्यापि
दुष्टमणिमदाद्यवतारत्वनिरूपणं 41

इति मणिमञ्जरीयाद्यापद्यस्थ प्रथमविशेषण त्रय विचारः ।।

४४) मध्वाचार्याणां निर्दुष्टभगवदुपासनमुख्याधिष्ठानत्वस्य स्थापकस्य इतरदार्शनिकानां दुष्टत्वप्रतिपादकस्य चतुर्थविशेषणस्य विचारः 41

४५) मध्वाचार्यस्य भारतीपतिशिवादिसर्वजीवोत्तमत्वादौ प्रमाणोदाहरणं 42

४६) मध्वाचार्याणां निर्दुष्टदार्शनिकत्वे हनुमभीमावतारत्वाद्यै प्रमाणोदाहरणं 43

४७) आचार्यकृतस्वदेवतास्वरूपत्ववर्णने शङ्कानिरासः 53

४८) माणिक्यमञ्जर्यादौ देवदैत्यस्वरूपविचारस्य अनारम्भणीयत्वस्य माध्वमते देवदैत्यविचारस्य आरम्भणीयत्वस्य समर्थनं 54

४९) शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वनिराकरणं मणिमदवतारत्वसमर्थनञ्च 54

५०) प्रथमतः शिवावतारबोधकप्रमाणविमर्शनं 54

५१) श्रुतिवाक्यानां शङ्करपरत्वनिराकरणं पुराणवाक्यानामप्रामाण्यप्रदर्शनं 55

५२) शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्ववादस्य वेदानारूढत्वसमर्थनं 55

५३) शंकराचार्यस्य प्रमाणविशेषैः मणिमन्नामकदैत्यावतारत्ववर्णनं 58

५४) बौद्धादिमतप्रवर्तकविष्ण्वादीनां दुष्टत्वशङ्कानिराकरणं 60

५५) उदाहृतपुराणवाक्यानां प्रामाणिकत्वसमर्थनं शङ्कराचार्यस्य मणिमदवतारत्वादिव्यवस्थापनं 60

५६) मध्वाचार्याणां दैत्यस्वरूपत्वादिशङ्कायां सामान्यतो निराकरणं 61

५७) मध्वाचार्याणां दैत्यसामान्यलक्षणाभावादेव दैत्यस्वरूपत्वनिराकरणं 61

५८) भगवद्गीतोदाहृतदैत्यसमान्यलक्षणं प्रदर्शनं मन्त्रालयप्रभुकृतगीताव्याख्यानप्रदर्शनं तादृश दैत्यलक्षणानां अद्वैतिष्वेव समन्वयप्रदर्शनं 62

५९) मध्वाचार्याणां तच्छिशिष्यानां च दैत्यस्वरूपनिराकरणं सामान्यतः गीताप्रतिपादितदेवत्ववर्णनं 63

६०) मध्वाचार्याणां क्रोधादिदैत्यत्वर्णनपरमाणिक्यमञ्जरीभञ्जनं 63

६१)	माध्वाचारादेः वैदिकत्वग्राह्यतादिप्रतिपादनं	63
६२)	वक्ष्यमाणप्रमाणस्य अपूर्वत्वसमर्थनं	64
६३)	वक्ष्यमाणप्रमाणगतविषयनिरूपणं	64
६४)	ज्योतिष्ये चतुर्मुखनाडी उदाहरणं	65
६५)	उदाहृतनाडीव्याख्यानं शाङ्कराणां मध्वनिन्दकानां दुष्टत्ववर्णनम् । मध्वाचार्याणां ब्राह्मणोत्मत्वादिवर्णनं	66
६६)	श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्य (मणिमञ्जरीकार) प्रशंसा	68
६७)	शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वे प्रमाणभूतानां निराकरणं	68
६८)	माणिक्यमञ्जरीकारोदाहृतपुराणेषु व्याहृत्यादिप्रदर्शनं	69
६९)	शङ्कराचार्यस्य दुष्टत्वसमर्थनं	70
७०)	मध्वाचतार्यदैत्यत्वबोधकपुराणानां अनुपपन्नभाषणत्वसमर्थनं	72
७१)	पराशरसहिताप्रतर्दनोपाख्यानविचारः	73
७२)	मणिमञ्जर्याः अकल्पितत्वसमर्थनं	74
७३)	श्रीमध्वाचार्यस्य अप्रसिद्धकल्पितश्रुतिस्मृतिपुराणबोधकत्वशङ्काया निराकरणं	75
७५)	गोपीचन्दनोर्ध्वपुण्ड्रादौ प्रमाणोदाहरणं	76
७६)	गोपीचन्दनादिनिन्दकपुराणानामप्रामाण्यव्यवस्थापनं	79
७७)	वैष्णवधर्माचरणे गीतायाःप्रमाणतयोदाहरणं	80
७८)	पाञ्चरात्रागमस्य प्रामाण्यव्यवस्थापनं	80
७९)	गोपीचन्दनविषये सम्प्रदायप्रदर्शनं	80
८०)	मणिमञ्जरीतत्कर्तॄणां च प्रशंसनं	80
८१)	मणिमञ्जरीवैभवसार्थक्यसमर्थनं परकृतस्वग्रंथसमर्थननिराकरणं मणिमञ्जरीकारकृतकापठ्यप्रकटनं	81

८२)	माध्वाचार्यनिन्दकसौरादिपुराणानां अनुपपन्नभाषणादिनाऽप्रामाण्य-व्यवस्थापनम्	81
८३)	माणिक्यमञ्जरीदूषणत्वमणिमञ्जरीभूषणत्वसमर्थनं	81
८४)	मध्वाचार्याणां मूकादिदानवावतारपरमाणिक्याभञ्जर्याः अनुपपन्नभाषणादिनाऽप्रामाण्यव्यवस्थापनं	82
८५)	पुराणानां तामससात्विकादिविभागे पुराणोदाहरणं	86
८६)	परवाद्युदीरितविभागस्याप्रामाण्यप्रदर्शनं	86
८७)	श्रीहरेरेव सर्ववेदवेद्यत्वसमर्थनम्	87
८८)	श्रीविष्णुपारम्यबोधकसात्विकपुराणवाक्योदाहरणं	88
८९)	भागवतादिपुराणेषु तामसभागस्य स्कान्दादितामसपुराणेषु सात्विक-भागस्य निरूपणं, उदाहृतपुराणवाक्यानां अप्रामाण्य शङ्कानिराकरणं च	89
९०)	शिवादिपारम्यबोधकानां पुराणानां शैवाचारविचाराणां अप्रामाण्यस्य, श्रीविष्णुपारम्यबोधकपुराणानां माध्वसद्वैष्णवाचारविचारादीनां प्रामाण्यस्य च निरूपणं	90
९१)	पुराणानां पूज्यत्वात्तामसत्वादिशङ्कायाः निराकरणं प्रणेतृदोषादिना तामसत्वादिव्यवस्थानिराकरणं रुद्रादीनां पुराणविभागकर्तृत्वनिराकरणञ्च	90
९२)	कल्पादिदोषेण पुराणानां तामसत्वादिविभागकरणनिराकरणं	91
९३)	अद्वैते दैत्यदेवतास्वरूपविचारानारम्णीयत्वसमर्थनं	92
९४)	इति प्रथमसर्गाऽप्रामाण्यव्यवस्था ॥	93
९५)	मणिमञ्जरीप्रतिपादितसङ्करोत्पत्तेः गीतानुसारेण समर्थनं	94
९६)	शङ्कराचार्ये वैदिकमतोद्धारकीर्त्यभावः	95
९८)	शङ्कराचार्यस्य प्रच्छन्नबौद्धत्वसमर्थनं	97
९९)	शङ्कराचार्यस्य विधवापुत्रत्वे परसम्मतिः	98

१००)	पद्मपादादीनां विष्ण्ववतारत्वानुपपत्तिः	99
१०१)	शङ्कराचार्यस्य कामकलालोलुपतया नीचत्वं	99
१०२)	शङ्कराचार्ये यतित्वभङ्गः	100
१०३)	शाङ्करपरम्परायाः बौद्धमूलत्वं	101
१०४)	सर्वज्ञपीठारोहणकथानुपपन्नता	101
१०५)	शङ्कराचार्यस्य भगन्धररोगेण मरणसमर्थनं	101
	इति द्वितीयसर्गाऽप्रामाण्यव्यवस्था	102
१०६)	अद्वैतसमर्थनार्थं शङ्कराचार्यस्य विद्यारण्यात्मना पुनरवतारानुपपत्तिः	103
१०७)	अद्वैतमते देवदैत्यविचारे प्रयोजनाभावः	104
१०८)	मध्वाचार्यस्य दैत्यत्वानुपपत्तिः	104
१०९)	मध्यगेहादिपदानां अपार्थतासभववः	105
११०)	मध्वाचार्यस्य पद्मपादुकशिष्यत्वानुपपत्तिः	106
१११)	कालडीत्यस्य पत्तलमिति प्रयोगोपपत्तिः	107
११२)	मध्वाचार्यचरित्रस्य सङ्करचरित्रसाम्यासंभवः	108
	इति तृतीयसर्गविमर्शः	
११३)	मध्वाचार्यादीनां कालनिर्णयः	109
११४)	विद्यारण्यादीनां मध्वाचार्यकाले विद्यमानत्वं	110
११५)	पद्मनाभतीर्थादीनां सन्निधानेन पंपायाः वैष्णवक्षेत्रत्वं	111
११६)	विद्यारण्येन शैवराज्यप्रतिष्ठोद्देशः	112
११७)	विजयनगरसाम्राज्यप्रतिष्ठापूर्वमेव विद्यारण्यस्य सन्याससमर्थनं	114
११८)	विद्यारण्यस्य अक्षोभ्यतीर्थैःपराजये प्रमाणानि	115

११९)	अक्षोभ्यतीर्थकथावादविचारः	117
१२०)	पुराणेषु तामसत्वादिविभागसमर्थनं	119
१२१)	तप्तमुद्राधारणस्य श्रुतिस्मृतिमूलत्वं	125
१२२)	तत्वमसिश्रुत्यर्थविचारः	129
१२३)	वेदान्तदेशिकनिर्णयः श्लोकः विद्यारण्यपराजय इति	132
१२४)	तादृशश्लोकस्य अपार्थीकरणप्रयासनिरासः	133
१२५)	माणिक्यमञ्जरीकथितविद्यारण्यकथानुपपत्तयः	135
१२६)	श्रुङ्गिकथानुपपत्तिः	138
१२७)	विद्यारण्योक्तसमन्वयसूत्रार्थनिराकरणम्	139
१२८)	विद्यारण्यकृतवेदभाष्यस्य भाष्यत्वानुपपत्तिः	144
१२९)	विद्यारण्यकथाश्रद्धालोर्नरकप्राप्तिः	146
१३०)	मणिमञ्जरी आद्यपद्ये पर-अक्षर शब्दार्थविशेषः	147
१३१)	अद्वैतपारमार्थिकत्वखण्डनं	148
१३२)	अधिकारिभेदेन श्रुतिप्रवृत्तिभेदः	149
	।। मणिमञ्जरीवैभवोपसंहारः ।।	150

श्रीमणिमञ्जरी

संस्कृत-कन्नड-व्याख्यानसहिता

श्री हयग्रीवाय नमः

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादेभ्यो नमः

कविकुलतिलक श्री त्रिविक्रमपण्डिताचार्य सुत श्री नारायणपण्डिताचार्य विरचिता

श्रीमणिमञ्जरी प्रारम्भः

अरमने धर्माधिकारि श्री रायपाळ्य राघवेन्द्राचार्य विरचित

संस्कृत-कन्नड-व्याख्यानसहिता

उत्तंसीकृत्य लक्ष्मीपरिवृढचरणाम्भोजयुग्मं सुरेन्द्रैः
ब्रह्माद्यैश्चञ्चरीकैरिव सहरभसं सेवितं सप्रसादम् ।
नत्वा मध्वार्यपूर्वप्रतनगुरुवरान्मामकाभेद्यहार्द-
ध्वान्तध्वंसार्करश्मिप्रकरनिभगिरो नौमि पुंसिंहवर्यान् ॥ १ ॥

संस्कृतां कानडीं चापि वाणीमाश्रित्य तन्यते ।
व्याख्यानं मणिमञ्जर्याः राघवेन्द्रेण शक्तितः ॥ २ ॥

ज्ञानादज्ञानादपि पाठविभेदान् प्रकल्पितान् मूले ।
व्याख्यानेषु वीक्ष्य क्रियते बहुकोशसंश्रयाच्छोधः ॥ ३ ॥

अथ खलु श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यश्शिष्यानुकम्पया सर्वपुराणेतिहासादि-सारार्थबृंहितं मणिमञ्जर्याख्यं काव्यं विधित्सुरादौ मङ्गळमाचरतिवन्द इति ॥ अहं, आनन्दस्सुखं ज्ञानंचेत्येते एव देहो यस्य तं, श्रियो लक्ष्म्याः, पतिं, श्रीमतामानन्द-तीर्थार्याणां वल्लभं प्रियं, परमुत्तमं, अक्षरमविनाशिनं, गोविन्दं नारायणं, वन्दे नौमि स्तौमि च ॥ वदि अभिवादनस्तुत्योः— इति धातोस्सकर्मकात्कर्तरि लट्, आत्मनेपदे उत्तमपुरुषैकवचनम् ॥ आदौ मगणप्रयोगाच्छुभकरत्वमस्य ग्रन्थस्य सिद्ध्यति ॥ १ ॥

वन्दे गोविन्दमानन्दज्ञानदेहं पतिं श्रियः ।
श्रीमदानन्दतीर्थार्यवल्लभं परमक्षरम् ॥ १ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಾದಿಸಾರ ಬೃಂಹಿತವಾದ ಮಣಿಮಂಜರೀನಾಮಕ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವರಾಗಿ ಗ್ರಂಥಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆನಂದ, ಜ್ಞಾನ, ದೇಹಂ = ಸುಖವು, ಜ್ಞಾನವು - ಇವುಗಳೇ, ದೇಹವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ. ಶ್ರಿಯಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರಿಗೆ. ಪತಿಂ = ಗಂಡನಾದ. ಶ್ರೀಮತ್, ಆನಂದತೀರ್ಥ, ಆರ್ಯ, ವಲ್ಲಭಂ = ಸಂಪತ್ತುವುಳ್ಳ, (ಆನಂದ, ತೀರ್ಥ = ಸುಖಕರವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳವರು.) ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ, ಹಿರಿಯರಿಗೆ, ಪ್ರೀತಿವಿಷಯನಾದ, ಪರಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಅಕ್ಷರಂ = ನಾಶರಹಿತನಾದ. ಗೋವಿಂದಂ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ದೇವರನ್ನು, (ಅಹಂ = ನಾನು.) ವಂದೇ = ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ ॥ १ ॥

रामकृष्णचरितनिरूपणाय तद्वंशमूलपुरुषप्रसक्तये सृष्टिप्रकारं निरूपयति— ससर्जेति ॥ भगवान् समग्रषड्गुणसम्पन्नः, परः परमात्मा नारायणः, प्रकृतेर्जडप्रकृतेः । अपादाने पञ्चमी । आदौ प्रथमं, त्रीन् गुणान् सत्त्वरजस्तमोगुणान्, ससर्ज विषमावस्थावतश्चकार । सृज विसर्गे – धा. सक, कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ ततः गुणत्रयात्, विष्णुः, ब्रह्मणो विरिञ्चस्य, तनुं शरीरभूतं, नित्यस्त्रीलिङ्गत्वान्महत्तत्त्वविशेषणतोपपत्तिः । महत्तत्त्वं, सृष्टवान् असृजत् ॥ कारकक्रियापदम् ॥ २ ॥

ससर्ज भगवानादौ त्रीन् गुणान् प्रकृतेः परः ।
महत्तत्त्वं ततो विष्णुः सृष्टवान् ब्रह्मणस्तनुम् ॥ २ ॥

ಉಪೋದ್ಘಾತರೂಪವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಭಗವಾನ್ = ಸಮಗ್ರಷಡ್ಗುಣ ಸಂಪನ್ನನಾದ. ಪರಃ = ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣ ದೇವರು. ಆದೌ = ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ. ಪ್ರಕೃತೇಃ = ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ. ತ್ರೀನ್ = (ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸು ಯೆಂತ) ಮೂರಾದ. ಗುಣಾನ್ = ಗುಣಗಳನ್ನು. ಸಸರ್ಜ = ಸೃಜಿಸಿದರು । ತತಃ = ಗುಣತ್ರಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ. ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣದೇವರು. ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ. ತನುಂ = ಶರೀರಭೂತವಾದ. ಮಹತತ್ತ್ವಂ = ಮಹತತ್ತ್ವವನ್ನು. ಸೃಷ್ಟವಾನ್ = ಸೃಜಿಸಿದರು ॥ २ ॥

महदिति ।। स नारायणः, महत्तत्वात्, शिवस्य विग्रहं शरीरभूतं, अहङ्कारं तन्नामकं तत्त्वं, ससर्ज । त्रिविधात् वैकारिकतैजसतामसभेदेन प्रकारत्रययुक्तात्, ततः अहङ्कारात्, क्रमेण, दैवान् देवतासंबन्धिनः, देहान्, मनः, खानि इन्द्रियाणि खं आकाशभूतं च, असृजत् ।। ३ ।।

महत्तत्त्वादहङ्कारं ससर्ज शिवविग्रहम् ।
दैवान् देहान्मनः खानि खं च स त्रिविधात्ततः ।। ३ ।।

ಸಃ = ನಾರಾಯಣದೇವರು. ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಾತ್ = ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಶಿವ, ವಿಗ್ರಹಂ = ರುದ್ರದೇವರಿಗೆ ಶರೀರಭೂತವಾದ. ಅಹಂಕಾರ = ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವನ್ನು. ಸಸರ್ಜ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು । ತ್ರಿವಿಧಾತ್ = (ವೈಕಾರಿಕ ತೈಜಸ ತಾಮಸಭೇದದಿಂದ) ಮೂರು, ವಿಧಗಳುಳ್ಳ. ತತಃ = ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ. (ಕ್ರಮದಿಂದ) ದೈವಾನ್ = ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ, ದೇಹಾನ್ = ಶರೀರಗಳನ್ನು. ಮನಃ = ಮನಸ್ತತ್ತ್ವವನ್ನು. ಖಾನಿ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು. ಖಂ ಚ = ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೂನು. ಸಸರ್ಜ = ಸೃಜಿಸಿದರು ।। ३ ।।

आकाशादिति ।। विभुर्व्याप्तो नारायणः, आकाशात्, वायुं वायुभूतं, असृजत् । वायोः, तेजः, व्यजीजनत् जनयामास । तेजसः, सलिलं जलं, असृजत् । तस्मात् जलात्, पृथिवीं भूमीं, असृजत् ।। ४ ।।

आकाशादसृजद्वायुं वायोस्तेजो व्यजीजनत् ।
तेजसस्सलिलं तस्मात्पृथिवीमसृजद्विभुः ।। ४ ।।

ವಿಭುಃ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ನಾರಾಯಣದೇವರು. ಆಕಾಶಾತ್ = ಆಕಾಶದ ದೆಸೆಯಿಂದ. ವಾಯುಂ = ವಾಯುವನ್ನು. ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಜಿಸಿದರು । ವಾಯೋಃ = ವಾಯುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ. ತೇಜಃ = ತೇಜಸ್ಸನ್ನು. ವ್ಯಜೀಜನತ್ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು । ತೇಜಸಃ = ತೇಜಸ್ಸಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ. ಸಲಿಲಂ = ಉದಕವನ್ನು, ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು । ತಸ್ಮಾತ್ = ಆ ಉದಕದ ದೆಸೆಯಿಂದ. ಪೃಥಿವೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು. ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಜಿಸಿದರು ।। ४ ।।

तत इति ।। भगवान् नारायणः, ततः गुणत्रयमहदहङ्कारपञ्चभूतेभ्यः, कूटस्थं दुःखाज्ञानभयादिप्रयुक्तनीचोच्चतादिविकाररहितं, ब्रह्मण्यपि दुःखाज्ञानभयादिवचनानां

भगवत्प्रीत्यर्थं तात्कालिकप्रदर्शनमात्रपरतया आचार्यैस्सप्रपञ्चं व्यवस्थापितत्वेनोक्त-निर्विकारत्वाविरोधित्वं ज्ञेयम् । ब्रह्माण्डमेव विग्रहः स्वीयतयाऽभिमन्यमानं यस्य तं, विधिं ब्रह्माणं, असृजत् । तस्मिंस्तु ब्रह्माण्डे तु, प्रागुक्ता सर्वा सृष्टिः ब्रह्माण्डाद्बहिर्जातेति विशेषे तु शब्दः । चतुर्दशभुवनानि पातालादिलोकान्, भूयः विस्तारेण, असृजत् ।। अत्र सङ्क्षेपतः सृष्टेर्निरूपितत्वाद्विस्तरग्रन्थानुरोधेनात्रानुक्तमप्युपलक्षणीयमिति बोध्यम् ।। तदयं ससर्ज भगवानित्यादिनाऽभिमतसृष्टिक्रमसङ्ग्रहः— लक्ष्म्यात्मकजले लक्ष्म्यात्मकवटपत्रपुटे लक्ष्म्या सह शयानो हरिरम्भृणीनाम्न्या रमया सृष्ट्यर्थं स्तुतः सिसृक्षामाप्य स्वयं वासुदेवादि-मत्स्यादिकेशवादिविश्वादिपराद्यनेकव्यूहरूपेण विभक्तो बभूव । इयमेवात्मसृष्टिरुच्यते । इदं ससर्ज भगवानित्यत्र भगवत्पदेनाभिमतम्, तस्यानेकव्यूहभवनोपयोगैश्वर्यादिवाचित्वात् । अथ स्वीयरूपानुसारेण मायाजयाद्यनेकरूपैः श्रियं विभाजयामास । इयं लक्ष्मीसृष्टिः प्रकृतेश्चेतनप्रकृतेर्लक्ष्म्याः परः पूरकः बहुभवनप्रद इति व्याख्यानसम्भवात्प्रकृतेः पर इत्यनेनाभिमता । ततो जीवानां देहान् सिसृक्षुः प्रकृतिं क्षोभयित्वा गुणान्तरामिश्रितत्वेन शुद्धं सत्त्वं मिश्रीभूतौ रजस्तमोगुणौ चेति त्रीन् गुणांच्छुद्धत्वमिश्रितत्वात्मकविषमावस्था-पन्नांश्चकार । इयमेव गुणत्रयसृष्टिः । तत्र शुद्धसत्त्वं मुक्तभोगोपयोगीति सृष्टौ तदुपयोगः । एकतमांशमिश्रितरजोभागद्वादशकेन ब्रह्मशरीरभूतं महत्तत्त्वं, तदन्तर्गततमोभागेन शिवविग्रहमहङ्कारतत्त्वं, तद्गततमोंशेन बुद्धितत्त्वं, अहङ्कारांतर्गतेष्वेव गुणत्रयांशेषु सत्वप्रचुरांशात् वैकारिकाख्यदेवदेहान्मनश्च, प्रचुररजोंशात्तैजसदशेन्द्रियाणि, प्रचुर-तमोंशात्पञ्चमात्रासहितानि भूतानि चासृजत् । तत्रादौ शब्दमात्रासहितस्याकाशस्य, ततस्स्पर्शमात्राहितस्य वायोः, ततः रूपमात्रासहितस्य तेजसः, ततो रसमात्रासहिता-नामपां, ततो गन्धमात्रासहितायाः पृथिव्याश्च सृष्टिरिति क्रमः ।। एवं चतुर्विंशतितत्त्वानां तदभिमानिनां देवानामविद्यायास्समस्तजीवानां च सूक्ष्मरूपेण सृष्टिं विधाय स्वावासोचितस्थानलाभाय ब्रह्माद्यैः प्रार्थितो हरिः स्वसृष्टचतुर्विंशतितत्त्वांशानादाय सुवर्णात्मकस्ववीर्येण ब्रह्माण्डमुत्पाद्य तत्र चतुर्दशदलात्मकं पद्मं स्वनाभेस्सकाशा-दाद्यब्रह्मणः प्रथमपरार्धान्ते जनयित्वा तत्र चतुर्मुखमजीजनत् । तत्कृततपसा प्रसन्नो भगवान् स्वदेहात्पञ्चभूतानि पञ्चभूतैः पद्मदलैश्च विस्तृतान् चतुर्दशलोकांश्चाचीकरत् ।

ततः पुनस्सर्वान् देवादीन् ब्रह्मानुमपदमेव वक्ष्यमाणरीत्या ससर्जेति दिक् ॥ अस्य सर्वस्यापि मूलवचनान्याकरेषु द्रष्टव्यानि ॥ ५ ॥

ततः कूटस्थमसृजद्विधिं ब्रह्माण्डविग्रहम् ।
तस्मिंस्तु भगवान् भूयो भुवनानि चतुर्दश ॥ ५ ॥

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ನಾರಾಯಣದೇವರು. ತತಃ = ಮಹದಾದಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತತ್ವಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ವಿಗ್ರಹಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೇ, ಶರೀರ (ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನ) ವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ. ಕೂಟಸ್ಥಂ = ಅಜ್ಞಾನಾದಿಕೃತವಿಕಾರರಹಿತರಾದ. ವಿಧಿಂ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರನ್ನು. ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು । ತಸ್ಮಿಂಸ್ತು = ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಾದರೋ. ಚತುರ್ದಶ = ಹದಿನಾಲ್ಕಾದ. ಭುವನಾನಿ = ಲೋಕಗಳನ್ನು. ಭೂಯಃ = ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ. ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು ॥ ೫ ॥

अथ ब्रह्मकृतां सृष्टिं संगृह्णाति - तात्त्विकानिति ॥ अथ लोकसृष्ट्यनन्तरं, वैराजः ब्रह्मांण्डाभिमानी, पुरुषः पुरुषनामकः, कः ब्रह्मा ॥ नि—मारुते वेधसि ब्रध्ने पुंसि कः कं शिरोऽम्बुनोरित्यमरः । तात्विकान् तत्त्वाभिमानिनः, देवान्, तथैव तद्वदेव, परमान् हंसान् परमहंसनामकनित्यसन्यासिभूतान्, योगः हरिध्यानमेषामस्तीति योगिनः, सनकादींश्च, असृजत् । अत्र देवानां ब्रह्मणोङ्गात्सृष्टिः, सनकादीनां तु मनस इति द्रष्टव्यम् ॥ ६ ॥

तात्त्विकानथ देवान्को वैराजः पुरुषोऽसृजत् ।
तथैव परमान्हंसान्सनकादींश्च योगिनः ॥ ६ ॥

ಅಥ = ಲೋಕ ಸೃಷ್ಟ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ, ವೈರಾಜಃ = ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಭಿಮಾನಿಯಾದ. ಪುರುಷಃ = ಪುರುಷನಾಮಕರಾದ. ಕಃ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು. ತಾತ್ವಿಕಾನ್ = ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ. ದೇವಾನ್ = ದೇವತೆಗಳನ್ನು. ತಥೈವ = ಹಾಗೇಯೆ. ಪರಮಾನ್ ಹಂಸಾನ್ = ಪರಮಹಂಸನಾಮಕನಿತ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ. ಯೋಗಿನಃ = ಹರಿಧ್ಯಾನವುಳ್ಳವರಾದ. ಸನಕ, ಆದೀಂಶ್ಚ = ಸನಕರು, ಮೊದಲಾಗಿ ವುಳ್ಳವರನ್ನು ಕೂಡ. ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಜಿಸಿದರು ॥ ೬ ॥

असुरानिति ॥ सः ब्रह्मा, दोषा एव रूपं स्वरूपं येषान्तान्, असुरान्कल्यादिदैत्यान्, पञ्चतमो मोहमहामोहतामिस्रान्धतामिस्रप्रभेदेन पञ्चसङ्ख्याकान्व्यानि च तानि

पर्वाणि च पञ्चपर्वाणि तेषामियं पाञ्चपर्वणी तां पञ्चपर्ववतीमित्यर्थः । अविद्यामपि, वर्णानां ब्राह्मणादीनां आश्रमाणां ब्रह्मचर्यादीनां च विशेषांश्च, धर्माणां तदुचितानां क्लृप्तिं मर्यादां च असृजत् ॥ ७ ॥

असुरान् दोषरूपानप्यविद्यां पाञ्चपर्वणीम् ।
वर्णाश्रमविशेषांश्च धर्मक्लृप्तिं च सोऽसृजत् ॥ ७ ॥

ಸಃ = ಆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು. ದೋಷ, ರೂಪಾನ್ = ದೋಷಗಳೆ, ಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿ ವುಳ್ಳಂಥಾ. ಅಸುರಾನ್ = ದೈತ್ಯರನ್ನು. ಪಾಂಚಪರ್ವಣೀಂ = ಪಂಚಪರ್ವಸಂಬಂಧಿಯಾದ. ಅವಿದ್ಯಾಮಪಿ = ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ, ವರ್ಣ, ಆಶ್ರಮ, ವಿಶೇಷಾಂಶ್ಚ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿವರ್ಣಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳು ಇವುಗಳ, ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ. ಧರ್ಮ, ಕ್ಲೃಪ್ತಿಂಚ = ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ. ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಜಿಸಿದರು । (ತಮಸ್ಸು, ಮೋಹ, ಮಹಾಮೋಹ, ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರವೆಂತ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಪಂಚಪರ್ವಗಳು) ॥ ೭ ॥

विवक्षितमिथुनसृष्टिप्रपञ्चनायोक्तायामङ्गसृष्टाववशिष्टमाह— मरीचीति ॥ परमेष्ठिनः ब्रह्मणः, अङ्गेभ्य इतिशेषः, उत्सङ्गान्नारदो जज्ञे इत्याद्यनुसारात् । मरीचिरत्रिश्चेत्यादयः अङ्गिरःपुलस्त्यादयः, पुत्राः अभवन् । भूसत्तायां-धा.अक. कर्तरि लङ्.पर.ब. । अत्रात्रेरप्यादिपदेन ग्रहणसम्भवे कण्ठत उपादानं तु ''हिमांशोरत्रिपुत्रस्य'' इत्यादिना तद्वंशस्याप्यत्र प्रतिपाद्यमानत्वादिति बोध्यम् । मरीचेस्तन्नाम्नः ब्रह्मपुत्रात्, वटोः ब्रह्मचारिणः, वामनस्य तद्रूपिणो हरेः, पिता व्यञ्जकः, कश्यपः, जज्ञे । जनीप्रादुर्भावे-धा-अक. कर्तरि लिट्. आत्म.प्र.ए. ॥ अदित्यां देवानामुत्पत्तिकथनेन वामनोत्पत्तेर्लभ्य-मानत्वेऽपि विशिष्यात्र कथनन्तु नेतरदेवानामिव शुक्लशोणितादिसंबन्धाधीना वामनोत्पत्तिः किं त्वभिव्यक्तिरेवेति सूचयितुम् ॥ ८ ॥

मरीच्यत्र्यादयः पुत्रा अभवन् परमेष्ठिनः ।
मरीचेः कश्यपो जज्ञे वामनस्य पिता वटोः ॥ ८ ॥

ಪರಮೇಷ್ಠಿನಃ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ. (ಅಂಗೇಭ್ಯಃ = ಅವಯವಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ). ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ, ಆದಯಃ = ಮರೀಚಿ ಋಷಿಗಳು ಅತ್ರಿ ಋಷಿಗಳು – ಇವರುಗಳೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ.

ಪುತ್ರಾಃ = ಮಕ್ಕಳು. ಅಭವನ್ = ಹುಟ್ಟಿದರು. ಮರೀಚೇಃ = ಮರೀಚಿ ಋಷಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ. ವಟೋಃ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ. ವಾಮನಸ್ಯ = ವಾಮನದೇವರಿಗೆ. ಪಿತಾ = ರೂಪವ್ಯಂಜಕರಾದ. ಕಶ್ಯಪಃ = ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಗಳು. ಜಜ್ಞೆ = ಹುಟ್ಟಿದರು ॥ ೮ ॥

प्रजाइति ॥ कश्यपः विविधाः नानाप्रकाराः, प्रजाः सन्ततीर्जनान्वा सिसृक्षुः स्रष्टुमिच्छुस्सन्, दितिं, अदितिं च, दनुं, कद्रुं, कीकसां, विनतामपि, अवहत् उपयेमे । वहप्रापणे-धा.सक.कर्तरिलिट्.पर.प्र.ए.। अत्र 'कश्यपाय त्रयोदश' इत्येतदनुरोधेन अन्यासामपि सप्तानामुद्वाह उपलक्षणीयः ॥ ९ ॥

प्रजाः सिसृक्षुर्विविधा अवहत्कश्यपो दितिम् ।
अदितिं च दनुं कद्रूं कीकसां विनतामपि ॥ ९ ॥

ಕಶ್ಯಪಃ = ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಗಳು. ವಿವಿಧಾಃ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ; ಪ್ರಜಾಃ = ಸಂತಾನಗಳನ್ನು (ಅಥವಾ) ಜನಗಳನ್ನು; ಸಿಸೃಕ್ಷುಃ (ಸನ್) = ಸೃಜಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ; ದಿತಿಂ = ದಿತಿದೇವಿಯನ್ನು; ಅದಿತಿಂ ಚ = ಅದಿತಿದೇವಿಯನ್ನೂ; ದನುಂ = ದನುದೇವಿಯನ್ನು; ಕದ್ರುಂ = ಕದ್ರು ದೇವಿಯನ್ನು; ಕೀಕಸಾಂ = ಕೀಕಸಾದೇವಿಯನ್ನು; ವಿನತಾಮಪಿ = ವಿನತಾದೇವಿಯನ್ನೂನು. ಅವಹತ್ = ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡರು ॥ ೯ ॥

दित्यामिति ॥ ततः कश्यपात्, दित्यां दैत्या असुराः, अभवन् ॥ सू ॥ दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्य इत्यपत्यार्थे विहितण्यप्रत्ययान्तस्य दैत्यपदस्य भाविनीं दित्यपत्यतां निमित्तीकृत्य 'शाटकावयन्तां' इत्यादाविव व्यवहार उपपादनीयः । अदित्यां च सुरा देवाः, पुनः ब्रह्मणस्सकाशादुत्पत्त्यनन्तरमपि, अभवन् । दनौ तु दानवाः असुरविशेषाः, अभवन् । दैत्यदानवयोरसुरत्वाविशेषेऽपि मातृभेदाद्भेद इति तुशब्दार्थः । कद्रौ नानाविधैर्विषैरुल्बणाः क्रूराः, नागास्सर्पाः, अभवन् ॥ १० ॥

दित्यां ततोऽभवन् दैत्या अदित्यां च सुराः पुनः ॥
दनौ तु दानवाः कद्रौ नागा नानाविषोल्बणाः ॥ १० ॥

ತತಃ = ಆ ಕಶ್ಯಪರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ದಿತ್ಯಾಂ = ದಿತಿದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ದೈತ್ಯಾಃ = ಅಸುರರು; ಅಭವನ್ = ಹುಟ್ಟಿದರು; ಅದಿತ್ಯಾಂಚ = ಅದಿತಿದೇವಿಯಲ್ಲಿಯು; ಸುರಾಃ = ದೇವತೆಗಳು; ಪುನಃ

= ಮತ್ತು; (ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಆಗಿರುವ ಕಾರಣ 'ಪುನಃ' ಎಂತ ಹೇಳಿದರು) ಅಭವನ್ = ಹುಟ್ಟಿದರು; ದನೌ ತು = ದನುದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೆ; ದಾನವಾಃ = ದಾನವರು; ಅಭವನ್ = ಹುಟ್ಟಿದರು । ಕದ್ರ್ವಾ = ಕದ್ರ್ರುದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ನಾನಾ, ವಿಷ, ಉಲ್ಬಣಾಃ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ, ವಿಷಗಳಿಂದ, ಕ್ರೂರಗಳಾದ; ನಾಗಾಃ = ಸರ್ಪಗಳು; ಅಭವನ್ = ಹುಟ್ಟಿದವು ॥ १० ॥

कीकसायामिति ॥ महान् आत्मा बुद्धिर्यस्य तस्य, कश्यपस्य, कीकसायां यातुधानाः राक्षसाः, विनतायां तु महत् वीर्यं पराक्रमो येषान्ते, पक्षिणो गरुडादिशकुन्ताः, सुता आसन् । असभुवि-धा.अक.कर्तरिलङ्. पर.प्र.ब. ॥ ११ ॥

कीकसायां यातुधाना विनतायां तु पक्षिणः ।
महावीर्यास्सुता आसन् कश्यपस्य महात्मनः ॥ ११ ॥

ಮಹಾ, ಆತ್ಮನಃ = ದೊಡ್ಡದಾದ, ಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳ; ಕಶ್ಯಪಸ್ಯ = ಕಶ್ಯಪರಿಗೆ; ಕೀಕಸಾಯಾಂ = ಕೀಕಸಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ಯಾತುಧಾನಾಃ = ರಾಕ್ಷಸರು; ವಿನತಾಯಾಂತು = ವಿನತಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೆ; ಮಹಾ, ವೀರ್ಯಾಃ = ಅಧಿಕವಾದ, ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ; ಪಕ್ಷಿಣಃ = ಗರುಡಾದಿಪಕ್ಷಿಗಳು; ಸುತಾಃ = ಮಕ್ಕಳಾಗಿ; ಅಸನ್ = ಆದರು ॥ ११ ॥

मानावानामिति ॥ कश्यपस्य आत्मजात् पुत्रात्, आदित्यात्सूर्यात् ॥ नि ॥ सूरसूर्यार्यमादित्येत्यमरः । मानवानां मनुष्याणां, पिता जनकः, महांश्चासौ प्राज्ञः पण्डितश्च महाप्राज्ञः, 'परमधार्मिकः' इत्यादाविवमहत्वं प्रज्ञयैव पर्यवस्यति । एतस्य मन्वतरस्य मनोरन्तरस्य भुक्तिकालस्य ईश्वरः, मनुर्नाम वैवस्वतमनुरिति प्रसिद्धः श्राद्धदेवः, जज्ञे अजायत ॥ १२ ॥

मानवानां पिता जज्ञ आदित्यात्कश्यपात्मजात् ।
मनुर्नाम महाप्राज्ञ एतन्मन्वन्तरेश्वरः ॥ १२ ॥

ಕಶ್ಯಪ, ಆತ್ಮಜಾತ್ = ಕಶ್ಯಪರ, ಮಗನಾದ; ಆದಿತ್ಯಾತ್ = ಸೂರ್ಯನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಮಾನವಾನಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ; ಪಿತಾ = ತಂದೆಯಾದ; ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞಃ = ದೊಡ್ಡಜ್ಞಾನಿಯಾದ; ಏತತ್, ಮನು, ಅನ್ತರ; ಈಶ್ವರಃ = ಈ (ವೈವಸ್ವತಾಖ್ಯನಾದ), ಮನುವಿನ, ಭುಕ್ತಿಕಾಲಕ್ಕೆ,

ಸ್ವಾಮಿಯಾದ. ಮನುಃ, ನಾಮ = (ವೈವಸ್ವತ) ಮನುವೆಂತ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನು (ಶ್ರಾದ್ಧದೇವನು); ಜಜ್ಞೆ = ಹುಟ್ಟಿದನು ॥ १२ ॥

तस्येति ॥ क्षुवतः क्षुतं कुर्वतः, तस्य मनोः, घ्राणात् नासापुटात्, श्रीमान् इक्ष्वाकुः, अभूत् लुङ् ॥ स इक्ष्वाकुः, तपः उपवासादिव्रतं, तप्त्वा कृत्वा, विरिञ्चाद्ब्रह्मणः, रङ्गस्य रङ्गाख्यविमानस्थानस्य, ईश्वरं स्वामिनं, हरिं नारायणं, लेभे प्राप । डुलभष्प्राप्तौ- धा.सक. कर्तरि लिट्.आत्म.प्र.ए ॥ आदौ ब्रह्मतपोलब्धं रङ्गविमानं लब्धुं वसिष्ठेनोपदिष्ट इक्ष्वाकुः ब्रह्माणं प्रति तपस्तेपे. तत्तपस्तुष्टश्चतुर्मुखः 'लोकानां तव च मुक्तये हरीच्छानुरोधेन मया दत्तमिदं विमानं अयोध्यायां अर्चयन्नास्व । त्वद्वंशभवो रामः विभीषणायेदं दास्यति । स चेदं नयमानः चोळेष्विदं स्थापयिष्यति ततश्चोळै-रभ्यर्चायिष्यमाणमिदं क्रमेण मामुपेष्यति' इत्यभिधाय विमानमिक्ष्वाकवे प्रादादित्यादि श्रीरङ्गमाहात्म्ये स्फुटम् ॥ १३ ॥

तस्य घ्राणादभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुः क्षुवतो मनोः ।
तपस्तप्त्वा विरिञ्चात्स लेभे रङ्गेश्वरं हरिम् ॥ १३ ॥

ಕ್ಷುವತಃ = ಸೀನುತ್ತಿರುವ; ತಸ್ಯ = ಅಂಥಾ; ಮನೋಃ = ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ; ಘ್ರಾಣಾತ್ = ಮೂಗಿನದೆಸೆಯಿಂದ; ಶ್ರೀಮಾನ್ = ಸಂಪತ್ತುವುಳ್ಳ; ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಃ = ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ರಾಜನು; ಅಭೂತ್ = ಹುಟ್ಟಿದನು . ಸಃ = ಆ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನು; ತಪಃ = ತಪಸ್ಸನ್ನು; ತಪ್ತ್ವಾ = ಮಾಡಿ; ವಿರಿಂಚಾತ್ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರದೆಸೆಯಿಂದ; ರಂಗ, ಈಶ್ವರಂ = ರಂಗವಿಮಾನಕ್ಕೆ, ಸ್ವಾಮಿಯಾದ; ಹರಿಂ = ನಾರಾಯಣದೇವರನ್ನು; ಲೇಭೆ = ಹೊಂದಿದನು ॥ १३ ॥

विकुक्षिरिति ॥ तस्य इक्ष्वाकोः, विकुक्षिः समभूत् अजायत । विकुक्षिस्तुगभूदिति पाठे तुक् पुत्र इत्यर्थः । स इक्ष्वाकुसंबन्धित्वादिना प्रसिद्धश्चासावन्वयः वंशश्च तस्मिन्, पुरञ्जयः पुरोगमः अग्रेसरः येषान्ते, शूराः पराक्रमिणः, राजानश्च ते ऋषयो ज्ञानिनश्च ते, परे अन्ये, व्यजायन्त । जनीप्रादुर्भावे - धा.अक. कर्तरिलङ्. आत्म. प्र.ब. ॥ १४ ॥

विकुक्षिस्समभूत्तस्य पुरञ्जयपुरोगमाः ।
तदन्वये व्यजायन्त शूरा राजर्षयः परे ॥ १४ ॥

ತಸ್ಯ = ಆ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ರಾಜಗೆ; ವಿಕುಕ್ಷಿಃ = ವಿಕುಕ್ಷಿರಾಜನು; ಸಮಭೂತ್ = ಹುಟ್ಟಿದನು। ತತ್, ಅನ್ವಯೆ = ಆ (ಇಕ್ಷ್ವಾಕ್ವಾದಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕಾರಣ) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ವಂಶದಲ್ಲಿ; ಪುರಂಜಯ, ಪುರೋಗಾಮಾಃ = ಪುರಂಜಯರಾಜನೆ, ಅಗ್ರಗಾಮಿಯಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಶೂರಾಃ = ಪರಾಕ್ರಮವಂತರಾದ, ರಾಜ, ಋಷಯಃ = ಅರಸರೂ, ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಆದಂಥಾ; ಪರೇ = ಮತ್ತು ಕೆಲವರು; ವ್ಯಜಾಯನ್ತ = ಹುಟ್ಟಿದರು ॥ १४ ॥

तस्मिन्निति ॥ तस्मिन्सूर्यसंबन्धित्वेन प्रसिद्धे, वंशे, अत्यन्तं भाग्यमैश्वर्यमस्यास्तीति तथोक्तः, दशरथः, बभूव । दश दिक्षु रथो यस्य स इति शाकपार्थिवादिसमानाश्रयणेनान्वर्थेयं संज्ञा । सः दशरथः, वैमानिकं विमानेभवं, विष्णुं रङ्गनाथं, अर्चन् पूजयन्सन्, अर्चपूजायामिति भ्वादौ पठितस्येदं रूपं, नतु चुरादौ पठितस्य । तेनार्चयन्निति भाव्यमिति न शङ्क्यम् । महतीं विशालां, महीं भूमिं, ररक्ष अपात् । रक्षपालने - धा. सक. कर्तरि. लिट्.पर.प्र.ए. ॥ १५ ॥

तस्मिन् वंशे दशरथो बभूवात्यन्तभाग्यवान् ।
सोऽर्चन्वैमानिकं विष्णुं ररक्ष महतीं महीम् ॥

ತಸ್ಮಿನ್ = (ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. ವಂಶೆ = ವಂಶದಲ್ಲಿ; ಅತ್ಯಂತ, ಭಾಗ್ಯವಾನ್ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನಾದ; ದಶರಥಃ = ದಶರಥರಾಜನು; ಬಭೂವ = ಹುಟ್ಟಿದನು; ಸಃ = ಆ ದಶರಥರಾಜನು; ವೈಮಾನಿಕಂ = ವಿಮಾನದಲ್ಲಿರುವ; ವಿಷ್ಣುಂ = ರಂಗನಾಥದೇವರನ್ನು; ಅರ್ಚನ್ (ಸನ್) = ಪೂಜಿಸುವನಾಗಿ; ಮಹತೀಂ = ದೊಡ್ಡದಾದ; ಮಹೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು; ರರಕ್ಷ = ರಕ್ಷಿಸಿದನು ॥ १५ ॥

तस्मिन् काल इति ॥ तस्मिन्दशरथराज्यसंबन्धिनि, काले, सर्वे सुरा देवाः, महद्भिर्बलाधिकैः राक्षसै रावणादिभिः पीडितास्सन्तः, दुग्धाब्धौ क्षीरसमुद्रे शेत इति तथोक्तं, शरण्यं शरणे साधुं, विष्णुं, शरणं, ययुः प्रापुः । याप्रापणे - धा.सक. कर्तरि लिट्.पर.प्र.ब. ॥ १६ ॥

तस्मिन् काले सुरास्सर्वे महाराक्षसपीडिताः ।
दुग्धाब्धिशायिनं विष्णुं शरण्यं शरणं ययुः ॥ १६ ॥

ತಸ್ಮಿನ್ = ಆ ದಶರಥರಾಜ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಕಾಲೇ = ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಸರ್ವೇ = ಸಮಸ್ತರಾದ; ಸುರಾಃ = ದೇವತೆಗಳು; ಮಹಾ, ರಾಕ್ಷಸ, ಪೀಡಿತಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಬಲಾಧಿಕರಾದ, ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ, ಬಾಧಿತರಾಗಿ. ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿ ಶಾಯಿನಂ = ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ, ಶಯನಮಾಡಿರುವ; ಶರಣ್ಯಂ = ಮರೆಹೊಗಲಿಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ವಿಷ್ಣುಂ = ನಾರಾಯಣ ದೇವರನ್ನು; ಶರಣಂ = ಮೊರೆಯನ್ನು; ಯಯುಃ = ಹೊಂದಿದರು ॥ ೧೬ ॥

त इति ॥ ते देवाः, श्रियो लक्ष्म्याः, पत्या भर्त्रा हरिणा, आदिष्टाः भुव्यवतारायाज्ञापितास्सन्तः, क्षितेर्भूमेर्मण्डले, शाखामृगः कपिरादिर्यस्य तथाविधश्चासौ भावो जन्म च तेन शाखामृगादीनां भावेन धर्मेण कपित्वादिना वा, जज्ञिरे जाताः । मारुतः वायुः, हनुमान् तन्नामकः, अभवत् ॥ १७ ॥

त आदिष्टाश्श्रियःपत्या जज्ञिरे क्षितिमण्डले ।
शाखामृगादिभावेन हनुमान्मारुतोऽभवत् ॥ १७ ॥

ತೇ = ಆ ದೇವತೆಗಳು; ಶ್ರಿಯಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರಿಗೆ; ಪತ್ಯಾ = ಗಂಡನಾದ ನಾರಾಯಣದೇವರಿಂದ. ಆದಿಷ್ಟಾಃ (ಸಂತಃ) = ಆಜ್ಞಪ್ತರಾಗಿ, ಕ್ಷಿತಿ, ಮಂಡಲೇ = ಭೂಮಿಯ, ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ; ಶಾಖಾಮೃಗ, ಆದಿ, ಭಾವೇನ = ಕಪಿಯೆ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಜನ್ಮದಿಂದ; ಜಜ್ಞಿರೆ = ಹುಟ್ಟಿದರು । ಮಾರುತಃ = ವಾಯುದೇವರು; ಹನುಮಾನ್ = ಹನುನ್ನಾಮಕರು; ಅಭವತ್ = ಆದರು ॥

अभयायेति ॥ ततः देवावतारानन्तरं, हरिः, सतां साधूनां, अभयाय भयाभावाय मुक्तये, राक्षसानां रावणादीनां, हत्यै संहाराय निरयप्रापणाय च, राम इति नाम यस्य स तथोक्तस्सन्, कौसल्यायां तन्नाम्न्यां दशरथज्येष्ठभार्यायां, अजायत आविरभूत् ॥ १८ ॥

अभयाय सतां हत्यै राक्षसानां ततो हरिः ।
रामनामा दशरथात्कौसल्यायामजायत ॥ १८ ॥

ತತಃ = ದೇವಾವತಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಹರಿಃ = ನಾರಾಯಣದೇವರು; ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ; ಅಭಯಾಯ = ಭಯಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ರಾಕ್ಷಸಾನಾಂ = ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ; ಹತ್ಯೈ = ನಾಶಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ; ರಾಮ, ನಾಮಾ (ಸನ್) = ರಾಮನೆಂತ; ಹೆಸರುವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ದಶರಥಾತ್

= ದಶರಥ ರಾಜನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಕೌಸಲ್ಯಾಯಾಂ = ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ಅಜಾಯತ = ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದರು ॥ ೧೮ ॥

तत इति ॥ ततो रामावतारानन्तरं, नृपात् राज्ञो दशरथात्, लक्ष्मणः शत्रुघ्नश्चेत्येतौ, सुमित्रायां द्वितीयायां दशरथभार्यायां, बभूवतुः जातौ । सदा, शुभे मङ्गळे रतः, भरतः, कैकेय्यां केकेयराजपुत्र्यां दशरथपत्न्यां, नृपात्, जज्ञे । अत्र पायस-विभागक्रमेण सुमित्रायां पुत्रद्वयस्य इतरयोश्चैकैकस्य च जननमन्यतोऽवसेयम् ॥ १९ ॥

ततो लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्रायां बभूवतुः ।
कैकेय्यां भरतो जज्ञे सदा शुभरतो नृपात् ॥ १९ ॥

ತತಃ = ರಾಮಾವತಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ನೃಪಾತ್ = ದಶರಥರಾಜನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಶತ್ರುಘ್ನೌ = ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರು; ಶತ್ರುಘ್ನನು - ಇವರುಗಳು; ಸುಮಿತ್ರಾಯಾಂ = ಸುಮಿತ್ರಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ಬಭೂವತುಃ = ಹುಟ್ಟಿದರು. । ಸದಾ = ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಶುಭ, ರತಃ = ಮಂಗಳದಲ್ಲಿ, ಆಸಕ್ತನಾದ. ಭರತಃ = ಭರತನು; ಕೈಕೆಯ್ಯಾಂ = ಕೈಕೆಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ನೃಪಾತ್ = ದಶರಥರಾಜನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಜಜ್ಞೆ = ಹುಟ್ಟಿದನು ॥ ೧೯ ॥

अभ्यवर्धन्तेति ॥ सम्यञ्चः शुभाः, सुकुमारकाः कोमलाः, कुमाराः बालाः, अभ्यवर्धन्त । वृधुवर्धने - धा.अक.कर्तरि लङ्.आत्म.प्र.ब. ॥ पिता दशरथः, चतुरैः निपुणैः, चतुर्भिः, पुत्रैः, अर्थैः धर्मार्थकाममोक्षैरिव, निर्बभौ रराज । भादीप्तौ-धा.अक.कर्तरि लिट् - पर.प्र.ए. । अत्रपुत्राणामर्थैस्साम्यं चतुष्टयेनोक्तमिति पूर्णोपमालङ्कारः ॥ २० ॥

अभ्यवर्धन्त सम्यञ्चः कुमारास्सुकुमारकाः ।
चतुर्भिश्चतुरैःपुत्रैः पितार्थैरिव निर्बभौ ॥ २० ॥

ಸಮ್ಯಂಚ = ಶುಭಕರರಾದ; ಸುಕುಮಾರಕಾಃ = ಕೋಮಲರಾದ; ಕುಮಾರಾಃ = ಬಾಲಕರು; ಅಭ್ಯವರ್ಧಂತ = ಬೆಳೆದರು. ಪಿತಾ = ತಂದೆಯಾದ ದಶರಥ ರಾಜನು; ಚತುರೈಃ = ನಿಪುಣರಾದ; ಚತುರ್ಭಿಃ = ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಗಳಾದ; ಪುತ್ರೈಃ = ಮಕ್ಕಳಿಂದ; ಅರ್ಥೈರಿವ =

(ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ) ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೋಪಾದಿಯಲಿ; ನಿರ್ಬಭೌ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು ॥ २० ॥

विश्वामित्र इति ॥ ततः कुमाराभिवृद्धिसमनन्तरं, विश्वस्य मित्रं सुहृद्विश्वामित्रनामा मुनिः ॥ सू ॥ मित्रे चर्षाविति विश्वशब्दान्त्याचो दीर्घः ॥ मित्रशब्दस्य पुल्लिङ्गता तु 'लिङ्गमशिष्यं लोकाश्रयत्वात्' इतिभाष्यवचनानुसारिणी । यज्ञं स्वेन क्रियमाणं निघ्नतः नाशयतः, श्रितादिषु निषिद्धषष्ठीकानां गम्यादीना-मुपसङ्ख्यानस्याभ्युपगतत्वान्न समासानुपपत्तिः । राक्षसानामीश्वरान्, निहन्तुं, नाथं स्वामिनं, सलक्ष्मणं, रमन्त इति रामाणां मुक्तानां देवं स्तुत्यं रामं, अनयत् स्वाश्रमं प्रतीतिशेषः । नीञ्प्रापणे - धा.द्विक.कर्तरि लङ्. पर. प्र.ए ॥ २१ ॥

विश्वामित्रस्ततो यज्ञनिघ्नतो राक्षसेश्वरान् ।
निहन्तुमनयन्नाथं रामदेवं सलक्ष्मणम् ॥ २१ ॥

ತತಃ = ಕುಮಾರಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ; ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ = ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು; ಯಜ್ಞ, ನಿಘ್ನತಃ = (ತಾವುಮಾಡುವ) ಯಜ್ಞವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವ; ರಾಕ್ಷಸೇಶ್ವರಾನ್ = ರಾಕ್ಷಸಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನು; ನಿಹಂತುಂ = ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ನಾಥಂ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ; ಸಲಕ್ಷ್ಮಣಂ = ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ರಾಮ, ದೇವಂ = ಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಸ್ತುತ್ಯರಾದ ರಾಮದೇವರನ್ನು. (ಸ್ವಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರತಿ = ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು). ಅನಯತ್ = ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋದರು ॥ २१ ॥

अटव्यामिति ॥ स रामः, अटव्यां ताटकां हत्वा, यज्ञस्य विश्वामित्रसंबन्धिनो विघ्नान्विघातुकान् सुबाह्वादींश्च, विधूय तिरस्कृत्य, सिद्धाश्रमं तपस्सिद्धजनाध्युषितत्वेन तन्नामकाश्रमं, एयिवान् प्राप्तस्सन् इणःक्वसुः । विदेहविषयं विदेहाख्यनृपपालितदेशम्, ययौ प्राप ॥ २२ ॥

अटव्यां ताटकां हत्वा स सिद्धाश्रममेयिवान् ।
विधूय यज्ञविघ्नांश्च विदेहविषयं ययौ ॥ २२ ॥

ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು; ಅಟವ್ಯಾಂ = ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ; ತಾಟಕಾಂ = ತಾಟಕೆಯನ್ನು;

ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಯಜ್ಞ, ವಿಘ್ನಾಂಶ್ಚ = ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು; ವಿಧೂಯ = ನಾಶಮಾಡಿ; ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮಂ = ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮವನ್ನು; ಏಯಿವಾನ್ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ; ವಿದೇಹ, ವಿಷಯಂ = ವಿದೇಹರಾಜನ, ದೇಶವನ್ನು; ಯಯೌ = ಹೊಂದಿದರು ॥ ೨೨ ॥

राजेति ॥ अथ मिथिलाप्रवेशानन्तरं, राजाद्यैः जनकादिभिः, पूजितः स रामः, ऐश्वरं ईश्वरस्य रुद्रस्य संबन्धि, धनुः, विभज्य भङ्क्त्वा, सुरेश्वरैर्देवश्रेष्ठैः, उच्चैराधिक्येन, स्तूयमानस्सन्, जानकीं सीतां, अलभिष्ट प्राप । लुङ् । अस्य 'डुलभष्प्राप्तौ' इति भ्वादिपठितादन्यत्वान्न सेट्त्वानुपपत्तिः ॥ २३ ॥

राजाद्यैः पूजितस्सोऽथ विभज्य धनुरैश्वरम् ।
जानकीमलभिष्टोच्चैः स्तूयमानस्सुरेश्वरैः ॥ २३ ॥

ಅಥ = ಮಿಥಿಲಾಪ್ರವೇಶಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ರಾಜ, ಅದ್ಯೈಃ = ಜನಕರಾಜನು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರಿಂದ; ಪೂಜಿತಃ = ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು; ಐಶ್ವರಂ = ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಧನುಃ = ಧನುಸ್ಸನ್ನು; ವಿಭಜ್ಯ = ಮುರಿದು; ಸುರೇಶ್ವರೈಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ; ಉಚ್ಚೈಃ = ಅಧಿಕವಾಗಿ; ಸ್ತೂಯಮಾನಃ (ಸನ್) = ಸ್ತುತಿಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಜಾನಕೀಂ = ಜನಕಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು; ಅಲಭಿಷ್ಟ = ಹೊಂದಿದರು ॥ ೨೩ ॥

गच्छन्निति ॥ देव्या सीतया, सह अयोध्यां स्वपुरीं, गच्छन्, वसिष्ठेन सहितः, अनुजेन लक्ष्मणेन सहितः, स रामः, कविर्बृहस्पतिः काव्यश्शुक्रश्चेत्येताभ्यां युतेन युक्तेन ज्योत्स्नायाश्चन्द्रिकायाः कान्तेन प्रियेणचन्द्रेण तुल्यं । सू - तेन तुल्यं क्रियाचेद्वतिरिति वतिः । व्यरोचत अराजत रुचदीप्तौ - धा.अक.कर्तरिलङ्.आत्म.प्र.ए. ॥ कविशब्दः, कवृवर्णन इत्यतो णिजन्तात्कवयतीति योगेन वा, एतत्पदस्यैव भागवततात्पर्ये आचार्यैः कृतव्याख्यानानुसारिरूढ्या वा बृहस्पतिवाचक इति बोध्यम् ॥ अत्र तुल्यार्थे विधीयमानेन वतिना सादृश्यप्रत्यायनादार्थी पूर्णोपमा ॥ २४ ॥

गच्छन् देव्या सहायोध्यां सवसिष्ठस्सहानुजः ।
कविकाव्ययुतज्योत्स्नाकान्तवत्स व्यरोचत ॥ २४ ॥

ದೇವ್ಯಾ = ಸೀತಾದೇವಿಯಿಂದ; ಸಹ = ಕೂಡಿ; ಅಯೋಧ್ಯಾಂ = ಅಯೋಧ್ಯಾ

ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು; ಗಚ್ಛನ್ = ಹೋಗುವ; ಸವಸಿಷ್ಠಃ = ವಸಿಷ್ಠರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ಸಹಾನುಜಃ = ತಮ್ಮನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು; ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ, ಯುತ, ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಕಾನ್ತವತ್ = ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು; ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು – ಇವರಿಂದ, ಯುಕ್ತನಾದ, ಬೆಳದಿಂಗಳಿಗೇ, ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲಿ; ವ್ಯರೋಚತ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು । ತಾ – ರಾಮದೇವರು ಚಂದ್ರನಂತೆ, ಸೀತಾದೇವಿಯು ಬೆಳದಿಂಗಳಂತೆ, ವಸಿಷ್ಠರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಂತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಂತೆ ಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದರು ॥ ೨೪ ॥

प्रविश्येति ॥ सुखमानन्दश्चित् ज्ञानं चेत्येत एव तनुश्शरीरं यस्य स रामः, नगरीमयोध्यां, प्रविश्य, तत्र स्वपुरे, पितरं दशरथं, तथा तद्वदेव, मातॄः कौसल्यादींश्च, प्रवन्द्य नत्वा, पौरैः पुरवासिभिः, पूजितस्सन् रेमे चिक्रीडे । रमुक्रीडायां - धा.अक.कर्तरि लिट्.आत्म.प्र.ए. । पूजितस्सर्वैरित्यपि कचित्पाठः ॥ २५ ॥

प्रविश्य नगरीं तत्र प्रवन्द्य पितरं तथा ।
मातॄश्च पूजितः पौरैस्स रेमे सुखचित्तनुः ॥ २५ ॥

ಸುಖ, ಚಿತ್, ತನುಃ = ಆನಂದವು, ಜ್ಞಾನವು – ಇವುಗಳು, ಶರೀರವಾಗಿವುಳ್ಳ; ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು. ನಗರೀಂ = ಅಯೋಧ್ಯಾಪುರವನ್ನು; ಪ್ರವಿಶ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ; ತತ್ರ = ಅಲ್ಲಿ; ಪಿತರಂ = ತಂದೆಯಾದ ದಶರಥರಾಜನನ್ನು; ತಥಾ = ಹಾಗೆ; ಮಾತೄಶ್ಚ = ತಾಯಿಯವರು ಗಳನ್ನೂ; ಪ್ರವನ್ದ್ಯ = ವಂದಿಸಿ; ಪೌರೈಃ = ಪುರವಾಸಿಜನರಿಂದ; ಪೂಜಿತಃ (ಸನ್) = ಮಾನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ರೇಮೆ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದರು ॥ ೨೫ ॥

रामेति ॥ दशरथः रामस्य राज्ये अभिषेकाय विध्युक्तस्नपनाय, मनः, दध्रे दधार ॥ धृञ्धारणे - धा.सक.कर्तरि लिट्.आत्म.प्र.ए. ॥ रामं राज्येऽभिषेचयितुमियेषेति भावः । स तु रामराज्याभिषेकस्तु, कैकेय्या भरतमात्रा, मम सुतः भरतः, गां भूमिं, अवेत् रक्षतु; इति, निजघ्ने विघातितः । हनहिंसागत्योः-धा. कर्म. लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ २६ ॥

रामराज्याभिषेकाय दध्रे दशरथो मनः ।
निजघ्ने स तु कैकेय्या मत्सुतो गामवेदिति ॥ २६ ॥

ದಶರಥಃ = ದಶರಥರಾಜನು; ರಾಮ, ರಾಜ್ಯ, ಅಭಿಷೇಕಾಯ = ರಾಮದೇವರಿಗೆ,

ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಮನಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನು; ದಧ್ರೇ = ಧರಿಸಿದನು. ಸ ತು = ಆ ಅಭಿಷೇಕವಾದರೋ; ಕೈಕೇಯ್ಯಾ = ಕೈಕೇಯೀದೇವಿಯಿಂದ; ಮತ್, ಸುತಃ = ನನ್ನ; ಮಗನು; ಗಾಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು; ಅವೇತ್ = ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಇತಿ' = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ನಿಜಘ್ನೇ = ವಿಘಾತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ॥ २६ ॥

रामदेवइति ॥ रामदेवः, ततः स्वपुरात् अभिषेकविघ्नानन्तरं वा, सीता च लक्ष्मणश्चेत्येताभ्यां समन्वितो युक्तस्सन्, अशेषान् समस्तान्, राक्षसान्, अपि स्वेच्छया, पलायितानां किर्मीरहिडिम्बादीनां शरणागतानां विभीषणादीनां च त्यागादिति भावः । वत्स्यन् हनिष्यन् हन्तुमिच्छन् सन्, वनंप्रति, ययौ जगाम । हन्तुमिति, धक्ष्यन्नित्यपि क्वचित्पाठः ॥ २७ ॥

रामदेवस्ततस्सीतालक्ष्मणाभ्यां समन्वितः ।
वनं प्रति ययौ वत्स्यन्नशेषानपि राक्षसान् ॥ २७ ॥

ರಾಮದೇವಃ =ರಾಮದೇವರು; ತತಃ = ತಮ್ಮಪಟ್ಟಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ; (ಅಥವಾ) ಅಭಿಷೇಕವಿಘಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣಾಭ್ಯಾಂ = ಸೀತಾದೇವಿಯು, ಲಕ್ಷ್ಮಣನು–ಇವರುಗಳಿಂದ; ಸಮನ್ವಿತಃ (ಸನ್) = ಯುಕ್ತರಾಗಿ; ಅಶೇಷಾನ್ = ಸಮಸ್ತರಾದ; ರಾಕ್ಷಸಾನ್ = ರಾವಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು; ಅಪಿ = ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ; ವತ್ಸ್ಯನ್ (ಸನ್) ಸಂಹರಿಸುವರಾಗುತ್ತಾ; ವನಂಪ್ರತಿ = ವನವನ್ನು ಕುರಿತು; ಯಯೌ = ಹೋರಟರು ॥ २७ ॥

ध्वस्तेति ॥ रामः, अनु अनन्तरं जन्म जननं यस्य तेन अवरजेन, लक्ष्मणेन, लङ्काया ईशस्य राज्ञो रावणस्य भगिनीं स्वसारं, राक्षसीं शूर्पणखां, ध्वस्तौ छिन्नौ कर्णौ श्रोत्रे यस्यास्तां, विगता घोणा नासा यस्यास्तां च, कारयामास अकारयत् ॥ २८ ॥

ध्वस्तकर्णां विघोणां च कारयामास राक्षसीम् ।
लङ्केशभगिनीं रामो लक्ष्मणेनानुजन्मना ॥ २८ ॥

ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಅನುಜನ್ಮನಾ = ತಮ್ಮನಾದ; ಲಕ್ಷ್ಮಣೇನ = ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರಿಂದ; ಲಂಕಾ, ಈಶ, ಭಗಿನೀಂ = ಲಂಕಾಪುರಕಕ್ಕೆ, ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ರಾವಣನ, ತಂಗಿಯಾದ; ರಾಕ್ಷಸೀಂ = ರಾಕ್ಷಸಿಯಾದ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯನ್ನು; ಧ್ವಸ್ತ, ಕರ್ಣಾಂ = ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳವಳನ್ನು; ವಿಘೋಣಾಂಚ = ಮೂಗಿಲ್ಲದವಳನ್ನೂ; ಕಾರಯಾಮಾಸ = ಮಾಡಿಸಿದರು ॥ ೨೮ ॥

रामेति ॥ रामेण विप्रकृतश्शूर्पणखाविरूपीकरणेनावमानितः, क्रव्यं मांसमत्ति भक्षयतीति क्रव्यात् राक्षसः, दूषणेन तन्नामकेन बन्धुना संयुतः, खरः तदाख्यो रावणबन्धुः, अनीकेन सैन्येन सहितस्सन्, प्रतिकर्मणः प्रतीकारस्य चिकीर्षया कर्तुमिच्छया, आजगाम ॥ गम्लृगतौ - सक. कर्तरि. लिट्. पर. प्र. ए. ॥ २९ ॥

रामविप्रकृतः क्रव्यात्प्रतिकर्मचिकीर्षया ।
आजगाम सहानीकः खरो दूषणसंयुतः ॥ २९ ॥

ರಾಮ, ವಿಪ್ರಕೃತಃ = ರಾಮದೇವರಿಂದ, ಅವಮಾನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರವ್ಯ, ಅತ್ = ಮಾಂಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವರಾಕ್ಷಸನಾದ; ದೂಷಣ, ಸಂಯುತಃ = ದೂಷಣನಿಂದ, ಯುಕ್ತನಾದ; ಖರಃ = ಖರನೆಂತೆಂಬುವ ರಾಕ್ಷಸನು; ಸಹಾನೀಕಃ (ಸನ್) = ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ; ಪ್ರತಿಕರ್ಮ, ಚಿಕೀರ್ಷಯಾ = ಪ್ರತಿವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ, ಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯಿಂದ; ಆಜಗಾಮ = ಬಂದನು ॥ ೨೯ ॥

तानिति ॥ राजीवलोचनः कमलनयनः, रमानाथः, परः पूर्ण आनन्दो यस्य सः, रामः तान् खरादीन् चतुर्दशसहस्रसङ्ख्याकान्, सुराणां कार्यं भूभारहरणमेवार्थः प्रयोजनं तस्य सिद्धये लाभाय, लीलया अनायासेनैव, जघान । हनहिंसागत्योः - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । राजीवलोचन इति लुप्तोपमा ॥ ३० ॥

तान् जघान रमानाथो रामो राजीवलोचनः ।
लीलयैव परानन्दस्सुरकार्यार्थसिद्धये ॥ ३० ॥

ರಾಜೀವ, ಲೋಚನಃ = ಕಮಲ (ದಳ) ದೋಪಾದಿಯಲಿ, ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ರಮಾ, ನಾಥಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರಿಗೆ, ಪತಿಯಾದ; ಪರ, ಆನಂದಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಸುಖವುಳ್ಳ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ತಾನ್ = ಖರಾದಿಗಳನ್ನು; ಸುರ, ಕಾರ್ಯ, ಅರ್ಥ, ಸಿದ್ಧಯೇ = ದೇವತೆಗಳ, ಕಾರ್ಯವಾದ ಭೂಭಾರಹರಣವೆಂಬ, ಪ್ರಯೋಜನದ, ಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಲೀಲಯೈವ = ಆಟದಿಂದಲೇ; ಜಘಾನ = ಸಂಹರಿಸಿದರು ॥ ೩೦ ॥

अनेकराक्षससंहारः कथमेकेन रामेणाकारीत्याशङ्कामाभूदित्याह - राम इति ॥ पुरस्तादग्रतः, रामः, परतः पृष्ठभागेपि, रामः, दिक्षु प्राच्यादिषु, रामः परं राम एव, विदिक्षु आग्नेयादिकोणेषु, रामः, इत्येवं, अनन्तैः सङ्ख्यापरिच्छेदशून्यैः रामैः रामरूपैः, अरातीन् शत्रून् खरादीन्, निघ्नन् संहरन्, विश्वं पूर्णं रूपं यस्य सः, रामः, विरराज ॥ राजृदीप्तौ- धा. अक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ इन्द्रवज्रा वृत्तम् ॥ स्यादिन्द्रवज्रा ततजास्ततोगाविति लक्षणात् । सर्गान्तत्वाद्वृत्तभेद इति शुभम् ॥ ३१ ॥

रामःपुरस्तात्परतोऽपि रामो रामःपरं दिक्षु विदिक्षु रामः ।
रामैरनन्तैरिति विश्वरूपो निघ्नन्नरातीन्विरराज रामः ॥ ३१ ॥

ಒಬ್ಬರಿಂದ ಅನೇಕರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಹಾರ ಜರುಗಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-ಪುರಸ್ತಾತ್ = ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಪರತೋಽಪಿ = ಹಿಂಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯು; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ದಿಕ್ಷು = ಪೂರ್ವಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ; ರಾಮಃ ಪರಂ = ರಾಮದೇವರೇ; ವಿದಿಕ್ಷು = ಆಗ್ನೇಯಾದಿಕೋಣಗಳಲ್ಲಿ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಅನಂತೈಃ = ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದ; ರಾಮೈಃ = ರಾಮರೂಪಗಳಿಂದ; ಅರಾತೀನ್ = ಶತ್ರುಗಳಾದ ಖರಾದಿಗಳನ್ನು; ನಿಘ್ನನ್ = ಸಂಹರಿಸುವ; ವಿಶ್ವ, ರೂಪಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ರೂಪವುಳ್ಳ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ವಿರರಾಜ = ಒಪ್ಪಿದರು ॥ ३१ ॥

इतीति ॥ श्रीमतां कवीनां कुलस्य तिलकानामलङ्कारायमाणानां श्रीमतां त्रिविक्रमपण्डिताचार्याणां सुतेन श्रीमता नारायणपण्डिताचार्येण विरचितायां, मणिमञ्जर्यां अवश्यवेदनीयार्थरत्नग्रथितत्वेन तन्नाम्न्यां कृतौ ॥ प्रथमः सर्गः, इति समाप्तः ॥

इति श्रीमत्कविकुलतिलक श्रीमत्त्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत
श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचितायां
मणिमञ्जर्यां प्रथमस्सर्गः ॥

ಶ್ರೀಮತ್, ಕವಿ, ಕುಲ, ತಿಲಕ, ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ, ಸುತ, ಶ್ರೀಮತ್, ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ, ವಿರಚಿತಾಯಾಂ = ಸಂಪತ್ತುವುಳ್ಳ, ಕವಿಗಳ, ವಂಶಕ್ಕೆ, ತಿಲಕ

ಸ್ಥಾನೀಯರಾದ, ಸಂಪತ್ತುವುಳ್ಳ; ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ, ಮಕ್ಕಳಾದ, ಸಂಪತ್ತುವುಳ್ಳ, ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಕೃತವಾದ. ಮಣಿ, ಮಂಜರ್ಯಾಂ = ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ ರೂಪರತ್ನಗಳಿಗೆ, ಮಂಜರಿಯಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಥಮ = ಮೊದಲನೆಯದಾದ; ಸರ್ಗಃ = ಸರ್ಗವು; ಇತಿ = ಮುಗಿಯಿತು ॥

श्रीमन्नृसिंहवर्यानुग्रहजप्रज्ञराघवेन्द्रेण ।
मणिमञ्जरीप्रकाशो रचिते पूर्णोऽयमादिमस्सर्गः ॥ १ ॥

श्रीमदानन्दतीर्थगुरुभ्यो नमः

द्वितीयसर्ग प्रारम्भः

अस्मिन् सर्गे सङ्क्षेपतोऽवशिष्ठरामकथां सामग्र्येण निरूपयति — तत इत्यादिना ।। ततः खरादिवधानन्तरं, लक्ष्मणेन सहिते, रामे, दूरं स्वाश्रमाद्विप्रकृष्टदेशं, गते सति, । रामे लक्ष्मणे दूरं गत इत्यर्थः । अतो रामलक्ष्मणयोरेकदा प्रस्थानाभावेन एककालीनदूरगमनाभावात्कथं सह लक्ष्मणे रामे दूरंगत इत्युक्तिरिति शङ्कानवकाशः, सह पदार्थस्य साहित्यस्तैकक्रियान्वयित्वमात्ररूपत्वात्, ''तेनसहेति तुल्ययोगे'' इतिसमासविधायकसूत्रे तुल्ययोगस्याप्येकक्रियान्वयित्वरूपस्येवाभिमतत्वसम्भवात् । एककालीनक्रियान्वय एव तुल्ययोग इति पक्षेऽपि प्रकृते न दोषः, रामसंबन्धिन्या लक्ष्मणसंबन्धिन्याश्च दूरगमनक्रियाया एककालीनत्वस्य युक्तत्वात्, रामक्रियाप्राप्तस्य लक्ष्मणक्रियाप्राप्तस्य च देशस्य भिन्नत्वेपि तयोः सीतास्थितिदेशापेक्षया दूरत्वाबाधादिति ध्येयम् ।। केचित्तुदूरंगते रामे सह लक्ष्मणे सतीति योजयन्ति । तत्तु रामलक्ष्मण-योर्मेलनकालः रावणकर्तृकसीताहरणकालश्चैक इत्यत्र साधक प्रमाणभावाच्चिन्त्यम् ।। ''यस्य च भावेन भावलक्षणम्'' इति सूत्रेण अनिर्ज्ञातकालक्रियापरिच्छेदक-निर्ज्ञातकालक्रियाश्रयबोधकपदोत्तरमेव सप्तमीविधानादिति दिक् ।। रावणः, इयं दृश्यमाना, सीता, मया नीयते, इति, मत्वा ज्ञात्वा, सीताकल्पितामिन्द्राधिष्ठतितया भाषणादिव्य-वहारकर्त्रीं सीताकृतिं सीतात्वेन भ्रान्त्वेत्यर्थः । तस्यास्सीताया आकृतिं प्रतिकृतिं, निन्ये । लङ्कां प्रतीतिशेषः, द्विकर्मकत्वात् । नीञ्प्रापणे - धा.द्विक. (नीयते - कर्मणि लट्. निन्ये-कर्तरि लिट्) आत्म.प्र.ए. ।। १ ।।

ततो दूरं गते रामे रावणस्सह लक्ष्मणे ।
सीतेयं नीयत इति मत्वा निन्ये तदाकृतिम् ।। १ ।।

ಅವಶಿಷ್ಟರಾಮಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ।। ತತಃ = ರಾಮದೇವರು; ದೂರಂ = (ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ) ದೂರಪ್ರದೇಶವನ್ನು; ಗತೆ (ಸತಿ) = ಸೇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ; (ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಮದೇವರು ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರು ಕೂಡ

ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂತಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಹೊರಟು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರಲಾಗಿ ಎಂತ ಅಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ) ರಾವಣಃ = ರಾವಣನು; ಇಯಂ = ಈ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ; ಸೀತಾ = ಸೀತಾದೇವಿಯು; ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ; ನೀಯತೆ = ತೆಗದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಮತ್ವಾ = ಭ್ರಮಿಸಿ; ತತ್, ಆಕೃತಿಂ = ಆ ಸೀತಾದೇವಿಯವರ, ಆಕಾರವನ್ನು (ಲಂಕಾಂ ಪ್ರತಿ = ಲಂಕಾಪುರವನ್ನು ಕುರಿತು). ನಿನ್ಯೆ = ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋದನು. ತಾ. - ಸೀತಾಕೃತಿಯನ್ನು ಸೀತಾಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದನೆಂತ ಭಾವ ॥ ೧ ॥

निजसीता क्वासीदित्यत आह—रामेति ॥ रामस्य अन्तिके समीपे, स्थिता, सीता, मन्दैः अज्ञैः, न समदृश्यते दृश्यमाना नाभूत् ॥ दृशिर्प्रेक्षणे — धा. कर्मणि लङ्. आत्म. प्र. ए. ॥ नित्यं अवियोगो रामविरहाभावोऽस्या अस्तीतितथोक्ता, सीता, रूपान्तरेण, कैलासं तन्नामकं शिवावासस्थानं, गता प्राप्ता । एकेन रूपेणादृश्या रामनिकटे अभूत्, रूपन्तरेण कैलासमगादिति भावः ॥ २ ॥

रामान्तिके स्थिता देवी न मन्दैस्समदृश्यत ।
रूपान्तरेण कैलासं गता नित्यावियोगिनी ॥ २ ॥

ಸೀತಾದೇವಿಯಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ರಾಮ, ಅನ್ತಿಕೇ = ರಾಮದೇವರ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ; ಸ್ಥಿತಾ = ಇದ್ದಂಥಾ; ದೇವೀ = ಸೀತಾದೇವಿಯವರು; ಮನ್ದೈಃ = ಅಜ್ಞರಿಂದ; ನ ಸಮದೃಶ್ಯತ = ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯ, ಅವಿಯೋಗಿನೀ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯು, ಪತಿವಿಯೋಗರಹಿತರಾದ; ದೇವೀ = ಸೀತಾದೇವಿಯವರು; ರೂಪಾನ್ತರೇಣ = ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಿಂದ; ಕೈಲಾಸಂ = ಕೈಲಾಸಲೋಕವನ್ನು; ಗತಾ = ಸೇರಿದರು ॥ ೨ ॥

नित्यमिति ॥ निजां, देवीं सीतां, नित्यं, पश्यन्, पूर्णेन नित्याभिव्यक्तेन सन्तोषेण सम्भृतः पूर्णः, रामः, देवी सीता, न दृश्यते इति अतो हेतोः, सङ्कटवान् दुःखवानिव, अभूत् । असुरजनव्यामोहाद्यर्थं दुःखं प्रादर्शयदिति ध्येयम् ॥ ३ ॥

नित्यं पश्यन्निजां देवीं पूर्णसन्तोषसम्भृतः ।
रामो न दृश्यते देवीत्यभूत्सङ्कटवानिव ॥ ३ ॥

ನಿಜಾಂ = ಸ್ವಕೀಯರಾದ; ದೇವೀಂ = ಸೀತಾದೇವಿಯವರನ್ನು; ನಿತ್ಯಂ = ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಪಶ್ಯನ್ = ನೋಡುತ್ತಿರುವಂಥಾ; ಪೂರ್ಣ, ಸಂತೋಷ, ಸಂಭೃತಃ = ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಸಂತೋಷದಿಂದ, ತುಂಬಿರುವ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ದೇವೀ = ಸೀತಾದೇವಿಯು; ನ ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಇತಿ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ; ಸಂಕಟವಾನಿವ = ದುಃಖವುಳ್ಳವನೋಪಾದಿಯಲಿ; ಅಭೂತ್ = ಇದ್ದರು ॥ ३ ॥

प्रभञ्जनेति ॥ प्रभञ्जनस्य वायोः सुतः, श्रीमान्, निरञ्जनः, निर्दोषः, अञ्जनाया अपत्यं पुमान् आञ्जनेयो हनुमान्, भक्त्या सम्पूर्णस्सन्, राजीवलोचनं कमलनयनं, रामं, ननाम ववन्दे । णमुप्रह्वत्वेशब्देच — धा.सक. कर्तरि लिट्, पर. प्र. ए. ॥ ४ ॥

प्रभञ्जनसुतश्श्रीमानाञ्जनेयो निरञ्जनः ।
ननाम भक्तिसम्पूर्णो रामं राजीवलोचनम् ॥ ४ ॥

ಪ್ರಭಂಜನ, ಸುತಃ = ವಾಯುದೇವರ, ಮಕ್ಕಳಾದ; ಶ್ರೀಮಾನ್ = ಕಾಂತಿಮಂತರಾದ; ನಿರಂಜನಃ = ದೋಷರಹಿತರಾದ; ಆಂಜನೇಯಃ = ಅಂಜನಾಪುತ್ರರಾದ ಹನುಮಂತದೇವರು; ಭಕ್ತಿ, ಸಂಪೂರ್ಣಃ (ಸನ್) = ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಪೂರ್ಣರಾಗಿ; ರಾಜೀವ, ಲೋಚನಂ = ಕಮಲ (ದಳ) ದೋಪಾದಿಯಲಿ, ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ರಾಮಂ = ರಾಮದೇವರನ್ನು; ನನಾಮ = ವಂದಿಸಿದರು ॥ ४ ॥

रामेति ॥ स हनुमान्, निर्दुःख दुःखरहितः, आनन्देन सुखेनलीला सृष्ट्यादौ प्रवृत्तिरात्मा स्वभावो यस्य तत्संबुद्धिः । श्रु - देवस्यैष स्वभावोयमितिश्रुतेः । यद्वा एकपदमेतत् । तदा निर्दुःखो दुःखसंभिन्न आनन्दस्सुखं यस्येति बहुव्रीहिः । स्वामिन्प्रभो, हे राम, तुभ्यं, नमः ॥ त्वं, दुष्टान् रावणादीन्, जहि संहर । हनहिंसागत्योः — धा. सक. कर्तरिलोट्. पर. म. ए. । निजान्, अव पाहि । अवरक्षणे - धा.सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ए । इति, निजं, गुरुं पितरमुपदेशकं च रामं, अस्तौत् तुष्टाव । ष्टुञ्स्तुतौ - धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. प्र. ए.॥ ५ ॥

राम स्वामिन्नमस्तुभ्यं दुष्टान्जहि निजानव ।
निर्दुःखानन्दलीलात्मन्नित्यस्तौत्स निजं गुरुम् ॥ ५ ॥

ನಿರ್ದುಃಖ = ದುಃಖರಹಿತನಾದ; ಆನಂದ, ಲೀಲಾ, ಆತ್ಮನ್ = ಸುಖದಿಂದ ಆಟದ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಸ್ವಾಮಿನ್ = ಪ್ರಭುವಾದ; ಹೇರಾಮ = ಎಲೈ ರಾಮದೇವರೇ; ತುಭ್ಯಂ = ನಿಮಗೋಸ್ಕರ; ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು; ತ್ವಂ = ನೀವು; ದುಷ್ಟಾನ್ = ದುಷ್ಟರನ್ನು; ಜಹಿ = ಸಂಹರಿಸಿರಿ; ನಿಜಾನ್ = ಸ್ವಜನರನ್ನು; ಅವ = ರಕ್ಷಿಸಿರಿ; ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ನಿಜಂ = ಸ್ವಕೀಯರಾದ; ಗುರುಂ = ತಂದೆಯು ಮತ್ತು ಉಪದೇಶಕರು ಆದ ರಾಮದೇವರನ್ನು; ಅಸ್ತೌತ್ = ಸ್ತುತಿಸಿದರು ॥ ೫ ॥

स इति ॥ स रामः, वनान्तरमन्यद्वनं, आसाद्य प्राप्य, सुग्रीवं तन्नामानं कपिराजं, ऐक्षत अपश्यत् । ईक्षदर्शने - धा.सक. कर्तरि लङ् आत्म. प्र. ए. । तेन सुग्रीवेण, सख्यं स्नेहं, समासाद्य, तस्य सुग्रीवस्याग्रजं वालिनं, निजघान ॥ ६ ॥

स वनान्तरमासाद्य रामस्सुग्रीवमैक्षत ।
तेन सख्यं समासाद्य निजघान तदग्रजम् ॥ ६ ॥

ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು; ವನಾನ್ತರಂ = ಮತ್ತೊಂದು ವನವನ್ನು; ಆಸಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಸುಗ್ರೀವಂ = ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು; ಐಕ್ಷತ = ಕಂಡರು; ತೇನ = ಆ ಸುಗ್ರೀವನಿಂದ; ಸಖ್ಯಂ = ಸ್ನೇಹವನ್ನು; ಸಮಾಸಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ತತ್, ಅಗ್ರಜಂ = ಆ ಸುಗ್ರೀವನ, ಅಣ್ಣನಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು; ನಿಜಘಾನ = ಸಂಹರಿಸಿದರು ॥ ೬ ॥

तत इति ॥ ततः राज्यलाभानन्तरं, सुग्रीवेण संदिष्टाः आज्ञप्ताः, निपुणाः कुशलाः, वीराः आरब्धान्तगामिनः, वानराः कपयः, सीतायाः मार्गणे अन्वेषणे तत्परा आसक्तास्सन्तः, सर्वशस्समस्तासु, दिक्षु, प्रसस्रुः सञ्चरुः । सृगतौ - धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. । अत्र वानरपदार्थस्य क्रियान्वयोत्तरं निपुणादिविशेषणानां सत्त्वेपि तेषामुत्थिताकांक्षत्वान्न समाप्तपुनरात्तानदोषः, उत्थाप्याकाक्षया विशेषणान्वय एव तस्यदोषात्वाङ्गीकारात् ॥ ७ ॥

ततस्सुग्रीवसंदिष्टा वानरा दिक्षु सर्वशः ।
प्रसस्रुर्निपुणा वीरास्सीतामार्गणतत्पराः ॥ ७ ॥

ತತಃ = ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸುಗ್ರೀವ, ಸನ್ದಿಷ್ಟಾಃ = ಸುಗ್ರೀವನಿಂದ, ಆಜ್ಞಪ್ತರಾದ;

ನಿಪುಣಾಃ = ಕುಶಲರಾದ; ವೀರಾಃ = ಪರಾಕ್ರಮವಂತರಾದ; ವಾನರಾಃ = ಕಪಿಗಳು; ಸೀತಾ, ಮಾರ್ಗಣ, ತತ್ಪರಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಸೀತಾದೇವಿಯವರ, ಹುಡುಕೋಣದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ; ಸರ್ವಶಃ = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ; ದಿಕ್ಷು = ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ; ಪ್ರಸಸ್ರುಃ = ಸಂಚರಿಸಿದರು ॥ ೭ ॥

दक्षिणामिति ॥ हनुमान्, दक्षिणां, ककुभं दिशं, गत्वा प्राप्य, अम्भसां निधिं समुद्रं, अलुक्समासः । अतिलङ्घ्य लङ्कां गतस्सन्, सीताकृतिं, अवैक्षत अपश्यत् । ततो लङ्कामिति पाठे गत इतिशेषः ॥ ८ ॥

दक्षिणां ककुभं गत्वा हनुमानम्भसां निधिम् ।
अतिलङ्घ्य गतो लङ्कां सीताकृतिमवैक्षत ॥ ८ ॥

ಹನುಮಾನ್ = ಹನುಮಂತದೇವರು; ದಕ್ಷಿಣಾಂ = ದಕ್ಷಿಣದ್ದಾದ; ಕಕುಭಂ = ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು; ಗತ್ವಾ = ಹೋಗಿ; ಅಮ್ಭಸಾಂ, ನಿಧಿಂ = ನೀರುಗಳಿಗೆ, ಆಧಾರವಾದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು; ಅತಿಲಂಘ್ಯ = ದಾಟಿ; ಲಂಕಾಂ = ಲಂಕೆಯನ್ನು; ಗತಃ (ಸನ್) = ಸೇರಿದವರಾಗಿ; ಸೀತಾ, ಆಕೃತಿಂ = ಸೀತಾದೇವಿಯವರ, ಆಕಾರವನ್ನು; ಅವೈಕ್ಷತ = ಕಂಡರು ॥ ೮ ॥

रामेति ॥ असौ हनुमान्, रामस्य अङ्गुळीयकमूर्मिकां, देव्यै सीताकृत्यै, दत्वा, ततस्सीताकृतेः, चूडामणिं शिरोरत्नं, सङ्गृह्य उपादाय, जानकीं सीताप्रतिकृतिं, भक्त्या, नत्वा, तरुं वृक्षं, आरुहत् । रुहबीजजन्मनीतिपठितादन्यः– धा.सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए ॥ ९ ॥

रामाङ्गुळीयकं देव्यै दत्वा चूडामणिं ततः ।
सङ्गृह्य जानकीं भक्त्या नत्वाऽसावारुहत्तरुम् ॥ ९ ॥

ಅಸೌ = ಈ ಹನುಮಂತದೇವರು; ರಾಮ, ಅಂಗುಳೀಯಕಂ = ರಾಮದೇವರ, ಉಂಗರವನ್ನು; ದೇವ್ಯೈ = ಸೀತಾಕೃತಿಗೋಸ್ಕರ; ದತ್ವಾ = ಕೊಟ್ಟು; ತತಃ = ಸೀತಾಕೃತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಚೂಡಾಮಣಿಂ = ಶಿರೋರತ್ನವನ್ನು; ಸಂಗ್ರಹ್ಯ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿ; ಜಾನಕೀಂ = ಸೀತಾದೇವೀಯವರನ್ನು; ಭಕ್ತ್ಯಾ = ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ; ನತ್ವಾ = ವಂದಿಸಿ; ತರುಂ = ವೃಕ್ಷವನ್ನು; ಆರುಹತ್ = ಏರಿದರು ॥ ९ ॥

वनमिति ॥ मारुतस्य वायोरपत्यं पुमान्मारुतिर्हनुमान्, उच्चैरधिकं, वनं शिंशुपावनं, विशकलय्य उत्पाट्य, अक्षपूर्वकान्, राक्षसान्, निहत्य, पुच्छगतेन वह्निना, अग्निना, लङ्कां, अदहत् भस्मीचकार । दहभस्मीकरणे - धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ १० ॥

वनं विशकलय्योच्चै राक्षसानक्षपूर्वकान् ।
निहत्य मारुतिर्लङ्कामदहत्पुच्छवह्निना ॥ १० ॥

ಮಾರುತಿಃ = ವಾಯುದೇವರಪುತ್ರರಾದ ಹನುಮಂತದೇವರು; ಉಚ್ಚೈಃ = ಅಧಿಕವಾಗಿ; ವನಂ = ಶಿಂಶುಪಾವನವನ್ನು; ವಿಶಕಲಯ್ಯ = ನಾಶಮಾಡಿ; ಅಕ್ಷ, ಪೂರ್ವಕಾನ್ = ಅಕ್ಷಕುಮಾರನೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ; ರಾಕ್ಷಸಾನ್=ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು; ನಿಹತ್ಯ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಪುಚ್ಛ, ವಹ್ನಿನಾ = ಬಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ; ಲಂಕಾಂ = ಲಂಕೆಯನ್ನು; ಅದಹತ್ = ಭಸ್ಮೀಕರಿಸಿದರು ॥ ೧೦ ॥

ततइति ॥ ततः लङ्कादहनानन्तरं, स हनुमान्, रत्नाकरं समुद्रं, तीर्त्वा उल्लङ्घ्य, वानरेन्द्रैर्जाम्बुवदादिभिः, सभाजितः पूजितस्सन्, रामाय, रामं सन्तोषयितुं । सू — क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी । प्राप्य गत्वा, चूडामणिं सीतादत्तां, दत्वा, धन्यः कृतार्थस्सन्, अनमत् अवन्दत ॥ ११ ॥

ततो रत्नाकरं तीर्त्वा वानरेन्द्रैस्सभाजितः ।
दत्वा चूडामणिं धन्यः प्राप्य रामाय सोऽनमत् ॥ ११ ॥

ತತಃ = ಲಂಕಾದಹನಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು; ರತ್ನಾಕರಂ = ಸಮುದ್ರವನ್ನು; ತೀರ್ತ್ವಾ = ದಾಟಿ; ವಾನರೇಂದ್ರೈಃ = ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಜಾಂಬವಾದಿಗಳಿಂದ; ಸಭಾಜಿತಃ (ಸನ್) = ಮಾನಿತರಾಗಿ; ರಾಮಾಯ = ರಾಮದೇವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ; ಪ್ರಾಪ್ಯ = ನಡೆದು; ಚೂಡಾಮಣಿಂ = ಶಿರೋರತ್ನವನ್ನು; ದತ್ವಾ = ಕೊಟ್ಟು; ಧನ್ಯಃ (ಸನ್) = ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗಿ; ಅನಮತ್ = ವಂದಿಸಿದರು ॥ ೧೧ ॥

राम इति ॥ रामः, हनुमता, धीर्ज्ञानममस्यास्तीति धीमता, लक्ष्मणेन, ससैन्येन सैन्येन सहितेन, सुग्रीवेण च, सार्धं सह, कीनाशस्य यमस्य हरितं दिशं दक्षिणां, ययौ ॥ नि । कृतान्तेपुंसि कीनाश इत्यमरः ॥ १२ ॥

रामो हनुमता सार्धं लक्ष्मणेन च धीमता ।
सुग्रीवेण ससैन्येन कीनाशहरितं ययौ ॥ १२ ॥

ರಾಮಃ =ರಾಮದೇವರು; ಹನುಮತಾ = ಹನುಮಂತದೇವರಿಂದ; ಧೀಮತಾ = ಬುದ್ಧಿಮಂತರಾದ; ಲಕ್ಷ್ಮಣೇನ = ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರಿಂದ; ಸಸೈನ್ಯೇನ = ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಸಹಿತನಾದ; ಸುಗ್ರೀವೇಣಚ = ಸುಗ್ರೀವನಿಂದ ಕೂಡ; ಸಾರ್ಧಂ = ಕೂಡಿ; ಕಿನಾಶ, ಹರಿತಂ = ಯಮದೇವರ, ದಿಕ್ಕನ್ನು (ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕನ್ನು) ಕುರಿತು; ಯಯೌ = ಹೊರಟರು ॥ १२ ॥

स इति ॥ स रामः, दक्षिणेऽम्भोधौ समुद्रे, मर्कटैः, कपिभिर्नलादिभिः, सेतुं, बन्धयामास । बन्धबन्धने - धा.सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए । तेन सेतुरूपेण, वर्त्मना मार्गेण, ससैन्यस्सन्, नक्तं रात्रौ चरन्तीति नक्तंचराणां राक्षसानां पुरं लङ्कां, यया ॥ १३ ॥

स सेतुं दक्षिणाम्भोधौ बन्धयामास मर्कटैः ।
ससैन्यो वर्त्मना तेन नक्तंचरपुरं ययौ ॥ १३ ॥

ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು; ದಕ್ಷಿಣಾಮ್ಭೋಧೌ = ದಕ್ಷಿಣಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ; ಮರ್ಕಟೈಃ = ನಲಾದಿಕಪಿಗಳಿಂದ; ಸೇತುಂ = ಸೇತುವನ್ನು; ಬನ್ಧಯಾಮಾಸ = ಕಟ್ಟಿಸಿದರು । ತೇನ = ಅಂಥಾ; ವರ್ತ್ಮನಾ = ಸೇತುಮಾರ್ಗದಿಂದ; ಸಸೈನ್ಯಃ (ಸನ್) = ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ; ನಕ್ತಂ, ಚರ, ಪುರಂ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸರ, ಪುರವಾದ ಲಂಕೆಯನ್ನು; ಯಯೌ = ಸೇರಿದರು ॥ १३ ॥

निजघ्नुरिति ॥ सहलक्ष्मणाः वानराः, राक्षसस्य रावणस्यानीकं सैन्यं, निजघ्नुः । हनुमान्, भगवतो रामस्य प्रीत्यै, अतिबलान्, रिपून् निकुम्भाधीन्, जधान ॥ १४ ॥

निजघ्नू राक्षसानीकं वानरास्सहलक्ष्मणाः ।
हनुमान्भगवत्प्रीत्यै जधानातिबलान् रिपून् ॥ १४ ॥

ಸಹಲಕ್ಷ್ಮಣಾಃ = ಲಕ್ಷ್ಮಣಸಹಿತರಾದ; ವಾನರಾಃ = ಕಪಿಗಳು; ರಾಕ್ಷಸ, ಅನೀಕಂ = ರಾಕ್ಷಸನಾದ ರಾವಣನ, ಸೈನ್ಯವನ್ನು; ನಿಜಘ್ನುಃ = ಸಂಹರಿಸಿದರು । ಹನುಮಾನ್ =

ಹನುಮಂತದೇವರು; ಭಗವತ್, ಪ್ರೀತ್ಯೈ = ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ ರಾಮದೇವರ, ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ; ಅತಿ, ಬಲಾನ್ = ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಶಕ್ತಿವುಳ್ಳ; ರಿಪೂನ್ = ಶತ್ರುಗಳಾದ ನಿಕುಂಭಾದಿಗಳನ್ನು; ಜಘಾನ = ಸಂಹರಿಸಿದರು ॥ १४ ॥

स इति ॥ सः हनुमान्, महता रक्षसा इन्द्रजिता मोहितान् नागपाशादिना मूर्छां प्रापितान्, सर्ववानरान् सुग्रीवादीन् गंधमादनं पर्वतं, आनीय, तस्मिन् गिरौ गतानां औषधानां मृतसञ्जीवन्यादिरूपाणां वायुना, अजीवयत् उत्थापयामास । जीवप्राणधारणे - धा. णिजन्तात् सकर्मकात् कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. । तद्गतौषधिवायुनेति पाठे तु तद्गत मृतसञ्जीविन्याद्यौषधीनां वायुनेत्यर्थः ॥ १५ ॥

सोऽजीवयन्महारक्षोमोहितांत्सर्ववानरान् ।
गन्धमादनमानीय तद्गतौषधवायुना ॥ १५ ॥

ಸಃ = ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು; ಮಹಾರಕ್ಷಃ, ಮೋಹಿತಾನ್ = ದೊಡ್ಡ ರಾಕ್ಷಸನಾದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನಿಂದ, ಮೂರ್ಛೆ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ, ಸರ್ವ, ವಾನರಾನ್ = ಸಮಸ್ತರಾದ, ಕಪಿಗಳನ್ನು; ಗಂದಮಾದನಂ = ಗಂಧಮಾದನಪರ್ವತವನ್ನು; ಆನೀಯ = ತಂದು; ತತ್, ಗತ, ಔಷಧ, ವಾಯುನಾ = ಆ ಗಂಧಮಾದನಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಮೃತಸಂಜೀವಿನ್ಯಾದ್ಯೌಷಧದ, ಘಾಳಿಯಿಂದ; ಅಜೀವಯತ್ = ಬದುಕಿಸಿದರು ॥ १५ ॥

असङ्ख्यानिति ॥ रामः, नविद्यते सङ्ख्या सङ्ख्यापरिच्छेदः येषांतान्, राक्षसान्, कुम्भकर्णं रावणानुजं, रावणं च हत्वा, विभीषणं रावणानुजं, राक्षसां साम्राज्ये आधिपत्ये, अभ्यषेचयत् । षिचक्षरणे — धा. सक. णिजंत. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. । अभ्यचीक्लृपदित्यपि कचित्पाठः ॥ १६ ॥

असङ्ख्यान् राक्षसान् हत्वा कुम्भकर्णं च रावणम् ।
रामो विभीषणं रक्षस्साम्राज्ये सोऽभ्यषेचयत् ॥ १६ ॥

ಸಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಅಸಂಖ್ಯಾನ್ = ಸಂಖ್ಯಾರಹಿತರಾದ; ರಾಕ್ಷಸಾನ್ = ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು; ಕುಂಭಕರ್ಣಂ = ಕುಂಭಕರ್ಣನನ್ನು; ರಾವಣಂ ಚ = ರಾವಣನನ್ನು

ಕೂಡ; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ವಿಭೀಷಣಂ = ವಿಭೀಷಣನನ್ನು; ರಕ್ಷಃ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯೆ = ರಾಕ್ಷಸರ, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ; ಅಭ್ಯಷೇಚಯತ್ = ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿದರು ॥ १६ ॥

अशोकेति ॥ रामः, अशोकस्य तन्नामकवनस्य मूलं समीपं, आसाद्य प्राप्य, नित्यं सदा अवियोगिनीं स्वाविरहिणीं, देवीं, जानकीं जनकपुत्रीं सीतां, मन्दानामज्ञानिनां दृशां दृष्टीनामपि, यद्वा – मन्दा स्वल्पा दृक् ज्ञानं येषां तेषां अपि दर्शयामास =दृशिर् प्रेक्षणे - धा. णिजन्त. कर्तरि लिट्, पर. प्र. ए. । रामस्याशोकवनगमनं रामायणाद्यनुक्तमपि भागवतोक्तत्वात्र कल्पितमिति ध्येयम् ॥ १७ ॥

अशोकमूलमासाद्य दर्शयामास जानकीम् ।
नित्यावियोगिनीं देवीं रामो मन्दहशामपि ॥ १७ ॥

ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಅಶೋಕ, ಮೂಲಂ = ಅಶೋಕನಾಮಕವಾದ ವನದ, ಸಮೀಪವನ್ನು; ಆಸಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ನಿತ್ಯ, ಅವಿಯೋಗಿನೀಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ (ಪತಿಯ) ವಿಯೋಗವಿಲ್ಲದಂಥಾ; ದೇವೀಂ = ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣಯುಕ್ತರಾದ; ಜಾನಕೀಂ = ಜನಕಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯವರನ್ನು; ಮನ್ದ ದೃಶಾಮಪಿ = ಅಜ್ಞಜನರ, ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಗೂ (ಅಥವಾ) ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೂ; ದರ್ಶಯಾಮಾಸ = ತೋರಿಸಿದರು ॥ १७ ॥

हनुमदिति ॥ पुरुषाभ्यां क्षराक्षराभ्यामुत्तमः, रामः, हनुमत्प्रमुखैः कपिभिः, देव्या सीतया च, सार्धं सह, पुष्पकं विमानं, आरुह्य, निजां नगरीं अयोद्यां, जगाम ॥ गम्लृगतौ - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ १८ ॥

हनुत्प्रमुखैस्सार्धं देव्या च परुषोत्तमः ।
आरुह्य पुष्पकं रामो जगाम नगरीं निजाम् ॥ १८ ॥

ಪುರುಷ, ಉತ್ತಮಃ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಉತ್ತಮರಾದ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಹನುಮತ್, ಪ್ರಮುಖ್ಯೆಃ = ಹನುಮಂತದೇವರು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಕಪಿಗಳಿಂದ; ದೇವ್ಯಾಚ = ಸೀತಾದೇವಿಯಿಂದ ಕೂಡ; ಸಾರ್ಧಂ = ಕೂಡಿ; ಪುಷ್ಪಕಂ = ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನವನ್ನು; ಆರುಹ್ಯ = ಏರಿ; ನಿಜಾಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ; ನಗರೀಂ = ಅಯೋಧ್ಯಾ ಪುರವನ್ನು ಕುರಿತು; ಜಗಾಮ = ಹೋದರು ॥ १८ ॥

भरतइति ।। भक्त्या रामविषयिण्या भरितः, भरतः, रामं, अभ्येत्य प्राप्य, निर्वृतः सन्तुष्टस्सन्, कृष्णस्य पादयोः, श्वफल्कात्तन्नामकाद्यादवाज्जातोऽक्रूरइव, तस्य रामस्य, पादयोः पपात । पत्लृ पतने — धा.अक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए । रामपादावनमदितिभावः ।। १९ ।।

भरतो भक्तिभरितो राममभ्येत्य निर्वृतः ।
पपात पादयोस्तस्य कृष्णस्येव श्वफल्कजः ।। १९ ।।

ಭಕ್ತಿ ಭರಿತಃ = (ರಾಮದೇವರಲ್ಲಿ) ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಪೂರ್ಣನಾದ; ಭರತಃ = ಭರತನು; ರಾಮಂ = ರಾಮದೇವರನ್ನು; ಅಭ್ಯೇತ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ನಿರ್ವೃತಃ (ಸನ್) = ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ; ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ = ಕೃಷ್ಣದೇವರ; ಪಾದಯೋಃ = ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ; ಶ್ವಫಲ್ಕಜಇವ = ಶ್ವಫಲ್ಕ ನಾಮಕಯಾದವನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಹುಟ್ಟಿದ ಅಕ್ರೂರನೋಪಾದಿಯಲಿ; ತಸ್ಯ = ಆ ರಾಮದೇವರ; ಪಾದಯೋಃ = ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ; ಪಪಾತ = ಬಿದ್ದನು; ವಂದಿಸಿದನೆಂತ ಭಾವ ।। १९ ।।

तमिति ।। रघोर्गोत्रापत्यं पुमान् राघवः रामः, तं भरतं, उत्थाप्य, परिश्वज्य आलिङ्गय, सर्वैः जनैः, सम्पूजितःसन्, अन्तःपुरं गतस्सन्, जननीं कौसल्यां, अभ्यवन्दत अनमत् ।। वदिअभिवादनस्तुत्योः — धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ए. ।। २० ।।

तमुत्थाप्य परिष्वज्य राघवोऽन्तःपुरं गतः ।
सम्पूजितो जनैस्सर्वैर्जननीमभ्यवन्दत ।। २० ।।

ರಾಘವಃ = ರಘುಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ರಾಮದೇವರು; ತಂ = ಆ ಭರತನನ್ನು; ಉತ್ಥಾಪ್ಯ = ಎಬ್ಬಿಸಿ; ಪರಿಷ್ವಜ್ಯ = ಆಲಿಂಗನಮಾಡಿಕೊಂಡು; ಸರ್ವೈಃ = ಸಮಸ್ತರಾದ; ಜನೈಃ = ಜನರಿಂದ; ಸಮ್ಪೂಜಿತಃ (ಸನ್) = ಮಾನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಅಂತಃಪುರಂ = ರಾಣಿವಾಸಸ್ಥಳವನ್ನು ಕುರಿತು; ಗತಃ (ಸನ್) = ಹೋದವರಾಗಿ; ಜನನೀಂ = ತಾಯಿಯಾದ ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿಯನ್ನು; ಅಭ್ಯವಂದತ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು ।। २० ।।

रामइति ।। रामः, राज्येअभिषिक्तस्सन्, जगतीं भूमिं, शशास पालयामास । शासुअनुशिष्टौ — धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. । धर्मान्वर्णाश्रमोचितान्, अशिक्षयत् स्वाचारेण कर्तव्यतया ग्राहयामास । जनानितिशेषः । ण्यन्ततया द्विकर्मता ।

शिक्षविद्योपादाने – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. । पूर्णःदेशकालगुणैर्व्याप्तः, सुखी, प्रभुः समर्थो रामः, सम्पदः समृद्धीः, बुभुजे । बुजपालनाभ्यवहारयोः – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ २१ ॥

रामो राज्याभिषिक्तस्सन् शशास जगतीं प्रभुः ।
धर्मानशिक्षयत्पूर्णो बुभुजे सम्पदस्सुखी ॥ २१ ॥

ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ರಾಜ್ಯ, ಅಭಿಷಿಕ್ತಃ (ಸನ್) = ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಜಗತೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಶಶಾಸ = ರಕ್ಷಿಸಿದರು । ಧರ್ಮಾನ್ = ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು (ಜನಾನ್ = ಜನರನ್ನು); ಅಶಿಕ್ಷಯತ್ = (ತಮ್ಮ ಆಚಾರದಿಂದ) ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು । ಪೂರ್ಣಃ = ಪೂರ್ಣರಾದ; ಸುಖೀ = ಸುಖವುಳ್ಳವರಾದ; ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ ರಾಮದೇವರು; ಸಂಪದಃ = ವೈಭವಗಳನ್ನು ಬುಭುಜೆ = ಅನುಭವಿಸಿದರು ॥ २१ ॥

सनकेति ॥ मारुतिर्हनुमान्, रामस्य अन्तिके समीपे, सनकादीन्मुनींश्च, तेषां सनकादीनां वंश्यान् उपदेशपरम्परात्मकवंशे भवान्, अन्यान् दूर्वासः प्रभृतीन्मुनींश्च, श्रुतीनां वेदानां व्याख्याविशेषान् व्याख्यानप्रभेदान्, समशिक्षयत् ग्राहयामास । द्विकर्मकप्रयोगः ॥ २२ ॥

सनकादींश्च तद्वंश्यान्मुनीनन्यांश्च मारुतिः ।
रामान्तिके श्रुतिव्याख्याविशेषांत्समशिक्षयत् ॥ २२ ॥

ಮಾರುತಿಃ = ವಾಯುಪುತ್ರರಾದ ಹನುಮಂತದೇವರು; ರಾಮ, ಅಂತಿಕೆ = ರಾಮದೇವರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ; ಸನಕ, ಆದೀಂಶ್ಚ = ಸನಕರೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ; ತತ್, ವಂಶ್ಯಾನ್ = ಆ ಸನಕಾದಿಗಳ, ವಂಶದವರಾದ; ಅನ್ಯಾನ್ = ಮತ್ತುಕೆಲವರಾದ; ಮುನೀಂಶ್ಚ = ದೂರ್ವಾಸರು ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ; ಶ್ರುತಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾನ್ = ವೇದಗಳ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ, ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು; ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್ = ಉಪದೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದರು ॥ २२ ॥

सुराणकानिति ॥ स रामः, सुराणकान् तन्नामकान् दैत्यान्, तमः नरकं, नेतुं

प्रापयितुं, जानकीं सीतां, तत्याजेव । वस्तुतस्तु न त्याग इतिभावः । त्यजहानौ — धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । त्यागाभावं समर्थयति - व्याप्तत्वादिति । तस्यास्सीतायाः, व्याप्तत्वात् परममहत्परिमाणवत्त्वात्, निरवद्यत्वात् दोषरहितत्वाच्च, त्यागः स्वसमीपदेशान्निर्यापणं, कथं भवेत् । न कथमपीत्यर्थः ॥ २३ ॥

सुराणकांस्तमोनेतुं तत्याजेव स जानकीम् ।
व्याप्तत्वान्निरवद्यत्वात्तस्यास्त्यागः कथं भवेत् ॥ २३ ॥

ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು; ಸುರಾಣಕಾನ್ = ಸುರಾಣಕರೆಂತೆಂಬುವ ದೈತ್ಯರನ್ನು; ತಮಃ = ನರಕವನ್ನು; ನೇತುಂ = ಹೊಂದಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಜಾನಕೀಂ = ಜನಕಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯವರನ್ನು; ತತ್ಯಾಜೆವ = ಬಿಟ್ಟವರಂತೆ ಇದ್ದರು । ತಸ್ಯಾಃ = ಆ ಸೀತಾದೇವಿಯವರಿಗೆ; ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾತ್ = ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ನಿರವದ್ಯತ್ವಾತ್ = ದೋಷರಹಿತತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡ; ತ್ಯಾಗಃ = ಬಿಡೋಣವು; ಕಥಂ = ಹೇಗೆ; ಭವೇತ್ = ಆದೀತು ॥ ೨೩ ॥

स्वात्मानमिति ॥ अथ सीतात्यागानन्तरं, सं रामः, स्वात्मानं स्वस्वरूपं, यज्ञपुरुषं यज्ञनामकं पूर्णषड्गुणं श्रीनारायणं, यज्ञेन अश्वमेधादिना, अयजत प्रीणयामास । यजदेवपूजासङ्गतिकरणदानेषु — धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ए. । सतीनिर्दोषा, सीता, तत्र यज्ञस्थले, आगता सती, वेद्यां यज्ञार्थं परिष्कृतायांभुवि, अन्तर्दधे अदृश्या अभूत्किल ॥ २४ ॥

स्वात्मानं यज्ञपुरुषं यज्ञेनायजताथ सः ।
तत्रागता सती सीता वेद्यामन्तर्दधेकिल ॥ २४ ॥

ಅಥ = ಸೀತಾತ್ಯಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ರಾಮದೇವರು; ಸ್ವ, ಆತ್ಮಾನಂ = ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಭೂತರಾದ; ಯಜ್ಞ, ಪುರುಷಂ = ಯಜ್ಞನೆಂಬುವ, ಪುರುಷನಾದ ನಾರಾಯಣ ದೇವರನ್ನು; ಯಜ್ಞೇನ = ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿ ಯಜ್ಞದಿಂದ; ಅಯಜತ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು । ಸತೀ = ದೋಷರಹಿತರಾದ; ಸೀತಾ = ಸೀತಾದೇವಿಯವರು; ತತ್ರ = ಆ ಯಜ್ಞಸ್ಥಲಲ್ಲಿ; ಆಗತಾ (ಸತೀ) = ಬಂದವರಾಗಿ; ವೇದ್ಯಾಂ = ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ; ಅಂದರ್ದಧೇ ಕಿಲ = ಅದೃಶ್ಯರಾದರಂತೆ ॥ ೨೪ ॥

धर्ममिति ॥ राघवःरामः, धर्मं वर्णाश्रमधर्मप्रतिपादकशास्त्रं, साङ्ख्यं ज्ञानयोगं च, योगं च कर्मयोगशास्त्रं च, वर्तयामास प्रावर्तयत् । वृतुवर्तने – धा. णिजंत. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. । मरुतस्सूनुर्हनुमान्, प्रवोचत् प्रवचनं कृतवान् । वचपरिभाषणे — धा. सक. कर्तरि लुङ्. पर. प्र. ए. । तदा, सम्पदस्समृद्धयः, ननृतुः प्रकटिताबभूवुः । नृतीगात्रविक्षेपे – धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ब. ॥ २५ ॥

धर्मं साङ्ख्यं च योगं च वर्तयामास राघवः ।
प्रावोचन्मरुतस्सूनुस्सम्पदो ननृतुस्तदा ॥ २५ ॥

ರಾಘವಃ = ರಘುಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ರಾಮದೇವರು; ಧರ್ಮಂ = ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಸಾಂಖ್ಯಂ ಚ = ಜ್ಞಾನಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ; ಯೋಗಂ ಚ = ಕರ್ಮಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೂಡ; ವರ್ತಯಾಮಾಸ = ಪ್ರವರ್ತನ ಮಾಡಿಸಿದರು । ಮರುತಃ = ವಾಯುದೇವರ; ಸೂನುಃ = ಮಗನಾದ ಹನುಮಂತದೇವರು; ಪ್ರಾವೋಚತ್ = ಪ್ರವಚನಮಾಡಿದರು । ತದಾ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಸಂಪದಃ = ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು; ನನೃತುಃ = ನರ್ತನ ಮಾಡಿದುವು ॥ ೨೫ ॥

प्रकृत्येति ॥ प्रकृत्या स्वभावेन, जन्मारभ्येत्यर्थः । परमा हंसाः संन्यासिभूताः, ब्रह्मणः, मानसाः मनस्सम्बन्धिनः, सुताः सनकाद्याः, ततः हनुमतः, श्रुत्वा, तत्त्वं, अञ्जसा सम्यक्, व्याचख्युः अन्येभ्यः प्रावोचन् । तक्षित्र्व्यक्तायांवाचि — धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ २६ ॥

प्रकृत्या परमा हंसा ब्रह्मणो मानसास्सुताः ।
सनकाद्यास्ततश्श्रुत्वा व्याचख्युस्तत्त्वमञ्जसा ॥ २६ ॥

ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದ, ಪರಮಹಂಸಾಃ = ಪರಮಹಂಸನಾಮಕ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ; ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ; ಮಾನಸಾಃ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರಾದ; ಸುತಾಃ = ಮಕ್ಕಳಾದ; ಸನಕ, ಆದ್ಯಾಃ = ಸನಕರು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರು; ತತಃ = ಆ ಹನುಮಂತದೇವರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಶ್ರುತ್ವಾ = (ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು) ಶ್ರವಣಮಾಡಿ; ತತ್ತ್ವಂ = ತತ್ತ್ವವನ್ನು; ಅಂಜಸಾ = ನೆಟ್ಟಗೆ; ವ್ಯಾಚಖ್ಯುಃ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರು ॥ ೨೬ ॥

नम इति ।। रामाय मनोहराय, रामाय, नमः । राम मनोहर, हे राम, ते तुभ्यं नमः, अस्तु । अस भुविलोट्. पर. प्र. ए. । ''रामनामनमोस्तुते'' इतिपाठे हे राम, ते तुभ्यं, नामप्राकाश्येन, नमः, अस्तु इतिव्याख्येयम् । रामः, स्वामी अस्माकं नियामकः, रामः, गतिःप्राप्यः । इति, लोका जनाः, विचुक्रुशुः उच्चैरुक्तवन्तः ।। क्रुश आह्वाने रोदनेच — धा. अक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. ।। २७ ।।

नमो रामाय रामाय राम राम नमोऽस्तु ते ।
रामस्स्वामी गती राम इति लोका विचुक्रुशुः ।। २७ ।।

ರಾಮಾಯ = ಮನೋಹರನಾದ; ರಾಮಾಯ = ರಾಮದೇವರಿಗೋಸ್ಕರ; ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು; ರಾಮ = ಮನೋಹರನಾದ; ಹೇರಾಮ = ಎಲೈ ರಾಮದೇವರೆ; ತೇ = ನಿಮಗೋಸ್ಕರ; ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು; ಅಸ್ತು = ಆಗಲಿ. । ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಸ್ವಾಮೀ = ನಿಯಾಮಕರು. । ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ಗತಿಃ = ಗಮ್ಯರು । ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಲೋಕಾಃ = ಜನರು; ವಿಚುಕ್ರುಶುಃ = ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.।। ೨೭ ।।

देवइति ।। देवःरामः, स्वीयं धाम वैकुण्ठस्थानं, जिगमिषुर्गन्तुमिच्छुस्सन्, सुरैर्देवैः, अभ्यर्थितः स्वस्थानमेहीति प्रार्थितोऽभूत् । देवस्य जिगमिषां विज्ञाय देवाः प्रार्थितवन्त इति भावः । रामेण चोदितः आदौ त्वं गच्छेति प्रेरितः, लक्ष्मणः, शेषो भूत्वा, दुग्धाब्धिं क्षीरसमुद्रं, प्रययौ ।। २८ ।।

देवो जिगमिषुर्धाम स्वीयमभ्यर्थितस्सुरैः ।
दुग्धाब्धिं प्रययौ शेषो लक्ष्मणो रामचोदितः ।। २८ ।।

ದೇವಃ = ರಾಮದೇವರು; ಸ್ವೀಯಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ; ಧಾಮ = ವೈಕುಂಠಾಖ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕುರಿತು; ಜಿಗಮಿಷುಃ (ಸನ್) = ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಲಿಚ್ಛೈಸಿದವರಾಗಿ; ಸುರೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ; ಅಭ್ಯರ್ಥಿತಃ = (ಸ್ವಸ್ಥಾನಸೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾದರು । ರಾಮ, ಚೋದಿತಃ = ರಾಮದೇವರಿಂದ (ನೀನು ಹೊರಡುವೆಯೆಂದು) ಪ್ರೇರಿತರಾದ; ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ = ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರು; ಶೇಷಃ = ಶೇಷರೂಪಿಯು; (ಭೂತ್ವಾ = ಆಗಿ) ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿಂ = ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು; ಪ್ರಯಾಯೌ = ಸೇರಿದರು ।। ೨೮ ।।

समायातेति ॥ हे जनाः, ये ये, मोक्षपदं मुक्तिस्थानमिच्छन्तीति मोक्षपदेच्छवः, ते ते सर्वे यूयं, समायात समायात । आदराद्विरुक्तिः । याप्रापणे– धा. सक. कर्तरिलोट्. पर. म. ब. । येयइतिवीप्सायां द्विर्वचनम् । एकपदंचेदम् । एवं, समस्तशः सर्वासु, दिक्षु, रामः, दूतैः, अघोषयत् । घुषिर्विशब्दने - धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ २९ ॥

समायात समायात ये ये मोक्षपदेच्छवः ।
एवमाघोषयद्रामो दूतैर्दिक्षु समस्तशः ॥ २९ ॥

ಹೇ ಜನಾಃ = ಎಲೈ ಜನರುಗಳಿರಾ; ಯೆಯೆ = ಯಾರುಯಾರು; ಮೋಕ್ಷ, ಪದ, ಇಚ್ಛವಃ = ಮುಕ್ತಿಯ, ಸ್ಥಾನವನ್ನು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರೋ; ತೇತೆ = ಅಂಥಾ ಸಮಸ್ತರಾದ; (ಯೂಯಂ = ನೀವುಗಳು). ಸಮಾಯಾತ ಸಮಾಯಾತ = ಬನ್ನಿರಿ ಬನ್ನಿರಿ. । ಏವಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಸಮಸ್ತಶಃ = ಸಕಲವಾದ; ದಿಕ್ಷು = ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ; ರಾಮಃ = ರಾಮದೇವರು; ದೂತೈಃ = ಭಟರುಗಳಿಂದ ಅಘೋಷಯತ್ = ಟಮುಕು ಹೊಡಿಸಿದರು. ॥ २९ ॥

अथेति ॥ अथ घोषणानन्तरं, देवः रामः, सीतया प्रत्यक्षतां प्राप्तया सह, वानराः कपय आद्यायेषां राक्षसानां तैः नराद्यैर्मानुषादिभिः, अनन्तैरपरिमितैः, जन्तुभिः खगमृगादिप्राणिभिरपि, वृतस्सन्, उत्तरांदिशं, प्रतस्थे प्रययौ ॥ ष्ठागतिनिवृत्तौ – धा. लिट्. प्र. ए. । प्रोपसृष्टोयं प्रयाणार्थस्सकर्मकः आत्मनेपदी च ॥ ३० ॥

अथोत्तरां दिशं देवः प्रतस्थे सह सीतया ।
वानराद्यैर्नराद्यैरप्यनन्तैर्जन्तुभिर्वृतः ॥ ३० ॥

ಅಥ = ಘೋಷಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ದೇವಃ = ರಾಮದೇವರು; ಸೀತಯಾ = (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯರಾದ) ಸೀತಾದೇವಿಯವರಿಂದ; ಸಹ = ಕೂಡಿ; ವಾನರ, ಆದ್ಯೈಃ = ಕಪಿಗಳೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರಿಂದ; ನರ, ಆದ್ಯೈಃ = ಮನುಷ್ಯರೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ; ಅನಂತೈಃ = ಅಪರಿಮಿತರಾದ; ಜಂತುಭಿರಪಿ = ಖಗಮೃಗಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೂ; ವೃತಃ (ಸನ್) = ಸುತ್ತುಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಉತ್ತರಾಂ, ದಿಶಂ = (ತಮ್ಮಪುರಕ್ಕೆ) ಉತ್ತರವಾದ, ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು; ಪ್ರತಸ್ಥೆ = ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ॥ ३० ॥

तेषामिति ॥ राघवः रामः, तेषां स्वेन समागतानां नरादीनां, मोक्षपदंमोक्षाय

क्रमभाविमुक्तये पदं वासार्हा तया व्यवसितं स्थानं ।। नि ।। पदंव्यवसितत्राण स्थानलक्ष्माङ्घ्रिवस्तुष्वित्यमरः । दत्वा, मरुतो वायोस्सुतं हनुमन्तं, अभ्यनुज्ञाप्य भुवि वर्तस्वेत्यादिश्य, सीतया, सार्धं सह, स्वमात्मीयं, परमुत्तमं, पदं स्थानं, विवेश । विशप्रवेशने – धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. ।। ३१ ।।

तेषां मोक्षपदं दत्वाऽभ्यनुज्ञाप्य मरुत्सुतम् ।
राघवस्सीतया सार्धं विवेश स्वं परं पदम् ।। ३१ ।।

ರಾಘವಃ = ರಘುಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ರಾಮದೇವರು; ತೇಷಾಂ ತಮ್ಮ ಕೂಡಬಂದ ಜನರಿಗೆ; ಮೋಕ್ಷ, ಪದಂ = (ಕ್ರಮದಿಂದ) ಮೋಕ್ಷಹೊಂದುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ) ಸ್ಥಳವನ್ನು; ದತ್ವಾ = ಕೊಟ್ಟು; ಮರುತ್, ಸುತಂ = ವಾಯುದೇವರಿಗೇ, ಪುತ್ರರಾದ ಹನುಮಂತ ದೇವರನ್ನು; ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾಪ್ಯ = (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ) ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿ; ಸೀತಯಾ = ಸೀತಾ ದೇವಿಯವರಿಂದ; ಸಾರ್ಧಂ = ಕೂಡಿ; ಸ್ವಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ; ಪದಂ = ವೈಕುಂಠಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವೇಶ = ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು ।। ३१ ।।

सत्येनेति ।। प्रभञ्जनस्य वायोरपत्यं पुमान् प्राभञ्जनिर्हनुमान्, सत्येन यथार्थवचनेन, विरक्तिर्वैराग्यमस्या अस्तीति विरक्तिमत्या, भक्त्या माहात्म्यज्ञानपूर्वक सुदृढस्नेहेन च, मत्या युक्त्यनुसन्धानात्मकमननज्ञानेन च, धृत्या धैर्येण च, तपस्यया तपश्चरणेन च, तपश्श्रियेतिपाठे तपस्समृद्ध्येत्यर्थः । हाविषादशुगार्तिकालेषु, राममनोहर, राम ।। यद्वा - हेति सम्बोधनार्थे, अव्ययानामनेकार्थत्वात् । हेरामराम, आदराद्द्विरुक्तिः । इति, सदा उपगायन् अधिकमुच्चरन् सन् किंपुरुषेषु तन्नामक प्रदेषेशु रेमे चिक्रिडे । रमुक्रीडायां-धा. अक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ।। ३२ ।। इतीत्यादिव्याख्यानम् ।।

सत्येन भक्त्या च विरक्तिमत्या
मत्याच धृत्या च तपस्यया च ।
हा राम रामेति सदोपगायन्
प्राभञ्जनिः किंपुरुषेषु रेमे ।। ३२ ।।

इति श्रीमत्कविकुलतिलक श्रीमत्त्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्य विरचितायां मणिमञ्र्यां द्वितीयस्सर्गः

ಪ್ರಾಭಂಜನಿಃ = ವಾಯುಪುತ್ರರಾದ ಹನುಮಂತದೇವರು; ಸತ್ಯೇನ = ಯಥಾರ್ಥ ವಚನದಿಂದ; ವಿರಕ್ತಿಮತ್ಯಾ = ವೈರಾಗ್ಯವುಳ್ಳ; ಭಕ್ತ್ಯಾ ಚ =ಭಕ್ತಿಯಿಂದಕೂಡ; ಮತ್ಯಾ ಚ = ಮನನಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡ; ಧೃತ್ಯಾ ಚ = ಧೈರ್ಯದಿಂದಕೂಡ; ತಪಸ್ಯಯಾಚ =ತಪಶ್ಚರಣದಿಂದ ಕೂಡ; ಹಾ = ವಿಷಾದಾದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ; ರಾಮ = ಮನೋಹರನಾದ; ರಾಮ = ರಾಮದೇವರೇ; ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಸದಾ = ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಉಪಗಾಯನ್ (ಸನ್) = ಗಾನಮಾಡುವ ರಾಗಿ; ಕಿಂಪುರುಷೇಷು = ಕಿಂಪುರುಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ರೇಮೆ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದರು ॥ ३२ ॥

श्रीमन्नृसिंहवर्यानुग्रहजप्रज्ञ राघवेन्द्रेण ।
मणिमञ्जरीप्रकाशो जनिते पूर्णो द्वितीयसर्गोऽयम् ॥

श्रीकृष्णार्पणमस्तु

॥ श्री रामचन्द्राय नमः ॥

तृतीयसर्ग प्रारम्भः

एवं "मरीच्यत्रादयः" इत्यत्रकण्ठोक्तस्य मरीचेर्वंशप्रस्तावेन रामकथा सर्गद्वये निरूपिता। इदानीमवसरप्राप्तस्यात्रेर्वंशं सर्गद्वयेन कृष्णकथासङ्ग्रहार्थमुपोद्घातविधया निरूपयति — हिमांशोरित्यादिना॥ अत्रेर्ब्रह्मपुत्रस्यात्रिमुनेः पुत्रस्य नेत्रजातस्य, हिमांशोश्चन्द्रस्य, बुधोनाम बुध इति प्रसिद्धः, सुतः, अभवत्। तस्य बुधस्य, महांश्चासौ राजा च महाराजः, समासान्तष्टच्। पुरूरवाः तन्नामको राजा, पुत्रः व्यजायत जातः। जनीप्रदुर्भावे - लङ्. आत्म. प्र. ए. ॥ १ ॥

हिमांशोरत्रिपुत्रस्य बुधो नाम सुतोऽभवत्।
पुरूरवा महाराजस्तस्य पुत्रो व्यजायत ॥ १ ॥

ಸರ್ಗದ್ವಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಉಪೋದ್ಘಾತರೂಪವಾಗಿ ಅತ್ರಿವಂಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ । ಅತ್ರಿ, ಪುತ್ರಸ್ಯ = (ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರರಾದ) ಅತ್ರಿ ಋಷಿಗಳಿಗೆ, (ನೇತ್ರಜಾತನಾದ ಕಾರಣ) ಮಗನಾದಂಥಾ, ಹಿಮಾಂಶೋಃ = ಚಂದ್ರಗೇ; ಬುಧೋನಾಮ = ಬುಧನೆಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ; ಸುತಃ = ಮಗನು; ಅಭವತ್ = ಆದನು । ತಸ್ಯ = ಆ ಬುಧಗೆ; ಮಹಾರಾಜಃ = ದೊಡ್ಡ ಅರಸು ಆದ; ಪುರೂರವಾಃ = ಪುರೂರವ ಎಂತೆಂಬುವರಾಜನು; ಪುತ್ರಃ = ಮಗನಾಗಿ; ವ್ಯಜಾಯತ = ಹುಟ್ಟಿದನು ॥ ೧ ॥

तस्येति॥ तस्य पुरूरवसः, आयुस्तदाख्यः, पुत्रः, अभवत्। तस्य आयोः, नहुषः, नन्दनस्सुतः, अभवत्। तस्य नहुषस्य, बलं शक्तिर्वीर्यं आरब्धान्तगामित्वं चास्यास्तीति तथोक्तः, ययातिः, नन्दनः, अभवत्॥ २ ॥

तस्याऽऽयुरभवत्पुत्रो नहुषस्तस्य नन्दनः।
ययातिरभवत्तस्य नन्दनो बलवीर्यवान् ॥ २ ॥

ತಸ್ಯ = ಆ ಪುರೂರವ ಎಂತೆಂಬುವ ರಾಜನಿಗೆ; ಆಯುಃ = ಆಯುರಾಜನು; ಪುತ್ರಃ = ಮಗನು; ಅಭವತ್ = ಆದನು ॥ ತಸ್ಯ = ಆ ಆಯುರಾಜಗೆ; ನಹುಷಃ = ನಹುಷರಾಜನು;

ನಂದನಃ = ಮಗನು; ಅಭವತ್ = ಆದನು; ತಸ್ಯ = ಆನಹುಷರಾಜಗೆ; ಬಲ, ವೀರ್ಯವಾನ್ = ಶಕ್ತಿಯು; ಆರಬ್ಧಾನ್ತಗಾಮಿತ್ವವು-ಇವುಗಳುಳ್ಳಂಥಾ; ಯಯಾತಿಃ = ಯಯಾತಿರಾಜನು; ನಂದನಃ = ಮಗನು; ಅಭವತ್ = ಆದನು ॥ २॥

देवयानीमिति ॥ स ययातिः, देवयानीम्, शर्मिष्ठाञ्च, इति, उभे द्वे, प्रिये भार्ये, उवाह परिणिनाय । वहप्रापणे — धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । तयोर्वंशमाह-प्रथमेति ॥ प्रथमा देवयानी, उशनसः शुक्राचार्यस्य, पुत्री । द्वितीया शर्मिष्ठा, वृषपर्वणः पार्थिवस्य, पुत्री ॥ ३ ॥

देवयानीञ्च शर्मिष्ठां स उवाह प्रिये उभे ।
प्रथमोशनसः पुत्री द्वितीया वृषपर्वणः ॥ ३ ॥

ಸಃ = ಆ ಯಯಾತಿರಾಜನು; ದೇವಯಾನೀಂ = ದೇವಯಾನಿಯನ್ನು; ಶರ್ಮಿಷ್ಠಾಂಚ = ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕೂಡ; (ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಉಭೇ = ಇಬ್ಬರಾದ; ಪ್ರಿಯೆ = ಹೆಂಡಿತಿಯರನ್ನು; ಉವಾಹ = ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು । ಪ್ರಥಮಾ = ಮೊದಲನೆಯವಳಾದ ದೇವಯಾನಿಯು; ಉಶನಸಃ = ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ; ಪುತ್ರೀ = ಮಗಳು; ದ್ವಿತೀಯಾ = ಎರಡನೆ ಯಾಕೆಯಾದ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯು; ವೃಷಪರ್ವಣಃ = ವೃಷಪರ್ವರಾಜನಿಗೆ ಪುತ್ರೀ = ಮಗಳು ॥ ३ ॥

यदुं चेति ॥ स ययातिः, यदुञ्च, तुर्वसुं च, इति द्वावेव, देवयान्यां, अजीजनत् जनयामास । देवयानी व्यजायतेति पाठेव्यजायतेत्यन्तर्णीतणिच् । जनयामासेत्यर्थः । द्रुह्युञ्च, अनुञ्च, पूरुञ्च, इतित्रीन्, शर्मिष्ठायां, अजीजनत् ॥ ४ ॥

यदुं च तुर्वसुं चैव देवयान्यामजीजनत् ।
द्रुह्युञ्चानुञ्च पूरुञ्च शर्मिष्ठायामजीजनत् ॥ ४ ॥

(ಸಃ = ಆ ಯಯಾತಿರಾಜನು) ಯದುಂಚ = ಯದುರಾಜನನ್ನೂ; ತುರ್ವಸುಂಚ = ತುರ್ವಸುರಾಜನನ್ನು ಕೂಡ; (ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ) ದ್ವಾವೇವ = ಇಬ್ಬರನ್ನೇ, ದೇವಯಾನ್ಯಾಂ = ದೇವಯಾನಿದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ಅಜೀಜನತ್ = ಹುಟ್ಟಿಸಿದನು । ದ್ರುಹ್ಯಂಚ = ದ್ರುಹ್ಯಾರಾಜನನ್ನೂ; ಅನುಂಚ = ಅನುರಾಜನನ್ನೂ; ಪೂರುಂಚ = ಪೂರುರಾಜನನ್ನೂ; (ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ತ್ರೀನ್ = ಮೂರುಜನರನ್ನು) ಶರ್ಮಿಷ್ಠಾಯಾಂ = ಶರ್ಮಿಷ್ಠಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ಅಜೀಜನತ್ = ಹುಟ್ಟಿಸಿದನು ॥ ४ ॥

यदोरिति ॥ यदो राज्ञः, वंशे तु, कृतवीर्यस्यापत्यं पुमान् कार्तवीर्यः अर्जुनाख्य एव पुरोगमः पूर्वो येषान्ते, भगवति हरौ भक्ताः तपसि कायक्लेशादिरूपे ज्ञाने श्रवणमननादिरूपे च परायणा आसक्ताः, राजानः बभूवुः ॥ ५ ॥

यदोर्वंशे तु राजानः कार्तवीर्यपुरोगमाः ।
बभूवुर्भगवद्भक्तास्तपोज्ञानपरायणाः ॥ ५ ॥

ಯದೋಃ = ಯದುರಾಜನ; ವಂಶೇತು = ವಂಶದಲ್ಲಿ ಆದರೆ; ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ, ಪುರೋಗಮಾಃ = (ಕೃತವೀರ್ಯಪುತ್ರನಾದ) ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಭಗವತ್; ಭಕ್ತಾಃ = ಸಮಗ್ರಷಡ್ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತರಾದ; ತಪಃ, ಜ್ಞಾನ, ಪರಾಯಣಾಃ = ಕಾಯಕ್ಲೇಶಾದಿರೂಪವ್ರತವು, ಜ್ಞಾನವು - ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ, ರಾಜಾನಃ = ಅರಸರು; ಬಭೂವುಃ = ಹುಟ್ಟಿದರು ॥ ೫ ॥

पुरोरिति ॥ पुरो स्तन्नाम्नो ययातिपुत्रस्य, वंशेतु, दुष्यन्तस्यापत्यं पुमान् दौष्यन्तिर्भरत एव पूर्वः येषान्ते, राजानः, आसन् । असभुवि – लङ्. पर. प्र. ब. । तेषां भरतादीनां, कीर्त्या, विक्रान्त्या पराक्रमेण च, समस्ताः, दिशः, पूरिताः पूर्णाः । अत्र कार्तवीर्यभरतयोरेवादितयोपादानं, तयोर्भारततात्पर्यनिर्णयानुसारेण हर्यनुग्रहविशेष-पात्रत्वादिति ध्येयम् ॥ ६ ॥

पुरोर्वंशेतु राजान आसन् दौष्यन्तिपूर्वकाः ।
तेषां कीर्त्या च विक्रान्त्या समस्ताःपूरिता दिशः ॥ ६ ॥

ಪುರೋಃ = ಪುರುರಾಜನ; ವಂಶೇ ತು = ವಂಶದಲ್ಲಿ ಆದರೆ; ದೌಷ್ಯನ್ತಿ, ಪೂರ್ವಕಾಃ = ದುಷ್ಯಂತಪುತ್ರನಾದ ಭರತನೆ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ; ರಾಜಾನಃ = ಅರಸರು; ಆಸನ್ = ಹುಟ್ಟಿದರು। ತೇಷಾಂ = ಆ ಭರತಾದಿಗಳ; ಕೀರ್ತ್ಯಾ = ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ; ವಿಕ್ರಾನ್ತ್ಯಾಚ = ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಲೂ; ಸಮಸ್ತಾಃ = ಸಕಲವಾದ; ದಿಶಃ = ದಿಕ್ಕುಗಳು; ಪೂರಿತಾಃ = ತುಮ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದುವು ॥ ೬ ॥

भूभारेति ॥ तस्मिन् काले द्यौस्स्वर्ग ओक आवासस्थानं येषांते दिवौकसो देवाः, भुवो भाराणां कंसादिदैत्यानां हरणं नाशमपेक्षन्त इति तथोक्तास्सन्तः, दुग्दाब्धौ क्षीरसमुद्रे

शेतइति तादृशं, देवं हरिं, उपेत्य प्राप्य, शरणं ययुः त्वं नः पाहीति प्रार्थितवन्तः। विष्णुं शरण्यं शरणमित्यपिक्वचित्पाठः ॥ ७ ॥

भूभारहरणापेक्षास्तस्मिन् काले दिवौकसः।
दुग्धाब्धिशायिनं देवमुपेत्य शरणं ययुः ॥ ७ ॥

ತಸ್ಮಿನ್, ಕಾಲೇ = ಆ, ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ದಿವ್, ಓಕಸಃ = ಸ್ವರ್ಗವೇ, ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿವುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳು, ಭೂ, ಭಾರ, ಹರಣ, ಅಪೇಕ್ಷಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಭೂಮಿಗೆ, ಭಾರರಾದ ದೈತ್ಯರ, ಸಂಹಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರಾಗಿ, ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿ ಶಾಯಿನಂ = ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಶಯನ ಮಾಡಿರುವ; ದೇವಂ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು; ಉಪೇತ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಶರಣಂ = ಮೊರೆಯನ್ನು; ಯಯುಃ = ಹೊಂದಿದರು ॥ ೭ ॥

विप्रेति ॥ तेन हरिणा आदिष्टाः, समस्तशः सर्वे, सुरादयो देवाद्याः, आदिपदात् गन्धर्वादिग्रहणम्। तस्य हरेस्सेवां, विधित्सन्तः कर्तुमिच्छन्तः सन्तः विप्रक्षत्रादिभावेन ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रादिरूपेण, भुवि, बभूवुः जाताः। विप्राद्रोणादयः, क्षत्रा युधिष्ठिरादयः, वैश्या नन्दादयः, शूद्रा विदुरादयः, सञ्जयाद्यास्सूता इत्यादिज्ञेयम् ॥ भगवत्सेवामित्यपि पाठः ॥ ८ ॥

विप्रक्षत्रादिभावेन तदादिष्टास्सुरादयः।
बभूवुर्भुवि तत्सेवां विधित्सन्तस्समस्तशः ॥ ८ ॥

ತತ್, ಆದಿಷ್ಟಾಃ = ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ, ಆಜ್ಞಪ್ತರಾದ; ಸಮಸ್ತಶಃ = ಸಕಲರಾದ; ಸುರ, ಆದಯಃ = ದೇವತೆಗಳು; ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರು; ತತ್, ಸೇವಾಂ = ಆ ಹರಿಯ, ಸೇವೆಯನ್ನು; ವಿಧಿತ್ಸನ್ತಃ (ಸನ್ತಃ) = ಮಾಡಲಿಚ್ಛೈಸುವರಾಗಿ; ವಿಪ್ರ, ಕ್ಷತ್ರ, ಆದಿ, ಭಾವೇನ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಕ್ಷತ್ರೀಯರು, ಇವರು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರ, ಜನ್ಮದಿಂದ; ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಬಭೂವುಃ = ಹುಟ್ಟಿದರು ॥ ೮ ॥

देवानां भुव्यवतारं प्रपञ्चयति - वरुण इत्यादिना ॥ वरुणः, शन्तनुर्नाम शन्तनुरितिप्रसिद्धस्सन्, पुरोः, वंशे, व्यजायत। तस्य शन्तनोः, चित्राङ्गदस्य अनुजः,

विचित्रवीर्यस्तन्नामकः पुत्रः, आसीत्। विचित्रवीर्यश्चित्राङ्गद इति द्वौ सुतौ शन्तनोरभूतामिति भावः ॥ ९ ॥

वरुणश्शन्तनुर्नाम पुरोर्वंशे व्यजायत।
विचित्रवीर्यस्तस्यासीत्पुत्रश्चित्राङ्गदानुजः ॥ ९ ॥

ದೇವತೆಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ವರುಣಃ = ವರುಣದೇವರು; ಶಂತನುಃ, ನಾಮ = ಶಂತನುವೆಂತ, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ; ಪುರೋಃ = ಪುರುರಾಜನ; ವಂಶೇ = ವಂಶದಲ್ಲಿ; ವ್ಯಜಾಯತ = ಹುಟ್ಟಿದರು; । ತಸ್ಯ = ಆ ಶಂತನುಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ; ಚಿತ್ರಾಂಗದ, ಅನುಜಃ = ಚಿತ್ರಾಂಗದಗೆ, ತಮ್ಮನಾದ; ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯಃ = ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನೆಂತೆಂಬುವ ಮಗನು; ಆಸೀತ್ = ಉದ್ಭವಿಸಿದನು ॥ ೯ ॥

धृतेति ॥ तस्य विचित्रवीर्यस्य, धृतराष्ट्रश्च, पाण्डुश्चेति, पुत्रौ, बभूवतुः। पाण्डोः, धर्मेषु कोविदे कुशले, कुन्तीच माद्रीचेति, द्वेभार्ये बभूवतुः ॥ १० ॥

धृतराष्ट्रश्च पाण्डुश्च तस्य पुत्रौ बभूवतुः।
पाण्डोः कुन्ती च माद्री च द्वे भार्ये धर्मकोविदे ॥ १० ॥

ತಸ್ಯ = ಆ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯರಾಜಗೆ; ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಶ್ಚ = ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೂ; ಪಾಂಡುಶ್ಚ = ಪಾಂಡುರಾಜನೂ; (ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು); ಪುತ್ರೌ = (ಇಬ್ಬರು) ಮಕ್ಕಳು; ಬಭೂವತುಃ = ಹುಟ್ಟಿದರು । ಪಾಂಡೋಃ = ಪಾಂಡುರಾಜಗೆ; ಧರ್ಮ, ಕೋವಿದೇ = ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ; ಕುಂತೀಚ = ಕುಂತಿಯೂನೂ; ಮಾದ್ರೀಚ = ಮಾದ್ರಿಯೂನು; (ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು); ದ್ವೇ = ಇಬ್ಬರಾದ; ಭಾರ್ಯೆ = ಹೆಂಡತಿಯರು; ಬಭೂವತುಃ = ಆದರು ॥ ೧೦ ॥

स इति ॥ सः पाण्डुः, मुनेश्शापेन स्त्रीसङ्गकाले मयि बाणप्रयोगात्त्वं स्त्रीसङ्गं करिष्यसिचेम्रियस्वेत्येवं रूपेण, स्त्रीसङ्गमजन्यं सुखं, जहौ तत्याज। ओहाक् त्यागे — धा.सक. कर्तरि लिट्. पर.प्र. ए.। भर्तुः पाण्डोराज्ञया, कुन्ती, धर्मात् यमात्, युधिष्ठिरं तन्नामकं, सुतम्, लेभे ॥ ११ ॥

स पाण्डुर्मुनिशापेन स्त्रीसङ्गमसुखं जहौ ।
भर्त्राज्ञया सुतं कुन्ती धर्माल्लेभे युधिष्ठिरम् ॥ ११ ॥

ಸಃ = ಅಂಥಾ; ಪಾಂಡುಃ = ಪಾಂಡುರಾಜನು; ಮುನಿ, ಶಾಪೇನ = ಋಷಿಯ, ಶಾಪದಿಂದ; ಸ್ತ್ರೀ, ಸಂಗಮ, ಸುಖಂ = ಸ್ತ್ರೀಯರ, ಸಂಭೋಗದಿಂದ, (ಉಂಟಾಗುವ) ಸುಖವನ್ನು; ಜಹೌ = ಬಿಟ್ಟನು । ಪಾಂಡುರಾಜನು ವನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿರೂಪದಿಂದ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಋಷಿ ದಂಪತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮಾಡಿದರೆ ನೀನು ಮೃತನಾಗು ವಿಯೆಂತ ಶಾಪಪಡೆದನೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು । ಭರ್ತೃ, ಆಜ್ಞಯಾ = ಪತಿಯಾದ ಪಾಂಡುರಾಜನ, ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ; ಕುಂತೀ = ಕುಂತೀದೇವಿಯು; ಧರ್ಮಾತ್ = ಯಮನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ = ಯುಧಿಷ್ಠಿರ (ಧರ್ಮರಾಜ) ನೆಂತೆಂಬುವ; ಸುತಂ = ಮಗನನ್ನು; ಲೇಭೇ = ಹೊಂದಿದಳು ॥११॥

धृतराष्ट्रस्येति ॥ धृतराष्ट्रस्य सकाशात्, गान्धार्यां, तदाख्यायां भार्यायां, दुर्योधनादयः शतं सुताः, आसन् । तेषां, वधाय, मारुतः वायुः, कुन्त्यां, भीमं, अजीजनत् जनयामास ॥ १२ ॥

धृतराष्ट्रस्य गान्धार्यामासन् दुर्योधनादयः ।
वधाय मारुतस्तेषां भीमं कुन्त्यामजीजनत् ॥ १२ ॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ (ಸಕಾಶಾತ್) = ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನ, ದೆಸೆಯಿಂದ; ಗಾಂಧಾರ್ಯಾಂ = ಗಾಂಧಾರೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ದುರ್ಯೋಧನ, ಆದಯಃ = ದುರ್ಯೋಧನನೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರು (ನೂರುಮಕ್ಕಳು); ಆಸನ್ = ಹುಟ್ಟಿದರು । ತೇಷಾಂ = ಆ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ; ವಧಾಯ = ಸಂಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಮಾರುತಃ = ವಾಯುದೇವರು; ಕುಂತ್ಯಾಂ = ಕುಂತೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ಭೀಮಂ = ಭೀಮಸೇನನಾಮಕನಾದ ಮಗನನ್ನು; ಅಜೀಜನತ್ = ಹುಟ್ಟಿಸಿದರು ॥ ೧೨ ॥

सेति ॥ सा कुन्ती, वासवादिन्द्रात्, जिष्णुमर्जुनं, लेभे । माद्री पाण्डुद्वितीयभार्या, दस्रयोरश्विनोस्सकाशात्, यमौ यमळौ नकुलसहदेवौ, लेभे । ते, वत्सा बालकाः, पाण्डुना, परिरक्षितास्सन्तः, वने, अवर्धन्त ॥ १३ ॥

सा लेभे वासवाज्जिष्णुं यमौ माद्री च दस्रयोः ।
वनेऽवर्धन्त वत्सास्ते पाण्डुना परिरक्षिताः ॥ १३ ॥

ಸಾ = ಆ ಕುಂತೀದೇವಿಯು; ವಾಸವಾತ್ = ಇಂದ್ರದೇವರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಜಿಷ್ಣುಂ = ಅರ್ಜುನನೆಂತೆಂಬುವ; ಮಗನನ್ನು; ಲೇಭೆ = ಹೊಂದಿದಳು; ಮಾದ್ರೀ ಚ = ಮಾದ್ರೀದೇವಿಯೂ ಕೂಡ; ದಸ್ರಯೋಃ (ಸಕಾಶಾತ್) = ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಯಮೌ = ಯಮಳರಾದ ನಕುಲಸಹದೇವರನ್ನು; ಲೇಭೇ = ಹೊಂದಿದಳು । ತೇ = ಅಂಥಾ; ವತ್ಸಾಃ = ಬಾಲಕರು; ಪಾಂಡುನಾ = ಪಾಂಡುರಾಜನಿಂದ; ಪರಿರಕ್ಷಿತಾಃ (ಸಂತಃ) = ಸಂರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ವನೇ = ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ; ಅವರ್ಧನ್ತ = ಅಭಿವೃದ್ಧರಾದರು ॥ १३ ॥

एवमिति ॥ एवमित्थं, महत् बलं येषान्ते, पाञ्चाला द्रुपदादयः, बाह्लीकाश्च, अवर्धन्त। एवं पुरुवंशो निरूपितः। अधुना यदुवंशं निरूपयति — आहुकादिति ॥ यादवाद्यदुकुलोत्पन्नात्, आहुकात्तन्नाम्नः, उग्रसेनः, देवकस्तथा देवकश्च, अभूत्। तथाशब्दस्समुच्चये ॥ १४ ॥

एवं पाञ्चालबाह्लीका अवर्धन्त महाबलाः।
आहुकाद्यादवादुग्रसेनोऽभूद्देवकस्तथा ॥ १३ ॥

ಏವಂ = ಈರೀತಿಯಾಗಿ; ಮಹಾ, ಬಲಾಃ = ಅಧಿಕವಾದ; ಬಲವುಳ್ಳಂಥಾ; ಪಾಂಚಾಲ, ಬಾಹ್ಲೀಕಾಃ = ಪಾಂಚಲಾದೇಶಾಧಿಪತಿಗಳು; ಬಾಹ್ಲೀಕದೇಶಾಧಿಪತಿಗಳೂಕೂಡ; ಅವರ್ಧಂತ = ಅಭಿವೃದ್ಧರಾದರು । ಇನ್ನು ಯದುವಂಶವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ – ಯಾದವಾತ್ = ಯದು ಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ; ಆಹುಕಾತ್ = ಆಹುಕರಾಜನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಉಗ್ರಸೇನಃ = ಉಗ್ರಸೇನ ರಾಜನು; ದೇವಕಸ್ತಥಾ = ದೇವಕರಾಜನುಕೂಡ; ಅಭೂತ್ = ಹುಟ್ಟಿದನು ॥ १४ ॥

देवकस्येति ॥ देवकस्य राज्ञः, देवस्य हरेस्सम्मता अवतारायानुमता, देवकी तन्नाम्नी, सुता, जज्ञे ॥ शूरस्य तन्नाम्नो यादवस्य नन्दनः, यादवः यदुकुलोत्पन्नः, वसुदेवः, एनां देवकीमुवाह ॥ १५ ॥

देवकस्य सुता जज्ञे देवकी देवसंमता।
वसुदेव उवाहैनां यादवश्शूरनन्दनः ॥ १५ ॥

ದೇವಕಸ್ಯ = ದೇವಕರಾಜಗೇ; ದೇವ, ಸಂಮತಾ = ಹರಿಗೇ, (ಅವತಾರಾರ್ಥವಾಗಿ) ಸಮ್ಮತಳಾದ; ದೇವಕೀ=ದೇವಕಿಯು; ಸುತಾ = ಮಗಳಾಗಿ; ಜಜ್ಞೆ = ಹುಟ್ಟಿದಳು. ಶೂರ, ನಂದನಃ

= ಶೂರರಾಜನ, ಮಗನಾದ; ಯಾದವಃ = ಯದುಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ; ವಸುದೇವಃ = ವಸುದೇವನು; ಏನಾಂ = ಈ ದೇವಕೀದೇವಿಯನ್ನು; ಉವಾಹ = ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು ॥ १५ ॥

तत्रेति ॥ तत्र देवक्या, देवः क्रीडादिगुणसंपन्नः, सनातनः शश्वदेकप्रकारः, सुराणां कार्यं भूभारहरणरूपमस्यास्तीति तादृशः, परमात्मा विष्णुः, जाया च पतिश्च दम्पती तयोः, अनयोर्देवकीवसुदेवयोः, आशाः हरिर्नौ सुतो भूयादित्याद्यभिलाषान्, पूरयन् सार्थकयन् सन्, प्रादुरभूत् प्रकटो बभूव ॥ १६ ॥

तत्र प्रादुरभूद्देवः परमात्मा सनातनः ।
दम्पत्योरनयोराशाः पूरयंत्सुरकार्यवान् ॥ १६ ॥

ತತ್ರ = ಆ ದೇವಕೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ; ಸನಾತನಃ = ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಕಪ್ರಕಾರನಾದ; ಸುರ, ಕಾರ್ಯವಾನ್ = ದೇವತೆಗಳ, (ಭೂಭಾರಹರಣ ರೂಪವಾದ) ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳಂಥಾ; ಪರಮಾತ್ಮಾ = ಪರಮಾತ್ಮನು; ದಂಪತ್ಯೋಃ = ದಂಪತಿಗಳಾದ; ಅನಯೋಃ = ಈ ದೇವಕೀವಸುದೇವರುಗಳ; ಆಶಾಃ = (ಹರಿಯೇ ನಮಗೆ ಮಗನಾಗ ಬೇಕೆಂಬುವುದು ಮೊದಲಾದ) ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು; ಪೂರಯನ್ (ಸನ್) = ಪೂರ್ತಿಮಾಡ ತಕ್ಕವನಾಗಿ; ಪ್ರಾದುರಭೂತ್ = ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದನು ॥

वसुदेवस्येति ॥ ततः कृष्णावतारात्, पूर्वं, अनन्तश्शेषः, बलमस्यास्तीतिबलवान् तस्य भावोबलवत्वं तेन, बलभद्र इति, ईरितः प्रसिद्धस्सन्, वसुदेवस्य सकाशात्, रोहिण्यां, अजायत जातः ॥ बलेन भद्रो मङ्गळरूप इति बलभद्रशब्दस्य व्युत्पत्तिः प्रदर्शिता ॥ १७ ॥

वसुदेवस्य रोहिण्यां ततःपूर्वमजायत ।
अनन्तो बलवत्वेन बलभद्र इतीरितः ॥ १७ ॥

ತತಃ = ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದ ಕಿಂತಲು; ಪೂರ್ವಂ = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ; ಅನಂತಃ = ಶೇಷದೇವರು; ಬಲವತ್ವೇನ = ಬಲವುಳ್ಳತನದಿಂದ; ಬಲಭದ್ರಃ, ಇತಿ = ಬಲಭದ್ರನು; ಎಂತೆಂದು; ಈರಿತಃ (ಸನ್) = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ; ವಸುದೇವಸ್ಯ (ಸಕಾಶಾತ್) = ವಸುದೇವನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ರೋಹಿಣ್ಯಾಂ = ರೋಹಿಣೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ; ಅಜಾಯತ = ಹುಟ್ಟಿದರು ॥ १८ ॥

ज्ञानेति ॥ आनकदुन्दुभिर्वसुदेवः, ज्ञानमानन्दश्चेत्येतावेव तनुर्देहो यस्य तं, श्यामं, इन्द्रनीलवन्नीलं, शङ्खश्च चक्रं च गदाच शङ्खचक्रगदाः तासामुपलक्षणयापद्मस्य च धरं धारकम्। इदं चतुर्भुजतया हरेरवतारं सूचयति, ''उपसंहर विश्वात्मन्नदोरूप-मलौकिकम्॥ शङ्खचक्रगापद्मश्रिया जुष्टं चतुर्भुजम्'' इतिभागवतानुरोधात्। पद्मशङ्खचक्रगदाधरमितिपाठे त्वायुधचतुष्टयं स्पष्टमेव। व्यक्तमात्रं केवलमभिव्यक्तं, नतु शुक्लशोणितसंबन्धाज्जातमित्यर्थः। हरिं, दृष्ट्वा, तुष्टाव स्तुतवान्। ष्टुञ्स्तुतौ - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ १८ ॥

ज्ञानानन्दतनुं श्यामं शङ्खचक्रगदाधरम्।
व्यक्तमात्रं हरिं दृष्ट्वा तुष्टावाऽऽनकदुन्दुभिः ॥ १८ ॥

ಆನಕದುಂದುಭಿಃ = ವಸುದೇವನು; ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ, ತನುಂ = ಜ್ಞಾನವು, ಸುಖವು— ಇವುಗಳೇ, ಶರೀರವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಶ್ಯಾಮಂ = ನೀಲವರ್ಣನಾದ; ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗಧಾ, ಧರಂ = ಶಂಖವು, ಚಕ್ರವು, ಗದೆಯು (ಮತ್ತು ಪದ್ಮವು) - ಇವುಗಳಿಗೇ, ಧಾರಕನಾದ; ವ್ಯಕ್ತಮಾತ್ರಂ = ಕೇವಲ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾದ (ಹುಟ್ಟಿದವನಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ); ಹರಿಂ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು; ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ಕಂಡು; ತುಷ್ಟಾವ = ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದನು ॥ ೧೮ ॥

स्वेति ॥ शिशोः रूपमिवरूपं यस्य स शिशुरूपः वसुदेवप्रार्थनया शिशुभूतः, स कृष्णः, कंसात् तन्नामकदैत्यात् भीतेन, शौरिणा वसुदेवेन, स्वस्य आज्ञया, व्रजं गोकुलं प्रति, नीतःसन्, यशोदायाः नन्दपत्न्याः शयने शय्यायाम्, शनैर्मन्दं, शायितस्स्वापितः ॥ १९ ॥

स्वाज्ञया स व्रजं नीतः कंसाद्भीतेन शौरिणा।
शिशुरूपो यशोदायाः शायितश्शयने शनैः ॥ १९ ॥

ಶಿಶು, ರೂಪಃ = (ವಸುದೇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ) ಕೂಸಿನ, ರೂಪದೋಪಾದಿಯಲಿ ರೂಪವುಳ್ಳಂಥಾ; ಶೌರಿಣಾ = ಶೂರಪುತ್ರನಾದ ವಸುದೇವನಿಂದ; ಸ್ವ, ಆಜ್ಞಯಾ = ತನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ; ವ್ರಜಂ = ಗೋಕುಲವನ್ನು ಕುರಿತು; ನೀತಃ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಯಶೋದಾಯಾ = ಯಶೋದಾದೇವಿಯ; ಶಯನೇ = ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ; ಶನೈಃ = ಮೆಲ್ಲಗೆ; ಶಾಯಿತಃ = ಶಯನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟರು ॥ ೧೯ ॥

चण्डिकामिति ॥ यादवस्य शूरस्य नन्दनः वसुदेवः तत् क्षणे तत्काल एव उद्भूतामवतीर्णां, चण्डिकां दुर्गां, नीत्वा, मधुरां प्रतीति शेषः। देवक्यास्स्वभार्यायाः, शयने, न्यस्य निधाय, पूर्ववत्, बन्धं निगळबन्धं, आययौ प्राप ॥ २० ॥

चण्डिकां तत्क्षणोत्भूतां नीत्वा यादवनन्दनः।
देवक्याश्शयने न्यस्य पूर्ववद्बन्धमाययौ ॥ २० ॥

ಯಾದವ, ನಂದನಃ = ಯದುಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಶೂರರಾಜನ, ಮಗನಾದ ವಸುದೇವನು; ತತ್ಕ್ಷಣ, ಉದ್ಭೂತಾಂ = ಆ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಅವತರಿಸಿದಂಥಾ; ಚಂಡಿಕಾಂ = ದುರ್ಗಾದೇವಿಯವರನ್ನು; (ಮಧುರಾಂಪ್ರತಿ = ಮಧುರಾಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು) ನೀತ್ವಾ = ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ; ದೇವಕ್ಯಾಃ = ದೇವಕೀದೇವಿಯ; ಶಯನೇ = ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ; ನ್ಯಸ್ಯ = ಇಟ್ಟು; ಪೂರ್ವವತ್ = ಮುಂಚಿನಂತೆ; ಬಂಧಂ = ನಿಗಡಬಂಧನವನ್ನು; ಆಯಯೌ = ಯೈದಿದನು ॥ ೨೦ ॥

तामिति ॥ कंसः, तां वसुदेवेन देवकीशयने शायितां, कन्यां दुर्गां, आनीय गृहाद्बहिरानीय, निहन्तुं, उपचक्रमे आरेभे ॥ क्रमुपादविक्षेपे – धा. लिट्. आत्म. प्र. ए.। सा दुर्गा, ते तव, मृत्युर्मारकः, जातः, इतोऽन्यत्रेतिशेषः, इत्युक्त्वा, नभस्थलं आकाशं प्रति, उत्पपात उत्प्लुत्य गता। पत्लृगतौ – धा. लिट्. पर. प्र. ए. ॥ उत्पतनानन्तरमेव दुर्गावचनमन्यतः प्रतीयते, अत्र तु उक्त्वेतिक्त्वाप्रत्ययेन वचनानन्तर्यमुत्पतने बोध्यत इति विरोधस्तु एतद्ग्रन्थस्य वचनानन्तरभाव्युत्पतनपरतां वा, क्त्वाप्रत्ययस्यगौणार्थतां वाऽऽश्रित्य परिहारणीयः ॥ मृत्युस्तेजातइत्यूचे सोत्पत्य च नभस्स्थलमितिपाठे तु विरोधशङ्काया अवकाश एव नास्तीति ज्ञेयम् ॥ २१ ॥

तां कन्यां कंस आनीय निहन्तुमुपचक्रमे।
मृत्युस्ते जात इत्युक्त्वा सोत्पपात नभस्स्थलम् ॥ २१ ॥

ಕಂಸಃ = ಕಂಸನು; ತಾಂ = ಅಂಥಾ; ಕನ್ಯಾಂ = ದುರ್ಗಾನಾಮಕಳಾದ ಕನ್ಯಕೆಯನ್ನು; ಆನೀಯ = (ಮನೆಯಹೊರಭಾಗಕ್ಕೆ) ತಂದು; ನಿಹಂತುಂ = ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಉಪಚಕ್ರಮೇ = ಆರಂಭಿಸಿದನು; ಸಾ = ಆ ಕನ್ಯಕೆಯು; ತೇ = ನಿನಗೆ; ಮೃತ್ಯುಃ = ಮಾರಕನಾದ

ಪುರುಷನು (ಇತೋಽನ್ಯತ್ರ = ಇದರಕಿಂತಲು ಭಿನ್ನಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ) ಜಾತಃ = ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ । ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು; ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ; ನಭಸ್ಥಲಂ = ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು; ಉತ್ಪಪಾತ = ಹಾರಿದಳು ॥ ೨೧ ॥

जातमात्रानिति ॥ स कंसः, जातमात्रान्, जातानेव, न तु जननानन्तरं कालव्यवधानवतः, तत्काल एव जातानित्यर्थः, नि ॥ मात्रं कार्त्स्न्येवधारण इत्यमरोक्तेः। कुमारान् बालान्, निहन्तुं, जनं भृत्यवर्गं, आदिशत् आज्ञापितवान्। दिशअतिसर्जने – धा.सक.कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. । आङ् पूरकत्वादाज्ञार्थत्वम्। हिंसैव विहारः क्रीडा येषान्ते, ते कंसादिष्टाः, दुष्टा दुर्जनाः, भुवि, बालकान्, निजघ्नुः ॥ हनहिंसागत्योः - धा.सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ब. ॥

जातमात्रान् कुमारांत्स निहन्तुं जनमादिशत्।
हिंसाविहारा दुष्टास्ते निजघ्नुर्बालकान् भुवि ॥ २२ ॥

ಸಃ = ಆ ಕಂಸನು; ಜಾತಮಾತ್ರಾನ್ = ಕೇವಲಹುಟ್ಟಿದವರಾದ (ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರೆಂತ ಭಾವ); ಕುಮಾರಾನ್ = ಬಾಲಕರನ್ನು; ನಿಹಂತುಂ = ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಜನಂ = ಭೃತ್ಯಜನರನ್ನು; ಆದಿಶತ್ = ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದನು । ಹಿಂಸಾ, ವಿಹಾರಾಃ = ಹಿಂಸೆಯೇ; ಕ್ರೀಡೆಯಾಗಿವುಳ್ಳ; ತೇ = ಆ ಕಂಸಾಜ್ಞಪ್ತರಾದ; ದುಷ್ಟಾಃ = ದುರ್ಜನರು; ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ; ಬಾಲಕಾನ್ = ಶಿಶುಗಳನ್ನು; ನಿಜಘ್ನುಃ = ಸಂಹರಿಸಿದರು ॥ ೨೨ ॥

जगामेति ॥ कंसस्य, धात्री उपमाता, स्तन्यदानेनपोषिकेत्यर्थः ॥ नि ॥ धात्रीस्यादुपमाताऽपीत्यमरः ॥ दुष्टा, पूतना, गोकुलं, जगाम। सा पूतना, कृष्णं, हन्तुम्, आदत्त अग्रहीत्। डुदाञ् दाने— धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. पर. प्र. ए. । रमाया लक्ष्म्याः पतिः कृष्णः, तां पूतनां, जघान ॥ २३ ॥

जगाम गोकुलं दुष्टा धात्री कंसस्य पूतना।
कृष्णमादत्त सा हन्तुं तां जघान रमापतिः ॥ २३ ॥

ಕಂಸಸ್ಯ = ಕಂಸನಿಗೆ; ಧಾತ್ರೀ = ಸ್ತನ್ಯಕೋಟ್ಟುಸಂರಕ್ಷಿಸಿದವಳಾದ; ದುಷ್ಟಾ = ಕೆಟ್ಟವಳಾದ; ಪೂತಾನಾ = ಪೂತನೆಯೆಂತೆಂಬುವಳು; ಗೋಕುಲಂ (ಪ್ರತಿ) = ಗೋಕುಲವನ್ನು ಕುರಿತು;

ಜಗಾಮ = ಹೋದಳು । ಸಾ = ಆ ಪೂತನೆಯು; ಕೃಷ್ಣಂ = ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು; ಹಂತು = ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಆದತ್ತ = ಎತ್ತಿಕೊಂಡಳು. । ರಮಾಪತಿಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರಿಗೆ ಪತಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ತಾಂ = ಆ ಪೂತನೆಯನ್ನು; ಜಘಾನ = ಸಂಹರಿಸಿದರು ॥ २३ ॥

शायित इति ॥ शकटस्य, अधः, शायितः स्वापितः, स कृष्णः, शकटाक्षं तन्नामानं दैत्यं जघान । स कृष्णः, तृणावर्तं वात्यारूपमसुरं, तेन तृणावर्तेन, उन्नीतऊर्ध्वं नीतस्सन्, लीलया कण्ठग्रहणेन श्वासनिरोधकरणादिक्रीडया, अमीमरत् मारयामास । मृङ्प्राणत्यागे – धा. णिजन्त. सक. कर्तरि लुङ्. पर. प्र. ए. ॥ २४ ॥

शायितश्शकटस्याधश्शकटाक्षं जघान सः ।
अमीमरत्तृणावर्तं तेनोन्नीतस्स लीलया ॥ २४ ॥

ಶಕಟಸ್ಯ = ಬಂಡಿಯ; ಅಧಃ = ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ; ಶಾಯಿತಃ = ಶಯನಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದ = ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಶಕಟಾಕ್ಷಂ = ಶಕಟಾಕ್ಷನಾಮಕಾಸುರನನ್ನು; ಜಘಾನ = ಸಂಹಾರಮಾಡಿದರು. । ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ತೃಣಾವರ್ತಂ = (ಧೂಳಿರೂಪನಾದ) ತೃಣಾವರ್ತಾಸುರನನ್ನು; ತೇನ = ತೃಣಾವರ್ತನಿಂದ; ಉನ್ನೀತಃ (ಸನ್) = ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಲೀಲಯಾ = ಆಟದಿಂದ; ಅಮೀಮರತ್ = ಕೊಂದರು ॥ २४ ॥

गर्गइति ॥ अथ तृणावर्तसंहारानन्तरं, शौरिणा वसुदेवेन, आदिष्टःजातकर्मादि करणायाज्ञप्तः, गर्गस्तन्नामा यादवानां पुरोहितः, व्रजं गोकुलं, गतस्सन्, सबलस्य बलरामसहितस्य, अमुष्य कृष्णस्य, क्षत्रियाणामुचितान्, संस्कारान् जातकर्मादीन्, नाम च, चकार ॥ २५ ॥

गर्गोऽथ शौरिणाऽऽदिष्टश्चकार क्षत्रियोचितान् ।
संस्कारान्नाम चामुष्य सबलस्य व्रजं गतः ॥ २५ ॥

ಅಥ = ತೃಣಾವರ್ತಸಂಹಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಶೌರಿಣಾ = ಶೂರಪುತ್ರನಾದ ವಸುದೇವ ನಿಂದ; ಆದಿಷ್ಟಃ = ಆಜ್ಞಪ್ತರಾದ; ಗರ್ಗಃ = ಗರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು; ವ್ರಜಂ = ಗೋಕುಲವನ್ನು; ಗತಃ (ಸನ್) = ಯೈದಿದವರಾಗಿ; ಸಬಲಸ್ಯ = ಬಲರಾಮದೇವರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ಕೃಷ್ಣದೇವರಿಗೆ; ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಉಚಿತಾನ್ = ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ, ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಸಂಸ್ಕಾರಾನ್ =

ಜಾತಕರ್ಮಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು; ನಾಮಚ = ನಾಮಕರಣ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಕೂಡ; ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದರು ॥ ೨೫ ॥

प्राङ्गण इति ॥ माधवः रमापतिः मधुकुलोत्पन्नश्च कृष्णः, अर्भकैश्शिशुभिः, सह, प्राङ्गणे अजिरे ॥ नि ॥ अङ्गणं च त्वराजिरे इत्यमरः ॥ रिङ्गणं पाणिभ्यां भुवमालम्ब्य जानुभ्यां प्रसर्पणं, कुर्वन् सन्, भावोभिप्रायः गर्भे यासां ताभिर्गर्भीकृताभिप्रायाभिः, लीलाभिः, जनं भक्तलोकं, आनन्दयन् सन्, बभौ रराज ॥ भा दीप्तौ — धा. लिट् ॥ भगवत्कृता लीलाभावगर्भा इत्येतत्तु वक्ष्यमाणरीत्या नलकूबरमणिग्रीवनामकस्वभक्तार्जुनीभवनकारणशापमोचनाभिप्रायगर्भोलूखलकर्षण दृष्टान्तेन ज्ञेयम् ॥ २६ ॥

प्राङ्गणे रिङ्गणं कुर्वन्नर्भकैस्सह माधवः ।
लीलाभिर्भावगर्भाभिर्जनमानन्दयन् बभौ ॥ २६ ॥

ಮಾಧವಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಅರ್ಭಕೈಃ = ಬಾಲಕರಿಂದ; ಸಹ = ಕೂಡಿ; ಪ್ರಾಂಗಣೆ = ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ; ರಿಂಖಣಂ = ಅಂಬೆಗಾಲಿಟ್ಟು ನಡಿಯೋಣವನ್ನು; ಕುರ್ವನ್(ಸನ್) = ಮಾಡುವವರಾಗಿ; ಭಾವಗರ್ಭಾಭಿಃ = ಅಭಿಪ್ರಾಯಗರ್ಭಿತಗಳಾದಂಥ; ಲೀಲಾಭಿಃ = ಆಟಗಳಿಂದ; ಜನಂ = ಸ್ವಜನವನ್ನು; ಆನಂದಯನ್ (ಸನ್) = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವರಾಗಿ; ಬಭೌ = ಒಪ್ಪಿದರು ॥ ೨೬ ॥

जघानेति ॥ कदाचित्, देवः क्रीडादिगुणसंपन्नः, हरिः कृष्णः, लीलया, मृत्तिकां, जघास भक्षितवान् । घस्लृभक्षणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ हरिः कृष्णः, मात्रा यशोदया, उपलब्धः निन्दितस्सन्, व्यात्ते विवृते, स्वे आत्मीये, आस्ये मुखे, विश्वं सर्वं प्रकृत्यादिकं, अदर्शयत् ॥ २७ ॥

जघास मृत्तिकां देवः कदाचिल्लीलया हरिः ।
मात्रोपालब्ध आस्ये स्वे व्यात्ते विश्वमदर्शयत् ॥ २७ ॥

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದುದಿನದಲ್ಲಿ; ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ; ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣೇವರು; ಲೀಲಯಾ = ಆಟದಿಂದ; ಮೃತ್ತಿಕಾಂ = ಮಣ್ಣನ್ನು; ಜಘಾಸ = ಭಕ್ಷಿಸಿದರು । ಹರಿಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಮಾತ್ರಾ = ತಾಯಿಯಾದ ಯಶೋದಾದೇವಿಯಿಂದ; ಉಪಾಲಬ್ಧಃ

(ಸನ್) = ನಿಂದಾಪೂರ್ವಕಭರ್ತ್ಸಿತರಾಗಿ; ವ್ಯಾತ್ತೆ = ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ; ಸ್ವೇ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ; ಆಸ್ಯೆ = ಮುಖದಲ್ಲಿ; ವಿಶ್ವಂ = ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತನ್ನು; ಅದರ್ಶಯತ್ = ತೋರಿಸಿದರು ॥ ೨೭ ॥

दधीति ॥ ईशःकृष्णः, कदाचित्, दध्नः अमत्रं पात्रं ॥ नि । प्रातामत्रेचभाजनमित्यमरः । विभज्य शिलादिना स्फोटयित्वा, चन्द्रेण सदृशं चन्द्रसन्निभं, अतिशुभ्रमित्यर्थः । नवनीतं, समादाय गृहीत्वा, रहःविजनप्रदेशं, गत्वा, जघास भक्षितवांश्च ॥ २८ ॥

दध्यमत्रं विभज्येशः कदाचिच्चन्द्रसन्निभम् ।
नवनीतं समादाय रहो गत्वा जघास च ॥ २८ ॥

ಈಶಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ; ದಧಿ, ಅಮಂತ್ರಂ = ಮೊಸರಿನ, ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು; ವಿಭಜ್ಯ = ಒಡೆದು; ಚಂದ್ರ, ಸನ್ನಿಭಂ = ಚಂದ್ರನಿಂದ, ಸಮಾನವಾದ; ನವನೀತಂ = ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು; ಸಮಾದಾಯ = ತೆಗೆದುಕೊಂಡು; ರಹಃ = ಏಕಾಂತಸ್ಥಳವನ್ನು ಕುರಿತು; ಗತ್ವಾ = ಹೋಗಿ; ಜಘಾಸ ಚ = ಭಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು ॥ ೨೮ ॥

जनन्येति ॥ स कृष्णः जनन्या मात्रा यशोदया, उलूखले, बद्धःसन्, अर्जुनौ वृक्षभेदौ, उदमूलयत् उदपाटयत् । नलकूबरो मणिग्रीवश्चेत्येतौ कुबेरसुतौ, शापतः नारदसंबन्धिनश्शापात्, मोचयामास ॥ मुच्लृमोक्षणे – धा. णिजंत. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ मोचयित्वा च शापत इति पाठे तु स्वां तनुमार्पयदितिशेषः ॥ २९ ॥

जनन्योलूखले बद्धः सोऽर्जुनावुदमूलयत् ।
नलकूबरमणिग्रीवौ मोचयामास शापतः ॥ २९ ॥

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಜನನ್ಯಾ = ತಾಯಿಯಾದ ಯಶೋದಾದೇವಿಯಿಂದ; ಉಲೂಖಲೇ = ಒರಳಿನಲ್ಲಿ; ಬದ್ಧಃ (ಸನ್) = ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಅರ್ಜುನೌ = ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು; ಉದಮೂಲಯತ್ = ಕಿತ್ತುಹಾಕಿದರು । ನಲಕೂಬರ, ಮಣಿಗ್ರೀವೌ = ನಲಕೂಬರನು, ಮಣಿಗ್ರೀವನು — ಎಂತೆಂಬುವ (ಕುಬೇರಪುತ್ರ)ರನ್ನು; ಶಾಪತಃ = (ನಾರದರ) ಶಾಪದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಮೊಚಯಾಮಾಸ = ಬಿಡಿಸಿದರು ॥ ೨೯ ॥

वृन्दावनमिति ॥ नन्दस्य सूनुः कृष्णः, वृन्दावनं तन्नामकप्रदेशं प्रति, यियासुर्यातुमिच्छुःसन्, बृहद्वने एतावन्तं समयं स्वाध्युषिते गोकुलप्रदेशे, रोमकूपेभ्यः, बले शक्तौ, व्याघ्रैस्समान्, वृकान् मृगविशेषान्, ससर्ज। गोपाः, तत्र गोकुले, उत्पातेभ्यः वृकादिभ्यः भिया भयेन, वृन्दावनं नाम, वनं, प्रापुः ॥ ३० ॥

वृन्दावनं यियासु स्सन्नन्दसूनुर्बृहद्वने ।
ससर्जरोमकूपेभ्यो वृकान्व्याघ्रसमान् बले ॥
तत्रोत्पातभिया गोपा आपुर्वृन्दावनं वनम् ॥ ३० ॥

ನಂದ, ಸೂನುಃ = ನಂದಗೋಪನ, ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ವೃಂದಾವನಂ (ಪ್ರತಿ) = ವೃಂದಾವನವೆಂತೆಂಬುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕುರಿತು; ಯಿಯಾಸುಃ ಸನ್ = ಹೋಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇಚ್ಛಿಸುವರಾಗಿ; ಬೃಹದ್ವನೇ = (ತಾವು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ಬೃಹದ್ವಾಸನಾಮಕ ಗೋಕುಲ ಪ್ರದೇಶಲ್ಲಿ; ರೋಮಕೂಪೇಭ್ಯಃ = (ತಮ್ಮ) ರೋಮಕೂಪಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಬಲೇ = ಬಲವಿಷಯಲ್ಲಿ; ವ್ಯಾಘ್ರ, ಸಮಾನ್ = ಹುಲಿಗಳಿಂದ, ಸಮಾನಗಳಾದ; ವೃಕಾನ್ = ತೋಳ ಗಳನ್ನು; ಸಸರ್ಜ = ಸೃಜಿಸಿದರು । ಗೋಪಾಃ = ಗೋಪಾಲಕರು; ತತ್ರ = ಆ ಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ; ಉತ್ಪಾತ, ಭಿಯಾ = ವೃಕಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಉತ್ಪಾತಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ, (ಉಂಟಾದ) ಭೀತಿಯಿಂದ; ವೃಂದಾವನಂ = ವೃಂದಾವನವೆಂತೆಂಬುವ; ವನಂ = ವನವನ್ನು; ಆಪುಃ = ಸೇರಿದರು ॥ ३० ॥

स इति ॥ आदिर्जगतः कारणत्वेन पूर्वश्चासौ देवः क्रीडादिगुणसम्पन्नश्च आदिदेवः, स कृष्णः, वृन्दावन इतिशेषः, गोपकानां ये बालाः, तेषां वृन्दैस्समीपैः, बलेन बलरामेण च, साकं सह, पशूनां गवां वत्सास्तर्णकास्तेषां यूथान् समूहान्, पालयन् सन्, वत्स इत्यसुरं, बकं तन्नामकासुरं च, निहत्य, गोपालकतां, अवाप। वयःक्रमेण प्रथमं वत्सपालः पश्चाद्गोपालश्चाभूदितिभावः ॥ ३१ ॥

स पालयन् गोपकबालवृन्दैर्बलेन साकं पशुवत्सयूथान् ।
निहत्य वत्सासुरमादिदेवो बकं च गोपालकतामवाप ॥ ३१ ॥

इति श्रीमणिमञ्जर्यां तृतीयसर्गस्समाप्तः

ಆದಿ, ದೇವಃ = (ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಆದಿಯಾದ, ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ; ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; (ವೃಂದಾವನೇ = ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ) ಗೋಪಕ, ಬಾಲ, ವೃಂದೈಃ = ಗೋಪಾಲಕರ, ಹುಡುಗರ, ಸಮೂಹಗಳಿಂದ; ಬಲೇನ = ಬಲರಾಮದೇವರಿಂದಲೂ, ಸಾಕಂ = ಕೂಡಿ; ಪಶು, ವತ್ಸ, ಯೂಥಾನ್ = ಪಶುಗಳಾದ ಗೋವುಗಳ, ಕರುಗಳ, ಸಮೂಹಗಳನ್ನು; ಪಾಲಯನ್ (ಸನ್) = ರಕ್ಷಿಸುವಂಥವರಾಗಿ; ವತ್ಸ, ಅಸುರಂ = ವತ್ಸನೆಂತೆಂಬುವ ದೈತ್ಯನನ್ನು; ಬಕಂಚ = ಬಕನಾಮಕಾಸುರನನ್ನೂ; ನಿಹತ್ಯ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಗೋಪಾಲಕತಾಂ = ಗೋರಕ್ಷಕತ್ವವನ್ನು; ಅವಾಪ = ಹೊಂದಿದರು । ತಾ – ಆದಿಯಲ್ಲಿ ವತ್ಸಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮದಿಂದ ಗೋಪಾಲಕರಾದರೆಂತ ಭಾವ ॥ ३१ ॥

श्रीमन्नृसिहंवर्यानुग्रहजप्रज्ञराघवेन्द्रेण ।
मणिमंजरी प्रकाशे जनितेपूर्ण स्तृतीयसर्गोऽयम् ॥

॥ श्रीरामचन्द्राय नमः ॥

चतुर्थसर्ग प्रारम्भः

कृष्णाय इति ॥ स कृष्णः, कृष्णायाः यमुनानद्यास्सकाशात्, काळियं काळियनामानं सर्पं, त्यक्त्वा त्याजयित्वा, अन्तर्णितणिच्, निष्कास्येत्यर्थः, उल्बणं क्रूरं, दावस्य वनस्याग्निं, पीत्वा, तेन दावशब्दस्यैव वनवह्निवाचकत्वादग्निशब्दो व्यर्थ इति न शङ्क्यं, नि ॥ दवदावौवनारण्य वह्नी इत्यरण्यवाचकत्वस्याप्यवगमात्। विषपूर्णश्चासौ द्रुमश्च विषद्रुमस्तं उग्राख्यासुराधिष्ठितं तरुमित्यर्थः, उच्छिद्य उन्मूल्य, गवां वपूंषि शरीराणि येषां तान्, दैत्यान्, अहनत्। हनहिंसागत्योः — धा. सक. कर्तरिलङ्. पर. प्र. ए.। यद्यपि वहनधातोरदादिपठितत्वात् ॥ सू ॥ अदिभृतिभ्यश्शप इतिविकरणस्य लुग्विधानादहन्नित्येव लञि रूपम्, सत्वहनदिति। तथाऽप्यहनदित्यनेकस्थलेषु प्रयुक्तत्वात्तन्निर्वाहाय भ्वादेराकृतिगणत्वेन तत्राप्ययं धातुरस्ति। ततोऽहनदिति रूपं सिध्यतीति ज्ञेयम् ॥ १ ॥

कृष्णायाः कालियं त्यक्त्वा पीत्वा दावाग्निमुल्बणम्।
स विषद्रुममुच्छिद्य दैत्यान् गोवपुषोऽहनत् **॥ १ ॥**

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಕೃಷ್ಣಾಯಾಃ = ಯಮುನಾನದಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಕಾಳಿಯಂ = ಕಾಳಿಯಸರ್ಪವನ್ನು; ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ = ಹೊರಡಿಸಿ; ಉಲ್ಬಣಂ = ಕ್ರೂರವಾದ; ದಾವ, ಅಗ್ನಿಂ = ವನದ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನು; ಪೀತ್ವಾ = ಪಾನಮಾಡಿ; ವಿಷ, ದ್ರುಮಂ = ವಿಷಪೂರ್ಣವಾದ, ವೃಕ್ಷವನ್ನು; ಉಚ್ಛಿದ್ಯ = ಉತ್ಪಾಟನಮಾಡಿ; ಗೋ, ವಪುಷಃ = ಗೋವುಗಳ, ಶರೀರವುಳ್ಳಂಥಾ; ದೈತ್ಯಾನ್ = ದೈತ್ಯರನ್ನು; ಅಹನತ್ = ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರು ॥ ೧ ॥

सइति ॥ स कृष्णः, सप्तानामुक्ष्णां वृषभाणां, वधात् संहारात् तद्रूपात्पणात् ॥ नि ॥ उक्षाभद्रोबलीवर्द इत्यमरः। गोपालस्य कुम्भकाख्यस्य यशोदाभ्रातुः कन्यकां, नीलांतन्नाम्नीं, लेभे। बलेन बलरामेण, धेनुकं तन्नामकं, हत्वा घातयित्वा, यद्वा - बलेन बलाविष्टेन शुक्लकेशांशेन, धेनुकं हत्वा संहृत्य, स्वयं, अन्यान्, खरान् खररूपान् दैत्यान्, जघान ॥ २ ॥

स सप्तोक्षवधाल्लभे नीलां गोपालकन्यकाम् ।
बलेन धेनुकं हत्वा जघानान्यान् खरान् स्वयम् ॥ २ ॥

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಸಪ್ತ, ಉಕ್ಷ, ವಧಾತ್ = ಏಳಾದ, ವೃಷಭಗಳ, ಸಂಹಾರದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಗೋಪಾಲ, ಕನ್ಯಕಾಂ ಕುಂಭಕನಾಮಕ ಗೋಪಾಲನ, ಕನ್ಯಕೆಯಾದ; ನೀಲಾಂ = ನೀಲಾದೇವಿಯನ್ನು; ಲೇಭೆ = ಹೊಂದಿದರು । ಬಲೇನ = ಬಲರಾಮದೇವರಿಂದ; ಧೇನುಕಂ = ಧೇನುಕಾಸುರನನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹಾರಮಾಡಿಸಿ; ಸ್ವಯಂ = ತಾವು; ಅನ್ಯಾನ್ = ಮತ್ತು ಕೆಲವ ರಾದ; ಖರಾನ್ = ಗರ್ದಭರೂಪರಾದ ದೈತ್ಯರನ್ನು; ಜಘಾನ = ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರು ॥ ೨ ॥

प्रलम्ब इति ॥ नन्दाज्जातोऽभिव्यक्तःकृष्णः, प्रलम्बे तदाख्ये दैत्ये, बलभद्रेण, हते सति, व्रजस्य गोकुलस्य रक्षार्थं संरक्षणाय, पुनः, दावं वनवह्निं पपौ । पापाने – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ तत्र हेतुः — कृपेति । हियस्मात्, माधवःकृष्णः, कृपासिन्धुर्दयासमुद्रः ॥ ३ ॥

प्रलम्बे बलभद्रेण हते दावं पपौ पुनः ।
नन्दजो व्रजरक्षार्थं कृपासिन्धुर्हि माधवः ॥ ३ ॥

ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಮಾಧವಃ = ಮಧುಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಕೃಪಾ, ಸಿನ್ಧುಃ = ದಯೆಯಿಂದ, ಸಮುದ್ರರೋ; (ತತ್ = ಆ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ.) ನನ್ದಜಃ = ನಂದಗೋಪನ ಮಗನಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಪ್ರಲಮ್ಬೆ = ಪ್ರಲಂಬಾ ಸುರನು; ಬಲಭದ್ರೇಣ = ಬಲರಾಮ ದೇವರಿಂದ; ಹತೆ (ಸತಿ) = ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ವ್ರಜ, ರಕ್ಷಾರ್ಥಂ = ಗೋಕುಲದ, ಸಂರಕ್ಷಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಪುನಃ = ಮತ್ತು; ದಾವಂ = ವನವಹ್ನಿಯನ್ನು; ಪಪೌ = ಪಾನ ಮಾಡಿದರು ॥ ३ ॥

विप्रेति ॥ तेषां विप्राणां गृहस्य यज्ञवाटस्यान्तिकं समीपं प्रति, आगतः, स कृष्णः, विप्राणां यज्ञरतानां पत्नीभिः, आनीतम्, अन्नम् षड्रससहितं, अनुचरैः गोपालैस्सहितस्सन्, भुक्त्वा, तासां विप्रपत्नीनाम्, अनुग्रहम्, चक्रे ॥ ४ ॥

विप्रपत्नीभिरानीतं तद्गृहान्तिकमागतः ।
सोन्नं सानुचरो भुक्त्वा चक्रे तासामनुग्रहम् ॥ ४ ॥

ತತ್, ಗೃಹ, ಅಂತಿಕಂ (ಪ್ರತಿ) = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ಯಜ್ಞವಾಟದ, ಸಮೀಪವನ್ನು ಕುರಿತು; ಆಗತಃ = ಹೋದಂಥ; ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ವಿಪ್ರ, ಪತ್ನೀಭಿಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ಪತ್ನಿಯವರಿಂದ; ಆನೀತಂ = ತರಲ್ಪಟ್ಟ; ಅನ್ನಂ = ಷಡ್ರಸಾನ್ನವನ್ನು; ಸಾನುಚರಃ (ಸನ್) = ಕೂಡ ಬಂದಿರುವ ಗೋಪಾಲಕರಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ; ಭುಕ್ತ್ವಾ = ಭೋಜನಮಾಡಿ; ತಾಸಾಂ = ಆ ವಿಪ್ರಪತ್ನಿಯರಿಗೆ; ಅನುಗ್ರಹಾಂ = ಕೃಪೆಯನ್ನು; ಚಕ್ರೆ = ಮಾಡಿದರು ॥ ४ ॥

महेति ॥ हरिःश्रीकृष्णः, महस्य गोपैः क्रियमाणस्य स्वोद्देश्यकोत्सवस्य भङ्गेन परित्यागेन रुट् रोषो यस्य तेन, यद्वा महभङ्गेन निमित्तेन रुषा क्रोधेन करणेन, इन्द्रेण, आदिष्टैः, मेघैः, कृतां, वृष्टिं, सोढुं, अशक्तान्, स्वान् गोपान्, पर्वतं गोवर्धनं, उद्धृत्य, ररक्ष ॥ मखभङ्गेतिपाठेस्वोद्देश्यकयज्ञभङ्गेत्यर्थः ॥ ५ ॥

महभङ्गरुषेन्द्रेणादिष्टैर्मेघैः कृतां हरिः ।
वृष्टिं सोढुमशक्तान् स्वान् ररक्षोद्धृत्य पर्वतम् ॥ ५ ॥

ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಮಹ, ಭಙ್ಗ; ರುಷಾ = (ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ) ಉತ್ಸವದ, ಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ, ರೋಷವುಳ್ಳಂಥಾ; ಇಂದ್ರೇಣ = ಇಂದ್ರದೇವರಿಂದ; ಆದಿಷ್ಟೈಃ = ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ; ಮೇಘೈಃ = ಮೇಘಗಳಿಂದ; ಕೃತಾಂ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ; ವೃಷ್ಟಿಂ = ಮಳೆಯನ್ನು; ಸೋಢುಂ = ಸಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಅಶಕ್ತಾನ್ = ಸಮರ್ಥರಲ್ಲದ; ಸ್ವಾನ್ = ಸ್ವೀಯರಾದ ಗೋಪರನ್ನು; ಪರ್ವತಂ = ಗೋವರ್ಧನ ಪರ್ವತವನ್ನು; ಉದ್ಧೃತ್ಯ = ಎತ್ತಿ; ರರಕ್ಷ = ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದರು ॥ ೫ ॥

आर्येति ॥ ततः अनन्तरं, गोविन्दःकृष्णः, आर्यायाः पार्वत्याः अनुग्रहेण प्रसादेन सम्प्राप्तः कामोऽभिलाषो याभिस्ताः, गोपानामङ्गना भार्याः, ईशस्य निशानां नाथस्य चन्द्रस्य इमा ऐश्यःतासु, चन्द्रकिरणराजितास्वित्यर्थः, रात्रिषु चिरं, रमयामास क्रीडयामास। रमुक्रीडायां — धा. णिजन्त. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए.। ईशशब्दस्य चन्द्रवाचकत्वाभावेऽपि पतिशब्दसमानार्थकत्वेन ससंबन्धिकार्थकतया तत्संबन्धितया ''जानकी पतिवियोगजशङ्का'' इत्यादौ जानक्यादेरिव विशेष्यवाचकतया समभिव्याहृतरात्रिपदेन बोध्यानां रात्रीणामेवोपस्थितौ चन्द्रबोधसम्भवेन नावाच्य-

वचनदोषः। केचित्तु चिरमैषीषु रात्रिष्विति पठन्त इषस्याश्विनस्येमा ऐष्यस्तासु शारदीष्विति व्याकुर्वते ॥ ६ ॥

आर्यानुग्रहसम्प्राप्तकामा गोपाङ्गनास्ततः।
रमयामास गोविन्दश्चिरमैषीषु रात्रिषु ॥ ६ ॥

ತತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ; ಗೋವಿಂದಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಆರ್ಯಾ, ಅನುಗ್ರಹ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ, ಕಾಮಾಃ = ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯರ, ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಭಿಲಾಷವುಳ್ಳಂಥಾ; ಗೋಪ, ಅಂಗನಾಃ = ಗೋಪಾಲಕರ, ಹೆಂಡತಿಯರನ್ನು; ಐಶೀಷು = ಚಂದ್ರಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ; ರಾತ್ರೀಷು = ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ; ಚಿರಂ = ಬಹುಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿ; ರಮಯಾಮಾಸ = ಕ್ರೀಡಿತರನ್ನು ಮಾಡಿದರು ॥ ೬ ॥

सुरूपीणामिति ॥ स्वयंस्वभावतः, भगवान् षड्गुणसम्पन्नः, नैसर्गिकषड्गुणसम्पन्न इत्यर्थः, कृष्णः, रासक्रीडेति महति उत्सवे, शोभनं रूपमाकारो यासां तास्सुरूप्यः। सू॥ स्वाङ्गोच्चोपसर्जनादसंयोगोपधादिति ङीप्। गोपीनां, मण्डले समूहे, वेणुना मुरळीवाद्येन, गायन् सन्, ननर्त नर्तितवान्॥ नृतीगात्रविक्षेपे — धा. अक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ ७ ॥

सुरूपीणां च गोपीनां मण्डले भगवान् स्वयम्।
ननर्त वेणुना गायन् रासक्रीडामहोत्सवे ॥ ७ ॥

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದ; ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ರಾಸಕ್ರೀಡಾ, ಮಹೋತ್ಸವೇ = ರಾಸಕ್ರೀಡೆಯೆಂತೆಂಬುವ, ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ; ಸುರೂಪೀಣಾಂ = ಸಮೀಚೀನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳಂಥಾ; ಗೋಪೀನಾಂ = ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರ; ಮಣ್ಡಲೇ = ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ; ವೇಣುನಾ = ಮುರಳೀವಾದ್ಯದಿಂದ; ಗಾಯನ್(ಸನ್) = ಗಾನಮಾಡುವರಾಗಿ; ನನರ್ತ = ನರ್ತನ ಮಾಡಿದರು ॥ ೭ ॥

स कृष्णः, शङ्खचूड इत्यसुरस्तं, अरिष्टं तदाख्यमसुरं, केशिनं तन्नामकं दैत्यमपि, अथ, मयस्यपुत्रं, व्योमं तन्नामानं च, हत्वा, पुनः, व्रजस्य गोकुलस्य रक्षणं नानाशत्रुकृतबाधनपरिहारपूर्वकं पालनं चक्रे ॥ ८ ॥

शङ्खचूडासुरं हत्वाऽरिष्टं केशिनमप्यथ ।
मयपुत्रं पुनर्व्योमं स चक्रे व्रजरक्षणम् ॥ ८ ॥

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಶಂಖಚೂಡ; ಅಸುರಂ = ಶಂಖಚೂಡನೆಂತೆಂಬುವ, ದೈತ್ಯನನ್ನು; ಅರಿಷ್ಟಂ = ಅರಿಷ್ಟನೆಂಬುವನನ್ನು; ಕೇಶಿನಮಪಿ = ಕೇಶಿದೈತ್ಯನನ್ನು ಕೂಡ; ಅಥ = ಮತ್ತು; ಮಯ, ಪುತ್ರಂ = ಮಯನ, ಮಗನಾದ; ವ್ಯೋಮಂ = ವ್ಯೋಮಾಸುರನನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಪುನಃ = ಮತ್ತು; ವ್ರಜ, ರಕ್ಷಣಂ = ಗೋಕುಲದ, ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು; ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು ॥ ೮ ॥

कंसेति ॥ देवः क्रीडादिगुणसम्पन्नः, हरिः कृष्णः, कंसेन स्वमातुलेन प्रेषितं, अक्रूरं, दृष्ट्वा, तमक्रूरं, सम्भाव्य मानयित्वा, तेन अक्रूरेण, साकं सह, बलेन बलरामेण संयुतस्सन्, मधुरां ययौ ॥ ९ ॥

कंसप्रेषितमक्रूरं दृष्ट्वासम्भाव्य तं हरिः ।
तेन साकं ययौ देवो मधुरां बलसंयुतः ॥ ९ ॥

ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾದಿ ಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ; ಹರಿಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಕಂಸ, ಪ್ರೇಷಿತಂ = ಕಂಸನಿಂದ; ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಅಕ್ರೂರಂ = ಅಕ್ರೂರನನ್ನು; ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ಕಂಡು; ತಂ = ಆ ಅಕ್ರೂರನನ್ನು; ಸಮ್ಭಾವ್ಯ = ಮಾನಮಾಡಿ; ತೇನ = ಆ ಅಕ್ರೂರನಿಂದ; ಸಾಕಂ = ಕೂಡಿ; ಬಲ, ಸಂಯುತಃ (ಸನ್) = ಬಲರಾಮದೇವರಿಂದ, ಯುಕ್ತರಾಗಿ; ಮುಧುರಾಂ (ಪ್ರತಿ) = ಮಧುರಾಪುರವನ್ನು ಕುರಿತು; ಯಯೌ = ಹೋದರು ॥ ೯ ॥

भङ्क्तेति ॥ हरिःकृष्णः, शर्वस्य रुद्रस्येदं शार्वं, कंसेस्थितं धनुश्चापं, भङ्क्त्वा, वारणेन गजेन कुवलयापीडेन सहितं, अंबष्टं आधोरणं, हत्वा, सबलः, बलरामयुक्तस्सन्, चाणूरोमुष्टिकश्चेत्येतौ मल्लौ, हत्वा, शुशुभे रराज। शुभदीप्तौ धा. अक. कर्तरिलिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ १० ॥

भंक्त्वा कंसधनुः शार्वं हत्वाऽम्बष्टं सवारणम् ॥
चाणूरमुष्टिकौ हत्वा सबलः शुशुभे हरिः ॥ १० ॥

ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಶಾರ್ವಂ = ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಕಂಸ, ಧನುಃ = ಕಂಸನಲ್ಲಿ

(ಇದ್ದ), ಧನುಸ್ಸನ್ನು; ಭಂಕ್ತ್ವಾ = ಮುರಿದು; ಸವಾರಣಂ = ಕುವಲಯಾಪೀಡನಾಮಕ ಗಜದಿಂದ ಸಹಿತನಾ; ಅಮ್ಬಷ್ಠಂ = ಗಜ ರಕ್ಷಕನನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಸಬಲಃ (ಸನ್) = ಬಲರಾಮಸಹಿತರಾಗಿ; ಚಾಣೂರ, ಮುಷ್ಟಿಕೌ = ಚಾಣೂರನು, ಮುಷ್ಟಿಕನು ಇವರುಗಳನ್ನು (ಮಲ್ಲರನ್ನು); ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಶುಶುಭೇ = ಒಪ್ಪಿದರು ॥ १० ॥

मञ्चेति ॥ माधवो लक्ष्मीपतिः कृष्णः, मातुलं मातुर्भ्रातरं, कंसं । मूर्ध्नि शिरसि, संगृह्य, निपात्य, उच्चैः भृशं, धरण्यां भुवि, निष्पिपेष मर्दितवान् । पिषॢ संचूर्णने — धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । स कंसः ममार च मृतश्च ॥ ११ ॥

मञ्चस्थं मातुलं कंसं मूर्ध्नि संगृह्य माधवः ।
निपात्य निष्पिपेषोच्चैर्धरण्यां स ममार च　　　　॥ ११ ॥

ಮಾಧವಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಮಂಚ, ಸ್ಥಂ = ಮಂಚದಲ್ಲಿ, ಇದ್ದಂಥಾ; ಮಾತುಲಂ = (ತಮಗೆ) ತಾಯಿಯಾದ ದೇವಕೀದೇವಿಗೆ ಅಣ್ಣನಾದ; ಕಂಸಂ = ಕಂಸನನ್ನು; ಮೂರ್ಧ್ನಿ = ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ; ಸಂಗೃಹ್ಯ = ಗ್ರಹಿಸಿ; ನಿಪಾತ್ಯ = ಕೆಡಿವಿ; ಉಚ್ಚೈಃ = ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ; ಧರಣ್ಯಾಂ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ; ನಿಷ್ಪಿಪೇಷ = ಮರ್ಧನಮಾಡಿದರು । ಸಃ = ಆ ಕಂಸನು; ಮಮಾರಚ = ಮೃತನೂ ಆದನು ॥ ११ ॥

तदिति ॥ ईशः, स्वामी कृष्णः, सकलं समस्तं, तस्य कंसस्य बलं सैन्यं, हत्वा, सर्वान्, जनान्, अनन्दयत् संतोषितवान् । टुनदिसमृद्धौ — धा. णिजंत. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. । माता च पिता च पितरौ देवकीवसुदेवौ, निगडाच्छृङ्खलाबन्धात्, विमुच्य मोचयित्वा, अभ्यवन्दत अनमत् ॥ १२ ॥

तद्बलं सकलं हत्वा जनान् सर्वाननन्दयत् ।
विमुच्य निगडादीशः पितरावभ्यवन्दत　　　　॥ १२ ॥

ಈಶಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಸಕಲಂ = ಸಮಸ್ತವಾದ; ತತ್, ಬಲಂ = ಆ ಕಂಸನ, ಸೈನ್ಯವನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಸರ್ವಾನ್ = ಸಮಸ್ತರಾದ; ಜನಾನ್ = ಜನರನ್ನು; ಅನಂದಯತ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿರು; । ಪಿತರೌ = ತಾಯಿತಂದೆಗಳಾದ ದೇವಕೀವಸುದೇವರನ್ನು; ನಿಗಡಾತ್ = ಶೃಂಖಲಾಬಂಧದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ವಿಮುಚ್ಯ = ಮೋಚನಮಾಡಿ; ಅಭ್ಯವಂದತ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು ॥ १२ ॥

पुत्रेति ।। बलेन बलरामेण सहितः, कृष्णः, पुत्र्योः अस्तिप्रास्तिनाम्न्योः कंसभार्ययोर्वैधव्येन मरणहेतुकपतिवियोगेन संक्रुद्धं, अभियान्तं अभिषेणनं कुर्वन्तं, जरासुतं जरासन्धं, मुहुर्बहुकृत्वः, तस्यजरासन्धस्य सैनिकान् सेनायां, समवेतान्, हत्वा, अभ्यार्दयत् द्रवयामास । अर्दहिंसायां — धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ।।

पुत्रीवैधव्यसंक्रुद्धमभियान्तं जरासुतम् ।
सबलोऽभ्यार्दयत्कृष्णो हत्वा तत्सैनिकान्मुहुः ।। १३ ।।

ಸಬಲಃ = ಬಲರಾಮದೇವರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ಕೃಷ್ಣಃ =ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಪುತ್ರೀ, ವೈಧವ್ಯ, ಸಂಕ್ರುದ್ಧಂ = (ತನ್ನ) ಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಸ್ತಿಪ್ರಾಸ್ತಿಯರ, ವಿಧವಾತ್ವದಿಂದ, ಕೋಪಪಟ್ಟಂಥಾ; ಅಭಿಯಾನ್ತಂ = ಯುದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ; ಜರಾಸುತಂ = ಜರಾಸಂಧನನ್ನು; ಮುಹುಃ = ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿಯಾಗಿ; ತತ್, ಸೈನಿಕಾನ್ = ಆ ಜರಾಸಂಧನ, ಸೈನಿಕರನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಅಭ್ಯಾರ್ದಯತ್ = ಪೀಡಿಸಿದರು (ಓಡಿಸಿದರು) ।। ೧೩ ।।

पाण्डुरिति ।। पाण्डुस्तन्नामकश्चक्रवर्ती, वने मृतः । पार्थाः पृथापुत्रा धर्मादयः, मुनिभिः, पुरं हस्तिनावर्ती प्रति, आनीतास्सन्तः, कुरुभिर्दुर्योधनादिभिः, स्वैरंस्वच्छन्दं पीड्यन्ते बाध्यन्ते । पीडअवगाहने – धा. कर्मणिलट्. आत्म. प्र. ब. । इत्येवं, मधुं तन्नामानमसुरं द्वेष्टीतिमधुद्विषा कृष्णेन, आश्रावि श्रुतम् ।। श्रुश्रवणे – धा. कर्मणिलुङ्. प्र. ए. ।। १४ ।।

पाण्डुर्वने मृतः पार्था आनीता मुनिभिः पुरम् ।
पीड्यन्ते कुरुभिः स्वैरमित्याश्रावि मधुद्विषा ।। १४ ।।

ಪಾಂಡುಃ = ಪಾಂಡುರಾಜನು; ವನೇ = ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ; ಮೃತಃ = ಮೃತನಾದನು; । ಪಾರ್ಥಾಃ = ಪೃಥಾನಾಮಕಳಾದ ಕುಂತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಧರ್ಮರಾಜಾದಿಗಳು; ಮುನಿಭಿಃ = ಋಷಿಗಳಿಂದ; ಪುರಂ (ಪ್ರತಿ) = ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು; ಆನೀತಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಕುರುಭಿಃ = ಕುರುಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳಿಂದ; ಸ್ವೈರಂ = ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ; ಪೀಡ್ಯನ್ತೆ = ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ; । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ವಾಕ್ಯವು; ಮಧು, ದ್ವಿಷಾ = ಮಧುನಾಮಕ ದೈತ್ಯಗೆ; ದ್ವೇಷಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಿಂದ; ಆಶ್ರಾವಿ = ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ।। ೧೪ ।।

अक्रूरमिति ।। कृष्णः, अक्रूरं, नागपुरं, हस्तिनावतीं प्रति, प्रेषयामास। सोऽक्रूरः, कुरूणां दुर्योधनादीनां, अनयं पाण्डुपुत्रविषये दुर्नीतिं, ज्ञात्वा, धृतराष्ट्रंप्रति उवाच ।। १५ ।।

अक्रूरं प्रेषयामास कृष्णो नागपुरं प्रति ।
कुरूणामनयं ज्ञात्वा धृतराष्ट्रमुवाच सः ॥ १५ ॥

ಕೃಷ್ಣಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಅಕ್ರೂರಂ = ಅಕ್ರೂರನನ್ನು; ನಾಗಪುರಂ ಪ್ರತಿ = ಹಸ್ತಿನಾವತೀಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು; ಪ್ರೇಷಯಾಮಾಸ = ಕಳುಹಿಸಿದರು । ಸಃ = ಆ ಅಕ್ರೂರನು; ಕುರೂಣಾಂ = ಕುರುಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ; ಅನಯಂ = (ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ದುರ್ನೀತಿಯನ್ನು; ಜ್ಞಾತ್ವಾ = ತಿಳಿದುಕೊಂಡು; ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂ (ಪ್ರತಿ) = ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು; ಉವಾಚ = ಮಾತನಾಡಿನು; । ವಿ, ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯು, ಕೌರವಃ = ಕೌರವೌ-ಕುರವಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಏಕದ್ವಿವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಕೌರವಶಬ್ದದ ರೂಪವನ್ನೂ, ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕುರುಶಬ್ದದ ರೂಪವನ್ನೂ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ।। १५ ।।

वचनप्रकारमाह — तवेति ।। हे धृतराष्ट्र, तव पुत्रा दुर्योधनादयः, भीमसेन एवाग्निस्तेन भस्मिताः सन्तः, न संत्येव। नाशस्य निश्चितत्वादविद्यमाना एवेत्यर्थः। इत्युक्त्वा, स इत्यनुवर्तते। अक्रूरः, भीमःपार्थोऽर्जुनश्चेत्याभ्यां, सहितस्सन्, पुरीं मधुरां प्रति, प्रययौ। सह स प्रययाविति पाठे तु स इति कर्तृपदमस्त्येव ।। १६ ।।

तव पुत्रा न सन्त्येव भीमसेनाग्निभस्मिताः ।
इत्युक्त्वा भीमपार्थाभ्यां सहितः प्रययौ पुरीम् ॥ १६ ॥

ಹೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ = ಎಲೈ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ; ತವ = ನಿನ್ನ; ಪುತ್ರಾಃ = ಮಕ್ಕಳಾದ ದುರ್ಯೋದನಾದಿಗಳು; ಭೀಮಸೇನ ಅಗ್ನಿ, ಭಸ್ಮಿತಾಃ (ಸಂತಃ) = ಭೀಮಸೇನದೇವರೆಂಬ; ಬೆಂಕಿಯಿಂದ, ಭಸ್ಮೀಕೃತರಾಗಿ; ನ ಸಂತ್ಯೇವ = ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ।। ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; (ಸಃ = ಆ ಅಕ್ರೂರನು) ಭೀಮ, ಪಾರ್ಥಾಭ್ಯಾಂ = ಭೀಮಸೇನದೇವರು; ಅರ್ಜುನನು-ಇವರುಗಳಿಂದ; ಸಹಿತಃ(ಸನ್) = ಯುಕ್ತನಾಗಿ; ಪುರೀಂ (ಪ್ರತಿ) = ಮಧುರಾಪುರವನ್ನು ಕುರಿತು; ಪ್ರಯಯೌ = ಹೋದನು ।। १६ ।।

पूजयन्ताविति ।। तत्र मधुरायां, सर्वैस्समस्तैर्यादवैः, पूजितौ, भक्तिर्ज्ञानं चेत्येते एव अमृतं तदश्नीत इति भक्तिज्ञानामृताशनौ, पार्थौ भीमार्जुनौ, हरिं, पूजयन्तौ सन्तौ, सुचिरम्, ऊषतुः ऊषितवन्तौ । वस निवासे — धा. अक. लिट्. पर. प्र. द्वि. ।। १७ ।।

पूजयन्तौ हरिं पार्थौ पूजितौ सर्वयादवैः ।
ऊषतुस्सुचिरं तत्र भक्तिज्ञानामृताशनौ ।। १७ ।।

ತತ್ರ = ಆ ಮಧುರಾಪುರದಲ್ಲಿ; ಸರ್ವ, ಯಾದವೈಃ = ಸಮಸ್ತರಾದ, ಯಾದವರಿಂದ; ಪೂಜಿತೌ = ಮಾನಿತರಾದ; ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ಅಮೃತ, ಅಶನೌ = ಭಕ್ತಿಯು; ಜ್ಞಾನವು-ಇವುಗಳೆಂಬ, ಅಮೃತವನ್ನು, ಭೋಜನಮಾಡುವವರಾದ; ಪಾರ್ಥೌ = ಪೃಥಾಪುತ್ರರಾದ ಭೀಮಾರ್ಜುನರು; ಹರಿಂ = ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು; ಪೂಜಯಂತೌ (ಸಂತೌ) = ಪೂಜಿಸುವರಾಗಿ; ಸುಚಿರಂ = ಬಹುಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿ; ಊಷತುಃ = ವಾಸಮಾಡಿದರು. ।। ೧೭ ।।

उद्धवमिति ।। भगवान् कृष्णः, व्रजस्य गोकुलस्य तत् स्थनन्दगोपादेश्शोकस्यात्मवियोगजनितस्यापनुत्तये परिहाराय, उद्धवं तन्नामानं यादवं, व्रजं प्रतीति शेषः, प्रेषयामास ।। मगदाधीशं मगधदेशस्वामिनं जरासंधं, पुन, युधि युद्धे, अभ्यार्दयत् पीडितवान् ।। १८ ।।

उद्धवं प्रेषयामास व्रजशोकापनुत्तये ।
भगवान्मगधाधीशं पुनरभ्यर्दयद्युधि ।। १८ ।।

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ವ್ರಜ, ಶೋಕ, ಅಪನುತ್ತಯೇ = ಗೋಕುಲದ (ಅಲ್ಲಿರುವನಂದಾದಿಗಳ), ಶೋಕದ, ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಉದ್ಧವಂ = ಉದ್ಧವನನ್ನು; (ವ್ರಜಂಪ್ರತಿ = ಗೋಕುಲವನ್ನು ಕುರಿತು.) ಪ್ರೇಷಯಾಮಾಸ = ಕಳುಹಿಸಿದರು. । ಮಗಧಾಧೀಶಂ = ಮಗಧದೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು; ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ; ಯುಧಿ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ; ಅಭ್ಯಾರ್ದಯತ್ = ಪೀಡಿಸಿದರು. ।। ೧೮ ।।

स इति ।। स हरिः, सृगाल इत्यधिपो राजा तं करवीरपुराधीशं सृगालवासुदेवं, हत्वा, तस्य पुत्रं शक्रदेवनामानं, पर्यपालयत् राज्यदानेनारक्षत् । पुरुषाभ्यां क्षराक्षराभ्यामुत्तमः कृष्णः, इति उक्तरीत्या, चित्राणि कर्माणि, चकार ।। १९ ।।

स सृगालाधिपं हत्वा तत्पुत्रं पर्यपालयत् ।
इति चित्राणि कर्माणि चकार पुरुषोत्तमः ॥ १९ ॥

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಸೃಗಾಲ, ಅಧಿಪಂ = ಸೃಗಾಲನೆಂತೆಂಬುವ, ರಾಜನನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ತತ್, ಪುತ್ರಂ = ಆ ಸೃಗಾಲ ವಾಸುದೇವನ, ಮಗನಾದ ಶಕ್ರದೇವನನ್ನು; ಪರ್ಯಪಾಲಯತ್ = (ರಾಜ್ಯದಾನದಿಂದ) ರಕ್ಷಿಸಿದರು । ಪುರುಷ, ಉತ್ತಮಃ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಉತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯು, ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಚಿತ್ರಾಣಿ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರಗಳಾದ; ಕರ್ಮಾಣಿ = ಚರಿತ್ರಗಳನ್ನು; ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದರು. ॥ ೧೯ ॥

भीष्मकस्येति ॥ ततः अनन्तरं, स कृष्णः, भीष्मकस्य विदर्भदेशाधिपतेः, सुताम्, रुक्मिणीं तन्नाम्नीं, देवीं, अवहत् परिणिनाय । विज्ञानं ईशादन्यत्रानालोचनेऽपिसर्वविषयकं ज्ञानमानन्दश्चेत्येतदात्मकं रूपमस्या अस्तीति तथोक्तया, रमया तत्स्वरूपभूतया, तया रुक्मिण्या, रेमे चिक्रीडे । भीष्मकस्य सुतां देव इति पाठे देवो हरिरित्यर्थः ॥ २० ॥

भीष्मकस्य सुतां देवीं रुक्मिणीमवहत्ततः ।
विज्ञानानन्दरूपिण्या स रेमे रमया तया ॥ २० ॥

ತತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಭೀಷ್ಮಕಸ್ಯ = ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ; ಸುತಾಂ = ಮಗಳಾದ; ರುಕ್ಮಿಣೀಂ = ರುಕ್ಮಿಣೀನಾಮಕಳಾದ; ದೇವೀಂ = ದೇವಿಯನ್ನು; ಅವಹತ್ = ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡರು. । ವಿಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ, ರೂಪಿಣ್ಯಾ = ಜ್ಞಾನವು; ಆನಂದವು-ಏತದಾತ್ಮಕ ವಾದ; ರೂಪವುಳ್ಳಂಥಾ; ರಮಯಾ = ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾತ್ಮಕರಾದ; ತಯಾ = ಆ ರುಕ್ಮಿಣೀದೇವಿ ಯವರಿಂದ; ರೇಮೇ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದರು. ॥ ೨೦ ॥

सूर्यं तपसा प्रसाद्य ततश्शमन्तकं नाम रत्नं सत्राजिदाप ॥ तन्मे देहीति कृष्णस्तमयाचत कदाचित् । स तु नादात् । तदन्तरे सत्राजितोऽनुजः प्रसेनस्तद्रत्नं गळे निबध्य वनमगात् । तं निहत्य सिंहस्तदहरत् । सिंहं निहत्य जाम्बवांस्तदाप । एवं सति मणिलोभेन कृष्ण एव प्रसेनं निहत्य रत्नमहरदिति सत्राजित्कल्पितमुधापवादपरिहाराय यतमानस्य कृष्णस्य जाम्बवतीसत्यभामायोः परिणयः सिद्ध इति द्वाभ्यामाह – लब्धमित्यादि ॥ स हरिः, सत्राजिता राज्ञा, सूर्यात् तपसा तोषितल्लब्धं, तदनुजं निहत्य

सिंहेनापहृतं, ततस्सिंहात् सिंहं निहत्येत्यर्थः। ल्यब्लोपे पञ्चमी। जाम्बवता, स्वगुहां प्रति नीतं, रत्नं शमन्तकं, जाम्बवत्या जाम्बवतः पुत्र्या कन्यया, सह, अनयत् जाम्बवता घोरं नियुध्यानीतवान्। द्वारकामितिशेषः ॥ २१ ॥

लब्धं सत्राजिता सूर्यात्स सिंहापहृतं ततः।
रत्नं जाम्बवता नीतं जाम्बवत्या सहानयत् ॥ २१ ॥

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಸತ್ರಾಜಿತಾ =ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನಿಂದ; ಸೂರ್ಯಾತ್ = ಸೂರ್ಯದೇವರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಲಬ್ಧಂ = (ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ) ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ಸಿಂಹ, ಅಪಹೃತಂ = (ಆ ರತ್ನವನ್ನು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಪ್ರಸೇನನೆಂತೆಂಬುವ ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನ ತಮ್ಮನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ) ಸಿಂಹದಿಂದ; ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ತತಃ = ಆ ಸಿಂಹದ ದೆಸೆಯಿಂದ; (ಸಿಂಹವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ). ಜಾಂಬವತಾ = ಜಾಂಬವತನಿಂದ; ನೀತಂ = (ತನ್ನಗುಹೆಯನ್ನು ಕುರಿತು) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ; ರತ್ನಂ = ಶಮಂತಕಮಣಿಯನ್ನು; ಜಾಮ್ಬವತ್ಯಾ = ಜಾಮ್ಬವಂತನಮಗಳಾದ ಕನ್ಯಕೆಯಿಂದ; ಸಹ = ಕೂಡ; (ದ್ವಾರಕಾಂಪ್ರತಿ = ದ್ವಾರಕಾಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು.) ಅನಯತ್ = (ಜಾಂಬವಂತನನ್ನು ಘೋರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ) ತಂದರು. ॥ ೨೧ ॥

सत्राजित इति॥ परात् सर्वेभ्योऽप्युत्तमादक्षरतत्त्वादपि, पर उत्तमो हरिः, रत्नं शमन्तकं, सत्राजिते ददौ। तेन संतुष्टेन सत्राजिता, दत्तां सरत्नकां, रत्नेन शमन्तकेन सहितां, साक्षाज्जाम्बवत्यादिवदावेशमन्तरेण, लक्ष्मीं भूनामकलक्ष्म्यंशभूतां, सत्यभामां, उदवहत् परिणीतवान्॥ २२ ॥

सत्राजिते ददौ रत्नं तेन दत्तां सरत्नकाम्।
सत्यभामामुदवहत् साक्षाल्लक्ष्मीं परात्परः ॥ २२ ॥

ಪರಾತ್ = ಉತ್ತಮವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಪರಃ = ಉತ್ತಮರಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ರತ್ನಂ = ಶಮಂತಕಮಣಿಯನ್ನು (ಸತ್ರಾಜಿತೆ = ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕದಾಚಿತ್ತು ರತ್ನಯಾಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದ ರತ್ನಾಪಹಾರದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿದ) ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನಿಗೋಸ್ಕರ; ದದೌ = ಕೊಟ್ಟರು. । ತೇನ = (ಅನಂತರ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ) ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನಿಂದ; ದತ್ತಾಂ =

स सृगालाधिपं हत्वा तत्पुत्रं पर्यपालयत् ।
इति चित्राणि कर्माणि चकार पुरुषोत्तमः ॥ १९ ॥

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಸೃಗಾಲ, ಅಧಿಪಂ = ಸೃಗಾಲನೆಂತೆಂಬುವ, ರಾಜನನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ತತ್, ಪುತ್ರಂ = ಆ ಸೃಗಾಲ ವಾಸುದೇವನ, ಮಗನಾದ ಶಕ್ರದೇವನನ್ನು; ಪರ್ಯಪಾಲಯತ್ = (ರಾಜ್ಯದಾನದಿಂದ) ರಕ್ಷಿಸಿದರು । ಪುರುಷ, ಉತ್ತಮಃ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಉತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯು, ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಚಿತ್ರಾಣಿ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರಗಳಾದ; ಕರ್ಮಾಣಿ = ಚರಿತ್ರಗಳನ್ನು; ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದರು. ॥ ೧೯ ॥

भीष्मकस्येति ॥ ततः अनन्तरं, स कृष्णः, भीष्मकस्य विदर्भदेशाधिपतेः, सुताम्, रुक्मिणीं तन्नाम्नीं, देवीं, अवहत् परिणिनाय । विज्ञानं ईशादन्यत्रानालोचनेऽपिसर्व-विषयकं ज्ञानमानन्दश्चेत्येतदात्मकं रूपमस्या अस्तीति तथोक्तया, रमया तत्स्वरूपभूतया, तया रुक्मिण्या, रेमे चिक्रीडे । भीष्मकस्य सुतां देव इति पाठे देवो हरिरित्यर्थः ॥ २० ॥

भीष्मकस्य सुतां देवीं रुक्मिणीमवहत्ततः ।
विज्ञानानन्दरूपिण्या स रेमे रमया तया ॥ २० ॥

ತತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಭೀಷ್ಮಕಸ್ಯ = ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ; ಸುತಾಂ = ಮಗಳಾದ; ರುಕ್ಮಿಣೀಂ = ರುಕ್ಮಿಣೀನಾಮಕಳಾದ; ದೇವೀಂ = ದೇವಿಯನ್ನು; ಅವಹತ್ = ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡರು. । ವಿಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ, ರೂಪಿಣ್ಯಾ = ಜ್ಞಾನವು; ಆನಂದವು-ಏತದಾತ್ಮಕ ವಾದ; ರೂಪವುಳ್ಳಂಥಾ; ರಮಯಾ = ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾತ್ಮಕರಾದ; ತಯಾ = ಆ ರುಕ್ಮಿಣೀದೇವಿ ಯವರಿಂದ; ರೇಮೇ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದರು. ॥ ೨೦ ॥

सूर्यं तपसा प्रसाद्य ततश्शमन्तकं नाम रत्नं सत्राजिदाप ॥ तन्मे देहीति कृष्णस्तमयाचत कदाचित् । स तु नादात् । तदन्तरे सत्राजितोऽनुजः प्रसेनस्तद्रत्नं गळे निबध्य वनमगात् । तं निहत्य सिंहस्तदहरत् । सिंहं निहत्य जाम्बवांस्तदाप । एवं सति मणिलोभेन कृष्ण एव प्रसेनं निहत्य रत्नमहरदिति सत्राजित्कल्पितमुधापवादपरिहाराय यतमानस्य कृष्णस्य जाम्बवतीसत्यभामायोः परिणयः सिद्ध इति द्वाभ्यामाह – लब्धमित्यादि ॥ स हरिः, सत्राजिता राज्ञा, सूर्यात् तपसा तोषितल्लब्धं, तदनुजं निहत्य

सिंहेनापहृतं, ततस्सिंहात् सिंहं निहत्येत्यर्थः । ल्यब्लोपे पञ्चमी । जाम्बवता, स्वगुहां प्रति नीतं, रत्नं शमन्तकं, जाम्बवत्या जाम्बवतः पुत्र्या कन्यया, सह, अनयत् जाम्बवता घोरं नियुध्यानीतवान् । द्वारकामितिशेषः ।। २१ ।।

लब्धं सत्राजिता सूर्यात्स सिंहापहृतं ततः ।
रत्नं जाम्बवता नीतं जाम्बवत्या सहानयत् ।। २१ ।।

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಸತ್ರಾಜಿತಾ =ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನಿಂದ; ಸೂರ್ಯಾತ್ = ಸೂರ್ಯದೇವರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಲಬ್ಧಂ = (ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ) ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ಸಿಂಹ, ಅಪಹೃತಂ = (ಆ ರತ್ನವನ್ನು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಪ್ರಸೇನನೆಂತೆಂಬುವ ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನ ತಮ್ಮನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ) ಸಿಂಹದಿಂದ; ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ತತಃ = ಆ ಸಿಂಹದ ದೆಸೆಯಿಂದ; (ಸಿಂಹವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ). ಜಾಂಬವತಾ = ಜಾಂಬವತನಿಂದ; ನೀತಂ = (ತನ್ನಗುಹೆಯನ್ನು ಕುರಿತು) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ; ರತ್ನಂ = ಶಮಂತಕಮಣಿಯನ್ನು; ಜಾಮ್ಬವತ್ಯಾ = ಜಾಮ್ಬವಂತನಮಗಳಾದ ಕನ್ಯಕೆಯಿಂದ; ಸಹ = ಕೂಡ; (ದ್ವಾರಕಾಂಪ್ರತಿ = ದ್ವಾರಕಾಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು.) ಅನಯತ್ = (ಜಾಂಬವಂತನನ್ನು ಘೋರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ) ತಂದರು. ।। २१ ।।

सत्राजित इति ।। परात् सर्वेभ्योऽप्युत्तमादक्षरतत्त्वादपि, पर उत्तमो हरिः, रत्नं शमन्तकं, सत्राजिते ददौ । तेन संतुष्टेन सत्राजिता, दत्तां सरत्नकां, रत्नेन शमन्तकेन सहितां, साक्षाज्जाम्बवत्यादिवदावेशमन्तरेण, लक्ष्मीं भूनामकलक्ष्म्यंशभूतां, सत्यभामां, उदवहत् परिणीतवान् ।। २२ ।।

सत्राजिते ददौ रत्नं तेन दत्तां सरत्नकाम् ।
सत्यभामामुदवहत् साक्षाल्लक्ष्मीं परात्परः ।। २२ ।।

ಪರಾತ್ = ಉತ್ತಮವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀತತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಪರಃ = ಉತ್ತಮರಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ರತ್ನಂ = ಶಮಂತಕಮಣಿಯನ್ನು (ಸತ್ರಾಜಿತೆ = ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕದಾಚಿತ್ತು ರತ್ನಯಾಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದ ರತ್ನಾಪಹಾರದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿದ) ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನಿಗೋಸ್ಕರ; ದದೌ = ಕೊಟ್ಟರು. । ತೇನ = (ಅನಂತರ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ) ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನಿಂದ; ದತ್ತಾಂ =

ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ; ಸರತ್ನಕಾಂ = ರತ್ನಸಹಿತರಾದ; ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ; (ಜಾಂಬವತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಆವೇಶಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ) ಲಕ್ಷ್ಮೀಮ್ = ಭೂನಾಮಕಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವರೂಪಭೂತರಾದ; ಸತ್ಯಭಾಮಾಂ = ಸತ್ಯಭಾಮಾ ದೇವಿಯವರನ್ನು; ಉದವಹತ್ = ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡರು ॥ ೨೨ ॥

हतवानिति ॥ कृष्णः, अनुजेन डिबिकनाम्ना सहितं, हंसं तन्नामकासुरं, हतवान् सन्, स्वधामनि स्वगृहे स्वस्वरूपे वा, रेमे॥ रुक्मिण्याद्या सुस्वभार्यासु, प्रद्युम्नस्साम्बश्चेत्येतावादी येषां तान्, पुत्रान्, अजीजनत् जनयामास ॥ २३ ॥

हतवान् सानुजं हंसं कृष्णो रेमे स्वधामनि ।
पुत्रान् प्रद्युम्नसाम्बादीन् रुक्मिण्याद्यास्वजीजनत् ॥ २३ ॥

ಕೃಷ್ಣಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಸಾನುಜಂ = ತಮ್ಮನಾದ ಡಿಬಿಕನಿಂದ ಸಹಿತನಾದ; ಹಂಸಂ = ಹಂಸನೆಂತೆಂಬುವ ದೈತ್ಯನನ್ನು; ಹತವಾನ್(ಸನ್) = ಸಂಹರಿಸಿದವರಾಗಿ; ಸ್ವ, ಧಾಮನಿ = ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರೇಮೇ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದರು. । ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಆದ್ಯಾಸು = ರುಕ್ಮಿಣಿದೇವಿಯವರು; ಮೊದಲಾಗಿ ವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ; ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಾಮ್ಬ, ಆದೀನ್ = ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು; ಸಾಂಬನು-ಇವರುಗಳು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಪುತ್ರಾನ್ = ಮಕ್ಕಳನ್ನು; ಅಜೀಜನತ್ = ಉತ್ಪಾದನಮಾಡಿದರು. ॥೨೩॥

पाण्डवा इति ॥ पाण्डवाः, द्रोणं तन्नामकमाचार्यं, आसाद्य प्राप्य, कृतं शस्त्राणां बाणगदादीनां अस्त्राणां, ब्रह्मादीनां च शिक्षणं प्रयोगोपसंहारादिपरिचयो यैस्ते तथाभूतास्सन्तः, सर्वासु विद्यासु अतिशयोऽन्येभ्य उत्कर्ष एषामस्तीति तथोक्तास्सन्तः, कृष्णेन संगतास्सर्वकार्येष्वेकीभूताः, यद्वा-धृतराष्ट्रस्य स्वेषु चित्तवृत्तिं परीक्षयितुमागतेन कृष्णेन संगताः संबद्धास्तेन सह द्वारकां गतास्संत इत्यर्थः । मुमुदुः तुतुषुः ॥ मुद हर्षे — धा. अ. लिट्. पर. प्र. ब. ॥ २४ ॥

पाण्डवा द्रोणमासाद्य कृतशस्त्रास्त्रशिक्षणाः ।
सर्वविद्यातिशयिनो मुमुदुः कृष्णसंगताः ॥ २४ ॥

ಪಾಂಡವಾಃ = ಪಾಂಡವರು; ದ್ರೋಣಂ = ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು; ಆಸಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಕೃತ, ಶಸ್ತ್ರ, ಅಸ್ತ್ರ ಶಿಕ್ಷಣಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣಾದ್ಯಾಯುಧಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಾದ್ಯಸ್ತ್ರಗಳು — ಇವುಗಳ, ಪ್ರಯೋಗಾದಿವಿಷಯ ಪರಿಚಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ಸರ್ವ, ವಿದ್ಯಾ,

ಅತಿಶಯಿನಃ (ಸನ್ತಃ) = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ; ವಿದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ; (ಇತರರಕಿಂತಲು) ಉತ್ಕರ್ಷವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ಕೃಷ್ಣ ಸಂಗತಾಃ (ಸನ್ತಃ) = (ತಮ್ಮನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದ) ಕೃಷ್ಣದೇವರಿಂದ; ಕಲೆತವರಾಗಿ; ಮುಮುದುಃ = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ॥ ೨೪ ॥

संभाविता इति ॥ भगवता कृष्णेन, संभाविता द्वारकायां मानिताः, स्नेहेन हरौ प्रीत्या संभृताः पूर्णाः, सादा, तस्यहरेर्भावेऽभिप्राये तत्परा आसक्ता, पाण्डवाः, अनुज्ञाताः सन्तः, पुरं हस्तिनावतीं प्रति, जग्मुः ॥ २५ ॥

संभाविता भगवता पाण्डवास्स्नेहसंभृताः ।
अनुज्ञाताः पुरं जग्मुस्सदा तद्भावतत्पराः ॥ २५ ॥

ಭಗವತಾ = ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಿಂದ; ಸಂಭಾವಿತಾಃ = (ದ್ವಾರಕಾ ಪುರಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ) ಮಾನಿತರಾದ; ಸ್ನೇಹ, ಸಂಭೃತಾಃ = (ಕೃಷ್ಣದೇವರಲ್ಲಿ) ಪ್ರೀತಿ ಯಿಂದ, ಪೂರ್ಣರಾದ; ಸದಾ = ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯು; ತತ್, ಭಾವ, ತತ್ಪರಾಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣ ದೇವರ, ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ, ಆಸಕ್ತರಾದ; ಪಾಂಡವಾಃ = ಪಾಂಡವರು; ಅನುಜ್ಞಾತಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಆಜ್ಞಪ್ತ ರಾಗಿ; ಪುರಂ (ಪ್ರತಿ) = ಹಸ್ತಿನಾವತೀಪುರವನ್ನು ಕುರಿತು; ಜಗ್ಮುಃ = ಹೋದರು. ॥ ೨೫ ॥

भगवदसन्निधानेऽपि पाण्डवानां भगवति भावविशेषमाह – स्वामित्वेनेति ॥ पाण्डवाः, स्वामित्वेन, सुहृत्त्वेन, बन्धुत्वेन, सखित्वेन सहायत्वेन, गतित्वेन मोक्षगम्यत्वेन च, तमेव कृष्णमेव, शरणं, ययुः ॥ कृष्ण एवास्माकं स्वामीत्याद्यभि-प्रायवन्तो बभूवुरित्यर्थः ॥ २६ ॥

स्वामित्वेन सुहृत्त्वेन बन्धुत्वेन च पाण्डवाः ।
सखित्वेन गतित्वेन तमेव शरणं ययुः ॥ २६ ॥

ಪಾಂಡವಾಃ = ಪಾಂಡವರು; ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ = ಸ್ವಾಮಿಭಾವದಿಂದ; ಸುಹೃತ್ವೇನ = ಮಿತ್ರಭಾವದಿಂದ; ಬಂಧುತ್ವೇನ = ಬಂಧುಭಾವದಿಂದ; ಸಖಿತ್ವೇನ = ಸಹಾಯಭಾವದಿಂದ; ಗತಿತ್ವೇನ ಚ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಮ್ಯತ್ವದಿಂದಲೂನು; ತಮೇವ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನೇವೆ; ಶರಣಂ = ಮೊರೆಯನ್ನು; ಯಯುಃ = ಯೈದಿದರು; ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯು ಕೃಷ್ಣನೇ ನಮಗೆ ಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಾದವನು ಯೆಂತ ಭಾವವುಳ್ಳವರು ಆದರು. ॥ ೨೬ ॥

द्रौपदीस्वयंवरे पुनः कृष्णसमागममाह पुरादिति ।। पाण्डवाः, दुष्टैः शकुन्यादिमन्त्रबलेन स्वभावतश्च दुर्जनैः तैर्धृताराष्ट्रदुर्योधनादिभिः, पुरात् हस्तिनापुरात्, निर्यापिता उद्वासितास्सन्तः, वने हिडिम्बं राक्षसं, तथा, एकचक्रानगरे बकं बकनामानं च, निहत्य, स्वयंवरे विद्यमानां कृष्णां द्रौपदीं, कृष्णं हरिं च, जग्मुः प्रापुः । गत्यर्थकत्वादयं तदुपसर्जनक प्राप्त्यर्थः ।। ''प्रापुः कृष्णं कृष्णास्स्वयंवरे'' इति पाठे कृष्णाया द्रौपद्यास्स्वयंवरे कृष्णं प्रापुरिति योजना ।। २७ ।।

पुरान्निर्यापिता दुष्टैर्हिडिम्बं च बकं तथा ।
निहत्य पाण्डवा जग्मुः कृष्णं कृष्णां स्वयंवरे ।। २७ ।।

ಪಾಂಡವಾಃ = ಪಾಂಡವರು; ದುಷ್ಟೈಃ = (ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದವರ ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ), ದುಷ್ಟರಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳಿಂದ; ಪುರಾತ್ = ಹಸ್ತಿನಾವತೀಪುರದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ನಿರ್ಯಾಪಿತಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಹೊರಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ; ಹಿಡಿಮ್ಬಂ = ಹಿಡಿಂಬನೆಂಬುವ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು; ತಥಾ = ಹಾಗೇ; ಬಕಂಚ = ಬಕನೆಂಬುವ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನೂ; ನಿಹತ್ಯ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಸ್ವಯಂವರೇ = ಸ್ವಯಂವರಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಕೃಷ್ಣಾಂ = (ಲಕ್ಷ್ಯವೇಧನದಿಂದ ಲಭ್ಯರಾದ) ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರನ್ನು; ಕೃಷ್ಣಂ = ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನೂ; ಜಗ್ಮುಃ = ಯ್ಯೆದಿದರು. ।। ೨೭ ।।

लब्धेति । 'कृष्णः' इति विभक्तिविपरिणामेनानुवर्तते । हरिः लब्धा कृष्णा द्रौपदी यैस्तान्, पाण्डवान्, अनुज्ञाप्य पाञ्चालनगर एव निवस्तुमादिश्य । स्वपुरं द्वारकां, गतस्सन्, शतधन्वानं सत्यभामापितुः सत्राजितः हन्तारं तन्नामकं यादवं, निहत्य पार्थानां अन्तिकं समीपं, ययौ ।। पाञ्चालनगरे द्रौपदीविवाहमभिनन्दितुं जगामेति भावः ।। २८ ।।

लब्धकृष्णाननुज्ञाप्य पाण्डवान् स्वपुरं गतः ।
निहत्य शतधन्वानं पार्थानामन्तिकं ययौ ।। २८ ।।

ಕೃಷ್ಣಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಲಬ್ಧ ಕೃಷ್ಣಾನ್ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯುವರು ಉಳ್ಳಂಥಾ; ಪಾಂಡವಾನ್ = ಪಾಂಡವರನ್ನು; ಅನುಜ್ಞಾಪ್ಯ = (ಪಾಂಚಾಲನಗರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವದಕ್ಕಾಗಿ) ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿ; ಸ್ವ, ಪುರಂ = ತಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣವಾದ ದ್ವಾರಕೆಯನ್ನು; ಗತಃ (ಸನ್) =

ಯ್ದಿದವರಾಗಿ; ಶತಧನ್ವಾನಂ = (ಸತ್ಯಭಾಮಾದೇವಿಯವರ ತಂದೆಯಾದ ಸತ್ರಾಜಿದ್ರಾಜನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ) ಶತಧನ್ವನಾಮಕಯಾದವನನ್ನು; ನಿಹತ್ಯ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಪಾರ್ಥಾನಾಂ = ಪಾಂಡವರುಗಳ; ಅನ್ತಿಕಂ = ಸಮೀಪವನ್ನು; ಯಯೌ = ಯ್ದಿದರು ॥ ತಾ — ದ್ರೌಪದೀವಿವಾಹದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪಾಂಚಾಲನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದರೆಂತ ಭಾವ. ॥ ೨೮ ॥

कारयित्वेति ॥ माधवः लक्ष्मीपतिः, सः हरिः, हरिप्रस्थं इन्द्रप्रस्थाख्यं पुरं, कारयित्वा । विश्वकर्मणेति शेषः, पूर्वं विद्यमानस्यैव राजोचितसभाचत्वरादिस्थानयुक्ततया निर्माणमिदमिति बोध्यम् ॥ अस्य इन्द्रप्रस्थमिति नाम च इन्द्रस्य तत्र ब्रह्मादिभिः राज्येभिषिक्तत्वादिति ध्येयम् । तत्रेन्द्रप्रस्थे पार्थान्, निवेश्य स्थापयित्वा, मार्गे काळिन्दीं यमुनायां तपश्चरन्तीं, उपयम्य परिणीय च । द्वारकां आप ॥ २९ ॥

कारयित्वा हरिप्रस्थं तत्र पार्थान्निवेश्य सः ।
उपयम्य च काळिन्दीं द्वारकामाप माधवः ॥ २९ ॥

ಮಾಧವಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ; ಸಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಹರಿಪ್ರಸ್ಥಂ = ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥನಾಮಕ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು; (ವಿಶ್ವಕರ್ಮಣಾ = ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದ) ಕಾರಯಿತ್ವಾ = (ರಾಜಾರ್ಹಸಭಾದಿ ಯುಕ್ತವಾಗಿ) ಮಾಡಿಸಿ, ತತ್ರ = ಆ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಪುರದಲ್ಲಿ; ಪಾರ್ಥಾನ್ = ಪೃಥಾಪುತ್ರರಾದ ಪಾಂಡವರುಗಳನ್ನು; ನಿವೇಶ್ಯ ಚ = ಸ್ಥಾಪಿಸಿಯು; ಕಾಳಿನ್ದೀಂ = (ಯಮುನಾನದಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಕಾಳಿಂದೀದೇವಿಯನ್ನು; ಉಪಯಮ್ಯ ಚ = ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡೂ. ದ್ವಾರಕಾಂ = ದ್ವಾರಕಾಪುರವನ್ನು; ಆಪ = ಯ್ದಿದರು. ॥ ೨೯ ॥

नीलामिति ॥ स कृष्णः, नग्नजितः तन्नाम्नः सप्तवृषभजेतुः कन्यां प्रदास्यामीति-समारब्धस्वयंवरस्य राज्ञः, पुत्रीं नीलां, पितृष्वसुः वसुदेवभगिन्याः, पुत्रीं मित्रविन्दां, कैकयस्यराज्ञः सुतां, भद्रां तन्नाम्नीं च, स्वां स्वयंवरे स्वीयतया संवृत्तां, लक्षणां तन्नामिकां च अवहत् विवाहितवान् ॥ ३० ॥

नीलां नग्नजितःपुत्रीं मित्रविन्दां पितृष्वसुः ।
भद्रां च कैकयसुतां लक्षणां स्वां च सोऽवहत् ॥ ३० ॥

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ನಗ್ನಜಿತಃ = (ಸಪ್ತವೃಷಭಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನಿಗೆ ಕನ್ಯಕೆಯನ್ನು

ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಸ್ವಯಂವರಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ನಗ್ನಜಿದ್ರಾಜನ; ಪುತ್ರೀಂ = ಮಗಳಾದ; ನೀಲಾಂ = ನೀಲಾದೇವಿಯನ್ನು; ಪಿತೃಷ್ವಸುಃ = ತಂದೆಯಾದ ವಸುದೇವನ ತಂಗಿಯ; ಪುತ್ರೀಂ = ಮಗಳಾದ; ಮಿತ್ರವಿಂದಾಂ = ಮಿತ್ರವಿಂದಾದೇವಿಯನ್ನು; ಕೈಕೆಯ, ಸುತಾಂ = ಕೈಕೇಯರಾಜನ ಮಗಳಾದ; ಭದ್ರಾಂ ಚ = ಭದ್ರಾದೇವಿಯನ್ನೂನು; ಸ್ವಾಂ = (ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವೇಧನಾದಿ ಗಳಿಂದ) ತನ್ನವಳಾದ; ಲಕ್ಷಣಾಂ ಚ = ಲಕ್ಷಣಾದೇವಿಯನ್ನೂ; ಅವಹತ್ = ವಿವಾಹಮಾಡಿ ಕೊಂಡರು. ॥ ३० ॥

स इति ॥ अथ अनन्तरं, आकाशादागतेन नारदेन त्वं धन्यस्त्वमाश्चर्य इत्युक्तस्य दक्षिणाभिस्साकमितिप्रत्यभिधायानुमोदितत्वाद्धन्याश्चर्यतमपदवाच्यः, स हरिः, भौमं भूमि- पुत्रमदितिकुण्डलापहारिणं नरकासुरं, हत्वा, दिवंस्वर्गं प्रति, अदित्यै कुण्डले दातुमिव गतस्सन्, पुरन्दरमिन्द्रं, पराजित्य, पारिजातं नाम देवतरुं, अपाहरत् द्वारकां प्रत्यानीतवान् ॥ ३१ ॥

सोथाश्चर्यतमो धन्यो भौमं हत्वा दिवंगतः ।
अपाहरत्पारिजातं पराजित्य पुरन्दरम् ॥ ३१ ॥

ಅಥ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ; ಆಶ್ಚರ್ಯತಮಃ = ಅತಿಶಯದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರರಾದ; ಧನ್ಯಃ = ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದ; (ನಾರದರು ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದವತರಿಸಿ ರೈವತಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನು ಧನ್ಯನು ನೀನು ಆಶ್ಚರ್ಯನೆಂತ ಹೇಳಿದರೆಂಬ ಕಥೆಯು ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) ಸಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಭೌಮಂ = (ಅದಿತಿಯ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನಪಹರಿಸಿದ) ಭೂಪುತ್ರನಾದ ನರಕಾಸುರನನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ದಿವಂ(ಪ್ರತಿ) = ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಕುರಿತು; ಗತಃ (ಸನ್) = ಹೋದವರಾಗಿ; ಪುರಂದರಂ = ಇಂದ್ರದೇವರನ್ನು; ಪರಾಜಿತ್ಯ = ಜಯಿಸಿ; ಪಾರಿಜಾತಂ = ಪಾರಿಜಾತನಾಮಕದೇವವೃಕ್ಷವನ್ನು; ಅಪಾಹರತ್ = (ದ್ವಾರಕಾಪುರಕ್ಕೆ) ತಂದರು. ॥ ३१ ॥

महिषीणामिति ॥ अच्युतः अस्खलितब्रह्मचर्यः हरिः, महिषीणां कृष्णमहिषीत्वा- र्हाणां भौमोपरुद्धानां कन्यानां, षोडशसहस्राणि, शंतच, अवहत् । तासु महिषीषु, प्रत्येकमेकस्यामेकस्यां, दशदश, पुत्राः अभवन् ॥ ३२ ॥

महिषीणां सहस्राणि षोडशावहदच्युतः ।
शतं च तासु प्रत्येकं पुत्रा दश दशाभवन् ॥ ३२ ॥

ಅಚ್ಯುತಃ = ಅಸ್ಖಲಿತವೀರ್ಯನಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಮಹಿಷೀಣಾಂ = ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಾರ್ಹ ಸ್ತ್ರೀಯರ; ಷೋಡಶ = ಹದಿನಾರಾದ; ಸಹಸ್ರಾಣಿ = ಸಹಸ್ರಗಳನ್ನು; ಶತಂಚ = ನೂರನ್ನು ಕೂಡ; ಅವಹತ್ = ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡರು; ತಾಸು = ಆ ಕೃಷ್ಣಭಾರ್ಯಾಜನರಲ್ಲಿ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ = ಒಬ್ಬೊಬ್ಬಾಕೆಯಲ್ಲಿ; ದಶದಶ = ಹತ್ತುಹತ್ತಾದ; ಪುತ್ರಾಃ = ಮಕ್ಕಳು; ಅಭವನ್ = ಹುಟ್ಟಿದರು. ॥ ३२ ॥

द्यूतइति ॥ द्यूते शकुनिकारिताक्षक्रीडने, जिता दुर्योधनवादिभिः पराभाविताः, पार्थाः, कृतः अरण्ये वासो यैस्ते तथाभूतास्सन्तः, अज्ञातवासतः ल्यब्लोपे पञ्चमी, विराटपुरे अज्ञातवासं विधायेत्यर्थः । पारमन्तम्, क्लेशस्येतिशेषः, गतास्सन्तः, यद्वा-अज्ञातवासत इतिषष्ठ्यर्थेतसिः । अज्ञातवासस्य पारंसमाप्तिंगताः सन्तः, ज्ञातवासमध्यकाल एवदृष्टत्वादिमे पुनर्वनवासाद्यर्हा इति दुर्योधनाद्याक्षेपं भीष्मादैः कालपरिपूर्ति प्रख्यापनेन समादधत इत्यर्थः । उपप्लाव्ये पुरे, तं कृष्णं प्रति, लेभिरेप्रापुः ॥ ३३ ॥

द्यूते जिताः कृतारण्यवासा अज्ञातवासतः ।
पारं गता उपप्लाव्ये पार्थास्तं प्रतिलेभिरे ॥ ३३ ॥

ದ್ಯೂತೇ = ಶಕುನಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಕ್ಷಕ್ರೀಡನದಲ್ಲಿ; ಜಿತಾಃ = ಸೋತಂಥಾ; ಪಾರ್ಥಾಃ = ಪಾಂಡವರು; ಕೃತ, ಅರಣ್ಯವಾಸಾ (ಸನ್ತಃ)ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನವಾಸವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ಅಜ್ಞಾತವಾಸತಃ = ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ; ಪಾರಂ = ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು; ಗತಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ; ಉಪಪ್ಲಾವ್ಯೇ = ಉಪಪ್ಲಾವ್ಯನಗರದಲ್ಲಿ; ತಂ (ಪ್ರತಿ) = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು; ಲೇಭಿರೇ = ಯ್ದಿದರು. ॥ ३३ ॥

दौत्येनेति ॥ हरिः, दूतस्य कर्मदौत्यं तेन, कुरुपाण्डवानां सन्दायनाय पाण्डवानां सन्देशहारतामङ्गीकृत्येत्यर्थः । यद्वायुद्धकाले निरायुधतया यथोक्तकारितावहनेनेत्यर्थः । वञ्चयित्वा निरायुधानेन किम्भवितेति बुद्धिं दुर्योधनस्योत्पाद्य, प्रायः बाहुळ्येन, भीमेन करणेन, सर्वशस्समस्तान्, अरीन्, दुर्योधनादीन्, जघानसंजहार । जिष्णोरर्जुनस्य, कृतं

सारथ्यं रथहययन्तृत्वं येन स तथा भूतस्सन् सापेक्षत्वेपि गमकत्वात्समासः। पार्थान् पाण्डवान्, अपात् अरक्षत्। पापालने — धा. लङ्॥ ३४॥

दौत्येन वञ्चयित्वारीन् प्रायो भीमेन सर्वशः।
जघान कृतसारथ्यो जिष्णोः पार्थानपाद्धरिः ॥ ३४॥

ಹರಿಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ದೌತ್ಯೇನ = ದೂತಕರ್ಮದಿಂದ; ವಂಚಯಿತ್ವಾ = ವಂಚಿಸಿ; (ನಿರಾಯುಧಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಲಾಭವಿಲ್ಲವೆಂತ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿಯೆಂತ ಭಾವ) ಪ್ರಾಯಃ = ಬಹುಳವಾಗಿ; ಭೀಮೇನ = ಭೀಮಸೇನದೇವರೆಂಬಸಾಧನದಿಂದ; ಅರೀನ್ = ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು; ಜಘಾನ = ಸಂಹಾರಮಾಡಿದರು. । ಜಿಷ್ಣೋಃ = ಅರ್ಜುನನಿಗೆ; ಕೃತ್ಯ, ಸಾರಥ್ಯಃ ಸನ್ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾರಥಿ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ಪಾರ್ಥಾನ್ = ಪಾಂಡವರನ್ನು; ಅಪಾತ್ = ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ॥ ३४ ॥

यदुकुलनाशनं विशिनष्टि — वायुरिति॥ हरिः, अन्योन्यस्य परस्परस्य प्रतिघट्टनादभिघातात्सम्भवंतीति तथोक्तैः, वैरं विरोधो वैश्वानरस्याग्नेः ज्वाला अर्चींषीवंतैः, वायुः, वंशान्वेणूनिव, यदून् यदुकुलोत्पन्नान्, समस्तान्, लाक्षणिकमिदम्। सञ्जहार विनाशितवान्॥ उपमालङ्कारः॥ ३५॥

वायुर्वंशानिवान्योन्यप्रतिघट्टनसम्भवैः।
वैरवैश्वानरज्वालैस्सञ्जहार हरिर्यदून् ॥ ३५॥

ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಅನ್ಯೋನ್ಯ, ಪ್ರತಿಘಟ್ಟನ, ಸಮ್ಭವೈಃ = ಪರಸ್ಪರರ; ಸಂಘರ್ಷಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಹುಟ್ಟಿದ; ವೈರವೈಶ್ವಾನರ ಜ್ವಾಲೈಃ = ಬೆಂಕಿಯಜ್ವಾಲೆಗಳೋಪಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ವಿರೋಧದಿಂದ; ವಾಯುಃ = ಗಾಳಿಯು; ವಂಶಾನಿವ = ಬಿದುರಗಳನ್ನೋ ಪಾದಿಯಲಿ; ಯದೂನ್ = ಯಾದವರನ್ನು; ಸಂಜಹಾರ = ಸಂಹರಿಸಿದರು. ॥ ३५ ॥

कृष्णाकृतं धर्मप्रतिष्ठापनमपि निरूपयति - उद्धवमिति॥ सःभीमसहितो हरिः, कृष्णभीमानुशिक्षिता इत्युत्तरत्राभिधानात्। उद्धवं, सनक आदिर्येषांतांश्च शिष्यसहितान्, दूर्वासाः प्रभृतिर्येषां तांश्च, सर्वेषां वेदान्तानां वर्तने प्रवर्तनविषये, न्ययुङ्क्त प्रेरयत् ॥ ३६॥

उद्धवं सनकादींश्च दूर्वासःप्रभृतींश्च सः ।
न्ययुङ्क्त सर्ववेदान्तवर्तने सहशिष्यकान् ॥ ३६ ॥

ಸಃ = (ಆಭೀಮಸಹಿತರಾದ) ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಉದ್ಧವಂ = ಉದ್ಧವನನ್ನು; ಸನಕಾದೀಂಶ್ಚ = ಸನಕಾದಿಗಳನ್ನೂನು; ಸಹಶಿಷ್ಯಕಾನ್ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ದುರ್ವಾಸಃ, ಪ್ರಭೃತೀಂಶ್ಚ = ದುರ್ವ್ವಾಸರು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರನ್ನೂನು; ಸರ್ವ, ವೇದಾಂತ, ವರ್ತನೆ = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ; ವೇದಾಂತಗಳ, ಪ್ರವರ್ತನವಿಷಯದಲ್ಲಿ; ನ್ಯಯುಂಕ್ತ = ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು.

कृष्णस्वधामप्रवेशमाह — एवमिति ॥ एवं, चित्राणि चरित्राणि कर्माणि यस्यसः, कृष्णस्तु, पाण्डवान्, अनुज्ञाप्य स्वस्थानप्राप्तये दारुकद्वारा आदिश्य, एकेन रूपेण गोपालमन्त्रं जपतां फलप्रदेन, भूमौ आस अदृश्यतयाबभूव। विभक्तिप्रतिरूपकमव्ययमिदम्। सः, एकेन रूपेण, दिवं अन्तरिक्षस्थसूर्यमण्डलादिकं प्रति, ययौ ॥ तत्प्रकारस्तु आकरे द्रष्टव्यः ॥

एवं चित्रचरित्रस्तु कृष्णोनुज्ञाप्य पाण्डवान् ।
रूपेणैकेनास भूमावेकेन स दिवं ययौ ॥ ३७ ॥

ಏವಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಚಿತ್ರ, ಚರಿತ್ರಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಳ್ಳ; ಕೃಷ್ಣಸ್ತು = ಕೃಷ್ಣದೇವರಾದರೆ; ಪಾಂಡವಾನ್ = ಪಾಂಡವರನ್ನು; ಅನುಜ್ಞಾಪ್ಯ = ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿ; ಏಕೇನ = ಒಂದಾದ; ರೂಪೇಣ = ರೂಪದಿಂದ; ಭೂಮೌ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ; ಆಸ = (ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ) ಇದ್ದರು । ಏಕೇನ = ಮತ್ತೊಂದಾದ ರೂಪದಿಂದ; ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ದಿವಂ = ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಸೂರ್ಯಮಂಡಲಾದಿಸ್ಥಾನವನ್ನು; ಯಯೌ = ಸೇರಿದರು. ॥ ३७ ॥

एनमिति ॥ एवं कृष्णस्सहायोयेषान्ते, ते पार्थाः पाण्डवाः, क्रोधवशास्तन्नामकगणप्रविष्टा मणिमदादय आदयो येषां तान्, श्रीकृष्णेद्वेषिणः वैरवतः दैत्यान्, हत्वा, कृष्णया द्रौपद्या सहितास्सन्तः, कृष्णं, अन्वयुर्भुवं परित्यज्य दिवि संगताः ॥ पार्था दुर्योधनादिकानित्यपि पठन्ति ॥ ३८ ॥

एवं कृष्णसहायास्ते पार्थाः क्रोधवशादिकान् ।
श्रीकृष्णद्वेषिणो हत्वा सकृष्णाः कृष्णमन्वयुः ॥ ३८ ॥

ಏವಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ; ಕೃಷ್ಣ ಸಹಯಾಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರೇ, ಸಹಾಯವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ತೇ = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ; ಪಾರ್ಥಾಃ = ಪಾಂಡವರು; ಕ್ರೋಧವಶ, ಆದಿಕಾನ್ = ಕ್ರೋಧವಶ ನಾಮಕಗಣಪ್ರವಿಷ್ಟರಾದ ಮಣಿಮದಾದಿಗಳೇ, 'ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ದ್ವೇಷಿಣಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಲ್ಲಿ; ದ್ವೇಷವುಳ್ಳದೈತ್ಯರನ್ನು; ಹತ್ವಾ = ಸಂಹರಿಸಿ; ಸಕೃಷ್ಣಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯವರಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ; ಕೃಷ್ಣಂ = ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು; ಅನ್ವಯುಃ = ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋದರು. ॥ ३८ ॥

अथेति ॥ अथ कृष्णप्रयाणानन्तरं, अभिमन्योरर्जुनपुत्रस्य, तनयः, परीक्षित्, तन्नामकः, राजा, वज्रेण अनिरुद्धपुत्रेण सहितस्सन्, जगतीं भूमिं जगतीस्थान् शत्रुभूपान्, विजित्य वशीकृत्य, परममधिकं, सर्वेषामात्मनि स्वामिनि हरौ योगं भक्तिं, दधानस्सन्, साम्राज्यलक्ष्मीं चक्रवर्तिसंपदं, उपलभ्य प्राप्य, रमे चिक्रीडे ॥ सर्वात्मभावंपरमेदधानइति पाठे-परमे हरौ सर्वात्मभावं श्रवणकीर्तनादिसर्वप्रकारभक्तिं, दधान इति व्याख्येत्यशेष-मतिमङ्गळम् ॥ ३९ ॥

अथाभिमन्योस्तनयः परीक्षिद्राजा सवज्रो जगतीं विजित्य ।
सर्वात्मयोगं परमं दधानः साम्राज्यलक्ष्मीमुपलभ्य रेमे ॥ ३९ ॥

इति श्रीमत्कविकुलतिलकश्रीमत्त्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत
श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचितायां मणिमञ्जर्यां चतुर्थः सर्गः ॥

ಅಥ = ಕೃಷ್ಣಪ್ರಯಾಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಅಭಿಮನ್ಯೋಃ = (ಅರ್ಜುನಪುತ್ರನಾದ) ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ; ತನಯಃ = ಮಗನಾದ; ಪರೀಕ್ಷಿತ್ = ಪರೀಕ್ಷಿನ್ನಾಮಕನಾದ; ರಾಜಾ = ಅರಸನು; ಸವ್ರಜಃ(ಸನ್) = ಅನಿರುದ್ಧಪುತ್ರನಾದ ವಜ್ರನಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ; ಜಗತೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರುರಾಜರನ್ನು) ವಿಜಿತ್ಯ = ಜಯಿಸಿ; ಪರಮಂ = ಅಧಿಕವಾದ; ಸರ್ವಾತ್ಮೇ ಯೋಗಂ = ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯಾದಹರಿಯಲ್ಲಿ; ಭಕ್ತಿಯನ್ನು; ದಧಾನಃ(ಸನ್) = ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ = ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವದ, ಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಲಭ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ರೇಮೇ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದನು. ॥ ३९ ॥

श्रीमन्नृसिंहवर्यानुग्रहजप्रज्ञराघवेन्द्रेण ।
मणिमञ्जरीप्रकाशेजनिते पूर्णश्चतुर्थसर्गोयं ॥

श्रीरामचन्द्राय नमः

पञ्चमसर्गप्रारम्भः

वेदशास्त्रप्रवर्तनाय कृष्णभीमाभ्यामाज्ञप्तानां दूर्वासःप्रभृतीनां प्रवृत्तिप्रकारः, ततो नानाविधदुर्मतविजृम्भणं, तन्निरासेन सच्छास्त्रसम्प्रदायप्रवर्तनाय श्रीहर्याज्ञया च वायोरवतारश्चोत्तरसर्गचतुष्टये निरूप्यते — ततः परमहंसा इत्यादिना। ततः श्रीकृष्णनिदेशानन्तरं, ये, अत्रिजो अत्रिपुत्रो दूर्वासा आद्यो येषां ते, परमहंसास्सन्यासिनः कृष्णभीमाभ्यामनुशिक्षिताः वेदशास्त्रसम्प्रदायप्रवर्तनाय आज्ञप्ताः । ते परमहंसाः , व्यासस्य भगवत आश्रयादाधारात्, वेदाश्च शास्त्राणि च वेदशास्त्राणि अवर्तयन् प्रवर्तितवन्तः । वृतु वर्तने - धा. णिजन्त. कर्तरि लङ्. पर. ब. ॥ १ ॥

ततः परमहंसा ये कृष्णभीमानुशिक्षिताः ।
व्यासाश्रयादत्रिजाद्या वेदशास्त्राण्यवर्तयन् ॥ १ ॥

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತನಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಭೀಮರಿಂದ ಆಜ್ಞಪ್ತರಾದ ದೂರ್ವಾಸರು ಮೊದಲಾದವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಪ್ರಕಾರವು, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ದುರ್ಮತಗಳ ಉದ್ರೇಕವು, ಆ ದುರ್ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಹರ್ಯಾಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀವಾಯ್ವವತಾರವು ಇವುಗಳು ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. । ತತಃ = ಕೃಷ್ಣಭೀಮಸೇನದೇವರುಗಳ ಆಜ್ಞಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಯೇ = ಯಾವ; ಅತ್ರಿಜ, ಆದ್ಯಾಃ = ಅತ್ರಿಪುತ್ರರಾದ ದೂರ್ವಾಸರು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ; ಪರಮಹಂಸಾಃ = ಈ ಹೆಸರುವುಳ್ಳ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು; ಕೃಷ್ಣ ಭೀಮ, ಅನುಶಿಕ್ಷಿತಾಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ಭೀಮಸೇನ ದೇವರು ಇವರುಗಳಿಂದ (ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಆಜ್ಞಪ್ತರಾಗಿದ್ದರೋ; ತೇ = ಆ ದೂರ್ವಾಸರು ಮೊದಲಾದವರು; ವ್ಯಾಸ, ಆಶ್ರಯಾತ್ = ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ, ಆಧಾರದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ = ವೇದಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು - ಇವುಗಳನ್ನು; ಅವರ್ತಯನ್ = ಪ್ರವರ್ತನಮಾಡಿದರು. ॥ ೧ ॥

मायावादप्रवर्तकस्य सङ्करस्योत्पत्तिं वक्तुमुपोद्घातमारचयति-कृष्णइत्यादिना। कृष्णे भीमे विषये अधिकमतिशयितं नवविधमित्यर्थः, विद्वेषं दधतः पूर्वं विद्यमानमेव

पोषयन्तः, असुराः कल्यादिदैत्याः, भग्नं नाशितं बाहुबलं येषां ते तथोक्तास्सन्तः, वाग्भिः प्रहरणैर्युद्धानि वाग्युद्धानि जल्पवितण्डादिकथारूपाणि तैः, तत्वस्य वेदशास्त्रमुख्यार्थस्य विप्लवमुत्पादनं ईषुरीप्सितवन्तः । इषु इच्छायां – धा. अक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. । बाहुभ्यां कृष्णभीमजयस्य दुष्करत्वं मन्यमाना असुरा विप्रत्वेनावतीर्य वेदाद्यपार्थकथनादिना तदनीहितमचिकीर्षन्निति भावः ॥ २ ॥

कृष्णे भीमे च विद्वेषमधिकं दधतोऽसुराः ।
भग्नबाहुबला ईषुर्वाग्युद्धैस्तत्वविप्लवम् ॥ २ ॥

ಮಾಯಾವಾದ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಸಂಕರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಉಪೋದ್ಘಾತವನ್ನು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ — ಕೃಷ್ಣೇ = ಕೃಷ್ಣದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ; ಭೀಮೇ ಚ = ಭೀಮಸೇನದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂನೂ; ಅಧಿಕಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ; ವಿದ್ವೇಷಂ = ವಿರೋಧವನ್ನು; ದಧತಃ = (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು) ಪೋಷಿಸತಕ್ಕವರಾದ; ಅಸುರಾಃ = ಕಲ್ಯಾದಿ ದೈತ್ಯರು; ಭಗ್ನ, ಬಾಹು, ಬಲಾಃ (ಸಂತಃ) = ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭುಜಗಳ, ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ವಾಕ್, ಯುದ್ಧೈಃ = ವಾಕ್ಯ (ಎಂಬ ಆಯುಧ)ಗಳಿಂದ, (ಆಗತಕ್ಕ) ಯುದ್ಧಗಳಿಂದ; (ಜಲ್ಪವಿತಂಡವಾದ ಗಳಿಂದಯೆಂತ ಭಾವ.) ತತ್ವ, ವಿಪ್ಲವಂ = ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ, ನಾಶನವನ್ನು; ಈಷುಃ = (ಮಾಡಲು) ಇಚ್ಛಿಸಿದರು. । ತಾ - ದೈತ್ಯರು ಬಾಹುಬಲದಿಂದ ಕೃಷ್ಣಭೀಮರನ್ನು ಜಯಿಸ ುವುದಶಕ್ಯವೆಂತ ತಿಳಿದು ಹೇಗಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕಂತ ಆಲೋಚಿಸಿ ವಾದಬಲದಿಂದ ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥಪರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ತತ್ವ ವಿಪ್ಲವವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದರು. ॥ २ ॥

रह इति ॥ बुद्धिमन्तः विपरीतलक्षणया दुर्बुद्धिमन्तः, यद्वा 'अबुद्धिमन्तः' इति च्छेदः । विरुद्धबुद्धिमन्त इत्यर्थः, नञो विरुद्धार्थत्वात् । ते कृष्णभीमयोरनिष्टं चिकीर्षन्तः, सर्वे समस्ताः दैत्याः रहः एकान्ते, सम्भूय मिळित्वा, स्वेषां कार्यस्य तत्वविप्लव-कारणरूपस्य सिद्धये, यथाप्रज्ञाविजृम्भणं प्रज्ञायां बुद्धौ विजृम्भणं प्रतिभासमनतिक्रम्य, यथाप्रज्ञाविजृम्भितमिति पाठे बुद्धौ प्रतिभामनतिक्रम्येत्यर्थः स्वच्छन्दमिति भावः । अन्योन्यं परस्परं न्यमन्त्रयन् आलोचितवन्तः ॥ मन्त्र शब्दात्तत्करोतीत्यर्थे णिचि, लङ्. पर. प्र. ब. ॥ ३ ॥

रहस्सम्भूय ते सर्वे बुद्धिमन्तो न्यमन्त्रयन् ।
स्वकार्यसिद्धयेऽन्योन्यं यथाप्रज्ञाविजृम्भणम् ॥ ३ ॥

ಬುದ್ಧಿಮಂತಃ = (ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣೆಯು) ದುರ್ಬುದ್ಧಿಮಂತರಾದ (ಅಥವಾ) ಅಬುದ್ಧಿಮಂತಃ = (ಎಂತ ಪದವಿಭಾಗಮಾಡುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ವಿರುದ್ಧಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳವರಾದ; ತೇ = ಪೂರ್ವೋಕ್ತರಾದ; ಸರ್ವೇ = ಸಮಸ್ತರಾದ ದೈತ್ಯರು; ರಹಃ = ಏಕಾಂತಲ್ಲಿ; ಸಂಭೂಯ = ಮಿಳಿತರಾಗಿ; ಸ್ವ, ಕಾರ್ಯ, ಸಿದ್ಧಯೇ = ತಮ್ಮ (ವೇದವಿಪ್ಲಾವನ ರೂಪವಾದ) ಕಾರ್ಯ, ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ; ಯಥಾಪ್ರಜ್ಞಾವಿಜೃಂಭಣಂ = ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ; (ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿಯೆಂತ ಭಾವ.) ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ = ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ; ನ್ಯಮಂತ್ರಯನ್ = ಆಲೋಚಿಸಿದರು. ॥ ३ ॥

तेषु मुख्यानां केषाञ्चिन्नामनिर्देशपूर्वकं **तद्वचनप्रकारमाह** — शकुनिरिति ॥ द्वापरो द्वापरयुगाभिमानी, शकुनिस्तन्नामकदैत्यः, लोकायतस्य चार्वाकस्य तनूजेन पुत्रेण, चाणक्येन तदाख्येन कुनीतिज्ञेन प्रचोदितः सभायां भाषणाय प्रेरितस्सन्, तत्वार्थेन स्वस्य तत्वतया सम्मतेनार्थेन बृंहितं पूर्णं वचः, आह स्म उवाच । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि - धा. सक. कर्तरि लट्. पर. प्र. ए . । सू । 'लटः स्म' इति स्मयोगादतीतार्थत्वं लटः । सू । 'ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः' इति लट्याहादेशः । तत्रार्थबृम्हितमिति पाठे तत्र तेषु मध्ये अर्थपूर्णं वचः आह स्मेत्यर्थः ॥ ४ ॥

शकुनिर्द्वापरस्स्माह वचस्तत्वार्थबृंहितम् ।
लोकायाततनूजेन चाणक्येन प्रचोदितः ॥ ४ ॥

ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ ಕೆಲವರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ದ್ವಾಪರಃ = ದ್ವಾಪರಯುಗಾಭಿಮಾನಿಯಾದ; ಶಕುನಿಃ = ಶಕುನಿನಾಮಕದೈತ್ಯನು; ಲೋಕಾಯತ, ತನೂಜೇನ = ಚಾರ್ವಾಕನ, ಮಗನಾದ, ಚಾಣಕ್ಯೇನ = (ದುರ್ನೀತಿಜ್ಞನಾದ) ಚಾಣಕ್ಯನಿಂದ. ಪ್ರಚೋದಿತಃ (ಸನ್) = (ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಲು) ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ; ತತ್ವಾರ್ಥ, ಬೃಂಹಿತಂ = (ತನಗೆ) ತತ್ವವಾಗಿ ಸಮ್ಮತವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ, ಪೂರ್ಣವಾದ; ವಚಃ = ವಾಕ್ಯವನ್ನು; ಆಹಸ್ಮ = ನುಡಿದನು ॥ ४ ॥

वचनप्रकारमाह — दुर्धर्ष इति ॥ भीमसेनः, नः अस्माभिः, कर्तरि षष्ठी । दुर्धर्षः धर्षयितुमशक्यः ॥ कृष्णोऽपि अत्यन्तं दुस्सहस्सोढुमशक्यः । ताभ्यां कृष्णभीमाभ्यां, निरीक्षिताः सक्रोधमवलोकिताः, दैत्या अस्मदाद्याः, मृत्युं मरणं यान्ति यास्यन्ति । या प्रापणे - धा. लट्. पर. प्र. ब. । मृतेर्निश्चिततया वर्तमानसामीप्याद्वर्तमानवद् व्यपदेशः । तत्र संशयस्सन्देहः, नास्ति ॥ ५ ॥

दुर्धर्षो भीमसेनो नः कृष्णोऽप्यत्यन्तदुस्सहः ।
ताभ्यां निरीक्षिता दैत्या मृत्युं यान्ति न संशयः ॥ ५ ॥

ವಚನಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಭೀಮಸೇನಃ = ಭೀಮಸೇನದೇವರು; ನಃ = ನಮಗೆ; (ನಮ್ಮಿಂದಯೆಂತ ತೃತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠಿಯು) ದುರ್ಧರ್ಷಃ = ಧರ್ಷಿಸಲಶಕ್ಯರು. । ಕೃಷ್ಣೋऽಪಿ = ಕೃಷ್ಣದೇವರೂನು; ಅತ್ಯಂತ, ದುಸ್ಸಹಃ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯರು. । ತಾಭ್ಯಾಂ = ಆ ಉಭಯರಿಂದ; ನಿರೀಕ್ಷಿತಾಃ = (ಕ್ರೋಧದಿಂದ) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ದೈತ್ಯಾಃ = ಅಸ್ಮದಾದಿ ದೈತ್ಯರು; ಮೃತ್ಯುಂ = ಮರಣವನ್ನು; ಯಾಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ; ಸಂಶಯಃ = (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಸಂದೇಹವು; ನ = ಇಲ್ಲ ॥ ೫ ॥

कृष्ण इति ॥ कृष्णः दैवं देवतास्वामितया भजनीय इत्यर्थः । भीमः गुरुस्तत्वोपदेशकः । पार्षती द्रौपदी च, वेदविद्या तदभिमानिनी । तस्याः द्रौपद्यभिमन्यमानवेदविद्याया उत्सादेन अपव्याख्यानपूर्वकं तात्पर्यार्थप्रत्यावनेनैव, तौ कृष्णाभीमौ, अतिसंकटं अधिकक्लेशं यातः प्राप्नुतः । प्रमाणाभावेन जनानां स्वमाहात्म्यज्ञानदौर्लभ्येनाराधनलोपात्कृष्णस्य, वेदस्य तत्वज्ञानजननशक्तिकुण्ठने सति तत्वज्ञानार्थं वेदाध्ययनकामजनाभावेनोपदेश्याभावात्स्वस्योपदेष्टृतालोपाद्भीमस्य च सङ्कटं भवतीति भावः ॥ ६ ॥

कृष्णो दैवं गुरुर्भीमो वेदविद्या च पार्षती ।
तस्या उत्सादनेनैव यातस्तावतिसङ्कटम् ॥ ६ ॥

ಕೃಷ್ಣಃ = ಕೃಷ್ಣದೇವರು; ದೈವಂ = ದೇವತೆಯು (ಸರ್ವರಿಂದ ಭಜನೀಯನೆಂತ ಭಾವ) । ಭೀಮಃ = ಭೀಮಸೇನದೇವರು; ಗುರುಃ = ಗುರುವು. । ಪಾರ್ಷತೀ ಚ = (ಪೃಷತಪುತ್ರನಾದ

ದ್ರುಪದನ ಮಗಳಾದ) ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯಾದರೋ; ವೇದವಿದ್ಯಾ = ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಯು. । ತಸ್ಯಾಃ = ಆ (ದ್ರೌಪದ್ಯಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ) ವೇದವಿದ್ಯೆಯ; ಉತ್ಸಾದನೇನೈವ = (ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ) ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದರಿಂದಲೇ; ತೌ = ಆ ಕೃಷ್ಣಭೀಮರು; ಅತಿ ಸಂಕಟಂ = ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಸನವನ್ನು; ಯಾತಃ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. । ತಾ – ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದ ಜನರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ತಿಳಿಯಲವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಪೂಜೆಯು ಲೋಪಿಸುವುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಿಗೆ, ವೇದದ ತತ್ವಜ್ಞಾನಜನನಶಕ್ತಿಯು ಕುಂಠಿತವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷರಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಗುರುತ್ವವು ಲೋಪಿಸುವುದರಿಂದ ಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೂ ಸಂಕಟವಧಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಯಂತ ಭಾವ. ॥ ६ ॥

तस्मादिति ॥ तस्मात् वेदोत्सादनेन कृष्णभीमयोस्सङ्कटजननरूपात्कारणात्, कैश्चित् आस्मासु समर्थैः, भुवि भूमौ, उत्पद्य जनित्वा वेदस्य व्याख्यानेन सम्यगर्थवर्णनेन शालिषु, विद्वत्पूर्णितेषु, जनेषु, प्रविश्य विद्या, उत्साद्यताम् । षदॢविशरणगत्यवसादनेषु – धा.कर्मणि लोट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ७ ॥

तस्माज्जनेषु विद्वत्सु वेदव्याख्यानशालिषु ।
प्रविश्योत्साद्यतां विद्या कैश्चिदुत्पद्य भूतले ॥ ७ ॥

ತಸ್ಮಾತ್ = ಆ (ವೇದವಿಪ್ಲಾವನದಿಂದ ಕೃಷ್ಣಭೀಮರಿಗೆ ಸಂಕಟ ಉಂಟಾಗುವ) ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಕೈಶ್ಚಿತ್ = (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ) ಕೆಲವರಿಂದ; ಭೂತಲೇ = ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ; ಉತ್ಪದ್ಯ = ಜನಿಸಿ, ವೇದ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಶಾಲಿಷು = ವೇದದ, ಯಥಾರ್ಥವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಒಪ್ಪುತ್ತಿರುವ, ವಿದ್ವತ್ಸು = ಪಂಡಿತರಾದ; ಜನೇಷು = ಜನರಲ್ಲಿ; ಪ್ರವಿಶ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ; ವಿದ್ಯಾ = ವೇದವಿದ್ಯೆಯು; ಉತ್ಸಾದ್ಯತಾಂ = ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ ॥ ೭ ॥

विपरीतानिति ॥ अपि किञ्च, विपरीतानि विपरीतार्थप्रतिपादकानि, बहून्यनेकानि, शास्त्राणि कर्तव्यानि । विपरीतशास्त्राणि च पार्वतीं प्रति रुद्रेणोक्तानि पाद्मे उत्तरखण्डे द्विचत्वारिंशेऽध्याये – रुद्र उवाच ॥

श्रुणु देवि ! प्रवक्ष्यामि तामसानि यथाक्रमात् ।
येषां श्रवणमात्रेण पातित्यं ज्ञानिनामपि ॥

प्रथमं हि मयैवोक्तं शैवं पाशुपतादिकम् ।
मच्छक्त्यावेशितैर्विप्रैस्सम्प्रोक्तानि ततः परम् ॥
कणादेन तु सम्प्रोक्तं शास्त्रं वैशेषिकं महत् ।
गौतमेन तथा न्यायं सांख्यं तत्कपिलेन वै ॥
धिषणेन तथा प्रोक्तं चार्वाकमिति गूहितम् ।
दैत्यानां नाशनार्थाय हरिणा बुद्धरूपिणा ॥
बौद्धशास्त्रमसत्प्रोक्तं नग्ननीलपटादिकम् ।
मायावादमसच्छास्त्रं प्रच्छन्नं बौद्धमुच्यते ॥
मयैव कथितं देवि ! कलौ ब्राह्मणरूपिणा ।
मणिमान्निहतः पूर्वं भीमेन शुभबुद्धिना ॥
सञ्जातो ब्राह्मणकुले तपसा मां प्रसाद्य वै ।
मिथ्यावादमसच्छास्त्रं चकार स तु सङ्करः ॥''

इत्यारभ्य ''शास्त्राणीमानि गिरिजे तामसानि निबोध मे'' इत्यन्तेन असत्तर्कैः व्याप्त्यादिगुणरहितैः प्रमाणबाधादिदोषयुक्तैश्चानुमानैः, सत्तर्कैर्व्याप्त्यादिगुणयुक्तैः 'वेदोऽप्रमाणं निरर्थकत्वात् कचटतपादिवत् असङ्गतत्वाज्जरद्गवादिवाक्यवत्' इत्याद्यनुमानैश्च वेदविद्या निरस्यतामुत्साद्यताम् । असुक्षेपणे - धा. कर्मणि लोट् ॥ ८ ॥

विपरीतानि शास्त्राणि कर्तव्यानि बहून्यपि ।
असत्तर्कैश्च सत्तर्कैर्वेदविद्या निरस्यताम् ॥ ८ ॥

ಅಪಿ = ಮತ್ತು ವಿಪರೀತಾನಿ = ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದಂಥಾ; ಬಹೂನಿ = ಅನೇಕಗಳಾದ; ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ = ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು; ಕರ್ತವ್ಯಾನಿ = ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕವು. । ಅಸತ್, ತರ್ಕೈಃ = (ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿರಹಿತವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ) ದುಷ್ಟಗಳಾದ, ದೂಷಣಾನುಮಾನಗಳಿಂದ; ಸತ್, ತರ್ಕೈಶ್ಚ = ಸಮೀಚೀನ (ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತ)ಗಳಾದ, ದೂಷಣಾನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂನೂ; ವೇದವಿದ್ಯಾ = ವೇದವಿದ್ಯೆಯು; ನಿರಸ್ಯತಾಂ = ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ. ॥ ೮ ॥

वेदेति ॥ कार्यान्तरं कृष्णभीमक्लेशोत्पादनरूपं स्पृहयन्तीति तथोक्तानां,

कार्यान्तरस्पृशामिति पाठे कार्यान्तरं स्पृशन्ति अङ्गीकुर्वन्तीति तादृशानामित्यर्थः। नोऽस्माकं, वेदाश्च शास्त्राणि च तेषां समाहारो वेदशास्त्रं तस्मात् तत्परित्यागादित्यर्थः, भीतिर्नास्तिकताप्राप्तिरूपा, नास्ति। वेदविप्लवनाय चार्वाकशास्त्रेणैवालङ्किमनेनाभिनवमार्गान्वेषणेनेत्यत आह – लोकायतेति ॥ जनैरास्तिकैः लोकायतस्य चार्वाकस्य मतं, मानैः प्रत्यक्षातिरिक्तवेदादिप्रमाणैर्हीनं वेदादिविरुद्धार्थप्रतिपादकमित्यर्थः, इत्यतो हेतोः नाद्रियते नाङ्गीक्रियते। दृञ् आदरणे – धा. कर्मणि लट्. आत्म. प्र. ए.। नाद्रियते जन इति पाठे जन आस्तिकलोकः लोकायतमतं नाद्रियते न विश्वसितीति व्याख्येयम्। तदा कर्तर्येव लट् ॥ ९ ॥

वेदशास्त्रान्न नो भीतिरस्ति कार्यान्तरस्पृहाम्।
लोकायतमतं मानहीनं नाद्रियते जनैः ॥ ९ ॥

ಕಾರ್ಯಾಂತರ, ಸ್ಪೃಹಾಂ = ಕೃಷ್ಣಭೀಮರಿಗೆ ಸಂಕಟೋತ್ಪಾದನರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಂಥಾ; ನಃ = ನಮಗಳಿಗೆ; ವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ = ವೇದಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು - ಇವುಗಳ ಸಮೂಹದ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಇವುಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗದ ದೆಸೆಯಿಂದೆಂತ ಭಾವ). ಭೀತಿಃ = (ನಾಸ್ತಿಕತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ) ಭಯವು; ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ; ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವೇದವಿಪ್ಲಾವನವು ಜರುಗಬಹುದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —– ಜನೈಃ = ಆಸ್ತಿಕಜನರಿಂದ, ಲೋಕಾಯತ, ಮತಂ = ಚಾರ್ವಾಕನ, ಮತವು. ಮಾನ, ಹೀನಂ = (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾऽತಿರಿಕ್ತವಾದ) ವೇದಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ರಹಿತವು; (ಇತಿ = ಈ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ) ನಾದ್ರಿಯತೆ = ಆದರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ॥ ९ ॥

एवं तर्हि जनविश्वसनीयैरक्षपादिसमयैरिष्टसिद्धिस्स्यादित्याशङ्क्याह —– अक्षपाद इति ॥ अक्षपादस्तन्नामा कश्चिच्छास्त्रप्रणेता कणादो वैशेषिकसमयप्रवर्तकः, अपरो नारायणावतारात्कपिलादन्यः, जडस्तत्वज्ञानरहितः, कपिलस्तन्नामकदैत्यश्चेत्येते, शास्त्रान्तराणि भिन्नभिन्नशास्त्राणि, कृत्वापि वेदद्वेषं वेदे कण्ठतोऽप्रामाण्यकथनरूपं विरोधं, न कुर्वते नाचरन्ति। अतो न तैरिष्टसिद्धिप्रत्याशेति भावः। डुकृञ् करणे धा. कर्तरिलट्. पर. प्र. ब ॥ ''कपिलश्चापरो जनः'' इति पाठे अपरो जनः स्फोटब्रह्मतावादी पाणिन्यादिरित्यर्थः ॥ १० ॥

अक्षपादः कणादश्च कपिलश्चापरो जडः ।
शास्त्रान्तराणि कृत्वाऽपि वेदद्वेषं न कुर्वते ॥ १० ॥

ಅಕ್ಷಪಾದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡ ವೇದವಿಪ್ಲಾವನ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಅಕ್ಷಪಾದಃ = (ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಕಾರನಾದ) ಗೌತಮನು; ಕಣಾದಶ್ಚ = (ವೈಶೇಷಿಕಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ) ಕಣಾದನು; ಅಪರಃ = (ನಾರಾಯಣಾವತಾರರಾದ ಕಪಿಲದೇವರ ದೆಸೆಯಿಂದ) ಭಿನ್ನನಾದ; ಜಡಃ = ತತ್ವಜ್ಞಾನರಹಿತನಾದ; ಕಪಿಲಶ್ಚ = ಕಪಿಲನಾಮಕದೈತ್ಯನೂನು; (ಇತ್ಯೇತೆ = ಹೀಗೆಂತೆಂಬುವರೆಲ್ಲರೂ) ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಾಣಿ = ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು; ಕೃತ್ವಾऽಪಿ = ಮಾಡಿಯೂ ಕೂಡ; ವೇದ, ದ್ವೇಷಂ = ವೇದದಲ್ಲಿ (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಥನರೂಪವಾದ) ವಿರೋಧವನ್ನು; ನ ಕುರ್ವತೇ = ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ. ॥ ೧೦ ॥

स्फुटवेदाप्रामाण्यवादिबौद्धशास्त्रेणापीष्टसिद्धिप्रत्याशा नास्तीत्याह - हरेणेत्यादिभिस्त्रिभिः ॥ पूर्वं. हरेण रुद्रेण, निहताः, त्रैपुराः रौप्यायसहिरण्मयभेदेन त्रयाणां पुराणां सम्बन्धिनस्तत्र वसन्त इत्यर्थः असुराः, पुनः जाताः भुव्युत्पन्नास्सन्तः, संसर्गस्यास्तिकजननसम्बन्धस्य दोषेण, पामरा असुरेषु हीनतया सम्भावनीयास्सन्तः, त्रयीं वेदं श्रद्धधुः प्रमाणत्वेनादृतवन्तः । डुधाञ्धारणपोषणयोः - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. ॥ ११ ॥

हरेण निहताः पूर्वं त्रैपुरा असुराः पुनः ।
जातास्संसर्गदोषेण पामराः श्रद्दधुस्त्रयीम् ॥ ११ ॥

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ವೇದವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಪೂರ್ವಂ = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ; ಹರೇಣ = ರುದ್ರದೇವರಿಂದ; ನಿಹತಾಃ = ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ತ್ರೈಪುರಾಃ = (ಭಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಉಕ್ಕುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತಗಳಾದ) ಮೂರುಪಟ್ಟಣಗಳ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ; ಅಸುರಾಃ = ದೈತ್ಯರು; ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ; ಜಾತಾಃ (ಸಂತಃ) = (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ) ಉದ್ಭವಿಸಿದವರಾಗಿ; ಸಂಸರ್ಗ, ದೋಷೇಣ = (ಆಸ್ತಿಕಜನರ) ಸಹವಾಸದ; ದೋಷದಿಂದ; ಪಾಮರಾಃ (ಸಂತಃ) = (ಅಸುರರಲ್ಲಿ) ನೀಚರು (ಎಂತ ಭಾವಿಸಲರ್ಹರು) ಆಗಿ; ತ್ರಯೀಂ = ವೇದವನ್ನು ಶದ್ದಧುಃ = (ಪ್ರಮಾಣವೆಂತ) ವಿಶ್ವಾಸಮಾಡಿದರು. ॥ ೧೧ ॥

बुद्धस्तन्नामकरूपधारी हरिः, वेदः, अप्रमाणं अयथार्थज्ञानजनकः इत्येवं उक्त्वा अनृतत्वव्याघातनैरर्थक्यसिद्धार्थबोधकत्वादिहेतुभिरुपपाद्य, तान् त्रैपुरानसुरान्, व्यमोहयत् बाल्ये एव स्वीयजातकर्मादिसंस्कारकाले दीयमानाहुतिग्रहणायागतानां रुद्रादिसर्वदेवानामायुधनिगिरणाद्यशक्यकार्यकरणादिना स्वमाहात्म्यं प्रदर्श्य बालेनापि स्वेनेरितेऽर्थे विश्वासमुत्पाद्य मोहितांश्चकार। हि प्रसिद्धमिदम्। ततोऽनन्तरं ते, परं आपाततः प्रतीयमानादन्यं देवादिवेद्यत्वेन श्रेष्ठं च, तस्य बुद्धावतारस्य हरेर्मतिं शून्यादिशब्दानां ''शमूनं कुरुते यस्मात्'' इत्याद्यविरुद्धर्थसद्भावरूपं, अज्ञात्वा, बौद्धशास्त्रं आपाततो बुद्धोक्तमार्गानुसारित्वात्तथा व्यवह्रियमाणशास्त्रं, तेनुर्विस्तारितवन्तः। तनुविस्तारे - धा. लिट्. पर. प्र. ब. ॥ १२ ॥

वेदोऽप्रमाणमित्युक्त्वा बुद्धस्तान् हि व्यमोहयत्।
बौद्धशास्त्रं ततस्तेनुरज्ञात्वा तन्मतं परम् ॥ १२ ॥

ಬುದ್ಧಃ = ಬುದ್ಧನಾಮಕನಾದ ಹರಿಯು; ವೇದಃ = ವೇದವು; ಅಪ್ರಮಾಣಂ = ಅಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಜನಕವು; ಇತಿ = ಹೀಗೆಂತೆಂದು; ಉಕ್ತ್ವಾ = (ಅನೃತತ್ವ ವ್ಯಾಹತತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದ) ಉಪಪಾದಿಸಿ; ತಾನ್ = ಆ ತ್ರಿಪುರಾಸುರರನ್ನು; ವ್ಯಮೋಹಯತ್ = (ಕೂಸಾಗಿರುವ ತಮ್ಮ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಜರುಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದಿದ್ದ ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕುಪಿತರಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಆಯುಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನುಂಗೋಣ ಮೊದಲಾದ ಅಶಕ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿ) ಮೋಹಪಡಿಸಿದನು; ಹಿ = (ಇದು) ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. । ತತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ (ತೇ = ಆ ದೈತ್ಯರು) ಪರಂ = (ವಿಮರ್ಶಮಾಡದವರಿಗೆ ತೋರುವುದಕ್ಕಿಂತಲು) ಭಿನ್ನವು ಮತ್ತು (ದೇವತೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಯೋಗ್ಯರು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ) ಉತ್ತಮವೂ ಆದ; ತತ್, ಮತಂ = ಆ ಬುದ್ಧದೇವರ; (ಶೂನ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರಸದ್ಭಾವರೂಪವಾದ) ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು; ಅಜ್ಞಾತ್ವಾ = ಅರಿಯದೆ; ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರಂ = (ಆಪಾತದಿಂದ ಬುದ್ಧೋಕ್ತಮಾರ್ಗವಾಗಿ ತೋರುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದ) ಬುದ್ಧಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ತೇನುಃ = ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಡಿದರು. ॥ १२ ॥

ब्रह्म वेदं हरिं वा अणन्ति जानन्तीति ब्राह्मणाः आस्तिका इत्यर्थः पृषोदरादित्वाद्वर्णव्यत्ययः। यद्वा - ब्राह्मणाः ब्राह्मणादयः सर्वेऽपि वेदप्रामाण्याभ्युपगन्तारः ॥ सू॥ 'कडाराः कर्मधारय' इत्यत्रेव बहुवचनमाद्यर्थे। निर्गता आश्रमेभ्यः ब्रह्मचर्यादिभ्यो निराश्रमास्तान्, दुराचारान्, नग्ननीलपटधारणादिगर्हिताचारयुक्तान्, श्रुतीः वेदान्, प्रत्यक्षं स्फुटं, द्विषतः अप्रमाणतयाभ्युपगच्छतः, वेदबाह्यान् वेदानधिकारिणः, न विद्यते कौशलं समयोचिताचारचातुर्यं येषांते, एतान् दैत्यस्वरूपान् बौद्धान् गर्हयन्ति निन्दन्ति। गर्ह कुत्सायाम् - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. ॥ १३ ॥

निराश्रमान् दुराचारान् प्रत्यक्षं द्विषतश्श्रुतीः।
ब्राह्मणा गर्हयन्त्येतान् वेदबाह्यानकौशलान् ॥ १३ ॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ = ವೇದವನ್ನು (ಅಥವಾ) ಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಜನರು (ಅಥವಾ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳು (ಬಹುವಚನವು ಆದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ; ಆಸ್ತಿಕರು ಸರ್ವರೆಂತ ಭಾವ). ನಿರಾಶ್ರಮಾನ್ = ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮ ರಹಿತರಾದಂಥಾ; ದುರ್, ಆಚಾರಾನ್ = ದುಷ್ಟಗಳಾದ (ನಗ್ನರಾಗಿಯು, ಕರಿವಸ್ತ್ರವುಟ್ಟವರಾಗಿಯೂ ಇರೋಣ ಮೊದಲಾದ) ಆಚಾರಗಳುಳ್ಳಂಥಾ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ (ಯಥಾಭವತಿ ತಥಾ) = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ; ಶ್ರುತೀಃ = ವೇದಗಳನ್ನು; ದ್ವಿಷತಃ = ದ್ವೇಷಮಾಡುವಂಥಾ; (ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂತ ಹೇಳುವರಂತೆ ಭಾವ.) ವೇದ, ಬಾಹ್ಯಾನ್ = ವೇದಕ್ಕೆ, ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಅಕೌಶಲಾನ್ = (ಸಮಯೋಚಿತಕಾರ್ಯಕರಣದಲ್ಲಿ) ಚಾತುರ್ಯವಿಲ್ಲದವರಾದ; ಏತಾನ್ = ಈ ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ಗರ್ಹಯಂತಿ = ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ॥೧೩॥

जैनादिमतान्यप्येवमेवेत्याह — जैनेति ॥ जैनाः जिनोक्ततत्वाभ्युपगन्तार आर्हताः पाशुपताः पशुपतेश्शिवस्य भक्ताः शैवपाशुपतकालामुखमहाप्रभभेदेन चतुर्विधाश्च आद्या येषां ते वादिनश्च, न केवलं बौद्धा इति चार्थः। लोकानां वैदिकजनानां विद्वेषस्य गोचराः विषयाः। कुत एवमत उक्तं — वेदेति ॥ एते जिनाद्याः वेदविद्वेषिणोऽपि श्रुतिविरोधिनोऽपि, तत्र वेदविरोधकरणे, उपायं, न जानते न जानन्ति। ज्ञा अवबोधने - धा. सक. कर्तरि लट्. आत्म. प्र. ब. ॥ १४ ॥

जैनपाशुपताद्याश्च लोकविद्वेषगोचराः।
वेदविद्वेषिणोऽप्येते तत्रोपायं न जानते ॥ १४ ॥

ಜೈನಾದಿ ಮತಗಳು ಕೂಡ ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. — ಜೈನ, ಪಾಶುಪತ, ಆದ್ಯಾಶ್ಚ = ಜಿನೋಕ್ತಮಾರ್ಗಾವಲಂಬಿಗಳಾದ ಆ ದೈತ್ಯರು, ರುದ್ರಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವಾದಿಗಳೂ - ಇವರುಗಳೆ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರೂ ಕೂಡ; ಲೋಕ, ವಿದ್ವೇಷ, ಗೋಚರಾಃ = ಆಸ್ತಿಕ ಜನರ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ, ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ । ಏತೇ = ಈ ಜೈನಾದಿಗಳು; ವೇದ, ವಿದ್ವೇಷಿಣೋಽಪಿ = ವೇದದಲ್ಲಿ; ದ್ವೇಷವುಳ್ಳವರಾದರೂನೂ; ತತ್ರ = ಆ ವೇದವಿರೋಧಾಚರಣದಲ್ಲಿ; ಉಪಾಯಂ = ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು; ನ ಜಾನತೇ = ಅರಿಯರು. ॥ १४ ॥

अधुना स्वाभिमतमुपायमाह - सर्वानित्यादिना ॥ अस्मास्वेकः द्विजो ब्राह्मणः, भूत्वा, परममुत्तमं, आश्रमं यत्याश्रमं, श्रितस्सन्, वेदान्तीतिव्यपदेशेन व्यवहारेण, इत्थम्भूतलक्षणे तृतीया। सर्वान् वेदान् निरस्यन् अभिमतार्थप्रच्यावनेन निराकुर्वाणः पुरुषः, नः अस्माकं, पर उत्तमः, सुहृत्प्रियः। वेदप्रामाण्याभ्युपगन्तृवेषेणैव वेदविप्लावने कृते नास्माकं लोकविद्वेषगोचरता भवतीत्ययमेव मुख्य उपाय इति भावः ॥ १५ ॥

सर्वान् वेदान् द्विजो भूत्वा श्रितः परममाश्रमम्।
वेदान्तिव्यपदेशेन निरस्यन्नः परः सुहृत् ॥ १५ ॥

ಈಗ ತನಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ — ದ್ವಿಜಃ = (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ; ಭೂತ್ವಾ = ಹುಟ್ಟಿ; ಪರಮಂ = ಉತ್ತಮವಾದ; ಆಶ್ರಮಂ = ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು; ಶ್ರಿತಃ (ಸನ್) = ಅವಲಂಬಿಸಿದವನಾಗಿ; ವೇದಾಂತಿ, ವ್ಯಪದೇಶೇನ = ವೇದಾಂತಿಯಂತೆ, ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ; ಸರ್ವಾನ್ = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ; ವೇದಾನ್ = ವೇದಗಳನ್ನು; ನಿರಸ್ಯನ್ = (ಅಭಿಮತಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದರಿಂದ) ಕೆಡಿಸುವಂಥಾ ಪುರುಷನು; ನಃ = ನಮಗೆ; ಪರಃ = ಉತ್ತಮನಾದ; ಸುಹೃತ್ = ಸ್ನೇಹಿತನು । ಇಂತಹ ಪುರುಷನೀಗ ನಮಗಾವಶ್ಯಕನೆಂತ ಭಾವ. ॥ १५ ॥

प्रकृतकार्यकुशलं शृङ्गग्राहिकया दर्शयति - अस्मिन्निति। अयं यः पुरा भीमेन संहृतत्वात् स्वत एव भीमद्वेषयुक्तः स इत्यर्थः, मणिमान् तन्नामको दैत्य एव, नान्य एतादृश इत्येवकारार्थः। अस्मिन्, प्रकृते वेदविप्लावनरूपे, कार्ये, विदग्धः कुशलः, दृश्यते मयेति शेषः। दृशिर् प्रेक्षणे - धा. कर्मणि लट्। 'मणिमानेव लक्ष्यते' इति पाठे लक्ष्यते प्रकृतकार्यकरोपयोगिलक्षणवत्तया ज्ञायत इत्यर्थः। अयं मणिमान्, अमुना, राज्ञा,

कलिना, कार्यस्य वेदविप्लवनरूपस्य सिद्धये, आदेष्टव्यः, आज्ञापयितव्यः। स्वत एव भीमप्रतीकारमिच्छन्नयमाज्ञापितश्चेत्कार्यं शीघ्रं सेत्स्यतीति भावः ॥ १६ ॥

अस्मिन् कार्ये विदग्धोऽयं मणिमानेव दृश्यते।
आदेष्टव्योऽमुना राज्ञा कलिना कार्यसिद्धये ॥ १६ ॥

ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯಕರಣದಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ — ಅಯಂ = ಈ (ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹತನಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತಾನಾಗಿಯೇ ಭೀಮದ್ವೇಷಿಯಾದವನೆಂತ ಭಾವ.) ಮಣಿಮಾನೇವ = ಮಣಿಮಂತನೇವೇ. ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ (ವೇದವಿಪ್ಲಾವನ ರೂಪವಾದ) ಕಾರ್ಯೇ = ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ; ವಿದಗ್ಧಃ = ಕುಶಲನಾಗಿ; (ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ) ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ॥ ಅಯಂ = ಈ ಮಣಿಮಂತನು; ಅಮುನಾ = ಇಂತಹ; ರಾಜ್ಞಾ = (ನಮಗೆ) ಅರಸನಾದ; ಕಲಿನಾ = ಕಲಿಯಿಂದ; ಕಾರ್ಯ, ಸಿದ್ಧಯೇ = ವೇದವಿಪ್ಲಾವನರೂಪಕಾರ್ಯದ, ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ; ಆದೇಷ್ಟವ್ಯಃ = ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲರ್ಹನು. । ತಾನಾಗಿಯೇ ಭೀಮಸೇನ ದೇವರಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಂತ ಇಚ್ಛಿಸುವನಾದ ಈ ಮಣಿಮಂತನನ್ನಾಜ್ಞಾಪಿಸಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯವು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸಬಹುದೆಂತ ಭಾವ. ॥ १६ ॥

एवमिति॥ एवमुक्तप्रकारेण द्वापरेण शकुनिन, उक्ताः कलिः पूर्वो येषां ते, सुरद्विषो दैत्याः, हृष्टास्सन्तुष्टास्सन्तः, मणिमन्तं, आहूय आकार्य, सम्भाव्य मानयित्वा बभाषिरे जगदुः। भाषृ व्यक्तावांवाचि – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ब. ॥ १७ ॥

एवमुक्ता द्वापरेण कलिपूर्वाः सुरद्विषः।
हृष्टा आहूय सम्भाव्य मणिमन्तं बभाषिरे ॥ १७ ॥

ಏವಂ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ದ್ವಾಪರೇಣ = ದ್ವಾಪರಯುಗಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಶಕುನಿಯಿಂದ; ಉಕ್ತಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ಕಲಿ, ಪೂರ್ವಾಃ = ಕಲಿಯು; ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರಾದ; ಸುರದ್ವಿಷಃ = ದೈತ್ಯರು; ಹೃಷ್ಟಾಃ (ಸಂತಃ) = ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ; ಮಣಿಮಂತಂ = ಮಣಿಮಂತನನ್ನು; ಆಹೂಯ = ಕರೆದು; ಸಂಭಾವ್ಯ = ಮಾನಮಾಡಿ; ಬಭಾಷಿರೆ = ಮಾತನಾಡಿದರು. ॥ १७ ॥

वचनप्रकारमाह - याहीत्यादिना ॥ हे भ्रातः सहोदर हे मणिमन्। परमप्रीतिविषयत्वाद्भ्रातृपदेन सम्बोधनम्। याहि गच्छ, भूमिं प्रतीति शेषः। या प्रापणे - धा. कर्तरि लोट्. पर. म. ए.। तुभ्यं नमः प्रणामोऽस्तु। त्वं, मह्याः भुवस्तलप्रदेशे द्विजकुल इति शेषः, उत्पद्यस्व जायस्व। पदगतौ - धा. कर्तरि लोट्. आत्म. म. ए.। उदुपसृष्टत्वाज्जन्यर्थत्वमकर्मकता च। वेदाः पुराणानि च आद्यानि यासां ताः, विद्याश्चतुर्दशविद्याः, भृशमत्यन्तं द्रुतं शीघ्रं, विप्लावय नाशय, तत्वज्ञानजननशक्तिरहिताः कुर्वित्यर्थः। प्लव् गतौ - धा. सक. णिजन्तः कर्तरि लोट् पर. म. ए.॥ विपूर्वकत्वान्नाशनार्थत्वम्॥ १८॥

याहि भ्रातर्नमस्तुभ्यमुत्पद्यस्व महीतले।
विद्या वेदपुराणाद्याः भृशं विप्लावय द्रुतम् ॥ १८॥

ಮಾತಿನಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಹೇ ಭ್ರಾತಃ = ಎಲೈ ಸಹೋದರನಾದ ಮಣಿಮಂತನೇ, (ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭ್ರಾತೃಪದಪ್ರಯೋಗವೆಂತ ತಿಳಿಯುವುದು.) (ತ್ವಂ = ನೀನು; ಭೂಮಿಂ ಪ್ರತಿ = ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು.) ಯಾಹಿ = ಹೋಗು. । ತುಭ್ಯಂ = ನಿನಗೋಸ್ಕರ; ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು. । (ತ್ವಂ = ನೀನು) ಮಹೀತಲೇ = ಭೂ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ; (ದ್ವಿಜಕುಲೇ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕುಲದಲ್ಲಿ) ಉತ್ಪದ್ಯಸ್ವ = ಜನಿಸು; । ವೇದ, ಪುರಾಣ, ಆದ್ಯಾಃ = ವೇದಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು - ಇವುಗಳೇ, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ವಿದ್ಯಾಃ = ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು; ಭೃಶಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ; ದ್ರುತಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ವಿಪ್ಲಾವಯ = ನಾಶನಮಾಡು.

विद्याविप्लावनप्रकारमाह - विदूषयेति॥ विष्णोर्देशतः कालतो गुणतश्च व्याप्तस्य हरेः, गुणान् जगत्स्रष्टृत्वादीन् विदूषय मिथ्यात्वकल्पनादिना निन्दय। केवलो निर्गणश्चेति श्रुतेरापोतप्रतीतार्थमाश्रित्य निर्गुणं ब्रह्मतत्वं ब्रूहीति भावः। दुष वैकृत्ये - धा. सक. णिजन्तः कर्तरि लोट्. पर. म. ए.। जीवानामैक्यं परस्परं ब्रह्मणा चाभेदं, प्रतिपादय तत्त्वमसीति श्रुतेरापातप्रतीतिमनुरुद्ध्य ब्रूहि। पदगतौ - धा. सक. णिजन्तः कर्तरि लोट्. पर. म. ए। ननु भीमभीत्या नेदं मया कर्तुं शक्यमित्यत आह – भूमाविति॥ भूमौ भूलोके, वृकोदरस्य भीमस्याभावात्, त्वं आशङ्कां मृतिशङ्कां कर्तुं नार्हसि। अर्ह पूजायाम् योग्यत्वे च - धा. कर्तरि. लट्. पर. म. ए .॥ १९॥

विदूषय गुणान् विष्णोर्जीवैक्यं प्रतिपादय ।
भूमौ वृकोदराभावान्नाशङ्कां कर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥

ವೇದನಾಶನ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ವಿಷ್ಣೋಃ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ; ಗುಣಾನ್ = ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು; ವಿದೂಷಯ = (ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವರ್ಣನಾದಿಗಳಿಂದ) ನಿಂದಿಸು; "ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ತತ್ತ್ವವೆಂತ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು ಎಂತ ಭಾವ. । ಜೀವ, ಐಕ್ಯಂ = ಜೀವರಿಗೆ, (ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡ) ಅಭೇದವನ್ನು; ಪ್ರತಿಪಾದಯ = ನಿರೂಪಿಸು; । "ತತ್ತ್ವಮಸಿ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು ಎಂತ ಭಾವ. । ಭೀಮಸೇನ ದೇವರ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಾನು ಭಯಪಟ್ಟವನಾದ ಕಾರಣ ನಾನೀ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಭೂಮೌ = ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೃಕೋದರ; ಅಭಾವಾತ್ = ಭೀಮಸೇನದೇವರ; ಇಲ್ಲದಿರೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, (ತ್ವಂ = ನೀನು.) ಆಶಂಕಾಂ = ಮರಣಭಯವನ್ನು; ಕರ್ತುಂ = ಮಾಡಲು; ನಾರ್ಹಸಿ = ಅರ್ಹನಾಗಬೇಡ. ॥ १९ ॥

नन्विदानीं भीमस्य भूमावभावेऽप्यस्मदारम्भविज्ञानेन भूमिं प्रत्यागमने किम् मया विधेयमित्यत आह अस्मिन्निति ॥ स्वस्थः स्थिरचित्तः स्वर्गस्थश्चापि, अयं भीमः, अस्मासु मणिमत्प्रभृतिषु बद्धं स्थिरीकृतं वैरं विरोधो येन तथोक्तस्सन्, अस्वस्थतां कदा नु दैत्यान् हनिष्यामीत्युत्कटमनश्चाश्चल्यं गतोऽपि विष्णोर्हरेः, अनुज्ञाभावतः आज्ञाविरहतो अधुना सम्प्रति भवत्प्रयत्नकाल एव नावतरति न प्रादुर्भवति । अधुनेति वर्तमानकालवाच्याव्यय-योगादवतरतीति वर्तमाननिर्देशः । तेन न भविष्यदर्थकलकाराभावविरोधः ॥ २० ॥

अस्मासु बद्धवैरः सन् स्वस्थोऽप्यस्वस्थतां गतः ।
अनुज्ञाभावतो विष्णोर्नाधुनाऽवतरत्ययम् ॥ २० ॥

ಈಗ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂನೂ ನಾವು ಮಾಡುವ ವಿಪ್ಲಾವನವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಂದರೆ ನಾನೇನು ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಸ್ವಸ್ಥೋಽಪಿ = ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತರೂ; ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವರೂ ಆದರೂನೂ; ಅಯಂ = ಈ ಭೀಮಸೇನದೇವರು; ಅಸ್ಮಾಸು = (ದೈತ್ಯರಾದ) ನಮ್ಮಲ್ಲಿ; ಬದ್ಧ-ವೈರಃ(ಸನ್) =

ಸ್ಥಿರೀಕೃತವಾದ; ದ್ವೇಷವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ಅಸ್ವಸ್ಥಾಂ = (ಯಾವಾಗ ದೈತ್ಯ 'ಸಂಹಾರವನ್ನು' ನಾನು ಮಾಡುವೆನೆಂತ ಅಧಿಕವಾದ) ಚಪಲಚಿತ್ತತ್ವವನ್ನು; ಗತೋಽಪಿ = ಹೊಂದಿದವರಾದರೂನೂ; ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ; ಅನುಜ್ಞಾಭಾವತಃ = ಅಪ್ಪಣೆಯ, ಇಲ್ಲದಿರೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಅಧುನಾ = ಈಗ; ನಾವತರತಿ = ಅವತರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ॥ ೨೦ ॥

जन्मानन्तरं सन्यासग्रहणायान्वेषणीयान् जनानाह — वंश्या इति ॥ सनकादीनां वंश्याः सन्यासग्रहणेन विद्याग्रहणेन च वंशे भवाः, एकदण्डाः त्रिदण्डाश्च तेषां सनकादीनामनुव्रताः अनुसारिणः यतयस्सन्यासिनः, अधुना, भुवि, वर्तन्ते सन्ति। वृतुवर्तने - धा. अक. कर्तरि लट्. पर. प्र. ब. ॥ २१ ॥

वंश्यास्तु सनकादीनामधुना यतयो भुवि ।
एकदण्डास्त्रिदण्डाश्च वर्तन्ते तदनुव्रताः ॥ २१ ॥

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಯಾರ ಕಡೆಯಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಸನಕ, ಆದೀನಾಂ = ಸನಕರು ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರ; ವಂಶ್ಯಾಃ = (ಸಂನ್ಯಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೂವಿದ್ಯಾಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೂ) ವಂಶಸ್ಥರಾದ; ಏಕದಂಡಾಃ = ಒಂದು ದಂಡಉಳ್ಳವರಾದ; ತ್ರಿದಂಡಾಶ್ಚ = ಮೂರುದಂಡಗಳುಳ್ಳವರೂನೂ ಆದ; ತತ್, ಅನುವ್ರತಾಃ = ಅಸನಾದಿಗಳಿಗೆ; ಅನುಸರಿಸಿದವರಾದ; ಯತಯಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ; ಅಧುನಾ = ಈಗ; ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಂತೇ = ಇದ್ದಾರೆ. ॥ ೨೧ ॥

परतीर्थेति ॥ तत्र तेषु सन्यासिषु मध्ये, एको मुख्यः, महत् अधिकं तपो यस्य स तथोक्तः, महत्तम इति पाठे अतिशयेन महानित्यर्थः। परतीर्थ इत्यभिधा नाम यस्य सः, यतिस्सन्यासी अस्तीतिशेषः। तं परतीर्थं आश्रित्य, तच्छिष्यो भूत्वे'त्यर्थः। प्रवर्तस्व वेदविप्लावनादौ प्रवृत्तो भव। वृतुवर्तने — धा. लोट्. आत्म. म. ए.। ततस्तच्छिष्यत्वात्, त्वं, जनैः सम्भाव्यसे मान्यसे,। भू प्राप्तौ – धा. णिजन्तः कर्मणि लट्. म. ए.। सम्पूर्वकत्वान्मानार्थकता ॥ २२ ॥

परतीर्थाभिधस्तत्र यतिरेको महातपाः ।
तमाश्रित्य प्रवर्तस्व ततः सम्भाव्यसे जनैः ॥ २२ ॥

ತತ್ರ = ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಮಧ್ಯಲ್ಲಿ ಏಕಃ = ಮುಖ್ಯರಾದ; ಮಹ, ತಪಾಃ = ಅಧಿಕವಾದ; ತಪಸ್ಸುಳ್ಳಂಥಾ; ಪರತೀರ್ಥ, ಅಭಿಧಃ = ಪರತೀರ್ಥರೆಂತ, ಹೆಸರುವುಳ್ಳ; ಯತಿಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು; (ಅಸ್ತಿ = ಇದ್ದಾರೆ. ತ್ವಂ = ನೀನು) ತಂ = ಆ ಪರತೀರ್ಥರನ್ನು; ಆಶ್ರಿತ್ಯ = ಅವಲಂಬಿಸಿ (ಅವರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಎಂತ ಭಾವ) ಪ್ರವರ್ತಸ್ವ = (ವೇದವಿಪ್ಲಾವನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಪ್ರವರ್ತಿಸು. । ತತಃ = ಆ ಪರತೀರ್ಥರಿಗೆ ಶಿಷ್ಯನಾಗೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಜನ್ಯೈಃ = ಜನರಿಂದ; ಸಂಭಾವ್ಯಸೆ = ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿ. ॥ ೨೨ ॥

सन्यासानन्तरकार्यमाह —– वेदान्तेति ॥ हे मणिमन् । त्वं, वेदानामन्तो निर्णयो येभ्यस्तानि च तानि सूत्राणि ब्रह्मसूत्राणि च तैः, यद्वा - वेदान्ता उपनिषदश्च सूत्राणि च तैः, एको भेदरहित आत्मा सद्रूपः एकात्मा तस्य भाव ऐकात्म्यमात्मैकत्वमित्यर्थः । तद्गोचरो विषयो यस्य तत् । एकात्म्यगोचरमिति पाठे एको भेदवर्जित आत्मा सद्रूपः गोचरो विषयो यस्य तदित्यर्थः । अस्माकं दैत्यानां, मतं, वितत्य विस्तार्य, आत्म्यैकत्वपरतया उपनिषत्सूत्राणि च योजयन्भाष्यं विधायेति भावः । सकलान् समस्तान् वेदान् द्वासुपर्णेत्यादीन्, अतत्वमयथावस्थितं मिथ्याभूतमावेदयन्तीत्यतत्वावेदकान् तान् वद ब्रूहि । कुर्विति पाठे तथा प्रतिभासमानान् तान् कुर्विति भावः ॥ २३ ॥

वेदान्तसूत्रैरस्माकं मतमैकात्म्यगोचरम् ।
वितत्य सकलान् वेदानतत्वावेदकान् वद ॥ २३ ॥

ಸಂನ್ಯಾಸಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಹೇಮಣಿಮನ್ = ಎಲೈ ಮಣಿಮಂತನೇ; ತ್ವಂ = ನೀನು) ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರೈಃ = ವೇದಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳಂಥಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು - ಇವುಗಳಿಂದ; ಐಕಾತ್ಮ್ಯ, ಗೋಚರಂ = ಏಕಾತ್ಮತ್ವವೇ (ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವೆ), ವಿಷಯವಾಗಿ ವುಳ್ಳಂಥಾ; ಅಸ್ಮಾಕಂ = ನಮ್ಮಗಳ ಮತಂ = ಮತವನ್ನು; ವಿತತ್ಯ = ವಿಸ್ತರಿಸಿ; (ಐಕ್ಯಪರವಾಗಿ ಸೂತ್ರೋಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸುವ ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿಯೆಂತ ಭಾವ) ಸಕಲಾನ್ = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ; ವೇದಾನ್ = (ದ್ವಾಸುಪರ್ಣೇತ್ಯಾದಿ) ವೇದಗಳನ್ನು; ಅತತ್ವ, ಆವೇದಕಾನ್ = ಅಯಥಾಸ್ಥಿತವನ್ನು (ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವನ್ನು) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂಥಾವುಗಳನ್ನಾಗಿ; ವದ = ಹೇಳು. ॥ ೨೩ ॥

ननु सिद्धमेवैकात्म्यपरत्वं सूत्रोपनिषदाम्, यदर्थं मया प्रयतितव्यमित्यतो नेदं

सूत्रोपनिषत्तात्पर्यविषय इत्याह – जीवेभ्य इति ।। जीवेभ्यः दुःखाज्ञानादियुक्तेभ्यश्चेतनेभ्यः, अन्यो भिन्नः, स्रष्टृत्वं जगदुत्पादकत्वमादिर्येषां पातृत्वादीनां ते तथोक्ताः गुणा एवात्मा स्वरूपं यस्य सः, हरिर्विष्णुः, ब्रह्म । इत्येवं वेदान्तानामुपनिषदां सूत्राणां ब्रह्मसूत्राणां च हृदयमभिप्रायं च तिरस्कुरु आच्छादय ।। डुकृञ्करणे - धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ए. ।। २४ ।।

जीवेभ्योन्यो हरिर्ब्रह्म स्रष्टृत्वादिगुणात्मकः ।
इति वेदान्तसूत्राणां हृदयं च तिरस्कुरू ।। २४ ।।

ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂನು ಐಕ್ಯಪರತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇರುವಾಗ ನಾನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೇಕೆ ಎಂದರೆ ಐಕ್ಯವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಸೂತ್ರಾದ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. — ಜೀವೇಭ್ಯಃ = ಜೀವರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಅನ್ಯಃ = ಭಿನ್ನವಾದ; ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವ, ಆದಿ, ಗುಣ, ಆತ್ಮಕಃ = ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು; ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಗುಣಗಳೇ, ಸ್ವರೂಪವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಹರಿಃ = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು; ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮನು. । ಇತಿ = ಹೀಗೆಂತೆಂಬುವುದಾದ; ವೇದಾಂತ, ಸೂತ್ರಾಣಾಂ = ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಸೂತ್ರಗಳು - ಇವುಗಳ; ಹೃದಯಂ ಚ = ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಕೂಡ; ತಿರಸ್ಕುರು = ಆಚ್ಛಾದನೆಮಾಡು. ।। ೨೪ ।।

एवं विरुद्धार्थप्रतिपादका मत्कृता ग्रन्थाः कथं सज्जनग्राह्यो भवेयुरित्यत आह — अस्मदिति ।। सांख्यं शुद्धात्मतत्वज्ञानं योगो भगवन्निष्ठा च एषां स्त इति तथोक्ताः, सज्जनाः, अस्माकमसुराणामावेशस्य अन्तः प्रवेशस्य बलतस्सामर्थ्यात् असुरावेशबलत इति च पाठः । कलेः कालस्य, शक्त्या च, पीडिताः बाधिता लियस्सन्तः, मणिनः मिथ्याज्ञानादिदोषयुक्त आत्मा मनो येषां ते तादृशाः भवन्ति भविष्यन्ति । वर्तमानसामीप्याद्वर्तमानव्यपदेशः ।। २५ ।।

अस्मदावेशबलतः कलेश्शक्त्या च पीडिताः ।
भवन्ति मलिनात्मानस्सज्जनास्सांख्ययोगिनः ।। २५ ।।

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ನನ್ನಿಂದ ಕೃತಗಳಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಗೆ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆಂತೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗಿನಃ =

ಶುದ್ಧಾತ್ಮತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು, ಭಗವನ್ನಿಷ್ಠೆಯು - ಇವುಗಳುವುಳ್ಳವರಾದ; ಸಜ್ಜನಾಃ = ಯೋಗ್ಯಜನರು; ಅಸ್ಮತ್, ಆವೇಶ, ಬಲತಃ = ನಮ್ಮಗಳ, ಆವೇಶ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಕಲೇಃ = ಕಲಿಕಾಲದ; ಶಕ್ತ್ಯಾಚ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂನು; ಪೀಡಿತಾಃ (ಸಂತಃ) = ಬಾಧಿತರಾಗಿ; ಮಲಿನ, ಆತ್ಮಾನಃ = ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ; ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು; ಭವಂತಿ = ಆಗು ವರು. ॥ २५ ॥

मिथ्यावादमिति ॥ ततो मनोमालिन्यात् ते सज्जना अपि, केचित् मिथ्यावादं विश्वं मिथ्येतिवादो यस्मिंस्तच्चछास्त्रं श्रद्धधते विश्वसन्ति । डुधाञ् धारणपोषणयोः — धा. सक. कर्तरि लट्. आत्म. प्र. ब । परे असुरावेशवशीकृतेभ्यो भिन्नास्तद्वाद-निराकरणासमर्थाः, मिथ्यावादं, उदासते उपेक्षन्ते । उत्पूर्वकादास उपवेशने - इत्यत आत्मनेपदे प्रथमपुरुष बहुवचनम् । कश्चिदेव शक्तिमान् पण्डितः, मिथ्यावादं निराकर्तुं सर्वस्य मिथ्यात्वे श्रुत्यर्थतयाङ्गीकृते सर्वान्तःपातिनो गुरुशिष्यभावोपास्योपासक-भावादेर्मिथ्यात्वापत्त्या वेदान्तश्रवणाद्यभावप्रसङ्ग इत्यादिरूपेण दूषयितुं, समीहते यतते । ईहचेष्टायां - धा. कर्तरि लट्. आत्म. प्र. ए. । ''केचिच्छ्रद्दधिरे परे । उदासते निराकर्तुं केचिदेव समीहते'' इति पाठस्तु लेखकदोषनिबन्धनः, प्राचीनकोशेष्वदर्शनात्, असङ्गतत्वाच्चोपेक्ष्यः ॥ २६ ॥

मिथ्यावादं ततस्तेऽपि केचिच्छ्रद्दधते परे ।
उदासते निराकर्तुं कश्चिदेव समीहते ॥ २६ ॥

ತತಃ = ಆ (ಮನಸ್ಸು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗುವ) ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ತೇऽಪಿ = ಆ ಸಜ್ಜನರೂ ಕೂಡ; ಕೇಚಿತ್ = ಕೆಲವರು; ಮಿಥ್ಯಾವಾದಂ = (ಸರ್ವವು) ಮಿಥ್ಯಾಭೂತ ವೆಂತೆಂದು, ವಾದವುಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಶ್ರದ್ದಧತೆ = ವಿಶ್ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪರೇ = (ಅಸುರಾವೇಶ ಬಲದಿಂದ ದುಷ್ಟಮನಸ್ಕರಾಗದವರಾಗಿ ಮಿಥ್ಯಾವಾದ ನಿರಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿರಹಿತರಾದ) ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಜನರು; ಮಿಥ್ಯಾವಾದಂ = (ಜಗತ್ತು) ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು, ವಾದವುಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಉದಾಸತೇ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. । ಕಶ್ಚಿದೇವ = (ಸಮರ್ಥನಾದ) ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬನೇವೆ; ಮಿಥ್ಯಾ ವಾದಂ = ಮಿಥ್ಯಾವಾದವನ್ನು; ನಿರಾಕರ್ತುಂ = ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಸಮೀಹತೆ = ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ॥ २६ ॥

नन्वसहायस्य मम कथमिदं कार्यं सुकरं स्यादित्यत आह — अभिप्रायादिति ॥ अस्माकं जनाः दैत्याः केचित्कतिपये:, अभिप्रायात् वेदविद्योत्सादनाभिप्रायात्, कर्मतः जन्मान्तरप्रापककर्मवशाद्वा भुवि भूमौ जाता उत्पन्नाः सन्ति। अन्ये जनिष्यन्ति, त्वज्जन्मानन्तरमिति शेषः। अतः, त्वं निस्सहायस्सहायरहितः, न जायसे न भवसि। जनिप्रादुर्भाव – धा. अक. कर्तरि (जनिष्यन्ति) लृट्. पर. प्र. ब. (जायसे) लट्. आत्म. म. ए. ॥ २७ ॥

अभिप्रायात्कर्मतो वा केचिदस्मज्जना भुवि।
जाता अन्ये जनिष्यन्ति निस्सहायो न जायसे ॥ २८ ॥

ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ನಾನೀಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಅಸ್ಮತ್, ಜನಾಃ = ನಮ್ಮ ಜನರು; ಕೇಚಿತ್ = ಕೆಲವರು; ಅಭಿಪ್ರಾಯಾತ್ = (ವೇದವಿದ್ಯೋತ್ಸಾದನವಿಷಯಕವಾದ) ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಕರ್ಮತೋ ವಾ = (ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರಾಪಕವಾದ) ಕರ್ಮದ ದೆಸೆಯಿಂದಲಾದರೂನು; ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ; ಜಾತಾಃ = ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. । ಅನ್ಯೇ = ಉಳಿದವರು; (ತ್ವಜ್ಜನ್ಮಾನಂತರಂ = ನಿನ್ನ ಹುಟ್ಟೋಣದರ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ.) ಜನಿಷ್ಯಂತಿ = ಉದ್ಭವಿಸುವರು. । (ಆ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ತ್ವಂ = ನೀನು.) ನಿಸ್ಸಹಾಯಃ = ಸಹಾಯರಹಿತನು; ನ ಜಾಯಸೆ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ॥ ೨೭ ॥

इतीति ॥ इत्येवं दैत्यैः कल्यादिभिः समादिष्ट आज्ञप्तः, मणिमान्, भीमस्य वृकोदरस्य भीमतां भयङ्करतां मनसा शङ्कमानोऽपि, भुवि भूमौ, उत्पत्तुं मनः, दधे भुव्युत्पत्तुमनुमेन इति भावः। डुधाञ् धारण पोषणयोः – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ २८ ॥

इदि दैत्यैस्समादिष्टो मणिमान् भीमभीमताम्।
मनसा शङ्कमानोऽपि भुव्युत्पत्तुं मनो दधे ॥ २८ ॥

ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ದೈತ್ಯೈಃ = (ಕಲ್ಯಾದಿ) ದೈತ್ಯರಿಂದ; ಸಮಾದಿಷ್ಟಃ = ಆಜ್ಞಪ್ತನಾದ; ಮಣಿಮಾನ್ = ಮಣಿಮಂತನು; ಭೀಮ, ಭೀಮತಾಂ = ಭೀಮಸೇನದೇವರ, ಭಯಂಕರತ್ವವನ್ನು; ಮನಸಾ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ; ಶಂಕಮಾನೋಽಪಿ = ಶಂಕಿಸುವವನಾಗಿದ್ದರೂನು;

ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ; ಉತ್ಪತ್ತುಂ = ಜನಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಮನಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನು; ದಧೇ = ಧರಿಸಿದನು; ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನೆಂತ ಭಾವ. ॥ ೨೮ ॥

कथान्तरमाह —– तदिति ॥ तत्काले मणिमदुत्पत्तिनिर्णयकाले, सकला, मही भूमिः । शाक्यशास्त्रेण बौद्धशास्त्रेण, विस्तृता व्याप्ताऽभूत् । प्रसृतेत्यपि पाठः । ततो बौद्धशास्त्रात्, वैदिका वेदोक्ता आश्रमा ब्रह्मचर्यादयो धर्मा गुरुकुलवासाग्निहोत्रवनवासप्रणवजपादयश्च आदयो यस्य तस्य धर्मज्ञानादेः, पराभूतिस्तिरस्कारः, अभूत् ॥ २९ ॥

तत्काले शाक्यशास्त्रेण विस्तृता सकला मही ।
वैदिकाश्रमधर्मादेः पराभूतिरभूत्ततः ॥ २९ ॥

ಕಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ತತ್, ಕಾಲೇ = ಆ (ಮಣಿಮಂತನುದ್ಭವಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಸಕಲಾ = ಸಮಸ್ತವಾದ; ಮಹೀ = ಭೂಮಿಯು; ಶಾಕ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೇಣ = ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ; ವಿಸ್ತೃತಾ = ವ್ಯಾಪ್ತವು; ಅಭೂತ್ = ಆಯಿತು. । ತತಃ = ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ವೈದಿಕ, ಆಶ್ರಮ, ಧರ್ಮ, ಆದೇಃ = ವೇದೋಕ್ತಗಳಾದ; (ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ) ಆಶ್ರಮಗಳು; (ಗುರುಕುಲವಾಸಾದ್ಯಾಶ್ರಮ) ಧರ್ಮಗಳು – ಇವುಗಳು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳುದಕ್ಕೆ, ಪರಾಭೂತಿಃ = ತಿರಸ್ಕಾರವು; ಅಭೂತ್ = ಆಯಿತು ॥ ೨೯ ॥

पराभूतिप्रकारमाह —– इन्द्रजालैरिति ॥ सौगता बौद्धाः प्रभुं तद्देशाधिपं, राजानं, इन्द्रजालैरविद्यमानवस्तुप्रदर्शनादिभिर्मोहकैः वशीकृत्य, शून्यं तत्वमनारोपितं वस्तु, इति, संश्राव्य उपदेश्य च, तेन राज्ञा प्रयोजककर्त्रा सततस्सज्जनान् उदसादयन् उत्सादितवन्तः । सौगतः प्रभुरिति पाठे प्रभुस्समर्थः सौगतः बौद्धाचार्यस्सतः सज्जनानुदसादयदिति व्याख्येयम् । सौगतमिति पाठे तु राजविशेषणमिदम् ॥ सुगतदेशाधिपमित्यर्थः ॥ ३० ॥

इन्द्रजालैर्वशीकृत्य राजानं सौगताः प्रभुम् ।
शून्यं तत्वं च संश्राव्य सततस्तेनोदसादयन् ॥ ३० ॥

ತಿರಸ್ಕಾರಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಸೌಗತಾಃ = ಬೌದ್ಧರು. ಪ್ರಭುಂ = (ಆ ದೇಶಕ್ಕೆ) ಅಧಿಪತಿಯಾದ; ರಾಜಾನಂ = ಅರಸನನ್ನು; ಇಂದ್ರಜಾಲೈಃ = ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ;

ವಶೀಕೃತ್ಯ = ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಂಡು; ಶೂನ್ಯಂ = ಶೂನ್ಯವೆ; ತತ್ವಂ = ಅನಾರೋಪಿತವಸ್ತುವು; (ಇತಿ = ಹೀಗೆಂತೆಂದು.) ಸಂಶ್ರಾವ್ಯಚ = ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿಯೂನು; ತೇನ = ಆ ರಾಜನಿಂದ ಸತಃ = ಸಜ್ಜನರನ್ನು; ಉದಸಾದಯನ್ = ಉತ್ಸಾದನ ಮಾಡಿಸಿದರು; (ಬಾಧಿಸಿ ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟರನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರೆಂದು ಭಾವ.) ॥ ३० ॥

बौद्धोत्सादनं वक्तुमुपोद्घाततया कथान्तरमाह — तत इति ॥ ततः अनन्तरं, गोविन्द इति नाम यस्य सः, विद्यासु वेदादिषु विशारदः पण्डितः, द्विजो विप्रः अभूत् । स गोविन्दः, चतुर्वर्णेषु ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्रेषु जाताः, कन्याः, ऊढ्वा विवाह्य, पुत्रान्, अजीजनत्, उत्पादितवान् । जनी प्रादुर्भावे - धा. णिजन्तः कर्तरि लुङ्. पर. प्र. ए. ॥ ३१ ॥

ततो गोविन्दनामाऽभूद्द्विजो विद्याविशारदः ।
स चतुर्वर्णजाः कन्या ऊढ्वा पुत्रानजीजनत् ॥ ३१ ॥

ಕಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ತತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ನಾಮಾ = ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನೆಂತ, ಹೆಸರುವುಳ್ಳಂಥಾ; ವಿದ್ಯಾ, ವಿಶಾರದಃ = ವೇದಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತನಾದ; ದ್ವಿಜಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು; ಅಭೂತ್ = ಇದ್ದನು; । ಸಃ = ಆ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನು; ಚತುರ್ವರ್ಣ, ಜಾಃ = (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶೂದ್ರಾಖ್ಯವಾದ) ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾದ; ಕನ್ಯಾಃ = (ನಾಲ್ಕು) ಕನ್ನಿಕೆಯರನ್ನು; ಊಢ್ವಾ = ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡು; ಪುತ್ರಾನ್ = ಮಕ್ಕಳನ್ನು; ಅಜೀಜನತ್ = ಉತ್ಪಾದನಮಾಡಿದನು ॥ ३१ ॥

पुत्राणां नामान्याह शबर इति ॥ शबरः, विक्रमादित्यः, हरिश्चन्द्रः, अथ सर्वेभ्योऽनन्तरं, भर्तृहा भर्तृहरिः, भर्तृहृदित्यपि पाठः । इत्येते क्रमाद्ब्राह्मण्यादिषु जाताः पुत्राः, धृतानि गृहीतानि वर्णानां ब्राह्मणादीनामाश्रमाणां ब्रह्मचर्यादीनाञ्च व्रतानि यैस्ते, कोविदाः पण्डिताः, आसन् अभवन् ॥ अस भुवि - धा. अक. कर्तरिलङ्. प्र. ब. ॥ ३२ ॥

शबरो विक्रमादित्यो हरिश्चन्द्रोऽथ भर्तृहा ।
इत्येते कोविदा आसन् धृतवर्णाश्रमव्रताः ॥ ३२ ॥

ಆ ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. – ಶಬರಃ = ಶಬರನು; ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯಃ = ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕನು; ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಃ = ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು; ಅಥ = (ಸರ್ವರ)ಅನಂತರದಲ್ಲಿ; ಭರ್ತೃಹಾ = ಭರ್ತೃಹರಿಯು; ಇತಿ = ಹೀಗೆಂತೆಂಬುವ; ಏತೇ = (ಕ್ರಮದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಸ್ತ್ರೀಜನಿತರಾದ) ಈ ಪುತ್ರರು; ಧೃತ, ವರ್ಣ, ಆಶ್ರಮ, ವ್ರತಾಃ = ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಣಗಳು; ಬ್ರಹ್ಮ ಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳು - ಇವುಗಳ, ನಿಯಮಗಳು ಉಳ್ಳಂಥಾ ಕೋವಿದಾಃ = ಪಂಡಿತರು, ಆಸನ್ = ಆದರು. ॥ ३२ ॥

गोविन्द इति ।। गोविन्दः, दाराः भार्याः पुत्राश्च आद्या यस्य गृहादेस्तत्, विहाय त्यक्त्वा, महीं भूमिं अचारयत् सञ्चारं कृतवान् । चरगतिभक्षणयोरित्यतः स्वार्थे णिचि लङ् परस्मैपदम् । विहायाथाचरन्महीमित्यपि पठन्ति । शबरः तन्नामा ब्राह्मणीपुत्रः, रहः विजने, जैमिनेर्व्यासशिष्यस्य तन्नाम्नो ऋषेः, सूत्राणां कर्ममीमांसापराणां, भाष्यं

''सूत्रार्थो वर्ण्यते यत्र पदैस्सूत्रानुकारिभिः ।
स्वपदानि च वर्ण्यन्ते भाष्यं भाष्यविदो विदुः ।।''

इत्युक्तलक्षणकं व्याख्यानग्रन्थं, व्यधत्त कृतवान् । डुधाञ् धारणपोषणयोः - धा. सक. कर्तरिलङ्. आत्म. प्र. ए. ।। ३३ ।।

गोविन्दो दारपुत्राद्यं विहायाचारयन्महीम् ।
व्यधत्त शबरो भाष्यं सूत्राणां जैमिने रहः ॥ ३३ ॥

ಗೋವಿಂದಃ = ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನು; ದಾರ, ಪುತ್ರ, ಆದ್ಯಂ = ಹೆಂಡತಿಯರು; ಮಕ್ಕಳು - ಇವರು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳದನ್ನು ವಿಹಾಯ = ಬಿಟ್ಟು; ಮಹೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು; ಅಚಾರಯತ್ = ಸಂಚರಿಸಿದನು; ಶಬರಃ = (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಪುತ್ರನಾದ) ಶಬರನು; ರಹಃ = ಏಕಾಂತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ; (ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವಹಾಗೆ ಯೆಂತ ಭಾವ.) ಜೈಮಿನೇಃ =(ವೇದ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯರಾದ) ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಸೂತ್ರಾಣಾಂ = (ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಪರವಾದ) ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ; ಭಾಷ್ಯಂ = ಭಾಷ್ಯಾಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥವನ್ನು; ವ್ಯಧತ್ತ = ಮಾಡಿದನು. ॥ ३३ ॥

क्षामिति ।। विक्रमादित्यस्तन्नामकः 'क्षत्रियकन्यापुत्रः, क्ष्मां भूमिं, अपात् अरक्षत् । पा रक्षणे – धा. सक. कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ए. । हरिश्चन्द्र एतदाख्यो

वैश्यकन्याजः, सुरोत्तमान् देवश्रेष्ठान्, इष्ट्वा यज्ञेन सन्तोष्य, तेभ्यः, आयुर्वेदे वैद्यशास्त्रे वशितां स्वातन्त्र्यलक्षणं परमुत्तमं, वरं प्रसादं अलभिष्ट प्राप्तवान् । डुलभष् प्राप्तौ – धा. सक. कर्तरिलुङ्. आत्म. प्र. ए. ।। ३४ ।।

क्ष्मामपाद्विक्रमादित्यो हरिश्चन्द्रःसुरोत्तमान् ।
इष्ट्वाऽऽयुर्वेदवशितामलभिष्ट परं वरम् ॥ ३४ ॥

ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯಃ = (ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ಪುತ್ರನಾದ) ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕನು; ಕ್ಷ್ಮಾಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು; ಅಪಾತ್ = ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ॥ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಃ = (ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀಪುತ್ರನಾದ) ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು; ಸುರೋತ್ತಮಾನ್ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು; ಇಷ್ಟ್ವಾ = ಯಜ್ಞದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ; (ತೇಭ್ಯಃ = ಆ ದೇವತೆಗಳ ಕಡೆಯಿಂದ.) ಆಯುರ್ವೇದ, ವಶಿತಾಂ = ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯರೂಪವಾದ (ಅಪ್ರತಿಹತ ಪಾಂಡಿತ್ಯರೂಪವಾದ); ಪರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ; ವರಂ = ವರವನ್ನು; ಅಲಭಿಷ್ಟ = ಹೊಂದಿದನು. ॥ ३४ ॥

गत्वेति ।। स भर्तृहरिस्तन्नामकः शूद्रापुत्रः, यज्ञभुवं ब्राह्मणाधिष्ठितयज्ञस्थलं, गत्वा, विप्रैर्ब्राह्मणैरनुमोदितस्सन्, शूद्रत्वेन स्वतोऽधिकाराभावेन विप्रानुज्ञावश्यकतेति भावः । यज्ञस्य हृदयमभिप्रायं विचार्य, इमां महीं भूमिं, चचार. । चरगतिभक्षणयोः – धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. ।। ३५ ।।

गत्वा यज्ञभुवं भर्तृहरिर्विप्रानुमोदितः ।
विचार्य यज्ञहृदयं स चचार महीमिमाम् ॥ ३५ ॥

ಸಃ = ಅಂಥಾ; ಭರ್ತೃಹರಿಃ = (ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಪುತ್ರನಾದ) ಭರ್ತೃಹರಿಯು; ಯಜ್ಞ, ಭುವಂ = (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ಯಜ್ಞದ, ಸ್ಥಳವನ್ನು, ಗತ್ವಾ = ಹೊಂದಿ; ವಿಪ್ರ, ಅನುಮೋದಿತಃ (ಸನ್) = (ಶೂದ್ರನಾದ ಕಾರಣ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ, ಆಜ್ಞಪ್ತನಾಗಿ; ಯಜ್ಞ, ಹೃದಯಂ = ಯಜ್ಞದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು; ವಿಚಾರ್ಯ = ವಿಚಾರಮಾಡಿ; ಇಮಾಂ = ಈ; ಮಹೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು; ಚಚಾರ = ಸಂಚರಿಸಿದನು. ॥३५॥

आर्यस्येति ।। वेदविदुषः वेदज्ञस्य आर्यस्य गोविन्दभट्टपुत्रेषु चतुर्षु ज्येष्ठस्य शबरस्य, उभौ द्वौ, तनयौ सुतौ, प्राभूतां जातौ । भट्टः कुमारः, तन्नामा, तयोर्मध्ये प्रथमो ज्येष्ठः । भट्टनारायणः परोऽनन्तरजः ।। ३६ ।।

आर्यस्य वेदविदुषः प्राभूतां तनयावुभौ ।
भट्टः कुमारः प्रथमो भट्टनारायणः परः ॥ ३६ ॥

ವೇದ, ವಿದುಷಃ = ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾದ, ಆರ್ಯಸ್ಯ = ಹಿರಿಯವನಾದ ಶಬರನಿಗೆ; ಉಭೌ = ಇಬ್ಬರಾದ; ತನಯೌ = ಪುತ್ರರು; ಪ್ರಾಭೂತಾಂ = ಹುಟ್ಟಿದರು. । ಭಟ್ಟಃ ಕುಮಾರಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು; ಪ್ರಥಮಃ = (ಆ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ) ಮೊದಲನೆಯವನು. । ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣಃ = ಭಟ್ಟ ನಾರಾಯಣನು; ಪರಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ॥ ३६ ॥

कुमार इति ॥ तदा बौद्धमतप्रचारकाले, धर्मसङ्कटे वर्णाश्रमधर्मलोपरूपक्लेशे, सम्प्राप्ते सति, कुमारो भट्टकुमारः, नारायणेन स्वानुजेन, सम्मन्त्र्य बौद्धशास्त्र-प्रचारेणास्तिकमतं प्रलुप्तं तदुज्जीवनाय बौद्धशास्त्रदूषणमावश्यकं, तद्दूषणं च तज्ज्ञानं विना न सम्भवतीति बौद्धशास्त्राधिगतिरावश्यकीत्यालोच्य, तन्मतस्य बौद्धमतस्य वित्तये ज्ञानाय, बौद्धं बौद्धमतानुयायिनं कश्चिदाचार्यं, भेजे सिषेवे । भज सेवायां – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ३७ ॥

कुमारस्तु तदा भेजे बौद्धं तन्मतवित्तये ।
नारायणेन सम्मन्त्र्य सम्प्राप्ते धर्मसङ्कटे ॥ ३७ ॥

ತದಾ = ಬೌದ್ಧಮತಪ್ರಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಧರ್ಮ, ಸಂಕಟೇ = ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಲೋಪರೂಪವಾದ ಸಂಕಟವು; ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇ (ಸತಿ) = ಬರುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ಕುಮಾರಸ್ತು = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನಾದರೆ; ನಾರಾಯಣೇನ = (ತನ್ನ ತಮ್ಮನಾದ) ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟನಿಂದ; ಸಂಮಂತ್ರ್ಯ = (ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಲೋಪಕಾರಣವಾದ ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರದ ದೂಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭ್ಯಾಸವು ಆವಶ್ಯಕವೆಂತ) ಆಲೋಚಿಸಿ; ತನ್ಮತ, ವಿತ್ತಯೇ = ಆ ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರದ, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಬೌದ್ಧಂ = ಬೌದ್ಧಮತಸ್ಥನಾದ ಒಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನು; ಭೇಜೆ = ಸೇವಿಸಿದನು. ॥ ३७ ॥

प्रासादेति ॥ अथ बौद्धाचार्योपसत्तिप्रारम्भानन्तरं, प्रासादस्य गृहोपरिनिबद्ध-गृहस्याग्रे, अभ्यञ्जयिता गुरोश्शिरसि तैलविलेपनं कुर्वन्, भट्टः भट्टकुमारः, शाक्यस्य बौद्धस्य, वेदस्य विप्लावनं अप्रामाण्यप्रतिपादनादिना दूषणं तस्य व्याख्यां सम्यक्

प्रतिपादनं श्रुत्वा, अश्रूणि नेत्राम्बूनि पदे बौद्धपादे न्यपातयत्। पतॢगतौ – धा. णिजन्त. सक. कर्तरि लङ्. प्र. ए. ॥ ३८ ॥

प्रासादाग्रेऽथ शाक्यस्य भट्टोऽभ्यञ्जयिता पदे ।
वेदविप्लावनव्याख्यां श्रुत्वाऽश्रूणि न्यपातयत् ॥ ३८ ॥

ಅಥ = ಬೌದ್ಧಾಚಾರ್ಯಸೇವಾರಂಭಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಾಸಾದ, ಅಗ್ರೆ = ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ; ಅಭ್ಯಂಜಯಿತಾ = (ಗುರುವಿನ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ) ತೈಲಲೇಪನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಂಥಾ; ಭಟ್ಟಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು; ಶಾಕ್ಯಸ್ಯ = ಬೌದ್ಧಾಚಾರ್ಯನ; ವೇದ, ವಿಪ್ಲಾವನ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ = ವೇದಕ್ಕೆ; ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಥನಾದಿದೂಷಣದ, ಪ್ರವಚನವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ; ಅಶ್ರೂಣಿ = ನೇತ್ರೋದಕಗಳನ್ನು; ಪದೇ = (ಬೌದ್ಧಾಚಾರ್ಯನ) ಪಾದದಲ್ಲಿ; ನ್ಯಪಾತಯತ್ = ಸುರಿಸಿದನು ॥ ३८ ॥

तदिति ॥ स बौद्धचार्यः तेषामश्रूणामुष्णिमा उष्णत्वमेव अनुमानं व्याप्तिसमुचित-देशवृत्तित्वादियुक्तं लिङ्गं तेन, विप्रस्य भट्टकुमारस्य, आधिं वेदविप्लावन श्रवणजनितां मानसव्यथां, अबोधि ज्ञातवान्। बुध अवगमने इत्यतः कर्तरि लुङ्. ॥ सू. ॥ दीपजनबुधपूरितामायिभ्योन्यतरस्यामिति चिणादेशे। सू। चिणो लुगिति लुङादेशतकारस्य लुकीदं रूपं बोध्यम्। आधिं विबुध्य स इत्यपि पाठः। अयमत्रप्रयोगः अयं भट्टो वेददूषणश्रवणेन दुःखातिरेकवान् भवितुमर्हति, एतत्काले अश्रुविशेषमोचकत्वात् सामान्येन पुत्रमरणादिजनितदुःखयुक्ताश्रुमोचकपुरुषवदिति। आधिज्ञानफलं वक्ति हन्यतामिति। एष पुरोवर्ती भट्टकुमारः, छद्म कपटं आत्मनि मनसि यस्य स तादृशः, स्वीयमास्तिकत्वं कपटेनाच्छादयतीति भावः। अतो हन्यतां हन्यतां, भवद्भिरिति शेषः। हननादराद्विरुक्तिः। इत्येवं, जगाद च स्वशिष्यान् प्रतीति शेषः। हनहिंसागत्योः – धा. सक. कर्मणि. लोट्. आत्म. प्र. ए.। गद व्यक्तायां वाचि - सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. ॥ ३९ ॥

तदुष्णिमानुमानेन विप्रस्याधिमबोधि सः ।
हन्यतां हन्यतामेषच्छद्मात्मेति जगाद च ॥ ३९ ॥

ಸಃ = ಆ ಬೌದ್ಧಾಚಾರ್ಯನು, ತತ್-ಉಷ್ಣಿಮಾ-ಅನುಮಾನೇನ = ಆ ನೇತ್ರೋದಕಗಳ ಉಷ್ಣತ್ವವೆಂಬ ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ, ವಿಪ್ರಸ್ಯ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಭಟ್ಟಕುಮಾರನ;

ಆಧಿಂ = (ವೇದದೂಷಣಶ್ರವಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ) ಮನೋವ್ಯಥೆಯನ್ನು, ಅಬೋಧಿ = ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು. । ಏಷಃ = ಈ ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು; ಛದ್ಮ - ಆತ್ಮಾ = (ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಕವೇಷವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸುವ) ಕಪಟವು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲುಳ್ಳವನು; (ಆದ ಕಾರಣದೆಸೆಯಿಂದ) (ಭವದ್ಭಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ); ಹನ್ಯತಾಂ, ಹನ್ಯತಾಂ = ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡಲಿ; ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡಲೀ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; (ಸ್ವ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ಪ್ರತಿ = ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು.) ಜಗಾದ ಚ = ಮಾತನ್ನೂ ಆಡಿದನು. ॥ ३९ ॥

तदानीमिति ॥ तदानीं, अस्मिन् बौद्धे हन्तुं स्वम् संहर्तुं कामो यस्य तस्मिंस्तादृशे सति भट्टः वेदाः, प्रमाणं प्रमितिजनकाश्चेत् अहं. जीवामि प्राणत्यागकारणीभूते उन्नतस्थानात्पतनरूपे कर्मण्याचरितेऽपि प्राणान् धारयामि इत्येवं वचः ब्रुवन् उच्चरन् सन्, धरण्याः भुवस्तले प्रदेशे, न्यपतत्, प्रासादाग्रादिति शेषः । पतलृगतौ – धा. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ ४० ॥

तदानीं हन्तुकामेऽस्मिन् न्यपतद्धरणीतले ।
भट्टो वेदाः प्रमाणं चेज्जीवामीति वचो ब्रुवन् ॥ ४० ॥

ತದಾನೀಂ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಬೌದ್ಧಾಚಾರ್ಯನು, ಹಂತು, ಕಾಮೇ (ಸತಿ) = (ತನ್ನನ್ನು) ಸಂಹರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ಭಟ್ಟಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು; ವೇದಾಃ = ವೇದಗಳು; ಪ್ರಮಾಣಂ ಚೇತ್ = ಪ್ರಮಾಣವಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಅಹಂ = ನಾನು) ಜೀವಾಮಿ = (ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಧುಮುಕಿದರೂನೂ) ಜೀವಿಸುವೆನು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ವಚಃ = ವಾಕ್ಯವನ್ನು; ಬ್ರುವನ್(ಸನ್) = ಹೇಳುವವನಾಗಿ; ಧರಣೀತಲೇ = ಭೂಮಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ; ನ್ಯಪತತ್ = ಧುಮುಕಿದನು. ॥ ४० ॥

शङ्कितेति ॥ ततः वेदाः प्रमाणं चेदिति वेदप्रामाण्यसंशयकरणात्, तस्य भट्टस्य, एकं, चक्षुर्लोचनं, शङ्कोस्सूक्ष्माग्रदारुविशेषस्य वेधन कठिणतरस्पर्शेण, नष्टं भग्नं अभवत् । हे भट्ट वेदानां प्रामाण्ये विषये सन्देहात् संशयात् त्वं काण एकलोचनहीनः असि । असभुवि — धा. कर्तरि लट्. पर. म. ए. ॥ इत्येवं अशरीरेण, अस्मादादि देहसदृशदेहरहितेन वायुदेवेन उच्चारिता वाक् वाणी, तदा श्रुतेति शेषः ॥ ४१ ॥

शङ्कुवेधेन तस्यैकं चक्षुर्नष्टं ततोऽभवत् ।
वेदप्रमाण्यसन्देहात् काणोऽसीत्यशरीरवाक् ॥ ४१ ॥

ತತಃ (ವೇದವು ಪ್ರಾಮಾಣವಾರೆ ನಾನು ಜೀವಿಸುವೆನೆಂತ) ವೇದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಪಟ್ಟಕಾರಣ ದೆಸೆಯಿಂದ; ತಸ್ಯ = ಆ ಭಟ್ಟಕುಮಾರನ; ಏಕಂ = ಒಂದಾದ; ಚಕ್ಷುಃ = ನೇತ್ರವು; ಶಂಕುವೇಧೇನ = ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಗ್ರಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷದ (ಘೂಟದ) ತಾಕೋಣದರಿಂದ; ನಷ್ಟಂ = ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದು; ಅಭವತ್ = ಆಯಿತು; (ಹೇ ಭಟ್ಟ = ಎಲೈ ಭಟ್ಟ ಕುಮಾರನೇ); ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ - ಸಂದೇಹಾತ್ = ವೇದದ, ಪ್ರಮಾಣತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ; ಸಂಶಯಪಡೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ; (ತ್ವಂ = ನೀನು) ಕಾಣಃ = ಒ ಂದು ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು; ಅಸಿ = ಆದಿ; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಶರೀರ -ವಾಕ್ = (ಅಸ್ಮದಾದಿಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ) ಶರೀರ ವಿಲ್ಲದವರಾದ ವಾಯುದೇವರ ವಾಕ್ಯವು, (ತದಾ=ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಶ್ರುತಾ = ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ॥४१॥

कदाचिदिति ॥ कदाचित् कस्मिंश्चित्काले राजा सौगताधिष्ठितदेशपतिः, तं भट्टकुमारं, रहः एकान्तस्थले, बौद्धजनरहितप्रदेश इत्यर्थः, समाहूय आकार्य, हे द्विजेन्द्र ब्राह्मणश्रेष्ठ भट्टकुमार, देवताजनेन ''वेदप्रामाण्यसन्देहात् काणोऽसि'' इति वाक्योच्चारकेण वायुदेवेन सम्भाव्यं माननीयम्। यद्वा देवताभिर्जनैरास्तिकलोकैश्च सम्भाव्यं, ते तव, मतं किंस्वित् कीदृशं इतीदं अब्रवीत्। ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ ४२ ॥

कदाचित्तं रहो राजा समाहूयेदमब्रवीत् ।
देवताजनसम्भाव्यं मतं किंस्विंद्द्विजेन्द्र ते ॥ ४२ ॥

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ರಾಜಾ = (ಆ ದೇಶದ) ಅರಸನು; ತಂ = ಆ ಭಟ್ಟಕುಮಾರನನ್ನು; ರಹಃ = ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ, (ಬೌದ್ಧರಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ) ಸಮಾಹೂಯ = ಕರೆಯ ಕಳುಹಿಸಿ, ಹೇ = ದ್ವಿಜೇಂದ್ರ = ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಭಟ್ಟನೇ; ದೇವತಾಜನಸಂಭಾವ್ಯಂ = (ಈಗ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಪಟ್ಟ ಕಾರಣದಿಂದ ನೀನೊಂದು ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನಾದೀಯೆಂತ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದವರಾದ) ವಾಯುದೇವರಿಂದ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳು ಜನರು ಇವರಿಂದ, ಮಾನಿಸಲರ್ಹವಾದ, ತೇ = ನಿನ್ನ; ಮತಂ = ಮತವು; ಕಿಂಸ್ವಿತ್ = ಎಂಥಾದ್ದು; ಇತೀದಂ = ಹೀಗೆಂತೆಂಬುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದನು ॥ ४२ ॥

इतीति ॥ इत्येवं, महीभर्त्रा राज्ञा, उक्तः, सः, भट्टः, विशेषेण, शङ्का बौद्धेभ्यस्तद्देशाधिपतेर्वा भीतिरस्य सञ्जातेति विशङ्कितस्स न भवतीत्यविशङ्कितोऽत्र- स्तस्सन्, तारकादित्वादितच् । आह स्म जगाद । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि लट्. पर. प्र. ए. ॥ सू. ॥ लटस्म इति स्मयोगादतीतार्थत्वम् । हे राजन्, मुमुक्षुभिः संसारदुखान्मोक्तुमिच्छद्भिः वर्णानां ब्राह्मणादीनामाश्रमाणां ब्रह्मचर्यादीनां चोचिता योग्याः, धर्माः अध्ययनगुरुकुलवासादयः, न हातव्या न त्याज्याः । अननुष्ठाने प्रत्यवायश्रवणादिति भावः ॥ ४३ ॥

इत्युक्तस्स महीभर्त्रा भट्टस्स्माहाविशङ्कितः ।
वर्णाश्रमोचिता धर्मा न हातव्या मुमुक्षुभिः ॥ ४३ ॥

ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಮಹೀ, ಭರ್ತ್ರಾ = ಭೂಮಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಅರಸನಿಂದ; ಉಕ್ತಃ = ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ, ಸಃ = ಅಂಥಾ; ಭಟ್ಟಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು; ಅವಿಶಂಕಿತಃ (ಸನ್) = (ಆ ರಾಜನ ದೆಸೆಯಿಂದಲು ಬೌದ್ಧ ಜನರ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂನು) ಭಯಪಡದವನಾಗಿ; ಆಹ ಸ್ಮ = ಮಾತನಾಡಿದನು. । (ಹೇ ರಾಜನ್ = ಎಲೈ ಅರಸನೆ) ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ = (ಸಂಸಾರ ದುಃಖದ ದೆಸೆಯಿಂದ) ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಜನರಿಂದ; ವರ್ಣ, ಆಶ್ರಮ, ಉಚಿತಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳು - ಇವುಗಳಿಗೆ, ಅರ್ಹಗಳಾದ; ಧರ್ಮಾಃ = ಧರ್ಮಗಳು; ನ ಹಾತವ್ಯಾಃ = ಬಿಡಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹಗಳಲ್ಲ. । (ಬಿಟ್ಟರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವುಂಟೆಂತ ಭಾವ.) ॥ ४३ ॥

वेदा इति ॥ वेदाः, प्रमाणं यथार्थज्ञानजनकाः, इत्येवं रूपं अस्माकं मतं, देवेन परमात्मनानुशिक्षितमाज्ञाप्तम् । गतिं सुखस्थानं, इच्छद्भिः, पुरुषैः, सौगतं बौद्धसम्बन्धि, मतं चैत्यवन्दनादि कर्तव्यमित्येवमादिरूपं, हातव्यं त्याज्यम् ॥ ४४ ॥

वेदाः प्रमाणमित्यस्मन्मतं देवानुशिक्षितम् ।
हातव्यं गतिमिच्छद्भिः पुरुषैस्सौगतं मतम् ॥ ४४ ॥

ವೇದಾಃ = ವೇದಗಳು; ಪ್ರಮಾಣಂ = ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಜನಕಗಳು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಸ್ಮತ್-ಮತಂ = ನಮ್ಮ, ಮತವು; ದೇವ-ಅನುಶಿಕ್ಷಿತಂ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ,

ಆಜ್ಞಪ್ತವಾದುದು. । ಗತಿಂ = ಉತ್ತಮ ಸುಖಸ್ಥಾನವನ್ನು; ಇಚ್ಛದ್ಭಿಃ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜನರಿಂದ; ಸೌಗತಂ = ಬೌದ್ಧಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಮತಂ = ಮತವು; ಹಾತವ್ಯಂ = ಬಿಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ॥ ४४ ॥

यदीति ॥ हे क्ष्मेश भूपते, त्वं, यदि यर्हि प्रसीदसि अस्माकं प्रसन्नो भवसि तर्हि, वयं सौगतान् बौद्धान् विजयामहे पराभावयामः । जिजये । सक. कर्तरिलट्. उ. ब ॥ सू ॥ विपराभ्यां जेरित्यात्मनेपदम् । वर्तमानसामीप्याद्वर्तमानव्यपदेशः । षदॢ विशरणगत्य-वसादनेषु – धा. कर्तरि लट्. पर. म. ए. । प्रोपसृष्टत्वादनुकूलेच्छार्थकत्वम् । न चेत् न जेष्यामश्चेत् अस्मान्, अह्नाय शीघ्रम् । नि – स्राग्झडित्यञ्जसाह्नायद्राङ्क्षुसपदिद्रुते इत्यमरः । वह्नावग्नौ, निश्चयात् विचारमन्तरेण, प्रवेशाय प्रविष्टान् कारय । विश प्रवेशने – धा. सक. णिजन्तः. कर्तरि लट्. पर. म. ए. ॥ ४५ ॥

यदि प्रसीदसि क्ष्मेश सौगतान्विजयामहे ।
प्रवेशाय न चेदस्मान् वह्नावह्नाय निश्चयात् ॥ ४५ ॥

ಹೆ, ಕ್ಷ್ಮಾ ಈಶ = ಎಲೈ, ಭೂಮಿಗೆ, ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಅರಸನೇ. (ತ್ವಂ = ನೀನು) ಯದಿ = ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಸೀದಸೀ = ಪ್ರಸನ್ನವಾಗುತ್ತೀಯೋ; (ತರ್ಹಿ = ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ; ವಯಂ = ನಾವು). ಸೌಗತಾನ್ = ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ವಿಜಯಾಮಹೇ = ಗೆಲಿಯುತ್ತೇವೆ. । ನಚೇತ್ = ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಜಯಿಸದಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ; ಅಸ್ಮಾನ್ = ನಮ್ಮನ್ನು; ಅಹ್ನಾಯ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ವಹ್ನೌ = ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ; ನಿಶ್ಚಯಾತ್ = ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೇ. ಪ್ರವೇಶಯ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಸು. ॥ ४५ ॥

इतीति ॥ इत्येवं, भट्टस्य वचः वाक्यं, श्रुत्वा नृपो राजा, विस्रम्भेण विश्वासेन, हे भट्ट, त्वं यदि, तान् सौगतान्, ज्येष्यसि पराभावयिष्यसि तर्हि, अहं, तान् पराजितान्, बौद्धान्, वन्हौ अग्नौ, वेशये प्रविष्टान्कारये । इत्येवं अब्रवीत् । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि - धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. विशप्रवेशने - धा. णिजन्तः, कर्तरि लिङ्. पर. म. ए.॥ ४६ ॥

इति भट्टवचः श्रुत्वा विस्रम्भेणाब्रवीन्नृपः ।
यदि ज्येष्यसि तान्वन्हौ वेशये सौगतानिति ॥ ४६ ॥

ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಭಟ್ಟ ವಚಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ; ನೃಪಃ = ಅರಸನು; ವಿಸ್ರಂಭೇಣ = ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ. (ಹೇ ಭಟ್ಟ = ಎಲೈ ಭಟ್ಟನೇ; ತ್ವಂ = ನೀನು) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ; ತಾನ್ = ಅಂಥಾ; ಸೌಗತಾನ್ = ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ಜ್ಯೇಷ್ಯಸಿ = ಜಯಿಸುವಿಯೋ; (ತರ್ಹಿ = ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ; ಅಹಂ = ನಾನು). ತಾನ್ = ಆ ಪರಾಜಿತರಾದ ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ವಹ್ನೌ = ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ; ವೇಶಯೇ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸುವೆನು; । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು. ॥ ४६ ॥

तस्येति ॥ तस्य बौद्धाधिष्ठितदेशाधिपतेः, राज्ञः, वचः वाक्यं, श्रुत्वा, विस्रब्धः विश्वासं प्राप्तः, स तादृशः, महीसुरो ब्राह्मणो भट्टः, सनारायणभट्टः नारायणभट्टनामकेनानुजेन सहितस्सन् सशबरः शबरनामकेन पित्रा च सहितस्सन्, भृशमत्यन्तं, मुमुदे सन्तोषं प्राप्तः । त्रयोऽपि सन्तुतुषुरिति भावः । मुद हर्षे – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ४७ ॥

तस्य राज्ञो वचश्श्रुत्वा विस्रब्धस्स महीसुरः ॥
सनारायणभट्टस्सशबरो मुमुदे भृशम् ॥ ४७ ॥

ತಸ್ಯ = ಆ ಬೌದ್ಧರಿರುವ ದೇಶಕ್ಕಧಿಪತಿಯಾದ; ರಾಜ್ಞಃ = ಅರಸನ ವಚಃ = ವಾಕ್ಯವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ; ವಿಸ್ರಬ್ಧಃ = ವಿಶ್ವಾಸಪಟ್ಟಂಥಾ; ಸಃ = ಅಂಥಾ; ಮಹೀಸುರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಭಟ್ಟ ಕುಮಾರನು; ಸನಾರಾಯಣಭಟ್ಟಃ (ಸನ್) = (ತಮ್ಮನಾದ) ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನಿಂದ; ಸಹಿತನಾಗಿ; ಸಶಬರಃ (ಸನ್) = (ತಂದೆಯಾದ) ಶಬರನಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ; ಭೃಶಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ; ಮುಮುದೇ = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು; (ಮೂರು ಜನರು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರೆಂತ ಭಾವ.) ॥ ४७ ॥

बौद्धानां जये प्रयत्नमाह – अपक्षपातिनीति ॥ क्षत्रे राज्ञि, एकस्मिन्पक्षे पातः स्वीयताभिमानः पक्षपातः सोऽस्यास्तीति पक्षपाती स न भवतीत्यपक्षपाती तस्मिन् सति, पक्षद्वयेऽपि समदृष्टियुक्ते सतीत्यर्थः । सः भट्टः, तर्कैर्दूषणानुमानैः कर्कशां निराकर्तुमशक्यां, बौद्धशास्त्रं निकृन्तति छिनत्तीति तादृशीं, शाबरस्य शबरनामकस्वतातसम्बन्धिनो भाष्यस्य जैमिनिसूत्रभाष्यस्य, टीकां व्याख्यां व्याख्यानग्रन्थं, चक्रे कृतवान् । डुकृञ् करणे — धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ४८ ॥

अपक्षपातिनि क्षत्रे स टीकां तर्ककर्कशाम् ।
चक्रे शबरभाष्यस्य बौद्धशास्त्रनिकृन्तनीम् ॥ ४८ ॥

ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಕ್ಷತ್ರೇ = ಅರಸನು; ಅಪಕ್ಷಪಾತಿನಿ (ಸತಿ) = ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಯತ್ವಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿರಲಾಗಿ; ಸಃ = ಆ ಭಟ್ಟನು; ತರ್ಕ, ಕರ್ಕಶಾಂ = ದೂಷಣಾನುಮಾನಗಳಿಂದ; ಕಠಿಣವು (ನಿರಾಕರಿಸಲಶಕ್ಯವು) ಆದ; ಬೌದ್ಧ ಶಾಸ್ತ್ರ ನಿಕೃಂತನೀಂ = ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಛೇದಿಸುವಂಥಾ; ಶಾಬರ, ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ = ಶಬರಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಜೈಮಿನಿ ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ; ಟೀಕಾಂ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು; ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದನು. ॥ ४८ ॥

नारायणेनेति ॥ कदाचित्, स भट्टः, नारायणेन भट्टेन, समेयिवान् युक्तस्सन्, पुरस्य राजाधिष्ठितनगरस्य द्वारि द्वारे, तोरणस्य पुरबहिर्द्वारस्य अग्रे ऊर्ध्वभागे, पत्रिकां सौगतैस्साकमहं वादं करिष्यामीत्यभिप्रायबोधिकां, अपताकयत् पताकमिवाङ्कयामास । पताकशब्दात्तत्करोतीत्यर्थे णिचि लङ् परस्मैपदप्रथमपुरुषैकवचम् ॥ ४९ ॥

नारायणेन भट्टेन स कदाचित्समेयिवान् ।
तोरणाग्रेपुरद्वारि पत्रिकामपताकयत् ॥ ४९ ॥

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಭಟ್ಟನು; ನಾರಾಯಣೇನ ಭಟ್ಟೇನ = ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನಿಂದ; ಸಮೇಯಿವಾನ್ (ಸನ್) = ಯುಕ್ತನಾಗಿ; ಪುರದ್ವಾರಿ = ಪಟ್ಟಣದ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ; ತೋರಣ, ಅಗ್ರೇ = ಊರು ಹೊರ ಬಾಗಿಲಿನ, ಮೇಲೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪತ್ರಿಕಾಂ = (ಬೌದ್ಧರೊಡನೆ ವಾದ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಮಾಡುವ) ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು; ಅಪತಾಕಯತ್ = ಪತಾಕೆಯನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿಸಿದನು. ॥ ४९ ॥

वन्हीति ॥ कुमारः, वन्हौ प्रवेश एव ग्लहः पणः पराजितेन कार्यतया प्रतिज्ञा-विषयो यस्यास्तया, वितण्डया स्वपक्षस्थापनरहितया परपक्षनिराकरणमात्रफलकतया, माध्यमिकान् बौद्धान्, निगृह्य विजित्य, श्रुतीनां वेदानां, अपह्नवतः अप्रामाण्य-कथनादिरूपादपलापात्, नष्टं क्षीणमायुर्येषां तान्, माध्यमिकान्, अह्नाय शीघ्रं, वह्नौ, गमयाञ्चकार प्रवेशयामास । गम्लृगतौ – धा. सक. णिजन्तः. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ ५० ॥

ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಭಟ್ಟ ವಚಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ; ನೃಪಃ = ಅರಸನು; ವಿಸ್ರಂಭೇಣ = ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ. (ಹೇ ಭಟ್ಟ = ಎಲೈ ಭಟ್ಟನೇ; ತ್ವಂ = ನೀನು) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ; ತಾನ್ = ಅಂಥಾ; ಸೌಗತಾನ್ = ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ಜ್ಯೇಷ್ಯಸಿ = ಜಯಿಸುವಿಯೋ, (ತರ್ಹಿ = ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ; ಅಹಂ = ನಾನು). ತಾನ್ = ಆ ಪರಾಜಿತರಾದ ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ವಹ್ನೌ = ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ; ವೇಶಯೇ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸುವೆನು; । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು. ॥ ४६ ॥

तस्येति ॥ तस्य बौद्धाधिष्ठितदेशाधिपतेः, राज्ञः, वचः वाक्यं, श्रुत्वा, विस्रब्धः विश्वासं प्राप्तः, स तादृशः, महीसुरो ब्राह्मणो भट्टः, सनारायणभट्टः नारायणभट्टनामकेनानुजेन सहितस्सन् सशबरः शबरनामकेन पित्रा च सहितस्सन्, भृशमत्यन्तं, मुमुदे सन्तोषं प्राप्तः । त्रयोऽपि सन्तुतुषुरिति भावः । मुद हर्षे – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ४७ ॥

तस्य राज्ञो वचश्श्रुत्वा विस्रब्धस्स महीसुरः ॥
सनारायणभट्टस्सशबरो मुमुदे भृशम् ॥ ४७ ॥

ತಸ್ಯ = ಆ ಬೌದ್ಧರಿರುವ ದೇಶಕ್ಕಧಿಪತಿಯಾದ; ರಾಜ್ಞಃ = ಅರಸನ ವಚಃ = ವಾಕ್ಯವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ; ವಿಸ್ರಬ್ಧಃ = ವಿಶ್ವಾಸಪಟ್ಟಂಥಾ; ಸಃ = ಅಂಥಾ; ಮಹೀಸುರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಭಟ್ಟ ಕುಮಾರನು; ಸನಾರಾಯಣಭಟ್ಟಃ (ಸನ್) = (ತಮ್ಮನಾದ) ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನಿಂದ; ಸಹಿತನಾಗಿ; ಸಶಬರಃ (ಸನ್) = (ತಂದೆಯಾದ) ಶಬರನಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ; ಭೃಶಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ; ಮುಮುದೇ = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು; (ಮೂರು ಜನರು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರೆಂತ ಭಾವ.) ॥ ४७ ॥

बौद्धानां जये प्रयत्नमाह – अपक्षपातिनीति ॥ क्षत्रे राज्ञि, एकस्मिन्पक्षे पातः स्वीयताभिमानः पक्षपातः सोऽस्यास्तीति पक्षपाती स न भवतीत्यपक्षपाती तस्मिन् सति, पक्षद्वयेऽपि समदृष्टियुक्ते सतीत्यर्थः । सः भट्टः, तर्कैर्दूषणानुमानैः कर्कशां निराकर्तुमशक्यां, बौद्धशास्त्रं निकृन्तति छिनत्तीति तादृशीं, शाबरस्य शबरनामकस्वतातसम्बन्धिनो भाष्यस्य जैमिनिसूत्रभाष्यस्य, टीकां व्याख्यां व्याख्यानग्रन्थं, चक्रे कृतवान् । डुकृञ् करणे — धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ४८ ॥

अपक्षपातिनि क्षत्रे स टीकां तर्ककर्कशाम् ।
चक्रे शबरभाष्यस्य बौद्धशास्त्रनिकृन्तनीम् ॥ ४८ ॥

ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಕ್ಷತ್ರೇ = ಅರಸನು; ಅಪಕ್ಷಪಾತಿನಿ (ಸತಿ) = ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಯತ್ವಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿರಲಾಗಿ; ಸಃ = ಆ ಭಟ್ಟನು; ತರ್ಕ, ಕರ್ಕಶಾಂ = ದೂಷಣಾನುಮಾನಗಳಿಂದ; ಕಠಿಣವು (ನಿರಾಕರಿಸಲಶಕ್ಯವು) ಆದ; ಬೌದ್ಧ ಶಾಸ್ತ್ರ ನಿಕೃಂತನೀಂ = ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂಥಾ; ಶಾಬರ, ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ = ಶಬರಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಜೈಮಿನಿ ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ; ಟೀಕಾಂ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು; ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದನು. ॥ ४८ ॥

नारायणेनेति ॥ कदाचित्, स भट्टः, नारायणेन भट्टेन, समेयिवान् युक्तस्सन्, पुरस्य राजाधिष्ठितनगरस्य द्वारि द्वारे, तोरणस्य पुरबहिर्द्वारस्य अग्रे ऊर्ध्वभागे, पत्रिकां सौगतैस्साकमहं वादं करिष्यामीत्यभिप्रायबोधिकां, अपताकयत् पताकमिवाङ्कयामास । पताकशब्दात्तत्करोतीत्यर्थे णिचि लङ् परस्मैपदप्रथमपुरुषैकवचम् ॥ ४९ ॥

नारायणेन भट्टेन स कदाचित्समेयिवान् ।
तोरणाग्रेपुरद्वारि पत्रिकामपताकयत् ॥ ४९ ॥

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಭಟ್ಟನು; ನಾರಾಯಣೇನ ಭಟ್ಟೇನ = ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನಿಂದ; ಸಮೇಯಿವಾನ್ (ಸನ್) = ಯುಕ್ತನಾಗಿ; ಪುರದ್ವಾರಿ = ಪಟ್ಟಣದ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ; ತೋರಣ, ಅಗ್ರೇ = ಊರು ಹೊರ ಬಾಗಿಲಿನ, ಮೇಲೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪತ್ರಿಕಾಂ = (ಬೌದ್ಧರೊಡನೆ ವಾದ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಮಾಡುವ) ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು; ಅಪತಾಕಯತ್ = ಪತಾಕೆಯನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿಸಿದನು. ॥ ४९ ॥

वन्हीति ॥ कुमारः, वन्हौ प्रवेश एव ग्लहः पणः पराजितेन कार्यतया प्रतिज्ञाविषयो यस्यास्तया, वितण्डया स्वपक्षस्थापनरहितया परपक्षनिराकरणमात्रफलकतया, माध्यमिकान् बौद्धान्, निगृह्य विजित्य, श्रुतीनां वेदानां, अपह्नवतः अप्रामाण्यकथनादिरूपादपलापात्, नष्टं क्षीणमायुर्येषां तान्, माध्यमिकान्, अह्नाय शीघ्रं, वह्नौ, गमयाञ्चकार प्रवेशयामास । गम्लृगतौ – धा. सक. णिजन्तः. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ ५० ॥

वह्निप्रवेशग्लहया कुमारो वितण्डया माध्यमिकान्निगृह्य ॥
नष्टाऽयुषोऽपह्नवतश्श्रुतीनामह्नायवह्नौ गमयञ्चकार ॥ ५० ॥

ಕುಮಾರಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು; ವಹ್ನಿ ಪ್ರವೇಶ; ಗ್ಲಹಯಾ = ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡೋಣವೇ, ಪಣವು (ಪರಾಜಿತನು ಆಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿಷಯವು) ಆಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ, ವಿತಂಡಯಾ = (ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನವಿಲ್ಲದೇ ಪರಪಕ್ಷನಿರಾಕರಣ ಮಾತ್ರವುಳ್ಳ) ವಿತಂಡ ನಾಮಕ ಕಥೆಯಿಂದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾನ್ = ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ನಿಗೃಹ್ಯ = ಜಯಿಸಿ; ಶ್ರುತೀನಾಂ = ವೇದಗಳ; ಅಪಹ್ನವತಃ = (ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದನಾದಿ ರೂಪವಾದ) ಅಪಲಾಪದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ನಷ್ಟ ಆಯುಷಃ = ಕ್ಷೀಣವಾದ, ಆಯುಸ್ಸುವುಳ್ಳಂಥಾ; ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾನ್ = ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ಆಹ್ನಾಯ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ವಹ್ನೌ = ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ; ಗಮಯಾಂಚಕಾರ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸಿದನು. ॥ ೫೦ ॥

वह्निप्रविष्टेभ्योऽवशिष्टानां बौद्धानां स्थितिप्रकारमाह – सांयात्रिकैरिति ॥ कतिचित्केचन बौद्धाः, समुदितानां यान्त्रा संयात्रा क्रयविक्रयाद्यर्हवस्तुसङ्ग्रहार्थं देशसञ्चारः प्रयोजनमेषामिति सांयान्त्रिकास्तैः पोतवणिग्भिः, सह, ययुर्देशान्तरं गताः । या प्रापणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. । संप्राप्तं भक्तमन्नं यस्यां सा तथोक्ता च साभूश्च संप्राप्तभक्तभूः पाकशाला तस्यां, निलीना इतरेषामग्निप्रवेशकाले आच्छादिताः, बकस्तन्नामको बौद्धः मुख्यः प्रधानं येषां ते केचन, सुगताः बौद्धाः अन्यो वेषः वेषान्तरं तेन आस्तिकवेषधारणेन, गतः प्राप्तः, सौगतलिङ्गानां केशोल्लुण्ठननीलपटधारणादीनां बौद्धचिह्नानां भङ्गो नाशो यैस्ते तथोक्तास्सन्तः, राज्यस्य बौधाधिष्ठितराष्ट्रस्य अन्तेऽवसाने । स्थितेषु वर्त्मसु मार्गेषु. गताः प्राप्तास्सन्तः, विचेरुः सञ्चारं कृतवन्तः । चर गतिभक्षणयोः – धा. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. ॥ अत्र गतसौगतेति सुगतास्सुगता इति चासकृद्वर्णावृत्तश्छेकानुप्रासश्शब्दालङ्कारः ॥ ५१ ॥

सांयात्रिकैस्सह ययुः कतिचिन्निलीना-
स्संप्राप्तभक्तभुवि केचन बकमुख्याः ॥
रूपान्तरेण गतसौगतलिङ्गभङ्गा
राज्यान्तवर्त्मसुगतास्सुगता विचेरुः ॥ ५१ ॥

इति श्रीमत्कविकुलतिलक श्रीत्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्य विरचितायां मणिमञ्जर्यां पञ्चमस्सर्गः

ಅವಶಿಷ್ಟಬೌದ್ಧರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಕತಿಚಿತ್ = ಕೆಲವು ಬೌದ್ಧರು; ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕೈಃ = ಝುಂಝುವರ್ತಕರಿಂದ; ಸಹ = ಕೂಡಿ; ಯಯುಃ = (ದೇಶಾಂತರವನ್ನು ಕುರಿತು) ಹೋದರು. ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ ಭಕ್ತ ಭುವಿ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನವುಳ್ಳ, ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (ಪಾಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ), ನಿಲೀನಾಃ = (ಇತರರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಆಚ್ಛಾದಿತರಾಗಿದಂಥಾ, ಬಕ್ಕ, ಮುಖ್ಯಾಃ = ಬಕ್ಕನಾಮಕನು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಕೇಚನ = ಕೆಲವರಾದ; ಸುಗತಾಃ = ಬೌದ್ಧರು; ವೇಷಾಂತರೇಣ = ಮತ್ತೊಂದು ವೇಷದಿಂದ; (ಆಸ್ತಿಕವೇಷದಿಂದ) ಗತ, ಸೌಗತ, ಲಿಂಗ, ಭಂಗಾಃ (ಸಂತಃ) = ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ಬೌದ್ಧರ, ಚಿಹ್ನಗಳ ನಾಶವುಳ್ಳವರಾಗಿ; (ಬೌದ್ಧ ಚಿಹ್ನವನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂತ ಭಾವ) ರಾಜ್ಯ, ಅಂತ, ವರ್ತ್ಮಸು = (ಆ ಅರಸನ) ರಾಷ್ಟ್ರದ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ; ಗತಾಃ (ಸಂತಃ) = ಸೇರಿಸಿದವರಾಗಿ; ವಿಚೇರುಃ = ಸಂಚರಿಸಿದರು. ॥ ೫೧ ॥

श्रीमन्नृसिंहवर्यानुग्रहजप्रज्ञराघवेन्द्रेण ।
मणिमञ्जरीप्रकाशे जनितेऽभूत्पञ्चमस्सर्गः ॥ १ ॥

पञ्चमसर्गस्समाप्तः

श्रीमानन्तीर्थगुरुभ्यो नमः

षष्ठसर्गप्रारम्भः

एवं वेदपरिपन्थिनां बौद्धानामुत्सादने जाते वैदिकधर्माभिवृद्धिप्रकारमाह — उदजृम्भन्तेति ।। वेदान्ता उपनिषदः पूर्वोत्तरमीमांसाख्यवेदनिर्णायकग्रन्थाश्च, वेदाश्चेत्यपि पाठः । वर्णानां ब्रह्मणादीनामाश्रमाणां ब्रह्मचर्यादीनां चोचिताः, धर्माश्च उदजृम्भन्त अवर्धन्त । ब्राह्मणाः तुतुषुः मुमुदुः । मह्याः भुवस्तले, यज्ञा ज्योतिष्ठोमाद्याः, प्रावर्तन्त जृभि जृम्भणे - धा. अक. कर्तरि. लङ्. आत्म.प्र. ब. । तुष तुष्टौ – धा. अक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. । वृतु वर्तने – धा.अक. कर्तरि लङ्.आत्म. प्र. ब. ।। १ ।।

उदजृम्भन्त वेदान्ता धर्मा वर्णाश्रमोचिताः ।
ब्रह्मणास्तुतुषुर्यज्ञाः प्रावर्तन्त महीतले ।। १ ।।

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವೇದವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರುತ್ಸಾದಿತರಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ವೇದಾಂತಾಃ = ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ಅಥವಾ) ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ವರ್ಣ, ಆಶ್ರಮ, ಉಚಿತಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳು-ಇವುಗಳಿಗೆ, ಅರ್ಹಗಳಾದ, ಧರ್ಮಾಃ = ಧರ್ಮಗಳೂನು; ಉದಜೃಂಭಂತ = ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದವು. । ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು; ತುತುಷುಃ = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು; ಮಹೀ, ತಲೆ = ಭೂಮಿಯ, ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ; ಯಜ್ಞಾಃ = ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳು. ಪ್ರಾವರ್ತಂತ = ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದವು ।। 1 ।।

विमृश्येति ।। भारविस्तन्नामकः पण्डितः निरीश्वरं ईश्वरान्निष्क्रान्तं कर्मप्राधान्यस्य परमित्यर्थः भाट्टं भट्टो मुरारिर्गुरुरिति त्रयाणां मीमांसकानां मध्ये भट्टस्य संबन्धि शास्त्रं, विमृश्य, समुदास्त उपेक्षितवान् । आस उपवेशने - धा. कर्तरि लङ्. आत्म.प्र. ए. उदुपसृष्टत्वादुपेक्षार्थत्वं सकर्मकता च । 'उदासे' इति च पाठः । 'उदास्ते' इत्यपपाठः ।। निरीश्वरत्वं भाट्टस्योपेक्षणे हेतुरिति मन्तव्यम् । प्रभाकरः तन्नामको विद्वान्, तत् भाट्टं, मात्सर्येण भट्टशुभद्वेषेण, निराकर्तुं आधिक्षेप्तुं, शुश्राव श्रुतवान् । श्रुश्रवणे - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ।। २ ।।

विमृश्य भारविर्भाट्टं समुदास्त निरीश्वरम् ।
शुश्राव तन्निराकर्तुं मात्सर्येण प्रभाकरः ॥ २ ॥

ಭಾರವಿಃ = ಭಾರವಿಕವಿಯು; ನಿರೀಶ್ವರಂ = ಈಶ್ವರರಹಿತವಾದಂಥಾ (ಕರ್ಮಪ್ರಾಧಾನ್ಯಪರವೆಂತ ಭಾವ) ಭಾಟ್ಟಂ = (ಭಟ್ಟನು, ಮುರಾರಿಮಿಶ್ರನು, ಗುರುವು ಯೆಂಬುವ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಮುವ್ವರಲ್ಲಿ) ಭಟ್ಟ ಕುಮಾರನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ವಿಮೃಶ್ಯ = ವಿಮರ್ಶಿಸಿ; ಸಮುದಾಸ್ತ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದನು. । ಪ್ರಭಾಕರಃ = ಪ್ರಭಾಕರನು; ತತ್ = ಆ ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಮಾತ್ಸರ್ಯೇಣ = (ಭಟ್ಟನಲ್ಲಿ) ಶುಭದ್ವೇಷದಿಂದ; ನಿರಾಕರ್ತುಂ = ದೂಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಶುಶ್ರಾವ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದನು. ॥ 2 ॥

अन्यानपि भाट्ट उदासीनानाह – माघ इति ॥ माघः, वररुचिः, बाणः, मयूरः, काळिदासकः, काळिदासः प्रचण्डकोविदाः प्रौढपण्डिताः, दण्डी मुख्यो येषां ते च, भाट्टं, उदासत उपेक्षितवन्तः । लङ्. आत्म. प्र. ब. । अत्रापि 'उदासते' इत्यपपाठ एव ॥ ३ ॥

माघो वररुचिर्बाणो मयूरः काळिदासकः ।
प्रचण्डकोविदा दण्डिमुख्याश्चैतदुदासत ॥ ३ ॥

ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನುಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಮತ್ತೂ ಕೆಲವರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಮಾಘಃ = ಮಾಘನು; ವರರುಚಿಃ = ವರರುಚಿಯು; ಬಾಣಃ = ಬಾಣನು; ಮಯೂರಃ = ಮಯೂರನು; ಕಾಳಿದಾಸಕಃ = ಕಾಳಿದಾಸನು; ಪ್ರಚಂಡ, ಕೋವಿದಾಃ = ಪ್ರೌಢರಾದ, ಪಂಡಿತರಾದ; ದಂಡಿ, ಮುಖ್ಯಾಶ್ಚ = ದಂಡಿಯು; ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರೂನು; ಏತತ್ = ಈ ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಉದಾಸತ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ॥ 3 ॥

भाट्टमुदासितवतोऽभिधाय तस्मिन्ननुदासीनानाह उम्बक इति । तर्कं न्यायशास्त्रं वेत्तीति तथोक्तः, उम्बकस्तन्नामकः, डम्भक इति च पाठः । तन्त्रं मीमांसा शास्त्रमस्यास्तीति तन्त्री मीमांसकः, प्रभाकृत् प्रभाकरः, तर्कं तन्त्रं च वेत्तीति तर्कतन्त्रवित् न्यायमीमांसाज्ञः । मण्डनस्तदाख्यः, रेफणस्तन्नामकश्च, इत्येते, भट्टकुमारात्, भाट्टं भट्टसंबन्धि शास्त्रं, तत्कृतशाबरभाष्यटीकामित्यर्थः, अश्रुण्वत श्रुतवन्तः ॥ श्रु श्रवणे - धा.सक. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ब. ॥ ४ ॥

उम्बकस्तर्कवित्तन्त्री प्रभाकृत्तर्कतन्त्रवित् ।
मण्डनो रेफणश्चैव भट्टाद्भाट्टमश्रुण्वत ॥ ४ ॥

ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನುಪೇಕ್ಷಿಸಿದವರನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಡದವರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ತರ್ಕ, ವಿತ್ = ತರ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾದ; ಉಂಬಕಃ = ಉಂಬಕನು; ತಂತ್ರೀ = ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವು (ತತ್ಪರಿಚಯವು) ವುಳ್ಳವನಾದ; ಪ್ರಭಾಕೃತ್ = ಪ್ರಭಾಕರನು; ತರ್ಕ, ತಂತ್ರ, ವಿತ್ = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವು, ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವು – ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನಾದ; ಮಂಡನಃ = ಮಂಡನಮಿಶ್ರನು; ರೇಫಣಶ್ಚ = ರೇಫಣನೂನು. (ಏತೇ = ಇವರುಗಳು). ಭಟ್ಟಾತ್ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಭಾಟ್ಟಂ = ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಶೃಣ್ವತ = ಶ್ರವಣಮಾಡಿದರು ॥ 4 ॥

तत इति ।। ततो भट्टशास्त्रश्रवणानन्तरं, व्यर्थाः स्वसिद्धान्तसाधनासमर्थाः युक्तयो यस्य सः, भट्टे संबद्धं निरूढं मात्सर्यं शुभद्वेषो येन स तथोक्तः प्रभाकरः, बहूनां, तन्त्राणां सिद्धान्तानां प्रपञ्चनं यस्मिंस्तत्, प्राभाकरं प्रभाकरसंबन्धितया तथाख्यातं शास्त्रं, चक्रे कृतवान् । डुकृञ् करणे – धा. सक. कर्तरि. लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ५ ॥

ततः प्राभाकरं चक्रे व्यर्थयुक्तिः प्रभाकरः ।
भट्टसंबद्धमात्सर्यो बहुतन्त्रप्रपञ्चनम् ॥ ५ ॥

ತತಃ = ಭಾಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರವಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ವ್ಯರ್ಥ, ಯುಕ್ತಿಃ = ನಿರರ್ಥಕಗಳಾದ, (ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಾಧನಸಮರ್ಥಗಳಲ್ಲದ), ಯುಕ್ತಿಗಳುವುಳ್ಳಂಥಾ; ಭಟ್ಟ ಸಂಬಂದ್ಧ ಮಾತ್ಸರ್ಯಃ = ಭಟ್ಟನಲ್ಲಿ, ನಿರೂಢವಾದ, ಮಾತ್ಸರ್ಯವುಳ್ಳಂಥಾ; ಪ್ರಭಾಕರಃ = ಪ್ರಭಾಕರನು; ಬಹು ತಂತ್ರ ಪ್ರಪಂಚನಂ = ಅನೇಕಗಳಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ, ವಿಸ್ತರಿಸೋಣವುಳ್ಳಂಥಾ; ಪ್ರಾಭಾಕರಂ = (ಪ್ರಭಾಕರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕಾರಣ) ಪ್ರಾಭಾಕರನಾಮಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದನು. ॥ 5 ॥

एवं प्रासङ्गिकामभिधाय ''भुव्युत्पत्तुं मनोदधे'' इति पूर्वं प्रस्तावितं मणिमज्जननमाह – तमेवेति ।। तमेव समयं तस्मिन्नेवसमये, भाट्टप्राभाकरादिसमये प्रवृत्तिसमयाव्यवहितत्वमेतत्समयस्य द्वितीया ज्ञाप्यते ॥ सू ॥ कालाध्वनोरत्यन्तसंयोग इति सूत्राभिमतात्यन्तसंयोगस्यात्रैतद्रूपतया विवक्षितत्वात् । दैत्यः असुरः मणिमानपि, महता दुर्भरेण, मनोरथेन स्वाभीष्टं शीघ्रं सेत्स्यतीत्यभिलाषेण, खलात् दुर्जनात्, जारतः

व्यभिचारिपुरुषात् कस्माचित्, ब्राह्मण्यां विधवायां, अजायत प्रादुर्भूतः। जनि. प्रादुर्भावे – धा. अक. कर्तरि लङ् आत्म. प्र. ए. ॥ रण्डायां जारत इत्यपि पाठः। अयमर्थस्तु - ''तेषां मध्ये सङ्करस्तु पूर्वं यो मणिमान् खलः ॥ कालडीग्रामजो रुद्रवराल्लोकान्विमोहयन्'' इति स्कान्दवचनसिद्धः ॥ ६ ॥

तमेव समयं दैत्यो मणिमानप्यजायत।
मनोरथेन महता ब्राह्मण्यां जारतः खलात् ॥ ६ ॥

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಬೌದ್ಧಾದಿಮತವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಿತವಾಗಿದ್ದ ಮಣಿಮದುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ತಮೇವ, ಸಮಯಂ = ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ; (ಭಟ್ಟಾದಿಮತಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲೇಯೆಂತ ಅರ್ಥವು). ದೈತ್ಯಃ = ಅಸುರನಾದ; ಮಣಿಮಾನಪಿ = ಮಣಿಮಂತನೂನು; ಮಹತಾ = ದೊಡ್ಡದಾದ; ಮನೋರಥೇನ = (ನನ್ನ ಇಷ್ಟವು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂತ) ಅಭಿಲಾಷದಿಂದ; ಖಲಾತ್ = ದುರ್ಜನನಾದ; ಜಾರತಃ = (ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ) ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಪುರುಷನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾಂ = (ವಿಧವೆಯಾದ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ; ಅಜಾಯತ = ಹುಟ್ಟಿದನು. ॥ 6 ॥

उत्पन्न इति ॥ उत्पन्नो जातः, अयं शिशुः, सङ्करस्य सम्मार्जनीक्षिप्तरजः-पुञ्जस्यात्मेवात्मा स्वरूपं यस्य सः - अत्यन्तहेय इत्यर्थः, यद्वा - सङ्करे सर्वेषामेकीकरणे आत्मा मनो यस्य स तथोक्तः, सर्वकर्मबहिष्कृतः जारजत्वात्सकल-कर्मानुष्ठानानर्हः, इत्येवं स्वजनैर्ज्ञातिलोकैः, उक्तः। कर्मणि कारकक्रियापदमिदं माता विधवा, तं शिशुम्, सङ्करेति, आजुहाव आकारितवती ॥ ७ ॥

उत्पन्नस्सङ्करात्मायं सर्वकर्मबहिष्कृतः ॥
इत्युक्तस्स्वजनैर्माता सङ्करेत्याजुहाव तम् ॥ ७ ॥

ಉತ್ಪನ್ನಃ = ಹುಟ್ಟಿರುವಂಥಾ; ಅಯಂ = ಈ ಶಿಶುವು; ಸಂಕರ, ಆತ್ಮಾ = ಕಸದ, ಸ್ವರೂಪೋಪಾದಿಯಲಿ (ಹೇಯವಾದ) ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳಂಥಾವನು; (ಅಥವಾ) (ಸರ್ವವನ್ನು) ಏಕೀಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ, ಮನಸ್ಸುವುಳ್ಳವನು. ಸರ್ವ, ಕರ್ಮ, ಬಹಿಷ್ಕೃತಃ = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯು, (ಜಾರಜಾತನಾದ ಕಾರಣ) ತಿರಸ್ಕೃತನು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಸ್ವ ಜನೈಃ

= ಜ್ಞಾತಿಗಳಾದ, ಜನರಿಂದ. ಉಕ್ತಃ = ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟನು. । ಮಾತಾ = ತಾಯಿಯು; ತಂ = ಆ ಶಿಶುವನ್ನು; ಸಂಕರೇತಿ = ಸಂಕರನೆಂತ, ಆಜುಹಾವ = ಕರೆದಳು. ॥ 7 ॥

विश्वस्तेति ॥ विश्वस्ता विधवा, सा सङ्करमाता, स्वसुतं सङ्करं, दृष्ट्वा, तुष्टा सती, क्रमात् तत्कालानुरूपपोषणक्रममनुसृत्य, ल्यब्लोपे पञ्चमी ॥ मण्डपिष्टनिर्मितं पेयमन्नं च उदुम्बरमौदुम्बरफलं च निष्पावाः धान्यविशेषाश्च तैः, तथा शिग्रुशाकैः, अलाबुभिः वर्तुलतुम्बीफलैश्च, अपोषयत् पोषितवती ॥ पुष पुष्टौ – धा. सक. णिजन्तः. कर्तरि लङ् पर. प्र. ए. । अत्रैतत्पोषणे साधनीभूतानि सर्वाण्यपि शूद्रमात्रभोज्यानीति बोध्यम् ॥ ८ ॥

विश्वस्ता स्वसुतं दृष्ट्वा तुष्टा साऽपोषयत्क्रमात् ।
मण्डोदुम्बरनिष्पावैश्शिग्रुशाकैरलाबुभिः ॥ ८ ॥

ವಿಶ್ವಸ್ತಾ = ವಿಧವೆಯಾದ; ಸಾ = ಆ ಸಂಕರನ ತಾಯಿಯು; ಸ್ವಸುತಂ = ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಸಂಕರನನ್ನು; ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ; ತುಷ್ಟಾ (ಸತೀ) = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವಳಾಗಿ; ಕ್ರಮಾತ್ = (ತತ್ತ್ಕಾಲಾನುರೂಪವಾದ) ಪೋಷಣಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ; ಮಂಡ, ಉದುಂಬರ, ನಿಷ್ಪಾವೈಃ = (ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ) ಕೆನೆಯು, ಅತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣು ಅವರೆಯು – ಇವುಗಳಿಂದ; ಶಿಗ್ರುಶಾಕೈಃ = ನುಗ್ಗಿಯೆಂಬುವ ಶಾಕಗಳಿಂದ; ಅಲಾಬುಭಿಃ = ವರ್ತುಲವಾದ ಸೋರೆಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಲೂನು; ಅಪೋಷಯತ್ = ಪೋಷಿಸಿದಳು. (ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳು; ಸರ್ವವೂ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹಗಳೆಂತ ತಿಳಿಯುವುದು.) ॥ 8 ॥

पञ्चषाणीति ॥ बालः कुमारः, यद्यपि ''प्राङ्नामकरणाद्बालः प्रागन्नप्राशनाच्छिशुः ॥ कुमारस्तु स विज्ञेयो यावान्मौञ्जव्रतं भवेत्'' इति वचनानुरोधात् बालशब्दो नामकरणप्राक्कालीनडिम्भवाचकः, तथाऽपि वृन्ताकानयनादिलिङ्गादत्राकृतमौञ्जि बद्धत्वावस्थापन्नकुमारपरो बोध्यः ॥ सः सङ्करः, मात्रा स्वजनन्या, हे सङ्कर, त्वं. पञ्च वा षड् वा पञ्चषाणि, वृन्ताकानि. क्षिप्रं शीघ्रं. आनय ॥ नीञ् प्रापणे – धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ए. । इत्येवं, चोदितः प्रेरितः सन्, आराम इति शेषः, वृन्ताकस्य स्तम्बनां सञ्चयं समूहं, जग्मिवान् प्राप ॥ गमेः क्वसुः ॥ ९ ॥

पञ्चषाण्यानय क्षिप्रं वृन्ताकानीति चोदितः ।
मात्रा स जग्मिवान् बालो वृन्ताकस्तम्बसञ्चयम् ॥ ९ ॥

ಬಾಲಃ = ಕುಮಾರನಾದ (ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದವನಾದ); ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ಮಾತ್ರಾ = (ತನ್ನ) ತಾಯಿಯಿಂದ. (ಹೇ ಸಂಕರ = ಎಲೈ ಸಂಕರ. ತ್ವಂ = ನೀನು). ಪಞ್ಚಷಾಣಿ = ಐದಾರಾದ; ವೃಂತಾಕಾನಿ = ಬದನೇಕಾಯಿಗಳನ್ನು; ಕ್ಷಿಪ್ರಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ಆನಯ = ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಚೋದಿತಃ (ಸನ್) = ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ (ಆರಾಮೇ = ತೋಟದಲ್ಲಿ) ವೃಂತಾಕ, ಸ್ತಂಬ, ಸಂಚಯಂ = ಬದನೇಗಿಡದ, ಪೊದೆಗಳ, ಸಮೂಹವನ್ನು; ಜಗ್ಮಿವಾನ್ = ಸೇರಿದನು ॥ 9 ॥

गणयामासेति ॥ स सङ्करः, वृन्ताकानि, एकमेकमिति इदमेकमिदमेकमित्येकत्वसंख्याविशिष्टत्वेन, स्फुटं यथा तथा, गणयामास संख्यातवान् ॥ गणसंख्याने- धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । एकत्वमिति संख्यया एकैकस्मिन्वृन्ताके विद्यमानया, तत्र तेषु वृन्ताकेषु, द्वितीयं द्वित्वसंख्यापूरकं, नावैक्षत न दृष्टवान् । ईक्ष दर्शने – धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ए. । 'द्वित्वादिसंख्यानामपेक्षाबुद्धिजन्यत्वेन, विशकलिततया वस्तुविषयीकुर्वतस्सङ्कलनेच्छाभावेन द्वित्वोत्पत्तेरेवाभावाद्द्वितीयवस्तुदर्शनं तस्य नाभूदिति भावः ॥ १० ॥

गणयामास वृन्ताकान्येकमेकमिति स्फुटम् ।
एकत्वसंख्यया तत्र न द्वितीयमवैक्षत ॥ १० ॥

(ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು) ವೃಂತಾಕಾನಿ = ಬದನೇಕಾಯಿಗಳನ್ನು; ಏಕಮೇಕಮಿತಿ = ಒಂದು ಒಂದು ಯೆಂತೆಂದು; ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಗಣಯಾಮಾಸ = ಎಣಿಕೆಮಾಡಿದನು. । ಏಕತ್ವ, ಸಂಖ್ಯಯಾ = (ಒಂದೊಂದು ವೃಂತಾಕದಲ್ಲಿರುವ) ಏಕತ್ವ ವೆಂತೆಂಬುವ, ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ; ತತ್ರ = ಆ ವೃಂತಾಕಗಳಲ್ಲಿ; ದ್ವಿತೀಯಂ = ಎರಡನೇಯ ವೃಂತಾಕವನ್ನು ನಾವೈಕ್ಷತ = ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. । ತಾ - ತಾನು ಕೊಯಿದ ವೃಂತಾಕ್ತಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದು ಎಂತಲೇ ಎಣಿಸುತ್ತಾ; ಒಂದು ಸಮಸ್ತವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎಣಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಎರಡನೇಯ ವೃಂತಾಕವನ್ನು ಕಾಣಲಿಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ. ॥ 10 ॥

तदेति ॥ तदा तस्मिन्काले, पुत्रस्सङ्करः, मातरं प्रति, हे मातः, अहं, वृन्ताकयोः,

द्वयं, नेक्षे न पश्यमि। ईक्ष दर्शने – धा. कर्तरि लट्. आत्म. उ. ए. ॥ तानि वृन्ताकानि, पञ्चषाणि तु, कथं केन प्रकारेण आनयेयन्तराम्। इत्येवं, आह जगाद। आहेत्येतदुवाचेत्यर्थे विभक्तिप्रतिरूपकाव्ययम्॥ आङ्पूर्वान्नियतेर्लिङि मिबन्तात्तरपि॥ सू॥ किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे इति घसञ्ज्ञकात्तरप आमि आनयेयन्तरामिति रूपं बोध्यम्। एवमेवोत्तरत्र पश्यतितरामित्येतच्च ज्ञेयम्॥ ११॥

तदाह मातरं पुत्रो नेक्षे वृन्तकयोर्द्वयम्।
पञ्चषाणि कथं तानि त्वानयेयन्तरामिति ॥ ११ ॥

ತದಾ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಪುತ್ರಃ = ಮಗನಾದ, ಸಂಕರನು; ಮಾತರಂ (ಪ್ರತಿ) = ತಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು; (ಹೇ ಮಾತಃ) = ಎಲೈ ತಾಯಿಯೇ. ಅಹಂ = ನಾನು) ವೃಂತಾಕಯೋಃ = ಬದನೇಕಾಯಿಗಳ; ದ್ವಯಂ = ಎರಡನ್ನು; ನೇಕ್ಷೆ = ಕಾಣಲಿಲ್ಲ॥ ತಾನಿ = ಆ ವೃಂತಾಕಗಳನ್ನು ಪಂಚಷಾಣಿ ತು - ಅಯಿದಾರನ್ನಾದರೆ. ಕಥಂ = ಹೇಗೆ; ಆನಯೇಯಂತರಾಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಂದೇನು; । (ಎರಡು ವೃಂತಾಕಗಳನ್ನು ಕಾಣದಿರುವಾಗ ಅಯಿದಾರು ವೃಂತಾಕಗಳನ್ನು ತರೋಣ ಅತ್ಯಸಾಧ್ಯವೆಂತ ಭಾವ.) ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಆಹ = ಮಾತನಾಡಿದನು. ॥ 11 ॥

पथिका इति। पथिकाः अध्वगाः, तत् सङ्करवचनं, उपश्रुत्य आकर्ण्य, प्रहस्य लोकोत्तरप्रज्ञोऽयमिति हासं कृत्वा कस्तु को नाम विवेकी, एकस्मिन्नेकत्वसंख्याविशिष्टे वस्तुनि, द्वित्वसंख्यां, पश्यतितरां अत्यन्तं पश्यति। कोऽप्येकमेव वस्तु इमौ द्वाविति न जानीत इति भावः॥ दृशिर् प्रेक्षणे – धा. सक. कर्तरिलट्. पर. प्र. ए.। इत्येवं, मिथः अन्योन्यं, ऊचिरे भाषितवन्तः। ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ब.॥ १२॥

पथिकास्तदुपश्रुत्य प्रहस्य मिथ ऊचिरे।
एकस्मिन् द्वित्वसंख्यां तु कः पश्यतितरामिति ॥ १२ ॥

ಪಥಿಕಾಃ = ಮಾರ್ಗಸ್ಥರಾದ ಜನರು. ತತ್ = ಆ ಸಂಕರವಚನವನ್ನು; ಉಪಶ್ರುತ್ಯ = ಕೇಳಿ; ಪ್ರಹಸ್ಯ = (ಈತನು ಲೋಕೋತ್ತರ ಪ್ರಜ್ಞನೆಂತ) ಅಪಹಸಿಸಿ; ಕಸ್ತು = ಯಾವ ವಿವೇಕಿ ಪುರುಷನಾದರೆ; ಏಕಸ್ಮಿನ್ = ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ; ದ್ವಿತ್ವ, ಸಂಖ್ಯಾಂ = ಎರಡೆಂತೆಂಬುವ,

ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು; ಪಶ್ಯತಿತರಾಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. । (ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರೆಂತ ಭಾವ). ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಮಿಥಃ = ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ; ಊಚಿರೇ = ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡರು. ॥ 12 ॥

उपनीयेति ।। ततः कौमारावस्थापगमकालानन्तरं, कश्चित्, जनकातिरिक्तः कोऽप्यज्ञातकुलगोत्रः, द्विजो ब्राह्मणः, उपनीय उपनयनं कृत्वा वाचाटं अतिगर्ह्यभाषिणं ।। नि ।। वाचाटो बहुगर्ह्यवागित्यमरः । निपुणं कुशलं, वटुं, ब्रह्मचारिणं सङ्करं, सुभिक्षाणि अल्पयाचनया लभ्यानि अन्नं घृतं क्षीरं चेत्येतानि यस्मिंस्तं, सौराष्ट्रं तन्नामानं देशं, अनयत् प्रापितवान् । नीञ् प्रापणे – धा. द्विक. कर्तरि लङ् पर. प्र. ए. ।। १३ ।।

उपनीय द्विजः कश्चिद्वाचाटं निपुणं वटुम् ।
सुभिक्षान्नघृतक्षीरं सौराष्ट्रमनयत्ततः ॥ १३ ॥

ತತಃ = ಕೌಮಾರಾವಸ್ಥಾಪಗಮಕಾಲ ಬಂದನಂತರದಲ್ಲಿ; ಕಶ್ಚಿತ್ = ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ (ತಂದೆಯಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ). ದ್ವಿಜಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು; ಉಪನೀಯ = ಉಪನಯನ ಮಾಡಿ; ವಾಚಾಟಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ನಿಂದ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಂಥಾ; ನಿಪುಣಂ = ಕುಶಲನಾದ; ವಟುಂ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ ಸಂಕರನನ್ನು; ಸುಭಿಕ್ಷ, ಅನ್ನ, ಘೃತ, ಕ್ಷೀರಂ = ಸ್ವಲ್ಪ ಯಾಚನೆಯಿಂದ, ಲಭ್ಯವಾದ, ಅನ್ನವು, ತುಪ್ಪವು, ಕ್ಷೀರವು - ಇವುಗಳು ವುಳ್ಳಂಥಾ; ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಂ = ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶವನ್ನು; ಅನಯತ್ = ಸೇರಿಸಿದನು. ॥ 13 ॥

प्रागिति ।। वटुर्ब्रह्मचारी सङ्करः प्राग्भवे पूर्वजन्मनि, सुचिरं बहुकालं, चीर्णेन आचरितेन तपसा तुष्टस्य, शूलिनो रुद्रस्य, वरप्रसादतः महानुग्रहात् शीघ्रं, आगमान्वेदान्, अध्यगीष्ट अधीतवान् । इञ् अध्ययने – धा. सक. कर्तरि लुङ्. आत्म. प्र. ए. ।। १४ ।।

प्राग्भवे सुचिरं चीर्णतपस्तुष्टस्य शूलिनः ।
वरप्रसादतश्शीघ्रमध्यगीष्टागमान्वटुः ॥ १४ ॥

ವಟುಃ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ ಸಂಕರನು; ಪ್ರಾಗ್ಭವೇ = ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ; ಸುಚಿರಂ = ಬಹುಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಚೀರ್ಣ, ತಪಃ, ತುಷ್ಟಸ್ಯ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸಂತುಷ್ಟರಾದ; ಶೂಲಿನಃ = ರುದ್ರದೇವರ; ವರ ಪ್ರಸಾದತಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅನುಗ್ರಹದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಶೀಘ್ರಂ = ತ್ವರಿತವಾಗಿ; ಆಗಮಾನ್ = ವೇದಗಳನ್ನು; ಅಧ್ಯಗೀಷ್ಟ = ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದನು. ॥ 14 ॥

ततो वेदाध्ययनानन्तरं, सङ्करः, सौमीं सोमस्य चन्द्रस्य सम्बन्धिनीं – उत्तरामित्यर्थः, दिशं यातः प्राप्तस्सन्, नदीं कामपि सरितं, तर्तुं, अवातरत् अवतृतवान् ।। तस्या नद्याः ओघैः प्रवाहैः ब्रह्मसूत्रे यज्ञोपवीते, हृते सति, तां नदीं, उत्ततार अतिक्रान्तवान् । तृप्लवनतरणयोः – धा. सक. कर्तरि (अवातरत्) लङ्. (ततार) लिट्. पर. प्र. ए. । 'तर्तुं' इत्येतत्तृभिन्नधातो रूपमिति ध्येयम् ।। १५ ।।

ततः सौमीं दिशं यातो नदीं तर्तुमवातरत् ।
तस्या आघैःहृते ब्रह्मसूत्रे तामुत्ततार सः ।। १५ ।।

ತತಃ = ವೇದಾಧ್ಯಯನಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ಸೌಮೀಂ = ಚಂದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ದಿಶಂ = ದಿಕ್ಕನ್ನು; ಯಾತಃ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ; ನದೀಂ = (ಒಂದಾನೊಂದು) ನದಿಯನ್ನು; ತರ್ತುಂ = ದಾಟುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಅವಾತರತ್ = ಇಳಿದನು. । ತಸ್ಯಾಃ = ಆ ನದಿಯ; ಓಘೈಃ = ಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ; ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೇ = ಯಜ್ಞೋಪವೀತವು; ಹೃತೇ (ಸತಿ) = ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ತಾಂ = ಆ ನದಿಯನ್ನು; ಉತ್ತತಾರ = ದಾಟಿದನು. ।। 15 ।।

मामिति । सूत्रं सम्बोध्य सङ्करवचनमिदम् ।। हे सूत्र यज्ञोपवीत, त्वं. मां. त्यजिसि चेत् । कर्तरि लट्. पर. म. ए. तर्हि त्वां अहं प्रागेव त्वत्त्यागात्पूर्वमेव, अत्यजं त्यक्तवानभवम् । कर्तरि लङ्. पर. उ. ए. । ननु ''विशिखो व्युपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतम्'' इति वचनेन यज्ञोपवीतरहितकृतकर्मणो निष्फलत्वाभिधानात्कथमियं सङ्करोक्तिरुपपद्यत इत्यत आह – अकर्मण इति ।। अकर्मणः कर्मशून्यस्य, मे, त्वया, किं, न किमपि फलमित्यर्थः । कर्मरहितस्य कर्मसाद्गुण्यफलकयज्ञोपवीतधारणफलमिति भावः ।। इत्येवं, उक्त्वा स सङ्करः, द्रुतं, ययौ ।। या प्रापणे. धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ।। १६ ।।

मां त्वं त्यजसि चेत्सूत्र त्वां प्रागेवाहमत्यजम् ।
अकर्मणस्त्वया किं म इत्युक्त्वा स ययौ द्रुतम् ।। १६ ।।

ಆಗ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಸಂಕರನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ; ಹೇ ಸೂತ್ರ = ಎಲೈ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವೇ; ತ್ವಂ = ನೀನು; ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು; ತ್ಯಜಿಸಿ ಚೇತ್ = ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾದರೆ; (ತರ್ಹಿ = ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅಹಂ = ನಾನು; ಪ್ರಾಗೇವ = (ನೀನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇವೆ. ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನು; ಅತ್ಯಜಂ = ಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ । ಯಜ್ಞೋಪವಿತರಹಿತನಾದರೇ ಕರ್ಮಗಳಿಗನರ್ಹನಾಗುವಿಯೆಂತೆಂದರೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ – ಅಕರ್ಮಣಃ = ಕರ್ಮರಹಿತನಾದ; ಮೇ = ನನಗೆ; ತ್ವಯಾ = ನಿನ್ನಿಂದ; ಕಿಂ = ಏನು ಫಲವು. (ಕರ್ಮ ರಹಿತನಾದ ನನಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂದ ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ) । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಉಕ್ತ್ವಾ = ನುಡಿದು; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ದ್ರುತಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ಯಯೌ = ಹೊರಟುಹೋದನು. ॥ 16 ॥

दुर्ववासस इति ॥ कपटो वटुः कपटब्रह्मचारी, यज्ञोपवीतराहित्यादिति भावः। कापटो इति पाठे च कुत्सितः पटो यस्य सः मलिनवसन इत्यर्थः। सङ्करः, दूर्वाससः तन्नाम्न ऋषेः, परं शिष्यं मुख्यशिष्यं, परतीर्थ इत्यभिधानं यस्य तं, चतुर्णां मासानां इदं चातुर्मास्यं तादृशं यद्व्रतमेकस्थानवासादिरूपं तस्य धरं धारकं, यतिं सन्यासिनं, अपश्यत दृष्टवान्। दृशिर् प्रेक्षणे - धा. सक. कर्तरि लङ् पर. प्र. ए. ॥ १७ ॥

दूर्वाससः परं शिष्यं परतीर्थाभिधं यतिम्।
चातुर्मास्यव्रतधरमपश्यत्कपटो वटुः ॥ १७ ॥

ಕಪಟಃ = ಕಪಟವಂತನಾದ; ವಟುಃ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ ಸಂಕರನು. (ಯಜ್ಞೋಪವೀತವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಂಕರನು ಕಪಟ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯೆಂತ ಭಾವ) ದೂರ್ವಾಸಸಃ = ದುರ್ವಾಸಋಷಿಗಳಿಗೆ ಪರಂ, ಶಿಷ್ಯಂ = ಮುಖ್ಯವಾದ, ಶಿಷ್ಯರಾದಂಥಾ; ಪರತೀರ್ಥ, ಅಭಿಧಂ = ಪರತೀರ್ಥರೆಂತ, ಹೆಸರುವುಳ್ಳಂಥಾ; ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ, ವ್ರತ, ಧರಂ = ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳುಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ವ್ರತಗಳಿಗೆ ಧಾರಕರಾದ; ಯತಿಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು. ಅಪಶ್ಯತ್ = ಕಂಡನು ॥ 17 ॥

निस्सूत्रमिति ॥ विद्वान् कृत्याकृत्यलक्षणालक्षणादिविवेकज्ञानवान् परतीर्थः, निस्सूत्रं यज्ञोपवीतरहितं। महन्ति दानवानां दैत्यानां लक्षणानि यस्य तं वटुं सङ्करं दृष्ट्वा, अवाङ् अधः कृतं मुखं यस्य स तथोक्तः, भूत्वा, समाचम्य पापिदर्शनजनितदोषपरिहाराय आचमनं कृत्वा. मठं. ययौ पुनर्दर्शनशङ्कया प्राप्तवान्॥ १८ ॥

निस्सूत्रं तं वटुं दृष्ट्वा महादानवलक्षणम् ।
विद्वानवाङ्मुखो भूत्वा समाचम्य मठं ययौ ॥ १८ ॥

ವಿದ್ವಾನ್ = (ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯಲಕ್ಷಣಾಲಕ್ಷಣಾದಿ ವಿವೇಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಜ್ಞಾನವಂತರಾದ ಪರತೀರ್ಥರು; ನಿಸೂತ್ರಂ = ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ರಹಿತನಾದಂಥಾ, ಮಹಾ, ದಾನವ, ಲಕ್ಷಣಂ = ದೊಡ್ಡವುಗಳಾದ, ದೈತ್ಯರ, ಲಕ್ಷಣಗಳುವುಳ್ಳಂಥಾ; ತಂ = ಆ; ವಟುಂ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ ಸಂಕರನನ್ನು; ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ; ಅವಾಜ್, ಮುಖಃ = ತಗ್ಗಿಸಿದ, ಮುಖವುಳ್ಳವರು; ಭೂತ್ವಾ = ಆಗಿ; ಸಮಾಚಮ್ಯ = (ಪಾಪಿಷ್ಠನ ದರ್ಶನದಿಂದುಂಟಾದ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು) ಆಚಮನವನ್ನು ಮಾಡಿ. ಮಠಂ = ಮಠವನ್ನು; ಯಯೌ = (ಮತ್ತು ದರ್ಶನವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಸೇರಿದರು. ॥ 18 ॥

दोषज्ञमिति ॥ सङ्करः, तं मुनिं परतीर्थं, दोषज्ञं स्वस्मिन् दैत्यत्वादिदोषान् ज्ञातवन्तं, ज्ञात्वा, गोदावरीं वृद्धगङ्गां, तीर्त्वा, ययौ, बदरीमिति शेषः। बदर्यां बदरिकाश्रमे परतीर्थ इत्यार्यस्य पूज्यस्य शिष्यं सत्यप्रज्ञतीर्थं प्राप्य, इदं वक्ष्यमाणवचनं, अब्रवीत् उक्तवान्। ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ १९ ॥

दोषज्ञं तं मुनिं ज्ञात्वा तीर्त्वा गोदावरीं ययौ ॥
बदर्यां परतीर्थार्यशिष्यं प्राप्येदमब्रवीत् ॥ १९ ॥

(ಸಂಕರಃ = ಸಂಕರನು) ತಂ = ಆ; ಮುನಿಂ = ಋಷಿಯಾದ ಪರತೀರ್ಥರನ್ನು; ದೋಷಜ್ಞಂ = (ತನ್ನಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯಾಂಶತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ) ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡವರನ್ನಾಗಿ; ಜ್ಞಾತ್ವಾ = ತಿಳಿದು; ಗೋದಾವರೀಂ = ಗೋದಾವರಿನದಿಯನ್ನು; ತೀರ್ತ್ವಾ = ದಾಟಿ. (ಬದರೀಂ = ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು) ಯಯೌ = ಸೇರಿದನು. । ಬದರ್ಯಾಂ = ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ; ಪರ ತೀರ್ಥ, ಆರ್ಯ, ಶಿಷ್ಯಂ = ಪರತೀರ್ಥರೆಂಬುವ, ಹಿರಿಯರ, ಶಿಷ್ಯರಾದ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು; ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ. ಇದಂ = ಈ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವಚನವನ್ನು; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು. ॥ 19 ॥

त्वदिति ॥ हे सत्यप्रज्ञतीर्थ, अहं, त्वद्गुरोः, परतीर्थस्य शिष्योऽस्मि। अस भुवि – धा. अक. कर्तरि लट्. पर. उ. ए.। तस्य परतीर्थस्य आदेशात् आज्ञामनुसृत्य, ल्यब्लोपनिमित्ता पञ्चमी। इह अत्र, आगतः प्राप्तोऽस्मि। इत्येवं, अस्मिन् सङ्करे, उक्तवति सति, स सत्यप्रज्ञः, विस्रम्भं विश्वासं, नैव जग्मिवान् नैव प्राप ॥ २० ॥

त्वद्गुरोरस्मि शिष्योऽहं तदादेशादिहागतः ।
इत्युक्तवति तस्मिन्स विस्रम्भं नैव जग्मिवान् ॥ २० ॥

(ಹೇ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞ = ಎಲೈ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞತೀರ್ಥರೆ) ಅಹಂ = ನಾನು; ತ್ವತ್, ಗುರೋಃ = ನಿಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಪರತೀರ್ಥರಿಗೆ; ಶಿಷ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯನು; ಅಸ್ಮಿ = ಆಗಿದ್ದೇನೆ. । ತತ್, ಆದೇಶಾತ್ = ಆ ಪರತೀರ್ಥರ, ಅಪ್ಪಣೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಅಹಂ = ನಾನು; ಇಹ = ಇಲ್ಲಿಗೇ, ಆಗತಃ = ಬಂದವನಾದೆನು. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ತಸ್ಮಿನ್ = ಆ ಸಂಕರನು; ಉಕ್ತವತಿ (ಸತಿ) = ಹೇಳುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ಸಃ = ಆ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ವಿಸ್ರಂಭಂ = ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು, ನೈವ ಜಗ್ಮಿವಾನ್ = ಹೊಂದಲೇಯಿಲ್ಲ. ॥ 20 ॥

सत्यप्रज्ञ इति । सत्यप्रज्ञः भक्तिर्वैराग्यं चेत्येते आदी येषां तैर्गुणैरुज्झितं रहितं, वटुं सङ्करं, दुष्टं दोषवन्तं, विज्ञाय, परमामतिशयितां, जगुप्सां निन्दां, गतस्सन्, तत्याज त्यक्तवान् । कर्तरि. पर. प्र. ए. ॥ २१ ॥

सत्यप्रज्ञो वटुं भक्तिवैराग्यादिगुणोज्झितम् ।
दुष्टं विज्ञाय तत्याज जुगुप्सां परमां गतः ॥ २१ ॥

ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞಃ = ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ಭಕ್ತಿ-ವೈರಾಗ್ಯ-ಆದಿ-ಗುಣ-ಉಜ್ಝಿತಂ = ಭಕ್ತಿಯು; ವೈರಾಗ್ಯವು ಇವುಗಳು ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಗುಣಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾದ; ತಂ = ಆ ಸಂಕರನನ್ನು; ದುಷ್ಟಂ = ದೋಷಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ; ವಿಜ್ಞಾಯ = ತಿಳಿದು; ಪರಮಾಂ = ಅಧಿಕವಾದ; ಜುಗುಪ್ಸಾಂ = ನಿಂದೆಯನ್ನು; ಗತಃ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ; ತತ್ಯಾಜ = ಬಿಟ್ಟರು ॥ 21 ॥

अतीतेति । सङ्करः, अतीते जन्मनि मणिमज्जन्मनि जातो यस्सङ्करः भावना तद्वशात्, शून्यभावेन शून्यत्वेन, क्वचित् कस्मिंश्चित् काले देशे वा, निर्गुणत्वेन वा, ऐकात्म्यस्य चिन्मात्रैक्यस्य भावनां उपासनां चकार कृतवान् । परतत्वं शून्यमिति कदाचित् निर्गुणमिति च कदाचित् भावनां कृतवानिति भावः ॥ २२ ॥

अतीते जन्मसंस्कारवशादैकात्म्यभावनाम् ।
चकार शून्यभावेन निर्गुणत्वेन वा क्वचित् ॥ २२ ॥

(ಸಂಕರಃ = ಸಂಕರನು) ಅತೀತ - ಜನ್ಮ - ಸಂಸ್ಕಾರವಶಾತ್ = ಕಳೆದುಹೋದ ಮಣಿಮಜ್ಜನ್ಮದಲ್ಲಿನ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಅಧೀನತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಶೂನ್ಯಭಾವೇನ = ಶೂನ್ಯತ್ವದಿಂದ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಕೆಲವುಕಾಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ; ನಿರ್ಗುಣತ್ವೇನ ವಾ = ನಿರ್ಗುಣತ್ವದಿಂದಲೋ, ಐಕಾತ್ಮ್ಯಭಾವನಾಂ = ಚಿನ್ಮಾತ್ರೈಕ್ಯದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು; ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದನು; ಪರತತ್ವವನ್ನು ಶೂನ್ಯವೆಂತಲೂ, ನಿರ್ಗುಣವೆಂತಲೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದನೆಂತ ಭಾವ. ॥ 22 ॥

सहायमिति ॥ दुष्टे वेदविरुद्धत्वादिदोषयुक्ते पक्षे बौद्धसिद्धान्ते, एकदीक्षितः मुख्यसिषाधयिषायुक्तः, मलिनः चित्तशुद्धिरहितः, एकाकी स्वाभिप्रायानुसारिद्वितीय-पुरुषरहितः, मुण्डः कृतवपनः सङ्करः, मूढ इति पाठे परतत्वानभिज्ञ इत्यर्थः। तत्र तत्र अनियतेषु बहुस्थळेषु परिभ्रमन् समन्तादटन् सन्, सहायं स्वकार्यविषये सहकारिणं पुरुषं, मार्गयामास अन्वेषयामास ॥ २३ ॥

सहायं मार्गयामास दुष्टपक्षैकदीक्षितः।
एकाकी मलिनो मुण्डस्तत्र तत्र परिभ्रमन् ॥ २३ ॥

ದುಷ್ಟ - ಪಕ್ಷ - ಏಕದೀಕ್ಷಿತಃ = (ವೇದ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಿ ರೂಪ) ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ, ಬೌದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯದೀಕ್ಷಾಯುಕ್ತನಾದ; ಮಲಿನಃ = ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿರಹಿತನಾದ; ಏಕಾಕೀ = ಒಂಟಿಗನಾದ (ತನ್ನಂಥವನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದವನೆಂತ ಭಾವ) ಮುಂಡಃ = ವಪನಮಾಡಿಕೊಂಡವನಾದ ಸಂಕರನು; ತತ್ರ ತತ್ರ = ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ, ಪರಿಭ್ರಮನ್ (ಸನ್) = ಸುತ್ತು ತಿರುಗಿದವನಾಗಿ, ಸಹಾಯಂ = (ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಪುರುಷನನ್ನು; ಮಾರ್ಗಯಾಮಾಸ = ಹುಡುಕಿದನು. ॥ 23 ॥

कदाचिदिति ॥ कदाचित् कस्मिंश्चित् काले, दैत्याः शकुनिप्रभृतयोऽसुराः, तं सङ्करं निशि रात्रौ, सङ्गत्य प्राप्य, समभावयन् मानितवन्तः। भू अवकल्कने – धा. णिजन्तः, कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ब.। ऊचुश्च वक्ष्यमाणप्रकारेण जगदुश्च। वच परिभाषणे — धा. सक. कर्तरि. लिट् . पर. प्र. ब.। हे सङ्कराचार्य त्वं, अस्माकं, परा श्रेष्ठा, गतिर्गम्यः ॥ २४ ॥

कदाचिन्निशि सङ्गत्य दैत्यास्तं समभावयन् ।
ऊचुश्च सङ्कराचार्य त्वमस्माकं परा गतिः ॥ २४ ॥

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ದೈತ್ಯಾಃ = (ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದ) ಅಸುರರು; ತಂ = ಆ ಸಂಕರನನ್ನು; ನಿಶಿ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಸಂಗತ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಸಮಭಾವಯನ್ = ಮಾನಿಸಿದರು । ಊಚುಶ್ಚ = (ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ) ಮಾತನಾಡಿದರೂ ಕೂಡ । ಹೇ ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯ = ಎಲೈ ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯನೆ! ತ್ವಂ = ನೀನು; ಅಸ್ಮಾಕಂ = ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ; ಪರಾ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಗತಿಃ = ಗಮ್ಯನು. ॥ 24 ॥

तुभ्यमिति ॥ हे पादतलोटज अपभ्रष्टभाषायां कालडीति प्रसिद्धग्रामजात सङ्कराचार्य, मनस्विने प्रशस्तमनस्काय, तुभ्यं, स्वस्ति कुशलं, भूयात् । भू सत्तायां धा. अक. कर्तरि. आ. लिङ्. पर. प्र. ए. । त्वां आसुर्या असुरसम्बन्धिन्याः, कार्यसम्पदः वेदविद्योत्सादनरूपकार्यलक्ष्म्याः साधकं प्रत्ययामो जानीमः । "इटकिटकटि गतौ" इत्यत्र 'इ' इति प्रश्लिष्टात् प्रत्युपसृष्टादिधातोर्मसि "प्रत्ययामः" इति रूपं ध्येयम् । इण्धातुप्रकृतिकत्वे तु प्रतीम इति स्यात् । सङ्करजन्मभूमेः कालडिनामकत्वमुक्तं स्कान्दे –

"मणिमत्पूर्वका दुष्टा दैत्या आसन् कलौ युगे ।
ते कुशास्त्रं प्रकुर्वन्तो हरिवायुविरोधिनः ॥

तेषां मध्ये सङ्करस्तु पूर्वं यो मणिमान् खलः ।
सौगन्धिकवने दिव्ये भीमसेनहतोऽसुरः ॥

स क्रोधतन्त्रको दुष्टो मिथ्याशास्त्रं वदन् पुनः ।
कृष्णे भीमे च विद्वेषं कुर्वन् भूमावजायत ॥

कालडिग्रामके रुद्रवराल्लोकान्विमोहय"न्नित्यादिना । अतः कालडीति कस्यचित् कुलस्य नामेति केषांचिद्व्याख्यानं निर्मूलमिति बोद्धव्यम् ॥ २५ ॥

तुभ्यं मनस्विने भूयात् स्वस्ति पादतलोटज ।
साधकं प्रत्ययामस्त्वामासुर्याः कार्यसम्पदः ॥ २५ ॥

ಹೇ ಪಾದತಲೋಟಜ =ಎಲೈ ಕಾಲಡಿ ನಾಮಕ ಗ್ರಾಮಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಾದ ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯನೆ, ಮನಸ್ವಿನ್ = ಪ್ರಶಸ್ತಮನಸ್ಕನಾದ; ತುಭ್ಯಂ = ನಿನಗೋಸ್ಕರ, ಸ್ವಸ್ತಿ = ಕುಶಲವು, ಭೂಯಾತ್ = ಆಗಲಿ । ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನು; ಆಸುರ್ಯಾಃ = ದೈತ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಕಾರ್ಯಸಂಪದಃ = (ವೇದವಿದ್ಯೋತ್ಪಾದನರೂಪವಾದ) ಕಾರ್ಯವೆಂಬ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ, ಸಾಧಕಂ = ಸಾಧಕನನ್ನಾಗಿ (ವಯಂ = ನಾವು) ಪ್ರತ್ಯಯಾಮಃ = ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ. ॥ 25 ॥

नन्वेतत्कार्यं बौद्धानामेव सुकरमिति किं मत्प्रार्थनयेत्यतस्तत्राहुर्दैत्याः - पुरा भट्टेत्यारभ्य इत्युक्त्वा ययुरासुराः इत्यन्तैः श्लोकैः । शाक्याः बौद्धाः पुरा त्वदुत्पत्तेः पूर्वं, भट्टाद् भट्टकुमारात् भयं वह्नौ प्रवेशनरूपं तस्मात्, नष्टाः क्षीणशक्तिकास्सन्तः, द्वीपान्तरं, गताः प्राप्ताः । नारायणः भट्टानुजः, ततोऽपि द्वीपान्तरादपि, तेषां बौद्धानां, उत्साधनेच्छया विनाशनेच्छया विद्रावणेच्छया, तान्, अन्वगात् अनुगतवान् ॥ इण् गतौ - धा. सक. कतरि लुङ्. पर प्र ए. ॥ २६ ॥

पुरा भट्टभयाच्छाक्याः नष्टा द्वीपान्तरङ्गताः ।
नारायणोऽन्वगत्तेषां ततोप्युत्सादनेच्छया ॥ २६ ॥

ಈ ಕಾರ್ಯವು ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರಲಾಗಿ ನನ್ನ ಪ್ರೇರಿಸುವುದೇತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. – ಶಾಕ್ಯಾಃ = ಬೌದ್ಧರು. ಪುರಾ = (ನೀನು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ; ಭಟ್ಟ ಭಯಾತ್ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನ (ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶ ರೂಪವಾದ) ಭಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ನಷ್ಟಾಃ (ಸನ್ತಃ) = ಕ್ಷೀಣಸಾಮರ್ಥ್ಯರಾಗಿ; ದ್ವೀಪಾಂತರಂ = ಮತ್ತೊಂದು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಗತಾಃ = ಹೊಂದಿದರು. । ನಾರಾಯಣಃ = (ಭಟ್ಟನ ತಮ್ಮನಾದ) ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನು. ತತೋಽಪಿ = ಆ ದ್ವೀಪಾಂತರದ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ; ತೇಷಾಂ = ಆ ಬೌದ್ಧರ; ಉತ್ಸಾದನ, ಇಚ್ಛಯಾ = ವಿನಾಶದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ. (ತಾನ್ = ಆ ಬೌದ್ಧರನ್ನು.) ಅನ್ವಗಾತ್ = ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋದನು. ॥ 26 ॥

तत इति ॥ भट्टः कुमारः, ततो द्वीपान्तरात्, तान् बौद्धान्, उत्साद्य विद्राव्य, आयान्तं स्वसमीपमागच्छन्तं, निजं स्वीयं, अनुजं कनिष्ठं भ्रातरं नारायणभट्टं, दुष्टदेशे म्लेच्छदेशे, चिरं बहुकालमावासात्, दोषस्य दुस्सम्बन्धजनितब्राह्मण्यच्युत्यादिरूपस्य शङ्कया सन्देहेन नाग्रहीत् भोजनादिव्यवहारेषु नाङ्गीकृतवान् ग्रह उपादाने – धा. सक. कर्तरि. लुङ्. पर. प्र. ए. ॥ २७ ॥

तत उत्साद्य तान् भट्ट आयान्तमनुजं निजम् ।
दुष्टदेशे चिरावासन्नाग्रहीद्दोषशङ्कया ॥ २७ ॥

ಭಟ್ಟಃ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು; ತತಃ = ಆ ದ್ವೀಪಾಂತರದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ತಾನ್ = ಆ ಬೌದ್ಧರನ್ನು; ಉತ್ಸಾದ್ಯ = ಹೊರಡಿಸಿ; ಆಯಾಂತಂ = (ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ) ಬರುತ್ತಿರುವಂಥಾ; ನಿಜಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ; ಅನುಜಂ = ತಮ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನನ್ನು; ದುಷ್ಟ ದೇಶೇ = ಕೆಟ್ಟದಾದ (ಮ್ಲೇಚ್ಛರ) ದೇಶದಲ್ಲಿ; ಚಿರ, ಅವಾಸಾತ್ = ಬಹುಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿ, ವಾಸ ಮಾಡೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ದೋಷ, ಶಂಕಯಾ = (ದುಸ್ಸಹವಾಸದಿಂದ ಜಾತಿಭ್ರಂಶ ರೂಪವಾದ) ದೋಷದ, ಸಂದೇಹದಿಂದ; ನಾಗ್ರಹೀತ್ = (ಭೋಜನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಪರಿಗ್ರಹಿಸ ಲಿಲ್ಲ. ॥ 27 ॥

तत इति ॥ ततः अग्रजेन बहिष्करणानन्तरं, स नारायणभट्टः, सौगतमतं बौद्धसिद्धान्तं, किञ्चिद्वेषत् पुनः, उदग्रहीत् आलम्ब्य प्रवर्तितवान् । ततः बौद्धमतप्रवर्तने नारायणभट्टस्य प्रवृत्यनन्तरं, अतिशङ्कितः पुरा भट्टादत्यन्तभीतः, बक्कस्वामी तन्नामको बौद्धाचार्यः द्वीपात् स्वाध्युषितादद्वीपान्तरात्, आजगाम आगतः । गम्लृगतौ – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ २८ ॥

ततस्स सौगतमतं पुनः किञ्चिदुदग्रहीत् ।
बक्कस्वामी ततो द्वीपादाजगामातिशङ्कितः ॥ २८ ॥

ತತಃ = ಅಣ್ಣನಿಂದ ತಾನೂ ಬಹಿಷ್ಕೃತನಾದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸಃ = ಆ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನು; ಸೌಗತಮತಂ = ಬೌದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ; ಪುನಃ = ಮತ್ತು; ಉದಗ್ರಹೀತ್ = ಪ್ರವರ್ತನ ಮಾಡಿದನು; । ತತಃ = ಬೌದ್ಧಮತಪ್ರವರ್ತನದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ; ಅತಿಶಂಕಿತಃ = (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟನ ದೆಸೆಯಿಂದ) ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಭಯಪಟ್ಟವನಾಗಿದಂಥಾ; ಬಕ್ಕಸ್ವಾಮೀ = ಬಕ್ಕಸ್ವಾಮಿನಾಮಕನಾದ ಬೌದ್ಧಾಚಾರ್ಯನು; ದ್ವೀಪಾತ್ = (ತಾನು ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ದ್ವೀಪಾಂತರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಆಜಗಾಮ = ಬಂದನು. ॥ 28 ॥

कुमार इति ॥ कुमारो भट्टकुमारः, शिष्यकैः शिष्यैः, स्वस्य मृतिं मरणं, लोके, ख्यापयामास प्रकटीकृतवान् । ख्याप्रकथने - धा. णिजन्तः कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. ।

नारायणस्तु, तत्स्वाग्रजस्य भट्टस्य मरणं, श्रुत्वा, शोकात्, पावकं वह्निं, आविशत् प्रविष्टवान् विशप्रवेशने - धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ।। भट्टस्वानुजेन बौद्धमत-समर्थने चिकीर्षिते सति तस्य निराकर्तुमशक्यतां विज्ञाय क्वचिन्निलीनस्सन् स्वमृतिवार्तां मिथ्याभूतामेव प्रख्यापितवान् तदा विज्ञाय नारायणः मृतोऽभूदिति भावः ।। २९ ।।

कुमारस्स्वमृतिं लोके ख्यापयामास शिष्यकैः ।
नारायणस्तु तच्छ्रुत्वा शोकात्पावकमाविशत् ।। २९ ।।

ಕುಮಾರಃ = ಕುಮಾರಭಟ್ಟನು; ಶಿಷ್ಯಕೈಃ = (ತನ್ನ) ಶಿಷ್ಯಜನರಿಂದ; ಸ್ವ, ಮೃತಿಂ = ತನ್ನ ಮರಣವನ್ನು; ಲೋಕೆ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ; ಖ್ಯಾಪಯಾಮಾಸ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಮಾಡಿಸಿದನು. । (ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟನು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಮತನಿರಾಕರಣವು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂತ, ತಾನೊಂದು ಕಡೆ ಅಡಗಿದ್ದು ಅನೃತವಾಗಿಯೇ ತನ್ನ ಮರಣ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಚುರ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂತ ಭಾವ.) ನಾರಾಯಣಸ್ತು = ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನಾದರೋ; ತತ್ = ಆ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು (ತನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮರಣ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು) ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ; ಶೋಕಾತ್ = ಶೋಕದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಪಾವಕಂ = ಬೆಂಕಿಯನ್ನು; ಆವಿಶತ್ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದನು. ॥ 29 ॥

आपणेष्विति ।। ततः नारायणभट्टमरणानन्तरं, बक्कस्सौगतं मतं बौद्धसिद्धान्तं, लिङ्गान्तरस्य आस्तिकवेषस्य धरैः धारकैः, केरळे तन्नाम्नि देशे जन्म येषांतैः, जनैः प्राचीनसौगतैः तद्वारेत्यर्थः, आपणेषु पण्यवीथिषु, प्रावर्तयत प्रवर्तितवान् । वृतु वर्तने – धा. णिजन्तः. कर्तरि. लङ्. आत्मा. प्र. ए. ।। ३० ।।

आपणेषु ततो बक्कः प्रावर्तयत सौगतम् ।
मतं लिङ्गान्तधरैर्जनैः केरळजन्मभिः ।। ३० ।।

ತತಃ = ಆ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಬಕ್ಕಃ = ಬಕ್ಕಸ್ವಾಮಿಯು; ಸೌಗತಂ = ಬೌದ್ಧಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಮತಂ = ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು; ಲಿಂಗಾಂತರ,ಧರೈಃ = ಮತ್ತೊಂದು ವೇಷಕ್ಕೆ (ಅಂದರೇ – ಆಸ್ತಿಕವೇಷಕ್ಕೆ), ಧಾರಕರಾದ; ಕೇರಳ, ಜನ್ಮಭಿಃ = ಕೇರಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳಂಥಾ; ಜನೈಃ = ಪ್ರಾಚೀನ ಬೌದ್ಧಜನರಿಂದ; ಆಪಣೆಷು = ಅಂಗಡಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ; ಪ್ರಾವರ್ತಯತ = ಪ್ರವರ್ತನ ಮಾಡಿಸಿದನು. ॥ 30 ॥

गौडपाद इति ।। ततो बकस्य बौद्धमतप्रवर्तनप्रारम्भानन्तरं, गौडपादस्तन्तामकास्तिकः, प्रवयाः वृद्धस्सन्, न्यासं सन्यासाश्रमं, इयेष वाञ्छितवात् । इषु इच्छायां – धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. । तदा तस्मिन्काले, बको बौद्धाचार्यः, तत् गौडपादाभीष्टं, श्रुत्वा, यतिरूपेण सन्यासिवेषेण, तं गौडदं, गत्वा, अब्रवीदुक्तवान् ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ।। ३१ ।।

गौडपादस्ततो न्यासमियेष प्रवयास्तदा ।
तच्छ्रुत्वा यतिरूपेण बको गत्वा तमब्रवीत् ।। ३१ ।।

ತತಃ = ಬಕ್ಕನು ಬೌದ್ಧಮತಪ್ರವರ್ತನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ; ಗೌಡಪಾದಃ = ಗೌಡಪಾದನೆಂತೆಂಬುವ ಆಸ್ತಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು; ಪ್ರವಯಾಃ (ಸನ್) = ವೃದ್ಧನಾಗಿ; ನ್ಯಾಸಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು; ಇಯೇಷ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದನು. । ತದಾ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ; ಬಕ್ಕಃ = ಬಕ್ಕಸ್ವಾಮಿಯು; ತತ್ = ಆ ಗೌಡಪಾದಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ, ಯತಿ, ರೂಪೇಣ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ, ವೇಷದಿಂದ; ತಂ = ಆ ಗೌಡಪಾದನನ್ನು; ಗತ್ವಾ = ಹೊಂದಿ; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತಾಡಿನು. ।। 31 ।।

वचनप्रकारमाह – सनत्कुमारेति ।। भगवान्पूज्यः, सनत्कुमारस्तन्नामको ब्रह्मपुत्रः मां, तव, मोक्षे लक्षणया तत्साधनीभूतोपासनादौ प्रवर्तनायैव, प्रेषयामास । इषुगतौ - धा. णिजन्तः कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. तव, द्वैते जीवब्रह्मभेदे भावेन अभिप्रायेण द्वैतोपासनयेत्यर्थः, किं फलं न किमपि फलमित्यर्थः । सन्यासाश्रममिच्छतस्सोहमित्युपासनायाः मुख्यतया जीवब्रह्मणोर्भेदभावना त्याज्येति भावः ।। ३२ ।।

सनत्कुमारो भगवान् प्रेषयामास मां तव ।
मोक्षप्रवर्तनायैव द्वैतभावेन किं फलम् ।। ३२ ।।

ಮಾತಿನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಭಗವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯರಾದ; ಸನತ್ಕುಮಾರಃ = (ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರರಾದ) ಸನತ್ಕುಮಾರರು. ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು; ತವ = ನಿನಗೇ; ಮೋಕ್ಷ, ಪ್ರವರ್ತನಾಯೈವ = (ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ), ಪ್ರವರ್ತನ ಮಾಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ; ಪ್ರೇಷಯಾಮಾಸ = ಕಳುಹಿಸಿದರು. । ತವ = ನಿನಗೆ; ದ್ವೈತ, ಭಾವೇನ = (ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ) ಭೇದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ; ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ; ಕಿಂ ಫಲಂ = ಏನು

ಫಲವು. । ತಾ - ಸಂನ್ಯಾಸ ವೇಷಿಯಾದ ನಿನಗೆ ಸೋಽಹಂ, ಎಂತ ಉಪಾಸನೆಯು ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಕಾರಣ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂತ ಭಾವ. ॥ 32 ॥

इतीति ॥ गौडपादस्तु, इत्येवं, उक्तो बक्केनोक्तस्सन्, सम्भ्रमेण हर्षेण, तं बक्कं ननाम वन्दितवान् ॥ णमुप्रह्वत्वे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ विप्रो ब्राह्मणो गौडपादः, बक्कतः बक्कात्, तुर्याश्रमं सन्यासं, प्राप्य, तत्त्वं अद्वैतरूपं, शुश्राव श्रुतवान् । श्रु-श्रवणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ ३३ ॥

इत्युक्तो गौडपास्तु सम्भ्रमेण ननाम तं ।
विप्रस्तुर्याश्रमं प्राप्य तत्वं शुश्राव बक्कतः ॥ ३३ ॥

ಗೌಡಪಾದಸ್ತು = ಗೌಡಪಾದನಾದರೋ; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಉಕ್ತಃ (ಸನ್) = (ಬಕ್ಕನಿಂದ) ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ; ಸಂಭ್ರಮೇಣ = ಸಂತೋಷದಿಂದ; ತಂ = ಆ ಬಕ್ಕನನ್ನು; ನನಾಮ = ವಂದಿಸಿದನು. । ವಿಪ್ರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಗೌಡಪಾದನು; ಬಕ್ಕತಃ = ಬಕ್ಕಸ್ವಾಮಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ; ತುರ್ಯಾಶ್ರಮಂ = ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು (ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು) ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ತತ್ವಂ = (ಅದ್ವೈತರೂಪವಾದ) ತತ್ವವನ್ನು; ಶುಶ್ರಾವ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದನು. ॥ 33 ॥

परिणामवादिनो विवर्तवादिनश्चेति वादिनो द्विविधाः । उपादानसमसत्ताकरूपान्तरापत्तिः परिणामः, यथा मृदो घटाद्याकारापत्तिः । अतद्वति कल्पितातात्त्विकरूपारोपो विवर्तः, यथा शक्ताविदं रजतमित्यादि ॥ तत्र बक्को विवर्तवादी गौडपादमुपदिशति — तदिति । अयं प्रत्यक्षसिद्धः, प्रपञ्चो वियदादिरूपः, तद्विवर्तः तस्मिन् अधिष्ठानभूते शून्यादौ विवर्तः आरोपितः । ननु कुतः प्रपञ्चस्यारोपितत्वमित्यत आह - बोध्यत इति । ज्ञानसम्पदि शून्याद्वैतादिसाक्षात्कारपरिपाके सति बाध्यते निवर्तते । ज्ञानबाध्यत्वादारोपितत्वमित्यर्थः । ज्ञानसम्पदा तत्पूर्वभाविप्रपञ्चस्य नाशे प्रपञ्च नाशकज्ञानस्य कथं नाश इत्यत आह – ज्ञाने चेति प्रपञ्चनाशकज्ञानं च, तप्तलोहमाप्तं यज्ज लं तन्यायेन तद्वदित्यर्थः । शाम्यति स्वयमेव विनश्यति ॥ ३४ ॥

तद्विवर्तः प्रपञ्चोऽयं बाध्यते ज्ञानसम्पदि ।
ज्ञानञ्च तप्तलोहाप्तजलन्यायेन शाम्यति ॥ ३४ ॥

ಬಕ್ಕನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ತತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. – ಅಯಂ = ಈ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ); ಪ್ರಪಂಚಃ = ವಿಯದಾದಿ ಪ್ರಪಂಚವು ತತ್, ವಿವರ್ತಃ = (ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಭೂತವಾದ) ಶೂನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದವು. । ಜ್ಞಾನ, ಸಂಪದಿ (ಸತ್ಯಾಂ) = ಅದ್ವೈತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ, ಪರಿಪಾಕವುಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ಬಾಧ್ಯತೆ = ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. । ಜ್ಞಾನಂ ಚ = (ಪ್ರಪಂಚ ನಾಶಕವಾದ) ಅದ್ವೈತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದರೆ ತಪ್ತ, ಲೋಹ, ಆಪ್ತ, ಜಲ, ನ್ಯಾಯೇನ = (ಅಗ್ನಿಯಿಂದ) ತಪಿಸಿದ, ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು, ಹೊಂದಿದ, ನೀರಿನ, ರೀತಿಯಿಂದ; (ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೆಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ನೀರಿನಂತೆ ಯಂತ ಭಾವ.) ಶಾಮ್ಯತಿ = (ತಾನಾಗಿ) ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. । ತಾ = ಅದ್ವೈತಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಜಗತ್ತು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಜ್ಞಾನವು ಕಾದ ಹೆಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ನೀರಿನಂತೆ ತಾನಾಗಿ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆಂತ ಭಾವ ॥

यथेति। बाधश्चरमज्ञानप्रयुक्तो विनाश उपलक्षणं कदाचिद्विद्यमानं सदेव पारमार्थिकाद्व्यावर्तकं यस्य तत्तथोक्तं, ज्ञाननिवर्त्यत्वात्पारमार्थिकविलक्षणतया प्रतीयमानमिति भावः ॥ एतत्प्रत्यक्षसिद्धं, सर्वं विश्वं, यथा एव दृश्यत्वादिना प्रकरेण, प्रत्याययति ज्ञापयति, प्रमाणजातमिति शेषः। इण् गतौ – धा. णिजन्तः सक. कर्तरि लट्. पर. प्र. ए. ॥ ततो विश्वस्मिन् भासमानात्प्रकारात्, अन्यथा अन्येन प्रकारेण दृश्यत्वादिधर्मविधुरतया वर्तमानं, तत्वं पारमार्थिकं वस्तु, त्वमसि 'ततः' इत्यावृत्तिः ॥ ततः तव पारमार्थिकवस्त्वभिन्नत्वाद्धेतोः, त्वं, सोहं स निर्विशेषात्मा अहं तदभिन्नोऽहमित्यर्थः, इत्येवं, ऊहमुपासनां तद्विषयत्वमिति यावत्, अर्हसि. अर्ह पूजायां योग्यत्वे च – धा. सक. कर्तरि लट्. पर. म. ए.। सोहमित्युपसनां कुर्विति भावः ॥ ३५ ॥

यथा प्रत्यायत्येतत्सर्वं बाधोपलक्षणम्।
ततस्त्वमन्यथातत्वं सोऽहमित्यूहमर्हसि ॥ ३५ ॥

ಬಾಧ, ಉಪಲಕ್ಷಣಂ = (ಚರಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಜನಿತವಾದ) ವಿನಾಶವೇ, ಕದಾಚಿದ್ವಿದ್ಯಮಾನವಾಗಿ (ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವಸ್ತುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ) ವ್ಯಾವರ್ತಕವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; (ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವರ್ತಿಸುವಕಾರಣ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿರುವುದೆಂತ ಭಾವ) ಏತತ್ = ಈ (ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾದ). ಸರ್ವಂ = ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು; ಯಥಾ = ಯಾವ (ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ) ಪ್ರಕಾರದಿಂದ; (ಪ್ರಮಾಣ ಜಾತಂ = ಪ್ರಮಾಣ ಸಮೂಹವು.) ಪ್ರತ್ಯಾಯಯತಿ

= ತಿಳಿಯಮಾಡುತ್ತದೋ। ತತಃ = ಆ (ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತೋರುವ) ಪ್ರಕಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅನ್ಯಥಾ = ಬೇರೆಯಾದ (ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮರಹಿತತ್ವಾದಿ) ಪ್ರಕಾರದಿಂದ (ವರ್ತಮಾನಂ = ಇರುವಂಥಾ.) ತತ್ತ್ವಂ = ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವಸ್ತುವು; ತ್ವಂ = ನೀನು; ಅಸಿ = ಆಗಿದ್ದಿ। ತತಃ = ಆ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ತ್ವಂ = ನೀನು; ಸಃ = ಆ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾತ್ಮನೆ; ಅಹಂ = ನಾನು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಊಹಂ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು (ಉಪಾಸನಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು) ಅರ್ಹಸಿ = (ಮಾಡಲು) ತಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಿ ॥ ತಾ – 'ಸೋಽಹಂ' ಎಂತ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಾವ. ॥ 35 ॥

इतीति ॥ द्विजो गौडपादः, इत्येवं, बक्केन उदितं प्रतिपादितं, तत्वं, सुचिरं बहुकालं आमरणमित्यर्थः विचार्य तदुदाहृतप्रमाणसहकारेण मननं कृत्वा, सर्वस्य वस्तुनः अभावं त्रैकालिकाभावं अपारमार्थिकत्वमित्यर्थः, निर्विशेषं सकलधर्मविधुरं परतत्वं च, विना, अन्यत् जगत्सत्यत्वब्रह्मगुणपूर्णत्वादिकं, नावैक्षत न ज्ञातवान् ॥ ईक्ष दर्शने – धा. सक. कर्तरि. लङ्. आ. प्र. ए. ॥ ३६ ॥

इति बक्कोदितं तत्वं विचार्य सुचिरं द्विजः ।
सर्वाभावं निर्विशेषं विना नान्यदवैक्षत ॥ ३६ ॥

ದ್ವಿಜಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಗೌಡಪಾದನು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಬಕ್ಕ, ಉದಿತಂ = ಬಕ್ಕಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ; ತತ್ತ್ವಂ = ತತ್ತ್ವವನ್ನು; ಸುಚಿರಂ = ಬಹುಕಾಲ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ; (ಮರಣ ಪರ್ಯಂತವೆಂತ ಭಾವ.) ವಿಚಾರ್ಯ = ಬೌದ್ಧಾಂಗೀಕೃತ ಪ್ರಮಾಣ ಸಹಾಯದಿಂದ) ಮನನಮಾಡಿ; ಸರ್ವ, ಅಭಾವಂ = ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚದ, ತ್ರೈಕಾಲಿಕಾಭಾವವನ್ನು; (ಅಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವವನ್ನು); ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ = ಸಕಲ ಧರ್ಮ ರಹಿತವಾದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವಸ್ತುವನ್ನು; ವಿನಾ = ಹೊರ್ತಾಗಿ; ಅನ್ಯತ್ = ಮತ್ತೊಂದನ್ನು (ಅಂದರೆ – ಜಗತ್ಸತ್ಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು); ನಾವೈಕ್ಷತ = ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ॥ 36 ॥

गोविन्द इति ॥ गोविन्दः पञ्चमसर्गे दारापुत्रादीन् विसृज्य पर्यटनकारितयाऽभिहितो भट्टकुमारपितामहः, तं गौडपादं, समासाद्य प्राप्य, ततो गौडपादात्, सन्यासं यत्याश्रमं, आचरत् गृहीतवान्। चरगतिभक्षणयोः – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए.। सम्प्रदायात् बक्कादिदुष्टपरम्परोपदेशवशात् आगतं, तत्वं

सर्वाभावादिरूपं, श्रुत्वा, यथार्थधीः तस्मिन्नुपदेशे अर्थानुसारित्वबुद्धियुक्तस्सन्, अयं सदुपदेश इति बुद्धिमान् सन् इति भावः । उपास्त अद्वैतं ध्यायन्नास्त. आस उपवेशने – धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म प्र. ए. । उपोपस्पृष्टत्वात्सर्कमकत्वम् ॥ ३७ ॥

गोविन्दस्तं समासाद्य ततस्सन्यासमाचरत् ।
सम्प्रदायागतं तत्वं श्रुत्वोपास्त यथार्थधीः ॥ ३७ ॥

ಗೋವಿಂದಃ = ಗೋವಿಂದ ಭಟ್ಟನು; ತಂ = ಆ ಗೌಡಪಾದನನ್ನು; ಸಮಾಸಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ತತಃ = ಆ ಗೌಡಪಾದನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಸನ್ಯಾಸಂ = ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು; ಆಚರತ್ = ಗ್ರಹಿಸಿದನು । ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಆಗತಂ = (ಬಕ್ಕಾದಿ ದುರ್ಜನರ) ಉಪದೇಶ ಪಾರಂಪರ್ಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಬಂದಂತಹ; ತತ್ವಂ = (ಸರ್ವಾಭಾವಾದಿರೂಪವಾದ) ತತ್ವವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಶ್ರವಣಮಾಡಿ; ಯಥಾರ್ಥ, ಧೀಃ (ಸನ್) = (ಆ ಉಪದೇಶವು) ಯಥಾರ್ಥವೆಂತ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ; ಉಪಾಸ್ತ = (ಅದ್ವೈತವನ್ನು) ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದನು. ॥ 37 ॥

गोविन्देति ॥ भोः सङ्कर, त्वं, साधुं, अस्मत्संप्रदायप्रवर्तनकुशलं, गोविन्द इति स्वामी यतिपतिस्तं, गुरुमुपदेशकं, समुपेहि अङ्गीकुरु । गोविन्दस्वामिनश्शिष्या भवेति भावः ॥ इण्गतौ – धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ए. । उपोपसृष्टत्वादस्याङ्गीकारार्थत्वम् । ततो गोविन्दभट्टात्, दण्डादिकं यत्याश्रमोपयुक्तमखिलं, प्राप्य, यत्याश्रमं गृहीत्वेत्यर्थः, त्वं, उत्तमं अस्मदिष्टतया श्रेष्टं, तत्वमद्वैतरूपं, श्रुणु । श्रुश्रवणे - धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ए. ॥ ३८ ॥

गोविन्दस्वामिनं साधुं त्वं गुरुं समुपेहि भोः ।
ततो दण्डादिकं प्राप्य श्रुणु त्वं तत्वमुत्तमम् ॥ ३८ ॥

ಭೋಃ (ಸಂಕರ) = ಎಲೈ ಸಂಕರನೆ; ತ್ವಂ = ನೀನು; ಸಾಧುಂ = (ನಮ್ಮ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತನ ಮಾಡೋಣದರಲ್ಲಿ) ಕುಶಲನಾದ; ಗೋವಿಂದ, ಸ್ವಾಮಿನಂ = ಗೋವಿಂದನೆಂತೆಂಬುವ; ಯತಿಪತಿಯನ್ನು; ಗುರುಂ = ಗುರುವನ್ನಾಗಿ; ಸಮುಪೇಹಿ = ಅಂಗೀಕರಿಸು; । ತತಃ = ಆ ಗೋವಿಂದಸ್ವಾಮಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ; ದಂಡ, ಆದಿಕಂ = ದಂಡವು; ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನು; ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಟವಾದ; ತತ್ವಂ = (ಅದ್ವೈತ ರೂಪವಾದ) ತತ್ವವನ್ನು; ಶ್ರುಣು = ಶ್ರವಣ ಮಾಡು. ॥ 38 ॥

मन इति ।। वयं सर्वे दैत्याः, सर्वेषामास्तिकानां, मनः, प्रविश्य, त्वां, रोचयामहे प्रीतिविषयं कुर्मः ।। त्वयि तेषां रुचिमुत्पादयिष्याम इति भावः । रुचिर् अभिप्रीतौ – धा. णिजन्तः कर्तरि लट्. आत्म. उ. ब. ।। विष्णोः गुणान् विदूषय, प्रमाणाभासैरिति शेषः । दुष वैकृत्ये धा. णिजन्त. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ए. ।। इत्येवं, उक्त्वा, असुराः दैत्याः, ययुः स्वस्थानमिति शेषः ।। ३९ ।।

मनः प्रविश्य सर्वेषां त्वां वयं रोचयामहे ।
विष्णोर्विदूषय गुणानित्युक्त्वा ययुरासुराः ।। ३९ ।।

ವಯಂ = ನಾವು (ದೈತ್ಯರೆಲ್ಲರೂನು, ಎಂತ ಭಾವ). ಸರ್ವೇಷಾಂ = (ಆಸ್ತಿಕರಾದ) ಸಮಸ್ತ ಜನರ; ಮನಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನು; ಪ್ರವಿಶ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ; ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನು; ರೋಚಯಾಮಹೇ = (ಆ ಜನರಿಗೆ) ಪ್ರೀತಿವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ॥ (ತ್ವಂ = ನೀನು) ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯ; ಗುಣಾನ್ = ಗುಣಗಳನ್ನು, ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸೈಃ = (ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸ ಗಳಿಂದ) ವಿದೂಷಯ = ದೂಷಿಸು. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ; ಅಸುರಾಃ = ದೈತ್ಯರು. (ಸ್ವಸ್ಥಾನಂ = ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು) ಯಯುಃ = ಸೇರಿಸಿದರು. ॥ 39 ॥

वटुरिति ।। शठः खलः, वटुर्ब्रह्मचारी, सः सङ्करः, क्वचित्, गोविन्दस्वामिनं, प्रेक्षत दृष्टवान् । ईक्ष दर्शने – धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ए. । अहं, भवतः, शिष्यः, भूयासम् ।। त्वच्छिष्यत्वमहमाशास इति भावः ।। मे मम, त्वादृशस्त्वत्समः, अन्यस्त्वद्भिन्नः, गुरुः, नास्ति ।। ४० ।।

वटुश्शठस्स गोविन्दस्वामिनं प्रेक्षत क्वचित् ।
भूयासं भवतश्शिष्यो न मेऽन्यस्त्वादृशो गुरुः ।। ४० ।।

ಶಠಃ = ಖಲನಾದ; ವಟುಃ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ಕ್ವಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ; ಗೋವಿಂದ ಸ್ವಾಮಿನಂ = ಗೋವಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು; ಪ್ರೇಕ್ಷತ = ಕಂಡನು; । ಆಗ ಸಂಕರನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಹಂ = ನಾನು) ಭವತಃ = ನಿನಗೆ; ಶಿಷ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯನು; ಭೂಯಾಸಂ = ಆಗುವೆನು; ಮೇ = ನನಗೆ; ತ್ವಾದೃಶಃ = ನಿನ್ನಂಥವನಾದ; ಅನ್ಯಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾದ; ಗುರುಃ = ಗುರುವು; ನ = ಇಲ್ಲ. ॥ 40 ॥

इतीति ।। इति एवं, ऊचिवांसं उक्तवन्तं, तं सङ्करं, सः गोविन्दः, द्रुतं शीघ्रं, पर्यग्रहीत् =शिष्यत्वेनाङ्गीकृतवान् । ग्रह उपादान – धा. सक. कर्तरि लुङ्. पर. प्र. ए. ।। इतः परं सार्धश्लोकेन गोविन्दं प्रति सङ्करवचनं - वयं त्वमहमस्मदनुयायिनश्चेत्येकशेषः, शून्यवादित्वं शून्यं वस्त्विति वदन्तीति शून्यवादिनस्तेषां भावं, प्रच्छाद्य, वेदेभ्योन्तो निर्णय एषामस्तीति वेदान्तिनः, वेदान्तिन इति व्यपदेशतः कपटात् ।। ४१ ।।

इत्यूचिवांसं गोविन्दः स तं पर्यग्रहीद्द्रुतम् ।
प्रच्छाद्य शून्यवादित्वं वेदान्तिव्यपदेशतः ॥ ४१ ॥

ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಊಚಿವಾಂಸಂ = ಮಾತನಾಡಿದಂಥಾ; ತಂ = ಆ ಸಂಕರನನ್ನು; ಸಃ = ಆ ಗೋವಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯು; ದ್ರುತಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ಪರ್ಯಗ್ರಹೀತ್ = ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದನು. । ಆಗ ಸಂಕರನು ಮಾತಾಡುತ್ತಾನೆ. ವಯಂ = ನಾವುಗಳು; ಶೂನ್ಯವಾದಿತ್ವಂ = ಶೂನ್ಯವಾದಿತ್ವವನ್ನು; ಪ್ರಚ್ಛಾದ್ಯ = ಆಚ್ಛಾದನೆಮಾಡಿ ವೇದಾಂತಿ; ವ್ಯಪದೇಶತಃ = ವೇದಾಂತಿಗಳೆಂಬುವ, ಕಪಟದ ದೆಸೆಯಿಂದ ॥ 41 ॥

स्वीयमात्मीयं अस्मत्साधयिषितमित्यर्थः, मतं बौद्धसिद्धान्तं, वर्तयामः, प्रवर्तयामः ।। वृतुवर्तने - धा. णिजन्तः, कर्तरि लङ्. पर. उ. ब. । अन्यथा वेदान्तिव्यपदेशानभ्युपगमे, जनाः, नः, गर्हयन्ति निन्दन्ति । गर्ह कुत्सायां - धा. सक. कर्तरि लट्. पर. प्र. ब. ।। तदर्थं स्वसम्मतबौद्धमतप्रवर्तनार्थं, ब्रह्मदत्तात्तन्नामकात्रिदण्डि सन्यासिनः सूत्राणां ब्रह्मसूत्राणां हृदयं भावं, अहं श्रुणोमि । श्रु श्रवणे - धा. सक. कर्तरि लट्. पर. उ. ए. ।। ४२ ।।

वर्तयामो मतं स्वीयमन्यथा गर्हयन्ति नः ।
तदर्थं सूत्रहृदयं ब्रह्मदत्ताच्छृणोम्यहम् ॥ ४२ ॥

ಸ್ವೀಯಂ = ಸಕೀಯವಾದ; ಮತಂ = ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು; ವರ್ತಯಾಮಃ = ಪ್ರವರ್ತನೆ ಮಾಡಿಸುವೆವು. । ಅನ್ಯಥಾ = ಹಾಗಾಗದಿದ್ದರೆ (ವೇದಾಂತಿ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಜನಾಃ = ಜನರು; ನಃ = ನಮ್ಮಗಳನ್ನು; ಗರ್ಹಯಂತಿ = (ವೇದಬಾಹ್ಯರೆಂತ) ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. । ತದರ್ಥಂ = ಸ್ವಮತ ಪ್ರವರ್ತನಾರ್ಥವಾಗಿ; ಅಹಂ = ನಾನು; ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತಾತ್ =

(ತ್ರಿದಂಡಿಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ) ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಸೂತ್ರ, ಹೃದಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ, ಭಾವವನ್ನು ಶೃಣೋಮಿ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ॥ 42 ॥

इतीति ॥ माया कपटमस्तीति मायी सङ्करः, इत्येवं, गोविन्दं, आभाष्य सम्बोध्याभिधाय, प्रभाकरः कुमारभट्टश्चेत्येताभ्यां, साकं सह, भास्करेण तन्नामकपण्डितेन संयुतस्सन्, सिद्धान्तिनं ब्रह्मदत्तं प्रति, ययौ। या प्रापणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ ४३ ॥

इति गोविन्दमाभाष्य मायी सिद्धान्तिनं ययौ।
प्रभाकरकुमाराभ्यां साकं भास्करसंयुतः ॥ ४३ ॥

ಮಾಯೀ = ಕಪಟಿಯಾದ ಸಂಕರನು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಗೋವಿಂದಂ = ಗೋವಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು; ಆಭಾಷ್ಯ = ಸಂಬೋಧಿಸಿ; ಮಾತನಾಡಿ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಕುಮಾರಾಭ್ಯಾಂ = ಪ್ರಭಾಕರನು; ಭಟ್ಟಕುಮಾರನು – ಇವರುಗಳಿಂದ; ಸಾಕಂ – ಕೂಡಿ, ಭಾಸ್ಕರ, ಸಂಯುತಃ (ಸನ್) = ಭಾಸ್ಕರನಿಂದ, ಯುಕ್ತನಾಗಿ; ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಂ (ಪ್ರತಿ) = ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನನ್ನು ಕುರಿತು; ಯಯೌ = ಹೋದನು ॥ 43 ॥

शुश्रावेति ॥ सः प्रभाकरादिसहितस्सङ्करः, त्रयो दण्डो अस्य सन्तीति त्रिदण्डी तस्मात् त्रिदण्डिनः ब्रह्मदत्तात् सूत्राणां ब्रह्मसूत्राणां, भावमाशयं, शुश्राव श्रुतवान्। श्रुश्रवणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ निपुणाः कुशलाः, ते सहाध्यायिनः, सर्वे शिष्याः सङ्करादयः, मिथः परस्परं, विभिन्नाः विभिन्नविषयका मतयो येषान्ते तथा विधाः, अभवन्निति शेषः ॥ "शिष्यस्ते प्रययुस्सर्वे" इति पाठे तु क्रियापदमस्त्येव। एकस्माद्गुरोरधीतवन्तोऽपि, ते सत्योपाधिकृतस्सत्योभेदः मिथ्योपाधिकृतो मिथ्या भेद इत्यादिरूपेण विमतियुता बभूवुरिति भावः ॥ ४४ ॥

शुश्राव सूत्रभावं स ब्रह्मदत्तात्रिदण्डिनः।
शिष्यास्ते निपुणास्सर्वे विभिन्नमतयो मिथः ॥ ४४ ॥

ಸಃ = (ಪ್ರಭಾಕರಾದಿ ಸಹಿತನಾದ) ಆ ಸಂಕರನು; ತ್ರಿದಂಡಿನಃ = ಮೂರು

ದಂಡಗಳುವುಳ್ಳವನಾದ; ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತಾತ್ = ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಸೂತ್ರ, ಭಾವಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ, ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಶುಶ್ರಾವ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದನು. । ನಿಪುಣಾಃ = ಕುಶಲರಾದ; ತೇ = ಆ (ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಗಳಾದ); ಸರ್ವೇ = ಸಮಸ್ತರಾದ; ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರಾದ ಸಂಕರಾದಿಗಳು; ಮಿಥಃ = ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ, ವಿಭಿನ್ನಮತಯಃ = ಭಿನ್ನವಿಷಯಕಗಳಾದ; ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳವರು (ಅಭವನ್ = ಆದರು) ॥ ತಾ - ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನ ಶಿಷ್ಯರಾದರೂನು ಸರ್ವರೂನು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾದರೆಂತ ಭಾವ. ॥ 44 ॥

भाट्टमिति ॥ भाट्टं भट्टसंबन्धिमीमांसाशास्त्रं, शिष्येषु प्रवर्तनशक्तियुक्तेषु, विन्यस्य निधाय, स्वशास्त्रप्रवर्तनाय शिष्यानाज्ञाप्येति भावः । भट्टः कुमारः, दैवं स्वोपास्यदेवतां, असेवत मृतोऽभूदिति भावः ॥ षेवृ सेवने – धा. सक. कर्तरि. लङ्. आत्म. प्र. ए. । भारवेस्तन्नामककवेः, अनुजः, शठः खलः, गुरुः प्रभाकरः, प्राभाकरं प्रभाकर-सम्बन्धिशास्त्रं, तेने विस्तारयामास । तनुविस्तारे – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ४५ ॥

भाट्टं शिष्येषु विन्यस्य भट्टो दैवमसेवत ।
गुरुः प्राभाकरं तेने भारवेरनुजश्शठः ॥ ४५ ॥

ಭಾಟ್ಟಂ = ಭಟ್ಟಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಶಿಷ್ಯೇಷು = ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ; ವಿನ್ಯಸ್ಯ = ಇಟ್ಟು (ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಚುರ ಪಡಿಸುವ ವಿಶಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿ ಎಂತ ಭಾವ) ಭಟ್ಟಃ = ಭಟ್ಟ ಕುಮಾರನು; ದೈವಂ = (ಸ್ವೋಪಾಸ್ಯವಾದ) ದೇವತೆಯನ್ನು; ಅಸೇವತ = ಸೇವಿಸಿದನು (ಮೃತನಾದನೆಂತ ಭಾವ) । ಭಾರವೇಃ = ಭಾರವಿ ಕವಿಯ; ಅನುಜಃ = ತಮ್ಮನಾದ; ಶಠಃ = ಖಲನಾದ; ಗುರುಃ = ಪ್ರಭಾಕರನು; ಪ್ರಭಾಕರಂ = ಪ್ರಾಭಾಕರನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ತೇನೆ = ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಡಿದನು. ॥ 45 ॥

सूत्रैरिति ॥ माया कपटमस्यास्तीति मायावी सङ्करः ॥ सू ॥ अस्मायामेधास्रजोविनिरिति विनिः । शून्यं बौद्धाङ्गीकृतं शून्यं, ब्रह्मेति पदेन शब्देन, उक्त्वा, तथा तद्वत्, संवृतिं, सौगतैर्जगत्कारणतयाङ्गीकृतां, अविद्येति अविद्याशब्देन उक्त्वा, सौगतं सुगतसंबन्धि, मतं, सूत्रैर्ब्रह्मसूत्रैः, प्रपञ्चयाञ्चक्रे विस्तारयामास । पचिविस्तारवचने – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ बौद्धमतमेव भङ्ग्यन्तरेण

सिसाधायिषुस्सङ्करः सूत्राणां भाष्यं कुर्वन्, शून्यं ब्रह्मेति, संवृतिमविद्येति चाभ्यधादिति भावः ॥ ४६ ॥

सूत्रैः प्रपञ्चयाञ्चक्रे मायावी सौगतं मतम् ।
शून्यं ब्रह्मपदेनोक्त्वा तथाविद्येति संवृतिम् ॥ ४६ ॥

ಮಾಯಾವೀ = ಕಪಟಿಯಾದ ಸಂಕರನು; ಶೂನ್ಯಂ = (ಬೌದ್ಧಾಂಗಿಕೃತವಾದ) ಶೂನ್ಯವನ್ನು; ಬ್ರಹ್ಮ ಪದೇನ = ಬಹ್ಮಯೆಂತೆಂಬುವ, ಶಬ್ದದಿಂದ; ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ; ತಥಾ = ಹಾಗೆ; ಸಂವೃತಿಂ = (ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂತ ಬೌದ್ಧರಂಗೀಕರಿಸುವ) ಸಂವೃತ್ತಿಯನ್ನು; ಅವಿದ್ಯೇತಿ = ಅವಿದ್ಯವೆಂಬ ಪದದಿಂದ; ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ; ಸೌಗತಂ = ಬುದ್ಧ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಮತಂ = ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು; ಸೂತ್ರೈಃ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದ; ಪ್ರಪಂಚಯಾಂಚಕ್ರೆ = ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಿದನು. । ತಾ – ಸಂಕರನು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕೆಂತ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ, ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪದಿಂದ, ಸಂವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಿದ್ಯಾಪದದಿಂದಲೂ ಹೇಳಿದನೆಂತ ಭಾವ. ॥ 46 ॥

ननु श्रुतिसूत्रादिभिस्सकलगुणपूर्णवस्त्वाभिधायकतया प्रमितस्य ब्रह्मशब्दस्य शून्यस्थाने प्रयोगमात्रेण कथं शून्यसिद्धिरित्यत आह – सत्वादीति ॥ स सङ्करः, शून्यतायै, शून्यत्वसिध्यर्थं, ब्रह्मणः सत्वमादिर्येषां तैर्धर्मैः राहित्यं, जगाद स्वभाष्ये उक्तवान् । ब्रह्मणो विधर्मताङ्गीकाराच्छून्यता सिध्यतीति भावः ॥ कविरिदानीं सङ्करस्य वेदान्तित्वं तद्वादस्य वेदान्तवादत्वञ्च न श्रद्धेयमित्याह - सूत्रमित्यदिना 'कथं वादस्तदन्तकः' इत्यन्तेन ग्रन्थेन ॥ स सङ्करः, सूत्रं उद्धृत्य गृहीत्वा अनूद्येत्यर्थः, स्वीय स्वाभिमतं, सिद्धान्तं बौद्धसिद्धान्तं, उच्चकैःस्पष्टं यथा तथा, उद्गतास्सूत्रेभ्य उत्सूत्राः सूत्रतात्पर्याननुसारिणस्तैस्तथाविधैः, उत्सूत्रमिति पाठे । सिद्धान्तविशेषणमिदम् ॥ ४७ ॥

सत्वादिधर्मराहित्यं शून्यतायै जगाद सः ।
सूत्रमुद्धृत्य सिद्धान्तमुत्सूत्रैस्स्वीयमुच्चकैः ॥ ४७ ॥

ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಶೂನ್ಯತ್ವ ಸಿದ್ಧಿ ಹೇಗಾಯಿತೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. – ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ಶೂನ್ಯತಾಯೈ = ಶೂನ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥವಾಗಿ; (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ =

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಸತ್ವಾದಿ, ಧರ್ಮ, ರಾಹಿತ್ಯಂ = ಸತ್ಯತ್ವವು ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಧರ್ಮಗಳಿಂದ. ರಹಿತತ್ವವನ್ನು; ಜಗಾದ = (ತನ್ನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದನು. । (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರ್ಧರ್ಮಕ ನೆಂದಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂತ ಭಾವ.) ಈಗ ಕವಿಗಳು, ಸಂಕರನು ವೇದಾಂತಿಯೆಂತಲು, ಅವನ ವಾದವು ವೇದಾಂತವಾದವೆಂತಲೂ ವಿಶ್ವಾಸಮಾಡಬಾರದೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ಸೂತ್ರಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು; ಉದ್ಧೃತ್ಯ = ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ; ಸ್ವೀಯಂ = ತನ್ನದಾದ (ಅಂದರೆ ತನಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ) ಸಿದ್ಧಾಂತಂ = ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು; ಉಚ್ಚೈಃ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ; ಉತ್ಸೂತ್ರೈಃ = ಸೂತ್ರಾನುಸಾರಿಗಳಲ್ಲದಂಥಾ ॥ 47 ॥

बहुभिः शब्दैः, आभाष्य प्रतिपाद्य, वेदान्तितां वेदान्तिनो भावं, कथं केन प्रकरेण, इयात्प्राप्नुयात्, न कथमपीत्यर्थः । इण् गतौ - धा. सक. कर्तरि लिङ् पर. प्र. ए. । वेदाः, प्रायो बाहुल्येन, अतत्वावेदकास्तत्वार्थानवबोधकाः, ''द्वासुपर्णा'' इत्यादीनां भेदप्रतिपादकानां ''विश्वं सत्यं'' इत्यादीनां जगत्सत्यताभिधायिनां, ''विष्णोर्नुकं'' इत्यादीनां ब्रह्मगुणपूर्णत्वाभिधायिनां च समस्तानां वेदानामतत्वावेदकत्वं सङ्करसम्मतमिति भावः । केचित् ''सृण्वेव, झर्झरी, हा उ ह्याउ,'' इत्यादयः वेदाः, निरर्थका अभिधेयरहिताः ॥ ४८ ॥

आभाष्य बहुभिश्शब्दैः कथं वेदान्तितामियात् ।
अतत्वावेदकाः प्रायो वेदाः केचिन्निरर्थकाः ॥ ४८ ॥

ಬಹುಭಿಃ = ಅನೇಕಗಳಾದ, ಶಬ್ದೈಃ = ಶಬ್ದಗಳಿಂದ; ಆಭಾಷ್ಯ = ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ; ವೇದಾಂತಿತಾಂ = ವೇದಾಂತಿತ್ವವನ್ನು; ಕಥಂ = ಹೇಗೆ; ಇಯಾತ್ = ಹೊಂದಬಹುದು. (ಹೇಗೂನು ಹೊಂದಲಾರನೆಂತ ಭಾವ.) । ವೇದಾಃ = ವೇದಗಳು; ಪ್ರಾಯಃ = ಬಹುಳವಾಗಿ; ಅತತ್ವಾವೇದಕಾಃ = ಯಥಾರ್ಥಬೋಧಕಗಳಲ್ಲ; (ಜಗತ್ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಜೀವೇಶ ಭೇದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅಯಥಾರ್ಥ ಬೋಧಕಗಳೆಂತ ಸಂಕರನು ಹೇಳಿದಾನೆಂತ ಭಾವ.) ॥ ಕೇಚಿತ್ = (ಝ ಝರ್ಝರೀ, ಹಾ ಉ ಹಾ ಉ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಕೆಲವು ವೇದಗಳು. ನಿರರ್ಥಕಾಃ=ಅರ್ಥರಹಿತಗಳಾದಂಥವುಗಳು. ॥48॥

इतीति ॥ इत्येवं, तेषां वेदानामन्तकः प्रामाण्यादिनाशकः, वादः सङ्कर-सम्बन्धिवाग्व्यवहारः, कथं केन प्रकारेण, वेदानामन्तो निर्णयो यस्मात्स तथोक्तश्चासौ

वादः स्यात्, अयं वादो वेदान्तवादो न भवत्येवेत्यर्थः। अस भुवि - धा. अक. कर्तरि लिङ्. पर. प्र. ए. ॥ सिद्धान्ती ब्रह्मदत्तः, तत्सङ्करकृतं, भाष्यं सूत्रभाष्यं, मनागीषत्, शुश्रुवान् श्रुतवान् कर्णौ श्रोत्रे, प्यधत्त एतद्भाष्यमश्राव्यमिति बोधयितुं आच्छादितवान् ॥ डुधाञ् धारणपोषणयोः - धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ए.। अप्युपसृष्टत्वादाच्छादनार्थत्वम्। "वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः" इत्युक्तेरपेरल्लोपेप्यधत्तेति युक्तम् ॥ ४९ ॥

इति वेदान्तवादस्स्यात्कथं वादस्तदन्तकः।
कर्णौ प्यधत्त सिद्धान्ती भाष्यं तच्छुश्रुवान् मनाक् ॥ ४९ ॥

ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ತತ್, ಅಂತಕಃ = ಆ ವೇದಗಳಿಗೆ ನಾಶಕವಾದ; ವಾದಃ = (ಸಂಕರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ) ವಾದವು; ಕಥಂ = ಹೇಗೆ; ವೇದಾಂತ, ವಾದಃ = ವೇದಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳ, ವಾದವು. ಸ್ಯಾತ್ = ಆದೀತು. (ಈ ವಾದವು ವೇದಾಂತ ವಾದವಾಗುವುದೇ ಯಿಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ.)। ಸಿದ್ಧಾಂತೀ = ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನು; ತತ್ = ಆ (ಸಂಕರಕೃತ ವಾದ) ಭಾಷ್ಯಂ = ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು; ಮನಾಕ್ = ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ; ಶುಶ್ರುವಾನ್ (ಸನ್) = ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ; ಕರ್ಣೌ = ಕಿವಿಗಳನ್ನು; ಪ್ಯಧತ್ತ = (ಈ ಭಾಷ್ಯವು ಅಶ್ರಾವ್ಯವೆಂತ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಆಚ್ಛಾದನ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ॥ 49 ॥

भास्कर इति ॥ भास्करस्तदाख्यपण्डितः, कर्कशैः कठिनैः, तर्कैः दूषणानुमानैः, तत्संकरकृतं, दुर्भाष्यं सूत्राननुसारित्वात्कुत्सितं भाष्यं, अखण्डयत् दूषितवान्। खडि भेदने - धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए.। स्वतः स्वभावादेव, हरिद्विषः विष्णुद्वेषिणः, दुश्शास्त्रादरणे हेतुः स्वतो हरिद्वेषित्वमिति भावः। दैत्याः भुव्युत्पन्ना असुराः, दुश्शास्त्र वेदादिविरुद्धत्वाद्दुष्टं मायावादशास्त्रं, अपठन्। पठ व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ब. ॥ ५० ॥

भास्करःकर्कशैस्तर्कैर्दुर्भाष्यं तदखण्डयत्।
दुश्शास्त्रमपठन् दैत्याः स्वत एव हरिद्विषः ॥ ५० ॥

ಭಾಸ್ಕರಃ = ಭಾಸ್ಕರ ನಾಮಕ ಪಂಡಿತನು; ಕರ್ಕಶೈಃ = ಕಠಿನಗಳಾದ; ತರ್ಕೈಃ =

ದೂಷಣಾನುಮಾನಗಳಿಂದ; ತತ್ = ಆ (ಸಂಕರಕೃತವಾದ) ದುರ್ಭಾಷ್ಯಂ = (ಸೂತ್ರಾನುಸಾರಿಯಲ್ಲದ ಕಾರಣ) ದುಷ್ಟವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು; ಅಖಂಡಯತ್ = ಖಂಡಿಸಿದನು; ಸ್ವತ ಏವ = ಸ್ವಭಾವದ ದೆಸೆಯಿಂದಲೇ; ಹರಿ, ದ್ವಿಷಃ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ; ದೈತ್ಯಾಃ = (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿರುವ) ದೈತ್ಯರು; ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಂ = (ವೇದಾದಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರಣ) ದುಷ್ಟವಾದ ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು; ಅಪಠನ್ = ಪಠನ ಮಾಡಿದರು. ॥ 50 ॥

आस्तिकानामप्येतस्मिंच्छास्त्रे तदनीमादरस्समजनीत्याह - असुरेति। सर्वे आस्तिका अपि, असुराणां दैत्यानामवेशतः मनः प्रवेशात्कारणात् सङ्करस्य, वशमधीनत्वं. गतास्सन्तः, जीवेश्वरयोरद्वैतमभेद इति मतं सिद्धान्तं, आदरात्, उररीचक्रुः अङ्गीकृतवन्तः ॥ ५१ ॥

असुरावेशतस्सर्वे सङ्करस्य वशं गताः ।
जीवेश्वराद्वैतमतमुररीचक्रुरादरात् ॥ ५१ ॥

ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿಕ ಜನರಿಗೂ ಕೂಡ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆದರ ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಸರ್ವೇ = ಸಮಸ್ತರೂನು (ಆಸ್ತಿಕರು ಕೂಡ.) ಅಸುರ, ಆವೇಶತಃ = ಕಲ್ಯಾದಿ ದೈತ್ಯರ, ಆವೇಶದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಶಂಕರಸ್ಯ = ಶಂಕರರಿಗೆ, ವಶಂ = ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು; ಗತಾಃ (ಸಂತಃ) = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ; ಜೀವೇಶ್ವರ, ಅದ್ವೈತ, ಮತಂ = ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ, ಅಭೇದವೆಂತೆಂಬುವ, ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆದರಾತ್ = ವಿಶ್ವಾಸದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಉರರೀಚಕ್ರುಃ = ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ॥ 51 ॥

वशीचिकीर्षुरिति ॥ मायी कपटी, सः सङ्करः निखिलान् समस्तान्, जन्तून्प्राणिनश्च, वशीचिकीर्षुः अवशान् वशवत्सम्पद्यमानान्, कर्तुमिच्छुस्सन्, अपि किञ्च, स्वस्य वर्त्मनो मार्गभूतान्मायावादाद् बाह्यान् बहिर्भूतान् स्ववादमनङ्गीकुर्वत इत्यर्थः, हन्तुं, इच्छन् सन्, शक्तयो भैरव्यादयो देवता एषामिति शाक्तेयाश्चते मन्त्राश्च तान् अभजत् जपादिना सेवितवान्। भजसेवायां – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए.। सा मन्त्रदेवताभूता भैरवी, तस्य सङ्करस्य दौत्यं दूतकर्म, चकार कृतवती। डुकृञ् करणे - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ भैरवी सङ्करस्य वशतामगादिति भावः ॥ दूत्यामिति पाठो युक्त इति भाति ॥ ५२ ॥

वशीचिकीर्षुर्निखिलांश्च जन्तून्
स्ववर्त्मबाह्यनपि हन्तुमिच्छन् ।
शाक्तेयमन्त्रानभजत्स मायी
सा भैरवी तस्य चकार दौत्यम् ॥ ५२ ॥

इति श्रीमत्कविकुलतिलक श्रीमत्त्रिविक्रमपण्डिताचार्य सुत श्रीमन्नारायण-पण्डिताचार्य विरचितायां मणिमञ्जर्यां षष्ठः सर्गः ॥

ಮಾಯೀ = ಕಪಟಿಯಾದ; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ನಿಖಿಲಾನ್ = ಸಮಸ್ತರಾದ; ಜಂತೂಂಶ್ಚ = ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ; ವಶೀಚಿಕೀರ್ಷುಃ (ಸನ್) = ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಚಿಸುವವನಾಗಿ; ಅಪಿ = ಮತ್ತು; ಸ್ವವರ್ತ್ಮ, ಬಾಹ್ಯಾನ್ = ತನ್ನ ಮಾರ್ಗವಾದ ಮಾಯಾವಾದದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಬಹಿರ್ಭೂತರಾದ ಜನರನ್ನು ಹಂತುಂ = ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಇಚ್ಛನ್ (ಸನ್) = ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರಾಗಿ ಶಾಕ್ತೆಯ; ಮಂತ್ರಾನ್ = (ಭೈರವ್ಯಾದಿ) ಶಕ್ತಿದೇವತಾಕಗಳಾದ, ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು; ಅಭಜತ್ = (ಜಪಾದಿಗಳಿಂದ) ಸೇವಿಸಿದನು; ಸಾ = ಆ ಮಂತ್ರದೇವತೆಯಾದ; ಭೈರವೀ = ಭೈರವಿಯು; ತಸ್ಯ = ಆ ಸಂಕರಗೆ; ದೌತ್ಯಂ = ದೂತತ್ವವನ್ನು; ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದಳು. (ಭೈರವಿಯು ಸಂಕರಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಳಾದಳೆಂತ ಭಾವ) ॥ 52 ॥

श्रीमन्नृसिंहवर्यानुग्रहजप्रज्ञराघवेन्द्रेण ।
मणिमञ्जरीप्रकाशे जनिते षष्टोऽभूत्सर्गः ॥ १ ॥

श्री रामाय नमः

सप्तमसर्गप्रारम्भः

अस्मिन् सर्गे यत्याश्रमोचिताचारस्सङ्करे नाभूदतोऽयं कपटयतिरिति बोधयितुं तद्वृत्तान्तं लेशतो वर्णयति - तत इत्यादिना। ततो भैरव्यादिप्रसादसम्पादनानन्तरं सङ्करः, विश्वरूपस्य तन्नाम्नो ब्राह्मणस्य, गृहान् गृहं प्रति॥ नि॥ गृहाः पुंसि च भूम्न्येवेत्यमरोक्तेर्बहुवचनं पुल्लिङ्गता च। नित्यबहुवचनान्तशब्दप्रयोगेण विश्वरूपगृहस्य प्रसिद्ध्यतिशयो ज्ञाप्यते। गृहमित्येव क्वचित्पाठः। वव्राज जगाम। व्रजगतौ - धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए.। तस्य विश्वरूपस्य प्रिया भार्या अमुना सङ्करेण, अपाङ्गेन नेत्रान्तेन वीक्षया अवलोकनेन, किमपि चिकीर्षितं, अबोध्यत बोधिताऽभवत्। बुध अवगमने - धा. णिजन्तः कर्मणि लङ्. आत्म. प्र. ए. ॥ १ ॥

ततस्स विश्वरूपस्य गृहान् वव्राज सङ्करः।
किमप्यबोध्यतापाङ्गवीक्षया तत्प्रियाऽमुना ॥ १ ॥

ಸಂಕರನಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸೋಚಿತಾಚಾರವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂತ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಂಕರನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :- ತತಃ = ಆ ಭೈರವೀವಶೀಕರಣಾದ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ವಿಶ್ವರೂಪಸ್ಯ = ವಿಶ್ವರೂಪನಾಮಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ; ಗೃಹಾನ್ (ಪ್ರತಿ) = ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು; ವವ್ರಾಜ = ಹೋದನು. । ತತ್, ಪ್ರಿಯಾ = ಆ ವಿಶ್ವರೂಪನ ಹೆಂಡತಿಯು; ಅಮುನಾ = ಈ ಸಂಕರನಿಂದ, ಅಪಾಂಗ, ವೀಕ್ಷಯಾ = ಕಡೆಗಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡೋಣದರಿಂದ; ಕಿಮಪಿ = ಏನೋ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು; ಅಬೋಧ್ಯತ = ತಿಳಿಯಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಳು. ॥ ೧ ॥

जघटात इति॥ तयोस्सङ्करविश्वरूपभार्ययोः चेतसे मनसे, इतरेतरं परस्परं, मंक्षु शीघ्रं जघटाते एकाभिप्रायतया सम्मिळिते बभूवतुः। घटचेष्टायां - धा. अक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. द्वि.। भिक्षुस्सन्यासी सङ्करः निशीथे अर्धरात्रे, प्राङ्गणात् प्रकृष्टादजिरात्, बहिः, निलीनः आच्छादितस्सन्, ध्वनयत् साङ्केतिकध्वनिं कृतवान्। ध्वन शब्दे - धा. सक. कर्तरि लङ् पर. प्र. ए. ॥ २ ॥

जघटाते तया मंक्षु चेतसे इतरेतरम् ।
निलीनोऽध्वनयद्भिक्षुर्निशीथे प्राङ्गणाद्बहिः ॥ २ ॥

ತಯೋಃ = ಆ ಸಂಕರವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯವರುಗಳ, ಚೇತಸೇ = ಮನಸ್ಸುಗಳು ಇತರೇತರಂ = ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ; ಮಂಕ್ಷು = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ಜಘಟಾತೆ = (ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯಕಗಳಾಗಿ) ಸಂಬದ್ಧಗಳಾದುವು. । ಭಿಕ್ಷುಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ ಸಂಕರನು; ನಿಶೀಥೆ = ಅರ್ಧರಾತ್ರದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಾಂಗಣಾತ್ = ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂಗಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಬಹಿಃ = ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ; ನಿಲೀನಃ (ಸನ್) = ಆಚ್ಛಾದಿತನಾಗಿ; ಅಧ್ವನಯತ್ = (ಸಂಕೇತಸೂಚವಾದ) ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ॥ ೨ ॥

निर्यय इति ॥ निजभर्तरि स्वपतौ विश्वरूपे किञ्चिदीषत्, निद्रया, परिगते ग्रस्ते सति, तया सङ्करसञ्चोदितया विश्वरूपभार्यया, अकाले असम्भावितसमये कूश्माण्डस्य पातात्पतनात् कातरया किल त्रस्तयेव, किलेतिवार्थे, निर्यये गृहाद्बहिर्निर्गतम् । या प्रापणे - धा. भावे लिट्. निरुपस्पृष्टत्वादकर्मकत्वं, तत एव भावे लकारोऽप्युपपन्नः ॥ ३ ॥

निर्ययेऽकालकूश्माण्डपातकातरया किल ।
तया किञ्चित्परिगते निद्रया निजभर्तरि ॥ ३ ॥

ನಿಜಭರ್ತರಿ = ತನ್ನ ಗಂಡನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನು; ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ; ನಿದ್ರಯಾ = ನಿದ್ರೆಯಿಂದ; ಪರಿಗತೆ (ಸತಿ) = ಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ತಯಾ = (ಸಂಕರನಿಂದ ಸಂಕೇತಿತಳಾದ) ಆ ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯಿಂದ; ಅಕಾಲೆ, ಕೂಶ್ಮಾಂಡ, ಪಾತ, ಕಾತರಯಾ ಕಿಲ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕೂಷ್ಮಾಂಡದ ಬೀಳೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಭಯಪಟ್ಟಂಥಾವಳಿಂದಲೋಪಾದಿಯಲಿ; ನಿರ್ಯಯೆ = (ಮನೆಯದೆಸೆಯಿಂದ) ಹೊರಗೆ ಹೊರಡೋಣವಾಯಿತು. ॥ ३ ॥

बृहदिति ॥ उत्तुङ्गौ उन्मुखौ घनौ निबिडौ स्तनौ यस्यास्तया तथोक्तया, तया विश्वरूपभार्यया, बृहत्तममतिशयेन स्थूलमुत्तमाङ्गं शिरो यस्य तेन तथोक्तेन स्फारयोः स्थूलयोः स्फिचोः कटिप्रोथयोः मसृणा स्निग्धा त्वक् चर्म यस्य तेन तथोक्तेन, एतद्दुर्लक्षणयुक्तत्वादेव सङ्करस्य सन्यासित्वेऽपि परस्त्रीसङ्गादिप्राप्तिरिति भावः । दुर्भिक्षुणा दुष्टसन्यासिभूतेन, तेन सङ्करेण सह अरमि क्रीडितम् । रमुक्रीडायां - धा. अक. भावे लुङ् ॥ ४ ॥

बृहत्तमोत्तमाङ्गेन स्फारस्फिङ्मसृणत्वचा ।
तेन दुर्भिक्षुणोत्तुङ्गघनस्तन्या तयाऽरमि ॥ ४ ॥

ಉತ್ತುಂಗ ಘನ, ಸ್ತನ್ಯಾ = ಉನ್ನತಗಳಾದ, ನಿಬಿಡಗಳಾದ, ಸ್ತನಗಳುಳ್ಳವಳಾದ; ತಯಾ = ಆ ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯಿಂದ; ಬೃಹತ್ತಮ ಉತ್ತಮಾಂಗೇನ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಶಿರಸ್ಸುವುಳ್ಳಂಥಾ; ಸ್ಫಾರ, ಸ್ಫಿಜ್, ಮಸೃಣ, ತ್ವಚಾ = ಸ್ಥೂಲಗಳಾದ, ಕಟಿಪ್ರೋಥಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನುಣುಪಾದ, ಚರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದಂಥಾ; (ಇವು ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳು; ಆದ ಕಾರಣವೇ ಸಂಕರಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು) ದುರ್ಭಿಕ್ಷುಣಾ = ದುಷ್ಟಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ; ತೇನ (ಸಹ) = ಆ ಸಂಕರನಿಂದ ಕೂಡಿ; ಅರಮಿ = ಕ್ರೀಡಿಸೋಣವಾಯಿತು. ॥ ४ ॥

पत्युरिति ॥ नारी विश्वरूपपत्नी, शनैर्मन्दं, एत्यागत्य, विक्लवा विह्वला सती, पत्युः, समीपे, अशेत शयितवती । शीङ् स्वप्ने - धा. अक. कर्तरिलङ्. आत्म. प्र. ए. । स्वेदविह्वलेति पाठे स्वेदैस्सुरतश्रमजनितघर्मबिन्दुभिर्विह्वलेत्यर्थः, क्रियाध्याहारश्च बोध्यः । सा प्रबुध्यन्तं निद्रोत्थितं, एवं पतिं प्रति कूश्माण्डकथया मण्डपोपरिस्थितं कूश्माण्डमकाले कुतः पतितमित्यहं बहिर्गताऽभूवमिति कथया, अबोधयत् स्वगमनकारणं ज्ञापितवती । बुध अवगमने - धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ ५ ॥

पत्युरेत्य शनैर्नारी समीपेऽशेत विक्लवा ।
कूष्माण्डकथया चैनं प्रबुध्यन्तमबोधयत् ॥ ५ ॥

ನಾರೀ = ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯು; ಶನೈಃ = ಮೆಲ್ಲಗೆ; ಏತ್ಯ = ಬಂದು ವಿಕ್ಲವಾ(ಸತೀ) = ವ್ಯಗ್ರಳಾಗಿ; ಪತ್ಯುಃ = ಪತಿಯಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನ, ಸಮೀಪೆ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ; ಅಶೇತ = ಮಲಗಿದಳು. (ಸಾ = ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು) ಪ್ರಬುಧ್ಯಂತಂ = ಎಚ್ಚರಿಸಿಕೊಂಡಂಥಾ; ಏನಂ (ಪ್ರತಿ) = ಈ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಕುರಿತು; ಕೂಶ್ಮಾಂಡಕಥಯಾ = ಕೂಶ್ಮಾಂಡದ, ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದ (ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೂಶ್ಮಾಂಡವೇಕೆ ಬಿದ್ದಿತೋ, ನೋಡಬೇಕಂತ ನಾನು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೇ ನೆಂದು ಹೇಳಿಯಂತ ಭಾವ.) ಅಬೋಧಯತ್ = (ತನ್ನ ಗಮನಕಾರಣವನ್ನು) ತಿಳಿಯ ಮಾಡಿದಳು. ॥ ५ ॥

तत इति ॥ ततस्सम्भोगानन्तरं प्रातः विवादं विश्वरूपेण सह जल्पकथामिच्छुः

सङ्करो विप्रं विश्वरूपं प्रति, अब्रवीत्। ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि — धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए.। वचनप्रकारमाह – जल्पाव इति ॥ हे विश्वरूप। आवां जल्पावः जल्पकथां कुर्वः। जल्पव्यक्तायां वाचि – धा. कर्तरि लट्. पर. उ. द्वि.। असौ, तव, दयिता भार्या, प्राश्निकत्वे सदसद्विवेचनाधिकारे, त्वया कल्प्यतां नियम्यताम्। कृपूसामर्थ्ये – धा. कर्मणि लोट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ६ ॥

ततः प्रातर्विवादेच्छुस्सङ्करो विप्रमब्रवीत्।
जल्पावः प्राश्निकत्वेऽसौ कल्प्यतां दयिता तव ॥ ६ ॥

ತತಃ = ಸಂಭೋಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಾತಃ = ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ; ವಿವಾದ, ಇಚ್ಛುಃ = (ವಿಶ್ವರೂಪನ ಸಂಗಡ) ವಾದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಂಥಾ; ಸಂಕರಃ = ಸಂಕರನು; ವಿಪ್ರಂ (ಪ್ರತಿ) = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಕುರಿತು; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು. । ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ – (ಆವಾಂ = ನಾವಿಬ್ಬರೂನೂ) ಜಲ್ಪಾವಃ = ಜಲ್ಪನಾಮಕವಾದವನ್ನು ಮಾಡುವ. । ಅಸೌ = ಈ, ತವ = ನಿನ್ನ; ದಯಿತಾ = ಪ್ರಿಯಳು; ಪ್ರಾಶ್ನಿಕತ್ವೆ = ಸದಸದ್ವಿವೇಚನಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ; (ತ್ವಯಾ = ನಿನ್ನಿಂದ) ಕಲ್ಪ್ಯತಾಂ = ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡಲಿ. ॥ ೬ ॥

स इति ॥ आवयोर्मध्ये यः पराभवं कथायां स्वपक्षसाधनशक्तिभङ्गं, एष्यति प्राप्स्यति। इण्गतौ – धा. सक. कर्तरि लृट्. पर. प्र. ए.। सः पराजितपुरुषः, आश्रमान्तरं यायात् प्राप्नुयात्। या प्रापणे – धा. सक. कर्तरि लिङ्. पर. प्र. ए.। त्वं पराजितश्चेत्सन्यासी भव, अहं पराजितश्चेत् गृहस्थो भवेयमिति भावः। इत्येवं, उक्त्वा, स सङ्करः, तेन विश्वरूपेण सह, अजल्पत् जल्पकथामकरोत्। लङि. पर. प्र. ए.। सा प्रश्निकत्वमास्थिता विश्वरूपभार्या, पतिं विश्वरूपं जितं पराभूतं, अब्रवीत्, उक्तवती ॥ ७ ॥

स आश्रमान्तरं यायाद्यः पराभवमेष्यति ॥
इत्युक्त्वा तेन सोऽजल्पत्सा पतिं जितमब्रवीत् ॥ ७ ॥

ಯಃ = (ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ) ಆವಾತನು; ಪರಾಭವಂ = (ವಾದದಲ್ಲಿ) ಪರಾಜಯವನ್ನು; ಏಷ್ಯತಿ = ಹೊಂದುವನೋ. । ಸಃ = ಆ (ಪರಾಜಿತ) ಪುರುಷನು; ಆಶ್ರಮಾಂತರಂ = (ಈಗಿನ

ಆಶ್ರಮದಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮವನ್ನು; ಯಾಯಾತ್ = ಹೊಂದಬೇಕು. । (ನೀನು ಪರಾಜಿತನಾದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಆಗು; ನಾನು ಪರಾಜಿತನಾದರೆ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುವೆನೆಂತ ಭಾವ.) ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ತೇನ (ಸಹ) = ಆ ವಿಶ್ವರೂಪನಿಂದ ಕೂಡಿ; ಅಜಲ್ಪತ್ = ಜಲ್ಪನಾಮಕವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. । ಸಾ = ಆ (ಮಧ್ಯಸ್ಥಳಾಗಿದ್ದ) ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯು, ಪತಿಂ = ಪತಿಯಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು; ಜಿತಂ = ಸೋತವನನ್ನಾಗಿ; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದಳು. ॥ ೭ ॥

तत इति ॥ ततः स्वभार्यया स्वपराजयाभ्युपगमानन्तरं, विप्रो विश्वरूपः, पर्यव्रजत् सन्यस्तोभवत्। व्रजगतौ – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. पर्युपसृष्टत्वात्तद्-सन्यासार्थकत्वमकर्मकता च। स वादेलब्धजयतयाभिहितः, सङ्करः, तया प्राश्निकत्वमुपगम्य पतिं पराजितमभिहितवत्या विश्वरूपपत्न्या सह रेमे चिक्रीडे। रमु क्रीडायां – धा. अक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए.। कचित्कालविशेषे, स सङ्करः, असुरेशेन दैत्यश्रेष्ठेन, तेन यतिभूतेन विश्वरूपेण, सह, मण्डनं तन्नामकं मण्डितं, अपश्यत् दृष्टवान्। दृशिर्प्रेक्षणे – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए.। असुरांशेनेति पाठे दैत्यांशेनेत्यर्थः ॥ ८ ॥

ततः पर्यव्रजद्विप्रस्तया रेमे स सङ्करः ।
कचित्तेनासुरेशेन सहापश्यत्स मण्डनम् ॥ ८ ॥

ತತಃ = ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಿಂದ ತನಗೆ ಪರಾಜಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಂತರದಲ್ಲಿ; ವಿಪ್ರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನು; ಪರ್ಯವ್ರಜತ್ = ಸಂನ್ಯಸ್ತನಾದನು; ಸಃ = ಅಂಥಾ (ವಾದದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದವನಾಗಿ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾದ). ಸಂಕರಃ = ಸಂಕರನು; ತಯಾ (ಸಹ) = ಆ ವಿಶ್ವರೂಪಪತ್ನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ; ರೆಮೆ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದನು. । ಕ್ವಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ಅಸುರೇಶೇನ = ದೈತ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ; ತೇನ = ಆ (ಯತಿಭೂತನಾದ) ವಿಶ್ವರೂಪನಿಂದ; ಸಹ = ಕೂಡಿ; ಮಂಡನಂ = ಮಂಡನಮಿಶ್ರಾಖ್ಯಪಂಡಿತನನ್ನು ಪರ್ಯಪಶ್ಯತ್ = ಕಂಡನು. ॥ ೮ ॥

मण्डनं विशिनष्टि - य इति। यो मण्डनः, भट्टेन कुमारेण पराभूतो वादे तिरस्कृतस्सन्, बहुशास्त्राणि शुश्रुवान् अधीतवान् सन्, वारणं स्वविद्यासन्तुष्टराजदत्तगजं

आरूढः सन् निर्ययौ स्वनगरात्प्रस्थितवान् । या प्रापणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । स वारणमधिरुह्य मार्गे गच्छन् मण्डनः, तं मार्गे दृष्टं, सङ्करं प्रति, अब्रवीत् ।। ९ ।।

यो भट्टेन पराभूतो बहुशास्त्राणि शुश्रुवान् ।
निर्ययौ वारणारूढस्स तं सङ्करमब्रवीत् ॥ ९ ॥

ಮಂಡನನೆಂಥವನೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಯಃ = ಆವ ಮಂಡನಮಿಶ್ರನು; ಭಟ್ಟೇನ = ಭಟ್ಟಕುಮಾರನಿಂದ; ಪರಾಭೂತಃ (ಸನ್) = (ವಾದದಲ್ಲಿ) ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗಿ; ಬಹು, ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ = ಅನೇಕಗಳಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು; ಶಶ್ರುವಾನ್(ಸನ್) = ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದವನಾಗಿ; ವಾರಣ, ಆರೂಢಃ (ಸನ್) = (ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ರಾಜರು ಕೊಟ್ಟ) ಗಜವನ್ನು, ಏರಿದವನಾಗಿ. ನಿರ್ಯಯೌ = ತನ್ನ ಸ್ಥಳದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಹೊರಟನೋ. ಸ = ಅಂಥಾ (ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ) ಮಂಡನಮಿಶ್ರನು; ತಂ = ಆ (ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟನಾದ). ಸಂಕರಂ (ಪ್ರತಿ) = ಸಂಕರನನ್ನು ಕುರಿತು; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು. ॥ ९ ॥

किमिति तत्राह – कुत इति ।। कुतो मुण्ड इत्यब्रवीदिति पूर्वेणान्वयः । अस्य वाक्यस्य - हे सङ्कर, मुण्डो मुण्डितमस्तकस्त्वं, कुतः कस्मान्मार्गादागतोऽसीति मण्डनाभिमतार्थः । तस्यार्थान्तरं परिकल्प्य छलेन सङ्करो वक्ति । हे मण्डन, अहं तु, आगळात् गळं कण्ठं मर्यादीकृत्य, मुण्डः कृतवपनः । इति, अमुं मण्डनं प्रति, सङ्करः, प्राह जगाद । हे सङ्कर, अहं पन्थानं त्वया सञ्चरितमार्गं पृच्छामि । पृच्छज्ञीप्सायां – धा. सक. कर्तरि लट्. पर. उ. ए. । इत्येवं मण्डनः, आह स्म सङ्करं प्रति स्वाभिप्रायं विशदयन्नुवाच । अथ मण्डनवचनाकर्णानन्तरं, स सङ्करः ।। १० ।।

कुतो मुण्ड इति प्राह त्वागलान्मुण्ड इत्यमुम् ।
मण्डनस्स्माह पन्थानं पृच्छामीत्यथ सोऽब्रवीत् ॥ १० ॥

ಏನು ಮಾತಾಡಿದನೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — (ಹೇ ಸಂಕರ = ಎಲೈ ಸಂಕರನೆ), ಮುಂಡಃ = ಕೃತಕ್ಷೌರವಾದ. (ತ್ವಂ = ನೀನು) ಕುತಃ = ಯಾವ ಮಾರ್ಗದ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಬಂದಿರುತ್ತಿ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದನು ಎಂತ ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕದಿಂದನ್ವಯವು.) । ಮುಂಡಿತನಾದ ನೀನೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆಯಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಮಂಡನನಾಡಿದ ಮಾತಿಗೆ

ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಸಂಕರನು ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ = (ಹೇ ಮಂಡನ = ಎಲೈ ಮಂಡನನೆ) ಅಹಂ ತು = ನಾನಾದರೋ; ಆಗಳಾತ್ = ಕಂಠಪರ್ಯಂತವಾಗಿ; ಮುಂಡಃ = ಕೃತಕ್ಷೌರನು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಮುಂ (ಪ್ರತಿ) = ಈ ಮುಂಡನಮಿಶ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು; (ಸಂಕರಃ = ಸಂಕರನು); ಪ್ರಾಹ = ಮಾತನಾಡಿದನು; (ಹೇ ಸಂಕರನೆ = ಎಲೈ ಸಂಕರನೇ; ಅಹಂ = ನಾನು.) ಪಂಥಾನಂ = (ನೀನು ನಡೆದುಬಂದ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು; ಪೃಚ್ಛಾಮಿ = ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತೇನೆ. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಮಂಡನಃ = ಮಂಡನಮಿಶ್ರನು; ಆಹಸ್ಮ = ಮಾತನಾಡಿದನು; । ಅಥ = ಆ ಮಂಡನವಚನ ಶ್ರವಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಃ = ಸಂಕರನು. ॥ ೧೦ ॥

पन्थाः त्वया पृष्टो मार्गः किमाह किं जगाद। इत्येवं, अब्रवीत्, उक्तवान्। मण्डनः सङ्करं छलवादिनं जानन् मण्डनमिश्रः, तं सङ्करं प्रति, हे सङ्कर, ते तव, माता जननी, रण्डा विश्वस्ता, इत्येवं, पन्थाः, आहेति, आह जगाद॥ भिक्षुकस्सन्यासी सङ्करः, तं मण्डनं प्रति हे मण्डन, पन्थास्त्वत्पृष्टो मार्गः, सत्यं त्वन्माता रण्डेति यथार्थवचनं, आहेति, छलं अभिप्रायान्तरेण प्रयुक्तस्य वाक्यस्यार्थान्तरं परिकल्प्य दूषणाभिधानरूपमुत्तरवचनं, आह जगाद। मार्गो मण्डनमाता रण्डेत्याहेत्याशयं सङ्करोऽकल्पयदिति भावः। अनयोः श्लोकयोः केषाश्चित्पदानामावृत्तिरन्वयार्थं कृतेति ज्ञेयम्। आहेत्युवाचेत्यर्थे विभक्तिप्रतिरूपकाव्ययम्, स्मशब्दसंयोजनेन भूतार्थं वा ध्येयम्॥ ११ ॥

किमाह पन्था इति ते माता रण्डेति मण्डनः।
आह तं भिक्षुकः सत्यमाहपन्था इति च्छलम् ॥ ११ ॥

ಪಂಥಾಃ = (ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಮಾರ್ಗವು; ಕಿಮಾಹ = ಏನು ಹೇಳಿತು. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು. । ಮಂಡನಃ = (ಛಲವಾಗಿ ಸಂಕರನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆಂತ ತಿಳಿದುಕೊಂಡವನಾದ) ಮಂಡನನು; ತಂ (ಪ್ರತಿ) = ಆ ಸಂಕರನನ್ನು ಕುರಿತು. (ಹೇ ಸಂಕರ = ಎಲೈ ಸಂಕರನೆ.) ತೇ = ನಿನ್ನ; ಮಾತಾ = ತಾಯಿಯು; ರಂಡಾ = ವಿಧವೆಯು; ಇತಿ = ಹೀಗೆಂತೆಂದು; ಪಂಥಾಃ = ಮಾರ್ಗವು; ಆಹೇತಿ = ಹೇಳಿತುಯೆಂತ; ಆಹ = ಮಾತನಾಡಿದನು; । ಭಿಕ್ಷುಕಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ ಸಂಕರನು; ತಂ (ಪ್ರತಿ) = ಆ ಮಂಡನನನ್ನು ಕುರಿತು; ಪಂಥಾಃ = (ನಿನ್ನಿಂದ ಪೃಷ್ಟವಾದ) ಮಾರ್ಗವು; ಸತ್ಯಂ = (ನಿನ್ನ ತಾಯಿ ರಂಡೆಯೆಂತೆಂಬುವ) ಯಥಾರ್ಥವಚನವನ್ನು; ಆಹೇತಿ = ಹೇಳಿತು ಯೆಂತ; ಛಲಂ =

(ಒಂದಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಕ್ಕರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ದೂಷಿಸುವುದಾದ) ಛಲೋತ್ತರವನ್ನು; ಆಹ = ಹೇಳಿದನು. । ತಾ. - ಮಾರ್ಗವು ಮಂಡನನ ತಾಯಿ ರಂಡೆಯೆಂತ ಹೇಳಿತೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಂಕರನು ಕಲ್ಪಿಸಿದನೆಂತ 'ಭಾವ । ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗಧ್ಯಾಹಾರವು ಆವೃತ್ತಿಯು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಂತ ತಿಳಿಯುವುದು. ॥ ११ ॥

निगृहीत इति ॥ ब्राह्मणो मण्डनमिश्रः अप्रतिभया प्रत्युत्तरापरिस्फूर्तिरूप-निग्रहहेतुना, निगृहीतः खण्डिताहङ्कारस्सन् भैरव्या तन्नाम्न्या शक्त्या, कुक्कुटेन = तन्नामकेन वशीकरणसामर्थ्यार्पितमन्त्रेण च, क्षोभितो व्याकुलीकृतः सन्, शीघ्रं भिक्षुकं सन्यासिनं सङ्करं, अन्ववर्तत = अनुसृतवान् । वृतुवर्तने – धा. कर्तरिलङ्. आत्म. प्र. ए. । अनूपसृष्टत्वात्सकर्मकता । सङ्करशिष्यतामगमन्मण्डन इति भावः ॥ १२ ॥

निगृहीतोऽप्रतिभया भैरव्या कुक्कुटेन च ।
क्षोभितो ब्राह्मणः शीघ्रमन्ववर्तत भिक्षुकम् ॥ १२ ॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಮಂಡನಮಿಶ್ರನು; ಅಪ್ರತಿಭಯಾ = ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಾಸ್ಫೂರ್ತಿರೂಪವಾದ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನದಿಂದ; ನಿಗೃಹೀತಃ(ಸನ್) = ಸೋಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಭೈರವ್ಯಾ = ಭೈರವಿನಾಮಕ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ; ಕುಕ್ಕುಟೇನ ಚ = ಕುಕ್ಕುಟಾಖ್ಯವಶೀಕರಣಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ; ಕ್ಷೋಭಿತಃ (ಸನ್) = ವ್ಯಾಕುಲೀಕೃತನಾಗಿ; ಶೀಘ್ರಂ = ತ್ವರಿತವಾಗಿ; ಭಿಕ್ಷುಕಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ ಸಂಕರನನ್ನು; ಅನ್ವವರ್ತತ = ಅನುಸರಿಸಿದನು; (ಸಂಕರನ ಶಿಷ್ಯನಾದನೆಂತ ಭಾವ) ॥ १२ ॥

स्वनिरूपितकथाया मात्सर्यपरवशपुरूषकल्पितत्वशङ्कानिवारणाय शब्दतोऽर्थतश्च पौराणिकान् कांश्चन श्लोकाननुकुर्वतः श्लोकानाह कविः – तोटक इत्यादि । तोटकस्त-न्नामकः । पद्मपादः पद्माख्यश्च, ज्ञानोच्चो ज्ञानोत्तमाभिधः तथा तद्वत्, बीजभुक् बीजादः, इत्येते, चत्वारः, मायिनस्सङ्करस्य, उल्बणाः दुरुपदेशकरणादिना परविनाशने समर्थाः, शिष्याः आसन् ॥ अस भुवि–धा. अक. कर्तरि लङ् पर. प्र. ब.। चत्वारस्तेषु कोविदा इति पाठे तु – तेषु बहुशिष्येषु चत्वार एते, कोविदा दुर्वादप्रवर्तने कुशला इत्यर्थः ॥ १३ ॥

तोटकः पद्मपादश्च ज्ञानोच्चो बीजभुक् तथा ।
इत्येते मायिनःशिष्या आसंश्चत्वार उल्बणाः ॥ १३ ॥

ತಮ್ಮಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಕಥೆಯು ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವೆಂತ ತೋರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕವಿಗಳು, ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳನ್ನನುಸರಿಸುವುದಾಗಿ ಇರು ಮೊದಲು ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. — ತೋಟಕಃ = ತೋಟಕನಾಮಕನು; ಪದ್ಮಪಾದಶ್ಚ = ಪದ್ಮಪಾದಾಖ್ಯನು; ಜ್ಞಾನೋಚ್ಚಃ = ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮನು; ತಥಾ = ಹಾಗೆ; ಭೀಜಭುಕ್ = ಬೀಜಾದನು; ಇತ್ಯೇತ = ಹೀಗೆಂತೆಂಬುವರಾದ; ಚತ್ವಾರಃ = ನಾಲಕುಮಂದಿ ಜನರು; ಮಾಯಿನಃ = ಕಪಟಿಯಾದ ಸಂಕರಗೆ; ಉಲ್ಬಣಾಃ = ಕ್ರೂರರಾದ (ದುರಪದೇಶಾದಿಗಳಿಂದ ಪರವಿನಾಶಕರಾದ). ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರು; ಆಸನ್ = ಆದರು. ॥ ೧೩ ॥

सिद्धीति ॥ ते ज्ञानोत्तमादयः शिष्याः, तामिस्रस्य तदाख्यस्य नित्यनरकस्य द्वारं निरर्गळं विष्कम्भरहितं यथा स्यात्तथा, सिद्धीनामिष्टसिद्ध्यादिनामकानां ग्रन्थानां त्रयं - यद्वा - सङ्करोपदेशलब्धं भैरविकुक्कुटसिद्धिद्वयं स्वसाधिता कृपाणाख्यमन्त्रसिद्धिश्चेति सिद्धित्रयं, तोटकादीनि शास्त्राणि च, अकार्षुः कृतवन्तः । 'तामिस्रस्यनिकरर्गळं द्वारं' इत्येतत्, 'सिद्धित्रयं' इत्यस्य 'तोटकादीनि' इत्यस्य च विशेषणत्वेन वा योज्यम् । नित्यनरकस्य निरर्गळद्वारभूतमित्यर्थः । 'वेदाः प्रमाणं' इत्यादाविव द्वारमित्यस्यैक-वचनान्तत्वेऽपि 'तोटकादीनि' इत्येतद्विशेषणत्वं नानुपपन्नम् । तोटकादीनि चत्वारीत्यपि पाठः ॥ १४ ॥

सिद्धित्रयमकार्षुस्ते शिष्या ज्ञानोत्तमादयः ।
तोटकादीनि च द्वारं तामिस्रस्य निरर्गळम् ॥ १४ ॥

ತೇ = ಅಂಥ; ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮ; ಆದಯಃ = ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮನು ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವರಾದ; ಶಿಷ್ಯಾಃ = (ಸಂಕರನ) ಶಿಷ್ಯರು; ತಾಮಿಸ್ರಸ್ಯ = ತಾಮಿಸ್ರಾಖ್ಯನಿತ್ಯನರಕದ; ದ್ವಾರಂ = ಮಾರ್ಗವು; ನಿರರ್ಗಳಂ (ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ತಥಾ) = ಅಡ್ಡವಿಲ್ಲದುದು ಹೇಗಾದೀತೋ ಹಾಗೆ; ಸಿದ್ಧಿ ತ್ರಯಂ = ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧ್ಯಾದಿ ನಾಮಕಗ್ರಂಥಗಳ, ಮೂರನ್ನು, ತೋಟಕ, ಆದೀನಿ ಚ = (ತೋಟಕ ಸಂಬಂಧಿ ಯಾದ ಕಾರಣ) ತೋಟಕನಾಮಕವು; ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಕಾರ್ಷುಃ = ಮಾಡಿದರು. ॥ ೧೪ ॥

तेषामिति ॥ तेषां ज्ञानोत्तमादीनां शिष्याः प्रशिष्याश्च आद्या येषां ते तथोक्ताः, चतुर्विधाः हंसपरमहंसबहूदकुटीचकभेदेन चतुष्प्रकाराः, यद्वा - तत्तत्परम्परामूलपुरुषाणां

तोटकादीनां चतुष्ट्वात् तत्सम्बन्धित्वेन चतुर्विधाः, यतयस्सन्यासिन इवाभासन्ते प्रतीयन्त इति यत्याभासाः, स्वान् स्वीयान् वंश्यान्, वंशेभवान् शिष्यान्, न्यासयन्तस्सन्यासं 'प्रापयन्तस्सन्तः, पृथग्जनान् नीचजनान्', अबृंहयन्त भूतले विस्तारितवन्तः। ''अबृंहयन्त वंशांत्स्वान्'' इति पाठे पृथग्जनान्, न्यासयन्तः। स्वान् वंशान्, अबृंहयन्तेति योजना। बृहिवृद्धौ – धा. सक. णिजन्तः कर्तरिलङ्. आत्म. प्र. ब.। नचेदं दूषणं कल्पितमिति शङ्क्यम्, एतत्संवादिवचनानां स्कान्दे सत्वात्। तथाहि :-

''ततो धर्ममवज्ञाय सगूढस्सङ्करात्मकः।
द्वेषाच्चकार यच्चान्यन्मायावादं परं विदुः ॥
असुरा मानुषा मूढास्तच्छिष्यत्वं परं गताः।
तत्तु शास्त्रं परं मत्वा विस्तारं चक्रिरे पुनः ॥
तोटकः पद्मपादश्च ज्ञानोच्चो बीजभुक्तथा।
इति ते मायिनश्शिष्याश्चत्वारस्तेषु कोविदाः ॥
सम्प्रदायागतं शास्त्रं भारतादि कलौ युगे।
एतच्छिष्यैः प्रशिष्यैश्च मायिभिश्छादितं परम् ॥
एतदासुरबाहुल्यात्सुजना मोहिताः परैः।
सूर्यो मेघैर्यथाऽऽकाशे तथाऽत्राच्छादिता जनाः ॥
सुकृत्यद्वेषिणो नित्यमासुराः सङ्करादयः।
श्रीविष्णुविमुखास्तूर्णं प्रापुरन्धंतमोऽखिलाः ॥''

इत्यादि। आषाढपौर्णमासिक्रियमाणव्यासपूजादौ व्यासपञ्चायतनपूजादौ च तोटकादीनां सङ्करशिष्यतादिप्रसिद्धमिति च नैतत्कल्पितत्वे शङ्कावकाश इत्यलम् ॥ १५ ॥

तेषां शिष्याः प्रशिष्याद्या यत्याभासाश्चतुर्विधाः।
अबृंहयन्त वंश्यान् स्वान् न्यासयन्तः पृथग्जनान् ॥ १५ ॥

ತೇಷಾಂ = ಆ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳ, ಶಿಷ್ಯ, ಪ್ರಶಿಷ್ಯ, ಆದ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರು, ಪ್ರಶಿಷ್ಯರು – ಇವರುಗಳು ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಚತುರ್ವಿಧಾಃ = (ಹಂಸಪರಮಹಂಸಬಹೂದಕುಟೀಚಕ

ಭೇದದಿಂದ – ಅಥವಾ ಪರಂಪರಾಮೂಲಪುರುಷರಾದ ತೋಟಕಾದಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ಜನರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿ) ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳುಳ್ಳವರಾದ, ಯತಿ; ಆಭಾಸಾಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೋಪಾದಿಯಲಿ, ತೋರುತ್ತಿರುವ ಜನರು; ಸ್ವಾನ್ = ಸ್ವಕೀಯರಾದ; ವಂಶ್ಯಾನ್ = ವಂಶಭವರಾದ ಶಿಷ್ಯಜನರನ್ನು; ನ್ಯಾಸಯಂತಃ (ಸಂತಃ) = ಸಂನ್ಯಸ್ತರನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ; ಪೃಥಗ್ಜನಾನ್ = ನೀಚಜನರನ್ನು; ಅಬ್ಯಂಹಯಂತ = ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿದರು. । ವಿ. — ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂವಾದಿ ಪುರಾಣಿಕ ವಚನಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ॥ १५ ॥

सङ्करस्य मरणप्रकारं वक्तुमाह – दक्षिणेति ॥ सङ्करः, ततः स्वमठात्, दक्षिणाशां, दक्षिणदिशं - तद्गतस्वजन्मभूमिमित्यर्थः, गत्वा, मातुर्जनन्याः, कलेवरं शरीरं, दग्ध्वा भस्मीकृत्य आगत्य परावृत्योत्तरदेशमासाद्य, स्वमठं प्राप्य, रोगेण पीडितो बाधितः, अभूदिति शेषः ॥ प्रथमपादे 'पुनर्गत्वा' इति तृतीयपादे 'स्वमठं चासीत्' इति च पाठः कचिद्दृश्यते ॥ तर्हि स्वमठमागत्य, रोगपीडित आसीदित्यन्वयः ॥ १६ ॥

दक्षिणाशां ततो गत्वा दग्ध्वा मातुः कलेवरम् ।
आगत्य स्वमठं प्राप्य सङ्करो रोगपीडितः ॥ १६ ॥

ಸಂಕರನ ಮರಣಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಪೀಠಿಕಾರಚನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ – ಸಂಕರಃ = ಸಂಕರನು; ತತಃ = ಸ್ವಮಠದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ದಕ್ಷಿಣಾಶಾಂ = ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕನ್ನು (ಅಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವನ್ನು). ಗತ್ವಾ = ಹೊಂದಿ; ಮಾತುಃ = (ತನ್ನ) ತಾಯಿಯ; ಕಲೇವರಂ = ಶರೀರವನ್ನು; ಧಗ್ಧ್ವಾ = ಸುಟ್ಟು ಆಗತ್ಯ = (ಮತ್ತು ತಿರುಗಿ ಉತ್ತರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು) ಬಂದು. ಸ್ವಮಠಂ = ತನ್ನ ಮಠವನ್ನು; ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ರೋಗಪೀಡಿತಃ = ರೋಗದಿಂದ; ಬಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವವನು. (ಅಭೂತ್ = ಆದನು) ॥ १६ ॥

तत इति ॥ ततो रोगप्राप्त्यनन्तरं, काले मरणसमये, समायाते सन्निहिते सति, श्वास ऊर्ध्वश्वासः ज्वरो देहदाहः भगन्धरः स्वच्छन्दपराङ्गनासङ्गजनितः शरीरस्रावादि-रूपश्चेत्येतैर्निमित्तैः दुःखं वेदना आद्यं येषां जीवनाशापरित्यागादीनां तैः पीडितस्य बाधितस्य, अस्य सङ्करस्य, वाणी वाक्, किञ्चिदीषत्, अलीयत क्षीणाऽभवत् ॥ लीङ् श्लेषणे – धा. अक. कर्तरिलङ्. आत्म. प्र. ए. ॥ १७ ॥

ततः काले समायाते श्वासज्वरभगन्धरैः ।
दुःखाद्यैः पीडितस्यास्य वाणी किञ्चिदलीयत ॥ १७ ॥

ತತಃ = ಆ ರೋಗಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ; ಕಾಲೇ = (ಮರಣದ) ಸಮಯವು ಸಮಾಯಾತೇ(ಸತಿ) = ಬರುತ್ತಿರಲಾಗಿ; ಶ್ವಾಸ, ಜ್ವರ; ಭಗಂಧರೈಃ =ಊರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸವು, ಜ್ವರವು, (ಯಥೇಷ್ಟ ಸ್ತ್ರೀಭೋಗಜನಿತವಾದ) ಶರೀರಸ್ರಾವಾದಿರೂಪ ರೋಗವಿಶೇಷವು - ಇವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ; ದುಃಖ, ಆದ್ಯೈಃ = ದುಃಖವು; ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳಿಂದ; ಪೀಡಿತಸ್ಯ = ಬಾಧಿತನಾದಂಥಾ; ಅಸ್ಯ = ಈ ಸಂಕರನ ವಾಣೀ = ವಾಕ್ಯವು; ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ; ಅಲೀಯತ = ನಿಂತುಬಂದಿತು. ॥ १७ ॥

मुमूर्षुमिति ॥ वेदविद्विषः वेदविरोधिनः, मायिनस्सङ्करशिष्याः, स्वेषां गुरुमुपदेशकं सङ्करं मुमूर्षुं = शङ्कितमरणं, ''कूलम्पिपतिषति'' इत्यादाविवात्रापि सन्नर्थो ध्येयः ॥ दृष्ट्वा, सम्भ्रमेव त्वरया भयेन वा सह वर्तन्त इति तथोक्तास्सन्तः, हे भगवन् । पूज्यसङ्कर, नोऽस्माकं, परमावश्यकं, कृत्यं कार्यं, किं, ब्रूहीति शेषः ॥ इत्येवं अपृच्छन् पृष्टवन्तः ॥ भगो किंनः परंकृत्यमिति पाठे तु – भगो इति सम्बोधनार्थको निपातः । तस्याध्याहृतेन सङ्करेत्यनेनान्वयः ॥ पृच्छ ज्ञीप्सायां – धा. द्विक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ब. ॥ १८ ॥

मुमूर्षुं स्वगुरुं दृष्ट्वा मायिनो वेदविद्विषः ।
भगवन्नः परं कृत्यमित्यपृच्छन् ससम्भ्रमाः ॥ ॥ १८ ॥

ವೇದ, ವಿದ್ವಿಷಃ = ವೇದಕ್ಕೆ, ವಿರೋಧಿಗಳಾದ; ಮಾಯಿನಃ = ಕಪಟಿಗಳಾದ ಸಂಕರಶಿಷ್ಯರು; ಸ್ವ, ಗುರುಂ = ತಮಗೆ, ಗುರುವಾದ ಸಂಕರನನ್ನು; ಮುಮೂರ್ಷುಂ = ಮರಣಶಂಕೆಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ; ಸಸಂಭ್ರಮಾಃ (ಸಂತಃ) = ತ್ವರೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ, ಹೇ ಭಗವನ್ = ಎಲೈ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಸಂಕರನೇ; ನಃ = ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ; ಪರಂ = ಮುಖ್ಯವಾದ; ಕೃತ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವು; ಕಿಂ = ಏನು (ಬ್ರೂಹಿ = ಹೇಳು) । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಪೃಚ್ಛನ್ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದರು. ॥ १८ ॥

स इति ॥ सः शिष्यैः पृष्टस्सङ्करः तान्, कृतप्रश्नान्स्वशिष्यान् प्रति, आह स्म । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि. धा. सक. कर्तरि लट्. पर. प्र. ए. । स्मयोगाल्लिडर्थत्वम् । वचनप्रकारमाह — कृतेत्यादि । हे महासुराः कृत्यं कार्यजातं, कृतप्रायं बहुशःकृतम् । इदं

सत्यम्। प्रायः शब्दसूचितं कार्यशेषमाह — उत्साद्यन्तामित्यादिना। अथ मन्मरणानन्तरं, क्षिप्रं शीघ्रं, परतीर्थार्यस्य शिष्यकाश्शिष्याः, स्वाभिमतवेदविप्लावनविरोधितया विष्णूत्कर्षाद्यभिमानयुक्तत्वात्ते कुत्सिता इति भावेन कप्रत्ययः। उत्साद्यन्तां विनाश्यन्तां, भवद्भिरिति शेषः। तेषां सत्वमुत्सादः कर्तव्य इति भावः। षद्लृविशरणगत्यवसादनेषु – धा. कर्मणि लोट्. आत्म. प्र. ब. ॥ १९ ॥

स स्माह तान् कृतप्रायं सत्यं कृत्यं महासुराः।
उत्साद्यन्तामथ क्षिप्रं परतीर्थार्यशिष्यकाः ॥ १९ ॥

ಸಃ = ಆ (ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಸಂಕರನು; ತಾನ್ (ಪ್ರತಿ) = ಆ (ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವ) ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು; ಆಹಸ್ಮ = ಮಾತನಾಡಿನು. । ಆ ಮಾತಿನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. – ಹೇ ಮಹಾಸುರಾಃ! = ಎಲೈ ದೊಡ್ಡ ದೈತ್ಯರುಗಳಿರಾ; ಕೃತ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯ (ಸಮೂಹ)ವು; ಕೃತಪ್ರಾಯಂ = ಪ್ರಾಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. । ಸತ್ಯಂ = (ಇದು) ಯಥಾರ್ಥವು. । ಪ್ರಾಯಪದಸೂಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. – ಅಥ = ನನ್ನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಕ್ಷಿಪ್ರಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಪರತೀರ್ಥ, ಆರ್ಯ, ಶಿಷ್ಯಕಾಃ = ಪರತೀರ್ಥರೆಂತೆಂಬುವ, ಹಿರಿಯರ ಶಿಷ್ಯರು; (ಭವದ್ಭಿ = ನಿಮ್ಮಗಳಿಂದ) ಉತ್ಸಾದ್ಯಂತಾಂ = ನಾಶಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡಲಿ. । (ಪರತೀರ್ಥಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿರೆಯಂತ ಭಾವ) ॥ ೧೯ ॥

ननु जीवति परतीर्थे कथमिदं सुकरमित्यत आह – परतीर्थ इति। प्रकृत्या स्वभावेनैव, शापानुग्रहयोः रोषतोषकार्ययोर्निग्रहानुग्रहयोश्शक्तिस्सामर्थ्यमस्यास्तीति तथोक्तः परतीर्थः तीव्रव्रतैरनन्यसाध्यैस्सन्यासोचितनियमैः, तपोभिस्सच्छास्त्रनिरन्तरावलोकनादिभिश्च, प्रवया वृद्धस्सन्, तनुं शरीरं, अत्यजत् त्यक्तवान्। अतो न तस्माद्भयमिति भावः। त्यज हानौ – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ २० ॥

परतीर्थः प्रकृत्यैव शापानुग्रशक्तिमान्।
तीव्रव्रतैस्तपोभिश्च प्रवया अत्यजत्तनुम् ॥ २० ॥

ಪರತೀರ್ಥರು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವೆಂತೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ – ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ; ಶಾಪ, ಅನುಗ್ರಹ; ಶಕ್ತಿಮಾನ್ = (ರೋಷದಿಂದ) ಶಾಪ

ಕೊಡೋಣವು, (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ವರಕೊಡೋಣವು - ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವ ರಾದ; ಪರತೀರ್ಥಃ = ಪರತೀರ್ಥರು; ತೀವ್ರ, ವ್ರತೈಃ = ಕಠಿಣಗಳಾದ, (ಸಂನ್ಯಾಸೋಚಿತ) ನಿಯಮಗಳಿಂದ; ತಪೋಭಿಶ್ಚ = ನಿರಂತರ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರಾದಿರೂಪವಾದ ಅವಲೋಕನ ಗಳಿಂದನೂ ಪ್ರವಯಾಃ (ಸನ್) = ವೃದ್ಧರಾಗಿ; ತನುಂ = ಶರೀರವನ್ನು; ಅತ್ಯಜತ್ = ಬಿಟ್ಟರು; ತಾ-ಪರತೀರ್ಥರು ಮೃತರಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಭಯಪಡಬೇಡಿರಿ ಯೆಂತ ಭಾವ. ॥ ೨೦ ॥

नन्वद्यापि तत्कार्यसर्वस्वनिर्वहणधूर्वहस्य सत्यप्रज्ञस्य सत्वात्कथमसौ मनोरथः फलिष्यतीत्यत आह — सत्यप्रज्ञ इति। दुराधर्षः महाप्रयत्नेनापि वशीकर्तुमशक्यः, सत्यप्रज्ञस्तदाख्यः परतीर्थार्यशिष्यः, इह भूमौ, हरिद्विषां विष्णुद्वेषिणां, शक्तस्समर्थोऽपि विग्रह इति शेषः। हिमवतः पर्वतस्य पृष्ठे उपरिभागे, गोचरन् तत्रत्यानां दृष्टिविषयः सन् ऋषिभ्यः, श्रुतीर्वेदान् व्याख्याति साम्प्रतं प्रवक्ति। अतो न तस्मादपि भेतव्यमिति भावः। 'व्याख्यात्यगोचरः' इति पाठे अगोचरः अस्मदादिदृष्टचविषयस्सन्नित्यर्थः। ख्या प्रकथने – धा. सक. कर्तरि लट्. पर. प्र. ए. ॥ २१ ॥

सत्यप्रज्ञो दुराधर्षः शक्तोऽपीह हरिद्विषाम्।
ऋषिभ्यो हिमवत्पृष्ठे श्रुतीर्व्याख्याति गोचरः ॥ २१ ॥

ಪರತೀರ್ಥರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರಿರುವಾಗ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ – ದುರಾಧರ್ಷಃ = ಮಹಾ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ವಶೀಕರಿಸಲಶಕ್ಯರಾದ; ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞಃ = (ಪರತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರಾದ) ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ಇಹ = ಈ ಭೂಲೋಕಲ್ಲಿ; ಹರಿದ್ವಿಷಾಂ = ವಿಷ್ಣು ದ್ವೇಷಿ ಜನರ (ನಿಗ್ರಹೇ = ಶಿಕ್ಷಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಶಕ್ತೋऽಪಿ = ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದರೂನು. ಹಿಮವತ್, ಪೃಷ್ಠೆ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಮೇಲೆ) ಗೋಚರಃ (ಸನ್) = (ಅಲ್ಲಿರುವ ಜನರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ) ವಿಷಯರಾಗಿ; ಋಷಿಭ್ಯಃ = ಋಷಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ; ಶ್ರುತೀಃ = ವೇದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ = (ಈಗ) ಪ್ರವಚನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ಅವರ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ.) ॥ ೨೧ ॥

तच्छिष्य इति ॥ निपुणस्स्वाध्यायप्रवचनचतुरः, शान्तो हरिचरणनिरतबुद्धिः, वेदेषु ऋगादिसंहितासु वेदान्तेषूपनिषत्सु च कोविदः पण्डितः, तपोमयस्तपःप्रचुरः, तस्य

सत्यप्रज्ञस्य शिष्यः प्राज्ञतीर्थः पञ्चवा षड्वा पञ्चषास्तेभ्यः, शिष्येभ्यः, श्रुतीः वेदान्, व्याख्याति नन्दिग्रामे प्रवक्ति ॥ २२ ॥

तच्छिष्यो निपुणश्शान्तो वेदवेदान्तकोविदः ।
श्रुतीर्व्याख्याति शिष्येभ्यो पञ्चषेभ्यस्तपोमयः ॥ २२ ॥

ನಿಪುಣಃ = ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಪ್ರವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ; ಶಾಂತಃ = ಭಗವನ್ನಿಷ್ಠಬುದ್ಧಿಗಳಾದ; ವೇದ, ವೇದಾಂತ; ಕೋವಿದಃ = ಋಗಾದಿಸಂಹಿತಾಭಾಗಗಳು; (ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ ಗಳಾದ) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು - ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಂಡಿತರಾದ; ತಪೋಮಯಃ = ಬಹು ತಪಸ್ವಿಗಳಾದ; ತತ್, ಶಿಷ್ಯಃ = ಆ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ಪಂಚಷೇಭ್ಯಃ = ಐದಾರು ಮಂದಿಗಳಾದ; ಶಿಷ್ಯೇಭ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ; ಶ್ರುತೀಃ = ವೇದಗಳನ್ನು; ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ = (ಈಗ ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ) ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ॥ ೨೨ ॥

नान्य इति ॥ हे दैतेयपुङ्गवाः दैत्यश्रेष्ठाः, श्रुतेर्वेदस्य, सम्प्रदायज्ञः परमः परम्परोपदेशलब्धाभिप्रायज्ञः, अन्यः प्राज्ञतीर्थादन्यः नास्ति ॥ अस भुवि – धा. अक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । यूयं, इमान्, नन्दिग्रामे वेदव्याख्याननिरतान्, हंसान्, सन्यासिनः प्राज्ञतीर्थान् श्रेष्ठत्वादेकत्वेऽपि बहुवचनम् । यद्वा - हंसान् हंसभूतप्राज्ञतीर्थादीनित्यर्थः । तच्छिष्याणामादिपदेन ग्रहणसम्भवात् । ''कडाराः कर्मधारये'' इत्यादाविवात्रापि बहुवचनस्याद्यर्थत्वं युक्तम् । क्षिप्रं त्वरितं एत्य प्राप्य, निर्भयास्साध्वसरहितास्सन्तः, उत्सादयत भर्त्सनताडनादिना विषादयत । षदॢ विशरणगत्यवसाधनेषु – धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ब. । ''यात हंसानिमान् क्षिप्रमुत्सादयत निर्भयम्'' इति पाठे तु - हंसान् यात गच्छत. निर्भयं यथा भवति तथा, उत्सादयत इति योजना ॥ २३ ॥

नान्योऽस्ति सम्प्रदायज्ञः श्रुतेर्दैतेयपुङ्गवाः ।
एत्य हंसानिमान् क्षिप्रमुत्सादयत निर्भयाः ॥ २३ ॥

ಹೇ ದೈತೇಯಪುಂಗವಾಃ = ಎಲೈ ದೈತ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳಿರಾ; ಶ್ರುತೇಃ = ವೇದದ ಸಂಪ್ರದಾಯಜ್ಞಃ = ಉಪದೇಶಪರಂಪರಾಪ್ರಾಪ್ತತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿದಂಥವನು. ಅನ್ಯಃ

= (ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರಲ್ಲದ) ಮತ್ತೊಬ್ಬನು. ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ। ಯೂಯಂ = ನೀವುಗಳು; ಇಮಾನ್ = ಈ (ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವೇದಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರಾದ); ಹಂಸಾನ್ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರನ್ನು; (ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಕಾರಣ ಒಬ್ಬರಲ್ಲೇ ಬಹುವಚನವೆಂತ ತಿಳಿಯುವುದು.) ಕ್ಷಿಪ್ರಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಏತ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ನಿರ್ಭಯಾಃ (ಸಂತಃ) = ಭಯರಹಿತರಾಗಿ ಉತ್ಸಾದಯತ = ವಿಷಾದಪಡಿಸಿರಿ ॥ २३ ॥

आदिश्येति ॥ भिक्षुस्सन्यासी, गुरुः सङ्करः, बलवतः प्रोक्तकार्यकरणसमर्थान्, महासुरान् महादैत्यान्, शिष्यान्, इत्थमनेनप्रकारेण, आदिश्याज्ञाप्य, चतुरश्चतुस्सख्याकान्, दैत्यानसुरस्वरूपान् अन्तेवासिनश्शिष्यान्, आहूय आकार्य, आह उवाच । ''शिष्यानन्यान्महासुरान्'' इत्यपि पाठः । तर्हि अन्यानित्यस्योत्तरार्धस्थेन 'अन्ते वासिन' इत्यनेनान्वयः ॥ २४ ॥

आदिश्येत्थं बलवतः शिष्यान् भिक्षुर्महासुरान् ।
आहूय चतुरो दैत्यानाहान्तेवासिनो गुरुः ॥ २४ ॥

ಭಿಕ್ಷುಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ; ಗುರುಃ = ಗುರುವಾದ ಸಂಕರನು; ಬಲವತಃ = (ಕಾರ್ಯಸಾಧನವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಂತರಾದ; ಮಹಾಸುರಾನ್ = ದೊಡ್ಡ ದೈತ್ಯರಾದ; ಶಿಷ್ಯಾನ್ = (ತನ್ನ) ಶಿಷ್ಯರನ್ನು; ಇತ್ಥಂ = ಈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಆದಿಶ್ಯ = ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿ; ಚತುರಃ = ನಾಲ್ಕುಮಂದಿಗಳಾದ; ದೈತ್ಯಾನ್ = ಅಸುರಸ್ವರೂಪರಾದ; ಅಂತೇವಾಸಿನಃ = ಶಿಷ್ಯರನ್ನು; ಆಹೂಯ = ಕರೆದು; ಆಹ = ಮಾತನಾಡಿದನು. ॥ २४ ॥

बीजादमिति ॥ हे शिष्याः, यूयं, अस्माकं, एष्यन्तं, इतः परमागमिष्यत्, भवस्य जन्मनस्सङ्कटं क्लेशं, बीजादं तदाख्यं मत्प्रियशिष्यं प्रति, श्रुणुत पृच्छत ॥ श्रु श्रवणे – धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ब. ॥ धातूनामनेकार्थत्वस्य भाव्यात् प्रश्नार्थत्वमत्रोपपन्नम् ॥ इत्येवं उक्तास्सङ्करेणाभिहिताः, ते सङ्करशिष्याः, दश प्राच्याद्या अष्टौ ऊर्ध्वाधोभागरूपे द्वे इति दशसंख्योपेताः, दिशः, परिभ्रम्य अटित्वा, समागताः, सङ्करसमीपं प्राप्ताः ॥ २५ ॥

बीजादं श्रुणुतास्माकमेष्यन्तं भवसङ्कटम् ।
इत्युक्तास्ते दश दिशः परिभ्रम्य समागताः ॥ २५ ॥

(ಹೇ ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಎಲೈ ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿರಾ; ಯೂಯಂ = ನೀವು.) ಅಸ್ಮಾಕಂ = ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ; ಏಷ್ಯಂತಂ = ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬರುವಂಥಾ; ಭವ, ಸಂಕಟಂ = ಜನ್ಮ, ಕ್ಲೇಶವನ್ನು; ಬೀಜಾದಂ (ಪ್ರತಿ) = ಬೀಜಾದನನ್ನು ಕುರಿತು; ಶೃಣುತ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿರಿ. ॥ ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಉಕ್ತಾಃ = (ಸಂಕರನಿಂದ) ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ತೇ = ಆ ಸಂಕರಶಿಷ್ಯರು; ದಶ = (ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆಯಂತೆ ಎರಡು ಸೇರಿ) ಹತ್ತಾದ ದಿಶಃ = ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು; ಪರಿಭ್ರಮ್ಯ = ತಿರಿಗಿ; ಸಮಾಗತಾಃ = (ಸಂಕರನ ಸಮೀಪವನ್ನು ಕುರಿತು) ಬಂದರು. ॥ ೨೫ ॥

तान् प्रति सङ्करः पृच्छति – किमिति ॥ हे शिष्याः, यूयं, बीजादं अपश्यत् किम्। दृशिर् प्रेक्षणे – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. म. ब. । स युष्माभिः पृष्टो बीजादः, मे मम गतिं गम्यं जन्मस्थानं वा, अवोचत्किम्। वच परिभाषणे – धा. सक. कर्तरि लुङ्. पर. प्र. ए. । इत्येवं, स्वगुरुणा सङ्करेण, उक्ताः ते सङ्करशिष्याः, रह एकान्ते, तं सङ्करं प्रति, अक्षत उक्तवन्तः । चक्षीञ् व्यक्तायां वाचि–धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ब.॥२६॥

किमपश्यत बीजदं किमवोचत्स मे गतिम्।
इत्युक्त्वास्ते स्वगुरुणा रहस्तं प्रत्यचक्षत ॥ २६ ॥

ಆಗ ಅವರನ್ನು ಸಂಕರನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. – (ಹೇ ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಎಲೈ ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿರಾ. ಯೂಯಂ = ನೀವು) ಬೀಜಾದಂ = ಬೀಜಾದನನ್ನು; ಅಪಶ್ಯತ ಕಿಂ = ನೋಡಿದಿರಾ ಏನು?. ಸಃ = (ನಿಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಆ ಬೀಜಾದನು; ಮೇ = ನನಗೆ; ಗತಿಂ = ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಾದಿಯನ್ನು; ಅವೋಚತ್ ಕಿಂ = ಹೇಳಿದನೇನು. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಸ್ವಗುರುಣಾ = ತಮ್ಮ ಗುರುವಾದ ಸಂಕರನಿಂದ; ಉಕ್ತಾಃ = ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ; ತೇ = ಆ ಸಂಕರ ಶಿಷ್ಯರು; ರಹಃ = ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ತಂ ಪ್ರತಿ = ಆ ಸಂಕರನನ್ನು ಕುರಿತು; ಅಚಕ್ಷತ = ಮಾತನಾಡಿದರು ॥ ೨೬ ॥

वचनप्रकारमाह – गुरोरिति। हे सङ्कर, नोऽस्माकं गुरोस्सङ्करस्य गतिर्भाविनी जन्मादिप्राप्तिः का कीदृशी। इत्येवं दृष्टं दृष्टं तत्तन्मार्गेषु सर्वत्रावलोकितमशेषं, नरं जनं प्रति विचार्यापि, उत्तरं प्रतिवचनं नाप्तं न लब्धं अस्माभिरिति शेषः। इत्यचक्षतेति पूर्वेणान्वयः। पुनस्तद्वचनानन्तरं एकः अन्यश्शिष्यः, अब्रवीत् उक्तवान्। ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ २७ ॥

गुरोः का नो गतिरिति दृष्टं दृष्टं नरं प्रति ।
विचार्याप्युत्तरं नाप्तमित्येकः पुनरब्रवीत् ॥ २७ ॥

ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - (ಹೇ ಸಂಕರ = ಎಲೈ ಸಂಕರನೇ.) ನಃ = ನಮ್ಮ; ಗುರೋಃ = ಗುರುವಾದ ಸಂಕರನಿಗೆ; ಗತಿಃ = (ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬರುವ) ಜನ್ಮಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು; ಕಾ = ಎಂಥದು. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟಂ = (ಆ ಆ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ) ಕಂಡಕಂಡಂಥಾ; ನರಂ ಪ್ರತಿ = ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು; (ನೋಡಿದ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಂತ ಭಾವ.) ವಿಚಾರ್ಯಾಪಿ = ವಿಚಾರಿಸಿಯೂನೂ; ಉತ್ತರಂ = (ನಮ್ಮ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ) ಪ್ರತಿವಚನವು; (ಅಸ್ಮಾಭಿಃ = ನಮ್ಮಿಂದ) ನಾಪ್ತಂ = ಹೊಂದಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. । (ಪೂರ್ವಾನ್ವಯವು.) ಪುನಃ = ತದ್ವಾಕ್ಯಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಏಕಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು; ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು. ॥ ೨೭ ॥

तद्वचनं विशिनष्टि – द्वयमिति ॥ सङ्करस्य द्वयं जन्मद्वयं, अस्ति । पद्मस्य पद्मपादस्य च, एकं जन्म, अस्ति । मम, एकं च एकमपि जन्म नास्ति । एकं च नास्तीति त्रिरभिधानमेतदर्थस्यातिनिश्चितत्वप्रकटनार्थम् । इत्येतया 'द्वयं सङ्करस्यास्ति' इत्यादिरूपया, गिरा वाचा कन्दुकेन चैलखण्डनिर्मितक्रीडासाधनगोळविशेषेण क्रीडा लीला यस्य तं, एकं, अन्त्यजं चण्डालं पक्कणस्य शबरालयस्य अन्ते समीपे शबरा नाम म्लेच्छजातिविशेषाः ''भेदाः किरातशबरपुलिन्दाम्लेच्छजातयः'' इत्यमरोक्तेः । क्व कुत्रचित्स्थले, अहं अवैक्षे अपश्यम् ॥ ईक्ष दर्शने – धा. सक. कर्तरि लङ्. आत्म. उ. ए. । इत्यब्रवीदिति पूर्वेणान्वयः ॥ २८ ॥

द्वयं सङ्करस्यास्ति पद्मस्य चैकं ममैकं च नैकं च नैकं च नास्ति ।
गिरेत्येतया कन्दुकक्रीडमेकं त्ववैक्षेऽन्त्यजं पक्कणान्ते क्व वेति॥ २८ ॥

ಆ ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ — ಸಂಕರಸ್ಯ = ಸಂಕರಗೆ; ದ್ವಯಂ = (ಜನ್ಮಗಳ) ದ್ವಯವು; ಅಸ್ತಿ = ಅದೆ । ಪದ್ಮಸ್ಯ ಚ = ಪದ್ಮಪಾದಗಾದರೆ; ಏಕಂ = ಒಂದು (ಜನ್ಮವು). ಅಸ್ತಿ = ಅದೆ. । ಮಮ = ನನಗೆ; ಏಕಂಚ = ಒಂದಾದರೂನೂ, ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ । ಏಕಂಚ = ಒಂದಾರೂನೂ; ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ; (ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮೂರಾವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳೋಣದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವತಿನಿಶ್ಚಿತವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಏತಯಾ = ಇಂಥ; ಗಿರಾ

= ವಾಕ್ಯದಿಂದ; ಕಂದುಕ, ಕ್ರೀಡಂ = ಚೆಂಡಿನಿಂದ, ಆಟವುಳ್ಳಂಥ; ಏಕಂ = ಒಬ್ಬನಾದ; ಅಂತ್ಯಜಂ = ಚಂಡಾಲನನ್ನು; ಪಕ್ಕಣ; ಅಂತೇ = ಶಬರಾಲಯದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ; ಕ್ವಚ = ಒಂದಾನೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಅಹಂ = ನಾನು) ಅದ್ರಾಕ್ಷಂ = ಕಂಡೆನು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ (ಅಬ್ರವೀತ್ = ನುಡಿನು ಎಂತ ಪೂರ್ವಾನ್ವಯವು.) ॥ २८ ॥

ततस्सङ्करदशामाह ॥ हाहा इति ॥ हाहा कष्टं कष्टम्। हे बीजाद, गूढश्चण्डालरूपेणाच्छादितः, एषः, त्वं, मनस्सन्निहितत्वादेष इत्युक्तिः। मदीयो मत्सम्बन्धी, असि। हे तात बीजाद, अहं, भूयः पुनः पुनः, गुणेषु विषयेषु, व्यापृतः व्यापारयुक्तः, अस्मि। जन्मान्तरप्रापकविषयाभिनिवेशवानस्मीत्यर्थः। तच्च 'द्वयं सङ्करस्य' इत्यादित्वद्वचनादेव ज्ञातमिति भावः। अस्माकं किं वा फलं, भावि भविष्यत्। का वा कीदृशी वा, गतिर्जन्मादिप्राप्तिः स्यात् भवेत्। इत्थमनेन प्रकारेण, स सङ्करः, जल्पन् भाषमाणस्सन्, दीर्घां पुनर्जागरणरहितत्वेन चिरमनुवर्तमानां, निद्रां मृतिमित्यर्थः, आप प्राप्तवान् ॥ २९ ॥

हाहा बीजादैष गूढो मदीयो भूयस्तात व्यापृतोऽहं गुणेषु।
किं वाऽस्माकं भावि का वा गतिस्स्यादित्थं जल्पन्नाप दीर्घां स निद्राम्
॥ २९ ॥

इति श्रीमत् कविकुलतिलकत्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत
श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचितायां
मणिमञ्जर्यां सप्तमः सर्गः

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಕರನ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಹಾ ಹಾ = ಕಷ್ಟಕಷ್ಟವು; ಹೇ ಬೀಜಾದ = ಎಲೈ ಬೀಜಾದನೆ; ಗೂಢಃ = (ಚಂಡಾಲವೇಷದಿಂದ) ಆಚ್ಛಾದಿತನಾಗಿರುವ ಏಷಃ = ಈ; ತ್ವಂ = ನೀನು; ಮದೀಯಃ = ನನ್ನವನು; (ಅಸಿ = ಆಗಿದ್ದಿ) । ಹೇ ತಾತ = ಎಲೈ ಪ್ರಿಯನಾದ ಬೀಜಾದನೇ; ಅಹಂ = ನಾನು; ಭೂಯಃ = ಮತ್ತು ಮತ್ತು; ಗುಣೇಷು = ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ; ವ್ಯಾಪೃತಃ = ವ್ಯಾಪಾರಯುಕ್ತನು; (ಅಸ್ಮಿ = ಆಗಿದ್ದೇನೆ) । (ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರಾಪಕವಾದ ವಿಷಯಾನುಭವಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿದೆನೆಂತ ಭಾವ) । ಅಸ್ಮಾಕಂ

= ನಮಗೆ; ಕಿಂವಾ = ಏನು (ಫಲವು) ಆದರೆ, ಭಾವಿ = ಭವಿಷ್ಯತ್ತಾಗಿದೆ. । ಕಾವಾ = ಎಂಥಾದಾದರೆ; ಗತಿಃ = ಜನ್ಮಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು; ಸ್ಯಾತ್ = ಆದೀತು. । ಇತ್ಥಂ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು; ಜಲ್ಪನ್(ಸನ್) = ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ; ದೀರ್ಘಾಂ = (ಮತ್ತೂ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರೋಣದರಿಂದ) ಬಹುಕಾಲವರ್ತಿಯಾದ; ನಿದ್ರಾಂ = ನಿದ್ರೆಯನ್ನು (ಮೃತಿಯನ್ನೆಂತಭಾವ); ಆಪ = ಹೊಂದಿದನು. ॥ ೨೯ ॥

श्रीमन्नृसिंहवर्यानुग्रजप्रज्ञराघवेन्द्रेण ।
मणिमञ्जरीप्रकाशे जनितोऽभूत्सप्तमः सर्गः ॥

श्रीरामचन्द्राय नमः

अष्टमसर्गप्रारम्भः

अस्मिंस्तु सर्गे संकरमरणानन्तरं तच्छिष्यैरुपद्रुतस्य सशिष्यप्राज्ञतीर्थार्यस्य प्रवृत्तिप्रकारः, श्रीमध्वार्यप्रादुर्भावः, संक्षेपतस्तच्चरितं च निरूप्यते - मायाविनेत्यादिना। पत्तले पादतले कालडीग्रामे जन्म उत्पत्तिर्यस्य तेन मायाविना कपटिना संकरेण - समादिष्टाः आस्तिकमतोत्सादने आज्ञप्ताः - मूर्खाः विवेकराहिताः ज्ञानोत्तमादयः नन्दिग्रामं तन्नामकं संवसथविशेषं, समासाद्य प्राप्य, हंसानां प्राज्ञतीर्थादीनां मठं अदहन् भस्मीकृतवन्तः ॥ दह भस्मीकरणे – धा. सक. कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ब. ॥ १ ॥

मायाविना समादिष्टा मूर्खाःपत्तलजन्मना।
नन्दिग्रामं समासाद्य हंसानामदहन् मठम् ॥ १ ॥

ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಕರ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಕರಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಬಾಧಿತರಾದ ಸಶಿಷ್ಯರಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಪ್ರಕಾರವು, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರವು, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಅವರ ಚರಿತ್ರವು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪತ್ತಲ, ಜನ್ಮನಾ = ಕಾಲಡೀಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ. ಮಾಯಾವಿನಾ - ಕಪಟಿಯಾದ ಸಂಕರನಿಂದ. ಸಮಾದಿಷ್ಟಾಃ = (ಆಸ್ತಿಕ ಮತೋತ್ಸಾದನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಆಜ್ಞಪ್ತರಾದ. ಮೂರ್ಖಾಃ = ವಿವೇಕರಹಿತರಾದ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳು; ನಂದಿಗ್ರಾಮಂ = ನಂದಿಗ್ರಾಮವನ್ನು; ಸಮಾಸಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಹಂಸಾನಾಂ = (ಅಲ್ಲಿರುವ) ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ; ಮಠಂ = ಮಠವನ್ನು; ಅದಹನ್ = ಸುಟ್ಟರು ॥ ೧ ॥

निजघ्नुरिति ॥ दैत्यास्संकरशिष्याः ग्रामे नन्दिग्रामे गवां व्रजं समूहं, बालकानपि, भैरव्या भैरवीदेवताकया आभिचारिकविद्यया निजघ्नुः संहतवन्तः। हन हिंसागत्योः – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब.। विप्रान्. ब्राह्मणान्, अज्वरयन् ज्वरपीडितानकुर्वन्। ज्वर संतापे - धातोः णिजन्तः कर्तरि लङ् पर प्र. ब.। अबलाः पतिव्रतास्त्रियः, उदसादयन् - स्वधर्म प्रच्युता अकुर्वन्। शदलृ विशरणगत्यवसानेषु – धा. णिजन्त. कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ब. ॥ २ ॥

निजघ्नुर्गोव्रजं ग्रामे भैरव्या बालकानपि ।
विप्रानज्वरयन् दैत्या अबला उदसादयन् ॥ २ ॥

ದೈತ್ಯಾಃ = ಅಸುರರಾದ ಸಂಕರಶಿಷ್ಯರು; ಗ್ರಾಮೇ = ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ; ಗೋ, ವ್ರಜಂ = ಆಕಳುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು; ಬಾಲಕಾನಪಿ = ಶಿಶುಗಳನ್ನೂನು; ಭೈರವ್ಯಾ = ಭೈರವೀದೇವತಾಕ - ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷದಿಂದ; ನಿಜಘ್ನುಃ = ಸಂಹರಿಸಿದರು. । ವಿಪ್ರಾನ್ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು; ಅಜ್ವರಯನ್ = ಜ್ವರಯುಕ್ತರನ್ನು ಮಾಡಿದರು. । ಅಬಲಾಃ = (ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ) ಹೆಂಗಸರನ್ನು; ಉದಸಾಯನ್ = ಕೆಡಿಸಿದರು ॥ ೨ ॥

प्राज्ञतीर्थ इति ॥ शिष्यैस्सहवर्तत इति सशिष्यः, असौ, प्राज्ञतीर्थः, च्छिनौ दण्डः कमण्डलुश्चेत्येतौ यस्य स तथोक्तस्सन्, पुरुषाभ्यां क्षराक्षरभ्यामुत्तमस्य हरेरिदं पौरुषोत्तमं, सदुत्तमं, क्षेत्रं लोके जगन्नाथाख्यया प्रसिद्धपुण्यस्थानं उद्दिश्य, प्रातः उषःकाले, प्रस्थितः निर्गतवान् ॥ ३ ॥

प्राज्ञतीर्थः सशिष्योऽसौ च्छिन्नदण्डकमण्डलुः ।
उद्दिश्य प्रस्थितः प्रातः सत्क्षेत्रं पौरुषोत्तमम् ॥ ३ ॥

ಸಶಿಷ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ಅಸೌ = ಈ; ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ಛಿನ್ನ, ದಂಡ, ಕಮಂಡಲುಃ (ಸನ್) = ಛೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ದಂಡವು; ಕಮಂಡಲವು ಇವು ಗಳುವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ಪೌರುಷೋತ್ತಮಂ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸಂಬಂಧಿ ಯಾದ; ಸತ್, ಕ್ಷೇತ್ರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು (ವಡ್ಡೀಜಗನ್ನಾಥಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನೆಂತ ಭಾವ) ಉದ್ದಿಶ್ಯ = ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು; ಪ್ರಾತಃ = ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಸ್ಥಿತಃ = ಹೊರ ಟರು. ॥ ३ ॥

मायिन इति । मायिनः कपटिनस्संकरशिष्याः तान् प्राज्ञतीर्थादीन् अनुद्गत्य अनुसृत्य पृष्ठतो गत्वा विजनस्थले निर्जनप्रदेशे, अभिहत्य मुष्टिभिः प्रहृत्य, निपात्य, संप्राप्तं प्राणानां श्वासोच्छ्वासादिवायूनां संकटं जीवनानुकूलसञ्चारवर्जनरूपसम्बन्धो यैस्तान्, हंसाग्र्यान् यतिश्रेष्ठान् प्रति, ऊचुर्वक्ष्यमाणप्रकारेणाभिदधुः । वच परिभाषणे – धा. सक. कर्तरि. लिट्. पर. प्र. ब. ॥ ४ ॥

मायिनस्ताननुद्रुत्य हंसाग्र्यान् विजनस्थले
अभिहत्य निपात्योचुः संप्राप्तप्राणसंकटान्   ॥ ४ ॥

ಮಾಯಿನಃ = ಕಪಟಿಗಳಾದ ಸಂಕರಶಿಷ್ಯರು; ತಾನ್ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು; ಅನುದ್ರುತ್ಯ = ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗಿ; ವಿಜನಸ್ಥಲೇ = ನಿರ್ಜನವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ; ಅಭಿಹತ್ಯ = (ಮುಷ್ಟಿಗಳಿಂದ) ಹೊಡೆದು. ನಿಪಾತ್ಯ = (ಕೆಳಗೆ) ಕೆಡವಿ; ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ, ಪ್ರಾಣಸಂಕಟಾನ್ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟವುಳ್ಳವರಾದ; ಹಂಸಾಗ್ರ್ಯಾನ್ (ಪ್ರತಿ) = ಸಂನ್ಯಾಸಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು; ಊಚುಃ = ಮಾತನಾಡಿದರು. ॥ ४ ॥

किमूचुरित्यत आह – अस्मानिति । हे प्राज्ञतीर्थादयः, यूयं अस्मान् मायावादिनः अनुव्रजध्वं वा अस्मन्मताङ्गीकारेणानुसृत्य गच्छत वा म्रियध्वं मृता भवत वा । व्रजगतौ – धा. सक. कर्तरि. लोट्. आ. म. ब. । व्रजतेश्चान्द्रादिमते उभयपदितासंभवादात्मने-पदप्रयोगः उपपन्नः । मृञ् प्राणत्यागे – धा. अक. कर्तरि लोट् आ. म. ब. ॥ विचिन्त्यतां अस्मदनुसरणमरणयोर्यद्रोचते तदालोच्यतां भवद्भिरिति शेषः ॥ चिति स्मृत्यां - धा. कर्मणि. लोट्. आत्म. प्र. ए. ॥ इत्येवं मूर्खैः कार्याकार्यविवेकरहितैः, मायिभिस्संकरशिष्यैः, उक्ताः ते प्राज्ञतीर्थाद्याः वयं युष्मान् अन्वियाम अनुसराम ॥ इण् गतौ - धा. सक. कर्तरि. लिङ्. पर. उ. ब. । अन्वयामेत्यपि पाठः ॥ तर्हि लोडन्तं बोध्यम् ॥ इत्येवं, अब्रुवन् ॥ ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि – धा. सक. कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ब. ॥ ५ ॥

अस्माननुव्रजध्वं वा म्रियध्वं वा विचिन्त्यताम् ।
इत्युक्त्वा मायिभिर्मूर्खैरन्वियामेति तेऽब्रुवन्   ॥ ५ ॥

ಏನಂತ ಮಾತನಾಡಿದರೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. – (ಹೇ. ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಯಃ = ಎಲೈ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿರಾ ಯೂಯಂ = ನೀವು) ಅಸ್ಮಾನ್ = ನಮ್ಮನ್ನು (ಅಂದರೆ) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು, ಅನುವ್ರಜಧ್ವಂ ವಾ = (ಮತವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತೀರಾ – ಮ್ರಿಯಧ್ವಂ ವಾ = ಸಾಯುತ್ತೀರಾ. (ಭವದ್ಭಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ). ವಿಚಿಂತ್ಯತಾಂ = ಅಸ್ಮದನುಸರಣ ಮರಣಗಳಲ್ಲಿ ಆವುದು ರುಚಿಸುತ್ತದೋ ಅದು) ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡಲಿ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮೂರ್ಖೈಃ = ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯವಿವೇಕರಹಿತರಾದ, ಮಾಯಿಭಿಃ = ಕಪಟಿಗಳಾದ, ಸಂಕರ

ಶಿಷ್ಯರಿಂದ; ಉಕ್ತಾಃ = ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ತೇ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು; (ವಯಂ = ನಾವು; ಯುಷ್ಮಾನ್ = ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಅನ್ವಿಯಾಮ = ಅನುಸರಿಸಿಬರುವೆವು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಬ್ರುವನ್ = ಮಾತನಾಡಿದರು ॥ ೫ ॥

अथेति ॥ अथ युष्मानन्विष्यामेति प्राज्ञतीर्थादिवचनाकर्णनानन्तरं खलो दुर्जनः, ज्ञानोत्तमः तदाख्यस्संकरशिष्यः, तेभ्यः प्राज्ञतीर्थादिभ्यः, दण्डादिकं संन्यास्युपकरणं, दत्वा लाञ्छनमास्तिकसन्यासिचिह्नभूतं - दण्डगत धेन्वादिमुद्रोर्ध्वपुण्ड्रादिकं, व्यत्यस्य भस्माङ्कादिना विपरीतं कृत्वा च आसुरमसुराणां सम्बन्धि, आकूतं - अभिमतं मायावादं उपदिदेश उपादिष्टवान्। दिश अतिसर्जने - धा. सक. कर्तरि. पर. प्र. ए. ॥ मतमासुरमित्यपि पाठः ॥ ६ ॥

अथ ज्ञानोत्तमस्तेभ्यो दत्वा दंडादिकं खलः
व्यत्यस्य लांछनं चोपदिदेशाकूतमासुरम् ॥ ६ ॥

ಅಥ = ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತೇವೆಂತ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಸಂಮತಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ; ಖಲಃ = ದುರ್ಜನನಾದ; ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಃ = ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮನು; ತೇಭ್ಯಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ; ದಂಡ, ಆದಿಕಂ = ದಂಡವು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಯತ್ಯುಪಕರಣ ವನ್ನು; ದತ್ವಾ = ಕೊಟ್ಟು; ಲಾಂಛನಂ = (ದಂಡಾದಿಗತ ಮುದ್ರೋರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ) ಚಿಹ್ನವನ್ನು; ವ್ಯತ್ಯಸ್ಯ ಚ = (ಭಸ್ಮಾಂಕನಾದಿಗಳಿಂದ) ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸಿಯೂನು; ಆಸುರಂ = ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಆಕೂತಂ = ಅಭಿಮತವಾದ ಮಾಯಾವಾದವನ್ನು; ಉಪದಿದೇಶ = ಉಪದೇಶಿಸಿದನು ॥ ೬ ॥

तेभ्य इति ॥ निपुणाः कालोचितकार्यकरणकुशलाः परमाःहंसाः परमहंसनामकसन्यासिभूताः ते प्राज्ञतीर्थादयः गूढमाच्छादितं चेतो मनः लक्षणया तद्गत वञ्चनाभिप्रायो येषां ते तथोक्तास्सन्तः, तेभ्यो ज्ञानोत्तमादिभ्यः, तर्कैर्दुष्टयुक्तिभिः कर्कशं काठिनं, शारीरकं शारीरकाख्यब्रह्मसूत्रव्याख्यानरूपतया शारीरकाख्यं शङ्करनिर्मितं श्रुत्वा अधीत्य व्याचख्युः मायिमनस्समाधानाय शिष्येभ्यो व्याकृतवन्तः ॥ ख्याप्रकथने - धा. सक. कर्तरि. लिट्. पर. प्र. ब. । परमारूढचेतस इति पाठे - परमं सर्वोत्तमं हरिमारूढं विषयीकरणेन सम्बद्धं चेतो येषां ते इत्यर्थः तर्ककर्कश इति चतुर्थपादपाठे - भाष्यं श्रुत्वा

तर्ककर्कशास्सन्तो व्याचख्युरिति योजना ।। ७ ।।

तेभ्यस्ते निपुणा हंसाः परमा गूढचेतसः ।
श्रुत्वा शारीरकं भाष्यं व्याचख्युस्तर्ककर्कशम् ।।

ನಿಪುಣಾಃ = (ಸಮಯೋಚಿತಾಚಾರ ಮಾಡೋಣದರಲ್ಲಿ) ಕುಶಲರಾದ; ಪರಮಾಹಂಸಾಃ = ಪರಮಹಂಸನಾಮಕ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ; ತೇ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞಾತೀರ್ಥಾದಿಗಳು; ಗೂಢ, ಚೇತಸಃ (ಸನ್ತಃ) = ಆಚ್ಛಾದಿತವಾದ, ಮನಸ್ಸು (ಅಂದರೇ ಮನೋಗತವಾದ ವಂಚನಾಭಿಪ್ರಾಯವು) ವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ತೇಭ್ಯಃ = ಆ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ; ತರ್ಕ, ಕರ್ಕಶಂ = ದುರ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಕಠಿಣವಾದ; ಶಾರೀರಕಂ = (ಶಾರೀರಕಾಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಕಾರಣ) ಶಾರೀರಕನಾಮಕವಾದ; ಭಾಷ್ಯಂ = (ಸಂಕರಕೃತವಾದ) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಶ್ರವಣಮಾಡಿ; ವ್ಯಾಚಖ್ಯುಃ = (ಶಿಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ) ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ।। ೭ ।।

मायिन इति ।। अमी प्राज्ञतीर्थादयः एवं मायिचिह्नधारणादिना प्रकारेण, सन्तोषेण प्राज्ञतीर्थादिवशीकरणजनितहर्षेण विवशः परवशः आशयोऽभिप्रायो येषान्तान्; आनन्दबाल इति मठं गच्छन्तीति तथोक्तान्, मायिनो ज्ञानोत्तमादीन्, वञ्चयित्वा एते वस्तुतोऽस्मन्मतप्रविष्टास्संवृत्ता इति बुद्धिं जनयित्वा, तैर्मायिभिः सह, न्यवसन् उषितवन्तः ।। वस निवासे – धा. अक. कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ब. ।। ८ ।।

मायिनो वञ्चयित्वेवं संतोषविवशाशयान्
आनन्दबालमठगान् न्यवसन् सह तैरमी ।। ८ ।।

ಅಮೀ = ಈ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು; ಏವಂ = ಈ (ಮಾಯಿ ಚಿಹ್ನ ಧಾರಣಾದಿರೂಪವಾದ) ಪ್ರಕಾರದಿಂದ. ಸಂತೋಷ ಪಿವಶ; ಆಶಯಾನ್ = (ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಬೋಣದರಿಂದುಂಟಾದ) ಸಂತೋಷದಿಂದ, ಪರವಶವಾದ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವುಳ್ಳವರಾದ, ಆನಂದಬಾಲಮಠಗಾನ್ = ಆನಂದಬಾಲವೆಂತೆಂಬುವ ಮಠವನ್ನು ಹೊಂದಿದವ ರಾದ, ಮಾಯಿನಃ = ಕಪಟಿಗಳಾದ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳನ್ನು. ವಂಚಯಿತ್ವಾ = (ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವರು ನಮ್ಮ ಮತದವರಾದರೆಂತ) ಭ್ರಾಂತಿ ಪಡಿಸಿ. ತೈಃ = ಆ ಮಾಯೀಜನರಿಂದ ಸಹ = ಕೂಡಿ. ನ್ಯವಸನ್ = ವಾಸಮಾಡಿದರು. ।। ೮ ।।

ಶಿಷ್ಯರಿಂದ; ಉಕ್ತಾಃ = ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ; ತೇ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು; (ವಯಂ = ನಾವು; ಯುಷ್ಮಾನ್ = ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಅನ್ವಿಯಾಮ = ಅನುಸರಿಸಿಬರುವೆವು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಬ್ರುವನ್ = ಮಾತನಾಡಿದರು ॥ ೫ ॥

अथेति ॥ अथ युष्मानन्विष्यामेति प्राज्ञतीर्थादिवचनाकर्णनानन्तरं खलो दुर्जनः, ज्ञानोत्तमः तदाख्यस्संकरशिष्यः, तेभ्यः प्राज्ञतीर्थादिभ्यः, दण्डादिकं संन्यास्युपकरणं, दत्वा लाञ्छनमास्तिकसन्यासिचिह्नभूतं - दण्डगत धेन्वादिमुद्रोर्ध्वपुण्ड्रादिकं, व्यत्यस्य भस्माङ्कादिना विपरीतं कृत्वा च आसुरमसुराणां सम्बन्धि, आकूतं - अभिमतं मायावादं उपदिदेश उपादिष्टवान्। दिश अतिसर्जने - धा. सक. कर्तरि. पर. प्र. ए. ॥ मतमासुरमित्यपि पाठः ॥ ६ ॥

अथ ज्ञानोत्तमस्तेभ्यो दत्वा दंडादिकं खलः
व्यत्यस्य लांछनं चोपदिदेशाकूतमासुरम् ॥ ६ ॥

ಅಥ = ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತೇವೆಂತ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಸಂಮತಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ; ಖಲಃ = ದುರ್ಜನನಾದ; ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಃ = ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮನು; ತೇಭ್ಯಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ; ದಂಡ, ಆದಿಕಂ = ದಂಡವು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಯತ್ಯುಪಕರಣ ವನ್ನು; ದತ್ವಾ = ಕೊಟ್ಟು; ಲಾಂಛನಂ = (ದಂಡಾದಿಗತ ಮುದ್ರೋರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ) ಚಿಹ್ನವನ್ನು; ವ್ಯತ್ಯಸ್ಯ ಚ = (ಭಸ್ಮಾಂಕನಾದಿಗಳಿಂದ) ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸಿಯೂನು; ಆಸುರಂ = ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಆಕೂತಂ = ಅಭಿಮತವಾದ ಮಾಯಾವಾದವನ್ನು; ಉಪದಿದೇಶ = ಉಪದೇಶಿಸಿದನು ॥ ६ ॥

तेभ्य इति ॥ निपुणाः कालोचितकार्यकरणकुशलाः परमाःहंसाः परमहंसनामकसन्यासिभूताः ते प्राज्ञतीर्थादयः गूढमाच्छादितं चेतो मनः लक्षणया तद्गत वञ्चनाभिप्रायो येषां ते तथोक्तास्सन्तः, तेभ्यो ज्ञानोत्तमादिभ्यः, तर्कैर्दुष्टयुक्तिभिः कर्कशं काठिनं, शारीरकं शारीरकाख्यब्रह्मसूत्रव्याख्यानरूपतया शारीरकाख्यं शङ्करनिर्मितं श्रुत्वा अधीत्य व्याचख्युः मायिमनस्समाधानाय शिष्येभ्यो व्याकृतवन्तः ॥ ख्याप्रकथने - धा. सक. कर्तरि. लिट्. पर. प्र. ब. । परमारूढचेतस इति पाठे - परमं सर्वोत्तमं हरिमारूढं विषयीकरणेन सम्बद्धं चेतो येषां ते इत्यर्थः तर्ककर्कश इति चतुर्थपादपाठे - भाष्यं श्रुत्वा

तर्ककर्कशास्सन्तो व्याचख्युरिति योजना ॥ ७ ॥

तेभ्यस्ते निपुणा हंसाः परमा गूढचेतसः ।
श्रुत्वा शारीरकं भाष्यं व्याचख्युस्तर्ककर्कशम् ॥

ನಿಪುಣಾಃ = (ಸಮಯೋಚಿತಾಚಾರ ಮಾಡೋಣದರಲ್ಲಿ) ಕುಶಲರಾದ; ಪರಮಾಹಂಸಾಃ = ಪರಮಹಂಸನಾಮಕ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ; ತೇ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞಾತೀರ್ಥಾದಿಗಳು; ಗೂಢ, ಚೇತಸಃ (ಸನ್ತಃ) = ಆಚ್ಛಾದಿತವಾದ, ಮನಸ್ಸು (ಅಂದರೇ ಮನೋಗತವಾದ ವಂಚನಾಭಿಪ್ರಾಯವು) ವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ತೇಭ್ಯಃ = ಆ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ; ತರ್ಕ, ಕರ್ಕಶಂ = ದುರ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಕಠಿಣವಾದ; ಶಾರೀರಕಂ = (ಶಾರೀರಕಾಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಕಾರಣ) ಶಾರೀರಕನಾಮಕವಾದ; ಭಾಷ್ಯಂ = (ಸಂಕರಕೃತವಾದ) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು; ಶ್ರುತ್ವಾ = ಶ್ರವಣಮಾಡಿ; ವ್ಯಾಚಖ್ಯುಃ = (ಶಿಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ) ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ॥ ೭ ॥

मायिन इति ॥ अमी प्राज्ञतीर्थादयः एवं मायिचिह्नधारणादिना प्रकारेण, सन्तोषेण प्राज्ञतीर्थादिवशीकरणजनितहर्षेण विवशः परवशः आशयोऽभिप्रायो येषान्तान्; आनन्दबाल इति मठं गच्छन्तीति तथोक्तान्, मायिनो ज्ञानोत्तमादीन्, वञ्चयित्वा एते वस्तुतोऽस्मन्मतप्रविष्टास्संवृत्ता इति बुद्धिं जनयित्वा, तैर्मायिभिः सह, न्यवसन् उषितवन्तः ॥ वस निवासे – धा. अक. कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ब. ॥ ८ ॥

मायिनो वञ्चयित्वेवं संतोषविवशाशयान्
आनन्दबालमठगान् न्यवसन् सह तैरमी ॥ ८ ॥

ಅಮೀ = ಈ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು; ಏವಂ = ಈ (ಮಾಯಿ ಚಿಹ್ನ ಧಾರಣಾದಿರೂಪವಾದ) ಪ್ರಕಾರದಿಂದ. ಸಂತೋಷ ವಿವಶ; ಆಶಯಾನ್ = (ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಬೋಣದರಿಂದುಂಟಾದ) ಸಂತೋಷದಿಂದ, ಪರವಶವಾದ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವುಳ್ಳವರಾದ, ಆನಂದಬಾಲಮಠಗಾನ್ = ಆನಂದಬಾಲವೆಂತೆಂಬುವ ಮಠವನ್ನು ಹೊಂದಿದವ ರಾದ, ಮಾಯಿನಃ = ಕಪಟಿಗಳಾದ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳನ್ನು. ವಂಚಯಿತ್ವಾ = (ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವರು ನಮ್ಮ ಮತದವರಾದರೆಂತ) ಭ್ರಾಂತಿ ಪಡಿಸಿ. ತೈಃ = ಆ ಮಾಯೀಜನರಿಂದ ಸಹ = ಕೂಡಿ. ನ್ಯವಸನ್ = ವಾಸಮಾಡಿದರು. ॥ ೮ ॥

विश्वस्येति ॥ मायिनो ज्ञानोत्तमादयः प्राज्ञतीर्थार्यं एकस्सजातीय विजातीयस्वगत-नानात्वरहितश्चासौ आत्मा च एकात्मा । एकात्मनो भाव ऐकात्म्यं चिदैक्यं । तस्योपास्तौ उपासनायां निष्ठितं सञ्जातनिष्ठं, विश्वस्य अत एव मायावादे निखिलं मायाकल्पितमिति वादे रतं आसक्तं दृष्ट्वा, मुहुः पुनः पुनः, जहृषुः सन्तुतुषुः ॥ तुषतुष्टौ - धा. अक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. ॥ जहृषुर्मुदेति पाठे तु - मुदा सन्तोषेण जहृषुरतिरिक्ता बभूवुरिति व्याख्येयम् ॥ ९ ॥

विश्वस्य प्राज्ञतीर्थार्यमैकात्म्योपास्तिनिष्ठितम् ।
मायावादरतं दृष्ट्वा मायिनो जहृषुर्मुहुः ॥ ९ ॥

ಮಾಯಿನಃ = ಕಪಟಿಗಳಾದ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳು, ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥ, ಆರ್ಯಂ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರೆಂತೆಂಬುವ, ಹಿರಿಯರನ್ನು ಐಕಾತ್ಮ್ಯ ಉಪಾಸ್ತಿ ನಿಷ್ಠಿತಂ = ಏಕಾತ್ಮತ್ವದ (ಚಿದೈಕ್ಯದ) ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರನ್ನಾಗಿ, ವಿಶ್ವಸ್ಯ = ನಂಬಿ, ಮಾಯಾವಾದರತಂ = ಮಾಯಾವಾದದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರನ್ನಾಗಿ; ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ; ಮುಹುಃ = ಮತ್ತು ಮತ್ತು, ಜಹೃಷುಃ = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ॥ ९ ॥

तं सशिष्यमिति । अयं हीति च श्लोकद्वयमेकवाक्यतया योज्यम् । अथ प्राज्ञतीर्थार्यस्याद्वैतनिष्ठाविश्वासानन्तरम्, पाने - मद्याद्यपेयपाने, भोगेषु - स्रक् चन्दनादिसेवनेषु अबलासु स्त्रीषु चाकांक्षा - स्पृहा येषां ते तथोक्ताः, मायिनो - ज्ञानोत्तमादयः, शिष्यैः सह वर्तत इति सशिष्यं, तं - प्राज्ञतीर्थार्यम्, सन् - प्रशस्त आचारो यस्य तं, तथोक्तं अवलोक्य- दृष्टवा ॥ १० ॥

तं सशिष्यं सदाचारमवलोक्याथ मायिनः ।
पानभोगाबलाकांक्षा विहाय प्रययुः शनैः ॥ १० ॥

ಈ ಶ್ಲೋಕವು, "ಅಯಂ ಹಿ" ಎಂಬುವ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವೂನು ಏಕಾನ್ವಯ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥ = ಪ್ರಾಜ್ಞಾತೀರ್ಥಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಂಟಾದ ನಂತರದಲ್ಲಿ, ಪಾನ - ಭೋಗ - ಅಬಲಾ - ಆಕಾಂಕ್ಷಾಃ = (ಮದ್ಯಾದಿಗಳ) ಪಾನವು, (ಸ್ರಕ್ ಚಂದನಾದಿಗಳ) ಸೇವನವು, ಸ್ತ್ರೀಜನರು - ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆವುಳ್ಳವರಾದ, ಮಾಯಿನಃ = ಕಪಟಿಗಳಾದ

ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳು; ಸಶಿಷ್ಯಂ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ; ತಂ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರನ್ನು; ಸತ್ - ಆಚಾರಂ = ಪ್ರಶಸ್ತಗಳಾದ ಆಚಾರಗಳುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ, ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ. ॥ १० ॥

सत्सु प्रशस्तेष्वाचारेषु, अतिकर्कशः भृशनिश्चलमतिः, अयं अस्मद्वशीकृतः, प्राज्ञतीर्थार्यः, गुरून् उपदेशकस्थानापन्नान्, दुराचारान् अस्मान्, गर्हयेद्धि-निन्दयेदेव, इति भीरवो-भययुक्तास्सन्तः, विहाय-प्राज्ञतीर्थार्यं स्वमठे विसृज्य, शनैः - मन्दं, किञ्चिद्व्याजं प्रकल्प्येति भावः ॥ प्रययुः - प्रस्थाय स्थानानन्तरं गताः। या प्रापणे - धा. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ब. ॥ गर्ह निन्दने - धा. सक. कर्तरिलिङ्. पर. प्र. ए. ॥ ११ ॥

अयं हि प्राज्ञतीर्थार्यः सदाचारातिकर्कशः।
गुरूनस्मान्दुराचारान् गर्हयेदिति भीरवः ॥ ११ ॥

ಸತ್, ಆಚಾರ, ಅತಿಕರ್ಕಶಃ = ಪ್ರಶಸ್ತಗಳಾದ, ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯಂತನಿಶ್ಚಿತ ಬುದ್ಧಿಗಳಾದ. ಅಯಂ = ಈ (ನಮ್ಮಿಂದ ವಶೀಕೃತರಾದ). ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥ, ಆರ್ಯಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರೆಂತೆಂಬುವ, ಹಿರಿಯರು; ಗುರೂನ್ = ಗುರುಗಳಾಗಿರುವ; ದುರಾಚಾರಾನ್ = ಕೆಟ್ಟ ಆಚಾರಗಳುಳ್ಳವರಾದ; ಅಸ್ಮಾನ್ = ನಮ್ಮಗಳನ್ನು, ಗರ್ಹಯೆದ್ಧಿ = ದೂಷಿಸುತ್ತಾನಲ್ಲವೆ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಭೀರವಃ (ಸಂತಃ) = ಭಯಪಡುವವರಾಗಿ. ವಿಹಾಯ = (ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರನ್ನು ಸ್ವಮಠದಲ್ಲಿ) ಬಿಟ್ಟು; ಶನೈಃ = ಮೆಲ್ಲಗೆ (ಒಂದು ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಯೆಂತ ಭಾವ). ಪ್ರಯಯುಃ = (ಸ್ಥಳಾಂತರವನ್ನು ಕುರಿತು) ಹೊರಟುಹೋದರು. ॥ ११ ॥

प्राज्ञतीर्थ इति ॥ तदा मायिनां गमनानन्तरकाले, प्राज्ञतीर्थः, सम्मतान् स्वानुकूलान्, हंसान् संन्यासिनः, शिष्यान्, रहसि एकान्ते, आहूय, आह उवाच। विभक्तिप्रतिरूपकमिदमव्ययम् ॥ वचनं विशिनष्टि — महानेष इत्यादिना ॥ एष मायिनामस्मासु विश्वासजननेनेतः स्वयमेव गमनरूपः, महान्पूज्यः, अनुग्रहः प्रसादः, हरिणा, कृतः अस्मास्विति शेषः ॥ अन्यथा दुस्सङ्गपरिहारः कथं स्यादिति भावः ॥ १२ ॥

प्राज्ञतीर्थस्तादा शिष्यान्हंसानाहूय सम्मतान्।
रहस्याह महानेषः हरिणानुग्रहः कृतः ॥ १२ ॥

ತದಾ = ಆ ಮಾಯಿಗಳು ಹೊರಟುಹೋದನಂತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ಸಮ್ಮತಾನ್ = (ತಮಗೆ) ಅನುಕೂಲರಾದ; ಹಂಸಾನ್ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ; ಶಿಷ್ಯಾನ್ = ಶಿಷ್ಯರನ್ನು; ರಹಸಿ = ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ; ಆಹೂಯ = ಕರೆದು; ಆಹ = ಮಾತನಾಡಿದರು. ॥ ಮಾತಿನಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಷಃ = ಇಂಥಾ (ನಮ್ಮನ್ನು ನಂಬಿ ತಾವಾಗಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗೋಣವೆಂಬಂತಹುದಾದ.) ಮಹಾನ್ = ದೊಡ್ಡದಾದ; ಅನುಗ್ರಹಃ = ಪ್ರಸಾದವು; (ಅಸ್ಮಾಸು = ನಮ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಹರಿಣಾ = ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ; ಕೃತಃ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. । ತಾ ಹರ್ಯನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ದುರ್ಜನರು ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಡೋಣ ಕಷ್ಟವೆಂತ ಭಾವ. ॥ १२ ॥

बर्बरा इति ॥ बर्बरास्तन्नामकनीचजातितुल्याः - अतिक्रूरस्वभावा इति यावत् सर्वे, मायिनो ज्ञानोत्तमादयः नोऽस्मान् विश्वस्य, ययुर्गताः । या प्रापणे. धा. सक. कर्तरि लिट्, पर. प्र. ब. । एतत्, नोऽस्माकं, सुखं आनन्दकरं ॥ वयन्तु, चतुर्णां मासानां व्रतं एकस्थानवासादिनियमम्, पारयित्वा समाप्य इतोऽस्मत्स्थानात्, यामो गच्छामः ॥ या प्रापणे - धा. सक. कर्तरि लट् पर. उ. ब. ॥ १३ ॥

बर्बरा मायिनस्सर्वे ययुर्विश्वस्य नस्सुखम् ।
पारयित्वा चतुर्मासव्रतं यामो वयं त्वितः ॥ १३ ॥

ಬರ್ಬರಾಃ = ಬರ್ಬರಾಖ್ಯನಿಚಜಾತಿಸಮರಾದ (ಅಂದರೇ ಅತಿ ಕ್ರೂರರೆಂತ ಭಾವ.) ಸರ್ವೇ = ಸಮಸ್ತರಾದ. ಮಾಯಿನಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು; ನಃ = ನಮ್ಮನ್ನು; ವಿಶ್ವಸ್ಯ = ನಂಬಿ; ಯಯುಃ = ಹೊರಟುಹೋದರು. (ಏತತ್ = ಇದು). ನಃ = ನಮಗೆ; ಸುಖಂ = ಆನಂದಜನಕವು. ವಯಂ ತು = ನಾವಾದರೇ; ಚತುರ್ಮಾಸವ್ರತಂ = ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದ (ಏಕಸ್ಥಾನವಾಸಾದಿರೂಪವಾದ) ನಿಯಮವನ್ನು; ಪಾರಯಿತ್ವಾ = ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು; ಇತಃ = ಈ ಸ್ಥಳದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಯಾಮಃ = ಹೋಗುವ ॥ १३ ॥

गत्वेति ॥ वयं, गङ्गां भागीरथीं, गत्वा प्राप्य ततस्तस्यां, सार्वविभक्तिकस्तसिः ॥ स्नात्वा, मायिभ्यो ज्ञानोत्तमादिभ्यस्सम्भवो जन्म यस्य तत्तथोक्तं, अंहाः पापं, मुक्त्वा त्यक्त्वा, मायिनो मायावादिन इति व्याजेन कपटेन, शनैश्शनैः, नन्दिग्रामं तन्नामकं प्राचीन-स्थानं प्रति, यास्यामो गमिष्यामः ॥ या प्रापणे -धा-सक, कर्तरि लृट्. पर. उ. ब.॥१४॥

गत्वा गङ्गां ततस्स्नात्वा मुक्त्वांहो मायिसंभवम् ।
मायिव्याज्येन यास्यामो नन्दिग्रामं शनैश्शनैः ॥ १४ ॥

ವಯಂ = ನಾವು; ಗಂಗಾಂ = ಭಾಗೀರಥಿಯನ್ನು; ಗತ್ವಾ = ಹೊಂದಿ; ತತಃ = ಆ ನದಿಯಲ್ಲಿ; ಸ್ನಾತ್ವಾ = ಸ್ನಾನಮಾಡಿ; ಮಾಯಿ, ಸಮ್ಭವಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿವುಳ್ಳಂಥಾ; ಅಂಹಃ = ಪಾಪವನ್ನು; ಮುಕ್ತ್ವಾ = ಬಿಟ್ಟು; ಮಾಯಿ, ವ್ಯಾಜೆನ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂತೆಂಬುವ, ಕಪಟಿಂದ; ಶನೈಶ್ಶನೈಃ = ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗಾಗಿ, ನಂದಿಗ್ರಾಮಂ (ಪ್ರತಿ) = ನಂದಿಗ್ರಾಮಾಖ್ಯಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕುರಿತು; ಯಾಸ್ಯಾಮಃ = ಹೋಗುವ. ॥ १४ ॥

इतीति ॥ प्राज्ञतीर्थार्यः इत्येवं, उक्त्वा अभिधाय, चातुर्मास्यात्, अनन्तरं, सशिष्यस्सन्, गत्वा प्रस्थाय, गङ्गायां भागीरथ्यां, स्नात्वा, उत्तरां दिशं प्रति, अयात् गतवान् ॥ याप्रापणे – धा. सक. कर्तरि लङ्, पर. प्र. ए. ॥ १५ ॥

इत्युक्त्वा प्राज्ञतीर्थार्यश्चातुर्मास्यादनन्तरम् ।
गत्वा सशिष्यो गङ्गायां स्नात्वायादुत्तरां दिशं ॥ १५ ॥

ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥ, ಆರ್ಯಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರೆಂತೆಂಬುವ ಹಿರಿಯರು; ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಉಕ್ತ್ವಾ = ಮಾತನಾಡಿ; ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಾತ್ = ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವ್ರತದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಅನಂತರಂ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ; ಸಶಿಷ್ಯಃ (ಸನ್) = ಶಿಷ್ಯ ಸಹಿತರಾಗಿ; ಗತ್ವಾ = ಹೊರಟು; ಗಂಗಾಯಾಂ = ಭಾಗಿರಥೀನದಿಯಲ್ಲಿ; ಸ್ನಾತ್ವಾ = ಸ್ನಾನಮಾಡಿ; ಉತ್ತರಾಂ = ಉತ್ತರವಾದ; ದಿಶಂ (ಪ್ರತಿ) = ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು; ಅಯಾತ್ = ಹೋದರು ॥ १५ ॥

नन्दिग्राममिति ॥ आर्यो ज्ञानादिना वृद्ध; प्राज्ञतीर्थः नन्दिग्रामं तन्नामकं मायिभयात्त्यक्तं निजस्थानं, समासाद्य प्राप्य, हरिं नारायणं, संस्मार्य स्वयं स्मृत्वा स्मारयित्वा च तज्जनान् मायिपीडितलोकान्, निष्क्रान्ता रोगेभ्यः मायिसंसर्गजनितदुःखेभ्यो नीरोगास्तान्, अकरोत् कृतवान् ॥ डुकृञ् करणे – धा. सक. कर्तरि लङ् पर. प्र. ए. । रहः एकान्ते मायिनामविदितं यथा तथेत्यर्थः ॥ नाथं स्वामिनं नारायणं, असेवयत् सेवितवान् शिष्यादिभिस्सेवां कारितवांश्च ॥ षेवृ सेवायां – धा. णिजन्तः कर्तरिलङ् पर. प्र. ए. ॥ हरिर्महान्स्वामी नतु हरिरेवाहमित्युपसनां स्वयं कुर्वन् शिष्यानशिक्षयदिति भावः ॥ १६ ॥

नन्दिग्रामं समासाद्य हरिं संस्मार्य तज्जनान् ।
नीरोगानकरोदार्यो रहोनाथमसेवयत् ॥ १६ ॥

ಆರ್ಯಃ = ಹಿರಿಯರಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ನಂದಿಗ್ರಾಮಂ = (ಮಾಯಿಭಯದಿಂದ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಸ್ಥಲವಾದ) ನಂದಿಗ್ರಾಮವನ್ನು; ಸಮಾಸಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಹರಿಂ = ನಾರಾಯಣದೇವರನ್ನು; ಸಂಸ್ಮಾರ್ಯ = ಸ್ಮರಣಮಾಡಿ, ಮಾಡಿಸಿಯೂ; ತತ್, ಜನಾನ್ = ಆ ಮಾಯಿಪೀಡಿತರಾದ ಜನರನ್ನು; ನೀರೋಗಾನ್ = (ಮಾಯಿಸಂಬಂಧ ಜನಿತವಾದ ಮನೋಗತವಾದ) ರೋಗದಿಂದ ರಹಿತರಾದವರನ್ನು; ಅಕರೋತ್ = ಮಾಡಿದರು; ರಹಃ = ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ (ಮಾಯಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಯೆಂತ ಭಾವ) ನಾಥಂ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣದೇವರನ್ನು; ಅಸೇವಯತ್ = ಸೇವೆ ಮಾಡಿದರು. ॥ 16 ॥

प्राज्ञतीर्थ इति ॥ प्राज्ञतीर्थः, तच्छिष्याश्च, बदर्यां बरिकाश्रमे, जनैर्विष्णु-भक्तलोकैः, भक्त्यादरेण, सम्भाविताः मानितास्सन्तः, न तु मायिसंसर्ग निमित्तादवमानिता उपेक्षिता एवेति भावः ॥ एतेन प्राज्ञतीर्थादयो नन्दिग्रामाद्बदरीं गता इति सूचितम् । तीर्थे बदरीस्थे नारदादितीर्थादौ, स्नात्वा, मुनयो व्यर्थभाषणत्यागरूपमौनयुक्तास्सन्तः, तीव्रं कठिनं, तपः उपवासादिव्रतं, आचरन् कृतवन्तः ॥ चरगतिभक्षणयोः – धा. सक. कर्तरि. लङ्. पर. प्र. ब. ॥ १७ ॥

प्राज्ञतीर्थश्च तच्चिष्याः भक्त्या सम्भाविता जनैः ।
बदर्यां मुनयः स्नात्वा तीर्थे तीव्रं तपोऽचरन् ॥ १७ ॥

ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ತಚ್ಛಿಷ್ಯಾಶ್ಚ = ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೂನು; ಬದರ್ಯಾಂ = ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ; ಜನೈಃ = (ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಾದ) ಜನರಿಂದ; ಭಕ್ತ್ಯಾ = ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ; ಸಂಭಾವಿತಾಃ (ಸಂತಃ) = ಮಾನಿತರಾಗಿ; (ಮಾಯಿ ಸಂಸರ್ಗದೋಷದಿಂದ ಅವಮಾನಿತರು, ಅಥವಾ ಉಪೇಕ್ಷಿತರು ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂತ ಭಾವ; ಹೀಗೆಂಬುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ನಂದಿಗ್ರಾಮದಿಂದ ಬರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದರೆಂತ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು) ತೀರ್ಥೇ = (' ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಸ್ಥವಾದ ನಾರದತೀರ್ಥಾದಿ) ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ; ಸ್ನಾತ್ವಾ = ಸ್ನಾನಮಾಡಿ; ಮುನಯಃ (ಸಂತಃ) = ಮುನಿಗಳಾಗಿ; ತೀವ್ರಂ = ಕಠಿಣವಾದ; ತಪಃ = ಉಪವಾಸಾದಿ ವ್ರತವನ್ನು; ಆಚರನ್ = ಮಾಡಿದರು. ॥ ೧೭ ॥

नारायणेति ।। हे नारायण दोषविरुद्धगुणाश्रय हरे, नारायणशब्दार्थोऽनेकधा प्रपञ्चितः आकरेषु, तत एवावसेयः ।। तुभ्यं, नमः ।। हे तात्विकास्सुरास्तत्वाभिमानिदेवाः, वो युष्मभ्यं नमः, । सू - नमस्स्वस्तीत्यादिना नमः शब्दयोगात्तुभ्यं व इति चतुर्थी ।। हा हा मायिनां सकाशादस्माकं महाकष्टमापतितम्, हे गुरो सत्यप्रज्ञार्य, हे नाथ भो स्वामिन्, नोऽस्मकं, सुगतिं सद्गतिं, देहि प्रयच्छ ।। दाञ्दाने – धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ए. । तात नस्सुमतिं देहीति पाठे – तात सन्यासदातृत्वात्सन्यासजन्मनि जनकेति सत्यप्रज्ञसंबोधनं, सुमतिं प्रशस्तां हरिविषयकबुद्धिमित्यर्थः ।। इत्येवं, प्राज्ञतीर्थार्यैः, चुक्रुशुः गुरुं प्रत्याक्रोशनं कृतवन्तः ।। कृश आह्वाने - धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ब. ।। १८ ।।

नारायण नमस्तुभ्यं नमो वस्तात्विकास्सुराः ।
हा हा नः सुगतिं देहि गुरो नाथेति चुक्रुशुः ।। १८ ।।

ಹೇ ನಾರಾಯಣ =ಎಲೈ ನಾರಾಯಣ ದೇವರೆ; ತುಭ್ಯಂ = ನಿಮಗೋಸ್ಕರ; ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು. ॥ ತಾತ್ವಿಕಾಃ = ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ; ಹೇ ಸುರಾಃ = ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳಿರಾ; ವಃ = ನಿಮಗೋಸ್ಕರ; ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು. । ಹಾ ಹಾ = ಕಷ್ಟ ಕಷ್ಟವು. ॥ ಹೇ ಗುರೋ = ಎಲೈ ಗುರುವಾದ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರೇ; ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯೆ; ನಃ = ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ; ಸುಗತಿಂ = ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು; ತ್ವಂ = ನೀವು; ದೇಹಿ = ಕೊಡಿರಿ ॥ ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. (ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಯಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು.) ಚುಕ್ರುಶುಃ = (ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು) ಒದರಿದರು. ॥ १८ ॥

तेषामिति ।। सत्यप्रज्ञस्तन्नामकः प्राज्ञतीर्थार्यगुरुः महर्षिभिः, साकं सह, तेषां प्राज्ञतीर्थादीनां, कृत इति शेषः, आविरभूत् प्रकटोभूत् ।। दैत्यैः ज्ञानोत्तमादिभिर्मायिभिः स्वमतादरणार्थं बाधिताः सर्वे, ते, हंसाः सन्यासिनः प्राज्ञतीर्थादयः, तस्मै सत्यप्रज्ञाय, द्रुतं अविलम्बितं यथा तथा, नेमुर्वन्दितवन्तः । णमुप्रह्वत्वे शब्दे च – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ब. ।। सू ।। क्रियार्थोपपदस्येत्यादिना 'तस्मै' इति चतुर्थी ।। सर्षये दैत्यपीडिता इति पाठे - सर्षये ऋषिभिस्सहिताय, तस्मै सत्यप्रज्ञाय इत्यर्थः ।। १९ ।।

तेषामाविरभूत्सत्यप्रज्ञः साकं महर्षिभिः ।
तस्मै हंसा द्रुतं नेमुः सर्वे ते दैत्यपीडिताः ॥ १९ ॥

ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞಃ = ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ಮಹಾ, ಋಷಿಭಿಃ = ದೊಡ್ಡವರಾದ; ಋಷಿಗಳಿಂದ; ಸಾಕಂ = ಕೂಡಿ; ತೇಷಾಂ (ಕೃತೇ) = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ; ಆವಿರಭೂತ್ = ಪ್ರಕಟರಾದರು; ॥ ದೈತ್ಯ, ಪೀಡಿತಾಃ = (ಮಾಯಿ ಭೂತರಾದ) ಅಸುರರಿಂದ. (ಸ್ವಮತ ಪ್ರವೇಶಾರ್ಥವಾಗಿ) ಬಾಧಿತರಾದಂಥಾ; ಸರ್ವೇ = ಸಮಸ್ತರಾದ; ತೇ = ಅಂಥಾ; ಹಂಸಾಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳು; ತಸ್ಮೈ = ಆ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರಿಗೋಸ್ಕರ; ದ್ರುತಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ನೇಮುಃ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿರು. ॥ १९ ॥

क्रन्दत इति ॥ महत्तपो यस्य स महातपाः, तेषां प्राज्ञतीर्थादीनां, महत्, भयं सत्संप्रदायबहिर्भावाद्दुस्संप्रदायप्रवेशाच्च महाननर्थोऽस्माकं भविष्यतीति चिन्ताजनितं साध्वसं, जानन् ज्ञानदृष्ट्या विद्वान्, सत्यप्रज्ञः, क्रन्दतः क्रोशतः, भूमौ पतितान्, तान् प्राज्ञतीर्थादीन्, आज्ञया उत्तिष्ठतेति वचनमात्रेण उत्थापयामास ॥ ष्ठा गतिनिवृत्तौ - धा. णिजन्तः. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ उवाच स महत्तम इति द्वितीय पादपाठे तु – महत्तमोऽतिशयेन महान्, स सत्यप्रज्ञः, उवाच सान्त्ववचनानुच्चरितवानिति सामान्यवचनपरतया व्याख्येयम् ॥ इतरथा उत्तरश्लोकस्थेन 'उवाच' इत्यनेन पौनरुक्त्यं स्यात् ॥ २० ॥

क्रन्दतः पतितान्भूमौ सत्यप्रज्ञो महातपाः ।
आज्ञयोत्थापयामास जानंस्तेषां महद्भयम् ॥ २० ॥

ಮಹಾ, ತಪಾಃ = ದೊಡ್ಡದಾದ, ತಪಸ್ಸುಳ್ಳಂಥಾ; ತೇಷಾಂ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳ; ಮಹತ್ = ದೊಡ್ಡದಾದ; ಭಯಂ = (ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬಿಡೋಣದರಿಂದಲೂ ದುಸ್ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವೇಶದಿಂದಲೂ ನಮಗೆ ಮಹಾನರ್ಥವಾಗುವುದೆಂತ ಚಿಂತೆಯಿಂದುಂಟಾದ) ಭಯವನ್ನು ಜಾನನ್ = (ಜಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ) ತಿಳಿದವರಾದ, ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞಃ = ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರು; ಕ್ರಂದತಃ = ಒದರುತ್ತಿರುವಂಥಾ; ಭೂಮೌ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಪತಿತಾನ್ = ಬಿದ್ದಿರುವಂಥಾ; (ತಾನ್ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು) ಆಜ್ಞಯಾ = (ಎಳಿರಿ ಎಂತ) ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ; ಉತ್ಥಾಪಯಾಮಾಸ = ಎಬ್ಬಿಸಿದರು. ॥ २० ॥

उपविश्येति ।। तस्मिन्बदरिकाश्रमे, आसने, उपविष्य आसीनो भूत्वा, तान् प्राज्ञतीर्थादीन्, मुनीन्, उपवेश्य च, उवाच जगाद ।। वच परिभाषणे – धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. । वचनमनुवदति – अहमित्यादिना ।। भो मुनयः अहं तपसा योगसामर्थ्येन, भवतां युष्माकं, अखिलं दुर्जनजनितं, भयं, वेद्मि जानामि ।। विदज्ञाने – कतरि लट्. पर. उ. ए. । उपविश्याश्रमे तस्मिन्निति पाठे - तस्मिन् बदरिकाश्रमस्थे आश्रमे स्वाश्रम इत्यर्थः ।। २१ ।।

उपविश्यासने तस्मिन्नुपवेश्य च तान्मुनीन् ।
उवाचाहं भयं वेद्मि भवतां तपसाऽखिलम् ॥ २१ ॥

ತಸ್ಮಿನ್ = ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಆಸನೆ = ಆಸನದಲ್ಲಿ; ಉಪವಿಶ್ಯ = ಕೂತುಕೊಂಡು; ತಾನ್ = ಅಂಥಾ; ಮುನೀನ್ = ಮುನಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು; ಉಪವೇಶ್ಯ ಚ = ಕೂಡಿಸಿಯು; ಉವಾಚ = ಮಾತನಾಡಿದರು. (ಭೋ ಮುನಯಃ = ಎಲೈ ಮುನಿಗಳಿರಾ) ಅಹಂ = ನಾನು; ತಪಸಾ = ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ; (ಯೋಗಪ್ರಭಾವದಿಂದ) ಭವತಾಂ = ನಿಮ್ಮಗಳ; ಅಖಿಲಂ = ಸಮಸ್ತವಾದ; ಭಯಂ = (ದುರ್ಜನಜನಿತವಾದ) ಭಯವನ್ನು; ವೇದ್ಮಿ = ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ. ॥ ೨೧ ॥

अयमिति ।। अयं वर्तमानः कालः, साक्षादनुपचारेण, कलेस्तन्नामकस्य मुख्यासुरस्य ।। तेन कलिना, जनास्सज्जनाः, उपद्रुताः तत्वज्ञानप्रच्यावनादिना पीडिताश्च । हे वत्साः हे बालाः प्राज्ञतीर्थाद्याः, एतेन कल्युपद्रवनिवारणे भवतां शक्तिर्नास्तीति सूचितम् ।। यूयं अत्युग्रं दुस्सहं, तत्वस्य अनारोपितस्य विप्लवेन मिथ्यात्वनिर्गुणत्वादि-प्रतिवादिनोत्सादनेन सङ्कटं क्लेशं, विमुञ्चत त्यजत ।। मुच्लृ मोक्षणे - धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. म. ब. ।। २२ ।।

अयं कालः कलेस्साक्षात्तेन चोपद्रुता जनाः ।
वत्सा विमुञ्चतात्युग्रं तत्वविप्लवसंकटम् ॥ २२ ॥

ಅಯಂ = ಈ; ಕಾಲಃ = ಕಾಲವು; ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಉಪಚಾರವಲ್ಲದೆ; ಕಲೇಃ = ಕಲ್ಯಾಖ್ಯದೈತ್ಯನದು. (ಆಗಿದೆ) ॥ ತೇನ = ಆ ಕಲಿಯಿಂದ; ಜನಾಃ = ಸಜ್ಜನರು; ಉಪದ್ರುತಾಶ್ಚ = ಬಾಧಿತರೂನು (ಆಗಿದ್ದಾರೆ). ॥ ವತ್ಸಾಃ = ಎಲೈ ಬಾಲಕರಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿರಾ;

(ಯೂಯಂ = ನೀವು) ಅತ್ಯುಗ್ರಂ = ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೂರವಾದ (ಅಸಹ್ಯವಾದ). ತತ್ವ, ವಿಪ್ಲವ, ಸಂಕಟಂ = ತತ್ವದ (ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಕಥನಾದಿಗಳಿಂದ) ನಾಶದಿಂದ, (ಉಂಟಾದ) ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ವಿಮುಂಚತ = ಬಿಡಿರಿ ॥ २२ ॥

तवेति ॥ हे प्राज्ञतीर्थ, अमी पुरोवर्तिनः, तव, अन्तेवासिनश्शिष्याः पौरुषोत्तमे पुरुषोत्तमस्य हरेः सम्बन्धिनि, क्षेत्रे जगन्नाथाख्यपुण्यस्थाने, पुरुषाभ्यां क्षराक्षराभ्यामुत्तमं हरिं, उपास्य, परामुत्तमां, सिद्धिं मोक्षाख्यां, यान्तु प्राप्नुवन्तु । याप्रापणे. धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. प्र. ब. ॥ अमी हि प्राज्ञातीर्थान्तेवासिन इत्यपि पाठः ॥ २३ ॥

तवामी प्राज्ञतीर्थान्तेवासिनः पौरुषोत्तमे ।
क्षेत्रे यान्तु परां सिद्धिमुपास्य पुरुषोत्तमम् ॥ २३ ॥

ಹೇ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥ = ಎಲೈ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರೇ; ಅಮೀ = ಇಂಥಾ; ತವ = ನಿಮ್ಮ; ಅಂತೇವಾಸಿನಃ = ಶಿಷ್ಯರು; ಪೌರುಷೋತ್ತಮೆ = (ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ) ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಜಗನ್ನಾಥದೇವರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಕ್ಷೇತ್ರೆ = (ಜಗನ್ನಾಥಾಖ್ಯವಾದ) ಪುಣ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ; ಪುರಷ, ಉತ್ತಮಂ = (ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ) ಪುರುಷರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಉತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯನ್ನು; ಉಪಾಸ್ಯ = ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಪರಾಂ = ಉತ್ತಮವಾದ; ಸಿದ್ಧಿಂ = ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು) ಯಾಂತು = ಹೊಂದಲಿ. ॥ २३ ॥

एवं सर्वेषामपि स्वमात्रमुक्तिसाधनानुष्ठानाभ्यनुज्ञाने, सत्संप्रदायस्य लोकप्रवर्तक एव न स्यादित्यत आह – शिष्येष्विति ॥ हे प्राज्ञतीर्थ- ते तव । शिष्येषु एकः अत्युत्तमः, श्रुतीनां वेदानां, सम्प्रदायस्य परंपरागतस्य, तत्साद्दश्यादिरूपार्थोपदेशस्य, अभिगुप्तये प्रवर्तनेन संरक्षणार्थं, मायिभिर्मायावादिभिः, सार्धं सह, तेषां मायिनां, छन्दाणामभि- प्रायाणामनुवर्तनैरनुसरणैः, चरतां सञ्चारं करोतु ॥ चरगतौ – धा. सक. कर्तरि लोट्. पर. प्र. ए. ॥ अत्र कर्मविवक्षाभावादकर्मकतया प्रयोगः ॥ चान्द्रादिमतानुरोधादात्मनेपदिता । 'शिष्य एकः' इति प्रथमे 'छन्दानुवर्तिनः' इति चतुर्थे च पादे पाठाङ्गीकारे-तेषां मायिनां छन्दानुवर्तिनोभिप्रायानुसारिणस्ते, एकः शिष्यः, चरतामित्यन्वयः ॥ २४ ॥

शिष्येष्वेकः श्रुतीनां ते संप्रदायाभिगुप्तये ।
चरतां मायिभिस्सार्धं तेषां छन्दानुवर्तनैः ॥ २४ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸರ್ವರೂನು ತಮ್ಮ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯನುಜ್ಞೆಮಾಡಿದರೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತಕರೇ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – (ಹೇ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥ = ಎಲೈ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರೇ) ತೇ = ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯೇಷು = ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ, ಏಕಃ = ಒಬ್ಬ; ಶ್ರುತೀನಾಂ = (ತತ್ವಮಸ್ಯಾದಿ) ವೇದಗಳ; ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಅಭಿಗುಪ್ತಯೆ = (ಈಶ್ವರಸಾದೃಶ್ಯಾದಿ ರೂಪಾರ್ಥದ) ಪರಂಪರಾನುಸಾರ್ಯುಪದೇಶದ, (ಪ್ರವರ್ತನೆಯಿಂದ) ಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ; ಮಾಯಿಭಿಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ; ಸಾರ್ಧಂ = ಕೂಡಿ; ತೇಷಾಂ = ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ; ಛಂದ, ಅನುವರ್ತನೈಃ = ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ, ಅನುಸರಣೆಗಳಿಂದ; ಚರತಾಂ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರಲಿ. ॥ ೨೪ ॥

संन्यासयेदिति ॥ सः मायिभिस्सह सञ्चारायाभ्यनुज्ञातस्त्वच्छिष्यः निपुणं सत्संप्रदायप्रवर्तनकुशलं, वंशस्य दूर्वासःप्रभृति परमहंसवंशस्य धरं धारकं, एकं. द्विजं. विप्रं. सन्यासयेत्. यत्याश्रमवन्तं कुर्यात् । असुक्षेपणे – धा. णिजन्तः. सक. कर्तरिलिङ्. पर. प्र. ए. । सोऽपि अन्यं तादृशं, सन्यासयेत् ।। सोऽपि, अन्यं, सन्यासयेत् ।। इत्येवं प्रकारेण, नोऽस्माकं, वंशः परम्परा, अखण्डितः विच्छेदरहितः, स्यात् भवेत् । अस भुवि – धा. अक. कर्तरि लिङ्. पर. प्र. ए. ।। वंशोऽयं स्यादित्यपि पाठः ।। २५ ।।

संन्यासयेत्सनिपुणमेकं वंशधरं द्विजम् ।
सोप्यन्यमन्यं सोऽपीति वंशो नस्स्यादखण्डितः ॥ २५ ॥

ಸಃ = (ಮಾಯಿಗಳಿಂದ ಕೂಡ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವನಾದ) ಆ ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನು; ನಿಪುಣಂ = (ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತನದಲ್ಲಿ) ಸಮರ್ಥನಾದಂಥಾ; ವಂಶ, ಧರಂ = (ದೂರ್ವಾಸರು ಮೊದಲಾದ ಪರಮಹಂಸರ) ವಂಶಕ್ಕೆ ಧಾರಕನಾದಂಥಾ; ಏಕಂ = ಒಬ್ಬನಾದ; ದ್ವಿಜಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು; ಸನ್ಯಾಸಯೇತ್ = ಸಂನ್ಯಸ್ತನನ್ನು ಮಾಡಲಿ; ಸೋಽಪಿ = ಆತನೂ ಕೂಡ; ಅನ್ಯಂ = (ಅಂಥಾತನಾದ) ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು; ಸಂನ್ಯಾಸಯೇತ್ = ಸಂನ್ಯಸ್ತನನ್ನು ಮಾಡಲಿ. । ಸೋಪಿ = ಆತನೂ ಕೂಡ; ಅನ್ಯಂ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು; ಸಂನಾಸಯೇತ್ = ಸಂನ್ಯಸ್ತನನ್ನು ಮಾಡಲಿ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ನಃ = ನಮ್ಮಗಳ; ವಂಶಃ = ಪರಂಪರೆಯು; ಅಖಂಡಿತಃ = ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವು; ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಬಹುದು. ॥ ೨೫ ॥

सत्सम्प्रदायप्रवर्तनाय सन्यासितैः प्रवर्तनीयं हर्युपासनाप्रकारमाह – नारायण इति ।। नारायणो हरिः, परस्सर्वोत्तमः स्वामी सर्वनियामकः, भीषास्माद्वातः पवत इत्यादि श्रुतेः ।। सत्याः पारमार्थिकाः ज्ञानादयः सन्तो दोषासमानाधिकरणा गुणाः यस्य स तथोक्तः । तस्य सर्वोत्तमत्वसर्वनियामकत्वगुणपूर्णत्वयुक्तस्य हरेः, अहं, दासः किङ्करः, अस्मि । सत्यं मम हरिदास्यत्वं हरेर्मदादिसर्वनियामकत्वं च वास्तवं — न तु ब्रह्मज्ञानबाध्यमित्यर्थः । इत्येवं, उपासा उपासना, प्रवर्ततां प्रवृत्ता भवतु भवच्छिष्यपरंपरायामिति शेषः ।। वृतु वर्तने – धा. अक. कर्तरि लोट्. आत्म. प्र. ए. ।। २६ ।।

नारायणः परस्स्वामी सत्यज्ञानादिसद्गुणः ।
तस्य दासोस्म्यहं सत्यमित्युपासा प्रवर्तताम् ।। २६ ।।

ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂನ್ಯಸ್ತರಿಂದ ಪ್ರವರ್ತನೀಯವಾದ ಉಪಾಸನಾ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ನಾರಾಯಣಃ = ಹರಿಯು; ಪರಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನು; ಸ್ವಾಮೀ = (ಸರ್ವರಕ್ಕೂ) ನಿಯಾಮಕನು; ಸತ್ಯ; ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸತ್, ಗುಣಃ = ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಗಳಾದ, ಜ್ಞಾನವು ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಸಮೀಚೀನಗಳಾದ; ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು. । ತಸ್ಯ = ಅಂಥಾ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ; ಅಹಂ = ನಾನು; ದಾಸಃ = ಕಿಂಕರನು; ಅಸ್ಮಿ = ಆಗಿದ್ದೇನೆ. । ಸತ್ಯಂ = (ನನಗೆ ಹರಿಭೃತ್ಯತ್ವವು, ಹರಿಗೆ ಅಸ್ಮಾದಿಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವೂನು) ಸತ್ಯವು. । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಉಪಾಸಾ = ಉಪಾಸನೆಯು (ಭವಚ್ಛಿಷ್ಯಪರಂಪರಾಯಾಂ = ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರವರ್ತತಾಂ = ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಿ ।। ೨೬ ।।

एवमुपासनाप्रवर्तनेपि मायिभ्यो बाधो यथा न भवेत् तथोपायमुपदिशति – मायिनामिति ।। हे वत्सा इति सम्बोधनं प्राकर्णिकत्वादन्वेति । हे प्राज्ञतीर्थादयः मायिनां लाञ्छनं भस्मत्रिपुण्ड्राङ्कि, धार्यं स्वशरीरे युष्माभिः ।। तेषां मायावादिनामन्तस्थं अन्तर्यामिणं हरिं स्मृत्वा नमनोद्देश्यत्वेन चिन्तयित्वा, तेषां मायिनां, नमनादिकं वन्दनाद्यं, कार्यं क्रीयतां युष्माभिः ।। अनर्हाणां नमनादवश्यकरणीयतयाप्रसक्ते, तदन्तर्यामि हरिध्यानपूर्वकं तत्करणं विहितं भागवते च ''गुहाशयायैव नदेहमानिने'' इनि ।। मायाया वादस्सकलजगत्कल्पकत्वादिसिद्धान्तश्च, पठ्यतां भवद्भिः ।। पठ व्यक्तायां वाचि – धा. कर्मणि लोट्. आत्म. प्र. ए. ।। २७ ।।

मायिनां लाञ्छनं धार्यं कार्यं तन्नमनादिकम् ।
स्मृत्वा हरिं तदन्तस्थं मायावादश्च पठ्यतां ॥ २७ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉಪಾಸನಾಪ್ರವರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂನು, ಮಾಯಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬಾಧೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಂಥಾ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಹೇ ವತ್ಸಾಃ = ಎಲೈ ಬಾಲಕರುಗಳಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿರಾ; ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ). ಮಾಯಿನಾಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ; ಲಾಂಛನಂ = (ಭಸ್ಮಧಾರಣಾದಿರೂಪವಾದ) ಚಿಹ್ನವು; ಧಾರ್ಯಂ = ಧರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ॥ ತತ್, ಅಂತಸ್ಥಂ = ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ, ಒಳಗೆ ಇರುತ್ತಿರುವಂಥಾ; ಹರಿಂ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ದೇವರನ್ನು; ಸ್ಮೃತ್ವಾ = ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು, ತತ್, ನಮನ, ಆದಿಕಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ; ವಂದನವು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಥಾದ್ದು (ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಕಾರ್ಯಂ = ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. (ಅನರ್ಹರಿಗೆ ವಂದನಾದಿಗಳು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತದಂತರ್ಯಾಮಿ ಹರಿ ಸ್ಮರಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ದೋಷವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂತ ಭಾಗವತಾದಿ ಸಿದ್ಧವೆಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು.) ಮಾಯಾ, ವಾದಶ್ಚ = ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, (ಜಗತ್ಕಲ್ಪಕತ್ವಾದಿ) ಸಿದ್ಧಾಂತವೂನು. (ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಪಠ್ಯತಾಂ = ಪಠಿಸಲ್ಪಡಲಿ. ॥ ೨೭ ॥

मायिनामनुसरणस्याकरणे बाधकमाह महासुरेति ॥ हे प्राज्ञतीर्थ, त्वं, लोके भुवने, महासुरमये श्रेष्ठदैत्यप्रचुरे सति, आविष्कर्तुं विष्णुभक्तत्वं प्रकटीकर्तुं, नैवार्हसि । काले नैवाविष्कारमर्हसीति च पाठः । अर्ह पूजायां योग्यत्वे च – धा. कर्तरि लट्. मायिनो ज्ञानोत्तमाद्याः भैरव्या तन्नाम्न्या विद्यया वा, कृपाण्या तन्नाम्न्या विद्यया वा - यद्वा - खड्गेन, वैदिकान् वेदप्रामाण्याभ्युपगन्तॄन्, घ्नन्ति हिंसन्ति । हन हिंसा गत्योः - धा. सक. कर्तरि लट् पर. प्र. ब. । वर्तमानसामीप्याद्वर्तमानवद्व्यपदेशः ॥ २८ ॥

महासुरमये लोके नैवाविष्कर्तुमर्हसि ।
भैरव्या वा कृपाण्या वा मायिनो घ्नन्ति वैदिकान् ॥ २८ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಅನುಸರಣಮಾಡದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – (ಹೇ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥ = ಎಲೈ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರೇ; ತ್ವಂ = ನೀವು) ಲೋಕೇ = ಜಗತ್ತು; ಮಹಾಸುರಮಯೆ (ಸತಿ) = ದೊಡ್ಡ ದೈತ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಚುರವಾಗಿರಲಾಗಿ, ಆವಿಷ್ಕರ್ತುಂ = (ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು) ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ನೈವಾರ್ಹಸಿ = ಅರ್ಹ ಲಾಗಲೇ ಬೇಡಿರಿ. ॥

ಮಾಯಿನಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಮಾದಿಗಳು; ಭೈರವ್ಯಾವಾ = ಭೈರವೀನಾಮಕ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೋ; ಕೃಪಾಣ್ಯಾವಾ = ಕೃಪಾಣೀನಾಮಕ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೋ - ಅಥವಾ ಖಡ್ಗದಿಂದಲೋ; ವೈದಿಕಾನ್ = ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಂಗಿಕಾರಿ ಜನರನ್ನು; ಘ್ನಂತಿ = ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ॥ ೨೮ ॥

तेभ्य इति ॥ हे वत्साः यूयं, तेभ्यः वैदिकजनहिंसकेभ्यः मायिभ्यः ॥ सू ॥ भीत्रार्थानां भयहेतुरिति रक्षणार्थकगुपूधातुयोगात्तेभ्य इति पञ्चमी ॥ आत्मानं देहं, गोपायत रक्षत । गुपू रक्षणे – धा. सक. कर्तरि लोट्. प्र. म. ब. । मायिभिः ज्ञानोत्तमादिभिर्दत्तं, दण्डपटादिकं, त्याज्यं, मायिचिह्नयुक्तत्वात्त्यक्तव्यम् । भवद्भिरिति शेषः । इत्येवं, सत्यसंवित् सत्यप्रज्ञः । नि । प्रेक्षोपलब्धिश्चित् संविदित्यमरः । तं प्राज्ञतीर्थं प्रति, उक्त्वा अभिधाय, । इत्युक्त्वा सत्यतीर्थस्संत्याज्य दण्डपटादिकमिति पाठे – सत्यतीर्थः सत्यप्रज्ञः इत्येवं उक्त्वा, मायिदत्तं, दण्डपटादिकं, सन्त्याज्य त्याजयित्वा वर्जयित्वेत्यर्थः ॥ २९ ॥

तेभ्यो गोपायतात्मानं संप्रदायं न मुञ्चत ।
इत्युक्त्वा सत्यसंवित्तं त्याज्यं दण्डपटादिकं ॥ २९ ॥

(ಹೇ ವತ್ಸಾಃ = ಎಲೈ ಬಾಲಕಗಳಿರಾ; ಯೂಯಂ = ನೀವು) ತೇಭ್ಯಃ = ಆ (ಘಾತುಕರಾದ) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಆತ್ಮಾನಂ = ದೇಹವನ್ನು; ಗೋಪಾಯತ = ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. । (ಆದರೂನು) ಸಂಪ್ರದಾಯಂ = ಪಾರಂಪರ್ಯೋಪದೇಶವನ್ನು; ನ ಮುಂಚತ = ಬಿಡಬೇಡಿರಿ. । ಮಾಯಿ, ದತ್ತಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ, ದಂಡ, ಪಟ, ಆದಿಕಂ = ದಂಡವು ವಸ್ತ್ರವು — ಇವು ಮೊದಲಾಗಿ ವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದು (ಭವದ್ಭಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ) ತ್ಯಾಜ್ಯಂ = ಬಿಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಸತ್ಯಸಂವಿತ್ = ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರು; ತಂ (ಪ್ರತಿ) = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರನ್ನು ಕುರಿತು; ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ. ॥ ೨೯ ॥

तेभ्यो प्राज्ञतीर्थादिभ्यो, पूर्ववत् सन्यासदानकाल इव, दण्डाद्यं, पुनः, ददौ दत्तवान्! डुदाञ् दाने – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ सः, सत्यात्मा सत्यप्रज्ञः ॥ नि ॥ आत्मायत्नोधृतिर्बुद्धिरित्यमरोक्तेः । तान् प्राज्ञतीर्थादीन्, अनुज्ञाप्य, परावृत्य गन्तुमिति शेषः, पूर्ववत्, तिरोदधे अस्तंगतो बभूव ॥ डु धाञ् धारण पोषणयोः – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ॥ ३० ॥

मायिदत्तं पुनस्तेभ्यो दण्डाद्यं पूर्ववद्ददौ ॥
ताननुज्ञाप्य सत्यात्मा पूर्ववत् स तिरोदधे ॥ ३० ॥

ತೇಭ್ಯಃ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ; ಪೂರ್ವವತ್ = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ (ಸನ್ಯಾಸ ಕೊಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಯೋಪಾದಿಯಲಿ; ದಂಡ, ಆದ್ಯಂ = ದಂಡವು, ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ ದುದನ್ನು; ಪುನಃ = ಮತ್ತು; ದದೌ = ಕೊಟ್ಟರು; । ಸಃ = ಅಂಥಾ; ಸತ್ಯಾತ್ಮಾ = ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರು; ತಾನ್ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು; (ಪರಾವೃತ್ಯ = ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರಿಗಿ; ಗಂತುಂ = ಹೋಗಲು) ಅನುಜ್ಞಾಪ್ಯ = ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ; ಪೂರ್ವವತ್ = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೋಪಾದಿಯಲಿ; ತಿರೋದಧೆ = ಅಂತರ್ಹಿತರಾದರು – ಅದೃಶ್ಯರಾದರು. ॥ ३० ॥

प्राज्ञेति ॥ प्राज्ञस्य प्राज्ञतीर्थस्य, शिष्याः, विरक्ताः विषयासक्तिरहितास्सन्तः – विप्रिय इत्यादाविव नञर्थकस्य विशब्दस्य रक्तशब्देन समासः – यद्वा – वौ परमात्मनि रक्ता आसक्तास्सन्तः, पौरुषोत्तमं पुरुषोत्तमस्य हरेस्सम्बन्धि, क्षेत्रं जगन्नाथाख्यं, ययुः प्रापुः । या प्रापणे —– धा. सक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ब. ॥ प्राज्ञः प्राज्ञतीर्थः, गुरुणा सत्यप्रज्ञेनोपदिष्टेन मार्गेण प्रकारेण, मायिभिः, सह. उवास. । वस निवासे – धा. अक. कर्तरिलिट्. पर. प्र. ए. ॥ ३१ ॥

प्राज्ञशिष्या ययुः क्षेत्रं विरक्ताः पौरुषोत्तमं ।
प्राज्ञो गुरूपदिष्टेन मार्गेणोवास मायिभिः ॥ ३१ ॥

ಪ್ರಾಜ್ಞ, ಶಿಷ್ಯಾ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರ, ಶಿಷ್ಯರು; ವಿರಕ್ತಾಃ (ಸಂತಃ) = ವೈರಾಗ್ಯಯುಕ್ತರಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗಯುಕ್ತರಾಗಿ; ಪೌರುಷೋತ್ತಮಂ = ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಕ್ಷೇತ್ರಂ = (ಜಗನ್ನಾಥಾಖ್ಯ) ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು; ಯಯುಃ = ಹೊಂದಿದರು. । ಪ್ರಾಜ್ಞಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು; ಗುರು, ಉಪದಿಷ್ಟೇನ = ಗುರುಗಳಾದ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ; ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ; ಮಾರ್ಗೇಣ = ರೀತಿಯಿಂದ; ಮಾಯಿಭಿಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ; (ಸಹ = ಕೂಡಿ) ಉವಾಸ = ವಾಸಮಾಡಿದರು. ॥ ३१ ॥

एकमिति ॥ प्राज्ञतीर्थः एकं, वंशस्य धरं धारकं शिष्यं, प्राप्य लब्ध्वा, उपास्तिं गुरूपदिष्टामुपासनां, अशिक्षयत् शिक्षितवान् । सोऽपि प्राज्ञतीर्थेन सन्यासितोऽपि अन्यं

शिष्यं सन्यस्य सन्यासिनं कृत्वा, स्वं स्वीयं सम्प्रदायं पारंपर्योपदेशं अशिक्षयत् शिक्षितवान्। शिक्षविद्योपादाने – धा. णिजन्तः कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए. ॥ ३२ ॥

एकं वंशाधरं शिष्यं प्राप्योपास्तिमशिक्षयत्।
अन्यं संन्यस्य सोऽपि स्वं संप्रदायमशिक्षयत् ॥ ३२ ॥

(ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥಃ = ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರು) ಏಕಂ = ಒಬ್ಬನಾದ; ವಂಶಧರಂ = (ಸನಕಾದಿಗಳ) ವಂಶಕ್ಕೆ, ಧಾರಕನಾದ; ಶಿಷ್ಯಂ = ಶಿಷ್ಯನನ್ನು; ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ; ಉಪಾಸ್ತಿಂ = (ಗುರೂಪದಿಷ್ಟವಾದ) ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು; ಅಶಿಕ್ಷಯತ್ = ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಸಿದರು. ಸೊಽಪಿ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಿತರಾದವರೂನು; ಅನ್ಯಂ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು; ಸಂನ್ಯಸ್ಯ = ಸನ್ಯಸ್ತನನ್ನು ಮಾಡಿ; ಸ್ವಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ; ಸಂಪ್ರದಾಯಂ = ಪಾರಂಪರ್ಯೋಪದೇಶವನ್ನು; ಅಶಿಕ್ಷಯತ್ = ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು. ॥ ३२ ॥

सोऽपीति ॥ सोऽपि प्राज्ञतीर्थशिष्येण संन्यासितोऽपि, अन्यं, संन्यस्य, संप्रदायमशिक्षयत्। इत्येवं प्रकारेण अयमुत्सादाभिमुखतया स्थितः, वंशास्सत्यप्रज्ञान्वयः, भाग्यतः अदृष्टविशेषात्, नोदच्छिद्यत विच्छिन्नो नाभूत्। छिदिर् द्वैधीकरणे – धा. कर्मणि लङ्. आत्म. प्र. ए.। ततः कतिपयसमयानन्तरं, अस्मिन्, केरळ इति देशो भागविशेषस्तस्मिन्, मायिभिर्मायावादिभिः स्वजन आत्मीयजन इति भ्रमात् निमित्तात्, गृह्यमाण आद्रियमाणः, अच्युते हरौ प्रेक्षा ज्ञानं यस्य सः इति तदाख्यः, पारिव्राज्यं परिव्राजः सन्यासिनो भावं तुर्याश्रममित्यर्थः, उपागमत् प्राप्तवान्। गम्लृगतौ – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ए.। ततस्सनकवंशेस्मिन्नित्यपि पाठः स स्वरसः। केचित्तु - केवलवंशेस्मिन्निति पठन्तः केवलवंशे गोप्यवंश इति व्याकुर्वते ॥ ३३ ॥

सोऽप्यन्यमित्ययं वंशो नोदच्छिद्यत भाग्यतः।
ततः केरलदेशेऽस्मिन्मायिभिः स्वजनभ्रमात् ॥
गृह्यमाणोच्युतप्रेक्षो पारिव्रज्यमुपागमत् ॥ ३३ ॥

ಸೋಽಪಿ = ಆ ಪ್ರಾಜ್ಞತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಿತರು ಕೂಡ; ಅನ್ಯಂ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು (ಸಂನ್ಯಸ್ಯ = ಸನ್ಯಸ್ತನನ್ನು ಮಾಡಿ. ಸಂಪ್ರದಾಯಂ = ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು;

ಅಶಿಕ್ಷಯತ್ = ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಸಿದರು.) । ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ; ಅಯಂ = ಈ (ಉತ್ಸಾದಾಭಿಮುಖವಾದಂಥಾ); ವಂಶಃ = (ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರ) ವಂಶವು; ಭಾಗ್ಯತಃ = ಅದೃಷ್ಟದ ದೆಸೆಯಿಂದ; ನೋದಚ್ಛಿದ್ಯತ = ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಲಿಲ್ಲಾ. । ತತಃ = ಕೆಲವುಕಾಲದ ಅನಂತರಲ್ಲಿ; ಅಸ್ಮಿನ್ = ಇಂಥಾ; ಕೇರಳ, ದೇಶೇ = ಕೇರಳವೆಂತೆಂಬುವ; ದೇಶದಲ್ಲಿ; ಮಾಯಿಭಿಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ; ಸ್ವಜನ, ಭ್ರಮಾತ್ = ಸ್ವಕೀಯನಾದ ಜನನೆಂತ, ಭ್ರಾಂತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಗೃಹ್ಯಮಾಣಃ = ಆದರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವಂಥಾ; ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಃ = (ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾದ ಕಾರಣ) ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಖ್ಯರಾದವರು; ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ = ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು; ಉಪಾಗಮತ್ = ಹೊಂದಿದರು. ॥ ३३ ॥

एवमुपयुक्तमभिधायेदानीमानन्दतीर्थभगवत्पादानामविर्भावादिकं निरूपयति – अथेत्यादिना ॥ अथ अच्युतप्रेक्षसन्यासानन्तरं, ईशः तत्वज्ञानदानसमर्थः, संजीवनो जगतां जीवनप्रद आत्मास्वरूपं यस्य स वायुः ॥ नि ॥ जगत्प्राणः – समीरणः इत्यमर-पठितजगत्प्राणशब्दाभिधेयत्वात् । श्रुतेर्वेदस्य दूषकाणामपार्थकथनेनोत्सादकानां, असुराणां विप्रवंशजातानां दैत्यानां उत्सादनाय नाशाय, अर्थयतः प्रार्थनांकुर्वतः, सुरेन्द्रान् देवश्रेष्ठान्, आनन्दन् सन्तोषयन्सन्, श्रियो लक्ष्म्या दयितस्य पत्युर्हरेरज्ञया, भूमौ अवततार प्रादुर्बभूव । तृ प्लवनतरणयोः – धा. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । अवोपसृष्टत्वा-दाविर्भावार्थकत्वमकर्मकता च । अत्रादावथशब्दप्रयागो मध्वार्यकथाप्रारम्भे कर्तव्यमङ्गळार्थ इति बोध्यम् ॥ ३४ ॥

अथासुराणां श्रुतिदूषकाणामुत्सानायार्थयतस्सुरेन्द्रान् ॥
आनन्दयंच्छ्रीदयिताज्ञयेशः संजीवनात्माऽवततार भूमौ ॥ ३४ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ, ಈಗ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದರ ಆವಿರ್ಭಾವಾದಿ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥಾಂತರದವರೆಗೂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. — ಅಥ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಸಂನ್ಯಾಸಾನಂತರದಲ್ಲಿ; ಈಶಃ = (ತತ್ವಜ್ಞಾನದಾನದಲ್ಲಿ) ಸಮರ್ಥರಾದ; ಸಂಜೀವನ ಆತ್ಮಾ = (ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಜೀವನ ಪ್ರದವಾದ; ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳಂಥಾ ವಾಯುದೇವರು; ಶ್ರುತಿ, ದೂಷಕಾಣಾಂ = ವೇದಕ್ಕೆ (ಅಪಾರ್ಥ ಕಥನಾದಿಗಳಿಂದ) ದೂಷಕರಾದ; ಅಸುರಾಣಾಂ = (ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಂಶದಲ್ಲಿ ಜಾತರಾಗಿರುವ) ದೈತ್ಯರುಗಳ; ಉತ್ಸಾದನಾಯ = ನಾಶನಕ್ಕೋಸ್ಕರ; ಅರ್ಥಯತಃ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವಂಥಾ; ಸುರೇಂದ್ರಾನ್ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು; ಆನಂದಯನ್

(ಸನ್) = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವರಾಗಿ; ಶ್ರೀದಯಿತ, ಆಜ್ಞಯಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರಿಗೆ ಗಂಡನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ, ಭೂಮೌ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ; ಅವತತಾರ = ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದರು. । ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಅಥಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕಥಾಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವಾಚರಿತವಾಯಿತೆಂತ ತಿಳಿಯುವುದು. ॥ ३४ ॥

स इति ।। अथ प्रादुर्भावानन्तरं, भगवान्, शड्गुशड्गुणसंपन्नः, स भूमौ वासुदेवाख्ययाऽवतीर्णो वायुः, पितुस्तातान्मध्यगेहात्, उपनीतिमुपनयं, इतः प्राप्तस्सन्, सकलानां समस्तानां वेदानां सुलक्षणानां समीचीनानां लक्षणानां शिक्षादिलक्षणशास्त्राणां च शिक्षणमभ्यासो यस्य स तथोक्तस्सन्, यतिवरात् द्रौपदीहस्तदत्तान्नभोजनादिना परिशुद्धान्तःकरणतया सन्यासिश्रेष्ठात् परमे सर्वोत्तमे अच्युते हरौ चेतो मनो यस्य तस्मात् अच्युतप्रेक्षार्यात्, पारमहंस्यं परमहंसानां सम्बन्धिनं, आश्रमं – यत्याश्रममित्यर्थः, अदृत गृहीतवान् ।। धृञ् धारणे – धा. सक कर्तरि लुङ्. आत्म. प्र. ए. । अभृतेत्यपि पाठः तर्हि, भृञ् भरण इति धातुपाठः । परमच्युतचेतस इति पाठे अच्युतचेतसः अच्युतप्रेक्षात् परमुत्तमं, पारमहंस्यमाश्रममित्यन्वयः ।। ३५ ।।

स भगवानुपनीतिमितः पितुः सकलवेदसुलक्षणाशिक्षणः ।
अधृत पारमहंस्यमथाश्रमं यतिवरात्परमाच्युतचेतसः ॥ ३५ ॥

ಅಥ = ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ; ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ, ಸಃ = (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನಾಮಕರಾಗಿ ಅವತರಿಸುವ) ವಾಯುದೇವರು. ಪಿತುಃ = ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಉಪನೀತಿಂ = ಉಪನಯನವನ್ನು; ಇತಃ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ; ಸಕಲ, ವೇದ, ಸುಲಕ್ಷಣ, ಶಿಕ್ಷಣಃ (ಸನ್) = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ; ವೇದಗಳ, ಸಮೀಚೀನಲಕ್ಷಣಗಳ, ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳವರಾಗಿ – ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ವೇದಗಳು, ಸಮೀಚೀನಗಳಾದ ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರಗಳು – ಇವುಗಳ, ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳವರಾಗಿ; ಯತಿವರಾತ್ = (ದ್ರೌಪದೀ ಹಸ್ತದತ್ತಾನ್ನಭೋಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣರಾದ ಕಾರಣ) ಸನ್ಯಾಸಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ; ಪರಮ, ಅಚ್ಯುತ, ಚೇತಸಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ; ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಮನಸ್ಸುಳ್ಳಂಥಾವರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಂ = ಪರಮಹಂಸಸಂಬಂಧಿಯಾದ; ಆಶ್ರಮಂ = ಆಶ್ರಮವಾದ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು; ಅಧೃತ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ॥ ३५ ॥

प्रवर्तितेति ॥ या उपासना, पुरा पूर्वं, सनकादिभिः प्रवर्तिता। ततः परस्तात् तदनन्तरं, परतीर्थस्य तन्नाम्नो यतीश्वरस्य शिष्यकैः शिष्यैः, प्रवर्तिता। तां तद्दर्शी, स्वस्य गुरुणा सत्संप्रदायप्रवर्तनाय सत्यप्रज्ञवंशे सन्यासितेन प्रसादितां अनुगृहीतां – प्रीतिपूर्वमुपदिष्टामित्यर्थः, हरेः विष्णोः, उपास्तिमुपासनां, मध्वाय सन्यासानन्तरं तन्नामकतया संवृत्ताय वायवे, हंसानां राट् राजा स्वामी अच्युतप्रेक्षः, भक्त्या "भविष्यतश्शिष्यवराद्धि विद्धिमामिति" इत्यादि श्रीमध्वविजयोक्तानन्तेश्वरानुग्रहासादितशिष्यत्वहेतुकेन माहात्म्यज्ञानपूर्वकस्नेहेन, उपदिदेश उपष्टिवान्। दिश अतिसर्जने – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ ३६ ॥

प्रवर्तिता या सनकादिभिः पुरा ततः परस्तात्परतीर्थशिष्यकैः।
हरेरुपास्तिं स्वगुरुप्रसादितां माध्वाय भक्त्योपदिदेश हंसराट् ॥ ३६ ॥

ಯಾ = ಯಾವ ಉಪಾಸನೆಯು; ಪುರಾ = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸನಕಾದಿಭಿಃ = ಸನಕಾದಿಗಳಿಂದ; ಪ್ರವರ್ತಿತಾ = (ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಪ್ರವರ್ತನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ. । ತತಃ, ಪರಸ್ತಾತ್ = ಅದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಪರತೀರ್ಥ, ಶಿಷ್ಯಕೈಃ = ಪರತೀರ್ಥಾಖ್ಯಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರ; ಶಿಷ್ಯರಿಂದ; ಪ್ರವರ್ತಿತಾ = ಪ್ರವರ್ತನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ. ।, ತಾಂ = ಅಂಥಾ; ಸ್ವಗುರುಪ್ರಸಾದಿತಾಂ = (ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿತರಾದ) ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಂದ, ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ (ಎಂದರೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದಂಥಾ). ಹರೇಃ = ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ; ಉಪಾಸ್ತಿಂ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು; ಮಧ್ವಾಯ = ಮಧ್ವಾರ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ; ಹಂಸರಾಟ್ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು. ಭಕ್ತ್ಯಾ = (ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಬ್ಧಶಿಷ್ಯರೆಂಬ) ಮಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಯುಕ್ತ ಸ್ನೇಹದಿಂದ; ಉಪದಿದೇಶ = ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ॥ ३६ ॥

गुणानिति ॥ शर्वो रुद्र आदिर्येषां तेषां तथोक्तानां सुपर्वणां देवानां, गुरुस्तत्वोपदेष्टा, अनन्तानि बहूनि रूपाणि यस्य सः, "त्रिकोटिरूपः पवनश्च मे सुतः" इत्युक्तेः। भगवान् यथायोग्यं षड्गुणसंपन्नः, अनन्ता अपरिमिता धीर्बुद्धिर्यस्य स मध्वार्यः, दुः अविद्यमानः अन्तोवधिर्यस्यास्सा निरवधिका, यद्वा – दुःकष्टसाध्यः अन्तो निर्णयो यस्यास्सादुर्ज्ञेया तादृशी सन्ततिर्व्याप्तिर्यस्य तथोक्तस्य, हरेर्विष्णोः, अनन्तान् देशतः

कालतः गुणतश्चापरिच्छिन्नान्, "मय्यनन्तगुणेऽनन्ते गुणतोऽनन्तविग्रहे" इत्यादेः । गुणान् ज्ञानादीन्, अनन्तरूपेषु अनेकरूपेषु, उपसंहरन्सन् सर्वेषु रूपेषु हरिस्सकलगुणपूर्ण इति जानन्नित्यर्थः, उपास्त उपासनां कृतवान् । आस उपवेशने – धा. कर्तरि लङ्. आत्म. प्र. ए. । उपोपसृष्टत्वाद्ध्यानार्थकत्वं सकर्मकता च ।। ३७ ।।

गुणाननन्तानुपसंहरन्हरेरनन्तरूपेषु दुरन्तरसन्ततेः ।।
अनन्तरूपो भगवाननन्तधीरूपास्तशर्वादिसुपर्वणां गुरुः ।। ३७ ।।

ಶರ್ವಾದಿ, ಸುಪರ್ವಣಾಂ = ರುದ್ರಾದಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ; ಗುರುಃ = ತತ್ವೋಪದೇಶಕರಾದ; ಅನಂತ, ರೂಪಃ = ಅನಂತಗಳಾದ; ರೂಪಗಳುಳ್ಳಂಥಾ; ಭಗವಾನ್ = (ತಕ್ಕಷ್ಟು ಷಡ್ಗುಣ ಸಂಪನ್ನರಾದ) ಅನಂತಧೀಃ = ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು; ದುರಂತ, ಸಂತತೇಃ = ನಿರವಧಿಕ - ಅಥವಾ ತಿಳಿಯಲಶಕ್ಯವು ಆದ, ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳಂಥಾ; ಹರೇಃ = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ; ಅನಂತಾನ್ = (ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ) ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಗಳಾದ; ಗುಣಾನ್ = ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನಂತ ರೂಪೇಷು = ಅನೇಕಗಳಾದ, ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹರನ್ (ಸನ್) = ಉಪಸಂಹರಿಸುವವರಾಗಿ. (ಎಂದರೆ ಹರಿಯು ಸಕಲರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯು ಸರ್ವಗುಣ ಪೂರ್ಣನೆಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ಯೆಂತ ಭಾವ.) ಉಪಾಸ್ತ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ॥ ३७ ॥

दस्योरिति ।। आराध्यः शर्वादिभिः पूज्यः मध्वः, दस्योः वेदानामपार्थकथनादिना भगवद्गुणमण्यादीनामपहारतया चोरभूतात्, मणिमतस्तन्नामकदैत्यांशात्सङ्करात्, उदितमुद्भूतं दुर्भाष्यं, व्यस्य निराकृत्य, सकलाभिः श्रुतिभिस्तर्कैर्दूषणानुमानैश्च बृहितं पूर्णं, वेदानामन्तो निर्णयो येभ्यस्तानि च तानि सूत्राणि च ब्रह्मसूत्राणि तेषां भाष्यं "सूत्रार्थो वर्ण्यते यत्र" इत्यादिनोक्तलक्षणकं ग्रन्थं, चक्रे कृतवान् । डुकृञ् करणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. आत्म. प्र. ए. ।। ३८ ।।

दस्योर्मणिमत उदितं दुर्भाष्यं व्यस्य मध्व आराध्यः ।
वेदान्तसूत्रभाष्यं सकलश्रुतितर्कबृंहितं चक्रे ।। ३८ ।।

ಆರಾಧ್ಯಃ = (ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಪೂಜ್ಯರಾದ; ಮಧ್ವಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು;

ದಸ್ಯೋಃ = (ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥ ಕಥನಾದಿಗಳಿಂದ ಭಗವದ್ಗುಣ ರತ್ನಾಪಹಾರಕ ನಾಗೋಣದರಿಂದ) ಕಳ್ಳನಾದ; ಮಣಿಮತಃ = ಮಣಿಮನ್ನಾಮಕ ದೈತ್ಯಾಂಶನಾದ ಸಂಕರನ ದೆಸೆಯಿಂದ; ಉದಿತಂ = ಉತ್ಪನ್ನವಾದ; ದುರ್ಭಾಷ್ಯಂ = ಕೆಟ್ಟಭಾಷ್ಯವನ್ನು; ವ್ಯಸ್ಯ = ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಸಕಲ, ಶ್ರುತಿ, ತರ್ಕ, ಬೃಂಹಿತಂ = ಸಮಸ್ತಗಳಾದ; ವೇದಗಳು; ತರ್ಕಗಳು – ಇವುಗಳಿಂದ; ತುಂಬಿದಂಥಾ; ವೇದಾಂತ, ಸೂತ್ರ, ಭಾಷ್ಯಂ = ವೇದಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ, ಭಾಷ್ಯವನ್ನು; ಚಕ್ರೆ = ಮಾಡಿದರು. ॥ ३८ ॥

ततानेति ॥ वेदेश्वराणां रमाव्यतिरिक्तवेदाभिमनिदेवानां चक्रवर्तिसार्वभौम श्रेष्ठ इत्यर्थः । - यद्वा - वेदेश्वरस्य श्रीबदरीनारायणस्य चक्रं सद्ग्रन्थकरणेन साधून् सन्तोषयेति वचनरूपमाज्ञाचक्रं वर्तयति सफलीकरणेव प्रवर्तयतीति तथोक्तः श्रीमध्वार्यः, तन्त्रस्य ब्रह्ममीमांसाशास्त्रस्य श्रुतीनामृचामुपनिषदां च गीतिकायाः श्रीकृष्णेनार्जुनं प्रत्युपदिष्टाया भगवद्गीतायाश्चेत्येतानां, भाष्याणि व्याख्यानग्रन्थान्, ततान चकार । तनुविस्तारे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. । पुराणस्य श्रीमद्भागवतस्य रामायणस्य मूलरामायणादिरामकथापरग्रन्थसङ्घस्य भारतस्य चेत्येषां, तात्पर्याणामाशयाणां विनिर्णयं सम्यङ्निर्णायकग्रन्थं च, चकार । डुकृञ् करणे – धा. सक. कर्तरि लिट्. पर. प्र. ए. ॥ रामायणतात्पर्यनिर्णयग्रन्थस्य पृथगकरणेपि भारततात्पर्यनिर्णयस्यैव सकलपुराणरामायण भारततात्पयनिर्णयत्वं युज्यते, ''समस्तशास्त्रार्थविनिर्णयोऽयं'' इति तदुक्तिरिति मन्तव्यम् ॥ ३९ ॥

ततान तन्त्रश्रुतिगीतिकानां भाष्याणि वेदेश्वरचक्रवर्ती ।
पुराणरामायणभारतानां चकार तात्पर्यविनिर्णयञ्च ॥ ३९ ॥

ವೇದೇಶ್ವರ, ಚಕ್ರವರ್ತೀ = ವೇದಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ನಿಯಾಮಕರಾದ, ಅಥವಾ – ವೇದಪತಿಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರ, (ಭಾಷ್ಯಾದಿಗ್ರಂಥರಚನವಿಷಯಕವಾದ) ಆಜ್ಞಾ ಚಕ್ರವನ್ನು ನಡಿಸುವವರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾರ್ಯರು; ತಂತ್ರ, ಶ್ರುತಿ, ಗೀತಿಕಾನಾಂ = ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವು, ಋಗುಪನಿಷದ್ರೂಪವೇದಗಳು, ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು – ಇವುಗಳಿಗೆ; ಭಾಷ್ಯಾಣಿ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು; ತತಾನ = ಮಾಡಿದರು. । ಪುರಾಣ, ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತಾನಾಂ = ಭಾಗವತಾಖ್ಯಪುರಾಣ, ಅಥವಾ ಸಕಲ ಪುರಾಣಗಳು, ಮೂಲರಾಮಾ

ಯಣಾದಿ ರಾಮಕಥಾಗ್ರಂಥಗಳು, ಭಾರತವು - ಇವುಗಳಿಗೆ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ವಿನಿರ್ಣಯಂಚ = ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ, ಸಮ್ಯಙ್ನಿರ್ಣಾಕಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕೂಡ; ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದರು; ವಿ – ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವು, ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವು, ಈ ಎರಡೇ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂನು, ಇತರ ಪುರಾಣಗಳಿಗೂ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವು ಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ॥ ३९ ॥

अधुना श्रीमध्वावतारफलमाह – तार्किकेति । मायिनो मायावादिन एव गोमायवो जम्बुकाः मध्व एव केसरी सिंहस्तस्मिन्, तार्किकाश्शुष्कतर्कनिपुणजना एव द्विरदा गजास्तेषां पुञ्जस्य भञ्जने मर्दने विषये, जृम्भिते मुखविवृतिं कुर्वति सति, यथा सिंहः कुम्भिकुम्भभेदनाय मुखं विवृणोति, तथा मध्वो दुर्मतखण्डनाय मुखविवृतिं यदा करोति तदेति भावः। संकटेन 'कृते वादेऽस्माकमवश्यं भावी पराजयः, अकृते च महाप्रसिद्धिर्मध्वस्य स्यात्' इति खेदेन, भयेन मध्वशिष्यतामाप्ताद्राज्ञोऽस्माकं दण्डो भविष्यतीति भीत्या च, दश दिशः प्रति, पराद्रवन् पलायिता अभवन्। द्रु गतौ – धा. सक. कर्तरि लङ्. पर. प्र. ब. ॥ ४० ॥

तार्किकद्विरदपुञ्जभञ्जने मध्वकेसरिणि हन्तजृम्भिते ।
संकटेन च भयेन मायिगोमायवो दश दिशः पराद्रवन् ॥ ४० ॥

ಈಗ ಮಧ್ವಾವತಾರ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ – ಮಾಯಿ, ಗೋಮಾಯವಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ, ನರಿಗಳು ಮಧ್ವ, ಕೇಸರಿಣಿ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ, ಸಿಂಹವು. ತಾರ್ಕಿಕ, ದ್ವಿರದ, ಪುಂಜ, ಭಂಜನೆ, = ಶುಷ್ಕ ತರ್ಕ ಕುಶಲರೆಂಬ, ಆನೆಗಳ, ಸಮೂಹದ, ಮರ್ದನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜೃಂಭಿತೇ (ಸತಿ) = ಬಾಯಿಯನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಿರಲಾಗಿ; (ಸಿಂಹವು ಆನೆಗಳ ಕುಂಭಭೇದನಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಾಯಿತೆರೆದಂತೆ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದುರ್ಮತನಿರಾಸಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಾಯಿತೆರೆಯಲಾಗಿಯೆಂತ ಭಾವ.) ಸಂಕಟೇನ = (ವಾದ ಮಾಡಿದರೆ ನಮಗೇ ಪರಾಜಯವು ನಿಶ್ಚಿತವು, ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅಧಿಕ ಕೀರ್ತಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು) ವ್ಯಸನ ದಿಂದ ಭಯೇನ ಚ = (ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯನಾದ ರಾಜನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಏನುದಂಡ ಉಂಟಾದೀತೋ ಯೆಂತ) ಭಯದಿಂದಲೂನು; ದಶ = ಹತ್ತಾದ, ದಿಶಃ (ಪ್ರತಿ) = ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು; ಪರಾದ್ರವನ್ = ಓಡಿದರು. ॥ ४० ॥

ग्रन्थान्ताचरणीयमङ्गळरूपतया श्रीमध्वाचार्यस्तवनं श्रीमध्व - मध्वविजयसाधारणविशेषणैः करोति – व्यद्योतिष्टेति ॥ विचित्रैर्नानाविधैर्वृत्तैश्चरित्रैः भागीरथीतरणबहुकदलीफलभक्षणादिभिः – काव्यपक्षे – शार्दूलविक्रीडितादिभिः रुचिरः मनोहरः, केचिद्विचित्रवृत्तरचित इति पठन्ति। मध्वपक्षे अग्न्याहितादिवत्परनिपातं विशेषणस्याभिप्रयन्ति च। सम्पूर्णानां समग्रानां विद्यानां ज्ञानानामाकर उत्पत्तिस्थानभूतः, – काव्यपक्षे संपूर्णस्य देशकालादिभिरपरिच्छिन्नस्य हरेर्विद्यां ज्ञानं करोतीति तादृशः, कृष्णस्य हरेः, अद्भुतानामनन्यसाध्यानां वीर्याणां वर्णने परस्तत्परः, सापेक्षत्वेऽपि गमकत्वात्समासः। नाना अनेके त्रय इत्यर्थः अर्था अभिधेया येषां ते नानार्थवेदास्तेषां सार्थं सङ्घमुज्वलयतीति विष्णुपरतया प्रकाशयतीति तथोक्तः, कपिञ्जलाधिकरणन्यायेन नानात्वस्य त्रित्वपर्यवसानं बोध्यम् ॥ "त्रयोर्थास्सर्ववेदेषु" इति वचनात्त्र्यर्थवचनानि वेदा एव ॥ यद्वा नानाशब्दोत्र नानात्वपरः "द्व्येकयोर्द्विवचनैकचने" इत्यादि वत्। नानात्वेन चेतनाचेतनात्मकसकलजगद्विलक्षणतया अर्यते ज्ञायत इति नानर्थो हरिः तेनैव निमित्तेन सार्थः सप्रयोजन उज्वलस्सर्वजीवोत्तमतया प्रकाशमानश्चेत्यर्थः, "एकान्तानां न कस्यचित्। अर्थो नारायणो देवस्सर्वमन्यत्तदर्थकं" इति वचनाद्भगवदितराभिलाषरहितो मध्व इति बोध्यम्। अथवा – नाना अनेके ये अर्थाः पञ्चभेदादिरूपास्तेषां सार्थमुज्वलयति दुर्मतनिराकरणेन प्रकाशयतीति तथोक्तः, काव्यपक्षे नाना बहवः अर्था एषां तेषां तादृशश्लोकनां सार्थैस्समूहैरुज्वलः, शर्वो रुद्र इन्द्रश्चेत्यादिभिस्सुरैः देवश्रेष्ठैर्लालितं वन्दनादिना संभावितं पदं चरणं यस्य सः, काव्यपक्ष – शर्वेन्द्रदिसुरेन्द्रैर्लालितानि बहुसुरुचिरार्थतया सम्भावितानि पदानि सुप्तिङ्न्तरूपाणि यस्य सः, मायाविनां मायावादिनां, भीषणोऽन्धतमःप्रापणेन भयङ्करः, काव्यन्तु - अर्थदूषणेन भयङ्करः, नारायणात्सङ्कर्षणाख्याद्धरेः प्रोद्भव आदिसृष्टौ प्रकृष्टोत्पत्तिर्यस्य सः "सङ्कर्षणाच्चापि जयातनूजो बभूव साक्षाद्बलसंविदात्मा" इत्युक्तेः, काव्यपक्षे – नारायणान्नारायणपण्डिताचार्यात् प्रोद्भवः अर्थोपलम्भपूर्वकनिर्माणं यस्य सः, विजय उत्कर्षोऽस्यास्तीति विजयी, श्रीमध्वः श्रीमदानन्दतीर्थार्यः, मध्वविजयस्तदाख्यग्रन्थश्च, व्यद्योतिष्ट अराजत ॥ द्युत दीप्तौ – धा. अक. कर्तरि लुङ् आत्म. प्र. ए. ॥ अत्र

विशेषणानामनेकार्थसंश्रयणात्केवलप्रकृतविषयक श्लेशालंकार इत्यलं विस्तरेणेत्यशेषमति मङ्गलम् ॥ ४१ ॥

व्यद्योतिष्ट विचित्रवृत्तरुचिरः संपूर्णविद्याकारः
कृष्णस्याद्भुतवीर्यवर्णनपरः नानार्थसार्थोज्वलः ॥
शर्वेन्द्रादिसुरेन्द्रलालितपदो मायाविनां भीषणः
श्रीमध्वो विजयी च मध्वविजयो नारायणप्रोद्भवः ॥

इति श्रीमत्कविकुलतिलक श्रीमत्त्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुत
श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचितायां मणिमञ्जर्यां अष्टमः सर्गः ॥ समाप्तः ॥

ಗ್ರಂಥಾಂತದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಮಂಗಳರೂಪವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾರ್ಯರ ಸ್ತವನವನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವ-ಮಧ್ವವಿಜಯಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ವಿಚಿತ್ರ, ವೃತ್ತ ರುಚಿರಃ = ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ (ಗಂಗಾ ತರಣಾದಿ)ಚರಿತ್ರಗಳಿಂದ, ಮನೋಹರರಾದ; (ಕಾವ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ (ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಾದಿ), ವೃತ್ತಗಳಿಂದ; ಮನೋಹರ ವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣ, ವಿದ್ಯಾ ಆಕರಃ = ಸಮಗ್ರಗಳಾದ; ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ, ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಭೂತರಾದ. (ಕಾವ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಹರಿಯ, ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ = ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಅದ್ಭುತ, ವೀರ್ಯ, ವರ್ಣನ, ಪರಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರಗಳಾದ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳ, ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ; ನಾನಾರ್ಥ, ಸಾರ್ಥ, ಉಜ್ವಲಃ = ಅನೇಕಗಳಾದ (ಎಂದರೇ ಮೂರಾದ) ಅರ್ಥಗಳುವುಳ್ಳ ವೇದಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು (ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿ) ಪ್ರಕಾಶನಮಾಡುವ. ಅಥವಾ ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಪಂಚಭೇದಾದ್ಯರ್ಥಗಳ, ಸಮೂಹವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾಡು ತ್ತಿರುವಂಥಾ. (ಕಾವ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅನೇಕಾರ್ಥಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಶರ್ವ, ಇಂದ್ರ, ಆದಿ, ಸುರೇಂದ್ರ, ಲಾಲಿತ, ಪದಃ = ರುದ್ರದೇವರು, ಇಂದ್ರದೇವರು. ಇವರೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ, (ನಮನಾದಿ ಗಳಿಂದ) ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಕಾವ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮನೋಹರಾರ್ಥಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂತ) ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದವು. (ಕಾವ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಸಪಿಙ್ಙಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಉಳ್ಳಂಥಾ. ಮಾಯಾವಿನಾಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ; ಭೀಷಣಃ = (ಅಂಧಂತಮಃ ಪ್ರಾಪಣದಿಂದ) ಭಯಂಕರರಾದ, (ಕಾವ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅರ್ಥದೋಷದಿಂದ ಭಯಂಕರವಾದ; ನಾರಾಯಣ, ಪ್ರೋದ್ಭವಃ = ಸಂಕರ್ಷಣಾಖ್ಯ ಹರಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಆದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳಂಥಾ. (ಕಾವ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ

ದೆಸೆಯಿಂದ, ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ನಿರ್ಮಾಣವುಳ್ಳಂಥಾ; ವಿಜಯೀ = ಉತ್ಕರ್ಷವುಳ್ಳಂಥಾ; ಶ್ರೀಮಧ್ವಃ = ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯರು, ಮಧ್ವವಿಜಯಶ್ಚ = ಮಧ್ವವಿಜಯಾಖ್ಯಗ್ರಂಥವೂ ಕೂಡ; ವ್ಯದ್ಯೋತಿಷ್ಟ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು. ॥ ४१ ॥

श्रीमन्नृसिंहवर्यानुग्रहजप्रज्ञराघवेन्द्रेण ॥
मणिमञ्जरीप्रकाशो जनिते पूर्णोऽष्टमःसर्गः ॥ १ ॥

पुङ्गनूरालयः कट्टेनृसिंहाचार्यसेवकः ॥
राघवेन्द्रो व्याचकार सन्मुदे मणिमञ्जरीम् ॥ २ ॥

इति मैसूरु महासंस्थानधर्माधिकारिभिः पुङ्गनूरु (रायपळ्ळि)
राघवेन्द्रचार्यैः विरचिता मणिमञ्जर्याः संस्कृतकन्नड
व्याख्यानम् सम्पूर्णा

श्रीमध्वान्तर्गत श्रीकृष्णार्पणमस्तु

श्रीमणिमञ्जरीवैभवम्

माणिक्यमञ्जरीखण्डनात्मकम्

श्रीमत्परमहंसेत्यादिबिरुदाङ्कित श्रीमदुत्तरादिमठाधीश्वर
श्री श्रीमत्सत्यध्यानतीर्थ श्रीमच्चरणान्तेवासिप्रवर
श्रीमत्पण्डितराज जालिहाळश्रीनिवासाचार्यशिष्येण

बाळगारु श्रीनिवासाचार्येण विरचितम्

श्रीमणिमञ्जरीवैभवम्

(माणिक्यमञ्जरीभञ्जनात्मकम्)

॥ श्री गुरुराजो विजयते ॥

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

प्रणम्य श्रीपतिं मध्वं पूज्यान् माध्वान् गुरूंस्तथा ॥
माणिक्यमञ्जरीदोषान् दर्शयामि सतां मुदे ॥ १ ॥

श्रीमन्नारायणार्यीया निर्दुष्टा मणिमञ्जरी ॥
माणिक्यमञ्जरीं दुष्टां भिनत्ति स्वाद्यपद्यतः ॥ २ ॥

तथाहि :-

वन्दे गोविन्दमानन्दज्ञानदेहं पतिं श्रियः ॥
श्रीमदानन्दतीर्थार्यवल्लभं परमक्षरम् ॥

इतीदं मणिमञ्जर्याः आद्यं पद्यम्। अत्र वन्द इति उत्तमपुरुषप्रयोगात् 'अहमिति' कर्ता लभ्यते। वन्दनं च अभिवादनं स्तुतिरूपं च। एतद्द्वयमपि कर्मसापेक्षम्। तदाह ॥ **गोविन्दमिति** ॥ गाः विन्दतीति व्युत्पत्या गोपालरूपं श्रीकृष्णमिति लाभः। तस्य च निर्गुणत्वे निराकारत्वे च स्तुत्यभिवादनयोरयोगः। न हि निर्गुणनिराकारशशविषाणादेः वन्दनं युज्यते। अत उक्तं ॥

आनन्दज्ञानदेहमिति ॥ आनन्दश्च ज्ञानं च आनन्दज्ञाने, त एव देहो यस्येति व्युत्पत्त्या सगुणत्वसाकारत्वलाभः । आनन्दज्ञानपदे अनन्तगुणोपलक्षके । 'आङ्' च पूर्णत्ववाची । तेन पूर्णानन्दपूर्णज्ञानादिलाभः । अत एव अभ्यर्हितस्य आनन्दपदस्य पूर्वनिर्देशो नानुपपन्नः । ''पूर्णज्ञानानन्दाद्यनन्तगुणात्मकदेहवान् गोविन्दः'' इत्यनेन निर्गुणत्वनिराकारत्वशङ्का निराकृता । एतादृशो कृष्णादन्यो न कश्चिदस्ति । येन कृष्णस्यैव मुख्यतो वन्द्यत्वं प्रतिरुद्धं स्यादिति सूचनायाह ॥ **श्रियः पतिमिति** ॥ वन्द्यत्वेन समाशङ्कितब्रह्मरुद्रादिदेवताजनन्याः महालक्ष्म्याः एवायं श्रीकृष्णः आनन्दादिदानेन 'पालक' इति कथनेन नान्येषां गुणपूर्णत्वादिकमिति सिद्धम् । अनेन सकलवाङ्मनोनियामिकाया रमाया अपि उपसर्जनतया विहिता नतिरप्यनुष्ठिता ।

श्रीपतेः कृष्णस्य वन्दनादिकमुत्तमाधिष्ठाने कर्तव्यम् । अन्यथा कृतं च कल्याद्यसुरप्रतिरुद्धमनर्थफलकं स्यादिति निर्दुष्टोत्तमाधिष्ठानमाह ॥ **श्रीमदानन्द-तीर्थार्यवल्लभमिति** ॥ श्रीः देहकान्तिः, स्वरूपकान्तिश्च । द्वात्रिंशल्लक्षणात्मिका देहकान्तिः । अप्रतिहतप्रतिभाप्रभादिः स्वरूपकान्तिः । प्राशस्त्यार्थे मतुप् । प्रशस्तोभयविधकान्तिभरित इति यावत् । स चासावानन्दतीर्थश्च । अथवा शं सुखात्मको मुख्यप्राणः । तत्र नित्यं मनोऽभिरतिमत्वाद् शे रमत इति व्युत्पत्त्या श्रीः भारतीदेवी । तस्याः पतिः श्रीमान् मुख्यप्राणः । तदात्मको य आनन्दतीर्थः । आनन्दकरं मोक्षानन्दप्रदं तीर्थं शास्त्रं यस्मात् सः श्रीमन्मध्वः । समानार्थत्वात् । 'मध्वित्यानन्द उद्दिष्टो वेति शास्त्रमुदाहृतम्' । इति हि निरुक्तिः । स एवार्यः । आङुपसर्गकस्य गत्यर्थकस्य 'ऋ गतौ' इति धातोर्ण्यत्प्रत्ययः । सर्वज्ञ इति यावत् । तस्य वल्लभं परमप्रीत्यास्पदम् । अनेन मुख्यप्राणावतारभूतश्रीमन्मध्वाचार्यवर्यपरम-प्रियत्वकथनेन कल्याद्यसुराप्रतिबद्धस्वरूपशक्त्यादिमन्मुख्यप्राणाधिष्ठानोपास्यत्व-मुपपादितं भवति ॥

अथवा श्रीमदानन्दतीर्थ एव आर्यः येषां ते इति व्युत्पत्त्या

श्रीमन्मध्वाचार्यपरमानुग्रहपात्रभूताः ग्राह्याः। तेषां वल्लभस्तम्। माध्वानां परमप्रियः श्रीकृष्णो नेतरेषाम्। श्रीकृष्णप्रियाः माध्वा एवेति भावः। कुतः कृष्ण एव प्रियः। ततोप्युत्तमं परशिवादिकं कुतो न वल्लभमित्यत उक्तं ॥ **परमिति** ॥ सर्वोत्तममिति यावत्। परवादिपरिकल्पितं परशिवादिकमप्रामाणिकमिति भावः। श्रीकृष्णस्य कालतो देशतो देहादितः क्षयशङ्कानिवारणार्थमुक्तं ॥ **अक्षरमिति** ॥ अनेन देशकालभक्तभेदेन हरिहरादिसर्वोत्तमत्वादिकं योजनीयमिति वदन्तो निरस्ता भवन्ति।

नन्वेतादृशविशेषणविशिष्टश्रीकृष्णतत्त्वे तथा तद्विशेषणीभूतश्रीतत्त्वे तन्मुख्याधिष्ठानमुख्यप्राणतत्वे, श्रीमन्मध्वार्यस्य तदात्मकत्वे किं प्रमाणमित्याशङ्कायां प्रथमतो गोविन्दमित्युक्तम्। गाः वेदवाचः प्रतिपादकत्वेन विन्दते लभन्त इति गोविन्दो वेदप्रतिपाद्यस्तम्। तथा च पूर्वोक्तस्सर्वत्र वेदा एव प्रमाणमित्युक्तं भवति। वेदप्रतिपाद्यत्वं भगवतो श्रीहरेर्लक्षणमिति च सूचितम् ॥

ननु तद् धर्मादावतिव्याप्तमिति चेन्न असङ्कुचितबहुवचनान्तगोशब्देन समस्तवेदाः ग्राह्याः। तथा च सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वं श्रीहरिलक्षणम्। एतच्च कतिपयवेदप्रतिपाद्ये धर्मादौ नास्तीति न दोषः। अथवा वेदमुख्यप्रतिपाद्यत्वं तदर्थः। वेदप्रतिपाद्येऽपि धर्मादौ मुख्यतो प्रतिपाद्यत्वाभावान्नातिव्याप्तिः। वेदवाक्यनिष्ठ-परममुख्यवृत्तिप्रयोज्यजनकतानिरूपितजन्यत्वाश्रयज्ञाननिरूपितविषयताश्रयत्वं पर्यवसितं लक्षणम्। तेन धर्मादिः मुख्यवृत्त्या वेदैकदेशप्रतिपाद्यत्वान्न तदसिद्धिशङ्कापि।

सर्ववेदमुख्यप्रतिपाद्यत्वं च श्रीकृष्णस्य न तावन्निर्धर्मकत्वाद्याकारेण। परन्त्वप्राकृतज्ञानानन्दाद्यनन्तपूर्णगुणविशिष्टत्वाकारेण। तथाऽखिलजगज्जन्माद्यष्टककर्तृत्वादिरूपेण बोध्यमिति ज्ञापनायैव "आनन्दज्ञानदेहं" इत्युक्तम्। अत्र अनन्तकल्याणगुणपरिपूर्णत्वरूपार्थः पूर्वमेव वर्णितः। 'अनन्दज्ञानदा ईहा यस्ये'ति

व्युत्पत्त्या भक्तानां ज्ञानानन्दादिस्वरूपगुणाविष्कारात्मकमोक्षप्रदापेक्षादिमा-नित्यर्थलाभेन श्रीहरेर्मोचकत्वसिद्धिः। बन्धकत्वमोचकत्वयोर्व्याप्तिश्च ''बन्धको भवपाशेन भवपाशाच्चमोचकः'' इति श्रुत्या प्रमापिता। चात् स्थित्यादिकर्तृत्वं च तत्र तत्रोक्तं ग्राह्यम्। तथा च जन्माद्यष्टकर्तृत्वसिद्धिः। एवं जन्माद्यष्टकर्तृत्वेन समस्तवेदप्रतिपाद्यत्वं श्रीहरेः कथनेनैतादृशभगवत्तत्त्वे समस्तो वेदः प्रमाणमिति प्रतिपादितं भवति ॥

एतच्चोंकारसमस्तवेदयोर्व्याख्यानव्याख्येयभावसम्बन्धेन ज्ञातव्यम्। तथा हि, ओङ्कारस्तावत् प्रवेशार्थकस्यावधातोर्मनिन्प्रत्यये सति निष्पन्नस्वरूपः सन् मनिनः कर्त्रर्थकत्वे ''प्रवेशनकर्ता'' इत्यर्थप्रदः, कर्मार्थकत्वे च ''प्रवेशनकर्मा'' इत्यर्थावबोधको भवति। तथा च योग्यतया ''ॐमिति ब्रह्मेति'' श्रुतिलब्ध-ब्रह्मपदसमानार्थतया च गुणा एव प्रवेशनक्रियासम्बद्धाः भवन्ति। ''अथ कस्मादुच्यते ब्रह्म ? बृहन्तो ह्यस्मिन् गुणाः'' इति हि ब्रह्मशब्दार्थपरा श्रुतिः। अत्रोक्तं गुणे बृहत्त्वं उत्कृष्टत्वं पूर्णत्वं अनन्तत्वमेव। तथा च अनन्तपूर्णोत्कृष्टगुणकर्मकप्रवेशनकर्ता तादृशगुणकर्तृकप्रवेशनकर्मा इति वा सिद्ध्यन् ओंकारार्थः विष्णुरेव भवति ॥

विष्ण्विति लाभः कथं? कोऽप्यन्यः स्यादिति न मन्तव्यम्। ''स विष्णुराह हि, तं ब्रह्मेत्याचक्षत'' इत्यादौ विष्णुबोधकत्वेन प्रसिद्धब्रह्मनारायणादि-पदसमानार्थत्वात्। अरशब्दार्थदोषविरुद्धगुणाः नाराः तेषामयनं नारायण इत्यादिरूप प्रामाणिकव्युत्पत्त्या गुणविशिष्टादिः नारायणशब्दार्थः।

एवं योगेन रूढ्या च श्रीपतिविष्णुपरनारायणादिशब्दार्थत्वात् ओंकारो विष्णुवाचकः। एतादृगोंकारव्याख्यानभूतव्याहृतिव्याख्यानभूतगायत्रीव्याख्यानभूत पुरुषसूक्तव्याख्यानभूतसमस्तवेदप्रतिपाद्योऽनन्तकल्याणगुणपरिपूर्णः श्रीहरिरेव ॥ व्याख्यानव्याख्येययोश्च समानविषयकत्वात्। व्याख्यानव्याख्येयभावश्च

''प्रणवार्था व्याहृतयः'' ''व्याहृत्यर्था तु गायत्री''
''तद्वेदः पौरुषं सूक्तं'' ''वेदाः पुरुषसूक्तगाः''
''सर्वा वागोङ्कारेणैव संतृण्णा''

इत्याद्यागमैः प्रसिद्धः। तस्माद् ज्ञानानन्दादिगुणविशिष्टवस्तुन्येव समस्तवेदानां महातात्पर्यमिति सिद्धम्॥ न त्वद्वैतादौ प्रमाणाभावात् उक्तप्रमाणविरोधाच्च॥

तादृशगुणविशिष्टवस्तुनि असम्भवशङ्कया वेदतात्पर्याभावो न कल्प्यः। अखिलजगज्जन्माद्यष्टकर्तृत्वरूपसम्भावकस्वरूपलक्षणस्य विद्यमानत्वात्। एतच्च लक्षणं ''यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते'' ''यस्मात्स हरिरेकराट्'' इत्यादिप्रमाणैर्विष्णोः प्रसिद्धम्।

न च ''हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे'' ''ज्ञात्वा शिवं शान्तिमन्त्यन्तमेति'', ''सविता पश्चात्तात्'', ''गणानां त्वा गणपतिं हवामहे'', इत्यादिभिर्वेदैः हरहिरण्यगर्भादीनां च जगज्जन्मादिकर्तृत्वं लक्षणं श्रूयत इति शङ्क्यम्। तत्र तत्रस्थैः शिवहिरण्यगर्भादिशब्दैर्विष्णोरेव वाच्यत्वात्। ''नामानि सर्वाणि यमाविशन्ति तं वै विष्णुं परममुदाहरन्ति'' ''यो देवानां नामधा एक एव'' इत्यादयः श्रुतयो विष्णोरेव सर्वदेवतावाचकशब्दवाच्यत्वं प्रतिपादयन्ति हि। शिवादिदेवानां च विष्ण्वादिसर्वदेववाचकशब्दवाच्यत्वे तथा प्रमाणं नोपालभ्यते। अतो ''एको रुद्रो न द्वितीयोऽवतस्थे'' इत्याद्याः विष्णुपरा एव। किञ्च ब्रह्मरुद्रादिदेवतानिषेधपूर्वकं विष्णोरेव जगदादौ स्थितिं कारणत्वादिकं ब्रह्मरुद्रादिभ्यः सर्वोत्तमत्वं च सुस्पष्ट मभिदधत्यः शतशः श्रुतयः समुपलभ्यन्ते। तथा हि। ''एको नारायण आसीन्न ब्रह्मा न च शङ्करः। स मुनिर्भूत्वा समचिन्तयत्। तत एते व्यजायन्त। विश्वो हिरण्यगर्भः अग्निर्यमो वरुणरुद्रेन्द्राः'' ''एको नारायण आसीन्न ब्रह्मा नेशानः'', ''वासुदेवो वा इदमग्र आसीन्न ब्रह्मा न च शङ्करः'', ''यं यं कामयते विष्णुस्तं ब्रह्माणं च शङ्करं। शक्रं सूर्यं यमं स्कन्दं कुर्यात् कर्ताऽस्य न कश्चित्'', ''सर्वोत्कर्षे देवदेवस्य

विष्णोर्महातात्पर्यं नैव चान्यत्र सत्यम्। अवान्तरं तत्परत्वं तदन्यत् सर्वागमानां पुरुषार्थः ततोऽतः'', ''परो मात्रया तन्वा वृधान न ते महित्वमन्वष्णुवन्ति। न ते विष्णो जायमानो न जातः देवमहिम्नः परमन्तमाप'' ''नारायणात्प्राणो जायते'', ''नारायणाद्ब्रह्मा जायते'' ''नारायणाद्रुद्रो जायते''.........। इत्यादिश्रुतयो विष्णोर्जगज्जन्मादिकारणत्वादौ निरवकाशाः। एवं विष्णुनिषेधपूर्वकं रुद्रादीनां जगत्कारणत्वाद्यवबोधकं न किञ्चिद्वेदवाक्यं समुपलभ्यते। ''एकोरुद्रो न द्वितीयोऽवतस्थे'' इत्यादौ च कण्ठतो विष्णुपरिग्रहणपूर्वकं निषेधो नैव वर्तते। कण्ठतो विष्ण्वितररुद्रादिदेवतापरिग्रहपूर्वकं विष्ण्वितरदेवनां जगत्कारणत्वनिषेध-बोधकानां विष्णोः कारणत्वावबोधकानां च पूर्वोक्तश्रुतीनामविरोधाय ''एको रुद्रो'' इत्यादावपि रुद्रादिशब्दो विष्णुपर एव। तादृशार्थसम्पादने ''नामानि सर्वाणि यमाविशन्ति तं वै विष्णुं परममुदाहरन्ति'' इत्यादिकं पूर्वोक्तं प्रमाणं जागर्ति हि॥ न च देवतान्तरसिद्धिप्रसङ्गः शङ्क्यः। 'आविशन्ति' इत्यत्र आङा परममुख्यतया विष्णुपरत्वावबोधनात्। मुख्यतया तत्तद्देवतादिबोधनसम्भवात्। अधिकं सूत्रभाष्यादौ प्रसिद्धम्। तथा च सृष्ट्यादिबोधकसर्वश्रुतिषु तत्तच्छब्दैः श्रीहरिरेव प्रतिपाद्यते। अतो विष्णोर्जगज्जन्मादिकारणत्वे न कोऽपि विरोधः। रुद्रादीनां जगत्कारणत्वे च पूर्वोक्तनिरवकाशसर्वश्रुतिविरोध इति मन्तव्यम्।

किञ्च ब्रह्मरुद्रादिदेवानां दोषाभिधायकश्रुतिसद्भावाद्दोषवतां च अस्मदादिवत् न जगत्कारणत्वं सम्भवतीति च बोध्यम्। श्रुतयश्च ''अस्य देवस्य मीळ्हुषो वया विष्णोरेषस्य प्रभृथे हविर्भिः। विदेहि रुद्रो रुद्रियं महित्वं यासिष्टं वर्तिरश्विनाविरावत्'' इत्याद्याः।

न च ''सोमः पवते जनिता मतीनां जनिता दिवः जनिता पृथिव्याः जनिताग्नेर्जनिता सूर्यस्य जनितेन्द्रस्य जनितोतविष्णोः'' इति श्रुतौ विष्णोः सोमादुत्पत्तिश्रवणात् विष्णोरपि दोषवत्वादसम्भवीदं जगत्कारणत्वमिति शङ्क्यम्। श्रुतेः विष्णोर्जन्मादिदोषबोधने तात्पर्याभावात्। तथाहि। वाक्यार्थावगमे व्याख्यानं

मुख्यं कारणम्। ''व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिर्न हि सन्देहादलक्षणम्'' इति भाष्यकृता पतञ्जलिना व्याख्यानस्यार्थविशेषावबोधहेतुताया उक्तत्वात्। तत्रापि यदीयं व्याख्येयं तदीयमेव चेत् व्याख्यानं तदाऽन्यथाव्याख्यानसम्भावनाया अप्यनवकाशात् सुतरां ततोऽर्थावगतिरित्येतत्प्रसिद्धम्। प्रकृते श्रुतिषु तावद् तादृशव्याख्यानव्याख्येयभावसम्बन्धो दृश्यते ''गुणाः श्रुताः सुविरुद्धाश्च देवे सन्त्यश्रुताः अपि नैवात्र शङ्का। चिन्त्या अचिन्त्याश्च तथैव दोषाः श्रुताश्च नाज्ञैर्हि तथा प्रतीताः'' इति श्रुतिरेव सर्वाः श्रुतीः व्याख्याति। तथा च सर्वाः श्रुतयो देवस्य विष्णोरनन्तान् अलौकिकानेव गुणान् वदन्ति न कुत्रापि दोषान्। दोषप्रतीतिस्तु शब्दशक्तितात्पर्याऽपरिज्ञाननिमित्तैवेति हि तदर्थः। अनेन न कस्याश्चिदपि श्रुतेः विष्णोर्दोषोत्कीर्तने तात्पर्यमस्तीति सिद्धम्। तथा च ''जनितोत विष्णोरि''त्यस्याः श्रुतेः विष्णोरुत्पत्त्याख्यदोषपरतया व्याख्यानं शक्तितात्पर्यापरिज्ञानमूलमेव। अत एव तत्र विष्णुशब्दस्य शक्तिः यजमाने यज्ञे वा बोध्या। तौ सोमाद्भवत इत्युच्यते इत्यादि व्याख्येयमित्युक्तमाकरे॥

किञ्च ''अदुःखमितरत्सर्वं जीवा एव तु दुःखिनः। तेषां दुःखप्रहाणाय श्रुतिरेषा प्रवर्तते'' इति श्रुत्या जीवानां मोक्षमुद्दिश्य वेदप्रवृत्तिरित्यवगम्यते। स च मोक्षो भगवत्प्रीत्यैकसाध्य इत्येतत् ''यस्य प्रसादात् परमार्तिरूपात् अस्मात्संसा-रान्मुच्यते नापरेण'' इत्यादिश्रुत्या प्रसिद्धम्। अतो भगवत्प्रीत्युत्पादनद्वारा मोक्षफलं सम्पादयन् वेदः तदेव बोधयति। यद्बोधनेन जीवेषु भगवत्प्रीतिर्भवति। लोकेऽपि हि दोषबोधनेन तस्मिन् प्रीतिर्न दृष्टा इत्येतद्युक्तिसिद्धं च। ततो श्रीविष्णोर्गुणबोधनं एव वेदानां महातात्पर्यम्। न चेयं युक्तिः केवललौकिकमूला। किन्तु श्रुतिमूला च। ''न तादृशी प्रीतिरीड्यस्य विष्णोः गुणोत्कर्षस्य ज्ञातरि यादृशी स्यात्'' इत्यादिश्रुतिः पूर्वोक्तं सर्वं व्यवस्थापयति। ततो विष्णोः दोषवत्त्वस्यैवासिद्ध्या नासम्भवीदं जगज्जन्मादिकारणत्वलक्षणम्।

ननु शैवादिपुराणेषु शिवादीनामपि जगज्जन्मादिकारणत्वं विष्णोरधमत्वं च कथ्यत इति अतिव्याप्त्यादिर्भवत्येव इति चेन्न। तेषां पुराणानां श्रुतिविरुद्धार्थे प्रामाण्याभावात्। ''विरोधे त्वनपेक्षं स्यात् असति ह्यनुमानं'' इति कथयतो जैमिनेरपि तदप्रामाण्यस्य सम्मतत्वात्। पौरुषेयतया शङ्कितदोषस्य पुराणादेरपौरुषेयवेदविरोधे अप्रामाण्यस्य न्याय्यत्वाच्च। शिवादीनां जगत्कारणत्वं विष्णोरवरत्वादिकं च पूर्वोदाहृतानेकश्रुतिविरुद्धम्।

किञ्च ''शैवान् पाशुपताच्चक्रे'' इत्यादि प्रमाणपर्यालोचनया शैवपुराणादीनां पाशुपतादिदर्शनान्तरमूलत्वमेव सिद्ध्यति। न तु श्रुतिमूलत्वम्। पाशुपतादिदर्शनं च न श्रुतिमूलम्। किन्तु विप्रलम्भमूलम्। तमोयोग्यजीवानां मोहनाय विष्णु-सर्वोत्तमत्वादिविषयकयथार्थज्ञानविरुद्धज्ञानोत्पादनेन नित्यनिरयरूपतमःप्रापणाय च हरेराज्ञया रुद्रादिभिः पाशुपतादिकं कृतमिति प्रमाणसिद्धम्। तथाहि वाराहवचनम्

एष मोहं सृजाम्याशु यो जनान् मोहयिष्यति।
त्वं च रुद्र महाबाहो मोहशास्त्राणि कारय॥
अतथ्यानि वितथ्यानि दर्शयस्व महाभुज।
प्रकाशं कुरु चात्मनां अप्रकाशं च मां कुरु॥ इति

तथा नारदीये :-

कुत्सितानि च मिश्राणि रुद्रो विष्णुप्रचोदितः।
चकार शास्त्राणि विभुः ऋषयस्तत्प्रचोदिताः॥
दधीच्याद्याः पुराणानि तच्छास्त्रसमयेन तु।
चक्रुर्वेदैश्च ब्राह्माणि वैष्णवान् विष्णुवेदतः॥
पञ्चरात्रं भारतं च मूलरामायणं तथा।
तथा पुराणं भागवतं विष्णुवेद इतीरितः॥
अतः शैवपुराणानि योज्यान्यन्याविरोधतः ॥ इति ॥

अतो दुर्जनव्यामोहनार्थं प्रणीतपाशुपतादिमूलानि शैवपुराणानि। वेदानां आपाततः प्रतीतार्थमूलानि ब्राह्माणि। सम्यग्ज्ञानार्थं प्रणीतपाञ्चरात्राद्यनुसारिणो गारुडभागवतादयो ग्रन्थाः। सर्वथाऽविद्यमानानां व्यधिकरणतया विद्यमानानां च कथनेन दुर्जनव्यामोहनकार्ये प्रवृत्तस्य श्रीहर्याज्ञापालकस्य रुद्रादेर्न प्रत्यवायः। किन्तु भगवतः श्रीहरेः परमानुग्रहसम्पादनेन महाप्रयोजनावाप्तिश्च भवति। श्रीहरेस्तु भगवतो सर्वनियामकत्वान्न प्रत्यवायो न प्रयोजनापेक्षा चेति न कोऽपि दोषः।

पुराणादीनां तामसत्वं नाम स्वरूपतो तामसदुर्जीवानां तमःप्राप्त्युपाय-भूततत्तत्स्वरूपानुगणान्यथाज्ञानोत्पादकत्वम्। राजसत्वं नाम नित्यसंसारिजीवानां सुखदुःखमिश्रात्मकफलप्राप्त्युपायभूततत्तत्स्वरूपानुगुणमिश्रज्ञानोत्पादकत्वम्। सात्विकत्वं नाम स्वरूपतः सज्जीवानां स्वरूपानन्दाद्याविर्भावरूपमोक्षोपायभूतश्री-हरिसर्वोत्तमत्वादिविषयकयथार्थज्ञानोत्पादकत्वम्। तथा च सात्विक-राजस-तामसजीवानधिकृत्य प्रवृत्तत्वादेव पुराणादीनां तामसत्वादिविभागो ज्ञातव्यः। एतेन रुद्रादीनां तामसत्वदशायां कृतत्वमिति परिकल्प्य माणिक्यमञ्जरीकारेण कृतं कुचोद्यं परास्तम्। रुद्रादीनां तामसत्वाभावात्। तेषां परमभागवतत्वात् च। भगवदाज्ञया पूर्वोक्तप्रकारेण दुर्जनव्यामोहनाय निर्मातृत्वमात्रम्। एतेन कल्पेषु कालविशेषेषु तामसत्वादिकं प्रकल्प्य तत्तत्कल्पीयत्वेन पुराणानां तामसत्वादिव्यवस्थापनं च मा. मञ्जरीकृतं निरस्तम् भवति। तामसेऽस्मिन् कलिकाले निर्मितानां च भवदीय-शाङ्करभाष्यादीनां च त्वयैव तामसत्वं अङ्गीकृतमिति महान् सन्तोषः। अधिकमुत्तरत्र विवेचयिष्यामः।

तामसपुराणेष्वपि पूर्वोक्तरीत्या निरवकाशश्रुतिसिद्धश्रीहरिपारम्यादिरूप-प्रामाणिकप्रमेयानुगुणः हरेर्जगज्जन्मादिकारणत्वादिवर्णनपरश्च भागविशेषः सङ्ग्राह्य एव भवतीत्यभिप्रायेण श्रीमद्भिरानन्दतीर्थभगवत्पादैः श्रीमद्भाष्यादौ तामस-स्कान्धादिपुराणवाक्योदाहरणं सूपपन्नं भवति। अत एव ''शैवे च स्कान्दे'' इत्युक्तं भगवत्पादैः। सात्विकपुराणेष्वपि तामसादिभागपरिनिर्देशनं च सङ्गच्छते। अतो

दुर्जनव्यामोहनप्रयोजनानां अत एवाप्रमाणभूतानां शैवादिपुराणानामवलम्बनेन शिवस्य सर्वोच्चत्ववर्णनं विष्णोः शिवावरत्वादिकथनं मा-मञ्जरीकारकृतं सर्वमप्रामाणिकं प्रमाणविरुद्धं चेति ज्ञातव्यम्।

पूर्वोक्तश्रुतिप्रमाणानुसारेण भगवतो हरेरेव निर्दोषत्वात्तस्यैव जगज्जन्मादिकारणत्वानन्तकल्याणगुणपूर्णत्वादिकं स्वरूपलक्षणं। न तटस्थलक्षणमिति च ज्ञातव्यम्। तदुक्तं भगवत्पादैः

अदोषवचनाच्चैव नियमेन हरेः श्रुतौ।
अज्ञानं पारतन्त्र्यं च प्रलयेऽभाव एव च॥
अशक्तिश्चोदितान्येषां सर्वेषामपि च श्रुतौ॥
जन्माद्यस्येति तेनैतद्विष्णोरेव स्वलक्षणम् ॥ इति॥

इदमुक्तं भवति। कानिचित्पुराणादीनि विष्णोर्जगत्कारणत्वं वदन्ति। कानिचित् शिवादीनां जगत्कारणत्वमभिदधति। कथं निर्णय इति सन्दिह्यते। न चोभयमप्युक्तम्। परस्परं विरुद्धार्थत्वात्। विष्णोर्जगत्कारणत्वनिषेधपुरस्सरं शिवस्य जगत्कारणत्वबोधकानां तथैव शिवादीनां जगत्कारणत्वादिनिषेधपूर्वकं विष्णोर्जगत्कारणत्वादिबोधकानां च पुराणादीनां कथं न विरोधः ? तस्मान्नोभयविधान्यपि पुराणादीनि प्रमाणानि भवन्ति। न चोभयविधान्यप्रमाणानि । जगत्कारणत्वस्य कस्मिंश्चिदवश्यं विज्ञेयत्वात्। अतः एकविधानि पुराणादीनि प्रमाणानि। अन्यान्यप्रमाणानि इति व्यवस्था सर्वैरपि प्रथममङ्गीकरणीयैव। तथा चाप्रमाण्यव्यवस्थापकं किञ्चिल्लिङ्गं जिज्ञासुभिर्मनीषिभिरन्वेषणीयम्। तच्च लिङ्गं पौरुषेयवचनानां श्रुत्यनानुगुण्यमेवाप्रामाण्यव्यवस्थापकम्। श्रुत्यानुगुण्यं च अप्रामाण्यशङ्कानिवर्तकम्। प्रामाण्यं स्वत एवेति वक्तव्यम्। गत्यन्तराभावात्। श्रुतयश्चापौरुषेयतया अनाशङ्किताप्रामाण्यकलङ्का इत्युभयवादिसम्प्रतिपत्तिः। श्रुतिष्वपि विरोधपरिहारक्रमः पूर्वोक्तरीत्या तद्व्याख्यानभूतानां श्रुतिरूपाणामेव

निरवकाशविस्पष्टवचनानां तथा ब्रह्मसूत्रोदितनिरवकाशलिङ्गानां चावलम्बनरूप एवानुसर्तव्यः। अन्यथा गत्यभावात्। पुराणवाक्यावलम्बनेन श्रुत्यर्थनिर्धारणगतिश्च परस्पराश्रयादिदोषैस्त्याज्यैव भवति। क्वचित् इतिहासपुराणाभ्यां वेदार्थसमुप-बृंहणोक्तिश्च प्रमाणतया निश्चितपुराणेतिहासपरेति ज्ञातव्यम्।

एवञ्च विष्णोर्जगज्जन्मादिकारणत्वे श्रुतिव्याख्यानायमानविस्पष्टश्रुति-वचनोपलब्धिः पूर्वमुपपादिता। शिवादीनां जगत्कारणत्वे च तादृशविस्पष्ट-निरवकाशश्रुतिवाक्यं न किञ्चिदस्तीत्यपि प्रदर्शितं पूर्वम्। तदनुसारेण सर्वेषामेव वेदानां विष्णोर्जगत्कारणत्वे गुणपूर्णत्वे सर्वोत्तमत्वे च तात्पर्यं निःसन्दिग्धं निर्धारितं भवति। तात्पर्यनिर्णायकयुक्तयश्च शास्त्रेषु विपुलं प्रतिपादिताः। शिवादीनां जगत्कारणत्वाभावः विष्ण्वधीनत्वमपूर्णत्वं पारतन्त्र्यादिकं च सुस्पष्टं निर्धारितं भवति। तथा चापौरुषेयश्रुत्यानुगुण्योपेतानि इतिहासपुराणादीनि प्रमाणतया ग्राह्याणि। तानि च महाभारत - मूलरामायण - पाञ्चरात्रागम - भागवतादिपुराणान्येव। एतेषु सर्वत्र विष्णुपारम्यप्रतिपादनेन श्रुत्यानुगुण्यं विस्पष्टमुपलभ्यते। एतद्विरुद्धानि पाशुपत - कापिल - सांख्य - योग - शाक्तेय गाणापतादीनि दर्शनानि तदनुगुणानि च पुराणानि अप्रमाणान्येव। तत्र बाहुल्येन पूर्वोक्तरीत्या श्रुतिविरुद्धस्य शिवाद्युत्कर्षस्य विष्ण्वपकर्षादेश्च प्रतिपादितत्वात् श्रुत्यनानुगुण्येन अप्रामाण्यनिर्धारणस्य बहुसुलभत्वात्। अत एव शैवाद्यागम-मवलम्ब्य प्रवृत्तेषु पुराणादिषु शिव-हिरण्यगर्भ-स्कन्द - सूर्य - गणपति - शक्त्यादीनां जगत्कारणत्वादिवर्णनं तदनुगुणाचारविचाराहारादिवर्णनं च प्रमाणाभिज्ञैः सर्वथा त्याज्यमेव। निराकार्यं च। विष्णुसर्वोत्तमत्व - जगत्कारणत्व - वैष्णवसदाचारविचाराहारविहारादिवर्णनमेव प्रमाणाभिज्ञैः सदा कार्यम्। तथैवानुसर्तव्यमिति च सिद्धम्। अन्यथा एतदतिरिक्तस्य प्रामाण्यव्यवस्थापकस्य निर्दुष्टमार्गस्याभावात् श्रुतिस्मृतिपुराणादीनां प्रामाण्यादिकं सर्वमनुपपन्नं स्यात्। यदत्र सर्वमिथ्यात्वनिधर्मकब्रह्मसत्यत्वे श्रुत्यादीनां तात्पर्यमिति, तदपि सर्वप्रमाण-

विरुद्धत्वादप्रामाणिकत्वात् श्रुत्यप्रमाण्यापादकत्वादिप्रबलोपपत्तिपराहतत्वाच्चात्यन्तायुक्तमिति उत्तरत्र निराकरिष्यामः ।

तथा च श्रुतिविरुद्धतया अप्रमाणभूतानां शैवस्कान्दसौरादिवाक्यानामवलम्बनेन शिवस्य जगत्कारणत्वं-विष्ण्वपेक्षया पारम्यं - विष्णोर्दोषवत्वं - मध्वाचार्यादीनां दैत्यत्वं - वैष्णवाचारविचारादेरग्राह्यत्वमेवमादीनि नैकाविधान्यप्रामाणिकानि अभिदधती माणिक्यमञ्जरी सर्वात्मना ह्यप्रमाणभूता सद्भिः प्रेक्षावद्भिः सर्वथा अग्राह्या निन्द्या चेति सामान्यतस्तत्राप्रामाण्याद्यवधारणक्रमः ।

तथा परमप्रमाणभूतऋगादिचतुर्वेदतदनुगुणप्रमाणभूतमूलरामायण - पाञ्चरात्रागम - महाभारतभागवतादिसच्छास्त्रप्रतिपाद्यानां श्रीहरिसर्वोत्तमत्व - गुणपूर्णत्वजगत्कारणत्व - लक्ष्मीपतित्व - वायुजीवोत्तमत्व - जगत्सत्यत्वपञ्चभेद - तारतम्य - जीवत्रैविध्य - मुक्तानन्दतारतम्य - श्रीरामकृष्णवेदव्यासादिगतहर्यवतारत्व - हरिगुरुभक्ति - शमदमादिमोक्षसम्पत्ति - श्रीमध्वाचार्यगतवाय्ववतारत्व - शङ्कराचार्यनिष्ठमणिमदादिदैत्यस्वरूपत्व - दैत्यस्वभावानुगुणात्यन्तहेयजननवञ्चनकुत्सितजीवनदुर्मरणादीनां प्रतिपादिका मणिमञ्जरी सर्वात्मना हि प्रमाणभूता सद्भिः प्रेक्षावद्भिर्नित्यं समादरणीया पठनीया पाठनीया चेति सामान्यतो मणिमञ्जर्याः प्रामाण्याद्यवधारणक्रमः ।

रुद्रादिदेवानां अज्ञान पारतन्त्र्याशक्त्यादयः श्रुतिषु श्रूयन्ते । ताश्च श्रुतयः - "अस्य देवस्य मीळ्हुषो वया विष्णोरेषस्य प्रभृथे हविर्भिः । विदेहि रुद्रो रुद्रियं महित्वं यासिष्टं वर्तिरश्विनाविरावत्" इत्यनेन पराधीनपदप्राप्तिः श्रूयते । "स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भीममुपहन्तुमुग्रम् । मृळा जरित्रे रुद्रस्तुवानोऽवत्यन्ते अस्मान्निवपन्तु सेना" इत्यनेन स्तावकतया पारतन्त्र्यम् । "रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिर्हि शिर उत्पिपेष" इत्यनेन अज्ञत्वं पारतन्त्र्यं मृतिश्च प्रतीयते । "एको नारायण आसीन्न ब्रह्मा न च शङ्करः" इत्यनेन प्रलयेऽभावः श्रूयते । एवं रुद्रादीनां

दोषवाचकाः नैकाश्च श्रुतयः तदर्थाश्च न्यायसुधायां तुरीयशिवखण्डनादिप्रबन्धेषु च द्रष्टव्याः ॥

ततश्च पारतन्त्र्यादिदोषवतां रुद्रादीनां जगत्कारणत्वादिकं न सम्भवतीत्येतावता मुख्यतः पूज्यत्वादिकं निषिध्यते। स्वतन्त्रजगत्कारणस्य निर्दोषगुणपूर्णस्य श्रीहरेः परमभक्ताग्रेसरत्वेन रुद्रादीनां तत्तदवरैः देवर्षिमनुष्योत्तमादिभिः पूज्यता मान्यता स्तुत्यता च न विहन्यते। अत एव हरिपारम्याद्यविरोधाकारेण रुद्रादिदेवतापरिसेवनं तत्र तत्र पुराणादिषु प्रतिपादितं सर्वं समुपपन्नं भवति। श्रीहर्यनुग्रहेण लोकानुग्राहकशक्त्यादिभरितास्ते रुद्रादयः श्रीहरीच्छामनुसृत्यैव भक्तानुग्रहं कुर्वन्ति। तत्तद्देवतायोग्यतातारतम्यमनतिक्रम्य भगवतो हरेरधिष्ठानत्वेन ब्रह्मरुद्रादिसर्वदेवतापूजनादिकं श्रुतिस्मृतिसम्मतमङ्गी-कुर्वाणाः तथा अनुष्ठातारश्च माध्वा एव ब्रह्मरुद्रादिदेवतासम्मता शिवभक्ताः। अत एवोक्तं भगवत्पादैः ''परिवारतया ग्राह्याः अपि हेयाः प्रधानतः'' इति ॥

एवं स्थिते श्रुतिस्मृतिप्रमाणविदूरं तामसपुराणादिसारं शैवाचारविचार-मनुसरन्तो श्रीहरिवायुनिन्दनपराः माध्वेतरे शाङ्करादयो नराः हरादिभक्ता इव भासमाना अपि अन्ततो हराद्यसम्मतमार्गाधराः शिवादिद्रोहिणः तामसा एव। एतान् तमो नेतुं श्रीहर्याज्ञया शिवोऽपि तत्तदनुगुणवरप्रदानादिना तामसान् मोहयति। नैतावता तस्य प्रत्यवायापावित्र्यादिकं शङ्क्यम्। सन्ततं श्रीहरिवायुचरणार-विन्दसंस्मरण - तत्पादोदकधारण - सद्वैष्णवव्रताचरण - श्रीरामकृष्णादि-भगवन्नामोच्चारणादिभिः परमपवित्रसुचरित्रोऽयं श्रीहरिपौत्रोऽमङ्गलस्मशानवास्यपि सुमङ्गलोऽपवित्रपिशाचादिगणपरिसेवितोऽपि परमपवित्रस्वरूपः अशुचि-कपालास्थिमालालिङ्गितकन्धरोऽपि श्रीहरिभक्तधुरन्धरः श्री हरिवायुसम्मत्या तत्तद्योग्यवरप्रदकरो राराजते।

एतेन स्मशानवासित्व - चिताभस्मविलिप्ताङ्गत्व - पिशाचादि-

परिवेष्ठितत्वादिना शिवस्य अपावित्र्यं समाशङ्क्य तदुत्तरतया स्मशानस्य् मेध्यत्वं तद्भस्मनः पवित्रत्वं पिशाचानां शिवांशत्वमेवमादि यदुक्तं माणिक्यमञ्जर्यां तत्तुच्छं वेदितव्यम्। स्मशानादीनां मेध्यत्वे' तद्गमनस्पर्शनादिजनिताऽशुचिपरिमार्जन-रूपशिष्टाचारादिविलोपप्रसङ्गः। तद्विधायकविधेरप्रामाण्यप्रसङ्गश्च। अतः स्वतोऽप-वित्रेऽपि स्मशानादौ निवसन्नपि शिवः हरिवायुपदपद्मयोः परमभक्तिप्रभावेण हरिपादोदकगङ्गाधारणेन च परमपवित्र स्वरूपः विराजते इत्येव वक्तव्यम्। तदुक्तं भागवते :-

यच्छौचनिःसृतसरित्प्रवरोदकेन
तीर्थेन मूर्ध्न्यधिधृतेन शिवः शिवोऽभूत्॥ इति॥

नित्यशुद्धत्वयुक्त्या दोषलेपाभावसमर्थनं चायुक्तम्। शिवादीनां स्वतो नित्यशुद्धत्वाभावात्। उक्तप्रमाणैर्भगवदधीनशुद्धताया एव अङ्गीकार्यत्वात्। शिवस्य शुद्धसात्विकजनसेव्यत्वोपपादनाय केदारखण्डकथामाश्रित्य यदुक्तं तत्रैव शिवस्य तामसरावणसेव्यत्वं सात्विकदेवैरसेव्यत्वं तत् स्वव्याहतम्। किञ्च तत्रैव सीताया रामस्य चावतरणविषये यदुक्तं तदसङ्गतम्। तथा रामायणविरुद्धत्वादप्रामाणिकं च।

यदप्युक्तं शिवकण्ठीयकपालमालाविषये अनन्तकल्पीयपितामहीय-कपालमालाधारणं शिवस्य परमौत्तम्यख्यापकमिति तथा विष्णुनिग्रहेणापि उत्तमत्वं शिवस्य। तन्निग्रहश्च पुरणेष्वभिहित इति स्कन्दादिवचनोदाहरणं बोधायन-नाटकोदाहरणं च कृतं तत्सर्वमत्यन्तायुक्तम्। प्रमाणाभावात्। उक्तपुराणानां च श्रीहरिपारम्यबोधकश्रुतिस्मृतिविरुद्धत्वेनाप्रमाणत्वाच्च। श्रुतौ क्वापि शिवपारम्या-नुक्तेरुपपादितत्वात्। तत्तत्कल्पीयपितामहकपालानां तत्तत्कल्पीयप्रलये लयात्। अन्यथा सर्वलयाभावप्रसङ्गात्। एतत्कल्पीयपितामहस्यालयाच्च पितामहकपाला-नामेवाभावात् मालाकल्पनाया युक्तिपराहतत्वाच्च। उदाहृतनाटकवाक्ये ''हरिशिरोमाला च कण्ठे'' इत्युक्त्या मालाविषये पूर्वोत्तरविरोधाच्च। पूर्वं

ब्रह्मकपालमालाधारित्वमुक्त्वा उत्तरत्र हरिकपालमालाधरित्वं ब्रह्मकपालपात्रत्वं कथितमिति कथं न विरोधः। एतेन लिङ्गपुराणशिवपुराणानुसारेण शिवस्य नृसिंहाद्यवतारकृतदौष्ट्यनियन्तृत्वकथनं, उग्रादिशब्दस्य सर्वनियन्तृत्वादि-ख्यापकव्युत्पत्तिप्रदर्शनं, स्वोक्तार्थे श्रुत्युदाहरणमेतत्सर्वमपाकृतं वेदितव्यम्। उदाहृतपुराणानां तामसत्वात्। सात्त्विकपुराणभागवतादिविरोधात्। निर्दुष्टे नृसिंहे दौष्ट्यादीनामप्रामाणिकत्वात्। श्रुतीनां च विष्णुपरतायाः पूर्वमुपपादितत्वात्। प्रदर्शितव्युत्पत्त्या सम्पन्नस्योग्रशब्दार्थस्य विष्णावेव योजनस्य, रुद्रशब्द-समानार्थकोग्रशब्दस्य रौद्राद्यर्थकतयैव शिवे योजनस्य च न्याय्यत्वात्।

श्रीविष्णुजन्यब्रह्मजन्यत्वस्य शिवे भागवतादिसात्त्विकप्रमाणसिद्धत्वात् श्रुतिसिद्धत्वात् च तामसपुराणस्कान्दाद्यनुसारेण ब्रह्मणः शिवपुत्रत्वकल्पनं त्याज्यमेव। ब्रह्मणः सकाशात् प्राकृताहंकाराख्यशरीरसंम्बन्धरूपजनिमतः शिवस्य ब्रह्मपुत्रत्वं शिवपारम्ये बाधकं भवत्येवेति विष्णोस्तम्भपुत्रत्वमिवेत्यादि-समाधानमनुपपन्नम्। ''रुजं द्रावयते यस्माद्रुद्रस्तस्माज्जनार्दनः'' इति निर्दुष्टप्रमाणानुसारेण भवरोगभञ्जकत्वधर्ममाश्रित्य विष्णौ रुद्रशब्दसमन्वयसम्भवेऽपि उक्तरीत्या जननमरणादिभवरोगसम्बन्धवतः शिवस्य रुजं द्रावयतीत्यर्थानुपपत्त्या ''रोदितीति रुद्रः'' इति व्युत्पत्तिसिद्धार्थयोजनस्यैव योग्यत्वात्। रोदनवत्वं च शिवस्य ''यदरोदीत् तद्रुद्रस्य रुद्रत्वं'' इति श्रुत्यनुकूलितं च भवति। रामकृष्णाद्यवतारेषु श्रीविष्णुकृतरोदनस्य लोकविडम्बनरूपत्वं श्रुतिसिद्ध-निर्दोषतासम्पत्तयेऽङ्गीकार्यमिति शिवकृतरोदनस्य लोकविडम्बनरूपता नाङ्गीकारार्हा। शिवस्य निर्दोषताभिधायकश्रुत्यभावाद् दोषित्वावबोधक-पूर्वोक्त-प्रमाणसद्भावाच्च॥ शिवकृतरोदनकाले लोकसृष्टेरेवाभावात्कस्य लोकस्य विडम्बनार्थमेतत्? इति युक्तिपराहतत्वाच्च। तस्माद् रोदनकर्तृत्वमेव रुद्रत्वं शिवस्येति तादृशदोषिणः न सर्वोत्तमत्वमिति सिद्धम्। ततो ''यो ब्रह्मणं विदधाति पूर्वं'' इत्यादिका श्रुतिर्विष्णुपरैव।

किञ्च बाणासुरादियुद्धप्रकरणे विष्णुना बहुधा निगृहीतस्य शिवस्याल्पशक्तिरसार्वज्ञ्यमित्यादयो दोषाः हरिवंशादिप्रमाणेषु बहुलमुपलभ्यन्ते। अतो न विष्णुनिग्राहकत्वं शिवस्य। 'तत्र विष्णुना तद्बाहुबलमपगमय्य लब्ध-सात्विकभावस्य बाणस्य स्वपार्षदगणे सन्निवेशार्थं शिवस्यौदासीन्यावलम्बनकल्पनं प्रमाणाभावादग्राह्यमेव ।। बहुकालं शिवार्चनादिना ह्यलब्धसात्विकभावस्य बाणस्य विष्णुनिग्रहमात्रेण सात्विकभावोपलब्धिकल्पना शिवस्य लाघवापादिकैव। भगवद्गीताद्युदीरितस्य श्रीहरिभक्त्यादिरूपसात्विकस्वभावस्य बाणासुरेऽदर्शनात् तस्य स्वरूपतस्तामसत्वमेव सिद्ध्यति। शिवलब्धवरेषु भूभारभूतेषु सर्वेष्वसुरेषु श्रीकृष्णेन संहृतेषु सत्सु आसुरकुलस्य शिवेऽविश्वासेन तत्तामसानुगुणप्रवृत्तिरेव कुण्ठिता भवेदिति शिवेऽऽसुरजनविश्वासजननाय तदुचिततामसस्वभावाविष्करणाय च क्वचिद्बाणादिनिग्रहमात्रमारचय्य शिवाय स्वेन दत्तं रुद्रियं महित्वं ररक्ष भगवान् श्रीकृष्ण इत्येव सिद्धान्तः।

किञ्च भस्मासुरभयाद् कृतपलायनस्य श्रीविष्णुना परिरक्षितस्य शिवस्य भयकल्पनाऽसामर्थ्यादिदोषः सिद्ध्यति। न च भस्मासुरवधाय विष्णुस्वीकृत-मोहिनीरूपे भैरवोत्पादनाय शिवकृतमेतत्पलायनादिकं न दोषापादकमिति वाच्यम्। तत्र प्रमाणाभावात्। उदाहृतस्कान्दवचनानां च भागवतादिसच्छास्त्र-विरुद्धत्वादग्राह्यतैव। स्वपत्न्यां पार्वत्यां रेतःसमुत्सर्जनपूर्वकं पुत्रानुत्पादकस्य शिवस्य मोहिनीं नारायणीमालिङ्ग्य भैरवादिदुष्टपुत्रोत्पादकता-कल्पनं अय्यप्पाद्युत्पादकताकल्पनमिव युक्तिविरुद्धमपहासास्पदं च। विरक्तशिखामणेः शिवस्य वैराग्यादिगुणजातमपि श्रीहर्यधीनमिति निवेदनाय श्रीहरिः शिवप्रार्थनया नारायणीरूपमाश्रित्य रुद्रं सम्मोह्य पृथिव्यादिषु रेतःपातादिना सञ्जातलज्जं विधाय "सर्वं जगद्भगवच्छक्तिबन्धितमिति" विवेकविशेषं समुत्पाद्य शिवं श्रीहरिगुरुभक्त्यतिशयपरिप्लुतं चकारेत्यादि तात्पर्यगर्भितमेतन्मोहिनी-चरितमिति भागवतादिप्रमाणतोऽवगन्तव्यम् ।।

ज्ञातेऽप्येवं मा-मञ्जरीकारेण श्रीहरिहरादिविषये ''नारायणीसहचराय नमःशिवाये''त्याद्यभिलपनं यत् कृतं तदप्पय्यदीक्षितदुर्बुद्धिसञ्जातापेयपानसमुद्भूतोन्मादावस्थातिरेकसंसूचकप्रलापमात्रम्। अत्र ''त्वमेवं प्रष्टव्यः'' इत्यादेः प्रष्टा त्वमेवमुत्तरितव्योऽसि :-

स्वापत्याङ्गविनाशनेऽपि च शिरच्छेदे स्वसूनोर्विधेः
स्वाङ्गस्य त्रिशिखेन भेदनविधौ रुद्रस्य नैच्यप्रदम् ॥
कृष्णेनाऽमलमूर्तिना कलिमलं बाणोरुचापच्छिदा
रामेणात्मनि पूर्णता त्वयिपुनर्मूर्खत्वमाविष्कृतम् ॥ इति ॥

किञ्च गङ्गोत्पादकपादारविन्दः श्रीहरिः। श्रीहरिपादपूजकः ब्रह्मा। श्रीहरिपादोदकगङ्गाधरः शिवः इत्येतच्च श्रीहरिब्रह्मापेक्षया शिवस्य न्यूनत्वमुपपादयति। अत्र यदुक्तं गङ्गाद्वैविध्यं प्रकल्प्य विष्णुपादोदकरूपविष्णुपदीभिन्नकुटिलाख्या हैमवती गङ्गा शिवेन धृता। न तु विष्णुपदी गङ्गा। अतो शिवस्य न न्यूनतेति। तत्सर्वं प्रमाणभूतभागवतादिविरोधाद्युक्तम्। भागवते हि :-

अथाऽपि यत्पादनखावसृष्टं
जगद्विरिञ्चोपहृतार्हणाम्भः ॥
सेशं पुनात्यन्यतमो मुकुन्दात्
को नाम लोके भगवत्पदार्थः ॥

यच्छौचनिस्सृतसरित्प्रवरोदकेन
तीर्थेन मूर्ध्न्यधिधृतेन शिवः शिवोऽभूत् ॥

इत्यादौ विष्णुपदीधरत्वस्यैव शिवे वर्णनं बहुलमुपलभ्यते। अतो वामनपुराणोक्तिपरामर्शव्याजेन कल्पितायाः कुटिलानाम्न्याः विष्णुपदीभिन्नगङ्गाया अभाव एव सिद्ध्यति। विष्णुपदी गङ्गा एकैव प्रमाणसिद्धा त्रिविक्रमावतारे नखनिर्भिन्नब्रह्माण्डकटाहविवरेणान्तःप्रविष्टबाह्यजलधाराभिमानिनी ब्रह्मसदनस्था

व्योमगङ्गा च भूत्वा भगीरथप्रयत्नेन शिवशिरोभागतः भूमिं प्रविष्टा सागरप्रवेशेन सगरात्मजोद्धारिका च भवन्ती "त्रिपथगेति" विख्याता ॥ त्वत्कल्पितायाः कुटिलात्मिकायाश्च नद्याः परमपवित्रविष्णुपदसम्बन्धाभावात् सकललोकाद्धारक-पावित्र्याद्यसिद्ध्या वैष्णवाग्रेसरशिवशिरोधारणभगीरथपूर्वजोद्धरणाद्यसम्भवः। वामनपुराणादिकं विष्णुपदीपरत्वेनैव योजनीयम्। भगीरथप्रयत्नात्पूर्वं विष्णुपद्याः भुव्यभावात् गङ्गाद्वैविध्ये त्वत्कल्पितानुपपत्तिशङ्काप्ययुक्ता। कल्पनावसरे पूर्ववाक्ये "विष्णुपदी चतुर्धा समुद्रान् प्रविष्टा न भूलोके प्रवहन्ती स्थिता" इत्युक्त्वा तदनन्तरं "अंशान्तरेण भूमौ निपात्य सागरं प्रविष्टेति" कथनं "त्रिविक्रमावतारसमय एव गगनान्निपात्य भुवि प्रवहन्त्यां" इति च स्वविरुद्धं । त्वत्कल्पनमनुसृत्यापि कुटिलाप्रविष्टविष्णुपदीधारणेन शिवस्य विष्णुपादोदक-धारकत्वापरिहाराद् विष्ण्वपेक्षया शिवस्य न्यूनता सिद्धैवेति "भक्षितेऽपि लशुने न शान्तो व्याधिरि"त्याभाणकमनुसरति त्वत्प्रयासः ॥ तस्माद्गङ्गा न द्विविधा किन्तु एकैव विष्णुपदी। तस्या उत्पत्तिमारभ्य भूलोकागमनपर्यन्तं प्रवहणक्रमस्य संग्रहः श्रीवादिराजश्रीमच्चरणैरेवं प्रदर्शितः :-

त्वं दीनेषु दयावतीति विदितं यद्ब्रह्महस्ताश्रयं
प्राप्ताऽथाच्युतपादसङ्गमहिता पश्चाच्च नाकंश्रिता ॥
सौवर्णाचलशृङ्गमेत्य मुदिता शम्भोः शिरस्सङ्गता
प्यास्माकक्षितिमण्डले त्रिपथगे तुष्टास्यभीष्टप्रदा ॥

इति। अत्र 'त्रिपथगे'त्यनेन सैव पातालमपि प्रविष्टेति सूचितम्।

अत्रेदं विभावनीयम्। शास्त्रेषु शिवस्य गङ्गाधरत्ववर्णनन्तु श्रीविष्णु-पादोदकविषये पार्वतीपतेः शिवस्य विद्यमानभक्त्यतिशयद्योतनपरम्। न तु नद्यभिमानिन्याः देवतायाः रुद्रापेक्षया श्रैष्ठ्यख्यापनपरम्। विष्णुपादोदक-जलाभिमानिनी च देवता स्त्री पर्वतराजस्य हिमवतः पुत्रीत्वेनाऽपि सञ्जाता

कुटिलेत्यादिना परकीर्तिता वामनादिपुराणेषु दरीदृश्यते। सैव विष्णुपादोदकाभिमानितादशायां गङ्गा विष्णुपदीत्यादिनामवतीति सुधियो जानन्त्येव। ततश्च शिवस्य विष्णुपदीधरत्वं सर्वशास्त्रसम्मतं नानुपपन्नम्। ततश्च गङ्गाधरत्वलिङ्गं शिवस्य विष्ण्ववरत्वख्यापकमेव। तदसहमानो मा. मञ्जरीकारः गङ्गाद्वैविध्यं प्रकल्प्य स्वाज्ञानं अन्यथाज्ञानं च प्रकटीचकार। इति॥

एवं निर्दोषगुणपूर्णेन स्वतन्त्रेण श्रीहरिणा कल्पान्ते क्रियमाणे सर्वजगत्संहरणकार्ये तमोगुणाभिमानित्वेन शिवोऽपि परम्परया तदङ्गभूत इति विष्ण्वपेक्षया शिवस्य न्यूनत्वं बोध्यम्॥

जगज्जन्माद्यष्टकर्तृत्वं श्रीहरेरेव प्रत्येकं स्वरूपलक्षणमिति पूर्वं निर्णीतम्। श्रीविष्णुभक्तस्य श्रीमुख्यप्राणप्रमुखशिष्यस्य शिवस्य स्वरूपतः सुदृढश्रीहरिगुरुभक्त्यादिगुणात्मकसात्विकस्वरूपत्वेऽपि तमोगुणाभिमानित्वेन तथा कचित्तमःप्रकृतिसम्बन्धनिमित्तकिञ्चिद्विकारेण श्रीहरिवायुविरुद्धकार्यकरणेन च तामसत्वव्यवहारो द्रष्टव्यः। शिवस्य दोषवत्वे च श्रुतयः पूर्वमुदाहृताः। निरतिशयपरमदयालुतायाः भगवद्धर्मत्वेऽपि सावधिकदयालुतादिगुणः शिवेऽपि शास्त्रसिद्धः।

एतदतिरिक्तं यदुक्तं मा. मञ्जरीकारेण "व्रणार्थस्य दुःखकरव्रणच्छेदाय वैद्यकृतशस्त्रग्रहणदृष्टान्तेन सकलजगत्सञ्जिहीर्षुरुद्रकृतनयनाग्निग्रहणमपि रुद्रस्य परमदयालुताज्ञापकं" मित्यादिभागेन शिवस्य मुख्यसंहारकत्वं, ब्रह्मणः शिवदक्षिणाङ्गजातत्वं, विष्णोर्वामाङ्गजातत्वं, शिवस्य च परशिवाङ्गजातत्वं, विष्णोस्सात्विकत्वं, तामसत्वं च शिवस्य, तत्र शिवपुराणसूतसंहितादेः प्रमाणत्वमित्यादि, तत्सर्वं पूर्वोक्तश्रुतिस्मृतिविरुद्धत्वाद्व्यामोहकग्रन्थप्रणीतत्वाच्च सर्वथा त्याज्यमेव।

विष्ण्वतिरिक्तस्य परशिवस्य सद्भावे प्रमाणाभावात्परशिवादिकल्पनं

चायुक्तम्। अत्रोदाहृता चाथर्वशिखा "कारणं तु ध्येयः सर्वैश्वर्यसम्पन्नश्शिव एको ध्येयः शिवङ्करसर्वमन्यत्परित्यज्य" इत्यादिरूपाः पूर्वोक्तरीत्या "नामानि सर्वाणि यमाविशन्ति तं वै विष्णुं परममुदाहरन्ति" इत्यादिश्रुत्या "वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य" इत्यादि श्रीकृष्णवचनेन, ब्रह्मसूत्रप्रदर्शितयुक्तिभिश्च विष्णुपरैव ।। तदतिरिक्त-शिवकल्पने तु "नारायण एक एवासीन्न ब्रह्मा न च शङ्कर" इत्यादिश्रुतिव्याकोपः प्रदर्शितः। न च विष्णुसम्प्रसूतिहेतुत्वस्यात्र शिवे प्रतिपादनादयं परशिवः विष्ण्वन्य एव भवेत्। स्वस्य स्वोत्पत्तिहेतुत्वायोगात् इति वाच्यम्। "अजायमानो बहुधा विजायतेति" श्रुत्या श्रीहरेरेव बहुरूपाविष्करणरूप जायमानत्वस्योक्तत्वात् विष्णुरूपप्रसूतिहेतुत्वसम्भवात् "ब्रह्मणि ब्रह्मरूपोऽसौ शिवरूपी शिवे स्थितः" इत्यादिप्रमाणेनानन्तरूपात्मकस्सन् स्वेतरस्मिन् ब्रह्मरुद्रादिजगति प्रविष्टः सकल-कार्यमुख्यकर्ता श्रीहरिः समुपवर्णित इति विष्णुरूपाविर्भावात्मकसम्प्रसूतिहेतुत्वं स्वस्यैव विष्णोर्नानुपपन्नम्। तथा च श्रीविष्णुभिन्नः परशिवः नास्त्येवेति नोक्तश्रुतिविरोधः। अत्रोदाहृतशिवपुराणादिविरोधश्चाऽकिञ्चित्करः। तादृशशिव-पुराणादीनां श्रुति वैष्णवस्मृतिविरोधेनापहस्तितप्रामाण्यकत्वात्। एतन्मध्योदाहृत-भागवतादीनां च पूर्वोत्तरगतश्रुत्यानुगुण्येनान्तर्यामिविष्णुरूपवर्णनपरतया योजयितुं शक्यत्वाच्च न तैर्विष्णुभिन्नपरशिवसिद्धिः। एतेन "स्थित्यादये हरिविरिञ्चिहरेति संज्ञा" इत्यादि भागवतादि-प्रामाणानुरोधेन गुणविशेषोपाधिकब्रह्मविष्णुरुद्रभेदरहितं तत्समष्टिरूपं परशिवात्मकं वस्त्वस्तीति कल्पितं चापास्तं वेदितव्यम्। तत्र पूर्वोक्तरीत्या ब्रह्मरुद्रान्तर्यामि-भगवद्रूपभूत-ब्रह्मरुद्राद्यभिन्नं परशिवाख्यं च वस्तु विष्णुरेवेत्यर्थस्वीकारे नानिष्टमस्माकम्। विष्णुभिन्नजीवात्मकब्रह्मरुद्रात्मक परशिववस्तुकल्पनं च श्रुतिस्मृतिविरुद्धत्वादग्राह्यमेव ।।

ननु जीवभूतब्रह्मरुद्राद्यङ्गीकार एव मास्त्विति चेन्न पारतन्त्र्यादिदोषग्रस्त-ब्रह्मरुद्रादिवर्णनपरश्रुतिस्मृतिपर्यालोचनयाऽप्राकृतचिदानन्दाद्यात्मक श्रीमहाविष्णु-भिन्नानां अवश्यमङ्गीकार्यत्वात्। अन्यथा

''नाहं न च शिवोऽन्ये च तच्छक्त्येकांशभागिनः ।
बालक्रीडनकैर्यद्वत्क्रीडते पुरुषोत्तमः ॥''

''पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्याऽमृतं दिवि'' ॥ इत्यादि श्रुतिस्मृतिविरोधोऽपरिहार्यः स्यात् ।

अत एव ''अहं ब्रह्मा च रुद्रश्च जगतः कारणं परमिति'' भागवतं, ''यो वै विष्णुः स वै रुद्रो यो रुद्रः स पितामहः एकमूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः'' इति हरिवंशवचनं एवमन्यान्यपि सात्विकपुराणवचनानि ब्रह्मविष्णुमहेश्वराख्यान्तर्यामि-भगवद्रूपपराणीति नानुपपत्तिगन्धः । ''ब्रह्मा नारायणः'' ''शिवश्च नारायणः'', ''शक्रश्च नारायणः'' ''नारायण एवेदं सर्व''मित्यादयः श्रुतयोऽप्यन्तर्यामि-भगवद्रूपाभेदार्थैर्हि अनुकूलिता भवन्ति । तत्र श्रुतिषूपक्रमादितात्पर्यानुगुण्ये-णान्तर्यामिपरत्वस्यैवेष्यमाणत्वात् ।

यानि श्रीविष्णुभक्तान् शिवादीनधिकृत्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैक्यबोधनाय प्रवृत्तानि शैवादितामसपुराणवचनानि, तान्युक्तश्रुतिस्मृतिप्रमाणविरुद्धत्वात् तामसदुर्जीवव्यामोहकत्वाच्चाप्रमाणानीति मन्तव्यम् । तथा च परममङ्गल-श्रीविष्णुभिन्नं परशिवाख्यं वस्त्वप्रामाणिकमेवेति सिद्धम् । समस्तजगत्कारणस्य हरेः सृष्टिस्थितिलयादिव्यापारेष्वङ्गभावमासाद्य भगवदनुग्रहं सम्पाद्य मोक्षादिपुरुषार्थ-भागिनः पार्वतीपतेः शिवस्य श्रीविष्णोः सकाशादवरत्वमेव चिन्तनीयमिति सिद्धान्तः ।

स्वरूपतोऽत्यन्तभिन्नेषु श्रीहरिहरहिरण्यगर्भेषु क्वचिदैक्यबोधकानि प्रमाणग्रन्थस्थानि यानि वाक्यान्युपलभ्यन्ते तानि स्वतन्त्रसर्वोत्तमनिर्दोष-श्रीहरीच्छानुसारेण तन्मतिमनुसृत्य हरहिरण्यगर्भयोः स्वस्वव्यापारेषु प्रवृत्तत्वान्मत्यैक्यपराण्येव न तु स्वरूपैक्यपराणि । तथात्वे तेषु स्वरूपभेदबोधकपूर्वोदाहृतश्रुतिस्मृतिविरोधप्रसङ्गात् ।

तथा यदत्रोक्तं । तेषु भेदवादिनां नरकादिप्राप्तिर्दृश्यते इति तथा ''यातुधानाः पिशाचाश्च भवन्ति भेदवादिनः'' इत्यादीनि निन्दनबोधकानि नानाविधपुराण-वाक्यानि प्रदर्श्य, ''एतेन शिवान्नारायणोऽधिक'' इति केषाञ्चिदुक्तिः परास्ता। ''अभेदस्य व्यक्तत्वेन न्यूनाधिकभावनाया अयुक्तत्वात्'' इति च यदुक्तं तदनेन अपाकृतं वेदितव्यम्। श्रीहरिमतिमवलम्ब्य कार्यकर्तुः शिवस्य मतिभेदं ये कल्पयन्ति तेषां निन्दनानर्थफलपरत्वात् प्रमाणवाक्यानाम्। अप्रमाणवाक्यानां च मोहकत्वादिव्यवस्थाया उक्तत्वात्।

तत्राप्यस्ति विशेषः। ब्रह्ममुख्यप्राणसरस्वतीभारतीनां सर्वदा स्वतन्त्रश्रीहरिमत्यधीनतन्मत्यनुगुणस्वमतिपूर्वककार्यकर्तृत्वं अप्रतिहतं मूलेऽवतारेषु सर्वत्र वर्तत इति तेषां भगवत्कार्ये प्रधानाङ्गत्वम्। गरुडशेषरुद्रादीनां च बाहुल्येन श्रीहरिमत्यनुसारेणैव स्वस्वकार्यकर्तृत्वसद्भावेऽपि कचित्कचिन्मूले चावतारेषु विभिन्नमतित्वं कल्याद्यसुरपराहतिवशात्सम्भवातीत्यप्रधानाङ्गत्वं तेषां इति। तस्मात् श्रीमन्नारायणस्य ब्रह्मरुद्रादिभ्यः सर्वदा सर्वत्राधिक्ये न काप्यनुपपत्तिः। श्रीहरेः सर्वोत्कर्षे शिवाद्यैक्याभावे हरीतरेषामपकर्षादौ प्रमाणानि पूर्वं प्रोक्तानि तथा वक्ष्यमाणानीमानि च :-

सत्यं सत्यं पुनः सत्यं शपथैश्चापि कोटिभिः।
विष्णुमाहात्म्यलेशस्य विभक्तस्य च कोटिधा॥

पुनश्चानन्तधा तस्य पुनश्चापि ह्यनन्तधा।
नैकांशसममाहात्म्याः श्रीशेषब्रह्मशङ्कराः॥
इति नारादीये।

तथा महाभारते :-

नास्ति नारायणसमं न भूतं न भविष्यति।
एतेन सत्यवाक्येन सर्वार्थान् साधयाम्यहम्॥

यस्य प्रसादजो ब्रह्मा रुद्रश्च क्रोधसम्भवः ॥

मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय ॥

न त्वत्समोस्त्यभ्यधिकः कुतोन्यो
लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव॥ इति ॥

तथा शिवप्रतिपादके स्कान्दे च :-

यदन्तरं व्याघ्रहरीन्द्रयोर्वने यदन्तरं मेरुगिरीन्द्रविन्ध्ययो ।
यदन्तरं सूर्यसुरेड्यबिम्बयोः तदन्तरं रुद्रमहेन्द्रयोरपि ॥

यदन्तरं सिंहगजेन्द्रयोर्वने यदन्तरं सूर्यशशाङ्कयोर्दिवि ।
यदन्तरं जाह्नविसूर्यकन्ययोस्तदन्तरं ब्रह्मगिरीशयोरपि ॥

यदन्तरं प्रलयजवारिविप्लुषोर्यदन्तरं स्तम्भहिरण्यगर्भयोः ।
स्फुलिङ्गसंवर्तकयोर्यदन्तरं तदन्तरं विष्णुहिरण्यगर्भयोः ॥

अनन्तत्वान्महाविष्णोर्तदन्तरमनन्तकम् ।
माहात्म्यसूचनार्थाय ह्युदाहरणमीरितम् ॥ इति ॥

तत्समो ह्यधिको वापि नास्ति कश्चित्कदाचन ।
एतेन सत्यवाक्येन तमेव प्रविशाम्यहम् ॥

ब्राह्मे च :-

नाहं न च शिवोऽन्ये च तच्छक्त्येकांशभागिनः ।
बालःक्रीडनकैर्यद्वत् क्रीडतेऽस्माभिरच्युतः ॥ इति च ॥

एतेन "तुष्यतु दुर्जनन्यायमवलम्ब्यापि" नारायणस्याधिक्यं वदितुं न शक्यत इति प्रतिज्ञापूर्वं, "खद्योतो यदि चण्डभानुसदृशस्तुल्यो हरिः शम्भुना" इत्यादीनि स्कान्दबोधायनवचनान्युदाहृत्य विष्णोः शिवसाम्यस्यैव निषेधे

आधिक्यनिषेधस्य कैमुत्यसिद्धत्वात् इति यदुक्तं मा. मञ्जरीकारेण तत्सर्वं निराकृतं वेदितव्यम्। शिवाधिक्यपरे स्कान्दे एव पूर्वोक्तवचने विष्ण्वाधिक्यस्य बोधितत्वात्। अतः श्रुतिसिद्धविष्ण्वाधिक्यपरस्कान्दवचनं विष्णूत्कर्षपरं सर्वं सम्मान्यम्। श्रुतिविरुद्धार्थबोधकं शैवोत्कर्षपरं पुराणादिवाक्यं त्याज्यमेव।

अत एव दुर्जनव्यामोहनाय प्रवृत्तानि पुराणवचनान्याश्रित्य अपौरुषेय वेदवाक्यस्य "एको ह वै नारायण आसीन्न ब्रह्मा न च शङ्करः" इत्यादेः "क्वचित्कल्पादौ नारायणः प्रथमं परशिवादाविर्बभूव। स च तदितरं सृष्टवान्" इत्याद्यर्थकल्पनं अप्रामाणिकं प्रमाणविरुद्धं बलाबलन्यायातिक्रमयुक्तं अत्यन्तमपहासास्पदं चेति विमर्शकाः प्रेक्षावन्तो विभावयन्तु। परशिवस्य निराकृतत्वात्। अत्र वाक्ये परशिवादिपदाध्याहारेण कृतयोजनायाश्च अश्रुतकल्पन - श्रुतपरित्यागादेः स्पष्टत्वात् च।

श्रीहरेः सर्वोत्तमत्वात् सर्वमूलत्वाच्च तस्मै सर्वं प्रथमतः समर्पणीयम्। ततश्च तदङ्गभूतेभ्यः श्रीब्रह्मरुद्रादिदेवेभ्यः यथायोग्यं समर्पणीयम्। श्रीहर्यनर्पितं च श्री ब्रह्मरुद्रादिभिः सर्वथा न स्वीक्रियते। तदुक्तं भागवते :-

यथा तरोर्मूलनिषेचनेन तृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशाखाः ॥
प्राणोपहाराच्च यथेन्द्रियाणां तथैव सर्वार्हणमच्युतेज्या ॥ इत्यादि ॥

लोके दृष्टं खलु तरुमूले जलसेचनं विना शाखापत्रादिषु जलसेचनं वृक्षविनाशकारणम्। एतच्च समागताय सर्वोत्तमाय अत एव शिवादप्युत्तमाय श्रीकृष्णाय अर्जुनकृतनैशनैत्यकपूजार्थपरिकॢप्तसर्वोपहारसमर्पणप्रकरणेन स्पष्टीकृतं द्रोणपर्वणि ॥

तं चोपहारं सततं नैशं नैत्यकमात्मनः।
ददर्श त्र्यम्बकाभ्याशे वासुदेवे समर्पितमिति ॥

अत्र ''वासुदेवे समर्पितमि''त्यनेन श्रीकृष्णायैव सर्वसमर्पणं कार्यमिति सूचितम्। श्रीकृष्णे सन्तुष्टे तदङ्गभूतं देवजातं सन्तुष्टं भवतीति प्रमेयं त्र्यम्बकाभ्याशे उपहारदर्शनोक्त्या सूचितम्। स्वयमेवाखिलरक्षणादावमितशक्तिमानप्यच्युतः ''गुरुद्वारा प्रसादकृदिति'' शास्त्रार्थज्ञापनायैव अर्जनकृतपूजां स्वयं स्वीकृत्य प्रसन्नः सन् इन्द्रावतारस्यार्जुनस्य स्वरूपतः साक्षाद्गुरुः रुद्रः इति रुद्रगुरुमुख्यप्राणगुरोः स्वस्य अर्जुनं प्रति न साक्षाद्गुरुत्वमिति च ज्ञापनाय अञ्जसा गिरिशानुग्रहमर्जुनं स्वप्ने प्रापय्य प्रथमतः प्राप्तं पाशुपतास्त्रं स्वकारिताद्रुद्र प्रसादादुल्बणं चकारेति तत्प्रकरणार्थः ॥

अत्र मा - मञ्जरीकारेण यदुक्तं ''कृष्णमूर्तौ शिवाविर्भावोऽस्तीति शिवार्चनबुध्या समर्पितं पूजाद्रव्यमर्जुनेन। न तु शिवादप्युत्तमः श्रीकृष्णः समायत इति बुद्ध्या'' इति तत्तुच्छम्।

न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यः
लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥ इत्यनेन,
पश्यामि देवान् तव देव देहे.........
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थं....इत्यादिना च

अर्जुनस्य श्रीकृष्णसर्वोत्तमत्वबुद्धिसद्भावस्य प्रमितत्वात्। युद्धात् पूर्वमेव गीतोपदेशेन सम्पादितकृष्णपारम्यज्ञानस्यार्जुनस्य शिवपारम्यादिबुद्धेरनवकाशात्। विश्वरूपदर्शनकाले श्रीकृष्णपादावलम्बिकमलासनपादावलम्बिनं शिवं साक्षाद्-दृष्टवतोऽर्जुनस्य कुतो मुख्यतः शिवार्चनबुद्धेरवकाशः। तस्मात् ''न शिवार्चनबुध्या इति न भ्रमितव्यमिति'' परोक्तिरेव भ्रममूला ॥

अत्र यत्प्रलपितं परेण। गीतायां ''आख्याहि मे को भवानुग्ररूपः'' इत्यादिनार्जुनेन पृष्टः कृष्णः ''कालोऽस्मिलोकक्षयकृत्प्रवृद्धः''इत्यादिना स्वं सकलजगत्संहारककालाग्निरुद्रमाचख्यौ। एवमेव ''पश्य मे योगमैश्वरम्'' इत्यादिना च वैष्णवरूपस्यापि मूलभूतं शैवमेव प्रदर्शितं कृष्णेनेति ज्ञायते इत्यादि

तत्तुच्छम्॥ गीतायां प्रश्नोत्तरभागयोः प्रसक्तानां कालेश्वरैश्वर्यादिशब्दानां रुद्रवाचकत्वाभावात्। तथा हि। विश्वरूपे प्रयुक्तेनानेन कालादिशब्देन वाच्यः किं पार्वतीपतिः रुद्र इति मन्यसे? उत त्वत्कल्पितपरशिव इति। नाद्यः। विश्वरूपैकदेशे कमलासनाधीनतया शिवस्य दर्शनात् कालादिशब्दवाच्यस्य विश्वरूपस्य शिवेतरत्वस्यैव सिद्धेः। न द्वितीयः। श्रीकृष्णातिरिक्ते परशिवपदार्थे प्रमाणाभावस्य पूर्वमुपपादितत्वात्। श्रीकृष्णस्यैव परशिवपदार्थत्वे च विश्वरूपस्य कालादिशब्दवाच्यस्य वैष्णवत्वमबाधितमिति त्वत्कुकल्पनाया अनवकाशात्। किञ्च त्वत्कल्पितस्य परशिवस्य निराकारत्वान्नीरूपत्वान्निधर्मकत्वात्साकार-सरूपसायुधाद्यात्मकविश्वरूपत्वं कथं घटेत। औपाधिकत्वविवक्षायां च वैष्णवत्वमेव सिद्धं भवति। त्वद्रीत्या श्रीकृष्णः औपाधिकपदार्थः खिल। वस्तुतस्तु औपाधिकत्वकल्पनाया एवानुपपत्तिपराहतत्वेनायुक्तत्वस्य आकरे बहुधा प्रतिपादितत्वाद् विश्वरूपस्य स्वाभाविकवैष्णवत्वं सिद्ध्यतीति परमार्थः॥

किञ्चार्जुनं निमित्तीकृत्य समस्तसाधकलोकान् उद्धिधीर्षुः श्रीकृष्णो गीतायां वैष्णवतत्वमेवोपदिष्टवानित्येतत्तदीयसमग्रपूर्वोत्तरवाक्यावलोकनेन निर्धारितं भवति।

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते''

''मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय''॥

''मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव''॥

''मया ततमिदं सर्वं सूत्रे मणिगणा इव''॥

''मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः''॥

''द्वावि मौपुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते॥
उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः।
यो लोकत्रयमाविष्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहं अक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥
यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्ववित् भजति मां सर्वभावेन भारत ॥''

इत्यादिभिः सर्वस्माज्जगतो भगवतो भेदः श्रीकृष्णस्य सर्वोत्तमत्वं सर्वस्य जगतस्तदधीनत्वं श्रीकृष्णस्यानन्याधीनत्वं, निर्दोषत्वं, सर्वशास्त्राणां तत्परत्वं, तज्ज्ञानस्यैव मोक्षसाधनत्वं वर्णाश्रमधर्मगम्यत्वमित्यादयो वैष्णवधर्माः प्रतिपादिताः । तथा च तत्र तत्र प्रयुक्तेश्वरशब्दः परमैश्वर्यवाची सन् श्रीविष्णुवाचक एव। न तु भगवधीनामुख्यैश्वर्यशालिरुद्रवाचक इति बोधः पूर्वोत्तरग्रन्थपरामर्शिणां प्रेक्षावतां सुलभ एव ।

एतेन तत्तत्पुराणवाक्यमवलम्ब्य गीतायाः शिवतत्वपरत्वप्रदर्शनं यत्कृतं परेण तदपि समाहितं भवति। क्वचिच्छिवादिपदानां सर्वशब्दवाच्यहरिपरत्वात् । क्वचित्तामसपुराणेषु चासुरव्यामोहकत्वस्य पूर्वं प्रतिपादितत्वात् । अन्यथा

वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
अदावन्ते च मध्ये च विष्णुः सर्वत्र गीयते ॥

इत्यादिरूपाणां परः शतानां पुराणेतिहासवाक्यानां विष्णुपरत्वप्रतिपादकानां का गतिः भो वादिन् ? वद। शिवोत्कर्षप्रतिपादनेच्छया प्रवृत्तस्य तव शिवविष्ण्वैक्यपरतया योजनस्य अनभिमतत्वात् । परस्परं विरोधोऽपरिहार्यः त्वत्पक्षे । अस्मत्प्रदर्शितस्य विरोधपरिहारक्रमस्यादरे च सिद्धो विष्णूत्कर्षः शिवापकर्षश्चेति ।

गीतायामेव स्पष्टं :-

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामैवेष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥

तत्तुच्छम् ॥ गीतायां प्रश्नोत्तरभागयोः प्रसक्तानां कालेश्वरैश्वर्यादिशब्दानां रुद्रवाचकत्वाभावात् । तथा हि । विश्वरूपे प्रयुक्तेनानेन कालादिशब्देन वाच्यः किं पार्वतीपतिः रुद्र इति मन्यसे ? उत त्वत्कल्पितपरशिव इति । नाद्यः । विश्वरूपैकदेशे कमलासनाधीनतया शिवस्य दर्शनात् कालादिशब्दवाच्यस्य विश्वरूपस्य शिवेतरत्वस्यैव सिद्धेः । न द्वितीयः । श्रीकृष्णातिरिक्ते परशिवपदार्थे प्रमाणाभावस्य पूर्वमुपपादितत्वात् । श्रीकृष्णस्यैव परशिवपदार्थत्वे च विश्वरूपस्य कालादिशब्दवाच्यस्य वैष्णवत्वमबाधितमिति त्वत्कुकल्पनाया अनवकाशात् । किञ्च त्वत्कल्पितस्य परशिवस्य निराकारत्वान्नीरूपत्वान्निधर्मकत्वात्साकार-सरूपसायुधाद्यात्मकविश्वरूपत्वं कथं घटेत । औपाधिकत्वविवक्षायां च वैष्णवत्वमेव सिद्धं भवति । त्वद्रीत्या श्रीकृष्णः औपाधिकपदार्थः खिल । वस्तुतस्तु औपाधिकत्वकल्पनाया एवानुपपत्तिपराहतत्वेनायुक्तत्वस्य आकरे बहुधा प्रतिपादितत्वाद् विश्वरूपस्य स्वाभाविकवैष्णवत्वं सिद्धयतीति परमार्थः ॥

किञ्चार्जुनं निमित्तीकृत्य समस्तसाधकलोकान् उद्धिधीर्षुः श्रीकृष्णो गीतायां वैष्णवतत्वमेवोपदिष्टवानित्येतत्तदीयसमग्रपूर्वोत्तरवाक्यावलोकनेन निर्धारितं भवति ।

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते''

''मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय'' ॥

''मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव'' ॥

''मया ततमिदं सर्वं सूत्रे मणिगणा इव'' ॥

''मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः'' ॥

''द्वावि मौपुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥
उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविष्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहं अक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥
यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्ववित् भजति मां सर्वभावेन भारत ॥''

इत्यादिभिः सर्वस्माज्जगतो भगवतो भेदः श्रीकृष्णस्य सर्वोत्तमत्वं सर्वस्य जगतस्तदधीनत्वं श्रीकृष्णस्यानन्याधीनत्वं, निर्दोषत्वं, सर्वशास्त्राणां तत्परत्वं, तज्ज्ञानस्यैव मोक्षसाधनत्वं वर्णाश्रमधर्मगम्यत्वमित्यादयो वैष्णवधर्माः प्रतिपादिताः । तथा च तत्र तत्र प्रयुक्तेश्वरशब्दः परमैश्वर्यवाची सन् श्रीविष्णुवाचक एव । न तु भगवधीनामुख्यैश्वर्यशालिरुद्रवाचक इति बोधः पूर्वोत्तरग्रन्थपरामर्शिणां प्रेक्षावतां सुलभ एव ।

एतेन तत्तत्पुराणवाक्यमवलम्ब्य गीतायाः शिवतत्त्वपरत्वप्रदर्शनं यत्कृतं परेण तदपि समाहितं भवति । क्वचिच्छिवादिपदानां सर्वशब्दवाच्यहरिपरत्वात् । क्वचित्तामसपुराणेषु चासुरव्यामोहकत्वस्य पूर्वं प्रतिपादितत्वात् । अन्यथा

वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
अदावन्ते च मध्ये च विष्णुः सर्वत्र गीयते ॥

इत्यादिरूपाणां परः शतानां पुराणेतिहासवाक्यानां विष्णुपरत्वप्रतिपादकानां का गतिः भो वादिन् ? वद । शिवोत्कर्षप्रतिपादनेच्छया प्रवृत्तस्य तव शिवविष्ण्वैक्यपरतया योजनस्य अनभिमतत्वात् । परस्परं विरोधोऽपरिहार्यः त्वत्पक्षे । अस्मत्प्रदर्शितस्य विरोधपरिहारक्रमस्यादरे च सिद्धो विष्णूत्कर्षः शिवापकर्षश्चेति ।

गीतायामेव स्पष्टं :-

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामैवेष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ।।

इत्यादिरूपभगवद्वचनपर्यालोचनया श्रीकृष्णानुग्रहेणैव सर्वात्मना धनञ्जयो विजयी रराज इति ज्ञायते। अर्जुनश्च सर्ववैष्णवधर्मान्परित्यज्य श्रीकृष्णपूजायामेव सततमासक्त आसीन्न शिवपूजादौ मुख्यतः। ''करिष्ये वचनं तवेति'' पार्थवचनमेव तत्र सर्वत्र विषये प्रमाणम्। श्रीकृष्णापेक्षयात्ववरस्य स्वापेक्षया चोत्तमस्य शिवस्य पूजनं त्वर्जुनकृतं शिवस्य श्रीहरिपरिवारतया ग्राह्यतायाः पूर्वमुपपादितत्वादनुमतमेव वैष्णवस्य। अत एव द्रोणादिपर्वसु तत्र तत्रार्जुनस्य शिवकृतसाहाय्यवर्णनं शिवकृतशिबिरसंरक्षणवर्णनं च न कृष्णपारम्यविरोधि। श्रीकृष्णाज्ञया श्रीकृष्ण परिवारभूतेन शिवेन श्रीकृष्णभक्तार्जुनादेः सहाय्यादिकरणस्य युक्तत्वात्। श्रीकृष्णः साक्षात् तथा स्वपरिवारेण चार्जुनादेः साहाय्यमाचचारेत्यत्रैव तादृशकथानां महातात्पर्यम्। एतेन एतत्साहाय्याचरणकथामवलम्ब्यार्जुनादेरवैष्णवत्वापादनप्रयत्नः परकृतोऽपास्तो वेदितव्यः।

पञ्चेन्द्रोपाख्यानादिपर्यालोचनेन च रुद्रस्याज्ञानं, ब्रह्मदेवशापग्रस्तत्वं, अत एवाश्वत्थामरूपे स्वपत्नीवियोगेनावस्थानं पाण्डवविरोधादिना श्रीकृष्णशापनिमित्त-कदुःखाद्यनुभवः एवमादयो नैके दोषा शिवे प्रकटिता भवन्ति इति नैतत्प्रकरणं शिवस्य सर्वकार्यधूर्वहत्वे तन्त्रम्।

यदत्रोक्तं ''परशिवविभूतिलेशभूतनारायणांशसञ्जातकृष्णरूपेण प्रत्यक्ष-मेवार्जुनविजयधूर्वहत्वमाविष्कृतमितिदिक्। कृष्णस्य शिवांशत्वं ''एष योगीश्वरः शार्ङ्गी ममैवांशो न संशयः....'' इत्यादित्यपुराणादिभिरवगम्यत इति''। तत्तुच्छम्। तदभिमततुरीयशिवस्याप्रामाणिकत्वात्। प्रदर्शितपुराणवाक्यानां पूर्वं सविवेचनं निराकृतत्वात् श्रीकृष्णस्य शिवांशत्ववर्णनस्यायुक्तत्वात्। किञ्च तुरीयशिवस्य त्वन्मते निरंशत्वान्नारायणस्य तदंशत्ववर्णनमुन्मत्तप्रलापायितमेव।

उक्तपुराणवाक्यानां च "एष मोहं सृजाम्याशु यो जनान्मोहयिष्यति। त्वं च रुद्रमहाबाहो मोहशास्त्राणि कारय" इत्यादिप्रमाणानुसारेण व्योमहकताया व्यवस्थापितत्वात्। श्रुतिसिद्धे च श्रीकृष्णस्य सर्वोत्तमत्वे न कोऽपि विरोध इति दिक्।

"सर्वोत्कर्षे देवदेवस्य विष्णोर्महातात्पर्यं नैव चान्यत्र सत्यं।
अवान्तरं तत्परत्वं तदन्यत्सर्वागमानां पुरुषार्थः ततोऽतः ॥"

इत्यादिश्रुतिसिद्धश्रीविष्णूत्कर्षविरुद्धार्थबोधकानां पुराणादीनामप्रामाण्यस्य तथा सर्वेषां श्रुतिवचसां विष्णूत्कर्षाविरुद्धार्थपरतायाः पूर्वं प्रदर्शितत्वात्।

यदत्र परेण "विष्णोः शिवादुत्पत्त्यादिविषये भूयांसि प्रमाणानि सन्ति........दिङ्मात्रमुदाहराम" इति प्रतिज्ञापूर्वं "सोमः पवते जनिता मतीनां..........जनिताऽथ विष्णोः" इति ऋग्वेदवाक्यं

उमया सहितो देवः सोम इत्युच्यते बुधैः।
स एव कारणं नान्यो विष्णोरपि च वै श्रुतिः ॥

इत्यादित्यपुराणवाक्यं तथा लिङ्ग - कूर्म - द्रोणपर्व - पद्मपुराण - सौरपुराणादिकं च पुनः पुनः समुदाहृतं तत्सर्वं पूर्वोदाहृतविष्णूत्कर्षतात्पर्यकश्रुतिविरुद्धत्वादपाकृतं वेदितव्यम्। सज्जीवानां बोधनमिव दुर्जीवानां बाधनमपि विष्णुकार्यमिति तदाज्ञाधरशिवेन कृतस्य असुरजनव्यामोहनव्यापारस्य "एष मोहमि"त्यादि प्रमाणसिद्धत्वात् एतदेव पौनः पुन्येन संस्मरेत्येवं समाधानं पुराणविषये अवगन्तव्यम्। श्रुतेश्च अविरुद्धार्थः पूर्वं प्रदर्शितः।

पतञ्जलिकृतयोगशास्त्रवाक्योदाहरणं च शिवस्य सर्वविद्योपदेष्टृत्वादौ साधकांशाभावादयुक्तम्। तत्सूत्रगतेश्वरपदस्य श्रीकृष्णपरत्वात्। "वासुदेवा-र्जुनाभ्यां वुञ्" इति सूत्रयतः पाणिनेः मतानुसारिणः पतञ्जलेः श्रीकृष्णाधिक्यस्यैव

अभिमतत्वात्। “पुरुषविशेष ईश्वरः” इत्यत्र विष्णुरेवेश्वरशब्दार्थः इत्यपि वक्तुं शक्यत्वाच्च।

अत एवावैदिकपाशुपतमतमवलम्ब्य प्रवृत्तानां सौरादिपुराणवाक्यानां उदाहरणपूर्वकं शिवसर्वोत्तमत्वानङ्गीकारिणां वेणुपत्राकृतिपुण्ड्रधारिणां च पञ्चमहापातकित्वादिरूपेण निन्दनं यत्परकृतं तद्वैदिकप्रामाणिकमाध्वमार्गस्याकिञ्चित्करं वेदितव्यम्। विष्णुसर्वोत्तमत्वशिवाद्यपकृष्टत्वोर्ध्वपुण्ड्रधारित्वादीनां श्रुतिशास्त्रतदनुसारिपाञ्चरात्रादिप्रमाणसिद्धत्वात्। अन्यथा शैवाचारादिनिन्दकवचनानां तिर्यक्त्रिपुण्ड्रधारणनिषेधकवचनानां, शैवादिदुर्मतावलम्बिदुर्जनमुखनिरीक्षणे सचैलस्नानादिविधायकवचनानां च बहुलमुपलम्भात् कथं निर्णयः? तस्माद्विष्णूत्कर्षपरपौरुषेयवचनानां वैष्णवसदाचारविचारपरवचनानां च श्रुतिमूलत्वेन सात्विकत्वाद् ग्राह्यत्वम्। अवैष्णवानां शैवादीनां च पाशुपतादिदर्शनान्तरमूलत्वेन तामसत्वादग्राह्यत्वं निन्द्यत्वं च बोध्यम्। तथा च वैष्णवाचार एव ब्रह्मरुद्रादिदेवर्षिप्रभृतिपरम्पराप्राप्तः समीचीन आचारः। नान्यः शैवाद्याचारः। तस्मात् “धर्मं पित्रादिभिः सर्वैः सेवितं न परित्यजेदि”त्यादीनि धर्मशास्त्रवाक्यान्यपि वैष्णवाचारपराण्येव। श्रीब्रह्मरुद्रादिसर्वदेवाद्युपास्यो विष्णुरेव सर्वैः साधकमुमुक्षुभिः सद्वैष्णवधर्माचरणपुरस्सरं समाश्रयणीयः। तथा समाश्रयणीयं च सर्वदा श्रीमन्मध्वमतमिति सिद्धम्। एतत्सर्वं समालोच्य मणिमञ्जरीकारैः श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यैः हरेर्वेदप्रतिपाधत्वबोधकं गोविन्दमिति निर्देशनं प्रथमतः कृतम्।

किञ्च विष्णोः श्रीपतित्वेनाऽपि सर्वोत्तमत्वं शिवादीनामपकृष्टत्वं च सिद्ध्यति। कथं? इत्थम्। श्रीः खलु

“यं कामये तं तमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तं ऋषिं तं
सुमेधां” “अहं रुद्राय धनुरातनोमि ब्रह्मद्विषे......”

इत्यादिषु वेदभागेषूग्रादिशब्दोदितरुद्रब्रह्मादीनां सृष्ट्यादिसामर्थ्यवत्त्वं स्वस्याः स्वयं

स्पष्टमभिदधाति। ''मम योनिरप्स्वन्तः समुद्र'' इत्यनेन समुद्रशायिनो विष्णोः स्वकारणत्वमाह। समुद्रान्तस्थत्वं च ''यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति'' ''महोदधिशयोन्तकः'' इत्यादिभिः प्रमाणैर्विष्णोर्लक्षणम्। अम्भृणीसूक्तस्थमिदं वाक्यं महालक्ष्मीवाक्यमेव।

''अम्भृणी वा वागात्मानं तुष्टाव''

इत्यादिना अंभृणी, अं प्रलयजलं बिभर्ति इति अम्भृणीति व्युत्पत्या, तथा तन्त्रसारे चतुर्थाध्याये प्रदर्शितस्मृत्या च साक्षान्महालक्ष्मीरेव। स्वेच्छामात्रेण ब्रह्मरुद्रादिपदप्रदात्र्या अस्या अम्भृण्याः परशक्तिमहालक्ष्मीस्वरूपत्वं विनाऽप्रसिद्धर्षिकन्यास्वरूपत्वादिकल्पनं च न युज्यते। उक्तप्रमाणबाधात्। इत्थं चैतादृशश्रीपतित्वयुक्त्या श्रीविष्णोर्ब्रह्मरुद्राद्युत्तमत्वं सिद्धम्। तथा चायं प्रयोगः विष्णुः ब्रह्मरुद्राद्युत्तमः ब्रह्मरुद्रादिनियामकश्रीतत्व-नियामकत्वात्। यः यन्नियामकनियामकः सः तदुत्तमः यथा सम्प्रतिपन्न इति।

तथा स्पष्टं रुद्रादिदेवानां दोषसमुद्घाटनपूर्वकं श्रीहरेर्निर्दोषानन्तकल्याण-गुणपूर्णत्वं समुपपाद्य श्रीविष्णुं समुदवहन्महालक्ष्मीः इति सात्विकतमे भागवतादौ वर्णितम् :-

''स ईश्वरः किं परतोऽव्यपाश्रयः''

''एवं विमृश्याव्यभिचारिसद्गुणं रमा मुकुन्दं निरपेक्षमीप्सितं'' इत्यादिकं च तत्रैव समुपलभ्यते।

अनेन ब्रह्मरुद्राद्युपास्यमहालक्ष्म्याः पत्युः श्रीविष्णोरेव सर्वोत्तमत्व-सर्वोपास्यत्व - मुख्यवन्द्यत्वादिकं सिद्धं भवतीति श्रीमद्वैष्णवमतमेव समाश्रयणीयं जिज्ञासुभिर्मुमुक्षुभिरिति संसूचकेन ''श्रियः पतिमि''ति आद्यपद्यस्थविशेषणेन मा-मञ्जरीकारोक्तं ''एवं शिव एवोपास्यः तन्मतमेवाश्रयणीयमिति सिद्धमिति''

यत्तदपाकृतं वेदितव्यम् । प्रमाणमतिक्रम्य स्वकपोलकल्पितक्रमेण देवतावर्णनं न हि देवसन्तुष्टिनिदानम् । अन्यथोपासनयाऽनर्थफलकञ्च भवति ।

तस्मात् श्रुतिस्मृतिसद्युक्त्यादिप्रमाणानुरोधेन शिवतत्त्वे समालोडिते श्रीहरिवायुभक्तस्य पार्वतीपतेश्शिवस्य परमानुग्रहसम्पादकः संवर्णनसमुपसेवनादि-क्रमोऽस्मत्कृते माध्वस्तुतिग्रन्थे सम्प्रदर्शितः । तत्रेमौ संग्राहकौ श्लोकौ :-

ईशोऽनो यस्य सोऽयं श्रुतिभिरभिहितः प्राणशिष्यः सतीशः
गुर्वाज्ञाधृत्सुरादीन् हरिवरचरितं बोधयन् शास्त्रसिद्धम् ॥
दुर्वाद्युन्मत्तदैत्यान् हरिगुरुविमुखान् कारयन्मोहयंश्च
श्री श्रीशप्रीतिपौत्रः त्रिजगति जयतात् माध्ववर्गाग्रगण्यः ॥

तथा

सोऽयं नः पार्वतीशो हरिगुरुपरमद्वेषयुक्तान् तमोऽन्धं
नेतुं दुश्शास्त्रकर्ताप्यमलमतिरलं श्रीशवाणीशभक्तः ।
मूले प्राक्चावतारेष्ववधृतहरिवाय्वंघ्रिराम्नायविद्याः
सच्छास्त्राणि प्रहृष्टः सुरमुनिसुजनान् बोधयन्राजतेऽलम् ॥ इति ॥

सति चैवं स्वव्याघातमप्यजानन् यदाह मन्दो मा-मञ्जरीकारः स्वीय-द्वितीयपद्यव्याख्यानावसरे "कपिलकणादाद्यवेद्यं दुर्विज्ञेयं जीवब्रह्मात्मैक्यरूपा-खण्डपरमार्थं वक्तुं शिव एव शङ्कराचार्यात्मनाऽवततार । तत्र प्रमाणान्युदा-हरिष्यामः" इत्यादि । तत्तुच्छम् । तथा हि । एतावता स्वप्रबन्धेन शिवसर्वोत्तमत्वस्य श्रुतिस्मृतिपरमार्थत्वं ब्रुवताऽनेन मन्देन झटिति जीवब्रह्माद्वैते परमार्थत्वं प्रतिजानता स्वेनैव स्वस्य शिवपारम्यवादस्य तिलाञ्जलिः प्रदत्त इति स्वव्याघातः प्रकटितः । शिवावतारः शङ्कराचार्य इत्येतदनन्वितमिति अस्मत्कृतमाध्वस्तुत्युक्तं पञ्चमपद्यं स्पष्टयति :-

कैष श्रीशङ्करो नः श्रुतिगणगणितः शिष्टसद्वैष्णवाग्र्यः
कासौ दुष्टाग्रणीर्दुमतिहतकुनरैरादृतस्सङ्करस्ते ॥ इति ॥

मूले दूर्वासशुकाश्वत्थामाद्यवतारेषु च श्रीविष्णुसर्वोत्तमत्वाद्युपदेशकत्वमद्वैतादिसर्वदुर्मतनिरासपरत्वं च शिवस्य प्रमाणतमभारतभागवतादौ प्रसिद्धम्। तद्विरुद्धं जीवब्रह्माद्वैतं परमार्थतत्वमिति कथं वा वक्ति प्रामाणिकः शिष्टाग्रेसरः शिवः? अतोऽयमद्वैतवादी त्वदीयसङ्करो नास्मच्छङ्करः। परन्तु दुष्टाग्रणीर्मणिमन्नामकतामसदुर्जीव एव। एतत्सर्वमुत्तरत्र सप्रमाणं विवरिष्यामः। तथा त्वदुक्तप्रमाणाभासान् निराकरिष्यामः।

इदमत्रावधेयम्। दार्शनिकस्य श्रैष्ठ्यं देवत्वं च तत्तदर्शनस्य निर्दुष्टत्वमवलम्बते। दर्शनस्य दुष्टत्वं च तद्दार्शनिकस्य कनिष्टत्वं दैत्यत्वं वा व्यवस्थापयति। अत एवोक्तमभियुक्तैः "देवो वा दानवो वा स्याद्भाष्यकारो न मानव" इति। प्रकृतं च शाङ्करं जीवब्रह्मैक्यदर्शनं सर्वप्रमाणविरुद्धमप्रामाणिकं चेत्यत्यन्तदुष्टम्। तथा हि। न हि जीवब्रह्मैक्ये किञ्चिन्मानमस्ति। "स आत्मा तत्त्वमसि" इत्यादिवेदवाक्यं अतत्त्वमसीतिच्छेदयुक्तं तत्पदार्थब्रह्मत्वंपदार्थजीवयोर्भेदबोधकमेव भवति। तदिति पदच्छेदसम्भवेऽपि भेदपर शकुनिसूत्रदृष्टान्तानुसारेण दार्ष्टान्तिके घटदृष्टान्तानुसारेण 'शब्दोनित्य' इत्यादावनित्य इति छेदस्येव अतदिति छेदस्यैव न्याय्यत्वात्। तथा च नानेनाद्वैतसिद्धिर्भवति।

अथवा "तत्वमसीति" ग्रहणेऽपि नाद्वैतसिद्धिः। वाक्यार्थज्ञानं हि वाक्यघटकपदार्थज्ञानाधीनम्। एतद्वाक्यधटकतत्पदशक्यार्थत्वंपदशक्यार्थभूतयोः सर्वज्ञत्वादिधर्मविशिष्टपरब्रह्माल्पज्ञत्वादिधर्मविशिष्टजीवचैतन्ययोः सामानाधिकरण्येनोपस्थापितोऽभेदस्तमःप्रकाशयोरभेद इव विरुद्धत्वान्नाङ्गीकारार्हः। शक्यार्थान्वयानुपपत्त्या लक्षणावृत्याश्रयणे च लघ्व्या तत्पदमात्रलक्षणया तत्सदृशतदधीनत्वाद्यर्थग्रहणसम्भवेन, तत्पदशक्यार्थत्वंपदशक्यार्थाऽपरित्यागपूर्वकं

सामानाधिकरण्यमात्रस्य "सिंहो देवदत्त" इत्यादाविवामुख्यार्थग्रहणसंम्भवेन वा सर्वज्ञत्वादिविशिष्टब्रह्मसदृशतदधीनजीवचैतन्यरूपाबाधितार्थबोधसम्भवाद् गुर्वीं जहदजहल्लक्षणावृत्तिमाश्रित्याद्वैतबोधसम्पादनक्रमं न कोऽपि शब्दवृत्तिमर्यादाभिज्ञः प्रेक्षावान् सम्मानयति।

वस्तुतस्तु जहदजहल्लक्षणा नाम वृत्तिरेव नास्ति। "गङ्गायां घोष" इत्यादौ जहल्लक्षणायाः, "शोणो धावती"त्यादावजहल्लक्षणायाः सिद्धिरिव जहदजहल्लक्षणायाः काप्यसिद्धेः। "सोऽयं देवदत्तः" इत्यादावपि तत्पदमात्रस्य तद्देशकालोपलक्षितार्थे लक्षणास्वीकारेण तद्देशकालोपलक्षितदेवदत्ताभिन्नैतादृशकालविशिष्टदेवदत्तरूपाबाधितार्थबोधसम्भवेन तत्पदैतत्पदद्वयस्य जहदजहल्लक्षणायाः निर्मूलत्वात्। तथा च जहल्लक्षणया "यजमानः प्रस्तर" इत्यादिकमिव तत्वमसीतिवाक्यमपि तत्पदार्थसादृश्याद्यभिधायकं सत् जीवब्रह्मभेदे प्रमाणं भवति। नाद्वैत इति सिद्धम्। निर्दुखत्वादिना तत्पदार्थसादृश्यं च त्वं पदार्थे न पूर्वं ज्ञातमिति तद्बोधकस्य वाक्यस्य नापूर्वार्थबोधकताभङ्गः॥

एतेन "जहदजहल्लक्षणैवात्र भवितुमर्हति। शक्त्युपस्थापितयोर्जीवचैतन्येश्वरचैतन्ययोरभेदान्वयासम्भवेन विरुद्धयोर्जीवत्वेश्वरत्वरूपविशेषणभागयोः परित्यागेनाविरुद्धचैतन्यरूपविशेष्यभागयोरेव स्वीकार्यत्वात्। असिपदेन तत्त्वंपदसामानाधिकरण्यलभ्यमखण्डार्थरूपं जीवब्रह्मैक्यं लक्ष्यते। ततश्च विगलिताशेषविकल्पं अखण्डचैतन्यमिति वाक्यार्थः पर्यवसन्न" इति मा. मञ्जरीकारोक्तं परास्तम्॥

प्रधानभूतप्रकृतिमुख्यार्थौ परित्यज्य अप्रधानभूतसामानाधिकरण्यार्थपरिरक्षणस्यान्याय्यत्वात्। चिदैक्यसिद्धावपि जीवब्रह्मैक्यरूपाखण्डार्थासिद्धेश्च। जीवब्रह्मभेदस्य चिदैक्येन विरोधाभावाच्च। अशेषविकल्पाभावाख्यविशेषवत्वस्यैव सिद्ध्या चैतन्येऽखण्डार्थत्वहानेश्च॥

अत्र विद्यारण्योक्तमिति यदुक्तं
''एकमेवाद्वितीयं सन्नामरूपविवर्जितम् ।
सृष्टेः प्रागधुनाप्यस्य तादृक्त्वं तदितीर्यते ॥
श्रोतुर्देहेन्द्रियातीतं वस्त्वत्र त्वं पदेरितम् ।
एकता ग्राह्यतेऽसीति तदैक्यमनुभूयताम् ॥'' इति ॥

तत्तुच्छम् । नामरूपाभावविशिष्टवस्तुनः तत्पदार्थत्वे देहेन्द्रियाद्यभाव-विशिष्टवस्तुनः त्वंपदार्थत्वे मानाभावात् । भागत्यागलक्षणावृत्तेर्निराकृतत्वाच्च । तत्पदार्थभूतवस्तुविशेषणसार्वज्ञाभावात् त्वंपदार्थभूतवस्तुविशेषणासार्वज्ञाभावस्य वैलक्षण्येन तादृशाभावविशिष्टयोः तत्त्वंपदार्थयोरैक्यायोगाच्च । अभावद्वयस्य उपलक्षणत्वेऽपि विरुद्धोपलक्षणधर्मज्ञापितपदार्थद्वयस्य विभिन्नत्वेन ऐक्यासिद्धेश्च । एकस्यैवोपलक्षणधर्मद्वयज्ञापितत्वे वैयर्थ्यानिस्तारः । स्वप्रकाशत्वेन स्वतः सिद्धात्मस्वरूप भूताद्वैतस्य श्रुतिबोध्यत्वायोगश्च । असिद्धार्थबोधनेनैव श्रुतेः सार्थक्यस्य न्याय्यत्वात् । ततश्च ''अत्रायं मामकः तत्वमसीति श्रुत्यर्थसंग्रह'' इति मा. मञ्जरीकारेण पठितः श्लोको एवं मदुक्तक्रमेण परिवर्त्य पठनीयः ।

तद्वाच्यो निखिलज्ञतामधिगतोऽल्पज्ञस्त्वमर्थस्तयो-
रैक्यासम्भवतो जहत्यजहती भिन्ना च नो लक्षणा ।
तेनाभेदविरुद्धधर्मसहितात् सर्वज्ञचैतन्यतः
नैक्यं जीवचितीह वक्त्यसिपदं द्वैतं महावाक्यगम् ॥ इति ॥

यदुक्तं 'अर्थस्याखण्डत्वं च प्रकारताविशेष्यतादिविषयताशून्यत्वम्'' । तदसत् । त्वद्रीत्या असत्यतिव्याप्तेः । सस्वरूपत्वविवक्षायां स्वरूपत्वनिरूपित-विषयतादिप्राप्त्या विषयताशून्यत्वस्यासम्भवः । एतादृशाखण्डत्वात्मकसखण्डत्व-प्राप्त्या व्याहतं चैतत् इति यत्किञ्चिदेतत् । संसर्गागोचरप्रमाहेतुत्वं प्रातिपदिकमात्रार्थत्वमित्यादि तु न्यायामृतादौ बहुधा निराकृतं वेदितव्यम् ॥

किञ्चामात्ये प्रयुक्ते "राजा त्वमसीति" वाक्ये इव "तत्त्वमसीति" वाक्येऽपि प्रसक्ताभेदस्योपचरितार्थत्वाङ्गीकारमात्रेण जायमानाबाधशाब्द-बोधीयविशेष्यतायाः तत्त्वंपदार्थभूतचैतन्ययोस्सिद्धत्वात् प्रकारताविशेष्यतादि-विषयशून्यत्वरूपमखण्डार्थत्वमप्रसिद्धमेव। न चोक्ताखण्डचैतन्यरूपलक्ष्योप-स्थित्यर्थमेव जहदजहल्लाक्षणावृत्त्याश्रयणम्। प्रकृतवाक्यादखण्डार्थबोधस्य सिद्धान्त इष्टत्वात् इति वाच्यम्। त्वदिष्टसिद्धान्तानुसारेण शब्दवृत्त्यादेरकल्पनीयत्वात्। अबाधशाब्दबोधानुसारेण सिद्धार्थस्यैव स्वीकर्तव्यत्वात्। तस्यैव सिद्धान्तत्वात्। अन्यथा अन्योन्याश्रयाद्यपरिहारः। त्वदिष्टसिद्धान्तलाभायाप्रामाणिकवृत्तिकल्पनं तादृशकल्पितवृत्तिमाश्रित्योक्तवाक्यादखण्डार्थरूपत्वदिष्टसिद्धान्तलाभ इति। अतः प्रसिद्धां जहल्लक्षणां अजहल्लक्षणां वाऽऽश्रित्याबाधशाब्दबोधसम्पादनसम्भवे जहदजहल्लक्षणावृत्तेः क्वाप्यनवस्थानात् सर्वत्र शाब्दे पदार्थानां विशेष्यतया प्रकारतया वा भानस्याभ्युपगन्तव्यत्वाद् विशेष्यताप्रकारतादिविषयवस्तूपस्थितेरेवाभावेन न त्वदुक्ताखण्डार्थसिद्धिः॥

एतेन यत्परोक्तं "प्रकृतवाक्यार्थभूताखण्डचैतन्यं हि न पराभिमतसंसर्गवत् प्रकारतया वा भासते। किन्तु विगलिताशेषविशेषं शुद्धचैतन्यमेव। अतः शक्तिजन्यां विशेष्यतयोपस्थितिं त्यक्त्वा लक्षणाजन्यां शुद्धवस्तूपस्थितिमुररीकुर्वन्ति वेदान्तिनः। अत एवायं वाक्यार्थबोधो निर्विकल्पः सम्पद्यते। शुद्धपदार्थस्यैव वाक्यार्थत्वादिति रहस्यम्" इति तत्सर्वं स्वमनोविलासविजृम्भणप्रकाशनमात्रमिति वेदितव्यम्। शब्दमर्यादामनुसृत्य "तत्त्वमस्यादि" वाक्यार्थभानाभ्युपगमे चैतन्यस्य प्रकारतया विशेष्यतया वा भानस्यापरिहार्यत्वात्। शक्तिजन्यं विशेष्यतयोपस्थित्यादिकं शाब्दमर्यादाक्रममुल्लङ्घ्य त्वत्कल्पितलक्षणया वस्तूपस्थित्युररीकरणं च वेदान्तित्वविघातकं अवैदिकत्वसंस्थापकमिति त्वदभिमितं विगलिताशेषविशेषं शुद्धचैतन्यमेव विगलितं भवति। निर्विकल्पकबोधश्चाप्रामाणिक एव। सर्वत्र सविकल्पकबोधस्यैव जागरूकत्वात्।

त्वयाऽपि वाक्यार्थप्रयोगवैयर्थ्यमाशंक्य केनापि निमित्तेनास्तमितनिज-यथात्म्यज्ञानस्य सम्बोध्यस्य स्वयाथात्म्यप्रत्यभिज्ञानाय त्वंपदघटितवाक्यार्थ-प्रयोगस्यावश्यकत्वं वदता सविकल्पकबोधरूपस्य वाक्यार्थबोधस्यैव भ्रमनिवर्त-कत्वमङ्गीकुर्वता ह्यजागलस्तनायितो निर्विकल्पकबोधः परित्यक्त एवेति नानेन त्वदभिमतमहावाक्येन त्वदभिमताखण्डार्थसिद्धिः। विगलिताशेषविशेषं शुद्धचैतन्य-मेव निजयाथात्म्यमिति यत्त्वद्धार्दं तत्कपोणिगुडायितम्। जीवब्रह्मधर्मादेरवि-नाशित्वात्।

एतेन ''राजसूनोस्स्मृतिप्राप्तौ व्याधभावो निवर्तते। यथैवमात्मनोऽज्ञस्य तत्वमस्यादिवाक्यतः'' इति सुरेश्वरोक्तमपि प्रत्युक्तं भवति। व्याधभावभ्रम-निवर्तकस्मृतिविषयस्य राजसूनुत्वस्य मानान्तरसिद्धत्वमिव अज्ञत्वादिभ्रमनिवर्तक-स्मृतिविषयस्य त्वदभिमतस्य ब्रह्मभावस्य मानान्तरासिद्धत्वेन तद्दृष्टान्तीकरणा-योगात्। एतद्वाक्येनैव ब्रह्मभावबोधाङ्गीकारात्। निवर्त्यनिवर्तकभावमात्रे दृष्टान्तीकरणं च एतद्वाक्यजन्यस्य त्वदभिमतस्य निर्विकल्पकबोधस्य निवर्तकत्वाभावेनायुक्तम्। सविकल्पकबोधस्तु अखण्डार्थत्वघातक इति॥ विस्तरस्तु श्रीमन्न्यायसुधा - न्यायामृतादाववगन्तव्यः। तथा च शाब्दमर्यादां समाश्रित्य तत्वमस्यादिवेदवाक्ये प्रविचारितेऽद्वैतस्यासिद्धिःद्वैतस्यैव सिद्धिरिति निष्कर्षः॥

एवं विरुद्धभागत्यागरूपायाः जहदजहल्लक्षणाया निराकरणात् ''प्रज्ञानं ब्रह्मेत्यदौ'' च विरुद्धभागत्यागमाश्रित्य शुद्धचैतन्यपरतया सम्पाद्यमानः वाक्यार्थबोधोऽनुपपन्नः॥

''चैतन्यमेकं ब्रह्मातः प्रज्ञानं ब्रह्म मय्यपीति'' विद्यारण्यवाक्याद् जीवगतेक्षणश्रवणादिप्रेरकं चतुर्मुखादिदेवमानुषादिगतमेकं चैतन्यं ब्रह्म मय्यपि वर्तत इति बोधसम्भवेन ''गृहे देवदत्त'' इति वाक्यादिव बहिरन्तर्भावसम्बन्धज्ञाप्यद्वैतस्यैव सिद्ध्या तद्वाक्योदाहरणम् त्वदिष्टाद्वैतासाधकमेव॥

अनया दिशा ‘‘अहं ब्रह्माऽस्मि’’ ‘‘अयमात्मा ब्रह्म’’ इत्यादीनि वाक्यान्यपि नाद्वैतसाधकानि । प्रत्युत द्वैतबोधकानीति प्रत्येतव्यानि । अप्रामाणिक-जहदजहल्लक्षणावृत्त्याश्रयणेनाद्वैतबोधसम्पादनस्य त्याज्यत्वं सप्रमाणकलक्षणावृत्तेः समाश्रयणेन द्वैतबोधसम्पादनस्य ज्यायस्त्वं पूर्वं बहुधोपपादितं द्रष्टव्यम् । एतासां श्रुतीनां परब्रह्मनारायणपरत्वस्य श्रीमद्भाष्यादौ सयुक्तिकं सम्प्रमाणं प्रदर्शितत्वात् विद्यारण्यकल्पितार्थः प्रेक्षावद्भिरनादरणीय एव । ‘‘द्वा सुपर्णासयुजा सखायौ’’ ‘‘सत्यं भिदा सत्यं भिदा सत्यंभिदा’’ इत्यादिभिः जीवेशात्यन्तभेदबोधकैः विस्पष्टवेदवचनैः भेदग्राहिनिर्दुष्टसाक्षिप्रत्यक्षेण तदुपोद्बलितलिङ्गैश्च विरोधोऽद्वैत-वादस्यापरिहार्य इत्यादयो विशेषाः श्रीमद्भाष्यटीकान्यायामृतपरिमळादौ जिज्ञासुभिर्विशेषतो द्रष्टव्याः ।

प्रकृतमनुसरामः । सर्वप्रमाणविरुद्धं प्रमाणैकेनापि रहितं च सर्वदार्शनिकैश्च निन्दितं जीवब्रह्माद्वैततत्वं प्रतिपादयच्छाङ्कारदर्शनमनन्तदोषदुष्टं शुभैः हेयमिति सिद्धम् । पूर्वोक्तरीत्यैतद्दर्शनस्य दुष्टत्वमेतत्प्रवर्तकस्यापि शङ्कराचार्यस्य परमदुष्टत्वं व्यवस्थापयति । चेतनस्य परमदुष्टत्वं नाम अज्ञानान्यथाज्ञान हरिवायुद्वेषदुराग्रह-जगद्वञ्चनकामक्रोधादिदोषग्रस्तस्वरूपत्वम् । एतदेव हि जीवस्य तामसत्वं दैत्यत्वं नाम । एवं त्वदीयशङ्कराचार्यस्य दुर्दर्शनप्रवर्तनेनैव दैत्यस्वरूपत्वे सामान्यतो विज्ञाते विशेषजिज्ञासयां क्रोधवशनामकदैत्यगणप्रधानो मणिमान्नाम श्रीहरिवायुवेद-शास्त्रद्वेषी श्रीकृष्णभक्ताग्रेसरमुख्यप्राणावतारश्रीभीमसेनेन पूर्वं संहृतः पुनरिदानीं कलियुगे दुर्योनौ सञ्जातः सन् स्वस्वरूपोचितं दुर्मतप्रवर्तनादिकं चकारेति विशेषज्ञानं सात्विकपुराणवाक्यानि समुत्पादयन्ति । एतादृशो दुष्टस्तामसः शङ्कराचार्यः कथं श्रीश्रीशपौत्रस्य श्रीमुख्यप्राणप्रियशिष्यस्य श्रीहरिगुरूभक्ताग्रेसरस्य देवेन्द्रादि-सकलसद्वैष्णवगुरोः पार्वतीपतेः महारुद्रदेवस्यावतारः स्यात् ? । एतादृशसङ्करस्य शिवावतारत्वबोधकानि पुराणवाक्यानि कथं वा प्रमाणानि , भवेयुः । तस्मादप्रमाणभूतानि मोहकानि स्वकपोलकल्पितानि च वाक्यानि समुदाहृत्य

शिवावतारः शङ्कर इत्यादिवर्णनं मा. मञ्जरीकारकृतं जगद्वञ्चक शङ्करशिष्यपरम्परानुगुणं जगद्वञ्चनमेवेत्यलम्। तथा च नायं शङ्करोऽद्वैताचार्यः पार्वतीपतिशिवावतारः। किन्तु दैत्य एवेति तत्प्रतिपादनपरा श्रीमणिमञ्जरी मान्या सर्वसुजनैः सेव्येति सिद्धम्। अत्र प्रमाणपरिशोध उत्तरत्र क्रियते।

इति गोविन्दादिविशेषणत्रयवैभवम्

तदेवं मणिमञ्जर्यामाद्यपद्ये ''गोविन्द''इतिविशेषणेन विष्णोः सर्वोत्तमत्वं सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वं जगज्जन्माद्यष्टकर्तृत्वं अनन्तकल्याणगुणाकरत्वादिकं प्रसाध्य श्रियःपतित्वकथनेन ब्रह्मरुद्रादिवन्द्यत्वादिकं सम्प्रदर्श्य उर्वरितायाः भगवदुपासन-मुख्याधिष्ठानशङ्कायाः तथा परमप्रामाणिकैतद्द्वैतसिद्धान्तप्रतिष्ठापकाचार्यवर्य-श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यवर्यमूलस्वरूपाकांक्षायाश्च निवृत्तये प्रवृत्तमिदं विशेषणं **''श्रीमदानन्दतीर्थार्यवल्लभमिति''**। शर्वशक्रादिसमस्तादेवताद्युत्पादकभारतीपतिः मुख्यप्राण एव श्रीमान्। स एव भगदुपासनायाः मुख्याधिष्ठानमिति सूचनेन प्रथमशङ्काया निवृत्तिः। स मुख्यप्राण एवानन्दतीर्थः - श्रीमध्वाचार्यः। स एव आर्य = जगदाचार्य इति कथनेन द्वितीयाशङ्कयाः निवृत्तिरिति मन्तव्यम्॥ तस्य श्रीहरिः वल्लभः = परमप्रियः, तथा सः प्राणात्मा मध्वाचार्यः वल्लभो यस्य श्रीहरेरिति कथनेन श्रीमन्मध्वचार्यस्य ज्येष्ठत्वं सर्वजीवश्रेष्टत्वं भगवत्प्रेष्ठत्वं च सूचितम्। अत्र सर्वत्र श्रुतिस्मृतिसूत्रसद्युक्तयः प्रमाणमिति बोधनाय प्रामाणिकत्वार्थकार्यपदप्रयोगः।

तथाहि। भारतीपतेः श्रीमुख्यप्राणस्य शिवादिसर्वदेवोत्पादकत्वे श्रुतिः।

i. वायोर्वाव रुद्र उदेति। वायौ विलीयते।
तस्मादाहुर्वायुर्देवानां श्रेष्ठ इति॥

ii. वायुनाहि सर्वाणि भूतानि नेनीयन्ते॥

iii. स प्राणमसृजत। प्राणात् श्रद्धां खं वायुर्ज्योतिरापःपृथिवीमिन्द्रियं मनोऽन्नमन्नाद्वीर्यं तपो मन्त्रा कर्म लोका लोकेषु......असृजत। अत्र मनो नाम मनोभिमानी रुद्रः। तस्य प्राणात्सृष्टिः श्रूयते। तथा

iv. प्राणो वायुरिति प्रोक्तस्तत्पत्नी नाम भारती।
रूपं तु तत्सुतो रुद्रो वशे प्राणस्य तद्वयम्॥

v. बलमिन्द्रस्य गिरिशो गिरिशस्य बलं मरुत्।
मरुतस्तु हरिः साक्षान्न हरे र्बलमन्यतः॥
अत्र श्री हर्यधीनमुख्यप्राणाधीनत्वं गिरिशस्य रुद्रस्य स्पष्टं श्रूयते।

vi. अश्वमेधः क्रतुश्रेष्ठः ज्योतिश्रेष्ठो दिवाकरः।
ब्राह्मणो द्विपदां श्रेष्ठो देवश्रेष्ठस्तु मारुतः॥
अत्र शिवादिसर्वदेवेभ्यः श्रेष्ठत्वमुच्यते वायोः॥

vii. वायुर्भीमो भीमनादो महौजाः सर्वेषाञ्च प्राणिनां प्राणभूतः। अनावृत्तिर्देहिनां देहपाते तस्माद्वायुर्देवदेवो विशिष्टः।

viii. तं हा सुराः विदध्वसुः। यथाश्मानमाखणमृत्वा विध्वसेतैवम् .... इत्यादौ शिवादीनां कल्याद्यसुरबाध्यस्वरूपत्वं तथा मुख्यप्राणस्य च कल्याद्यबाध्यस्वरूपत्वमुक्ता भगवदुपासनाया मुख्याधिष्ठानत्वं श्रूयते। तदनुग्रहेण शिवादीनामपि कल्याद्यबाधः कथ्यते। एवमन्यान्यपि वाक्यानि द्रष्टव्यानि। तथा च शङ्करादिकं सर्वं विश्वं मुख्यप्राणवशे स्थितम्। स च प्राणो श्रीहर्यैकाधीन इति सिद्ध्यति।

एवं निर्दुष्टस्वरूपः श्रीमुख्यप्राणः सर्वजीवोत्तमः श्रीमन्नारायणैकमुख्यभक्तः सकलदेवादिसज्जीवोद्धारकः स्वोपदेशेन गरुडशेषरुद्रादीनां सर्वेषां भगवदनुग्रहप्रापकः सर्वज्ञः मुख्यजगद्गुरुः मूल इवावतारेष्वपि अप्रतिहतस्वीयज्ञानबलैश्वर्यादिसद्गुणः भगवत्कार्यसाधकतमः सर्वदा राराजतेति श्रुतिस्मृतयो वर्णयन्ति।

तथाहि । प्राणाग्निसूक्ते

१. बळित्था तद्वपुषेऽधायि दर्शतं देवस्य भर्गः सहसो यतोऽजनि । यदीमुपह्वरते सा॑धते मतिर्ऋतस्य धेना अनयन्त सस्रुतः । पृक्षो वपुः पितुमानित्य आशयेद्वितीयमा सप्त शिवासु मातृषु । तृतीयमस्य ऋषभस्य दोहसे दशप्रमतिं जनयन्त योषणः ।... यदीमनु प्रदिवो मध्व आधवे गुहा सन्तं मातरिश्वा मथायति...... ।

अत्र स्पष्टं मुख्यप्राणस्य हनुमद्रूपं भीमरूपं मध्वरूपं च संवर्णितम् । हृदयगुहासंस्थितं श्रीहरिं श्रुतिस्मृतिसद्युक्तिभिः समालोड्य जगतः बोधयतीत्युक्त्या तादृशसिद्धान्तसंस्थापकः श्रीमन्मध्वाचार्यः अत्र प्रतिपादित इति विस्पष्टं ज्ञायते । तथा

२. सप्तस्वसॄः अऋषीः वावशानः । विद्वान् मध्वः उज्जभारदृषेकम् ।

३. मध्वो वो नाम मारुतं यजत्रा ।

४. अजीतयेऽहतये पवस्व स्वस्तये सर्वतातये बृहते इत्यादिषु पवमान - पूयमानसूक्तेषु श्रीमध्वाचार्यमहिमा संवर्णितः समुपलभ्यते ।

५. तदस्य प्रियमभिपाथोऽस्यां नरोयत्र देवयवो मदन्ति । उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः ।

अत्र श्रीहरिभक्ताग्रेसरः मध्वरूपी वायुः संवर्णितः ।

६. यत्रासुपर्णा.............यस्मिन्वृक्षे मध्वदः सुपर्णा....॥

७. अस्मभ्यं रोदसी रयिं मध्वो वाजस्य सातये ॥

८. अस्मभ्यमिन्द्र विन्द्रयुर्मध्वः पवस्व धारय ।

९. मधुवाता ऋतायते.........माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥

१०. ऋजुस्समानोविज्ञाता महाध्याता महागुरुः ।
हनूमन् भीम आनन्द इत्यादिबहुरूपिणः ।। इति पैङ्गिश्रुतिः ।

एवमादयः श्रुतयः मुख्यप्राणावतारमहिमाप्रतिपादकाः दिङ्मात्रेण प्रदर्शिताः । प्रमाणे पर्यालोचिते सर्वे वेदाः मुख्यप्राणप्रतिपाकाः सन्ति । तत्र प्रमाणम् ।

११. द्वावात्मानौ हि देवेषु द्वौ प्राणौ द्वौ च चेतनौ ।
अज्ञानाभिभवास्पृष्टौ वायुर्नारायणश्च तौ ।।

सर्ववेदोदितौ तस्मादेतौ द्वावेव नापरः ।
अन्ये चैव मितैः शब्दैरुच्यन्ते नामितैः क्वचित् ।।

तथा च सर्ववेदोदिताप्रतिहतज्ञानादिमहिमा जगद्गुरुर्मुख्यप्राणो मध्वरूपी भूत्वा सज्जनानुद्दधार इत्यत्र पूर्वोक्तश्रुत्यनुसाराणि पुराणानि च सन्ति । तथाहि ।

हरिवंशे -

१२. त्रिकोटिमूर्तिसंयुक्तौ त्रेतायां राक्षसान्तकः ।
हनूमानितिविख्यातो रामकार्यधुरंधरः ।।

स वायुर्भीमसेनोऽभूत् द्वापरान्ते कुरूद्वह ।
कृष्णं सम्पूजयामास हत्वा दुर्योधनादिकान् ।।
द्वैपायनस्य सेवार्थं बदर्यां च कलौ युगे ।
यतिरूपधरो वायुः भविष्यति न संशयः ।।

भाववृत्ते :-

१३. ''हनुशब्दो ज्ञानवाची हनुमान् मतिशब्दितः ।
रामस्य स्वृतरूपस्य वाचस्तेनानयन्त हि ।

भूतमो भीम इत्युक्तो वाचो मा मातरः स्मृताः ।
ऋगाद्या इतिहासाश्च पुराणं पञ्चरात्रकम् ।
प्रोक्ताः सप्त शिवास्तत्र शयो भीमस्ततस्मृतः ।
मध्वित्यानन्द उद्दिष्टः वेति शास्त्रमुदाहृतम् ।
मध्व आनन्दतीर्थः स्यात् तृतीया मारुतीतनुः ॥
इति सूक्तगतं रूपत्रयमेतन्महात्मनः ।
यो वेद वेदवित्स स्यात् तत्ववित्तत्प्रसादतः ॥''

अत्र बळित्थासूक्तादौ मुख्यप्राणरूपत्रयं प्रतिपादितं ज्ञेयमिति नाम निर्वचनपूर्वकमुपपादितम् ।

१४. यजुःसंहितायाम् -

साधको रामवाक्यानां तत्समीपगतस्सदा ।
हनूमान् प्रथमो ज्ञेयः भीमस्तु बहुभुक् पितोः ।
पृतनाक्षयकारी च द्वितीयस्तु तृतीयकः ।
पूर्णप्रज्ञस्तथाऽऽनन्दतीर्थनामा प्रकीर्तितः
दशेति पूर्णमुद्दिष्टं सर्वं पूर्णमिहोच्यते ।
प्रज्ञा प्रमितिरुद्दिष्टा पूर्णप्रज्ञस्तु संस्मृतः ॥
आ समंतात् पतित्वे तं गूढं कलियुगे हरिम् ।
असत्यमप्रतिष्ठं च जगदेतदनीश्वरम् ।
वदद्भिर्गूहितं सन्तं तृतीयोऽसुर्मथायति ।
येन विष्णोर्हि वर्पाख्यान् गुणानाज्ञासिषुः परान् ।
ईशानसः सूरयश्च निगूढान् निर्णयोक्तिभिः ।
त्रेतायां द्वापरे चैव कलौ चैते क्रमात् त्रयः ।
एतेषां परमोविष्णुर्नेता सर्वेश्वरेश्वरः ।
स्वयम्भुब्रह्मसंज्ञोऽसौ परस्मै ब्रह्मणे नमः ।

अत्र जगन्मिथ्यात्ववादिभिरद्वैतिभिर्निगूहितं विष्णुसर्वोत्तमत्वादितत्वं प्रतिपादयितुं श्रीमुख्यप्राणस्य मध्वावतार इति स्पष्टमुक्तम्। किञ्चात्र स्पष्टं वायोरवतारत्रय वर्णनपरतया बळित्थासूक्त विवरणं कृतम्। अनेन बळित्था सूक्तस्याग्निदेवतापरतया विद्यारण्यकृतं विवरणमयुक्तं ध्येयम्।

१५. स्कान्दपुराणे काशीखण्डे :- (अ ७१) दण्डतीर्थमाहात्म्ये

वायुमाहूय भगवानिदमाह सतां पतिः।
क्षिप्रं द्विजकुलं प्राप्य छिन्ध्यज्ञानं हृदि स्थितम्॥

ज्ञानासिना समर्थोऽसि त्वदन्यो न हि विद्यते।
इत्याज्ञां देवदेवस्य शिरसा धारयन्मरुत्॥

प्रादुरासीद्विप्रकुले क्षेत्रे भार्गवसंज्ञके।
आनन्दतीर्थनामेति गुरुणा ख्यापितो भुवि॥

अत्रावतारस्थल - कुल - गुरु - नामादिकं च वर्णितम्।

१६. कूर्मपुराणे श्रीविष्णुमाहात्म्ये :-

एवं धर्मेषु नष्टेषु शास्त्रेषु च कलौ युगे।
देवैर्विज्ञापितो विष्णुर्वायुमाज्ञापयिष्यति॥

उद्धरस्व महाबाहो मम धर्मान् सनातनान्।
इत्याज्ञप्तो भगवता कलौ वायुर्भविष्यति॥

मध्वनामा यतिरसौ सच्छास्त्राणि करिष्यति।
गीतायाश्चोपनिषदां भाष्याणि च करिष्यति॥

निरसिष्यति पाषण्डान् सच्छास्त्राणि महामतिः।
स्थापयिष्यति सद्धर्मान् सच्छास्त्रं व्याकरिष्यति॥

श्रोष्यन्ति मुनयः सर्वे शुकाद्या देवरूपिणः ।

अत्र शिवावतारशुकाचार्यस्य श्रीमध्वाचार्यशिष्यत्वं स्पष्टमुपपादितं ज्ञातव्यम् ।

१७. स्कान्दपुराणे श्रीविष्णुमाहात्म्ये :- (६ - ९ अध्यायेषु)

कलौ पाषण्डभूयिष्ठे धर्मलेशविवर्जिते ।
वैवस्वतान्तरे प्राप्तेत्वष्टाविंशे कलौ युगे ।

त्रैपुरा भारते युद्धे निहता राक्षसा भुवि ।
यदा प्रवर्तयिष्यन्ति मार्गं पाषण्डगोचरम् ॥

तदा संप्रार्थितो देवैर्भगवान् हरिरीश्वरः ।
तत्कर्म दक्षं विनतं मातरिश्वानमादिशत् ॥

वायुः सयतिरूपेण भविष्यति कलौ युगे ।
स दशप्रमतिर्भूत्वा कलौ धर्मान् वदिष्यति ॥

कृत्वा सच्चास्त्र सन्दर्भं स्थापयिष्यति सत्पदम् ॥

अत्र श्रीहरिवायुद्वेषिभिः राक्षसादिभिरद्वैतादिपाषण्डमतप्रवर्तनं, श्रीहर्याज्ञया मुख्यप्राणेन मध्वरूपेण सकलपाषण्डमतनिराकरणं सच्छास्त्रस्थापनं च वर्ण्यते । मणिमञ्जरी - मध्वविजयप्रामाण्यव्यवस्थापकं चैतत् ॥

१८. पाञ्चरात्रे :-

अहो भाग्यमहोभाग्यं मध्वमार्गानुवर्तिनाम् ।
देवो रमापतिः साक्षाद्गुरुः श्रीभारतीपतिः ॥

देवदेवो यतः शुद्धो वायुर्देवो जगद्गुरुः ।
हरिप्रियस्ततो ग्राह्यमन्नाद्यं नात्र संशयः ॥

इति । अत्र निर्दुष्टत्वात् मुख्यप्राणनैवेद्यस्वीकारसमर्थनं कृतम् ॥

१९. ब्रह्माण्डपुराणे रजतपीठमाहात्म्ये :-

''हनुमद्भीममध्वाख्यास्त्रयो वायुसुता इमे ।
तं मध्वं मारुतं सर्वे परिवारतया सदा ॥

संसेवितुं सुरा भूमाववतेरुरिति श्रुतम् ।
ते च तच्छिष्यतां प्राप्य तन्मार्गं समघोषयन् ॥

तेषु मुख्यौ विष्णुतीर्थपद्मनाभाख्ययोगिनौ ।
अत्यक्तदेहस्तत्राद्यः प्रवर्तयति तन्मतम् ॥

बदर्यां व्यासदेवोक्तौ गुरोः प्रीत्यै पुनः कलौ ।''

इत्यादि । अनेन श्रीमध्वशिष्यतां प्राप्तानां तत्तद्देवतारूपत्वसिद्ध्या प्राज्ञैस्तद्वर्णनं संगच्छते ।

२०. वायुपुराणे :-

''वायोराज्ञां पुरस्कृत्य मणिभद्रः स एव हि ।
मध्यगेहस्य भार्यायां प्रवेशं कृतवान् प्रभुः ॥

नवमासावसाने तु स्वयं गत्वा बलात्मकः ।
बर्हिनिष्कासयामास नवजीवं तथैव हि ॥

स्वयं प्रवेशं कृतवान् प्राणदेवो महाबलः ।
सोऽपि सांशत्वमापन्नो बलदेवस्य चाज्ञया ॥

कुबेरभृत्यं तं प्राहुः............

इत्यादिना श्रीमध्वाचार्याणां पितृनामनिर्देशपूर्वकं लोकविलक्षणजनन-क्रमवर्णनं कृतम् ॥

२१. स्कान्दपुराण उत्तरखण्डे :-

एवं तमसि संप्राप्ते ब्रह्मरुद्रादयस्तदा ।
शरण्यं शरणं जग्मुः वासुदेवमनामयम् ॥

तस्याज्ञया महाबाहुर्वायुः सर्वसुरोत्तमः ।
रौप्यपीठे मध्यगेहे निर्विकारेऽप्यजायत ॥

सनकादि महायोगि सम्प्रदायकरो यति ।
अच्युत प्रेक्षणामासौ मायिभिः परिवेष्टितः ॥

यत्याश्रमं ततः प्राप्य स मध्वः परमहंसराट् ।
ततः शारीरकं श्रुत्वा निराचक्रे महाप्रभुः ॥

एकविंशत्कुभाष्याणि प्रदूष्यागमतर्कतः ।
श्रीमत्सुब्रह्मसूत्राणां भाष्यं चक्रे परं ततः ॥

श्रीमद्गंगातटे विष्णुं स्थापयेद्यो नरोत्तमः ।
यदक्षरं लिखन् यस्तु स नरस्तत्समो भवेत् ॥

महाभारततात्पर्यं तथा भाष्यं पराणि च ।
वेदव्यासाज्ञया सर्वं शुभं चक्रे महामतिः ॥

इत्यत्र एकविंशतिसंख्याकाणां शाङ्करादीनां दुर्भाष्याणां निराकरणपूर्वकं श्रीमद्ब्रह्मसूत्रभाष्यादिप्रणयनं श्रीमध्वकृतं वर्णितम् ॥

२२. स्कान्दपराणे :-

''सयोगी मातरिश्वांशो मध्वो ध्वस्तदुरागमः ।
स्वयमभ्यर्च्य देवांशो कृष्णं कलिमलापहम् ॥

नवम्यां प्रातरेवासौ माघे मकरगे रवौ ।
प्रतिपदे बदरिकां शुक्लपक्षे सतां गतिः ॥

तच्छिष्याश्च महात्मानः यतयः कृष्णमादरात् ।
पूजयिष्यन्ति विधिवत् तेषां वंशधारस्तथा ॥

तमिमं देवदेवेशं भक्तेष्टदमखण्डितम् ।
श्रीमध्वहृदयावासं नित्यं नमत सेवत ॥

अत्र श्रीकृष्णप्रतिष्टापनादिकं, माघमासशुद्धनवम्यां बदरीकाश्रमप्रवेश-रूपान्तर्धानं तच्छिष्ययतिपरम्पराकृतं श्रीकृष्णपूजनादिकं समुपवर्णितम् ॥

२३. वराहपुराणे :-

''माघे तु रथसप्तम्यां प्राणदेवो महाबलः ।
मध्यगेहाख्यगेहे तु.....वासुदेवेति विख्यातः ॥

द्वात्रिंशल्लक्षणैर्युक्तो गर्भदुःखादिवर्जितः ।
स एवानन्दतीर्थेति भुवि ख्यातोऽखिलैर्जनैः ॥

इत्यादि ॥ अत्र द्वात्रिंशल्लक्षणोपेतशरीरयुक्तत्वं पितृकृतवासुदेवेतिनामभाक्त्वं इत्यादि श्रीमध्वाचार्यस्य समुपवर्णितम् ॥

२४. गरुडपुराणे :-

''रामावतारे हनुमान् रामकार्यार्थसाधकः ।
स एव भीमसेनस्तु जातो भूम्यां महाबलः ॥

कृष्णावतारे विज्ञेयो मरुदंशः प्रकीर्तितः ।
मणिमन्नाम दैत्यस्तु संकराख्यो भविष्यति ॥

सर्वेषां संकरं यस्तु करिष्यति न संशयः ।
धर्मान् भागवतान् सर्वान् नाशयिष्यति सर्वथा ॥

तदाभूवौ वायुदेवो भविष्यति न संशयः ।
प्रज्ञया सदृशोयस्य नास्ति लोके चतुर्दश ॥

अतस्स प्रज्ञया पूर्णो भविष्यति न संशयः ॥

इत्यत्रावतारत्रयवर्णनं तथा पूर्णप्रज्ञेति नामनिर्वचनादिकं समुपलभ्यते ॥

२५. तथा ब्रह्मपुराणे क्षेत्रकाण्डे वेङ्कटगिरिमाहात्म्ये शङ्खलिखितसंवादे :-

त्वं चापि गच्छ शैलेन्द्रं पूर्वं स्वर्णमुखीतटे ।
यत्र ब्रह्मशिलानाम तन्मध्ये च वर्तते ॥

अगस्त्य तपसा पश्चात् गयासान्निध्यमत्र हि ।
पादा ईशान विष्ण्वादिदेवानां तत्र संति हि ॥

यतिरूपो मातरिश्वा अष्टविंशतितमे कलौ ।
अवतीर्य वसत्यत्र मध्वनामा वरं विभोः ॥

अवाप्य सयसा पुण्यः प्रीत्या चागस्त्ययोगिनः ।
तत्प्रार्थितालये पुण्ये चातुर्मास्यं करिष्यति ॥

शुकः श्रोष्यति सच्छास्त्रं पद्मतीर्थादिहागतः ।

इत्यादौ वेङ्कटाद्रौ श्रीमन्मध्वाचार्यकृतचातुर्मास्यव्रताचरणकाले सच्छास्त्र-पाठप्रवचनादिकं शिवावतारैः शुकाचार्यैस्तच्छ्रवणं कृतमिति वर्णितम् ।

२६. युक्तिमल्लिकायां समुद्धृते वायुपुराणे -

यस्यर्चो मध्वनामाङ्काश्लोकानेका दशा गृणन् ।
समध्वो वैदिकाचार्यो गुरुर्जयति दुर्जनान् ॥

वायोर्दिव्यानि रूपाणि पद्मत्रययुतानि च ।
त्रिकोटिमूर्तिसंयुक्त स्त्रेतायां राक्षसान्तकः ॥

हनुमानितिविख्यातः रामकार्यधुरन्धरः ।
स वायुर्भीमसेनोऽभूत् द्वापरान्ते कुरू द्वहः ॥

कृष्णं संपूजयामास हत्वा दुर्योधनाकिान् ।
द्वैपायनस्य सेवार्थं बदर्यां तु कलौ युगे ॥

वायुश्च यतिरूपेण कृत्वा दुःशास्त्रखण्डनम् ।
ततः कुलियुगे प्राप्ते तृतीयो मध्वनामकः ॥

भूरेखादक्षिणे भागे मणिमद्र्वं शान्तये ।
धिक्कुर्वन् तत्प्रभां सद्योऽवतीर्णोऽत्रद्विजान्वये ॥ इति ॥

२७. श्रीविश्वपतितीर्थीयवायुस्तुतिटीकायां समुद्धृते वेङ्कटेशमाहात्म्ये -

सप्तसंवत्सरादूर्ध्वं गत्वाबदरिकाश्रमम् ।
प्रपेदे सर्वशास्त्राणि वेदांश्चैवाव्ययानपि ॥

इत्थंहि सर्वविद्याश्च व्यासदेवान्महात्मनः ।
अवाप्तसर्वशास्त्रोऽसौ वटुस्तदिदमब्रवीत् ॥ इति ॥

२८. महाभारते सनत्सुजातीये -

असाधना वाऽपि ससाधना वा समानमेतद्दृश्यते मानुषेषु ।
समानमेतदमृतस्योत्तरस्य मुक्ता स्तत्र मध्वनुतं समापुः ॥ इति ॥

अत्र मध्वरूपेण वायुदेवेन नुतं - स्तुतं परब्रह्म श्रीहरिं - समापुरित्युक्तम् ।

२९. नाडीग्रन्थे चतुर्मुखनाड्यां :-

अद्वैतव्याकुले लोके मध्वाख्यो ब्राह्मणोत्तमः ।
विष्णुभक्त्यादिसम्पूर्णो द्वैतशास्त्रप्रवर्तकः ॥

योगिवर्यः स मध्वाख्यो गुरुः सत्यस्य कारकः ।
गुरोरनुग्रहादेव द्वैतशास्त्रं करिष्यति ॥

३०. भविष्यत्पर्वणि :-

प्रथमो हनुमान्नाम द्वितीयो भीम एव च
पूर्णप्रज्ञः तृतीयस्तु भगवत्कार्यसाधकः ॥

३१. श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यवाक्यं च :-

यस्य त्रीण्युदितानि वेदवचने रूपाणि दिव्यान्यलं
बट् तद्दर्शतमित्थमेव निहितं देवस्य भर्गो महत् ।
वायो रामवचोनयं प्रथमकं पृक्षो द्वितीयं वपुः
मध्वो यत्तु तृतीयमेतदमुना ग्रन्थः कृतः केशवे ॥

अत्र श्रीमन्मध्वाचार्यैरेव स्वस्य मुख्यप्राणावतारत्वं हनुमद्भीमरूपाभ्यां पूर्वं भगवत्कार्यसाधकत्वं च समुपवर्णितम् । श्रीमन्मद्वाचार्यकालीनैरेव तच्छिष्यैः श्रीविष्णुतीर्थ-त्रिविक्रमपण्डिताचार्यप्रभृतिभिस्तदानीमेव स्वस्वग्रन्थे विनिवेशित-वाक्यानि श्रीमध्वाचार्याणां मुख्यप्राणावातारत्वावबोधकानि संति शताधिकनि । तदुत्तरकालीनाः श्रीमज्जयतीर्थ - व्यासराज - वादिराज - रघूत्तम - राघवेन्द्र-तीर्थादि ज्ञानिपरम्परा च स्वस्वग्रन्थे श्रीमध्वाचार्याणां मुख्यवाय्ववतारत्व प्रतिपादनतत्परा च प्रमाणम् ।

ननु स्वेनैव स्वस्य देवस्वरूपत्ववर्णनं कथं युक्तं स्यात् इति चेन्न श्रीकृष्णेन स्वस्य परदेवतात्वादिवर्णनस्येव महद्भिराधिकारिकैः प्रमाणसिद्धस्वस्वरूप-वर्णनस्यात्यन्तयोग्यत्वात् । अन्यथा सच्छिष्याणां स्वस्वरूपविषये विप्रतिपत्ति-प्रसङ्गात् ।

ननु दार्शनिकान्तरैः न तथा कृतमिति चेत् । मास्तु । किमेतावता । सति

प्रमाणे परिज्ञाने प्रयोजने च स्वेन स्वस्वरूपवर्णनस्य न्याय्यत्वात्। दर्शनान्तरेषु च कचिदद्वैतस्य परमार्थत्वात् कचित्तारतम्याभावात् कचिच्चैतन्याभावात् तत्तद्दार्शनिकैः स्वस्वरूपस्य देवतात्ववर्णनमन्येषां च दैत्यत्वादिवर्णनं तत्तद्दर्शनाननुगुणमेव। कथंचित्तच्छिष्यैर्वर्णितं च हासास्पदं भवति इति ज्ञातव्यम्।

अत एवाद्वैतमतप्रवर्तकशङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वादिकल्पनं दार्शनिकान्तराणां दैत्यत्वादिवर्णनं च मा. मञ्जर्यादिषु कृतं तद्दर्शनविरुद्धमिति केवलं माध्वद्वेषमूलमेव।

श्रीमन्मध्वमते तु जगतः सत्यत्वात् विष्णोः सर्वोत्तमत्वात् मुख्यप्राणस्य जगद्गुरुत्वात्, जीवेषु त्रैविध्यात् सज्जीवानामेव मुक्तियोग्यत्वात्, दुर्जीवानां निन्द्यत्वात्, हरिवायुद्वेषिदुर्जीवनिन्दनस्य मोक्षसाधनत्वात् हरिगुरुभक्तसज्जीवप्रशंसनस्य तत्तद्देवतास्वरूपावताराद्विज्ञानस्य च मोक्षसाधनत्वात् मध्वाचार्यादीनां देवतास्वरूपनिश्चयः आवश्यकः। तथा शङ्करप्रभृतीनां दार्शनिकान्तराणां दैत्यस्वरूपनिश्चयश्चावश्यकः। तस्माद्वेदशास्त्रादिप्रमाणानुसारेण दार्शनिकाचार्याणां विषये देवदैत्यस्वरूपविचारस्यारम्भणीयत्वं मध्वमत एव युज्यते। परमते च तत्तदाचार्यस्य देवतात्वज्ञानं वा पराचार्यस्य दैत्यत्वज्ञानं वा तत्तद्रीत्या न मोक्षादिपुरुषार्थहेतुरिति अद्वैतादिमते देवदैत्यस्वरूपविचारः अनारम्भणीय एवेति दिक्॥

तदेवं पूर्वप्रर्शितप्रमाणगणैः शिवादिदेवगणसेवितमुख्यप्राणावतारः श्रीमन्मध्वाचार्यः श्रीहर्युपासनमुख्याधिष्ठानमिति सूचकेन "श्रीमदानन्दतीर्थार्यवल्लभमिति" विशेषणेन, द्वैतसिद्धान्तप्रतिष्ठापकाचार्य श्रीमन्मध्वाचार्यशिष्यप्रवरः शिवोऽपि वैष्णवाग्रेसरः द्वैताचार्य एव भवति, न तु द्वैतविरोध्यद्वैताचार्यः सङ्करस्वरूपः इत्यपि मणिमञ्जर्यां सूचितम्।

तथा हि। अद्वैतमतप्रवर्तकः सङ्करो न शिवावतारः। प्रमाणाभावात्। किन्तु

मणिमन्नामक दैत्य एव प्रमाणसद्भावात्।

ननु कथमत्र प्रमाणाभावः। शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वे यजुर्वेदे चतुर्थाष्टके ''नमः कपर्दिने च। व्युप्तकेशाय च नमः'' इत्यत्र पाशुपतादिरूपेण कपर्दित्वं यतिवेषेण मुण्डितकेशत्वरूपव्युप्तकेशत्वमुक्तमिति चेन्न अत्र अद्वैतमतप्रवर्तक-शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वबोधकपदाभावात्। मुण्डितकेशत्वस्य च परमहंसरूपे दूर्वाससि रुद्रावतारे सम्भवात्। दूर्वासरूपस्य च श्रीहरिवायुभक्तत्वं भागवतादिप्रमाणसिद्धमिति तस्यैवेतद्वेदप्रतिपाद्यत्वं योग्यम्।

अत्र मा. मञ्जरीकारेण श्रुत्यर्थोपबृंहणायोदाहृतस्कान्दीयवचनेऽपि

''कल्यब्धौ मज्जमानांस्तान् दृष्ट्वानुक्रोशतोऽम्बिके।
ममांशभूतं देवेशि कलावपि तपोधनम्॥
केरलेषु तदा विप्रं जनयामि महेश्वरि।
भविष्यति महादेवि शङ्कराख्योऽथमस्करी॥''

इत्यादौ च श्रुत्युक्ते व्युप्तकेशपदार्थः शङ्कराचार्य इत्यस्य बोधकपदस्याभावात्। वीरभद्रसृष्टिकाले केशोत्पाटनरूपव्युप्ततायाः ग्रहणसम्भवात् विद्यारण्योक्तार्थस्यैव मुण्डितकेशतारूपतारूपस्य ग्राह्यतायां नियामकाभावश्च।

किञ्च

''अतथ्यानि वितथ्यानि दर्शयस्व महाभुज!।
प्रकाशं कुरु चात्मानमप्रकाशं च मां कुरु॥

इत्यादिरूपभगवदाज्ञापालकस्य श्रीमहारुद्रदेवस्य मोहकवाक्यमेतदित्यप्रमाणाभूतस्य त्वदुक्तस्कान्दीयवचनस्य श्रुत्यर्थोपबृंहणरूपत्वमेव नास्ति।

एतेन मा. मञ्जर्यां ''उपह्वये सुदुघां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनाम्। श्रेष्ठं सवं सविता सा विषन्नो भीद्धो धर्मस्तदुषु प्रवोचमिति'' ऋग्वेदवाक्यमादाय

प्रमाणे परिज्ञाने प्रयोजने च स्वेन स्वस्वरूपवर्णनस्य न्याय्यत्वात्। दर्शनान्तरेषु च क्वचिदद्वैतस्य परमार्थत्वात् क्वचित्तारतम्याभावात् क्वचिच्चैतन्याभावात् तत्तद्दार्शनिकैः स्वस्वरूपस्य देवतात्ववर्णनमन्येषां च दैत्यत्वादिवर्णनं तत्तद्दर्शनाननुगुणमेव। कथंचित्तच्छिष्यैर्वर्णितं च हासास्पदं भवति इति ज्ञातव्यम्।

अत एवाद्वैतमतप्रवर्तकशङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वादिकल्पनं दार्शनिकान्तराणां दैत्यत्वादिवर्णनं च मा. मञ्जर्यादिषु कृतं तद्दर्शनविरुद्धमिति केवलं माध्वद्वेषमूलमेव।

श्रीमन्मध्वमते तु जगतः सत्यत्वात् विष्णोः सर्वोत्तमत्वात् मुख्यप्राणस्य जगद्गुरुत्वात्, जीवेषु त्रैविध्यात् सज्जीवानामेव मुक्तियोग्यत्वात्, दुर्जीवानां निन्द्यत्वात्, हरिवायुद्वेषिदुर्जीवनिन्दनस्य मोक्षसाधनत्वात् हरिगुरुभक्तसज्जीव-प्रशंसनस्य तत्तद्देवतास्वरूपावतारादिज्ञानस्य च मोक्षसाधनत्वात् मध्वाचार्यादीनां देवतास्वरूपनिश्चयः आवश्यकः। तथा शङ्करप्रभृतीनां दार्शनिकान्तराणां दैत्यस्वरूपनिश्चयश्चावश्यकः। तस्माद्वेदशास्त्रादिप्रमाणानुसारेण दार्शनिकाचार्याणां विषये देवदैत्यस्वरूपविचारस्यारम्भणीयत्वं मध्वमत एव युज्यते। परमते च तत्तदाचार्यस्य देवतात्वज्ञानं वा पराचार्यस्य दैत्यत्वज्ञानं वा तत्तद्रीत्या न मोक्षादिपुरुषार्थहेतुरिति अद्वैतादिमते देवदैत्यस्वरूपविचारः अनारम्भणीय एवेति दिक्॥

तदेवं पूर्वप्रदर्शितप्रमाणगणैः शिवादिदेवगणसेवितमुख्यप्राणावतारः श्रीमन्मध्वाचार्यः श्रीहर्युपासनमुख्याधिष्ठानमिति सूचकेन "श्रीमदानन्दतीर्थार्य-वल्लभमिति" विशेषणेन, द्वैतसिद्धान्तप्रतिष्ठापकाचार्य श्रीमन्मध्वाचार्यशिष्यप्रवरः शिवोऽपि वैष्णवाग्रेसरः द्वैताचार्य एव भवति, न तु द्वैतविरोध्यद्वैताचार्यः सङ्करस्वरूपः इत्यपि मणिमञ्जर्यां सूचितम्।

तथा हि। अद्वैतमतप्रवर्तकः सङ्करो न शिवावतारः। प्रमाणाभावात्। किन्तु

मणिमन्नामक दैत्य एव प्रमाणसद्भावात्।

ननु कथमत्र प्रमाणाभावः। शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वे यजुर्वेदे चतुर्थाष्टके "नमः कपर्दिने च। व्युप्तकेशाय च नमः" इत्यत्र पाशुपतादिरूपेण कपर्दित्वं यतिवेषेण मुण्डितकेशत्वरूपव्युप्तकेशत्वमुक्तमिति चेन्न अत्र अद्वैतमतप्रवर्तक-शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वबोधकपदाभावात्। मुण्डितकेशत्वस्य च परमहंसरूपे दूर्वाससि रुद्रावतारे सम्भवात्। दूर्वासरूपस्य च श्रीहरिवायुभक्तत्वं भागवतादिप्रमाणसिद्धमिति तस्यैवेतद्भेदप्रतिपाद्यत्वं योग्यम्।

अत्र मा. मञ्जरीकारेण श्रुत्यर्थोपबृंहणायोदाहृतस्कान्दीयवचनेऽपि

"कल्यब्धौ मज्जमानांस्तान् दृष्ट्वानुक्रोशतोऽम्बिके।
ममांशभूतं देवेशि कलावपि तपोधनम्॥
केरलेषु तदा विप्रं जनयामि महेश्वरि।
भविष्यति महादेवि शङ्कराख्योऽथमस्करी॥"

इत्यादौ च श्रुत्युक्ते व्युप्तकेशपदार्थः शङ्कराचार्य इत्यस्य बोधकपदस्याभावात्। वीरभद्रसृष्टिकाले केशोत्पाटनरूपव्युप्ततायाः ग्रहणसम्भवात् विद्यारण्योक्तार्थस्यैव मुण्डितकेशतारूपतारूपस्य ग्राह्यतायां नियामकाभावश्च।

किञ्च

"अतथ्यानि वितथ्यानि दर्शयस्व महाभुज!।
प्रकाशं कुरु चात्मानमप्रकाशं च मां कुरु॥

इत्यादिरूपभगवदाज्ञापालकस्य श्रीमहारुद्रदेवस्य मोहकवाक्यमेतदित्यप्रमाणाभूतस्य त्वदुक्तस्कान्दीयवचनस्य श्रुत्यर्थोपबृंहणरूपत्वमेव नास्ति।

एतेन मा. मञ्जर्यां "उपह्वये सुदुघां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनाम्। श्रेष्ठं सवं सविता सा विषन्नो भीद्धो धर्मस्तदुषु प्रवोचमिति" ऋग्वेदवाक्यमादाय

अद्वैतविद्याया उपनिषद्विद्यापरत्वेन सुहस्तादिशब्दस्य शङ्करनामनिर्देशादिपरतया च अर्थवर्णनं यत्कृतं तदपि परास्तम्। पूर्वं तत्वमस्यादि वाक्यार्थविचारसन्दर्भे एवैतस्य निराकृतत्वेनाद्वैतविद्याया उपनिषद्विद्यात्वाभावात्। सर्वत्र विष्णुपारम्यपरमहाभारत - भागवतादि प्रमाणानुसारेण वेदार्थनिर्णायकब्रह्मसूत्रानुसारेण च वेदार्थस्य निर्णेयत्वादस्यापि वेदवाक्यस्य विष्णुसर्वोत्तमत्वपरत्वस्यैव युक्तत्वात्। सुहस्त-शब्दस्य सुखप्रदहस्तत्वार्थमवलम्ब्य ''ऐश्वर्यमीश्वरादिच्छेत्'' इति मानानुसारेण कथञ्चिदमुख्यवृत्त्या पार्वतीपतिशङ्करपरत्वसम्भवेऽपि अप्रामाणिकाद्वैतबोधक-शङ्कराचार्यपरत्वे नियामकाभावाच्च। सवितृशब्दस्य जगत्सर्जनकर्त्रर्थकस्य विष्णावेव योज्यत्वात् ''तत्सवितुर्वरेण्यमिति'' गायत्रीसमाख्यानाच्च वेदशास्त्रपुराणेति-हासरूपगोधोग्धृत्वलिङ्गाच्च श्रीवेदव्यासाख्यो विष्णुरेवात्र श्रुतौ मुख्यप्रतिपाद्यः।

ब्रह्मरुद्रादिदेवेषु मनुष्यपितृपक्षिषु।
ज्ञानं संस्थाप्य भगवान् क्रीडते पुरुषोत्तमः॥

इत्यादिरूपं प्रमाणं विष्णुपरत्वं संवादयति। तर्काभयेतहस्तत्वमेव सुहस्तत्वमिति वेदव्यासरूपस्यैवैतल्लिङ्गम्।

उक्तवेदवाक्यव्याख्यानत्वेनोदाहृतानि विष्णुधर्मोत्तरवायुपुराणादिवाक्यान्यपि शङ्करशब्दघटितत्वमात्रेण नाद्वैताचार्यग्रहणे ज्ञापकानि भवन्ति।

एवमेव सर्वेषां वेदशास्त्राणां श्रीविष्णुसर्वोत्तमत्वादिपरताया पूर्वं निर्णीतत्वात् तदनुसारिपुराणेष्वत एव प्रमाणभूतेषु भारतभागवतपाञ्चरात्रादिष्वद्वैताचार्यशङ्करस्य शिवावतारत्वं क्वापि नोक्तमिति, तद्विरुद्धपुराणादिवचनानामप्रामाण्यान्मोहनार्थं प्रवृत्तत्वाच्च शिवपुराणसौरलिङ्गपुराणवचनोदाहरणपूर्वकं मा. मञ्जर्या शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वकीर्तनमद्वैतस्य वैदिकत्वकथनं तिर्यग्त्रिपुण्ड्रधारणादेर्ग्राह्यत्वप्रतिपादनं लिङ्गपूजनादेर्मुक्तिसाधनत्ववर्णनमेवमादीनि सर्वाण्यपि निर्मूलानीति सर्वथा त्यज्यान्येव।

एतन्मध्ये काश्मीरदेशस्थसर्वज्ञपीठसमारोहण - चतुर्दिक्षुमठस्थापन-प्रभृतिविषयबोधकानि च वाक्यानि स्वकपोलकल्पितानीति सुस्पष्टं भासन्ते ! त्रियुगहूतेर्विष्णोः कलौ पद्मपादत्वेनावतारकल्पनं, कृतत्रेताद्वापरेष्वनवतीर्णस्याव-ताररहितस्य चतुर्मुखब्रह्मणः कलियुगे विश्वरूपाचार्यरूपेणावतीर्णत्वकल्पनं तथा ह्यवताररहितायाः सरस्वत्याः शापतः कलौ भूमौ जातत्वकल्पनमित्यादीनि वेद-शास्त्रसिद्ध श्रीविष्णुब्रह्मादिस्वरूपमाहात्म्यविरुद्धत्वादप्रामाणिकानीति मन्तव्यम् ।

किञ्च माध्वैर्विद्वद्भिः श्रीमध्वाचार्याणामवतारकालमारभ्यैव श्रीमध्वाचार्याणां मुख्यप्राणावतारविषये शतशो वेदशास्त्रपुराणेतिहासवाक्यानि सुस्पष्टं समुदाहृतानि तत्तद्ग्रन्थेषु समुपलभ्यन्ते। तादृशवेदादिवाक्यानां मध्वार्यपरतानिराकरणं च तत्कालीनैरद्वैतिप्रभृतिविद्वद्भिर्न क्वापि कृतम्। अतो अबाधितोऽयं मध्वस्य वेदसिद्धमुख्यप्रणावतारत्ववादः ।

राजन्ते चाद्यापि जागरूकाणि श्रीमत्त्रिविक्रमपण्डिताचार्यप्रभृति-विद्वद्वरेण्यवाक्यानि

तत्वज्ञान्मुक्तिभाजः सुखयसि हि गुरोयोग्यतातारतम्या-
दाधत्से मिश्रबुद्धीन् त्रिदिवनिरयभूगोचरान्नित्यबद्धान् ।
तामिस्रान्धाधिकाख्ये तमसि सुबहुलं दुःखयस्यन्यथाज्ञान्
विष्णोराज्ञाभिरित्थं श्रुतिशतमितिहासादि चाकर्णयामः ।।

इत्यादिरूपाणि सल्लोके। एवं शङ्कराचार्यकालमारभ्य तस्य शिवावतारत्वे वेदवाक्यसमुदाहरणक्रमस्तदानीन्तनविद्वत्परम्परायां क्वापि ग्रन्थेषु नोपलभ्यते। अद्वैतमतीयविद्वदग्रगण्यैर्विद्यारण्याप्पय्यदीक्षितप्रभृतिभिरपि शङ्कराचार्यस्य शिवाव-तारत्वादिविषये वेदवाक्यसमुदाहरणसाहसो नैव कृतः। अनेनेदं स्पष्टं ज्ञायते। अद्वैतमतीयपरम्परायां शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्ववादो वेदानारूढ इति।

सत्यप्येवमधुनातनैः कैश्चिदद्वैतिभिः पूर्वापरज्ञानहीनैः श्रीमध्वार्याणां

वैदिकत्वमसहमानैः शाङ्करविषयेऽपि कथं कथंमपि यत्किञ्चिद्वेदवाक्यं प्रर्शनीयमिति दुराग्रहदूषितमनस्कैः परिगृहीतोऽयं वेदोदाहरणपूर्वकमपार्थकरणप्रकारः माध्वविद्वेषमूलकः जगद्वञ्चनात्मक एवेति विमर्शकाः सुधियो विभावयन्त्येव ।

तस्मान्नेदं समुदाहृतं वेदवाक्यद्वयं शाङ्करवैदिकत्वे मानम् । तथा च वेदामूलत्वात् तदुदाहृतपुराणादिवाक्यानामप्रामाण्यं तत्पूर्वाचार्यापरिगृहीतत्वात्स्वकपोलकल्पितत्वं चावश्यं विज्ञेयम् । एवमेव सङ्करस्य देवत्वविषये मा. मञ्जरीकारेणोदाहृतानां मृतोत्थितानां लगुडोपाख्यानशिवरहस्यादिरूपाणां वाक्यानां पुनः पुनः खण्डनं मृतमारणन्यायमनुसरतीति न विशेषतो तन्निरसने प्रयतितव्यम् ।

दर्शनस्य दुष्टत्वं तद्दर्शनप्रवर्तकस्य दुराग्रहिणः स्वरूपतो दैत्यत्वं व्यवस्थापयतीति पूर्वमुक्तम् । अद्वैतर्शनस्याप्रामाणिकत्वप्रमाणविरुद्धत्वरूपं दुष्टत्वं तत्वमस्यादिवाक्यार्थपर्यालोचनेन पूर्वं बहुधोपपादितम् । अद्वैतर्शनदौष्ट्येनैव सामान्यतो ज्ञातदैत्यस्वरूपस्य तत्प्रवर्तकशङ्कराचार्यस्य प्रमाणविशेषैर्मणिमन्नामकक्रोधवशदैत्यस्वरूपत्वं निश्चितं भवति । तानि प्रमाणान्यधुना प्रदर्शयिष्यामः:-

स्कान्दपुराणे

मणिमत्पूर्वका दुष्टा दैत्या आसन् कलौ युगे ।
ते कुशास्त्रं प्रकुर्वन्तो हरिवायुविरोधिनः ॥
तेषां मध्ये सङ्करस्तु पूर्वं यो मणिमान् खलः ।
सौगन्धिकवने दिव्ये भीमसेनहतोऽसुरः ॥
स क्रोधतन्त्रको दुष्टो मिथ्याशास्त्रं वदन् पुनः ।
कृष्णे भीमे च विद्वेषं कुर्वन् भूमावजायत ॥
कालडिग्रामके रुद्रवराल्लोकान् विमोहयन् ॥

अत्र स्पष्टं कालडिग्रामजातस्याद्वैतिसङ्करस्य मणिमन्नामकदैत्यस्वरूपत्वं तथा

दुर्दार्शनिकानां सर्वेषां सामान्यतो दैत्यस्वरूपत्वं च प्रतिपादितम्। श्रीकृष्णभीमसेनद्वेषयुक्तत्वमेव तामसत्वज्ञापकम्।

पद्मपुराणे च :-

रुद्र उवाच :-

श्रृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि तामसानि यथा क्रमात्।
येषां श्रवणमात्रेण पातित्यं ज्ञानिनामपि॥
प्रथमं हि मयैवोक्तं शैवं पाशुपतादिकम्।
मच्छक्त्या वेशितैर्विप्रैः सम्प्रोक्तानि ततः परम्॥
कणादेन तु सम्प्रोक्तं शास्त्रं वैशेषिकं महत्।
गौतमेन तथा न्यायं साङ्ख्यं तत्कपिलेन वै॥
धिषणेन तथा प्रोक्तं चार्वाकमतिगूहितम्।
दैत्यानां नाशनार्थाय हरिणा बुद्धरूपिणा॥
बौद्धशास्त्रमसत्प्रोक्तं नग्ननीलपटादिकम्।
मायावादमसच्छास्त्रं प्रच्छन्नं बौद्धमुच्यते।
मयैव कथितं देवि ! कलौ ब्राह्मणरूपिणा॥
मणिमान्निहतः पूर्वं भीमेन शुभबुद्धिना।
सञ्जातो ब्राह्मणकुले तपसा मां प्रसाद्य वै॥
मिथ्यावादमसच्छास्त्रं चकार स तु संकरः।
शास्त्राणीमानि गिरिजे तामसानि निबोधमे॥

अत्र तामसशास्त्रवर्णनपरिगणनप्रस्तावे परिकीर्तितस्य मायावादशास्त्रस्याच्छास्त्रत्वं तन्निर्मापकस्य सङ्करस्य च मणिमन्नामकदैत्यस्वरूपत्वं तपसा परितोषितेशत्वेन च रुद्रशक्त्यैव तस्य वाग्मित्वमेवमादिसर्वं प्रमापितं भवति। अत एवाहुर्नारायणपण्डिताचार्या सुमध्वविजये :-

यो भूरिवैरो मणिमान् मृतः प्राक्
वाग्मी बुभूषुः परितोषितेशः ।
स सङ्कराख्योऽङ्कितलेषु जज्ञे
स्पृधा परेप्यासुरिहासुरेन्द्राः ॥ इति ॥

नन्वत्र पाशुपतबौद्धादिदर्शनानां दुष्टत्वेऽपि तत्प्रवर्तकशिवविष्ण्वादेर्दुष्टत्वं न सिद्धमिति नेयं युक्तिरव्यभिचारिणीति चेन्न स्वस्वरूपत्वस्ववञ्चकत्वैतदन्यतरसम्बन्धेन दैत्यविशिष्टत्वरूपस्य दुष्टत्वस्याव्यभिचारात्। सङ्करादावुक्तप्रमाणबलाद्दैत्यस्वरूपत्वे पर्यवसानस्य हरिहरादौ च दैत्यजनवञ्चकत्वमात्रे पर्यवसानस्य चेष्टत्वात्। दैत्यवञ्चनादिकं भगवतः स्वतन्त्रस्य निर्दोषस्य श्रीहरेः तदाज्ञया च प्रवृत्तस्य हरादेश्च न दूषणं भवतीति पूर्वमुपपादितम्।

न चैतानि पुराणवाक्यान्याधुनिकपुरुषकल्पितानीति शङ्क्यम्। प्राचीनविज्ञानभिक्षुप्रणीतयोगवार्तिकादौ चोपलम्भात्। पूर्वोक्तयुक्त्यानुगृहीतत्वाच्च मान्यान्येव तानि वाक्यानि। एवं रौप्यपीठपुरमाहात्म्य श्रीमुष्णमहात्म्यादावपि सङ्कराचार्यस्य दैत्यस्वरूपत्वप्रतिपादकवाक्यानि बहुलमुपलभ्यन्ते। तस्माच्छङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वे वेदरूपप्रमाणाभावादत एव वेदानुसारिपुराणाभावाच्च मा. मञ्जरीकारोदाहृतवाक्यानां च वेदानानुगुण्येनाग्राह्यत्वाद्दैत्यस्वरूपत्वे वेदानुगुणपुराणप्रमाणसद्भावात् भगवद्गीताद्युक्तदैत्यलक्षणसद्भावाच्चाद्वैताचार्यः सङ्करो न शिवावतारः। किन्तु मणिमन्नामकदैत्य एवेति सिद्धम्।

ननु मध्वाचार्यस्यापि मुख्यप्राणस्वरूपत्वे प्रमाणं नास्ति ? मधुनामकदैत्यस्वरूपत्वे च बहुलानि पुराणवाक्यानि सन्तीति कथं देवत्वनिर्णय इति चेन्न भगवान् श्रीमुख्यप्राणः श्रीहर्याज्ञया सुजनतत्वावबोधनाय हनुमद्भीममध्वाचार्यात्मनाऽवततारेत्यत्र वेदवाक्यानां तथा तदनुगुणपुराणवाक्यानां पूर्वमुदाहृतत्वेन प्रमाणाभावशङ्काया अवकाशो नास्ति। अत एव दैत्यस्वरूपत्व

बोधकवाक्यानां वेदविरुद्धत्वेन प्रमाण्याभावादेव दुर्बलतद्विरोधोऽपि न मध्वाचार्याणां देवस्वरूपत्वे बाधक इति सामान्यतो मन्तव्यम्।

अत्र विचारविशेषस्तु। माध्वैः प्रसिद्धप्रमाणानुसारेण शङ्कराचार्यादेर्दैत्यस्वरूपत्वं वर्णितम्। श्रीमन्मध्वसिद्धान्ते श्रुत्यादिसिद्धजीवत्रैविध्याङ्गीकारेण सुरासुरस्वरूपवर्णनस्य युक्तत्वमावश्यकत्वं च पूर्वमुपपादितम्। एतदसहमानैः मध्वाचार्यस्य दैत्यस्वरूपवर्णनप्रयत्नशीलैर्मायिभिः प्रथमतो जीवत्रैविध्यमङ्गीकर्तव्यम्। स्वमतोल्लङ्घनं च कार्यमिति प्रथमो महान्मुखभङ्गः। किञ्च मध्वाचार्यस्य दैत्यस्वरूपत्वं यदुच्यते तद्दैत्यसामान्यलक्षणाभावादेवायुक्तम्। तथाहि। भगवद्गीतायां दैवासुरसम्पद्विभागयोगे भगवता श्रीकृष्णेनासुरलक्षणमुक्तं :-

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव आसुर एव च।
दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे श्रुणु॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः।
न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते॥

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्।
अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम्॥

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः।
प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः॥

अत्र "आसुरा जगत् असत्यमित्याहुः। असत्यं नाम सत्यपदवाच्यविष्णुहीनमाहुः। स्थितिहेतुतया प्रतिष्ठापदोक्तविष्णुहीनमाहुः। अनीश्वरं स्वामिहीनमाहुः। अपरस्परसम्भूतं = "अन्नाद्भवन्ति भूतानी"त्युक्तदिशा परस्परसम्भूतं न भवतीत्याहुः। तथा जगत् = सत्यं न, मिथ्या इत्याहुः। शुक्तिरूप्यवन्न प्रतितिष्ठतीत्यप्रतिष्ठं ज्ञानबाध्यमित्याहुः। किं तर्हि अन्यत् = सदसद्भ्यां विलक्षणं

(सदसद्विलक्षणं) आहुः। कामहैतुकम् = कामहेत्वविद्यापरिणामरूपमित्याहुः। एतां दृष्टिमाश्रित्य नष्टात्मानो दुष्टचित्ता अल्पज्ञाना घोरकर्मनिरता जगतोऽहिता शत्रवः क्षयाय अनिष्टप्राप्तये कलियुगादौ प्रभवन्ति'' इति **श्रीराघवेन्द्रतीर्थैः कृतोऽर्थः।**

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः।
मामात्मपरेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः।

अभ्यसूयकाः निर्दोषे मयि कृष्णे दोषान् वदन्तः, गुणपूर्णे मयि गुणहीनतां वदन्तः

तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान्।
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु॥

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि।
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम्॥

मूढाः = तामसस्वभावा। जन्मनि जन्मनि = अनेकजन्मसु। असुरीं योनिमापन्नाः = **व्यभिचारादिजातशरीरसम्पन्नाः**। अधमां = नित्यनरकलक्षणं तमो यान्तीति। अत्र जगन्मिथ्यात्ववादित्वं, जगन्नियामकाभाववादित्वं, दुष्पूर-कामाश्रितत्वं, दम्भमानमदान्वितत्वमप्रामाणिकाद्वैतादिग्रहगृहीतत्वं श्रीकृष्ण-प्रद्वेषित्वमेवमादीनि दैत्यलक्षणान्युक्तानि। एतेषु न किञ्चिल्लक्षणं मध्वाचार्ये दृश्यते। एतत्सर्वं सङ्कराचार्ये तथा तदीयेषु विद्यारण्याप्पय्यदीक्षितप्रभृतिषु च दरीदृश्यते। जगदध्यासवादेन वेदादिजगन्मिथ्यात्ववादित्वं, परमार्थिकाद्वैतवादेन जगन्नियामक-कृष्णाभाववादित्वं, परकायप्रवेशनमूलकं स्वेच्छानुसारेण परनारी-सम्भोगादिना दुष्पूरकामाश्रितत्वं, भस्मरुद्राक्षधारणादिशैवाचारविचारपरत्वेन च श्रीकृष्णप्रद्वेषित्व-मवैष्णवत्वमेवमन्यान्यपि दैत्यलक्षणानि सङ्कराचार्ये तदनुयायिषु च समन्वितानि भवन्ति।

वेदशास्त्रादिसकलजगतः पारमार्थिकसत्यत्वविष्णुसर्वोत्तमत्व - पञ्चभेदतारतम्यादिवादिनि, निर्दुष्टचरितान्विते, गोपीचन्दनोर्ध्वपुण्ड्रचक्रशङ्खादिवैष्णवलाञ्छन धारिणि श्रीविष्णुप्रीतिकराचारविचारभरिते, श्रीकृष्णैकान्तभक्ते, अद्वैतादिदुर्मत-ध्वान्तभास्करे श्रीमन्मध्वाचार्ये तथा तदीयशिष्यपरम्परावर्गे च पूर्वोक्तं न किञ्चिद्दैत्यलक्षणमस्तीति कथं दैत्यत्वमुच्यते ?। त्वया कथितं च कथं प्रेक्षावद्भिर्मानितं स्यात् ?। हे मूढ ! माणिक्यमञ्जरीकार ! कथय !॥ तत्र गीतायामेवोक्तं देवलक्षणम् :-

अभयं सत्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तपआर्जवम् ....।
भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत॥ इति॥

ज्ञानयोगव्यसस्थितिः = ज्ञानोपायनिष्ठता। ज्ञानोपायश्च तत्र गीतायामेवोक्तः

''मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी''त्यादिः। अस्यार्थस्तु अनन्ययोगेन = रमाब्राह्मादिस्वातन्त्र्यासम्बन्धेन तदविषयणीति यावत्। अत एवाव्यभिचारिणी। मयि = अत्र अस्मच्छब्दार्थे श्रीकृष्णे भक्तिरिति अर्थः श्री राघवेन्द्रतीर्थैरुक्तः॥

एतत्सर्वं देवलक्षणं श्रीमन्मध्वाचार्ये परिदृश्यत इति सामान्यतः सिद्धं सुरत्वं, पूर्वोक्तप्रमाणानुसारेण जीवोत्तममुख्यप्राणस्वरूपत्वे पर्यवस्यति।

एतेन कल्पितवाक्यानि प्रदर्श्य क्रोधमूकमधुनामकदैत्यसम्बन्धं प्रकल्प्य तप्तमुद्राङ्कनोर्ध्वपुण्ड्रादीनां श्रुतिसिद्धानां निन्द्यत्वं विलिख्य पाशुपतादि-तामसमार्गानुसरणस्य महत्वमुपपाद्य मध्वाचार्यस्य दैत्यत्वव्यवस्थापनप्रयत्नो मा. मञ्जरीकारीयोऽपहस्तितो वेदितव्यः। पूर्वोक्तवेदशास्त्रगीतादिविरोधात्। तप्तमुद्राङ्कनादेर्वेदवैदिकमानसिद्धत्वात्। तिर्यग्त्रिपुण्ड्रभस्मरुद्राक्षमालाधारणादेर-वैदिकत्वात्। तिर्यग्त्रिपुण्ड्रादिधारकानामासुरत्वस्य वेदशास्त्रविरोधित्वेनावश्य-

कत्वाच्च। तिर्यग्पुण्ड्रधारणादिप्रशंसस्य च तामसपुराणादौ पठितस्यासुरजनमोहनार्थाय प्रवृत्तत्वेनाग्राह्यतायाः पूर्वं बहुधोपपादितत्वात्। शाङ्करीयाचरणं सर्वमासुरलक्षणमेव।

ऊर्ध्वपुण्ड्रशङ्खचक्रादिविष्णुलाञ्छन तुलसीमालागन्धाक्षतादिधारणैकादश्यादिसद्वैष्णवव्रतानुष्ठानादिरूपस्य माध्वीयाचरणादेर्वैदिकस्य श्रीहरिगुरुभक्तिज्ञानादिप्रवर्धकस्य सात्विकचेतन देवर्ष्यादिसल्लक्षणत्वात्सर्वदा ग्राह्यतैव। तत्र वेदवैदिकप्रमाणानि उदाहरिष्यामः।

इदमेकमत्र विशेषप्रमाणं प्रस्तूयते :-

भो! रघुनाथसूरे! माणिक्यमञ्जरीकार। एतावत्कालपर्यन्तं त्वत्पूर्वाचार्यैस्तथा त्वया च तथा शालिवाहन शकीय १९१४ तमीय चित्रभानुसंवत्सर माघशुद्धमध्वनवमीतिथ्यात्मक मदीयैतत्कृतिप्रकाशनकालपर्यन्तं जीवितैस्त्वदीयैस्स्मार्तैरद्वैतिभिःत्वदीयपुराणवाक्यादीव कल्पयित्वाप्यप्रदर्शितं, अस्मत्कृतप्रदर्शनमवलोक्य भविष्यति काले त्वदीयैः कथञ्चित्कल्पयिष्यमाणं अत एव त्वदीयानां जगद्वञ्चकत्वख्यापकमेकं प्रमाणं प्रस्तूयते।

तच्च प्रमाणं, सङ्करस्य तथा तदीय दुराग्रहिशिष्यवर्गस्य च दैत्यस्वरूपविषयेऽस्मत्पूर्वजैः श्रीविजयीन्द्रतीर्थस्वामिपादैः प्रदर्शितं नवीनमध्वाध्वकण्टकोद्धारनिर्मात्रा श्रीमता नागराजशर्मणा च प्रकाशितम्। तेन प्रमाणेन श्रीमन्मध्वाचार्याणां देवस्वरूपत्वं त्वदीयशङ्कराचार्यस्य दैत्यस्वरूपत्वं सुस्पष्टं निर्विवादं च सिद्ध्यति। परस्परविद्वेषमूलकपुराणवाक्यपरिकल्पनादिना अद्वैतिजनेषु माध्वजनेषु च परस्परं दैत्यत्वरूपेण निन्दनादिकं प्रवृत्तमिति कथञ्चिल्लौकिकेषु विभ्रमः स्यान्नाम। परन्तु मध्वनिन्दकानां पुनरावृत्तिरहितनित्यनिरयगामित्वनिश्चायकं विभ्रमानास्पदमबाधितमेतत्प्रबलतमं प्रमाणम्। तथाहि।

''प्रत्यक्षं ज्योतिषं शास्त्रं चन्द्रार्कौ यत्र साक्षिणा''विति स्पष्टम्। नाडीग्रन्थेषु तावत् तत्र तत्र भविष्यकथनं जागर्ति। तत्र चतुर्मुखनाड्यां देवताप्रकरण इदं दरीदृश्यते :-

''हन्त कालस्य कौटिल्यं कलौ किं किं भविष्यति।
प्राबल्यं सूर्यपुत्रस्य पापमार्गप्रवर्तकम्॥
दौर्बल्यं च गुरोस्तत्र परस्परकृतः कलिः।
नानाविधानि पापानि सन्ति नैव च निष्कृतिः॥
तथाप्येकं महापापं जगदीश्वरचोरता।
अद्वैतं तादृशं चौर्यं करिष्यति कलौ युगे॥
कालटिग्रामसम्भूतः शङ्कराचार्यनामकः।
कथं जातः कथं शिष्टः कथं मुण्डी कथं गुरुः॥
सर्वं तस्य चरित्रं तु भूमौ कश्चित्करिष्यति।
नानाविधाः शनेर्योगाः सन्ति शङ्करजातके॥
जगदीश्वरसत्तादिचोरकर्मणि दीक्षितः।
बुद्धगौडादिकप्रोक्तमद्वैतं तु निरीश्वरम्॥
प्रवर्तयिष्यति कलौ तदा लोकाः सदाऽऽकुलाः।
ईश्वरैश्वर्यचोरोऽयं यच्छनिश्चौर्यकारकः॥
विष्णुभक्त्यादिसम्पूर्णो द्वैतशास्त्रप्रवर्तकः॥
सर्वोत्तमत्वं श्रीविष्णोः स्थापयिष्यति सर्वशः।
योगिवर्यः स मध्वाख्यो गुरुस्सत्यस्य कारकः॥
गुरोरनुग्रहादेव द्वैतशास्त्रं करिष्यति।
शाङ्करांस्तत्र तत्रायं खण्डयिष्यति युक्तिभिः॥
माध्वनिन्दाप्रवक्तारो दुर्भगा नात्र संशयः।
पारजाताख्ययोगोऽयं लग्नाधिपतिदर्शितः॥

मध्वनिन्दाप्रवक्तारः परजाता न संशयः ।
दिवि वा भुवि वा यत्र कुत्रापि निवसन्तु ते ॥
परजाता रहःपापाः भुवि प्रेत्य निराशिषः ।
निरयं यान्ति शनिना दृष्टास्ते मध्वनिन्दकाः ॥
निरीश्वरं जगत्प्रोक्तमद्वैतब्रह्मवादिभिः ।
अद्वैतचोरान् संहृत्य जगत्तस्मै समर्पितम् ॥

विष्णवे मध्वयतिना तस्माद्विष्णुपदाश्रितः ।
विष्णुस्तुष्टश्च मध्वाय जगत्स्वाम्यसमर्पणात् ॥
कलिकाले शनेर्वीयात् नानादेशेषु दीक्षिताः ।
शास्त्रिणः सम्भविष्यन्ति पुराणानां प्रकल्पकाः ॥
पुराणे कल्पिते क्वापि मध्वनिन्दा भविष्यति ।
निन्दका निरयं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
रामाभिषेकविघ्नेन मन्थरा निरये यथा ।
तथा निरयगाः सर्वे मध्वतच्छास्त्रनिन्दकाः ॥
तेषां च जातके नूनं षष्ट्यंशादिबलाबलम् ।
विवेचयेत्तदा तत्र दुर्भगत्वं स्फुटीभवेत् ॥
नानानाडीशास्त्रतत्वनिर्णयेऽत्र चतुर्मुखे ।
सत्यं प्रोक्तं फलं प्रोक्तं पूर्वकर्मार्जितं भुवि ॥ इति ॥

अत्र स्पष्टं नाडीग्रन्थे शङ्करजातकपरिशीलनमुखेन कालटीग्रामसम्भूतस्य शङ्करस्य जगदीश्वरचौर्याख्यमहापापभागित्वं प्रदर्श्य व्यभिचारजातत्वं - अशिष्टत्वं-यत्याभासत्वं - वञ्चकगुरुत्वं - शाक्यशिष्यगौडपादगोविन्दपादप्रोक्ताद्वैतप्रवर्तकत्वं - सल्लोकाकुलकारित्वमित्यादयः शनियोगफलरूपत्वेन समुपवर्णिताः ॥

श्रीमन्मध्वाचार्याणां च ब्राह्मणोत्तमत्वं - विष्णुभक्त्यादिगुणसम्पूर्णत्वं -

द्वैतशास्त्रप्रवर्तकत्वं - श्रीविष्णुसर्वोत्तमत्वस्थापकत्वं - योगिवर्यत्वं - जगद्गुरुवेदव्यासानुग्रहमुख्यपात्रत्वं शाङ्करादिमतखण्डयितृत्वं - सद्युक्तिमय ग्रन्थनिर्मापकत्वमित्यादयो गुरुयोगफलरूपत्वेन प्रतिपादिताः ॥

तथा मध्वनिन्दाप्रवक्तारश्च परजाताः = व्यभिचारजाता एव। नियमेन वर्तन्ते। तेषां नित्यनिरयगामित्वमेव फलम्। एवमादिकं च तेषां दौर्भाग्यं तत्तदद्वैतिवरेण्यजातकेषु षष्ठ्यंशादिनिर्णयबलेन ज्ञायत इति च वर्णितम्।

तेन ज्ञायते, मणिमञ्जरीकारैः श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यैर्मणिमञ्जर्यादौ स्वग्रन्थे सङ्करस्य व्यभिचारजातत्ववैदिकसंस्काररहितत्व - कलुषमुण्डित्व - शिष्ट-निन्दितत्व - प्रच्छन्नबौद्धत्व - प्राज्ञतीर्थादिसद्यतिबाधकत्वादिकं यद्यदुक्तं तत्सर्वमबाधितम्। न किञ्चित्कल्पितमिति।

तथा श्रीमन्मध्वचार्याणां परमोत्कृष्टोत्पत्यादिमत्वसुसंस्कृतत्व - शिष्टश्रेष्ठत्व - देवोत्तमत्व - द्वैतशास्त्रप्रवर्तकत्वादिकं यद्यदुक्तं तत्सर्वं परमप्रामाणिकमिति च फलितम्।

तथा श्रीमध्वनिन्दकानां नित्यनिरयगामित्वकथनेन महातामसत्वरूपदैत्यत्वं च निर्णीतं भवतीति विद्यारण्य - अप्पय्यदीक्षित - रघुनाथसूरिप्रभृतयो महादैत्या इति च सिद्धम्।

तथैव श्रीमध्वाचार्यगुणकीर्तनपराः पुण्यात्मनो महाभाग्यशालिनः श्रीहरिगुर्वनुग्रहेण मोक्षभागिनः सात्त्विकचेतनवरेण्या इति च सिद्धं भवति।

तस्मात् विवादहीनेन नाडीग्रन्थप्रमाणेन पूर्वोक्तवेदवैदिकपुराणादिना च प्रसिद्धप्रामाणिकतत्वरत्नाख्यमणिमञ्जरीनिर्मातारः श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्याः साधकसुजनानां सन्मार्गे परमोपकारकाः सद्भिः सदा वन्द्या इति सिद्ध्यति।

एतत्सर्वं सूचयता श्रीमदानन्दतीर्थार्यवल्लभमिति विशेषणेन श्रीहरेस्स्तावको श्रीनारायणपण्डिताचार्यो एवं वर्णनीयः

प्रमेयमेतद्धृदि साधु कृत्वा नारायणार्योऽयमगाधबोधः ॥
जगाद मध्वार्यसमीरभावं दैत्यस्वभावं खलसङ्करस्य ॥

एवं ''उपह्वये सुधुगा''मित्यादिश्रुतिरद्वैताचार्यस्य सङ्करस्य शिवावतारत्वे न प्रमाणमिति सिद्धम्। तथा परोदाहृतपुराणवचनान्यपि न प्रमाणानि।

ननु शिवपुराणे लगुडेशोपापाख्येने........ ''कलौ शङ्कर ईरितः
शिवतेजः सुतः साक्षाच्छङ्करः परदैवतम्''

भविष्यत्पुराणे :-

चतुर्भिसह शिष्यैस्तु शङ्करोऽवतरिष्यति।
गुरुरद्वैतविद्याया उपदेष्टा शिवस्ततः ॥

स्कान्दे शिवरहस्ये च :-

अद्वैतमेव सूत्राणां प्रमाणेन करिष्यति।
अविमुक्ते समासीनं व्यासं वाक्यैर्विजित्य च ॥
शङ्करस्स्तौति हृष्टात्मा शङ्कराख्योऽथ मस्करी।

स्कान्दवाक्ये च :-

काञ्च्यां तपःसिद्धिमवाप्य दण्डी चण्डीशरूपो जगदाकलय्य।
ब्रह्मैक्यविद्यां रचयन् स भाष्यं शारीरकं नाम जगाद मोदात् ॥

व्यासेन सम्भाष्य समेत्य काशीं तं मण्डलार्यं परिखण्ड्यावार्पी।
जेतुं शरीरान्तरमेत्य कामकलां जगाहे प्रमादावरां यः ॥

पुनः स्वकं देहमवाप्य तूर्णं पूर्णं निजं काममथाकलय्य।
वाणीं स जित्वैव तु तां मठे स्व श्रीशृङ्गगिर्याख्यपुरे निवेश्य ॥......

इत्यादौ शङ्कराचार्यस्य शिवावतारत्वं प्रसिद्धमिति चेत्। न। उदाहृतवचनानां

प्रामाण्याभावात्। एतेषां प्रामाण्याभावश्च शङ्कराचार्यस्य दैत्यस्वरूपत्वबोधकानां पूर्वोदाहृतानां नैकेषां पुराणवचनानां विरोधेन सिद्ध्यति। न च वैपरीत्यं किं न स्यादिति वाच्यम्। श्री विष्णुसर्वोत्तमत्वादिसत्तत्वपरवेदानुसारित्वेन शाङ्करासुरत्वबोधकपुराणवाक्यानां प्रामाण्यनिर्धारणात्। तद्विरोधेन शाङ्करीयशिवावतारत्वपरवाक्यानामप्रामाण्यनिर्धारणस्य सुलभत्वात्।

किञ्च मा. मञ्जरीकारोदाहृतवाक्येषु व्याहत्यादिदोषसद्भावाच्चाप्रामण्यं सिद्ध्यति। तथा हि। "शङ्करः परदैवत"मिति क्वचिच्छिवस्य सर्वोत्तमत्वं वक्ति। तच्च द्वैताङ्गीकारे एवोपपद्यते। क्वचिद्वक्ति गुरुरद्वैतविद्याया उपदेष्टा इति। एतच्च द्वैताभावाङ्गीकारे एवोपपद्यते। तथा च तदुदाहृतवाक्यानां कथं न व्याधातः। व्यावहारिकद्वैतावलम्बनेन व्याहृतिपरिहारस्तु शङ्करस्य परदेवतात्वबोधकवाक्याप्रामाण्यसम्पादक इति शिवावतारत्वाद्यसिद्धिः। अतत्वमेव हि व्यावहारिकत्वम्।

किञ्च क्वचित् "द्वापरे व्यासनामा तु कलौ शङ्करनामधृक्" इति व्यासं स्तौति॥ "तथा तत्रैव व्यासं वाक्यैर्विजित्य च" इति व्यासं निन्दति। ततश्च कथं न व्याहृतिः। सङ्करस्य शिवावतारत्वेन स्वतः सार्वज्ञं क्वचिद्वक्ति। तत्रैव वार्णीं जेतुं शरीरान्तरमेत्य कामकलां जगाह इति कामकलाऽनभिज्ञत्वं कथयतीति स्पष्टो व्याघातः। एवं "वार्णीं विजित्य तां" इति वाण्याः पराजयं कथयित्वा "स्थापयित्वा सुपूजय" इति पराजितायाः स्वशिष्यभूतायाः शृङ्गगिरौ प्रतिष्ठापनपूजनादिकं तद्भर्तुः चतुर्मुखावतारत्वेन स्वीकृतस्य विश्वरूपस्य अपूजनादिकं च कथयति। एतत्सर्वमनुपपन्नभाषितत्वस्य प्रयोजकम्।

किञ्च शिवस्य स्वपत्नीभूतया पार्वतीदेव्या सह सहस्राधिकवर्षपर्यन्तं रतिकेलिविहारः सुप्रसिद्धः। तदानीमनधिगतायाः कामकलाया अधिगमः शङ्कराचार्यावतारदशायां परकायप्रवेशपूर्वकं विधवाभूतपरनारीसम्भोगादिना सम्प्राप्त इति वर्णनमत्यन्तानुपपन्नभाषणमेव। एतादृशमत्यन्तजुगुप्सितं हेयं सङ्करचरितं

सङ्करमहिमात्वेन वर्णयतां शांङ्कराणां कथं लज्जा न जायते? । अहो मोढ्यमहो दुष्टस्वभावः ।

तस्मान्मा. मञ्जरीकरोदाहृतवाक्यानां अकामेनाप्यनुपपन्नभाषितत्वमप्रामाण्यं चाङ्गीकर्तव्यमिति न तैर्वाक्यैरद्वैताचार्यसङ्करस्य पार्वतीपतिशिवावतारत्वसिद्धिः । किन्तु पूर्वोदाहृतपुराणादिप्रबलप्रमाणबलात् मणिमन्नामकक्रोधवशदैत्यावतारत्वमेवाङ्गीकर्तव्यम् । तथा श्रीमणिमञ्जरीकारोक्तदिशा सङ्करस्य मण्डनमिश्रपत्नीकामनया, तत्पतिवञ्चनमार्गेण जारत्वमेवाङ्गीकार्यम् । तां च दुष्टां स्त्रियं शारदात्वेन प्रकल्प्य तत्प्रतिमाप्रतिष्ठापनपूजनादिकं व्यवस्थाप्य दुर्बुद्धिप्रवरैः प्रवर्तितं जारजारणीमहोत्सवं श्लाघयन् मा. मञ्जरीकारः श्लाघनीयप्रज्ञ एव ॥

अत एवोक्तं माध्वस्तुतावस्मदीयायां :-

"कैष श्रीशङ्करो नः श्रुतिगणगणितः शिष्टसद्वैष्णवाग्र्यः
कासौ दुष्टाग्रणीर्दुर्मतिहतकुनरैरादृतस्सङ्करस्ते ।
दुष्टैवातः प्रतिज्ञा त्वदुचितकुगुरुः सङ्करः शङ्करश्चेत्यत्रा-
मानस्तुतौ यद् हतमतिबल ! तेऽहो बलं पण्डितेन्द्र!" ॥ इति ॥

तथा तत्रैव :-

"दूर्वासा द्रोणपुत्रः शुकमुनिरथवा दक्षिणामूर्तिरीशो
विष्णोः सर्वोत्तमत्वं शुभनिजचरितैस्स्थापयन् भेदतत्वम् ।
मध्वार्योक्तं सुभक्त्या रघुपयदुपसत्किङ्करः शङ्करोऽतः
वेदद्वेष्यैक्यवादी कथमिह वद ते सङ्करः शङ्करः स्यात् ॥" इति ॥

एतेन "आद्ये सत्यमुनि.........द्वापरनामके तु सुमतिर्व्यासः कलौ शङ्करः" इत्यादिरूपा माधर्वायाद्युक्तिरपि प्रत्युक्ता वेदितव्या ।

एवं वेदशास्त्रसत्पुराणादिषु प्रथितं श्रीमुख्यप्राणावतार श्रीमन्मध्वा-

चार्यमाहात्म्यं तथा दैत्यावतारसङ्करदौर्जन्यं च सम्यक् समालोच्यैव सुजनानुजिघृक्षया मणिमञ्जरीनाम्नीं सत्कृतिं निर्ममे श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यः। एतदसहमानो माणिक्यमञ्जरीकारः स्वसहजसिद्धं सासूयतादिकं श्रीनारायणपण्डिताचार्ये समध्यस्य यदुन्मत्तप्रलपनं कृतवान् तस्य चोत्तरमेवं विभावनीयं सुधीभिः :-

माध्वाग्र्यरुद्रामलभक्तिभाजो नारायणार्यस्य परोदिता या।
शिवान्यदुःसङ्करशैववादे सासूयता सा सुजनोचितैव ॥

एवं मध्वनिन्दापरतयोदाहृतानि पुराणवाक्यान्यप्यप्रमाणानि। तथा हि। केदारखण्डादिनामनिर्देशपूर्वकं प्रथमतः कथितेषु पुराणवाक्येषु ''कलिः कामक्रोधादीन् स्वभृत्यान् दैत्यान् समादिश्याद्वैतमतविरोधीनि विष्णुपाषण्डादीनि मतानि भूमौ प्रवर्तयामास। तत्र क्रोध एव मध्वयतिर्भूत्वा तत्ववादाख्यं द्वैतमतं जगौ'' इत्यादि यदुक्तं तत्सर्वमयुक्तमिति विमर्शनेनावगम्यते। तथाहि।

कलिस्तावन्महादैत्यः। तद्भृत्याश्च क्रोधादिनामकाः दैत्या इति परस्यापि सम्मतम्। दैत्यलक्षणं तु दृढहरिद्वेषादिस्वरूपत्वं - जगन्मिथ्यात्ववादित्वं - शिवपारम्याग्रहः - अहं ब्रह्मास्मिवादित्वमित्यादिकम्। तदुक्तं भगवद्गीता-दावुभयसम्मते प्रमाणे।

''न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः।
माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥''

''भूतानि यान्ति भूतेज्या.....''अवजानन्ति मां मूढाः..........''
''असत्यमप्रतिष्ठन्ते जगदाहुरनीश्वरम्।
अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम्........॥
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी।
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः।''

''तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान् ।
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥''
''मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥'' इति ॥

दृष्टं च महाभारते – कलिस्वरूपे दुर्योधने तथा तद्भृत्येषु च श्रीकृष्ण-भीमसेनादिषु प्रद्वेषस्वरूपत्वम् । तथा कंसजरासन्धादिदैत्यवर्गे च श्रीकृष्णभीम-सेनद्वेषशिवपरम्याद्याग्रहादिकं च दैत्यलक्षणम् । तथा च दैत्यश्रेष्ठकल्याज्ञयाऽवतीर्णः क्रोधनामक असुर एव यदि मध्वः स्यात्तदा श्रीहरिगुरुद्वेषोद्बोधकमतमेव प्रवर्तयेत । न तु श्रीहरिगुरुभक्त्याद्यभिवर्धकं मतम् । त्वदुक्तरीत्या च क्रोधेन श्रीहरिगुरुप्रद्वेषमतं न प्रवर्तितम् । किन्त्वद्वैतमतविरुद्धं श्री हरिभक्त्यादिप्रवर्धकं द्वैतमतमेव प्रवर्तितम् । तथा च प्रमाणसिद्धदैत्यस्वभावविरुद्धं माध्वमतं कथं कलिप्रवर्तितं स्यात् । एतन्मतप्रवर्तकोमध्वः कथंतरां दैत्यःस्यात् । महादैत्यः कलिः कथन्तमामेतन्मतप्रवर्तने स्वभृत्यं दैत्यं समाज्ञापयेत् । तस्मान्मा. मञ्जरीकारोक्तमेतत्सर्वमनुपपन्नभाषण-मयमित्युपेक्षणीयं सद्भिः ॥

किञ्च भगवद्गीतोक्तप्रकारेणाद्वैतमतमेवासुरं मतम् । तत्प्रवर्तकस्तत्समर्थन-कामुकाश्च सर्वे ह्यसुराः । एतद्बोधकपुराणवाक्यानि प्रमाणानीति तन्मूला मणिमञ्जरी प्रमाणतमेत्यवधेयम् । तथा दैत्ययोनौ जातस्यापि प्रह्लादादेः श्री हरिगुरुभक्त्यादिना देवतात्वमेव परिदृष्टम् । श्रीहरिभक्ताग्रेसरस्य श्रीमध्वाचार्यस्य सुतरां देवतात्व-निश्चयः, पूर्वोक्तप्रमाणबलेन च जीवोत्तममुख्यप्राणावतारत्वनिश्चयश्च भवतीति किमु वक्तव्यम् । तद्विरोधिनः परोदीरितवाक्यजातस्याप्रामाण्यं सर्वैः प्राज्ञैर्निश्चेयम् ।

एतेन मा. मञ्जर्यां पराशरसंहितोदाहरणपूर्वकं मूकनामकदैत्य एव मधुनाम वहन् कर्नाटदेशे द्वैतमार्गानुसारेण व्याससूत्राणि व्याख्यास्यतीत्यादिजल्पनमपि प्रत्युक्तं वेदितव्यम् । पूर्वं कलिभृत्यक्रोधावतारत्ववर्णनस्यात्र तु मूकनामक-दैत्यावतारत्ववर्णनस्य चानुपपन्नभाषितत्वात् । क्रोध एव मूक इत्यत्र प्रमाणाभावात् ।

एवमेव प्रतर्दनोपाख्यानप्रदर्शनपूर्वकं वैष्णवधर्मस्य निन्दनं शैवधर्मस्य स्तवनं मध्वाचार्येण निन्दितवैष्णवधर्मप्रवर्तनमित्यादिकं यत्कथितं तत्सर्वं बालजनमनोहर-जल्पनप्रपञ्चनात्मकमेव। वैष्णवधर्मश्रैष्ट्यस्य उभयवादिसिद्धप्रामाण्यकवेदभारत-भागवतभगवद्गीतादिप्रमाणसिद्धत्वेन वैष्णवधर्मनिन्दनं शैवधमश्रैष्ठ्यं चानुपपन्नमेव। किञ्च क्वचिदद्वैतागमबोद्धारमित्यद्वैततत्त्वे परिनिष्ठा। "क्वचित्स्वामी मदीय-श्रीकण्ठः" इत्यादौ शिवपारम्यबोधनेन द्वैततत्वे परिनिष्ठेत्याद्यनुपपन्न-भाषणपूरितत्वेन कल्पितकथाकन्थायितमिदं सर्वमिति विमर्शकमतेर्नातिदूरम्।

तत्रैव रतिदेवीविलापप्रकरणमुखेन यदुक्तं "वसन्त एव मधुनामा भुवि जातो मध्वाचार्य इति प्रसिद्धः सन् स्वस्वामिकामदेवहन्तकशिवद्वेषेण वैष्णवमतं माध्वमतं प्रसारितवानित्यादि" तत्सर्वं पूर्वोक्तप्रमाणविरुद्धत्वादप्रामाणिकम्। किञ्च वसन्तः खलु देवतास्वरूपः। त्वद्रीत्या तदवतारश्चेन्मध्वस्तस्य पूर्वं त्वदुक्तदैत्यावतारत्ववर्णनविरोधः। "वसन्तो मधुनामा विधवागर्भे जाराद्भविष्यति स एव मध्व" इत्यादि यदुक्तं तदप्यतीवमन्दम्। तथा हि। पूर्वोक्तरीत्या श्रीहरिभक्तिविष्णुसर्वोत्तमत्वज्ञानवैष्णवदीक्षादिरूपदेवलक्षणान्वितस्य श्रीमध्वाचार्यस्य दैत्यलक्षणाभावात्। प्रमाणविशेषेण देवोत्तममुख्यप्राणत्वसिद्ध्या च, देवानां च जारजातत्वादेः क्वाप्यभावात्, सत्कुलप्रसूतोत्तमब्राह्मणदम्पती-जातत्वमेव सिद्ध्यतीति श्रीमध्वविजयाद्युक्तरीत्या श्रीमन्मध्यगेहार्यदम्पती-जातत्वादिकं सर्वं सूपपन्नं भवति। अत एव मद्यगेहेत्यादि प्रकल्प्य श्रीमन्मध्वाचार्यसच्चारित्रस्य विकृतवर्णनादिकं केवलं श्रीमध्वप्रद्वेषमूलमेवेति शाङ्कराणां दैत्यस्वभावः प्रकटितः। किञ्च दैत्यानां व्यभिचारजातत्वस्य सहजत्वात्पूर्वोक्तदैत्यलक्षणान्वितस्य सङ्कराचार्यादेर्जारजातकंसादेरिव व्यभिचार-जातत्वमेव सिद्ध्यतीति, पूर्वोदाहृतज्योतिश्शास्त्रं च सङ्करादेः परजातत्व-मेवोपपादयतीति तत्प्रतिपादकमणिमञ्जरी साधकसर्वसुजनोपकारिणी विभाति।

श्रीहरिवायुद्वेषयुक्तेन कलिना दैत्यसभायां दैत्यस्वभावानुगुणाद्वैतवाद - जगन्मिथ्यात्ववाद - वेदातत्वावेदकत्ववादादिप्रतिपादनद्वारा श्रीकृष्णभीमसेन-द्रौपदीद्रोहाचरणाय मणिमन्नामकदैत्ययोजनं तस्य च दैत्यस्य कालटीग्रामे सङ्कररूपेण जाराद्विधवायां जननमत्यन्तहेयमायामतप्रवर्तनं श्रीव्यासद्रोहाचरणं सुजनहिंसनादिकं सर्वं पूर्वोदाहृतप्रमाणोक्तदैत्यस्वाभाव चरितमिति मणिमञ्जर्यां न किञ्चित्कल्पितमस्ति ।

एतदवसरे यदुक्तं, पद्मपादुक - मध्वाचार्य - समागमपूर्वकं मध्वनिन्दनादिकं तच्च शङ्करशिष्यपद्मपादुकग्रहणे रावण - कृष्णसमागमादिकमिव देशकाल-विपर्यासादिदोषग्रस्तमितीतीहासकालाभिज्ञाः लौकिका अपि जनन्त्येवेति तन्निरसने नाधिकं यतितव्यम् । अन्यस्य पद्मपादुकस्य प्रमाणदूरत्वात् तत्समागमादिकमपि प्रमाणदूरतरमिति सुधियां नातिदूरम् । सङ्करसन्यासविषये मणिमञ्जर्यामुक्तमसहमानेन मा. मञ्जरीकारेण कृतं श्रीमध्वनिन्दानादिकं निर्मूलमिति सुस्पष्टं ज्ञायते । सङ्करसन्यासादिकं च श्रीकृष्णप्रद्वेषमूलमिति मणिमञ्जर्युक्तं सर्वं समूलम् । अत एवास्मत्कृतौ माध्वस्तुतावेवमुक्तं :-

प्रद्वेषी श्रीशकृष्णे युधिहतधिषणो भीमसेनेऽतिरोषी
दोषी वाग्मी बुभूषुर्गततनुषु तपस्तोषितोमापतीशः ।
भाषावेषेण मुष्णन्बुधजनमनीषादिमायी बकेशः
कृष्णं शून्यीचिकीर्षुः श्रुतिजलधिझषं हंसवेषो बभूव ।। इति ।।

किञ्च मध्वनिन्दनावसरे तत्र तत्र :-

''श्रुतिस्मृतिपुराणानि भञ्जयिष्यति दुर्मतिः ।
स्वयं करिष्यते धीरः पुराणानि श्रुतीः स्मृतीः ।।

इत्यादि वाक्यप्रदर्शनव्याजेनाप्रसिद्धश्रुतिस्मृतिकल्पनपूर्वकं स्वमतस्थापनं माध्वदूषणमिति'' स्वाभिप्रायं प्रकटीचकार मा. मञ्जरीकारः । अत्र किञ्चिद्विचार्य-

ताम्। श्रीमन्मध्वाचार्यैः शतशः सर्ववादिप्रसिद्धानां श्रुतिस्मृतीतिहासादिवाक्यानां समुदाहरणपूर्वकं द्वैतसिद्धान्तस्थापनमद्वैतादिदर्शननिराकरणं च कृतमित्येतत्तदीय-भाष्यादिग्रन्थावलोकनेन ज्ञायते। सति चैवमसार्वजनीनानां श्रुतिस्मृतिवाक्यानां समुदाहरणं च श्रीमन्मध्वाचार्याणामनन्तवेदशाखाद्यभिज्ञत्वस्य संस्फोरकमेव भवति। न तु परवाद्युक्तरीत्याऽप्रसिद्धश्रुतिकल्पकत्वदूषणापादकम्। अत एव श्रीमन्मध्वाचार्याणां समीपकालीनो सकलवेदव्याख्यानचणो विद्यारण्योऽपि स्वीयसर्वदर्शनसंग्रहादौ नैतद्दूषणं समुदाजहार। अनेनैतज्ज्ञायते तत्कालीनेषु वेदविद्याविशारदेषु प्रचलितशाखातिरिक्तवेदशाखाद्युदाहरणपद्धतिः प्रसिद्धशाखा-समाख्यादिना वेदशाखात्वनिर्णयपद्धतिश्च दृढनिरूढाऽऽसीदिति। तत एव शाङ्कर - रामानुजभाष्यादावप्यप्रसिद्धानां पैङ्गीश्रुत्यादीनां समुदाहरणं न केनाप्याक्षिप्तम्। ततःपञ्चषेभ्यो वर्षशतेभ्यः पश्चाद्वेदशाखास्वरूपनिर्णायकयुक्त्यादिपरिशीलन प्रेक्षा-विशेषशून्येषु जनेषु विपुलेषु सत्सु दुराग्रहातिशयेनाप्पय्यदीक्षितप्रभृतिभिर्दुर्वादिभिः श्रुतिस्मृतिकल्पितत्ववादः समारब्ध इति तत्पुच्छावलम्बिना मा. मञ्जरीकारेणापि तदनुगुणश्लोकादिकं श्रुत्यादिकल्पनदूषणपरं निर्मितमिति यत्किञ्चिदेतत्। नैताव-ताऽद्वैतदर्शनस्य प्रामाणिकत्वं सिद्ध्यति। प्रसिद्धश्रुतिस्मृत्यादिविरोधेन प्रसिद्ध-प्रमाणाभावेन चाद्वैतस्य निराकरणपद्धतिः प्रातःस्मरणीयैः श्रीमत्सत्यध्यानतीर्थ-श्रीमच्चरणैः स्वग्रन्थेषु निपुणतरं प्रदर्शिता तत्रैव द्रष्टव्या।

किञ्च श्रीमध्वाचार्याणां श्रुतिस्मृतिप्रसिद्धस्य गोपीचन्दनोर्ध्वपुण्ड्र धारणतप्त-मुद्रांकनादिरूपस्य बाह्याभ्यन्तरदीक्षास्वरूपस्य श्रीमद्वैष्णवमार्गस्य प्रवर्तकत्वाच्च देवत्वसिद्धिः।

यदत्र गोपीचन्दनोर्ध्वपुण्ड्रतप्तमुद्राधारणादिनिन्दनं कृतं तदप्ययुक्तम्। तप्तमुद्रादिधारणस्य श्रुतिस्मृतिसिद्धत्वात्। "पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते" "चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पुनाति पाप्मान

मरातिं तरेम'' तथा शतपथश्रुतिः - ''स होवाच याज्ञवल्क्यः। तस्मादात्महिताय हरिं भजेत्। सुश्लोकमौलर्वर्मण्यग्निना सन्दधातीति'' वैष्णवचिन्हानां चक्रादीनां धारणं विधत्ते। तदनुसारिस्मृतिवाक्यानि च शतशः संत्यस्मिन् विषये। तथाहि :- विष्णुरहस्ये वैष्णवदीक्षाप्रकरणे -

दीक्षा हि द्विविधा प्रोक्ता, बाह्याभ्यन्तरभेदतः।
ज्ञानिनामुभयं तत्र बाह्योवाऽज्ञानिनां भवेत्।
अयं सर्वेष्टदातामे सर्वारिष्टनिवारकः
सर्वोत्कृष्टोऽयमेवैकः तदीयोऽहं स मे पतिः।
इति ज्ञानं निश्चितं यत् सा दीक्षाऽभ्यन्तरा मता।
नामचिह्नादिना देहे वह्निना वा मृदाङ्कनम्।
सा बाह्या प्रोच्यते दीक्षा ह्यज्ञानां ज्ञानिनामपि। इति ॥

तथोर्ध्वपुण्ड्रविषये

ऊर्ध्वपुण्ड्रमृजुं सौम्यं ललाटे यस्य दृश्यते।
स चण्डालोऽपि शुद्धात्मा पूज्य एव न संशयः।
अशुचिर्वाप्यनाचारो, मनसा पापमाचरेत्।
शुचिरेव भवेन्नित्यमूर्ध्वपुण्ड्राङ्कितो नरः।
ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनस्य स्मशानसदृशं मुखम्।
अवलोक्य मुखं तेषामादित्यमवलोकयेत्।
यज्ञो दानं तपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम्।
व्यर्थं भवति तत्सर्वमूर्ध्वपुण्ड्रं विना कृतम्।
गोपीचन्दनलिप्ताङ्गो यं यं पश्यति चक्षुषा।
तं तं शुद्धं विजानीयात् नात्र कार्या विचारणा ॥ इति ॥

चक्राद्यङ्कनविषये संप्रदायश्च प्रदर्शितः

विप्रो वा यदि वा क्षत्रो वैश्यः शूद्रस्तथैव च ।
अन्ये संकरजातीयाः चक्राङ्का मम वल्लभ ।
शंखचक्राङ्कनं कुर्यादात्मनः भुजमूलयोः ।
कलत्रापत्यभृत्येषु पश्वादीनां च मुक्तये ।
प्रह्लादेन तथा मुद्रा धृता नारायणी करे ।
विभीषणेन रुद्रेण ब्रह्मणा त्वथ पाणिना ।
मान्धात्रा चाम्बरीषेण मार्काण्डेयादिभिर्द्विजैः ।
अङ्कितं शङ्खचक्राभ्यामुभयोर्बाहुमूलयोः । इति ॥

फलं चोक्तं ब्रह्माण्डपुराणे

यत्फलं पृथिवीदाने कुरुक्षेत्रे रविग्रहे ।
कृष्णायुधाङ्कितो देही तत्फलं समवाप्नुयात् । इति ।

तथा पद्मपुराणे

मातुर्वंशं पितुर्वंशं भार्याया श्च कुलं तथा ।
पुनाति सप्तपर्यंतं विष्णोश्चक्राङ्कितः पुमान् । इति ।

आदित्यपुराणे च

चक्रादिधारयेद्विप्रः ललाटे मस्तके भुजे ।
पातकादिविशुद्ध्यर्थं भवरोगविशांतये । इति ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रचक्राङ्कनादिधारणाभावे दोषश्चोक्तः ।

तथा वृद्धमनुः -

उपवीतं शिखाबन्धमूर्ध्वपुण्ड्रं सुशोभनम् ।
चक्रलाञ्छनहीनस्य विप्रस्य विफलं भवेत् ।

पराशरः -

शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितो ब्राह्मणाधमः ।
सजीवन्नेव चण्डालः सर्वकर्मबहिष्कृतः ।

आत्रेयः-

अधृत्वा वैष्णवं चक्रं यत्कर्म क्रियते जनैः ।
तत्सर्वं राक्षसानीतमिष्टापूर्तं द्विजोत्तम ।

तथा वसिष्ठसंहितायां-

तथैव चक्रहीनस्य पूजनाद्वन्दनादपि ।
वैष्णवो नरकं याति यावत्कल्पशतत्रयम् ।
अवैष्णवत्वं विप्राणामब्रह्मण्यमिति स्मृतम् ।

तथा पद्मपुराणे -

उच्चवर्णोऽपि यो विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ।
सदाचाररतोऽपि स्याद्विष्णुदीक्षाविवर्जितः ।
स चोरवद्बहिष्कार्यः तस्मै दत्तं च निष्फलम् । इति ।

तथा तत्रैव नित्यविधित्वं चोक्तम्

अग्निहोत्रं यथा नित्यं वेदस्याध्ययनं यथा ।
ब्राह्मणस्य तथा विद्यात्तप्तमुद्राधिकारिता ।।

तप्तमुद्राङ्कधारिणः निन्दनेऽनर्थश्चोक्तः ब्रह्मवैवर्ते ।

तप्तचक्रधरं दृष्ट्वा यो वै निन्दति मूढधीः ।
स याति नरकं घोरं यावदाभूतसंप्लवम् । इति ।।

संत्यन्यान्यपि सहस्रशः पुराणवचनानि तथा पञ्चरात्रागमादिवाक्यानि

चास्मिन् विषये। एतत्सर्वसमालोचनेन - साधकसज्जनैः सर्वैः गोपीचन्दन - तप्तमुद्रा - पञ्चमुद्राधारणादिकमवश्यं कर्तव्यमिति सिद्ध्यति।

ननु - एतन्निन्दक पुराणवचनान्यपि संति। तथाहि -

यस्तु संतप्तचक्रादिः लिङ्गचिह्नतनुर्नरः।
..........चण्डालः कोटिजन्मसु।

तथा -

चक्राङ्कित तनुर्यत्र तत्र कोऽपि न संवसेत्।
चक्राङ्कित तनुं दृष्ट्वा पश्येत् सूर्यं जपेन्नरः।
शङ्खचक्रे मृदा यस्तु धारयेत्..........
सशूद्रवद्बहिष्कार्यः...............
नाङ्कनेन दहेद्गात्रं...............

इत्यादीनीति॥ चेत् न। एतेषां श्रुतिमूलत्वाभावेनाप्रामाण्यस्य वक्तव्यत्वात्। गोपीचन्दनादिधारणबोधकवाक्यानां पूर्वोक्तश्रुतिमूलत्वेन प्रामाण्यावधारणात् चक्राङ्कधारणादिकं सिद्ध्यति। तथा चक्रादि धारणनिन्दकश्रुतेरभावेन, चक्राद्यधारणनिन्दकश्रुतिसद्भावेन च चक्रादि धारणमत्यावश्यकमिति च सिद्ध्यति।

किञ्च चक्राद्यङ्कनादेर्वैष्णवधर्मत्वात् - तिर्यक्पुण्ड्र भस्मधारणादेरवैष्णवधर्मत्वात् - अवैष्णवसर्वधर्मपरित्यागपूर्वकं वैष्णवधर्मानुष्ठानस्य भगवता श्रीकृष्णेन भगवद्गीतायां

''सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज।
अहं त्वासर्वपापेभ्यः मोक्षयिष्यामि मा शुचः।
मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु।''

इत्यादिरूपेण बहुधा समर्थितत्वात् चक्राङ्कनादिकं सर्वदा ग्राह्यमेव।

न चैतत्सर्वं तंत्रावलम्बिब्राह्मण - चण्डाल - नट - नर्तकादिविषयं। न तु वेदावलम्बिब्राह्मणादिविषयमिति वाच्यम्। पाञ्चरात्रादौ ब्रह्मरुद्रादिसर्वसाधक-सुजीवाधिकारिकत्वस्य प्रोक्तत्वात्। न च पञ्चरात्र - पाशुपतादीनां निन्दितत्वा-दप्रमाणमेव पाञ्चरात्रागम इति वाच्यम्। पाशुपतसाङ्ख्यादीनामप्रामाण्येऽपि - पाञ्चरात्रागमप्रामाण्यस्य भारते समर्थितत्वात्।

जनमेजयकृतागमादिप्रामाण्यप्रश्नोत्तरावसरे-
''सांख्यं योगः पाशुपतं वेदारण्यकमेव च।
ज्ञानान्येतानि भिन्नानि नात्र कार्या विचारणा।.........
पञ्चरात्रस्य कृत्स्नस्य वक्ता नारायणः स्वयम्।
ज्ञानेष्वेतेषु राजेन्द्र सर्वेष्वेतद्विशिष्यते।''

इत्यादिना पाञ्चरात्रागमप्रामाण्योपपादनपूर्वकं - वेदारण्यकव्याख्यानभूत पाञ्च-रात्रागमप्रामाण्ये सिद्धे - व्याख्येयात्मकवेदप्रामाण्यस्य कैमुत्यन्यायमवलम्ब्य वैशंपायनमुनिना समर्थितत्वात्। पञ्चरात्रागमस्यैव सात्वततन्त्रत्वात् सत्वत-शब्दस्यापार्थं परिकल्प्य निन्दनं चायुक्तम्। तस्मात् पाञ्चरात्रागमनिन्दनं तु लिङ्गपुराणादौ दैत्यजनव्यामोहनार्थमेवेति सात्विकैस्सर्वसाधकैः श्रुतिस्मृति-पुराणपञ्चरात्राद्युक्तरीत्या गोपीचन्दनोर्ध्वपुण्ड्रतप्तमुद्राधारणादिरूपा बाह्यसद्वैष्णव-दीक्षाऽप्यवश्यमनुष्ठेया। राजसैः तामसैश्च जीवैः पाशुपतसाङ्ख्य - योग - वैखानसागमादिमतानुसारेण - लिङ्गधारण - तिर्यक्पुण्ड्रधारण - त्रिपुण्ड्रधारणादि रूपा बाह्यदीक्षानुष्ठीयते इत्येव व्यवस्था।

संप्रदायश्च तथैव वर्तते। देवर्षिसद्वैष्णवद्विजादौ वेणुपत्राकृत्यूर्ध्वपुण्ड्रादि-धारणसंप्रदायः प्रसिद्धः। हिरण्यकशिपु - रावण - जरासन्ध बाणाद्यसुरेषु च तिर्यक्पुण्ड्रलिङ्गधारणाद्यासुरसम्प्रदायः पुराणादिप्रमाणसिद्धः।

ततः गोपीचन्दनोर्ध्वपुण्ड्रचक्रादिमुद्राधारणनिन्दनपूर्वकं तिर्यक् भस्म-

पुण्ड्रादिधारणदीक्षाभरिताः स्मार्ताः संकराचार्यपूर्वकाः सर्वे दैत्या वा तदंशावेशम्भरा वा इति सिद्धम्। अधिकं तु श्रीमत्सत्यध्यानतीर्थश्रीमच्चरणविरचिते तप्तमुद्राङ्कन-विचारात्मके ग्रन्थे द्रष्टव्यम्।

एवं परस्परं वैष्णवावैष्णवधर्मयोः स्तुतिनिन्दापरेषु पुराणादिवाक्येषु प्रामाण्याप्रामाण्यावधारकाः बलबलतया निर्णीताः सद्युक्तीरलभमानेन अत एवानल्पमूढेन दुराग्रहिणा माणिक्यमञ्जरीकारेण श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्य निन्दनादिपर्यवसानात्मकं पद्यं यदुक्तम् - "प्रमाणहीनं मणिमञ्जरीतिग्रन्थं व्यधात्सोऽयमनल्पमूढः। मध्वस्तुति श्रीगुरुशंकरार्यनिन्दावहं पामरलोकतुष्ट्यै ॥" इति तदेवं परिवर्तनीयम्।

"प्रमाणपुञ्जं मणिमञ्जरीतिग्रन्थं व्यधात्सोऽयमनल्पबोधः।
श्रीमध्वसंवर्णनसांकरीयनिन्दावहं साधकलोकतुष्ट्यै ॥ इति ॥

पूर्वं श्रीमध्वभक्तग्रेसरः श्रीनारायणपण्डिताचार्योऽप्रामाणिके सङ्करप्राशस्त्ये सामर्षो जात इत्युक्तम्। इदानीं सङ्करनिन्दावहं सप्रमाणं ग्रन्थमपि चकारेत्युच्यते। परमपूज्यो श्रीनारायणपण्डिताचार्यः सत्पुराणादिभ्यः तथा तत्तत्स्थलीय-सल्लोकवार्तादिभ्यश्च सङ्कराचार्यदौष्ट्यं मणिमन्नामक क्रोधवशदैत्यस्वरूपत्वं च विज्ञाय, एवं श्रुतिस्मृतिपुराणेभ्यः शिष्टजनेभ्यश्च श्रीमध्वाचार्यप्राशस्त्यं च विज्ञाय वास्तवविषयावबोधकं मोक्षप्रदं मणिमञ्जरीति ग्रन्थं चकार। स्वोक्तार्थे सर्वस्मिन् बलाबलतया निर्णीतसद्युक्तिपरिपुष्टश्रुत्यादि प्रमाणसद्भावात् प्रमाणपुञ्जमित्युक्तम्। एतादृशप्रमाणप्रमेयपरिशोधनं तथा बहुसख्याकाद्वैतिजनहृदयभेदनकरैतादृश-क्रान्तिकारकबोधनं च नाल्पमतिना शक्यमिति अनल्पबोध एव सः श्रीनारायणार्यः। सर्वांशे प्रमाणमूलत्वावलोकनेन साधकसुजनानां सन्तोषोत्पत्तिः नीचदुर्जनानां च द्वेषासूयादिसमुत्पत्तिरवान्तरफलम्। श्रीहरिगुरुप्रसादद्वारा मुक्तिः परमफलम् ॥

एतादृशपुण्यतममणिमञ्जरीग्रन्थनिन्दनाभासस्यैतल्लेखनस्यानिराकरणं महानिरयकारणमिति दुष्टमाणिक्यमञ्जरीनिराकरणप्रयत्नोऽस्मत्कृतः सार्थकः।

अत्र यदुक्तं परेण ''यस्याश्च लेखनं श्वारावमनुकुर्वतः परिपाटीमनुकुरुते च। न हि परेणोन्मत्तकप्रलपितमित्यस्माभिरपि तथा कर्तव्यमित्यादि'' तत्सर्वं स्वमतिदौर्बल्यप्रर्शकं हताशापरिपूरितं वचः। श्वरावोन्मत्तप्रलापायिततदीयैतल्लेखनेन च स्वव्याहतं च।

पूर्वोदाहृतबहुप्रमाणारूढा सद्युक्तियुक्ता चेयं मणिमञ्जरी कथञ्चिदपि न खण्डनार्हेति मत्वैव परवादिना मा. मञ्जरीकारेण पुराणादिषु प्रसक्तानि स्तुति-निन्दापराणि सर्ववाक्यान्यनादाय परिगृहीतवाक्येष्वपि बलाबलत्वादिकमविमृष्य च केवलं स्वकपोलकल्पितवाक्येन मदिरासेवनोन्मत्तवाक्यराशिरयं ग्रन्थो निर्मितः। प्रेक्षावतां सुजनानां मोदनाय तद्दौष्ट्यावबोधनाय चास्माभिः किञ्चिल्लिखितम्। साङ्करीयदैत्यस्वभावाख्यपरमरहस्यस्य तथा श्रीमध्वाचार्याणां मुख्यप्राणदेवता-स्वरूपाख्यपरमरहस्यस्य च परिज्ञापनेन श्रीहरिगुरुपरमप्रसादसम्पादनद्वारा महापुरुषार्थसाधनमिदं लेखनं महापातकपरिहारकं च।

अत्र परवादिना स्वीयग्रन्थसमारम्भस्य भवितव्यसाफल्याभाव - गुरुनिन्दाश्रवणजनितमहापातकोत्पादकत्वे समाशंक्य सुसभ्यताप्रर्शनाय यदुक्तं ''न वयं परेषां निन्दनाय प्रवृत्ताः। किन्तु पुराणानां विसंवादे प्रसक्ते तदैककण्ठ्यप्रतिपादनाय। येनास्मान् परकर्मकनिन्दा संस्पृशेत् इत्यादि ''तदेतन्मोच्चैर्वोचः परोऽपि श्रोष्यति'' इति न्यायमनुसरति। साङ्करोत्पत्यादिविषये विसंवादपरिहारपूर्वकं साङ्करीयजारजत्व - दैत्यस्वरूपत्वादिप्रामाणिकविषय-प्रतिपादनाय मणिमञ्जरीं चकार श्रीनारायणपण्डिताचार्य इति कुतोऽत्र वैयर्थ्याशङ्का?। परमप्रामाणिकद्वैतसिद्धान्तप्रवर्तकश्रीमध्वाचार्ये देवोत्तमसमीराव-तारत्वज्ञापनस्येव परमदुष्टाद्वैतमतप्रवर्तकसङ्करे च महादैत्यत्वज्ञापनस्याप्या

वश्यकत्वाच्च। अद्वैतमतप्रवर्तकस्य सङ्कराचार्यस्य दैत्यत्वावबोधकपुराणादि-वाक्येष्वनुपपन्नभाषितत्वाद्यभावाद्दैत्यत्वप्रतीतिरबाधिता। परन्तु द्वैतमतप्रवर्तक-श्रीमध्वाचार्यस्य दैत्यत्वावबोधकपुराणवाक्येष्वनुपपन्नभाषितत्वस्य विद्यमानत्वात्तत्र दैत्यत्वप्रतीतिर्बाधिता।

अत्र यदुक्तं ''पुराणेषु तत्संस्पर्शकवचनसत्वान्मध्वमधिकृत्य पुराणानि प्रवृत्तानि इति निश्चेतुं शक्यते। तथाहि। सौरपुराणे कालधर्मनिरूपणावसरे ''ततः कलियुगे प्राप्ते..........मधुनामा तु विधवा क्षेत्रे जाराद्भविष्यति। गोलकः स तु पापिष्ठः पद्मपादुकमीश्वरम्। अद्वैतवादनिरतं गुरुत्वेनार्चयिष्यति। शास्त्रं पूर्णं ततोऽधीत्य स्थित आह्निकवर्जित'' इत्यादि।

तत्तुच्छम्। पूर्वोक्तरीत्या अद्वैतवादिनः पद्मपादुकस्य मध्वाचार्यस्य च विभिन्नदेशकालत्वेनैतयोः गुरुशिष्यभावबोधकस्य पुराणवाक्यस्यानुपपन्नभाषितत्वेना-प्रामाण्यनिर्णयात्। किञ्च गोलकत्वेन पापिष्ठत्वेन च भवत्कल्पितस्य मधुनाम्नो वर्णगोत्रमातापित्रादिकमविचार्य पद्मपादुककृतपूर्णशास्त्राध्यापनवर्णनं सम्पूर्णा-ध्ययनानन्तरं विधवाजातत्वादिनिर्णयसम्पादनवर्णनं चेश्वरत्वेनाङ्गीकृतपद्मपादुक-विषयेऽनुपपन्नमेवेति सर्वमेतत्पुराणवाक्यमग्राह्यमेव।

न च वञ्चनात्तदपरिज्ञानेनाध्यापनादिकं कृतमिति वाच्यम्। ईश्वरत्वेन पद्मपादुकस्य दैत्यस्वरूपपरिज्ञानस्य भाव्यत्वात्। तदेव हि ईश्वरत्वं नाम। यदवलोकनमात्रतः तत्स्वरूपादिपरिज्ञानसामर्थ्यम्। दृष्टं च तादृशसामर्थ्यं श्री हंसनामकपरमात्मप्रवर्तितपरमहंसपरम्परासम्प्राप्ते दूर्वासमहामुनिप्रमुखशिष्ये परतीर्था-भिधे यतिवर्ये। वर्णितमेतन्मणिमञ्जर्याम्।

''दूर्वाससः परं शिष्यं परतीर्थाभिधं यतिम्।
चातुर्मास्यव्रतधरमपश्यत्कापटो वटुः॥
निस्सूत्रं तं वटुं दृष्ट्वा महादानवलक्षणम्।
विद्वानवाङ्मुखो भूत्वा स आचम्य मठं ययौ॥'' इति॥

तथा तत्रैव

"सत्यप्रज्ञो वटुं भक्तिवैराग्यादिगुणोज्झितम् ।
दुष्टं विज्ञाय तत्याज जुगुप्सां परमां गतः ॥" इति च ॥

कपटवटुवेषेण समागतस्य सङ्करस्य महादानवलक्षणं स्वसामर्थ्येन विज्ञाय श्रीपरतीर्थयतिः दैत्यैः सह न सम्भाषणीयमित्यवाङ्मुखो भूत्वा प्रथमदर्शन-जन्यापवित्र्यपरिहाराय पुनराचमनादिकं चरित्वा स्वमठं प्रविष्टवान् । तथा श्रीसत्यप्रज्ञतीर्थोऽपि महायतिर्भक्तिवैराग्यादिगुणविवर्जितं दुष्टं तं सङ्करं विज्ञाय परमां जुगुप्सां गतः तं तत्याज । न तु वञ्चकाय सङ्कराय वेदादिकमध्यापयामास एतदेव हीश्वरत्वं नाम । एतादृशेश्वरत्वगुणविशिष्टत्वेन वर्णितः त्वदीयः पद्मपादुकोऽद्वैता-चार्यो वञ्चकत्वेन मधुनामकदैत्यत्वेन च भवत्कल्पितं मध्वाचार्यमवलोकनमात्रतो दैत्यलक्षणं परिज्ञायावश्यं तं बहिर्निष्कासयेत् । परन्तु तथा ह्यकृत्वाऽध्यापनादिकं कुतः कृतवान् ? । तस्मादेतादृशकुत्सितकथाकल्पनाकन्थायितमेतत्पुराणादिवाक्यं सर्वमनुपपन्नभाषितत्वेन सर्वथा त्याज्यमेव ।

किञ्च सम्पूर्णशास्त्राध्ययनान्तरं पद्मपादुकः कथं तं दैत्यमिति ज्ञातवान् ? स्वीयजारजत्वादिबोधकतद्वाक्यादेवेति चेत्तत्रापि वञ्चकः स वटुर्वञ्चनबुद्ध्या स्वीयपरिशुद्धोत्पत्त्यादिकमेव ब्रूयात् । न तु स्वस्य शापादिसम्पादकं जारजत्वा-दिकम् । तस्मात्कथमेतद्वर्णनमुपपन्नं भवेत् ? । तदीयबाह्याभ्यन्तरवैष्णवदीक्षास्वरूपं विज्ञाय पद्मपादुकः तं दैत्यमिति निश्चितवानित्येतच्च सर्वात्मनाऽनुपपन्नभाषितमेव । वैष्णवदीक्षाया हरिगुरुभक्त्यादिस्वरूपायाः तथा गोपीचन्दनोर्ध्वपुण्ड्रधारणादि-रूपायाश्च देवतादिसात्त्विकसचेतनस्वरूपनिर्धारकत्वस्य वेदभारतभागवतपाञ्चरात्रा-द्यागमप्रमाणप्रमितत्वात् । तस्मात् मणिमञ्जरीविरुद्धमेतत्किञ्चित्कल्प्यमिति दुराग्रहमात्रेणैव माणिक्यमञ्जरी प्रवृत्तेति स्पष्टम् ।

तथा पूर्वं प्रदर्शितरीत्या जगत्सत्यत्वादेः, वेणुपत्राकृतिपुण्ड्रधारणादेश्च

श्रुतिस्मृतिसद्युक्त्यादिवेद्यत्वेन परमप्रामाणिकत्वात् तस्य हैतुकत्ववर्णनमनुपपन्नभाषणमेव। एवमेतज्जातीयं सर्वमपि परवाद्युदीरितं पुराणवाक्य जातं मध्वाचार्यविषये दैत्यव्यामोहकमित्येव निश्चेयम्। ततः सुमध्वविजयग्रन्थोदितदिव्यवृत्तान्तस्य श्रीमन्मध्वाचार्यस्य विषये दूषणाय प्रवृत्तानां स्वव्याहत्यादिना स्वत एत मृतानां विद्यारण्यतच्चरणानुयायिनामलं मुहुर्मुहुर्मारणेन।

पुराणवाक्येषु बलाबलत्वे विचार्य जाता मणिमञ्जरीयम्।
सद्भिः सुमान्या ह्यविचारजाता माणिक्यमञ्जर्यखिलैर्विनिन्द्या॥

किञ्च कचिन्मध्वं क्रोधांशं, कचिन्मूकाभिधदानवांशं कचिन्मधुनामकदैत्यांशं वदन्ति स्कान्द-पराशरसंहिता - सौरवाक्यान्यनुपपन्नभाषणमयानीति कः प्रेक्षवान् न विजानीयात् ?। अत्राह मन्दो मा. मञ्जरीकारः – "अवस्थाविशेषवत्वेन क्रोध - मूक - मधुशब्दाः मध्वपर्याया" इति॥ तत्तुच्छम्॥ क्रोधनामकदैत्य एव मूकरूपतामवाप, स एव मधुरूपतामापेत्यादिकल्पनायां प्रमाणस्याप्रदर्शितत्वात्। स्वकृतसंग्रहश्लोकश्च निर्मूलत्वादुपेक्ष्यः। मन्मथदेवसेवकस्य वसन्तात्मकस्य मधोश्च देवस्वरूपत्वेन दैत्यस्वरूपत्वाभावाच्च। प्रमाणाभावेन तदतिरिक्तदैत्यात्मकमधुकल्पनाऽयोगाच्च। वसन्तत्वेन त्वयैव कीर्तितत्वाच्च।

किञ्च त्वयैव पूर्वं क्रोधस्य कलिभृत्यत्वेन वर्णितत्वात् तदात्मकमधोः कलिसम्प्राप्तेः सदा विद्यमानत्वान्मन्मथदेवताश्रयणद्वारा स्वस्वामिकलिप्रापणकथनं कथमुपपन्नं स्यात् ?। तथा निर्दुष्टभगवदवतारस्य श्रीपरशुरामस्य समस्तदैत्यनाशकस्य क्रोधनामकदैत्यावेशवर्णनपरं स्कान्दवचनं च सर्वप्रमाणविरुद्धमनुपपन्नं च। तथा स्वयं दैत्यस्वरूपस्य क्रोधस्य परशुरामेण रक्षस्त्वापादकशापप्रदानकथनं युक्तिविरुद्धम्। कथञ्चिद्रक्षस्त्वप्राप्तावपि स एव मूकदानव इत्यत्र न किञ्चित्प्रमाणं प्रदर्शितम्। एवमप्रामाणिकां स्वकपोलकल्पितां कथामाश्रित्य किरातार्जुनयोरितिहाससंयोजनपराः सर्वेऽपि माणिक्यमञ्जरीयश्लोककलापाः उन्मत्तमदिरालापा इति सुधियो विभावयन्तु।

अत्रान्तरेऽद्वैताचार्यस्य सङ्करस्य मणिमन्नामकदैत्यस्वरूपत्वं संवर्णयतः पूर्वं प्रर्शितस्य पुराणादिवाक्यजातस्य विमर्शनमकृत्वा पौनः पुन्येन रुद्रावतारत्वं कथयन् तथा विद्यारण्यस्य निष्प्रमाणं शङ्करावतारत्वं च वर्णयन्नयं माणिक्यमञ्जरीकारः "श्लाघनीयप्रज्ञो देवानां प्रिय" एव।

नैष दोषोऽस्माकम्। श्रीमध्वाचार्यस्य क्रोधादिदैत्यत्वं वर्णयतः पुराणादि जातस्यानुपपन्नभाषितत्वपप्रदर्शनपूर्वकमप्रामाण्यं व्यवस्थाप्य श्रुत्यादिमूलैः सात्विक-पुराणादिवाक्यैर्मुख्यप्राणावतारत्वं संवर्ण्यते।

ननु कथमेतत्पुराणेषु सात्विकत्वादिप्रकल्पनं युक्तं स्यादिति। चेन्न। पाद्मे गारुडे च तथा व्यवस्थापनात्। नथा हि।

"वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम्।
गारुडं च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने॥
षडेतानि पुराणानि सात्विकानि निबोध मे।
ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च।
भविष्यं वामनं ब्राह्मं राजसानि निबोध मे।
मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च।
आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे॥ इति॥

एवमष्टादशपुराणेषु सात्विकराजसतामसविभागः प्रदर्शितः। अत्रापि पूर्वोक्तरीत्या विष्णुसर्वोत्तमत्वप्रतिपादनप्राचुर्यविवक्षया विभागो द्रष्टव्यः।

ननु स्कान्दे मार्कण्डेयलैङ्गादीनां दशानां शैवपुराणानां ब्राह्मणकथा-बोधकत्वयुक्त्या सात्विकत्वं, तथा भागवत - वैष्णव - नारद - गारुडानां चतुर्णां वैष्णव पुराणानां क्षत्रियकथाबोधकत्वेन तामसत्वं, तथा वैश्यसेव्यतया ब्राह्मादीनां राजसत्वं च निरूपितमिति तद्विरोधो भवदीयविभागस्येति चेन्न। स्कान्दोदीरितस्य सात्विकत्वादिव्यवस्थापनक्रमस्य निर्मूलत्वात्। भागवतादिपुराणानां सात्विकत्व-

व्यवस्थापनक्रमस्य च समूलत्वात्। तथा हि। पौरुषेयं पुराणं त्वपौरुषेयवेदशास्त्रानुगुणमेव प्रमाणं भवति। अन्यथा प्रमाण्यं न भजते। तदुक्तम् :-

ऋग्यजुःसामाथर्वाश्च भारतं पञ्चरात्रकम्।
मूलरामायणं चैव शास्त्रमित्यभिधीयते ॥
यच्चानुकूलमेतस्य तच्च शास्त्रं प्रकीर्तितम्।
अतोन्यो ग्रन्थविस्तारो नैव शास्त्रं कुवर्त्म तत् ॥ इति स्कान्दे ॥

ब्रह्माण्डे च

ऋगाद्या भारतं चैव पञ्चरात्रमथाखिलम्।
मूलरामायणं चैव पुराणं चैतदात्मकम् ॥
ये चानुयायिनस्त्वेषां सर्वे ते च सदागमाः।
दुरागमास्तदन्ये ये तैर्न ज्ञेयो जनार्दनः ॥

श्रुतिमूलत्वेन स्मृतेः प्रामाण्यं मीमांसाशास्त्रानुमतं युक्तियुक्तं च। अन्यथा बौद्धादिशास्त्राणामपि प्रामाण्याङ्गीकारप्रसङ्गः। श्रुतयश्च सर्वा विष्णुपरा एव। तथा च श्रुतिः :-

१. नामानि सर्वाणि यमाविशन्ति तं वै विष्णुं परममुदाहरन्ति।

२. सर्वे वेदा युक्तयः सुप्रमाणा ब्राह्मं ज्ञानं परमं त्वेकमेव।
प्रकाशयन्ते न विरोधः कुतश्चिद्वेदेषु सर्वेषु तथेतिहासे ॥ इति च ॥

ब्रह्म च विष्णुरेव। नत्वद्वैतं ब्रह्म। ''अथ कस्मादुच्यते ब्रह्म? बृहन्तो ह्यस्मिन् गुणाः'' इत्यनेन वेदेनैव गुणपूर्णत्वाभिधानपुरःसरं निर्गुणाद्वैतब्रह्मनिषेधात्। गुणपूर्णं च वस्तु विष्णुरेव भवति। तथा च श्रुतिः :-

''विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचं यत्पार्थिवानि विममे रजांसि'' ॥ इति ॥ तथा

''गुणोत्कर्षे देवदेवस्य विष्णोर्महातात्पर्यमपि नैवात्रशङ्का'' । इति । वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य इति भगवद्गीता च । अत्र स्पष्टं भगवान् श्रीकृष्णः स्वस्यैव सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वमाह । तेन ज्ञायते 'श्रीविष्णुसर्वोत्तमत्वप्रतिपादन एव सर्ववेदानां महातात्पर्यमिति । एवञ्च विष्णुपाराम्यपराणां भागवतवैष्णवनारदादिपुराणानां श्रुतिमूलत्वेन प्रामाण्यं सात्विकत्वं च सिद्ध्यति । ब्रह्मदेवपराणां राजसत्वं, शिवादिपराणां च तामसत्वमित्येव व्यवस्था युक्ता ।

किञ्चोभयवादिसिद्धप्रामाण्यके च भारत-भागवत-भगवद्गीतादौ ।

एष निष्कण्टकः पन्था यत्र सम्पूज्यते हरिः ।
कुपथं तं विजानीयाद्गोविन्दरहितागमम् ।। इति भारतवाक्यम् ।।

तथा – ''नारायणपरा वेदा नारायणपरा मखाः ।''
''मां विधत्तेऽभिधत्ते मां विकल्पोऽपोह्य इत्यहम् ।
इत्यस्या हृदयं साक्षाद् नान्यो मद्वेद कश्चन ।। इत्यादि भागवतवाक्यम् ।।

एवं – ''वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य'' इत्यादिगीतावाक्यम्
वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आदावन्ते च मध्ये च विष्णुः सर्वत्र गीयते ।। इत्यादि हरिवंशवाक्यम् ।।

सर्ववेदार्थो विष्णुरेवेत्याह । तथाऽवैष्णवपुराणानामवैष्णवमतस्य च कुपथत्वं च व्यवस्थापयति । तदनुरोधेन विष्णुसर्वोत्तमत्वप्रतिपादकानां पुराणानां सात्विकत्वं सिद्ध्यति । तथा पूर्वोक्तरीत्या

''श्रुणुदेवि! प्रवक्ष्यामि तामसानि यथाक्रमम् ।
येषां श्रवणमात्रेण पातित्यं ज्ञानिनामपि ।।
मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैवच ।
आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे ।।

वैष्णवं नारदीयं तु तथा भागवतं शुभम् ।
गारुडं च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने ॥
सात्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै ।
ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च ।
भविष्यंवामनं ब्राह्मं राजसानि निबोध मे ॥
सात्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजसाः स्वर्गदाः शुभाः ।
तथैव तामसा देवि! निरयप्राप्तिहेतवः ॥

इत्याद्युक्त्वा

''यानि सत्वपरं विष्णुं वदन्ति परमेश्वरम् ।
तानि सर्वाणि शास्त्राणि सात्विकानि मताति वै ॥''

इत्यनेन विष्णुसर्वोत्तमत्वप्रतिपादकत्वं सात्विकलक्षणं कथितम् । तथा

प्रजापतिं कृशानुं च तथा देवीं सरस्वतीम् ।
परत्वेन वदच्छास्त्रं राजसं परिचक्षते ॥

इति चतुर्मुख - अग्नि - सरस्वतीनां सर्वोत्तमत्वप्रतिपादकत्वं राजसलक्षणमुक्तम् ।

तथा

यच्छास्त्रं लिङ्गपरम्यं परं देवमुमापतिम् ।
तमः प्रवर्तकं वक्ति तत्तामसमुदाहृतम् ॥

इत्यनेन लिङ्गपारम्यबोधकत्वं - शिवसर्वोत्तमत्वप्रतिपादकत्वं च तामसलक्षणमिति स्पष्टं निरूपितम् ।

''सत्वनिष्ठा हि पुरुषा विष्णुमेव यजन्ति ते ।
ब्रह्माणं राजसाः सर्वे तमोनिष्ठास्तु शूलिनम् ॥''

इति तत्तदधिकृताश्च जीवा निरूपिताः। तथा च पुराणे यः विष्णुसर्वोत्तमत्व-प्रतिपाकभागो वर्तते सः सात्विक एवेति क्वचिन्माध्वग्रन्थे प्रमाणतया तदुदाहरणं संगच्छते। भागवतादावपि अपाततःक्वचिच्छिवसर्वोत्तमत्वादि-प्रतिपादकभागस्ताम-सजनमोहक इति उच्यते। तस्माद्विष्णुभक्ता माध्वाः सात्विकाः। शिवभक्ता-श्चाद्वैत्यादयस्तामसाः। तत्तज्जीवानां तत्तत्फलागुण-साधनानुरोधेन तत्तत्पुराण-प्रवृत्तिरिति सर्वं समञ्जसम्। एतद्विरोधेन परवाद्युदीरितसात्विकादिविभागपर-पुराणवाक्यस्याप्रामाण्यमेव बोद्धव्यम्। न च वैपरीत्यं शङ्क्यम्। विष्णुसर्वोत्त-मत्वप्रतिपाकत्वादिलक्षणान्यालम्ब्य कृतविभागस्योभयवादिसिद्धप्रमाण्यकश्रुति-भारतादिमूलत्वादप्रामाण्यशङ्काया अनवकाशात्। अत एव नानादेशेभ्यः समानीतपुस्तकेष्वेतादृशपुराणवाक्यानामर्शनात्कल्पितत्वशङ्का च परोदीरित-वचनेष्वपि समानेत्यनुत्थानार्हा॥

किञ्च शिवपारम्यादिपराणां पुराणानां च वेदशास्त्राऽमूलत्वात् पाशुपताद्यागममूलत्वाच्च पाशुपतादीनामिवाप्रामाण्यं न्याय्यम्। तथा तदनुयायिनां तदुक्ताचार-भस्म-लिङ्ग-रुद्राक्षमालादिधारणप्रत्यक्षपशुहिंसकयज्ञयागाद्यनुष्ठान-मांसभक्षणादिमतां च शैवादीनां तथाद्वैतिनां चावैदिकत्वमेव सिद्ध्यति।

श्रुतिशास्त्रमूलस्मृतिपुराणाद्युदीरितसदाचारगोपीचन्दन - तप्तमुद्रा-वेणुपत्रा-कृत्यूर्ध्वपुण्ड्रधारणैकादश्यादिवैष्णवव्रतानुष्ठान - हरिवायुगुरुभक्तितारतम्यभजन-पिष्टपशुयागादिमतां च माध्वानां वैदिकत्वं - मोक्षाधिकारित्वं - सात्विकत्वं च सिद्ध्यतीति बोध्यम्।

न च पुराणसामान्यस्य पूज्यतमत्वात् कथं केषाञ्चन तामसत्वकथनमिति वाच्यम्। पदवर्णादिसर्वशब्दानां श्रीहरौ समन्वयकर्तृत्तमाधिकारिविवक्षया पुराणसामान्यस्य पूज्यतमत्वेऽपि तदितराधिकारिविवक्षया पूज्यतमत्वाभावात्। पुराणे एव लक्षणमुखेन कथितत्वाच्च। त्वयाऽपि रूपान्तरेणाङ्गीकृतत्वाच्च।

अत्र यदुक्तं परवादिना ''किमत्र तामसत्वं? प्रणेतृदोषेण प्रमेयदोषेण आहोस्वित्कल्पदोषेण'' इति विकल्पपूर्वं नाद्यः न द्वितीय इत्यादि ॥ तत्तुच्छम् ॥ अष्टादशपुराणानां प्रणेतुः सत्यवतीसुतस्य भगवतः श्रीवेदव्यासस्य साक्षान्नारायणात्मकस्य दोषाभावेऽपि अवान्तरप्रणेतृत्वेन प्रसक्तानां तामसजीवानां वाक्येषु पुराणघटकेषु प्रणेतृदोषप्रयुक्ततामसत्वस्योपपन्नत्वात्। पुराणानां सर्वात्मना तत्वनिरूपकत्वस्याभावेन श्रुतिविरुद्धाविरुद्धविभागकल्पनस्य न्याय्यत्वाच्छ्रुति-शास्त्रविरुद्धांशे तामसत्वस्य युक्तत्वात्। तथा सर्वथाप्यप्रमाणिकत्वस्याप्यभावेना पौरुषेयवेदशास्त्रार्थ श्रीविष्णुसर्वोत्तमत्वाद्यविरुद्धांशे तामसत्वाभावेन ग्राह्यत्वस्य पूर्वमुपपादितत्वात्।

एतन्मध्ये यदाह परः ''सर्वज्ञमहेश्वरप्रणीतस्य पूर्वमविभक्ततया विद्यमानस्य पुराणराशेरेव ईश्वराज्ञया संक्षेपतोऽष्टादशधाविभागकरणमात्रेण पुराणप्रणेता व्यासमहर्षिर्नापूर्वतया पुराणकर्ता'' इति ॥ तदपि तुच्छम् ॥ तथा हि ॥ त्वद्रीत्या व्यासापेक्षया यदि महेश्वर एव ज्ञानादावत्यधिकः स्यात्तदा द्वापारादौ नष्टधर्मज्ञानेषु सल्लोकेषु सर्वत्र ज्ञानव्यवस्थापनाय त्वन्महेश्वरब्रह्मादयो देवाः श्रीमन्नारायणं देवं कुतः शरणं जग्मुः ?। त्वद्रीत्या सर्वज्ञो महेश्वर एव स्वयं कुतो न ज्ञानं व्यवस्थापयामास ?। ब्रह्मादयो देवाश्च महेश्वरमेव कुतःशरणं नेयुः?। वद मन्दात्मन् ! ॥

गौतमस्य ऋषेः शापाज्ज्ञाने त्वज्ञानतां गते।
संकीर्णबुद्धयो देवा ब्रह्मरुद्रपुरःसराः ॥
शरण्यं शरणं जग्मुर्नारायणमनामयम् ॥ इत्यादि ॥

प्रमाणसिद्धं विष्णोर्निरङ्कुशज्ञानव्यवस्थापकत्वं, ब्रह्मरुद्रादीनां चासामर्थ्यमसर्वज्ञत्वं च मा अपलप। तव त्वदीयानां चैतादृशदुरभिनिवेश विनाशनायैवास्माभिरीशानस्तुतिखण्डनावसरे माध्वस्तुतावादावेवमुक्तम् :-

ईशानः सर्ववेविद्येत्यमलविपुलसद्वेदवाणीगणेड्यं
विद्यानामीश्वरं श्रीपतिममितमहावेदवेदान्तकीनाम् ।।
ज्ञानानन्दादिपूर्णं विधिहरमुखरैः प्रार्थितं ज्ञानदाने
धूतावद्यावतारं गुरुतममगुरुं नौमि पाराशरं तम् ।। इति ।।

किञ्च यदुक्तं परेण ''प्रमाणतया भवदभिमतमहाभारतशान्तिपर्वेत्यादिकं'' तदपि निन्द्यम् ।। यतो हि महाभारतं न केवलं प्रमाणतया माध्वाभिमतम् । किन्तु भवदाचार्यसङ्कराभिमतं च । अन्यथा महाभारतघटकानां भगवद्गीता-विष्णुसहस्रनाम-सनत्सुजातीयानां व्याख्यानाय भवदाचार्यप्रवृत्तिः कथं सञ्जाघटीति इति आयुष्मता भवतैवालोचनीयम् । भारतकथागतिश्च त्वदीयतदुदाहरणप्रसङ्गे प्रदर्श्यते । तस्मान्महेश्वरज्ञानादिनिरपेक्षपुराणादिप्रणेता श्रीवेदव्यासः । तद्दोषाभावेऽपि तदनूदितवाक्यप्रणेतृदोषेण पुराणानां तामसत्वं सिद्ध्यति ।

तथा प्रतिपाद्यविषयदोषेणापि पुराणानां तामसत्वं पूर्वमुपपादितं ज्ञातव्यम् । वेशास्त्रमूलप्रमेयस्य पुराणेरितस्य दोषाभावेऽपि पाशुपतादिदुरागममूलस्य पुराणोदितस्य विषयस्य दुष्टत्वात्तादृक्पुराणभागस्य तामसत्वाभ्युपगमेनैवोपपत्तौ पुराणस्यामूलचूडं तामसत्वाभावेन प्रमाणत्वेनोदाहरणं च सङ्गच्छते । दर्शनभाषा - गुह्यभाषा - समाधिभाषात्रयेणापि पुराणप्रवृत्तिः सर्वसिद्धेति न किञ्चिदनुपपन्नम् ।

तृतीयकल्पमाश्रित्य यदुक्तं ''कल्पदोषेण तामसत्वव्यवस्थापनं युक्ततमम् । शैवानि तामसानि, वैष्णवानि तामसानि इत्युक्तिस्तु तामसकल्पसम्बन्धित्वेन प्रवृत्तेतिज्ञेयमि''ति तत्त्वतितुच्छम् ।। विकल्पासहत्वात् । तथा हि । कल्पगततामसत्वानुरोधेन तत्कल्पीयपुराणानां तामसत्वं न तु पुराणस्वरूपे तामसत्वं नामास्तीत्याभिप्रायो वा कल्पभेदेन पुराणानां तामसत्वमित्यभिप्रायो वा । नाद्यः । कल्पाख्यकालगततामसत्वानुरोधेन तत्कल्पीयग्रन्थतामसत्वे कलिकाल-गततामसत्वानुरोधेन कलिकालनिर्मितशाङ्करभाष्यादेरपि तामसत्वं त्वयैवाङ्गीकर्तव्यं स्यात् । किञ्च कालस्य तामसत्वं च तत्कालीनपुरुषतामसत्वानुरोधेनैव वक्तव्यमिति

तत्कालीनतामसपुरुषप्रणेतृकत्वेनैव पुराणानां तामसत्वमङ्गीकृतप्रायमिति प्रथमकल्पखण्डनानवकाशः ।

न द्वितीयः । कल्पभेदेन पुराणतामसत्वे च एतत्कल्पीयद्वापर एव निर्मितानामष्टादशपुराणानां कल्पभेदरूपोपाधिविरहात्तामसत्वादिविभागानुपपत्तेः । अतः परोक्तरीत्या तामसत्वादिव्यवस्थाऽनुपपन्नैव । तस्मादप्रामाणिकविषयकत्व-अप्रमातृवक्तृकत्व - विप्रलिप्सामूलकत्वेष्वन्यतमेनैव तामसत्वं निर्णेयमिति शिवसर्वोत्तमत्वाद्यप्रामाणिकविषयकत्वेन क्वचिदप्रमातृवक्तृकत्वेन क्वचिद्विप्र-लिप्सामूलकत्वेन च शैवादिपुराणानां तामसत्वं बोध्यम् । विष्णुसर्वोत्तमत्वादि-प्रामाणिकविषयकत्वेन प्रमातृप्रणेतृकत्वेन विप्रलिप्साद्यमूलत्वेन च वैष्णवपुराणानां सात्विकत्वमवधेयमित्यलं शब्ददोषमूलानभिज्ञस्य माणिक्यमञ्जरीकारस्यापहसित-प्रक्रियापर्यालोचनेन ।

शिवद्वेषेण कलिर्वैष्णवमतप्रसञ्जनाय वसन्तात्मकं मधुमुपदिष्टवानित्युप-संहारश्चाद्वैतमताभिनिवेशिनः परवादिनः कथं शोभते ? । अद्वैताचार्याणां व्यावहारिकरूपेण शैव-वैष्णवादिषण्मतस्थापनपराणां शिवे भक्तिर्वा विष्णौ द्वेषो वा नोपपद्यत इति शैवामतावलम्बनेन वैष्णवमाध्वनिन्दनं निर्मूलमेवेति माध्वनिन्दनपरेयं परकीयकृतिरनारम्भणीयैव । अत एवोक्तमस्मीयमाध्वस्तुतौ :-

जीवत्रैविध्यवादे श्रुतिशतगदिते तत्वतो माध्वमार्गे
दैत्यः सिद्धो गुरुस्ते भवति तदनुगा दीक्षिताद्याश्च दैत्याः ॥
जीवत्रैविध्यहीने तव गुरुकथिते ब्रह्मतादात्म्यवादे
दैत्यः क्व क्वास्ति देवो वद कृतककुवाकूदैत्यराट्पण्डितेन्द्र ॥ इति ॥

परमर्थिकाद्वैतवादे वेदशास्त्रादिविचारस्यानारम्भ इव देवदैत्यस्वरूपविचारस्याप्य-नारम्भ इति कल्युपदेशनामकः सर्गोऽत्यन्तहेयः ॥

॥ इति प्रथमसर्गाप्रामाण्यव्यवस्था ॥

॥ श्रीः ॥

॥ अथ द्वितीयसर्गविमर्शः ॥

तदेवमेतावता परामर्शेणाद्वैताचार्यस्य सङ्करस्य मणिमन्नामकदैत्यस्वरूपत्वे सिद्धे तस्य परममङ्गलदेवतात्मकशिवावतारत्वं प्रकल्प्य तदनुगुणं वैभवीकृत-तज्जननजीवनमरणादिवर्णनात्मको माणिक्यमञ्जरीघटको द्वितीयसर्गोप्य-प्रामाणिकोऽनारम्भणीय एव ॥

॥ तथा हि ॥ सङ्करे प्रमाणसिद्धदैत्यत्वं नाम श्रीहरिवायुवेदशास्त्रादि-विद्वेषादिस्वरूपत्वम् । तद्गतां च व्यभिचारजातत्वादिकं भगवद्गीतादौ प्रतिपादितं । तथा च गीता :-

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ..... ।
मोघाशा मोघकर्माणः मोघज्ञाना विचेतसः ।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः .... ॥
असत्यमप्रतिष्ठन्ते जगदाहुरनीश्वरम् ....॥
आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि । इत्यादि ॥

आसुरीं योनिं = व्यभिचारजातं जन्म । तथैव पूर्वमुदाहृतं ज्योतिश्शास्त्रीय-प्रमाणवाक्यम् । तत्राद्वैतिशङ्करस्य जातकपरामर्शपूर्वकं व्यभिचारजातत्वं तथाऽद्वैताद्यप्रामाणिकराद्धान्ताभिनिवेशवतां च विद्यारण्याप्पय्यदीक्षितप्रभृतीनां च परजातत्वादिकं च प्रतिपादितम् । दृष्टं च कंसाद्यसुरेषु व्यभिचारजातत्वादि । प्रथमतो विनिर्मिते आनन्दगिरिकृतशङ्करविजयादौ सङ्करस्य व्यभिचारजातत्वादि-सम्पादक उत्पत्तिक्रमः समुपवर्णितश्च । विधवायां जारजातत्वादेव तस्य सङ्करस्य मृततन्मातृदेहदाहादौ तद्देशीयतत्कालीनजनाऽसहकारश्च यतिना सङ्करेणैव तद्देह-दाहक्रमश्च लोकप्रसिद्धः । एतत्सर्वं समालोच्यैव श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यैः

मणिमञ्जर्यां सुस्पष्टं सङ्करस्य जारजातत्व - परनारीसम्भोग - बौद्धमताभिमान - वेदशास्त्रविद्वेषादिकं वर्णितमिति ज्ञातव्यम्। ततो मणिमञ्जर्याद्युक्तं साङ्करीयं जननजीवनमरणादिचरित्रं सर्वं प्रामाणिकम्। अवश्यं साधकैस्तथैव ज्ञातव्यम्। एतदाच्छादनायैव कालतो विदूरेण विद्यारण्येन शङ्करदिग्विजयान्तरं कल्पितम्। स्वसमीपकाल एव विराजमानं निर्दुष्टं प्रामाणिकं सुमध्वविजयग्रन्थं समालोक्य तदसहमानो मध्वद्वेषी दुरभिमानी विद्यारण्यः पूर्वप्रसिद्धं प्रामाणिकं साङ्करीयं दुश्चरितमाच्छाद्य सर्गसंख्यातो वर्णनशैल्यादितश्च सुमध्वविजयानुगुणमेव शङ्करविजयं स्वयं प्रकल्प्य स्वीयराजकीयप्रभावादितो लोके प्रचारयामास। मूढाः दुरभिमानिनश्च तदेव प्रमाणमिति भ्रान्ताः तादृशं विद्यारण्यकृतमप्रमाणिकं शङ्करदिग्विजयं प्रमाणत्वेन गृहीत्वा तत्पूर्वकालीनं शङ्करविजयादिकमपरिमृश्य प्रवृत्ता माणिक्यमञ्जरी अप्रमाणमूलैवेति स्थूलतः समवलोकिनामपि परिज्ञातं भवति। सूक्ष्मदर्शिनां च मा. मञ्जरीयद्वितीयसर्गे वर्णितस्य विषयस्यानुपपन्नत्वाद्यवलोकनेनाप्यप्रामाणिकत्व-निर्धारणं भवतीत्येतत्किञ्चित्प्रदर्श्यते।

तथाहि :- शंकराचार्यावतारकाले वेदाःसमस्ताः विलीनाः = अतिशयेन लुप्ता अभूवन् इति द्वितीयसर्गारम्भे मा. मंजर्यां वर्णितम्। एतच्चेति-हासतोऽनुपपन्नम्। तदानीं भट्टकुमारिकेन - समस्तबौद्धनिराकरणपूर्वकं वेदशास्त्रपाठप्रवचनोद्धरणं कृतमिति शङ्कराचार्यकृतसर्वसिद्धान्तसारसंग्रह, आनन्दगिरिकृत शङ्करदिग्विजयमाधवीयदिग्विजयादिभिरवगम्यते। सर्वसिद्धान्त-सारसंग्रहे "बौद्धादिनास्तिकध्वस्तवेदमार्गं पुरा किल। भट्टाचार्यः कुमारांशः स्थापयामास भूतले। वेदबाह्यान् निराकृत्य भट्टाचार्ये गतं पथि" इत्युपलभ्यते। आनन्दगिरिशङ्करविजयेप्येवमुक्तम् "भट्टाचार्याख्यो द्विजवरः कश्चिदुदग्देशादागत्य दुष्टमतावलम्बिनो बौद्धान् जैनान् सांख्यान् राजमुखादनेकविद्याप्रसङ्गभेदैः निर्जित्य एषां शीर्षाणि परशुभिः च्छित्वा बहुषु उलूखलेषु निक्षिप्य कटभ्रमणैः चूर्णीकृत्य चैवं दुष्टमतध्वंसमाचरन् निर्भयो वर्तते। श्रुत्वैतदद्भुतं कर्म गुरुः (शंकरः)

शिष्यसमन्वितः। प्राप्तो रुद्राख्यनगरं जयशब्दविजृम्भितम्।'' तदनु जानुमात्रदग्धोऽपि भट्टाचार्यः तं (शंकराचार्यं प्रति) जाग्रत्कालेऽनागतो नूतनो बौद्धतर इति प्राह'' इति ।।

विद्यारण्य शङ्करविजयेऽपि :-

उपन्यसत्सु साक्षेपं खण्डयत्सु परस्परं।
तेषूदतिष्ठन्निर्घोषो भिन्दन्निव रसातलम्।
अधःपेतुः बुधेन्द्रेण क्षताः पक्षेषु तत्क्षणम्।
व्यूढकर्कशतर्केण तथागतधराधराः।
निरस्ताखिलसन्देहो विनष्टेतरदर्शनात्।
व्यधादाज्ञां ततो राजा वधाय श्रुतिविद्विषाम्।
आसेतोरातुषाराद्रेः बौद्धानावृद्धबालकम्।
न हन्ति यः स हन्तव्यो भृत्यानित्यन्वशान्नृपः।
कुमारिलमृगेन्द्रेण हतेषु जिनहस्तिषु।
निष्प्रत्यूहमवर्धन्त श्रुतिशाखाः समन्ततः ।।

इत्युक्तम्।

अत एव मणिमञ्जर्यामप्युक्तम् ''उदजृम्भन्त वेदान्ताः धर्मा वर्णाश्रमोचिताः। ब्राह्मणाः तुतुषुर्यज्ञाः प्रावर्तन्त महीतले'' इत्यादि।

एवं च लोकदृष्ट्याऽपि वेदवैदिकमतोद्धारकीर्तिः कुमारभट्टस्यैव वर्तते। न तु शङ्कराचार्यस्य। तस्मात् -

''वेदाध्वविध्वंसकनास्तिकीयधरातलव्यापृतस्य देवर्षिमुखात् देवैः श्रुतत्ववर्णनं शंभोरवताराय प्रार्थनावर्णनं च मा-मञ्जर्युक्तमयुक्तम्। प्रमाणाभावात्। तदानीन्तनवेदवैदिकमार्गस्थितिबोधकोपदर्शितप्रमाणविरोधाच्च। ननु बाह्याकार-

स्वरूपतः वेदवेदान्तादेः विजृम्भण सत्यपि अद्वैतादिपरमार्थतः असत्वात् वेदेषु अद्वैतार्थ प्रदर्शनाय शम्भुप्रार्थनादिकमुपपन्नमिति चेत्। न। बौद्धवादातिरिक्तस्याद्वैतवादस्याभावात्। अत एव शाङ्करकालीनैः कुमारभट्टप्रभृतिभिः ग्रन्थकारैः स्वस्वग्रन्थेषु शाङ्कराद्वैतवादः प्रच्छन्नबौद्धवादः इत्येव वर्णितं समुपलभ्यते। कुमारभट्टोक्तं पूर्वं प्रदर्शितं नूतनोऽयं बौद्धतर इति। भास्कराचार्यस्तु ''महायानिकबौद्धग्रथितं मायावादं व्यावर्णयंतो लोकान् व्यामोहयंति बौद्धमतावलम्बिनः मायावादिनः'' इत्याह।

विज्ञानभिक्षुश्च ''ये तु रज्जुसर्पादिवत् प्रपञ्चस्या त्यन्ततुच्छत्वमिच्छन्ति ते तु बौद्धप्रभेदा एव ''मायावादमसच्छास्त्रं प्रच्छन्नं बैद्धमेवच'' इत्यादि पद्मपुराणवाक्यात् असत्यमप्रतिष्ठंते जगदाहुरनीश्वरमित्यादि गीतावाक्याच्च'' इत्याह ॥

पार्थसारथिमिश्रस्तु :- ''तद्वरं अस्मान्मायावादात् महायानिकवादः'' इत्याह ॥

रामानुजीयैरप्यद्वैतदर्शनस्यावैदिकत्वं स्वग्रन्थे बहुधा प्रदर्श्य प्रच्छन्नबौद्धत्वमुपपादितम्। अत एव ''प्रच्छन्नबौद्धोऽयमतः प्रसिद्धः'' इति श्री नारायणपण्डिताचार्याः। प्रच्छन्नबौद्धत्वेन संकरः सर्ववादिषु प्रसिद्धः। वयं तु प्रकटबौद्धः संकर इत्येव ब्रूमः इत्यभिप्रायः।

श्रीमन्माध्वैस्तु सर्वेषां दर्शनानां विशेषतोऽद्वैतदर्शनस्यावैदिकत्वप्रर्शनपूर्वकं अद्वैतदर्शनस्य बौद्धदर्शनानन्यत्वं बहुधा निपुणतरमुपवर्णितम् श्रीमदनुव्याख्यान-न्यायसुधा - न्यायामृतादिग्रन्थेषु। विशेषतस्तत्पर्यालोचनक्रमश्चैकत्र ''सिविल्सूट्'' नामके स्वग्रन्थे श्रीमत्सत्यध्यानतीर्थश्रीमच्चरणैः हृदयङ्गमं निरूपितो वेदितव्यः।

तथाच स्वरूपतोऽर्थतश्च वेदोद्धारकत्वाभावात् वेदोद्धरणाय रुद्रावतारत्वेन संकराचार्यावतारवर्णनमयुक्तमसङ्गतं च।

तथा विमलाशिवगुरुदम्पत्योः पुत्रत्वेन शंकराचार्यवर्णनं चानुपपन्नम्। *केरलदेशीयैतिह्यानुसारतः - कूष्माण्डविजयानन्दगिरिविजयाभ्यां च विधवा पुत्रत्वश्रवणात्। विद्यारण्यकृतविजयग्रन्थापेक्षया तयोः प्राचीनत्वात्। तदनुसारेण शंकराचार्यस्य विधवायां जारजातत्वादिवर्णनपरा मणिमञ्जर्यप्यकल्पितैवेति सिद्ध्यति॥ तथा एवं जातस्य शिशोः वैदिकविद्वत्कर्तृकवेदोक्तसंस्कारप्रक्रियाया एवानुत्थानात् ''शंकरमेषचक्रे'' इत्यादिना नामकरणवर्णनमप्यनुपपन्नम्। विष्ण्वंशसम्भूतत्वेन पद्मपादस्य वर्णनमप्यनुपपन्नम्। त्रियुगहूतित्वेन कलौ विष्णोरवताराभावात्। प्रमाणाभावाच्च। सर्वसमर्थरुद्रांशत्वेनांगीकृतस्य त्वत्संकरस्यायुःक्षीणतावर्णनं - शुम्भुना पुनः अब्दाष्टकायुःप्रदानवर्णनं चानुपपन्नभाषणमेव।

एवं वादकलहे - सूत्रकारं व्यासदेवं विजिग्ये इति वर्णनेन सूत्रकारानभिप्रेतार्थोपबृंहितत्वं शांकरग्रन्थस्याङ्गीकृत्य - पुनस्सूत्रभाष्यत्ववर्णनं चानुपपन्नमेव।

---

* ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಕಾಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಿಧವೆಯು ತನ್ನ ಜೊತೆಯ ಹುಡುಗಿಯ ರೊಡನೆ ಶಿವಾಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಶಿವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ರಂತೆ. ಈ ಬಾಲವಿಧವೆಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರ ಫಲವಾಗಿ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿ ಶಂಕರರನ್ನು ಹಡೆದಳಂತೆ (NSK. p.14) ಪುಟ-43.

ನಂಬೂದ್ರಿಗಳು ಶ್ರೀ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಕರ್ಣ ಧಾರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ನಂಬಿ ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ತಾವು ಎದುರಾಳಿಗಳಾಗಿರು ತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. : (1) ಶಿವಗುರುವೆಂಬ ತಂದೆಯು ಕಾಲವಾಗಿ ಒಂಬತ್ತು ತಿಂಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಶಂಕರರು ಜನಿಸಿದರು. (2) ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸವು ನಿಷಿದ್ಧವಾದರೂ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಗಳಾದರು. (3) ಅವರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡವನ್ನು ಹಳಿದು ಕೆಡಿಸಿದರು. (4) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರು; ಯಾರಯಾರಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೋ! (5) ಪರಮಹಂಸನು ಕುಲಜಾತಿಗಳಿಲ್ಲದವನು, ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳಿಲ್ಲ ದವನು, ಕರ್ಮಬಾಹಿರನು. (6) ಶಂಕರರು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನೊಬ್ಬನಿಗೇ ಪಿತೃಧನ ಆಸ್ತಿ, ಇತರರು ಗೃಹ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿದರು. (7) ಮಾತೃಕಳೇಬರವನ್ನು ತಾವೇ ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡಿ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಜರುಗಿಸಿದರು.

ಈ ಕಾರಣಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಯಾವ ಗ್ರಂಥಾಧಾರವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಜನರು ಇಂಥ ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆಗಳನ್ನೇ ನಂಬಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ !

ಲೇಖಕರು : ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೇಂದ್ರಸರಸ್ವತಿ

-ಶ್ರೀಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದವೃತ್ತಾಂತ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ, ಪುಟ- 49.

यथाचार्यानभिप्रायत्वे च भाष्यत्वव्याघातात्। तथा - स्वानभिप्रेतार्थबोधकस्य संकरस्य - व्यासदेवेन षोडशवर्षायुःप्रदानवर्णनं, स्वतः परमेश्वरात्मनः तस्य संकरस्य कारणं विनायुष्याभावाङ्गीकरणं च अनुपपन्नमेव।

एवं भूम्यामवताररहितत्वेन प्रमाणप्रसिद्धयोः ब्रह्मसरस्वत्योरत एव कृतत्रेताद्वापरेषु युगेषु कदाप्यनवतीर्णयोः एतत्कलिकाले मण्डनमिश्रशारदा रूपेणावतारकल्पनं, तदर्थं दूर्वासशापकल्पनं चानुपपन्नमेव। सर्वज्ञत्वेनाङ्गीकृतस्य शंकरस्य - कामशास्त्रानभिज्ञत्ववर्णनं च स्वव्याहतम्। कामकलाभिज्ञानाय परकायप्रवेशनेन मृतामरुकराजस्य पत्नीनां विधवानां स्वैरमुपभोगवर्णनं च यतिसार्वभौमत्वविधातकमेव। एतद्विषये शिष्येण पद्मपादेन निषेधे कृतेऽपि - गुरुणा संकरेण कुयुक्त्या तद्वाग्बन्धनकरणं - विद्यारण्यवर्णितं चाधुनिकविमर्शकाणां सांकरीयाणामपि जुगुप्सामावहति ॥ अत एव विषयलम्पटोऽयं संकरः कामिसार्वभौम इत्येव निश्चीयते। अत एव कामकलालोला चेयं जारिणी शारदा स्वपतेः पराजयघोषणेन स्वपतिं सन्यासिनं कारयित्वा कामिना संकरेण साकं स्वेच्छया विजहारेत्येव सिद्ध्यति। न तु तस्याः वाण्यवतारत्वम् संकरस्य महेश्वरत्वं वा सिद्ध्यति। स्वगुरोर्दुर्वृत्तस्याच्छादनाय साभिमानैः तच्छिष्यैः सांकरैः देवतात्वेन परिकल्प्य शारदाप्रतिष्ठापनादिकं समुपवर्णितमिति विमृशतां मनीषिणां मनीषायाः नातिदूरमेतत्।

शारदापेक्षया महामहिम्ने ब्रह्मावतारत्वेनाङ्गीकृताय मण्डनमिश्राय प्रतिष्ठापनादिगौरवं शंकरेण कुतो न प्रदत्तम् ? तं च मंडनं मुण्डिनं विधाय तत्पत्नीं देवतात्वेन परिकल्प्य, प्रतिष्ठाप्य च, तस्याः पूजनादिव्यवस्थापनं कियत् सूपपन्नं भवेत् ? श्रोतुमपि जुगुप्सावहां सर्वनिन्द्यामिमां कथां शांकरमहिमात्वेन वर्णयितुं कथं वा लज्जा न जायते शांकराणाम् ? अत एवोक्तं माध्वस्तुतौ

"यस्स्त्रीकामी कुयोगी, तमिह हतमतिं भूसुरैर्निन्दनीयं
यत्याभासं गुरुं ते कथमिहसमुपावर्णयेः षण्ढकेन्द्र ?" इति।

तस्मादेतयोः शारदासङ्करयोर्विषये मणिमञ्जर्यां निरूपिता तत्कालीनप्रसिद्धिमती कथैव साध्वी ॥

एवं स्वेनैव मृतस्वमातृकलेवरदाहकथापि शंकरस्य यतित्वभञ्जकैव। यतेः मृतदेहदर्शनमेवनास्ति। कुतः स्पर्शः? कुतो वा दहनम् ? परं तु एतत्सर्वं कृतं संकराचार्येण। तद्दाहकर्मणि तद्ग्रामीणजनानामसहकारश्च संवर्णितः। तेन ज्ञायते संकरः जारजत्वेनैव तदानीं तद्देशे प्रसिद्धः। सा च तन्माता विधवा व्यभिचारिण्येव। एतत्सर्वं जानन्तः तद्ग्रामीणाः तच्छरीरदाहकर्मणि साहाय्यं नाचरन्। यदि च एतत्सर्गे (मा. मंजर्यां) पूर्वमुक्तरीत्या शंकराचार्यस्य विमलाशिवगुरुदम्पतीजातत्वं, शिवावतारत्वं, जातकर्मनामकरणोपनयनादि सुसंस्कारभरितत्वं च प्रामाणिकं स्यात् तर्हि तद्ग्रामीणजनाः एतादृशमहात्मनः मातापितृविषये, दाहादिकर्मणि च कथमुदासीनाःतिरस्कारमतयश्च भवेयुः? तस्माच्चैषा शिवावतारत्वकथा, दम्पतिभ्यां सम्यग्जातत्वकथा च अनुपपन्नैव।

तथा - गौडपादकारिकायाश्च गौडपादापेक्षामनुसृत्यशंकराचार्यकृतभाष्यमपि, बौद्धागमार्थानुगुणमिति पश्यतां सर्वेषां, इयं गौडपादपादावलम्बिनी शांकरीया भिक्षुपरंपराबक्कस्मामिनामकेन वञ्चकबौद्धेन प्रवर्तितेति मणिमञ्जर्युक्ता दृढनिरूढा भवति। ततः शिव - नारायण - नारदादिमूलेयं परंपरेति वर्णनमनुपपन्नम्। शङ्करीयायाः परम्पराया बौद्धागमार्थानुगुण्यात्। नारायण - नारद - व्यासादिवाक्येषु क्वापि बौद्धागमार्थस्यादर्शनात्।

एवं - कामकलादिशास्त्रे स्वासर्वज्ञतायाः प्रकटितत्वात् काश्मीरे शंकराचार्यस्य सर्वज्ञपीठारोहणकथाप्यनुपपन्ना। पूर्वमेव मण्डनेन साकं वादकाले

त्वद्रीत्या शारदादेव्या शिवत्वेन, सर्वज्ञत्वेन, निर्दुष्टत्वेन चाङ्गीकृतशंकराचार्यविषये - पुनः काश्मीरस्थले पीठारोहणसंदर्भे कृता शांकरीयपरिशुद्धिशंकाऽपि कथं संगच्छेत ? अनेन ज्ञायते शारदा - न सरस्वतीदेवी। किन्तु स्वैरिण्येव। किञ्च - सर्वज्ञपीठादिविवरणं काश्मीरदेशीयेतिहासग्रन्थे कल्हणकृते राजतरंगिणीनामके न क्वाप्युपलभ्यते इति एतत्सर्वं शांकरैः स्वाचार्यमहत्वाय कल्पितमित्येव ज्ञायते - अत एवोक्तं माध्वस्तुतौ :-

काश्मीरे मण्डलेऽलं विलसदभिनवाचार्यगुप्तात्तभङ्गः।
काश्यां शाब्दैर्जितश्च स्वकुटिलभजगोविन्दवाचाङ्घ्रकूटी॥
मिश्रैस्सम्मिश्रितो यः किल परिगणितस्सर्ववादिष्वधस्तात्
क्वाप्यर्घ्यं क्वाभिषेकः क्व च नुतिविभवः ब्रूहि ते संकरस्य॥ इति॥

तथा - द्वात्रिंशद्वार्षीयस्य शंकराचार्यस्य विष्ण्वादिदेवताकृतप्रार्थनादिकं, गङ्गाधरत्वादिस्वरूपप्रदर्शनपूर्वकं अन्तर्धानं कैलासलोकगमनं एवमादिवर्णनं च प्राचीनशंकरविजयग्रन्थविरुद्धम्। प्राचीनग्रन्थे च भगन्धररोगेणातिपीडितस्य संकरस्य तच्छिष्यकृतदुर्गन्धनिवारकमुखवस्त्रपिधानपूर्वकसेवनादिकं वर्णितम्। सांक्रामिकेण तदीयरोगेण तद्देशीयानां नानाजनानां नाशभयेन देशाद्बहिः गुहाविशेषे संकराचार्यदेहस्थापनं तत्रैव मरणादिकमुपवर्णितम्। एतादृग्मरणमेवगुहाप्रवेश इति कथयन्ति। एवं दुर्मरणं प्राप्तवतः शंकराचार्यस्य निर्याणं पश्चात्तनेन विद्यारण्येन स्वग्रन्थे वैभवीकरणपूर्वकं वर्णितमनुसृत्य प्रवृत्ता माणिक्यमञ्जरी चाप्रमाणमूलैव।

एवं - शरीरावच्छिन्नस्य संकराचार्यस्य मेरुपर्वतप्रदक्षिणाभावात्। शरीरानवच्छिन्नस्य त्वद्रीत्या निर्गुणब्रह्मभावापन्नस्य च प्रदक्षिणक्रियाद्ययोगात् सर्वथाऽपि हनुमत्कर्तृकसंकरवहनक्रिया अनुपपन्नैवेति "प्रदक्षिणे मेरुगिरेर्हनुमानुवाह" इत्यादि वर्णनं अयुक्तमप्रामाणिकं च।

तथा च आन्तरिकं अवैदिकबौद्धमतस्यैवोज्जीवनं अद्वैतसिद्धान्तव्यपदेशेन कृतवतः - अवैदिकशैवागमाद्युदीरिताचारवतः, अत एव बाह्यतोऽप्यवैदिकस्य शंकराचार्यस्य चतुर्दिक्षु आम्नायपीठचतुष्टयस्थापनं चाज्ञजनप्रतारणमेव ।

एवमनेकविधानुपपन्नभाषणपरिपूर्णा माणिक्यमंजरीयं कथं परिग्राह्या स्यात् ? सर्वं सुधियो विभावयन्तु ।

।। इति द्वितीयसर्गाप्रामाण्यव्यवस्था ।।

॥ श्रीः ॥

तृतीयसर्गविमर्शः

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादानां च पूर्वोदाहृतेभ्यः श्रुतिस्मृति पुराणेतिहास-वचनेभ्यः श्री मुख्यप्राणत्वे निर्दुष्टचरिते च प्रमापितेऽपि तानि वचनान्यपर्यालोच्य स्वकल्पितवचनानि केवलमाश्रित्य पुनःपुनः क्रोध-मूकमधु-दानवावतारत्ववर्णनपरः अयं माणिक्यमञ्जरीगतः तृतीयः सर्गः - श्रीमन्मध्वनिन्दनायैव प्रवृत्त इति बहिरङ्गत एव प्रेक्षावद्भिर्ज्ञायते। अन्तरङ्गतोऽपि असङ्गतानुपपन्नभाषणत्वादिना तदप्रामाण्यं प्रदर्श्यतेऽधुना :-

प्रशिथिलाद्वैतदर्शनप्रतिष्ठापनाय पुनः शंकराचार्यः विद्यारण्यरूपेणाविर्बभूवेति तार्तीयादिमश्लोके यदुक्तं तदनुपपन्नम्। त्वन्मतरीत्या अद्वैताचार्यस्य सङ्करस्य कैवल्यं प्राप्तस्य पुनरुत्थानायोगात्। यतो हि - कैवल्यप्राप्तिर्नामाद्वैतदर्शने निर्गुणब्रह्म-भावः॥ एतत्सर्गीये विंशतितमे श्लोके - पद्मपादुकस्य कैवल्यप्राप्तिवर्णनावसरे - त्वयैवोक्तम् :- ''अपगतसकलाभिमानस्य देहसत्तादशायां जीवन्मुक्तत्वम्। देहपातानन्तरं सायुज्यापरपर्यायकैवल्यमिति रहस्यमिति'' ॥ तथा च शङ्कराचार्य-शिष्यपरम्परां प्रविष्टस्य पद्मपादुकस्य कैवल्यमङ्गीकुर्वाणेन त्वया त्वन्मूलगुरोः सङ्करस्यावश्यं कैवल्यमङ्गीकरणीयम्। ततश्च पुनरावृत्तिरहितकैवल्यस्थितिं प्राप्तवतः शङ्कराचार्यस्य विद्यारण्यात्मना पुनरागमनं कथं सङ्गच्छते। शिष्यस्य कैवल्यमङ्गीक्रियते मूलगुरोश्च नाङ्गीक्रियत इत्येतस्य सामीचीन्यमायुष्मता त्वयैव पर्यालोचनीयम्। तस्मादेतदनुपपन्नभाषणमेव।

एवं ''यदा यदाहि धर्मस्ये''त्यादिरूपस्य श्रीकृष्णवाक्यस्यात्रविषये प्रमाणतयोदाहरणं च सर्वथाऽनुपपन्नम्। यतो हि श्रीकृष्णस्थापितं च दर्शनं नाद्वैतदर्शनम्। किन्तु भगवद्गीतायां ''उत्तम पुरुषस्त्वयः परमात्मेत्युदाहृतः''

तथा च आन्तरिकं अवैदिकबौद्धमतस्यैवोज्जीवनं अद्वैतसिद्धान्तव्यपदेशेन कृतवतः - अवैदिकशैवागमाद्युदीरिताचारवतः, अत एव बाह्यतोऽप्यवैदिकस्य शंकराचार्यस्य चतुर्दिक्षु आम्नायपीठचतुष्टयस्थापनं चाज्ञजनप्रतारणमेव ।

एवमनेकविधानुपपन्नभाषणपरिपूर्णा माणिक्यमंजरीयं कथं परिग्राह्या स्यात् ? सर्वं सुधियो विभावयन्तु ।

॥ इति द्वितीयसर्गाप्रामाण्यव्यवस्था ॥

।। श्रीः ।।

तृतीयसर्गविमर्शः

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादानां च पूर्वोदाहृतेभ्यः श्रुतिस्मृति पुराणेतिहास-वचनेभ्यः श्री मुख्यप्राणत्वे निर्दुष्टचरिते च प्रमापितेऽपि तानि वचनान्यपर्यालोच्य स्वकल्पितवचनानि केवलमाश्रित्य पुनःपुनः क्रोध-मूकमधु-दानवावतारत्ववर्णनपरः अयं माणिक्यमञ्जरीगतः तृतीयः सर्गः - श्रीमन्मध्वनिन्दनायैव प्रवृत्त इति बहिरङ्गत एव प्रेक्षावद्भिर्ज्ञायते। अन्तरङ्गतोऽपि असङ्गतानुपपन्नभाषणत्वादिना तदप्रामाण्यं प्रदर्श्यतेऽधुना :-

प्रशिथिलाद्वैतदर्शनप्रतिष्ठापनाय पुनः शंकराचार्यः विद्यारण्यरूपेणाविर्बभूवेति तार्तीयादिमश्लोके यदुक्तं तदनुपपन्नम्। त्वन्मतरीत्या अद्वैताचार्यस्य सङ्करस्य कैवल्यं प्राप्तस्य पुनरुत्थानायोगात्। यतो हि - कैवल्यप्राप्तिर्नामाद्वैतदर्शने निर्गुणब्रह्म-भावः।। एतत्सर्गीये विंशतितमे श्लोके - पद्मपादुकस्य कैवल्यप्राप्तिवर्णनावसरे - त्वयैवोक्तम् :- ''अपगतसकलाभिमानस्य देहसत्तादशायां जीवन्मुक्तत्वम्। देहपातानन्तरं सायुज्यापरपर्यायकैवल्यमिति रहस्यमिति'' ।। तथा च शङ्कराचार्य-शिष्यपरम्परां प्रविष्टस्य पद्मपादुकस्य कैवल्यमङ्गीकुर्वाणेन त्वया त्वन्मूलगुरोः सङ्करस्यावश्यं कैवल्यमङ्गीकरणीयम्। ततश्च पुनरावृत्तिरहितकैवल्यस्थितिं प्राप्तवतः शङ्कराचार्यस्य विद्यारण्यात्मना पुनरागमनं कथं सङ्गच्छते। शिष्यस्य कैवल्यमङ्गीक्रियते मूलगुरोश्च नाङ्गीक्रियत इत्येतस्य सामीचीन्यमायुष्मता त्वयैव पर्यालोचनीयम्। तस्मादेतदनुपपन्नभाषणमेव।

एवं ''यदा यदाहि धर्मस्ये''त्यादिरूपस्य श्रीकृष्णवाक्यस्यात्रविषये प्रमाणतयोदाहरणं च सर्वथाऽनुपपन्नम्। यतो हि श्रीकृष्णस्थापितं च दर्शनं नाद्वैतदर्शनम्। किन्तु भगवद्गीतायां ''उत्तम पुरुषस्त्वयः परमात्मेत्युदाहृतः''

''मन्मनाभव मद्भक्तो मद्याजी''

''मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति''

इत्यादिभिः श्रीविष्णुसर्वोत्तमत्व - जगत्सत्यत्वादिप्रमेयपूरितं द्वैतदर्शनमेव। अतोऽद्वैतदर्शनस्थापनायैतदुदाहरणमसङ्गतम्।

किञ्च विद्यारण्येन माध्वीयद्वैतसिद्धान्तनिराकरणपूर्वकं अद्वैतदर्शन-संस्थापकव्यापारश्च नैव कृतः। किन्तु विद्यारण्यः स्वमतसंस्थापकग्रन्थ-निर्माणद्यपेक्षया भाट्टप्रभृतिपरदर्शनपरबहुलग्रन्थनिर्माणादिष्वेव विपुलं व्यापृतः परिदृश्यते। अत एवोक्तं माध्वस्तुतौ :-

दौर्बल्यं साङ्करीये शिथिलकुसमये वीक्ष्य कीर्त्यैककामी
विद्यारण्योऽन्यदीयानययुतविवृतिग्रन्थकृत्याऽप्तगर्वी
दुर्मन्त्रेष्वग्रगण्यः सुखमुनिसमयं जेतुकामोऽप्यवाप्त
च्छेदो ह्यक्षोभ्यतीर्थैर्विलपति विजयस्तम्भभूमावधस्तात्॥ इति

अधिकमुत्तरत्र विवरिष्यते।

किञ्चात्र प्रथमश्लोके ''नूतनभेदवादिशब्द'' प्रयोगेण मध्वाचार्यं कटाक्षीकृत्य मध्वसिद्धान्तानुवादपूर्वकं तन्मतनिराकरणप्रतिज्ञा या सा केवलं प्रतिज्ञारूपैवेत्युत्तरत्र करिष्यमाणद्वैताद्वैतप्रक्रियापरामर्शेण निरूप्यते।

पुनरत्र प्रस्थापितं च परेण यत् क्रोधादिचरितं तत्र निर्दुष्टभगवदवतारस्य भार्गवस्य क्रोधकल्पनायाः स्वतो दैत्यस्य क्रोधस्य पुना राक्षसत्वशापकल्पनायाः, तथा तस्यैव निर्मूलाया मूकत्वकल्पनायाः, तस्यैव देवस्वरूपवसन्तात्मक-मधुत्वकल्पनायाः तथा कलिशिष्यत्वकल्पनायाश्चानुपपन्नता पूर्वमुपपादितात्रापि संस्मार्यते।

इदं चात्र विचारणीयम्। अद्वैतदर्शनेऽद्वैतस्यैव पारमार्थिकत्वात्, द्वैतस्य

मिथ्यात्वात् द्वैतावलम्बेन प्रवृत्तया देवदैत्यभाववर्णनवार्तायाः कथमुपपन्नता ? इति। न च व्यावहारिकभेदाङ्गीकारेणोपपन्नतेति वाच्यम्। व्यावहारिकभेदस्य बाध्यत्वे बाध्यार्थग्राहिणः त्वदुदाहृतश्रुतिस्मृतिपुराणादेः शुक्तिरूप्यप्रत्यक्षस्येवा -प्रामाण्यापातात्। प्रामाण्यमपि व्यावहारिकमिति चेत्तर्हि अप्रामाण्यं श्रुत्यादीनां परमार्थिकमित्यङ्गीकृतं स्यात्। अस्त्विति चेत्तर्हि तथागतचरणशरणत्वं तव स्यात्। तथा च त्वद्गुरोः सङ्करस्य देवत्वं मध्वाचार्यस्य दैत्यत्वं च नास्तीति तदुपपादकस्त्वत्प्रयासः सर्वोऽप्यनुपपन्न एव।

यदि भेदोऽबाध्यस्तर्ह्यद्वैतहानिरिति बाध्याद्वैतदर्शनस्थापनाय प्रवृत्तस्य देवत्ववर्णनमनुपपन्नमेव। अबाध्यद्वैतदर्शनसंस्थापकस्य श्रीमध्वाचार्यस्य दैत्यत्ववर्णनं चानुपपन्नमेव। तस्मात्परवाद्युक्तमेतत्सर्वमुन्मत्तप्रलापायितम्।

त्वद्रीत्या जगद्वञ्चनाय प्रवृत्तस्य मधुनामकदैत्यस्य स्वोत्पत्तये बुद्धिपूर्वं दुष्टकुलान्वेषणं चानुपपन्नम्। वञ्चकः खलु लोके उत्तमस्थलादिकमन्विष्य जगद्वञ्चनं करोतीति दृष्टम्। अत एवोक्तं सुमध्वविजये सङ्करविषये :-

''जनो नमेन्नापरथेति मत्वा शठश्चतुर्थाश्रममेष भेजे।
पद्माकरं वा कलुषीचिकीर्षुः सुदुर्दमो दुष्टगजो विशुद्धम्।। इति।।

तस्मादत्र श्रीमध्वकुलपावित्र्यमसहमानेन निन्दनैकनिर्भरेण परवादिना स्वोन्मत्तताख्यापकं यत्किञ्चित्प्रजल्पनं कृतमिति स्पष्टं ज्ञायते।

किञ्च स्वबुद्धिस्थनिन्दनानुगुणं ''मद्यगेहमिति'' पदं प्रकल्प्य मद्यसम्बन्धि-गृहाद्यर्थवर्णनं ''मध्यगेहमिति'' पाठान्तरं गृहीत्वा जारसंयोजकमित्यादिवर्णनं च यत्परकृतं तत्सर्वं तत्तद्देशीयापभ्रष्टभाषाननुगुणमिति सर्वमनुपपन्नम्। तौलवभाषायां ''नडिल्लायेति'' पदेन व्यवहरन्ति स्म। 'नड्' पदं च मध्यार्थकम्। 'इल' पदस्य गेह इत्यर्थः। एवञ्च संस्कृतभाषायां परिवर्तनेन मध्यगेहेति पदप्रयोगो जायते। वर्तन्ते चैवं बहुधा प्रयोगाः। मूडिल्लायः = पूर्वालयः, तोटन्तिल्लायः = पूगवनम्। ओडिपू

= रजतपीठपुरमित्यादयः। एतादृशं सार्वजनीनं विचारं जानन्नप्ययं मूर्खः परवादी मा. मञ्जरीकारो यन्निर्मूलमपार्थयति तदैतत्केवलं मध्वद्वेषमूलम्।

मणिमञ्जर्यां श्रीनारायणपण्डिताचार्यैः सङ्करमधिकृत्योत्पत्तिविषये वर्णितं यद् :-

उत्पन्नः सङ्करात्मायं सर्वकर्मबहिष्कृतः।
इत्युक्तः स्वजनैर्माता सङ्करेत्याजुहाव तम्॥ इत्यादि॥

तच्च नवीनशङ्करविजयाद्यननुगुणमपि पूर्वोक्तरीत्या प्राचीनशङ्करविजयादौ सूचितत्वेनेतिहासानुगुणमेव। तदसहमानेन परवादिना श्रीमध्वाचार्यस्य जारजत्वादिकं प्रकल्प्य मध्वेति नामकरणं मध्वशब्दस्य दोषपरतया बहुधानिष्पत्तिप्रदर्शनादिकं यत्कृतं तत्सर्वं श्रीमध्वाचार्यविषये प्रमाणैकतमत्वेन प्रसिद्धस्य सुमध्वविजयेतीतिहासस्य अननुगुणमिति निन्दनीयम्।

किञ्च परेण यदुक्तं ''आदरेण नाम्ना व्यधुर्मध्व''मिति तथा ''कृतोपनीतो विधवातनूजो द्विजैस्तदानीं मिलितैः कृपातः'' इत्यादिकं तत्सर्वमनुपपन्नभाषणमेव। तथा हि। त्वद्रीत्या गोलकत्वेन - विधवातनूजत्वेन निश्चयवन्तस्ते विप्रा आदरेण बालस्य नामकरणं, कृपयोपनयनं च कथं वा कुर्वन्ति। विप्रास्तादृशं बालं बहिष्कुर्वन्ति खलु। तस्मादेतद्वर्णनं सर्वं अपहसनीयम्॥

अपि च मध्वेत्याख्या ह्यानन्दतीर्थमुनेर्वेदशास्त्रादितः संप्राप्ता। न तु नामकरणादितः। पवित्रपुण्यतममातापितृकृतनामकरणसंस्कारतो ''वासुदेवेत्य''-भिधानं प्राप्तम्। इतिहासप्रसिद्धमेतत्सर्वं परित्यज्य मध्वेति नामकरणप्रक्रियां प्रकल्प्य निन्दनाय प्रवृत्तोऽयं मा. मञ्जरीकारः श्रीमध्वद्वेषमदिरापानोन्मत्त इति बहिष्कार्यः।

शङ्कराचार्यपरम्पराप्राप्तेन पद्मपादुकेन परकल्पितेन अविचारं शिष्यत्वेन स्वीकृत्य मध्वस्याद्वैतसिद्धान्तरहस्यबोधनवर्णनं तदनन्तरं बहिष्कारपूर्वं शापदान-

वर्णनं इत्यादि च परमेश्वरत्वेन परवाद्यङ्गीकृतस्य पद्मपादुकस्य मौर्ख्यापादकमिति पूर्वमुपपादितं बोध्यम् ।

मणिमञ्जर्यां कृतं ''पत्तलजन्मनेति'' प्रयोगमसहमानेन परेण ''उडुपीति'' पदमपार्थपरतया यद्वर्णितं । तदप्यसाधु । यतो हि ''कारडी''त्यपभ्रष्टभाषायां प्रयोगो वर्तते । केरलदेशीयः कालट्यादिप्रदेशो तौलवदेशपरिसरभाग इति प्रसिद्धः । तौलवभाषायां 'कार' शब्दः पादे प्रयुज्यते । तलार्थे 'अडीति' प्रयोगः क्रियते । तदनुरोधेन संस्कृतभाषायां परिवर्तनावसरे पदतल - पत्तल - अङ्घितलेत्यादयः प्रयोगाः सम्भवन्ति । एतादृशीं भाषापरिवर्तनमर्यादां धिक्कृत्य परेण तौलवं 'उडुपीति' पदं परित्यज्य आन्ध्रभाषीयं तत्पदं परिकल्प्य अपार्थपरतया यद्वर्णितं तत्परवादिदौरात्म्यदौर्बल्यप्रकाशकमेव ।

माध्वानां निन्दनपरतया यत्सौरपुराणमित्युदाहृतं तत्सर्वं वैष्णवसम्प्रदाय-सदाचार - सन्मत - सन्मुद्राधारणादिबोधकवेदभारत - भागवत - पञ्चरात्राद्यगम-विरुद्धत्वादनुपादेयमेवेति पूर्वमुक्तम् । श्रीमन्मध्वमते एव श्रुत्यादीनां प्रामाण्यं सूपपन्नमिति पूर्वमुपपादितं बोध्यम् । उपपादयिष्यते चोत्तरत्र ।

यदुक्तं शिवद्रोहेण गुदव्रणपीडितो मध्वो माघनवम्यां शरीरमजहादिति, तत्केदमुपलब्धं मृत्पिण्डबुद्धिना दुरात्मना परेण । स्वकपोलकल्पितपुराणं च न प्रदर्शितम् । स्वपूर्वाचार्यवाक्यं च नास्ति । लोकप्रसिद्धसुमध्वविजयाख्येतिहासविरुद्धं च । व्यासद्रोहेण वेदशास्त्रादिनाशनेन च क्षीणायुषो भगन्धरादिरोग-पीडयाऽत्यन्तदुःखितस्य स्वीयमूलगुरोः सङ्करस्य दुर्मरणं प्राचीनशङ्करविजयसिद्धं मणिमञ्जर्यां वर्णितमसहमानेन मा. मञ्जरीकारेण निर्मलचरित्रस्य श्रीमध्वाचार्यस्यापि दोषसल्लेपनं कार्यमिति दुर्बुध्या कल्पितं वर्णनमिदमिति विमर्शकाः सुधियो विभावयन्त्येव । अत एवोक्तं माध्वस्तुतौ ।

यच्छिष्या स्त्रीजितं यं सुचरितमिति लज्जाविहीनास्तुवाना
हास्यास्ते त्वद्गुरुर्दुर्गदमृतिमगमत्सूत्रकृद्द्रोहतो द्राक् ॥ इति ॥

तदलम् । स्वव्याहत्यनुपपन्नभाषणादिना स्वयंकृतस्वशिरच्छेदस्य श्रीमध्वमुनिनिन्दात्मकवादस्य परकीयस्य मृतमारणप्रक्रियया ॥

॥ इति तृतीयसर्गाप्रामाण्यव्यवस्थापकविमर्शः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ अथ चतुर्थसर्गविमर्शः ॥

एवं चतुर्थसर्गोऽप्यप्रामाणिकमय इत्युपदर्श्यते ।

स्वकपोलकल्पितं श्रीमध्वाचार्यकालनिर्णयमनुसृत्य श्रीमध्वाचार्यानन्तरं विद्यारण्यस्य जन्मेति यः कालनिर्णयः प्रदर्शितो मा. मञ्जरीकारेण सोऽनुपपन्न इति प्रतिपादनाय प्रथमतः कालनिर्णयः क्रियते ।

श्रीमध्वाचार्याणामवतार एकोनविंशत्युत्तरशतद्वयपुरस्कृतचतुस्सहस्त्री-परिमितकलौ गते सति (४२१९) चत्वारिंशदुत्तरसहस्रीमिते (१०४०) शालि-वाहन शके (क्रि.श. 1117) विलम्बिसंवत्सरस्याषाढकृष्णपक्षीयचतुर्थ्यामिति । तथोपसंहारो अष्टनवत्युत्तरद्विशत्युपस्कृतसहस्रचतुष्टयोपेतकलिहायने (४२९८) एकोनविंशत्युत्तरैकादशशतीमिते (१११९) ' शा. शके (क्रि.श. 1196) पिङ्गलसंवत्सरीयमाघशुद्धनवम्यामिति यदुक्तं मा. मञ्जरीकारेण ।

तदयुक्तम् । अन्तरङ्गप्रमाणबहिरङ्गप्रमाणविरोधात् । तथाहि । श्रीमध्वाचार्यैः स्वग्रन्थे श्रीमन्महाभारततात्पर्यनिर्णये

''चतुः सहस्रे त्रिशतोत्तरेगते
संवत्सराणां तु कलौ पृथिव्याम् ।
जातः पुनर्विप्रतनुः स भीमो
दैत्यैर्निगूढं हरितत्वमाह ॥''

इति स्वावतारकालं त्रिशतोत्तरचतुःसहस्त्रीपरिमितकलिवर्षोत्तरात्मकः (४३००) इति स्पष्टमुक्तः । मा. मञ्जरीकारेण च ४२१९ संख्याकः कलिवर्षः परिगृहीतः । अत्र पूर्वोक्तान्तरङ्गप्रमाणविरोधः स्पष्टः । तथा श्रीमन्मध्वाचार्याणां साक्षाच्छिष्याः श्रीनरहरितीर्थाः । एतैःकळिङ्गदेशे (ओरिस्सादेशे) श्रीमध्वाचार्याणामाज्ञया

राज्यव्यवस्थापनं कृतम्। तत्र राज्ये षष्ठाशीत्युत्तरैकशताधिकैकसहस्रीपरिमत-शालिवाहनशकवर्षादारभ्य (११८६ शा. शक) (क्रि.शक 1264) पञ्चदशोत्तर द्विशताधिकैकसहस्रीमितशालिवाहनशकवर्षपयन्तं (१२१५ शालिशक) (1293 क्रि. शक.) श्रीनरहरितीर्थसद्भाववर्णनपरतया समुपलब्धैः शिलाशासनैः च तत्काले श्रीमध्वाचार्याणां भूमाववस्थानं सिद्ध्यत्येव। मा. मञ्जरीकारेण च १११९ संख्याके शालि. शके श्रीमध्वाचार्यावतारोपसंहारो वर्णितः। स च पूर्वोक्त श्रीनरहरितीर्थीयकूर्मशिलाशासनविरुद्धत्वादुपेक्ष्यः।

तस्मात्प्राचीनैस्तथाऽऽधुनिकैश्चेतिहाससंशोधकैः सप्रमाणं निर्णीतः कालस्तु ४३०० संख्याककलिवर्षानन्तरं सम्प्राप्ते ११६० मितशा. शकीयविलम्बि-संवत्सरीयाश्वीजशुद्धविजयशम्यां श्रीमध्वाचार्याणामवतारः (क्रि. शक. 1238)। तथा १२३९ मित शा. शकीयपैङ्गलसंवत्सरीय माघशुद्धनवम्यां (क्रि.शक. 1317) श्रीमध्वाचार्यावतारोपसंहारः। तथा च श्रीमध्वाचार्याणां काले एव विद्यारण्यस्यापि जन्म आसीदित्येव सम्पद्यते।

तथा हि। मा. मञ्जरीकारेण शा. शके ११५० मितवर्षे (क्रि.शक. १२२७) विद्यारण्यस्य (माधवाचार्यस्य) जन्म। तथा शा. शके १३०८ तमे वर्षे (क्रि. शक. १३८५) निर्याणं विद्यारण्यस्येतिलिखितम्। तद्युक्तम्। एवं सति आहत्याष्टपञ्चशदुत्तरैकशतं (१५८) विद्यारण्यस्याष्युष्यमिति स्यात्। तदसम्भावितं मानुषमानातीतत्वात्। विद्यारण्येतिहाससंशोधकैः पौर्वात्यैः पाश्चिमात्यैश्च विनिर्णीतकालमानविरोधाच्च। विद्यारण्यस्येतिहासपरिशोधकास्तावत् शा. शक ११८९ वर्षमारभ्य (क्रि. शक. 1266) शा. शक १३०९ वर्षपर्यन्तं (क्रि.शक. 1386) विद्यारण्यजीवनमिति अभिप्रयन्ति। सम्भूय विद्यारण्यजीवितकालो विंशत्यधिकशतमानात्मकः (१२० वर्ष) भवति। स च मनुष्यायुःपूर्णपरिमित इति नासम्भावितः। एतस्मिन् काले एव वेदान्तदेशिकस्यापि संस्थितिः संगच्छते। तस्य कालस्तु क्रि. शक. 1268 समयतो क्रि.शक. 1369 समयपर्यन्तमिति निर्णीतः।

तथा च श्रीमध्वाचार्याणामदृश्यकालात् पूर्वोक्तात्. शकीय १२३९ मिताब्दात् (क्रि.श. १३१७) पूर्वमेव शा. शकीय ११८९ मितवर्षे विद्यारण्यः सञ्जातः। अतः श्रीमध्वाचार्यावतारोपसंहारादेकत्रिंशत्समाभ्यः परं विद्यारण्यस्य मायणात्सुकीर्तिनाम्यां जन्मेति वर्णनं मा. मञ्जरीकारकृतं अप्रामाणिकम्।

श्रीमध्वाचार्याणामदृश्यकालावधौ विद्यारण्यः प्रायः पञ्चाशद्वर्षीय आसीत्। वेदान्तदेशिकोऽपि तावद्वर्षीय एव प्रायः। तावद्वर्षीयोऽपि विद्यारण्यो द्वैतसिद्धान्तप्रतिष्ठापकानां श्रीमध्वाचार्याणां पुरतोऽद्वैतसिद्धान्तस्थापनाय न प्रयत्नं कृतवान्। तत्र कारणं तु विद्यारण्यगुरुत्वेन वा क्वचित् तद्गुरुगुरुत्वेन वा प्रसिद्धस्य 'विद्याशङ्करेति' प्रथितस्य शृङ्गेरीपीठीयसन्यासिपरम्परागतस्य श्रीमध्वाचार्यैः कृतः पराजयः। वर्णितश्चायं सुमध्वविजयग्रन्थे श्रीमध्वाचार्यकृतदक्षिणदिग्विजयप्रस्तावे। तदवलोकनेन भयभरविवशस्वाशयो विद्यारण्यः स्वसिद्धान्तस्थापनमार्गमपहाय स्वगोष्ठ्यां प्रलपतिस्मेति ज्ञायते। अत एवोक्तं श्रीमध्वाचार्याणां साक्षाच्छिष्यैः श्रीमत्त्रिविक्रमपण्डिताचार्यैः वायुस्तुतौ :-

आक्रोशन्तो निराशा भयभरविवशस्वाशया छिन्नदर्पा
वाशन्तो देशनाशस्त्विति बत कुधियां नाशमाशादशासु।
धावन्तोऽश्लीलशीला वितथशपथशापा शिवा शान्तशौर्याः
त्वद्व्याख्यासिंहनादे सपदि ददृशिरे मायिगोमायवस्ते ॥ इति ॥

पक्षान्तरेऽपि क्रि. श. 1278 तमे वर्षे श्रीमध्वाचार्याणामवतारोपसंहार इति तत्काले 1266 तमे क्रि. शके. जनितः विद्यारण्यो द्वादशवर्षीय आसीदिति ज्ञायते। तावतापि युक्तं चैतत्।

श्रीमध्वाचार्याणां साक्षाच्छिष्याः श्रीपद्मनाभतीर्थास्तथा श्रीनरहरितीर्थाः श्रीमाधवातीर्था श्रीमदक्षोभ्यतीर्थाश्चेति। तेषु श्रीपद्मनाभतीर्थनरहरितीर्थयोः विद्यमानसमयं विहाय श्रीमाधवाक्षोभ्यतीर्थश्रीचरणयोः काले विद्यारण्यः

स्वीयराजकीयप्रभवाद्यवलम्बनेन मायिमतस्थापनाय कथञ्चित् प्रवृत्तःस्यात्। तथा श्रीमदक्षोभ्यतीर्थमुनिना पराजितः सन् श्रीजयतीर्थमुनिपर्यन्तमपि महाप्रयत्नं कृत्वा स्वीयवार्धक्ये श्रीजयतीर्थमुनिनाऽपि पराजितः स्वीये विंशत्यधिकशतायुष्ये मृतिमाप विद्यारण्यः इति इतिहासपरिशीलनेनैतत्सर्वमवगम्यते।

तथा हि। शैवमार्गावलम्बिनं हरिहररायनामकं कञ्चन समाश्रित्य विद्यारण्येन विजयनगरराज्यं संस्थापितमिति या किंवदन्ती सा प्रथमतो विचारणीया। विद्यारण्यकृतविजयनगरसाम्राज्यस्थापनात्पूर्वं तत्र पम्पाक्षेत्रे किञ्चिद्राज्यमपि नासीदिति न मन्तव्यम्। ह्वैसळादिराजकुलचरित्रावलोकनेन तत्पूर्वमपि तत्र सुव्यवस्थितं किञ्चिद्राज्यमासीदित्यवगम्यते। तदधिपतिर्मान्यखेट (मळखेड) मण्डलाधीश्वरस्य रघुनाथरायस्य पूर्वानुबन्धी वा तद्वंशीयसुहृद्वरो वा कश्चन विष्णुभक्तो मण्डलेश्वरो भवेत्। स च श्रीमध्वाचार्याणां परमानुग्रहपात्रभूतो राज्यं पालयति स्म। अत एव श्रीमध्वाचार्याणां साक्षाच्छिष्यप्रवरा श्रीपद्मनाभतीर्थ श्रीचरणाः तत्र राज्ये श्रीमध्वमतावबोधकाः तत्रैव पम्पाक्षेत्रे पुण्यतमे स्वान्तिमकाले वृन्दावनस्था अभूवन्। तद्वृन्दावनमद्यापि राराजते। एतेषां वेदान्तसाम्राज्य-निर्वहणकालः क्रि.श. 1318 मितवर्षतः क्रि.शक. 1324 वर्षपर्यन्तः। कर्नाटकादिदेशे श्रीपद्मनाभतीर्थश्रीचरणानां महान् प्रभाव आसीदिति तदानीन्तनैः श्रीमध्वाचार्यसाक्षाच्छिष्यैः श्रीहृषीकेशतीर्थैर्निर्मितसम्प्रदायपद्धतिग्रन्थे "यः कर्नाटकपूर्वसज्जनगुरुः श्रीपद्मनाभाह्वय" इति वर्णनेन ज्ञायते। तदनन्तरं श्रीमन्मध्वाचार्यपीठाधीश्वराः श्रीनरहरितीर्थश्रीमच्चरणाः श्रीमन्मध्वाचार्यानुग्रहेण भारतदेशीयपूर्वदिग्भागकळिङ्गदेशे राज्यव्यवस्थापनवैदिकधर्मसंस्थापनादिकार्यैः प्रसिद्धाः प्रभवश्च पम्पाक्षेत्रेऽपि तदानीन्तनवैष्णवराजस्य सन्मार्गदर्शनादौ स्वीयराजनीतिचातुर्य - पुण्यप्रभावादिना परमानुग्रहं कुर्वन्तः श्रीमध्वसिद्धान्त-संस्थापनमातन्वन्तस्तत्रैव पम्पाक्षेत्रे वृन्दावनस्था अभूवन्। एतेषां वेदान्त-साम्राज्याधिपत्यकालः क्रि. श. 1324 वर्षमारभ्य 1333 वर्षपर्यन्तः।

तदनन्तरं श्रीमध्वसिद्धान्तसंस्थापनमहाकार्यभारं समुद्वहन्तः श्रीमध्वाचार्यशिष्यश्रेष्ठा श्रीमाधवतीर्थस्वामिपादा उत्तरभारतभागे वैदिक-सिद्धान्तस्थापनाय सञ्चरन्तो बहुकालं सप्तदशवर्षपर्यन्तं तत्रैव निरताः। ततः स्वपूर्वाचार्याणां वैष्णवकार्यक्षेत्रं श्रीपम्पाक्षेत्रं प्रति पुनरागमनकाले स्वायुष्यक्षीणतामवलोक्य श्रीमदक्षोभ्यतीर्थेभ्यः संस्थानाधिपत्यं प्रदाय मणूरुग्रामे भीमातीरे वृन्दावनस्था अभूवत्। एतेषां वेदान्तसामाज्याधिपत्यकालः क्रि.श. 1333 वर्षतो 1350 वर्षपर्यन्त इति ज्ञायते।

यद्यप्येतत्सर्वमितिहासादिकं कालगर्भे विलीनं सत् परकृतस्वप्रचाराति-शयादिना चाधुनातनैर्नोपलभ्यते। तथापि नैतदसम्भावितम्। श्रीमध्वसिद्धान्त-संस्थापन वैष्णवराज्यस्थापनयोश्च सामर्थ्यातिशयभाजां श्रीमध्वानुग्रहमूर्तीणां श्रीपद्मनाभतीर्थ - नरहरितीर्थादीनां पम्पाक्षेत्रे वृन्दावनप्रवेशकालपर्यन्तं सद्भावोऽद्यापि वृन्दावनसंस्थितिश्चेमं सर्वमितिहासं साधयिष्यति।

अत एव कतिपयकालानन्तरं श्रीमुख्यप्राणानुग्रहबलाच्छ्रीव्यासराजतीर्थ-श्रीमच्चरणाः सम्प्राप्तकुहुयोगाख्यापत्परिहरणद्वारा वेदान्तकर्नाटकोभयसाम्राज्याधिपाः सन्तः श्रीहरिवायुभक्तं सद्वैष्णवं श्रीकृष्णदेवरायं पुरो विधाय वैष्णवसाम्राज्यं पुनः संस्थाप्य सर्वतोमुखं श्रीमध्वसिद्धान्तसमुन्नाहमाचरन् निराकुर्वंश्च अन्यमतीयप्रभावम्।

श्रीमाधवतीर्थश्रीमच्चरणानामसन्निधिकाले वैष्णवद्वेषी विद्यारण्यः स्वानुकूलं शैवं हरिहरनामकं कञ्चन समर्थमवलम्ब्य माध्वपरम्परानियमितमेतद्वैष्णवराज्यं स्वनियन्त्रितमाकर्तुकामः स्वीयकुटिलराजतन्त्रप्रयोगादिना शीघ्रं 1336 क्रि. शकीयवर्षे हरिहररायं (बुक्करायं) शैवदीक्षाभरितं राज्येऽभ्यषेचयत्। 'स्मार्तो च्छ्रायदुरन्धर' इति 'अत एव बुक्कराजविशेषणं ऐतिहासिकप्रमाणे परिदृश्यते' तावत्काले विद्यारण्यो एकोनसंप्ततिवर्षीय आसीत्। स्वीयचतुष्पष्टिवर्षे एव

स्वीकृतसन्यासो विद्यारण्यो भुवनेश्वरीप्रमुखशाक्तेयविद्यासु निपुणः स्वीयदुर्मन्त्रप्रयोगादिना सुवर्णवृष्ट्यादिकं प्रदर्श्य अधुनातनीयसायिबाबादिवत् मन्दजनान् व्यमोहयत्। दुष्टवैदिकमतस्थापनकार्ये पुरा सङ्कराचार्यस्य भैरवीविद्येव विद्यारण्यस्येदानीं भुवनेश्वरीविद्या दौत्यं चकार। अन्यथा लक्ष्मीपतिश्रीहरि-विद्वेषिणोऽद्वैताचार्यस्य तस्य कथं वा लक्ष्मीविद्या सम्पत्करी भूयात्॥

एवमासुरविद्याप्रभावातिशयेन समस्तराज्यं स्वहस्तनियन्त्रितमाकलय्याद्वैत-सिद्धान्तस्थापनाय तथा वैष्णवमतनिर्मूलनाय च बद्धादरो मोक्षफलस्य श्रीमन्मध्व-सिद्धान्तसुरतरोः कुठारप्रायोऽभवत्। विजयनगरपुनः प्रतिष्ठापनकाले विद्यारण्यस्य यतिरूपेण सद्भावविषये पम्पाक्षेत्रीयशिलाशासनं प्रमाणम्।

नाकेष्वर्केण मितनृपते शालिवाहस्य याते
धातोरब्दे सुगुणगणिते मासि वैशाखनाम्नि।
शुक्ले पक्षे सुरगुरुयुते सौम्यवारे सुलग्ने
सप्तम्यां श्रीविजयनगरं निर्ममे निर्ममेन्द्रः॥ इति॥

निर्ममेन्द्रः = सन्यासी विद्यारण्यः। १२५८ शा. शकवर्षे (क्रि. शके. 1336). धातुसंवत्सरीय वैशाखशुद्धसप्तम्यां बुधवासरे विजयनगरं निर्ममे = पुनःप्रतिष्ठां चकार। तथैवेतिहाससंशोधनकारणामाशयः।

1331 क्रि. शकीय वर्षे सन्यासं स्वीकृत्य 1386 क्रि.श. वर्षपर्यन्तं जीवितस्य विद्यारण्यस्य सन्यासाश्रमीयकाल आहत्य (५५) पञ्चपञ्चाशत्संख्यको भवति। एतेन मा. मञ्जरीकारेण यदुक्तं "क्रमसन्यासमाश्रित्य स्वीयवार्धक्ये स्वीकृतसन्यासो विद्यारण्यः स्वायुष्यकालेषु अन्तिमनववर्षेष्वेव सन्यासाश्रम्यासीत्। 'विद्यारण्य' इति नामप्राप्तिकालेऽक्षोभ्यतीर्थनामभावान्माधवाचार्यनामसद्भावकाले एव अक्षोभ्यतीर्थमुनिना समागमो वक्तव्यः। तथा च विद्यारण्यपराजयप्रतिपादको विद्यारण्यनामघटितः अक्षोभ्यतीर्थयतिविजयसूचकः

"असिना तत्वमसिना परजीवप्रभेदिना।
विद्यारण्यं महारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनत्" इति ॥

शिलाशासनश्लोक अप्रामाणिक इति ॥ तत्सर्वमपहस्तितं वेदितव्यम्। पूर्वप्रदर्शितेन विद्यारण्येतिहासपरामर्शकप्रमाणेन विद्यारण्यस्य सन्यासस्वीकारानन्तरं पञ्चपञ्चाशद्वर्षकालपर्यन्तं (५५) जीवनमित्यवगमात्। तथा च क्रि.शकीय 1331 समयतः क्रि.श. 1386 समयपर्यन्तं सन्यासाश्रमे विद्यामानस्य विद्यारण्यस्य क्रि.श. 1350 समयतः क्रि.श. 1365 वर्षपर्यन्तं वेदान्तसाम्राज्ये विराजमानस्य श्रीमदक्षोभ्यतीर्थमुनेश्च समागमो विद्यारण्यनामावस्थायामेवोपपद्यत इति "असिना तत्वमसिनापरजीवप्रभेदिना। विद्यारण्यं महारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनत्" इति शिलशासनीयश्लोकोऽबाधितः।

किञ्च विद्यारण्यशिष्यस्य बुक्करायस्य राज्यपालनावसानकालः क्रि.शक. १३७६ पर्यन्त इति परिशोधनेनावगम्यते। तदानीं विद्यारण्यः सन्यासी भूत्वा राज्यकार्यं च निर्वहति स्मेति च इतिहाससिद्धो विषयः। एतदन्यथाऽनुपपत्या च मा. मञ्जरीकारोक्तः विद्यारण्यस्य अन्तिमनववर्षमात्रं सन्यासरूपेण सद्भावविषयः सर्वथैव परित्याज्यः। अन्यथा बुक्करायशासनकाले विद्यारण्यस्य यतिरूपेणाभावप्रसङ्गात्।

तस्मात् सन्यासाश्रमं स्वीकृत्य पञ्चपञ्चाशद्वर्षपर्यन्तं (५५) जीवितस्य विद्यारण्यस्य श्रीमदक्षोभ्यतीर्थश्रीमच्चरणैस्तथा श्रीजयतीर्थश्रीमच्चरणैश्च समागमो वादयुद्धः विद्यारण्यपराजयो मध्वसिद्धान्तविजय इत्यादिसर्वं सूपपन्नम्। श्रीजयतीर्थश्रीचरणास्तावत् क्रि.श. १३६५ वर्षात् क्रि.श. १३८८ वर्षपर्यन्तं श्रीमध्वपीठाधिष्ठिता आसन्। १३८६ मित क्रि.श. वर्षे मृतिं गतस्य विद्यारण्यस्य तत्पूर्वं एकविंशतिवर्षपर्यन्तं विद्यामानैः श्रीजयतीर्थश्रीचरणैः समागमो वादविनोदो विद्यारण्यपराजयः, जयतीर्थविजयश्च इत्यादिकं सर्वं जयतीर्थविजयादि ग्रन्थप्रतिपादितं परमं प्रमाणमिति सिद्ध्यति।

वादयुद्धे श्रीमदक्ष्योभ्यतीर्थैः विद्यारण्यस्य पराजयप्रापणवृत्तान्तः परमतीयग्रन्थेऽपि वर्तते - तथाहि वेदान्तदेशिकाचार्यमधिकृत्य प्रवृत्ते आचार्य-चम्पूकाव्ये :- ''अथ कदाचिदखिलबुधजनरञ्जनमङ्गळमति-विकसितनिर्वापित-गीर्वाणगुरुगर्वाङ्कुरस्य विविधगुणशेवधे विजयनगरपतेरास्थाने विद्यारण्येन सममक्षोभ्यमुनेर्मध्वमतमूर्धन्यस्य तत्वमसीतिवाक्ये तरङ्गितमदावदामोकः प्रादुरासीत्। तदा समुदिता चिन्ता तस्य राजशिरोमणेः तत्वनिर्धारणे दक्षस्तटस्थः को भवेदिति।

''प्रसक्ते युवयोर्वादे प्राक्तनोक्तिविदां वरम्।
मान्यं वेङ्कटनाथार्यं मध्यस्थं मनुते मनः।''

स च ....जयापजयौ तत्क्षणविरचितेन -

असिना तत्वमसिना परजीवप्रभेदिना।
विद्यारण्यं महारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनत्॥''

इति पद्येन विद्योतयामास ''इति। तथा वेदान्तदेशिकवैभवेऽपि

''कदाचिदक्षोभ्यमुनेश्च विद्यारण्यस्य जातं बहुलं विवादम्॥
विलिख्यभूपो विबुधाय यस्मै संप्रेषयामास तमाश्रयेऽहम्॥''

तत्वमसिना तं विद्यारण्यं मुनिस्तदाक्षोभ्यः। अच्छिनदित्यवदद्यः तं सेवे तत्वनिर्णये चतुरम्॥'' इति च॥

तस्मात् मा. मंजरीकारकृतं एतच्छ्लोकापलपनं अपार्थीकरणमित्यादिकं तन्मौढ्यप्रदर्शकं तथा माध्वप्रद्वेषमूलकं च। एतच्छ्लोकापार्थीकरणस्य निराकरणप्रकारश्चोत्तरत्र प्रदश्यर्ते॥

इति श्रीमध्वाचार्यादिकालनिर्णय विचारः॥

तदेवं श्री माधवतीर्थश्रीचरणानन्तरं श्रीमध्वसिद्धान्तसंस्थापनभारं समुद्वहन्तः श्रीमदक्षोभ्यतीर्थश्रीमच्चरणाः राजकीयप्रभावदुर्लभिनाद्वैतसिद्धान्त संस्थापनबद्धादरं

विद्यारण्यं निगृहीतुकामाः श्रीलक्ष्मीनरसिंहमुख्यप्राणोपासनादिना समवाप्त-विशेषानुग्रहाः वादयुद्धाय विद्यारण्यं समाह्वयन्। तदानीं विद्यारण्यः त्र्यशीत्यधिकवर्षीयः (८३) आसीत्। न तु मा. मञ्जरीकारोक्तरीत्या षोडशाब्दः। पूर्वोक्तेतिहासपरामर्शविरोधात्। तथैव मा. मञ्जर्यां तस्य विद्यारण्यस्य शंकराचार्यावतारत्ववर्णनं चायुक्तम्। तन्मतरीत्यानिर्गुणब्रह्मात्मभावं प्राप्तवतः शंकराचार्यस्यावतारायोगात्॥ अस्मन्मतरीत्या च मणिमन्नामकदैत्यत्वाङ्गीकार-प्रसंगात्। अप्रामाणिकाद्वैतदर्शनाभिनिवेशशालिनः विद्यारण्यस्य गीताद्युक्तप्रकारेण महादैत्यावतारत्वमेवोचितम्॥ अत एव वैदिक जातकर्मादिवर्णनं चायुक्तम्। अवैष्णवानां दैत्यानां वैदिकाधिकाराभावात्। कामकलाभिज्ञास्यै कन्या-पाणिग्रहणवर्णनं चात्यन्ततुच्छम्। सर्वज्ञेश्वरावतारत्वाङ्गीकारविरोधात्। अतः शंकराचार्यस्य तथा विद्यारण्यस्य परकायप्रवेशन - वधूपरिग्रहणादिना कामकला-भिज्ञानसंपादनं वर्णयता मा. मञ्जरीकारेणैव दैत्यावतारत्वमुररीकृतं भवति। भगवत्प्रीतिं विना कामकलादिज्ञानाय को नाम दैत्येतरः गृहाश्रमं स्वीकुर्यात्? तस्मात् पौनःपुन्येन तद्वर्णनं तदनुयायिनां मायिनां निर्लज्जताख्यापकमेव।

यत्तु परेणोक्तम् - अक्षोभ्यस्य दानवत्वं तु न केवलं जन्मनैव कर्मणापीति वेद्यमिति तत्तुच्छम्। श्री हरिद्वेष, गुरुद्वेष, ब्रह्मात्मैक्यवादित्वजगन्मिथ्यात्व-वादित्वाद्यन्यतमस्य दैत्यलक्षणस्य गीतादिशास्त्रोदितस्याक्षोभ्यतीर्थेऽभावात्। तथा सद्वैष्णवमार्गरतानां सात्त्विकत्वं - देवत्वं च प्रतिपादयद्भ्यः भारतभागवतादि-प्रमाणेभ्यः विरोधात्। सौरादिपुराणानां अप्रामाण्यस्य पूर्वं व्यवस्थापितत्वेन स्वोक्तार्थे पुनः पुनः तदुदाहरणस्य भ्रान्तिमूलत्वात्। अवैदिकानां अवैष्णवानां च दैत्यस्वरूपत्वं तत्र तत्र जरासंधरावणादिनिदर्शनपूर्वकं समर्थितमिति अवैदिका-वैष्णवाग्रेसरस्य विद्यारण्यादेरेव दैत्यस्वरूपत्वं न्याय्यम्। सद्वैष्णवसदा-चारसन्मताभिनिवेशिनां अत एव दुर्वादिवारणविदारणदक्षदीक्षाणां श्रीमदक्षोभ्य-तीर्थश्रीमच्चरणादीनां देवस्वरूपत्वं भगवत्प्रियत्वं च सिद्धमिति मा. मञ्जर्युक्तं सर्वं माध्वद्वेषमूलमेव।

दुर्वादिग्रगण्यस्य विद्यारण्यस्य निग्रहाय प्रवृत्ता श्रीमदक्षोभ्यतीर्थ श्रीमच्चरणाः ''तत्वमसीति'' ''महावाक्यमधिकृत्य प्रवृत्ते वाग्युद्धेऽद्वैतपरत्वं निराकृत्य द्वैतपरत्वं समर्थ्य विद्यारण्यं सम्पूर्णं पराजित्य द्वैतसिद्धान्तं संस्थाप्य विजयशिलास्तम्भमा-चन्द्रार्कस्थायिनं समस्तविद्वज्जनसमक्षमं संस्थापयामासुरित्येतत्प्रमाणप्रसिद्धम्। दृश्यते चाद्यापि स विजयस्तम्भो 'मुळबागिलु' प्रदेशे पर्वतस्योपरि। अङ्गीकृतश्च प्राच्यशिलाशासनपरिशोधकाधिकारिवर्गैः प्रमाणतया। समुल्लिखितश्च श्रीमदक्षोभ्य-तीर्थाणां विजयसमुद्घोषणपरः श्लोकोऽयं विजयस्तम्भे :-

''असिना तत्वमसिना परजीवप्रभेदिना।
विद्यारण्यं महारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनदिति॥''

अत्यन्तं सुव्यवस्थितक्रमेण प्रवृत्तेऽस्मिन् वाग्युद्धे मध्यस्थतयाऽभिमतेन रामानुजमतीयेन विद्वद्वरेण वेदान्तदेशिकाचार्येण विनिर्मितोऽयं निर्णायकः श्लोक इति लोकप्रसिद्धिः। तथा दृश्यते च देशिकाचार्यचरितवर्णनग्रन्थे।

परन्तु विद्यारण्याक्षोभ्यतीर्थयोर्मध्ये सम्प्रवृत्ता वाग्युद्धसरणिः किंप्रकारेति नोपलभ्यते। एतत्सर्वमसहमानेन मा. मञ्जरीकारेण स्वकपोलकल्पितां कांश्चन वाक्यार्थसरणिमाश्रित्य श्रीमदक्षोभ्यतीर्थानां पराजयस्य विद्यारण्यविजयस्य च संस्थापनपरतया यच्चित्रितं स्वग्रन्थे, तत्सर्वं पूर्वप्रदर्शितबहुप्रमाणविरुद्धमिति यद्यप्यग्राह्यमेव। तथापि तत्कल्पितवाक्यार्थसरण्याः विमर्शने कृते विद्यारण्यपराजयो श्रीमदक्षोभ्यतीर्थदिग्विजयश्च सिद्ध्यतीति प्रदर्श्य परवादिमौढ्यं प्रकाश्यते चाधुना।

अक्षोभ्यतीर्थाः :-

''गुणोत्कर्षे देवदेवस्य विष्णो............''।

''नारायण एक एवेदमग्रआसीन्नब्रह्मा न च शङ्करः''।

''नारायणाद्रुद्रो जायते''।

"मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय।"

"वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यः।"

"मां विधत्तेऽभिधत्ते माम्" इत्यादिभिः

शतशः श्रुतिस्मृतिभिर्विष्णोः सर्वोत्तमत्वस्य गुणपूर्णत्वस्य च स्पष्टं प्रतिपादितत्वाद्ब्रह्मसूत्रे च ब्रह्मपदार्थस्य श्रीविष्णोर्गुणपूर्णत्व - जगत्कर्तृत्वादेः सद्युक्तिभिः समर्थितत्वाच्च शिवसर्वोत्तमत्वादेर्निराकृतत्वाच्च शिवसर्वोत्तमत्वादि बोधकानां पाशुपतादिदर्शनानामप्रामाण्यस्य व्यवस्थापितत्वाच्च, शिवसर्वोत्तमत्वादि-प्रतिपादकतया प्रतीयमानानां पुराणवाक्यानां पाशुपतादिदर्शनान्तरमूलत्वेन तामसजनव्यामोहनाय प्रवृत्तत्वादप्रामाण्यम्। अतो न तद्विरोधः श्रुतिसूत्रमूलानां विष्णुसर्वोत्तमत्वप्रतिपादकानां सात्विकपुराणानां किञ्चित्कार इति विष्णुसर्वोत्तमत्वजगत्सत्यत्वादिकमेव सिद्धान्तः इति ॥

विद्यारण्य :- पुराणानां तामसत्वं नाम किम् ?। पुराणेषु सत्विकादिविभागे प्रमाणं वा किमिति ? ॥

अक्षोभ्यतीर्थाः :- एष निष्कण्टकः पन्था यत्र सम्पूज्यते हरिः।
कुपथं तं विजानीयाद्गोविन्दरहितागमम् ॥

इति भारतवाक्यपर्यालोचनेन तथा :-

"यानि सर्वपरं विष्णुं वदन्ति परमेश्वरम्।
तानि सर्वाणि शास्त्राणि सात्विकानि मतानि वै ॥"
"प्रजापतिं कृशानुं च तथा देवीं सरस्वतीम्।
परत्वेन वदच्छास्त्रं राजसं परिचक्षते ॥"
"यच्छास्त्रं लिङ्गपारम्यं परं देवमुमापतिम्।
तमः प्रवर्तकं वक्ति तत्तामसमुदाहृतम् ॥"

इत्यादि वाक्यपर्यालोचनेन च विष्णुसर्वोत्तमत्वप्रतिपादकत्वं सात्विकत्वम्। चतुर्मुखादिपारम्यप्रतिपादकत्वं राजसत्वम्। शिवलिङ्गादिपारम्यप्रतिपादकत्वं तामसत्वमिति लक्षणं सिद्ध्यति। विभागश्च कथितः पद्मपुराणे :-

वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम्।
गारुडं च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने ॥
षडेतानि पुराणानि सात्विकानि निबोध मे ॥
ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च।
मात्स्यं कौर्म्यं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दंतथैव च।
आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे ॥ इति ॥

विद्यारण्यः :- एवं चेत् स्कान्दपुराणस्य तामसत्वात् मध्वकृतभाष्यादौ स्वोक्तार्थे तत्पुराणवाक्यसमुदाहरणं कथं सङ्गच्छते ? इति ॥

अक्षोभ्यतीर्थाः :- स्तुतिमूलस्य विष्णुसर्वोत्तमत्वादिप्रतिपादकस्य वाक्यस्य स्कान्दादिघटकस्यापि सात्विकत्वादेव तदुदाहरणं युक्तमेव। तामसप्रचुरेऽस्मिन् स्कान्दादावपि श्रीविष्णुपारम्योपदेशनादिकं न परित्यक्तं इति ज्ञापनाय श्रीमध्वाचार्यैः स्वोक्तार्थे सूत्रभाष्यादावुपष्टम्भकत्वेन ग्रहणं सङ्गच्छते।

विद्यारण्यः :- ननु, सङ्कीर्णाः सात्विकाश्चैव राजसाश्चैव तामसाः।
यस्मिन् कल्पे च यत्प्रोक्तं पुराणं ब्रह्मणा पुरा ॥
तस्य तस्य तु माहात्म्यं तत्स्वरूपेण वर्ण्यते।

इति वाक्यस्य कल्पानुगुण्येन ब्रह्म तामसत्वविशिष्टः तामसादिपुराणानि प्रणिनायेत्यर्थपरिकल्पनं कार्यम्। तच्चायुक्तम्। कल्पगततामसत्वानुगुण्येन ब्रह्मणः तामसत्वे

कलिकालगतदौष्ट्यानुगुण्येन कल्किरूपस्य भगवद्विष्णोः दुष्टत्वकल्पनाप्रसङ्गात् इति चेत्

अक्षोभ्यतीर्थाः :- न। अनुक्तोपालम्भात्। पुराणानां तामसत्वं नाम 'कल्पीयतामसत्वविशिष्टब्रह्मप्रणीतत्वमिति' नास्माभिरुक्तम्। किन्तु ''कुपथं तं विजानीयाद्गोविन्दरहितागम''मित्यादिना पूर्वं प्रदर्शितप्रमाणेन शिवलिङ्गादिपारम्यप्रतिपादकत्वं तामसत्वमित्यस्मदभिप्रेतम्। अतो न ब्रह्मकल्क्यादेर्तामसत्वापादनावकाशः।

विद्यारण्यः :- ननु शिवपारम्यप्रतिपादकानां पुराणानां तामसत्वकथनमयुक्तम्। पुराणवाक्यान्तरनिरोधात्। तथाहि। प्रभासखण्डे :-

चतुर्भिर्भगवान् विष्णुर्द्वाभ्यां ब्रह्मा तथा रविः।
अष्टादशपुराणेषु शेषेषु भगवान् शिव॥ इति॥

तथा स्कान्दे शिवरहस्यखण्डे :-

तत्र शैवानि शैवं च भविष्यं च द्विजोत्तमाः।
मार्कण्डेयं तथा लैङ्गं वाराहं स्कान्दमेव च .... ॥
त्रीणिलक्षाणि संख्यया
ग्रन्थानां महिमा सर्वैःशिवस्यैव प्रकाश्यते।
विष्णोर्हि वैष्णवं तद्वत्तथा भागवतं द्विजाः।
नारदीयपुराणं च गारुडं वैष्णवं विदुः॥
ब्राह्मपाद्मे ब्रह्मणो द्वेअग्नेराग्नेयमेककम्।
सावित्रं ब्रह्मवैवर्तमेवमष्टादश स्मृताः॥
दशशैवपुराणानि सात्विकानि विदुर्बुधाः।
वैष्णवानि च चत्वारि तामसानि मुनीश्वराः॥

ब्राह्मं पुराणद्वितयं राजसं परिकल्पितमित्यादि ॥

अत्र स्पष्टं शैवपुराणानां सात्विकत्वं, वैष्णवपुराणानां तामसत्वं कथितमिति चेत्

अक्षोभ्यतीर्थाः :- न। यतो हि त्वदुदाहृतपुराणवाक्येषु वैष्णवपुराणानां तामसत्वे हेतोरकीर्तनाद् ''ऋग्यजुःसामाथर्वाश्च भारतं पञ्चरात्रकम्। मूलरामायणं चैव शास्त्रमित्यभिधीयते ॥ यच्चानुकूलमेतस्य तच्च शास्त्रं प्रकीर्तितम्। अतोऽन्यो ग्रन्थविस्तारो नैव शास्त्रं कुवर्त्म तत् ॥ इति ॥

ऋगाद्या भारतं चैव पञ्चरात्रमथाखिलम्।
मूलरामायणं चैव पुराणं चैतदात्मकम् ॥
ये चानुयायिनस्त्वेषां सर्वे ते च सदागमाः।
दुरागमास्तदन्ये ये तैर्न ज्ञेयो जनार्दनः ॥

इत्यादौ वेद-भारत-पाञ्चरात्राद्यनुसारित्वरूपयुक्तिप्रदर्शनपूर्वकं विष्णुप्रतिपादकानां पुराणानां सात्विकत्वप्रतिपादनात् प्राबल्यम्। अतो प्रबलस्य दुर्बलेन विरोधो अकिञ्चित्कर इति वैष्णवपुराणानां सात्विकत्वमबाधितम्। तथा शैवपुराणादीनां पाशुपतादिदुःशास्त्रमूलत्वादप्रामाण्यं, वैष्णवपुराणादीनां वेद-मूलत्वात्प्रामाण्यमिति व्यवस्थायाः पूर्वं प्रदर्शितत्वात् वैष्णव-पुराणानां सात्विकत्वबोधकविभागवाक्यान्येव पौराणिकानि मान्यानि। तदितराणि तु व्यामोहकानीति मन्तव्यम्।

विद्यारण्यः :- ननु सर्वपुराणानामपि प्रामाण्यमेवाङ्गीकार्यम्। सात्विकराजस-तामसत्वकथनं तु कल्पगततामसत्वादिकमनुसृत्य प्रवृत्तम्। अतः

सात्विकत्वादिधर्मावलम्बनेन प्रामाण्यादिव्यवस्थापनमयुक्तम् इति चेत्।

अक्षोभ्यतीर्थाः :- न। त्वयैव पूर्वं खण्डितत्वात्। किञ्च कालात्मके कल्पे स्वतो जडस्वरूपे सात्विकत्वादिधर्मकल्पनाया अयुक्तत्वाच्च। सात्विकादिधर्मोपेतपुरुषसम्बन्धप्राचुर्यदेव कल्पेषु सात्विक-कालत्वादिव्यवहारदर्शनात्। जीवेषु सात्विकत्वं च दृढहरि-भक्त्यादिस्वरूपत्वम्। तामसत्वं च दृढहरिद्वेषादिस्वरूपत्वम्। राजसत्वं च मिश्रहरिभक्तिद्वेषादिस्वरूपत्वम्। एतच्च ''श्रुण्वे वीरमुग्रमुग्रं दमायन् अन्यमन्यमतिनेनीयमानः। एधमान-द्विडुभयस्य राजा चोष्कूयते विश इन्द्रो मनुष्यान् ''

इत्यादि श्रुतिभिर्भगवद्गीतादिभिश्च सिद्धम्। तथा चैतादृश-सात्विकसुजनमोक्षोपयोगि श्रीहरि पारम्यादितत्तज्ज्ञानोत्पाद-कपुराणत्वं सात्विकपुराणत्वम्। तामसजनतमःप्रापकशिव-पारम्याद्यन्यथाज्ञानोत्थापकपुराणत्वं तामसत्वमित्याद्येव वक्तव्यम्। अन्यथा कालोपाधिकत्वेऽपि पुराणेषु परस्परं विरुद्धविषयकत्वेनान्यतराप्रामाण्यमपरिहार्यमेव। तस्मादुभय-सिद्धप्रामाण्यकवेदशास्त्राद्यनुसारिणां पुराणानां प्रामाण्यं तदननुसारिपुराणानामप्रामाण्यमित्येव व्यवस्था। अष्टादश-पुराणातिरिक्तानि सङ्कीर्णपुराणानीति न सन्त्येवेति तेषां चतुर्थविभागशङ्काप्यनवसरेति मन्तव्यम्॥ त्रिविधजीवानुगुणं पुराणगणं प्रणिनाय भावान् बादरायण इति सिद्धान्तः।

विद्यारण्यः :- ननु सर्वपुराणानां 'शिव' एवादिकर्तेति महाभारतशान्ति-पर्वण्यप्युक्तम्।

"भूयः स भगवान् ध्यात्वा चिरं शूलवरायुधः ।
असृजत् सर्वशास्त्राणि महादेवो महेश्वरः ।।
अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः ।
पुराणं धर्मशास्त्रं च विद्याह्येताश्चतुर्दश ।।

इत्युपक्रम्य...........

तस्मै वेदान् पुराणं च दत्तवानग्रजन्मने ।।"

इत्युपसंहृतम् । अतः शिव एव पुराणादिप्रणेता । व्यासमहर्षिश्च ब्रह्ममुखाच्छ्रुत्वा अष्टादशधा चतुर्लक्षसंक्षेपकर एवेति चेत्

अक्षोभ्यतीर्थाः :- न । श्रीमन्नारायणावतारस्य वेदव्यासस्य सर्वज्ञत्वेन पुराणादिनिर्माणादौ ब्रह्मरुद्रादिमुखतः श्रवणानपेक्षणात् । अन्यथा ज्ञानव्यवस्थापनाय ब्रह्मरुद्रेन्द्रादिभिर्नारायणप्रार्थनाद्यनुपपत्तेः । भारतवाक्यं च शिवः श्रीहरिं चिरं ध्यात्वा तदनुज्ञया मोहकसर्वशास्त्राण्यसृजदित्यर्थपरम् । "अङ्गानि वेदाश्चत्वार" इत्युत्तरवाक्यं तु चतुर्दशविद्यास्थान बोधनपरम् । "अग्रजन्मने दत्तवानिति" वाक्यं तु ब्रह्मणे समर्पितवानित्यर्थपरम् । अन्यथा शिवस्यैव सर्वविद्याधिपतित्वे ब्रह्मादिदेवैस्तत्प्रार्थनाया एव कार्यत्वात् श्रीमन्नारायणप्रार्थनादिकं तत्कृतमसङ्गतं स्यात् । अतः समस्तवेदशास्त्राणि विष्णुबुद्धिस्थान्येव सर्वदा । तदुपदेशेन तत्तत्काले ब्रह्मरुद्रादिदेवैः वेदादिकं प्रवर्त्यते । तथा च

"मत्स्यरूपेण मयाऽशेषमेतत्कथितम् ।
व्यासरूपमहं कृत्वा संगृण्हामीत्यादि ।।"

रूपं मात्स्यवचनं चानुकूलितं भवति । तस्मात्सात्विकेषु वैष्णव - नारदीय - भागवतादिषु पुराणेषु पाञ्चारात्रागमे भारतादौ च

वर्णितं वैष्णवधर्माचरणं तप्तचक्रांकनोर्ध्वपुण्ड्रधारणादिकं च सर्वं वेदमूलत्वान्मुमुक्षुभिः सर्वैरनुष्टेयम्। शैवाद्याचारविचारादिकं च वेदामूलत्वान्नानुष्टेयं सात्त्विकैरिति सिद्धम्।

विद्यारण्यः :- ननु तप्तमुद्राधारणादौ वेदावाक्यं न श्रूयत इति कथं वेदमूलत्वं वैष्णवाचारस्येति चेत्।

आक्षोभ्यतीर्थाः न। तप्तमुद्राधारणस्य श्रुतिमूलत्वात् तथा हि तैत्तरीयश्रुतिः -

''चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पुनाति पाप्मानमरातिं तरेम ॥ इति ॥

अस्या अर्थस्तु — येन चरणेन = चक्राङ्कनेन पूतः = शुद्धः। अतप्ततनूरित्यनेन वेदान्तरस्थवाक्येनैकार्थ्यात्। दुष्कृतानि = पापानि, तरति। विततं = विस्तृतं पुराणं = पुरातनं तच्चरणं = सुदर्शनं पवित्रं = पावनकरणं कर्तृ च इति योजना चरणपवित्रशब्दयोः पर्यायत्वेनावयवार्थविशेषमादायापौनरुक्त्यम्। पवित्रशब्दस्यावयवार्थस्तु ''पुवः संज्ञायाम्'' (पा.सू. ३-२-२८५) कर्तरि चर्षिदेवतयोरिति (पा.सू. ३-२-१८६) देवतासंज्ञायां कर्तरि करणे च त्रप्रत्ययविधानात्। ''पुनाति च त्रायते चेत्यतः'' पवित्रमित्येकायनब्राह्मणे निरुक्तत्वात्। यद्वा पविं वज्रं त्रायत इति पवित्रमिति। एवञ्चान्येषामपि स्वसम्बन्धेन पावित्र्यापादकस्य स्वतः पावित्र्यं किं वक्तव्यमिति कैमुतिकन्यायसिद्धत्वात्। शुद्धेन = अस्पृष्टदोषगन्धेन, पवित्रेण = स्वसम्बन्धिनामपि दुष्कृततरणहेतुना, तेन = चरणेन, पूताः = तदङ्कनेन संस्कृतगात्राः, पाप्मानमरातिं = पापरूपं शत्रुं अतितरेम = अतिक्रम्य वर्तामह इति।

एवमेव त्रिष्वपि वेदेषु पठ्यमाना श्रुति :-

"पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणि पर्येषि विश्वतः।
अतप्ततनूर्नतदामोश्नुते स्तृता स इद्वहन्तस्तत्समाशत" ।। इति।।

तथा कठशाखायां श्रूयते :-

"धृतोर्ध्वपुण्ड्रः धृतचक्रधारी विष्णुं परं ध्यायति यो महात्मा।
स्वरेण मन्त्रेण सदा हृदि स्थितं परात्परं यन्महतो महान्तम् ।।
इति ।।

तथाऽथर्वणोपनिषदि ब्रह्मसूक्ते श्रूयते :-

"दक्षिणे तु भुजे विप्रो बिभृयाद्वै सुदर्शनम् ।
सव्ये तु शङ्खं बिभृयादिति ब्रह्मविदो विदुः ।।" इति ।।

तथा ऋग्वेदे खिलभागे श्रूयते :-

"चक्रं बिभर्ति वपुषाऽभितप्तं बलं देवानाममृतस्य विष्णोः ।
स एति नाकं दुरितं विधूय प्रयान्ति यद्यतयो वीतरागा ।।
इति ।।

विद्यारण्यः :- ननु चरणं पवित्रमित्यादौ चरणपवित्रशब्दयोः सुदर्शन - चक्रपरत्वे प्रमाणं नास्तीति चेत्

अक्षोभ्यतीर्था :- न "सुदर्शने च दर्भे च पवित्रं शणसूत्रके" इति वेदनिघण्टौ, "सुदर्शनं सहस्रारं पवित्रं चरणं पविः" इति निरुक्ते, "पवित्रं चरणं चक्रं लोकोद्धारं सुदर्शनम् ।। पर्यायवाचकाह्येते चक्रस्य परमात्मनः" ।। इति श्रीशास्त्रे (पाञ्चरात्रागमे)

"पवित्रं चरणं नेमिररिश्चक्रं सुदर्शनम् ।

सहस्रारं प्राकृतघ्नं लोकोद्धारं महौजसम् ॥
नामानि विष्णुचक्रस्य पर्यायेण निबोध मे ॥'' इति पाद्मे च सुदर्शनपर्यायत्वकथनात् ॥

विद्यारण्य :- ननु ''चरणं पवित्रमित्यादिश्रुतेः'' अपाघेष्टौ विनियोगात् न तप्तसुदर्शनधारणविधौ तात्पर्यमिति चेत्

अक्षोभ्यतीर्था :- न। यतोहि न वयं तस्य प्रमाणसिद्धविनियोगं व्यासेधामः।
किन्तु – ''विष्णोर्नुकेति''मन्त्रेण तापयित्वा सुदर्शनं।
चरणं पवित्रमिति तद्द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत् ॥
पवित्रं ते विततमिति मुद्रयेद्दक्षिणे भुजे।
ज्ञानं वैराग्यमास्तिक्यं श्रद्धा ह्यस्याभिवर्द्धते ॥
इति महर्षिणा सनकेन विनियुक्तत्वात्तत्परत्वमाश्रयामः ॥

विद्यारण्य :- ननु चरणश्रुतेः सदाचारपरत्वेन व्याख्यातुं शक्यत्वेन न सुदर्शनाद्यर्थपरत्वमिति चेत् ॥

अक्षोभ्यतीर्था :- न। तस्मिन्प्रकरणे ''तच्चरणमब्रवीत् प्रजायते चरणेन वै श्राम्यसि अहं वै चरणमस्मीति'' वक्तृत्वलिङ्गाच्चरणशब्दार्थस्य चेतनत्वचरणनामधेयत्वदेवतात्वानां स्पष्टमुक्तत्वात् भट्टभास्करेणापि ''चरणमधिदेवतेति'' व्याख्यातम्। अतस्तद्देवताभिमन्यमानविष्णु चक्रवाचित्वस्यैवाभ्यपगन्तव्यत्वात्। सुस्पष्टं श्रुत्यन्तराणां दर्शितत्वात्, तदर्थपराणां च स्मृतिपुराणादिवाक्यानां सहस्रशः सद्भावाच्च। तथाहि पाद्मे :-

सर्वाश्रमेश्रु वसतां ब्राह्मणानां विशेषतः।
विधिना वैष्णवं चक्रं धार्यं हि श्रुतिचोदनात् ॥ इति ॥

तथा

दक्षिणे तु भुजे विप्रो बिभ्रियाद्वै सुदर्शनम् ।
सव्ये तु शङ्खं बिभृयादिति ब्रह्मविदो विदुः ॥
एवं महोपनिषदि प्रोक्तं चक्रादिधारणम् ।
तथैव सामयजुषि ऋचि प्रोक्तं शुभानने ॥ इत्यादीनि ॥

''न लोहितं कुर्यादिति'' श्रुतिरपि विहिततप्तचक्राद्यङ्कनातिरिक्तलोहितनिषेधपरा। सामान्यनिषेधस्य विशिष्यविहितेतरपरताया ''मा हिंस्यात् सर्वा भूतानि'' इत्यादौ दृष्टत्वात्। अत एव

''शङ्खचक्राद्यङ्कनं च नृत्तगीतादिकं तथा ।
एकजातेरयं धर्मो न जातु स्यात् द्विजन्मनः ॥''

इत्यादेः शङ्खचक्राङ्कनादिनिषेधपरवाक्यस्य, ''एकजातेः = शूद्रस्य सकाशात् शङ्खचक्राद्यङ्कनं नृत्तगीतादि च गृह्यमाणं न जातु धर्मो भवति। किन्तु द्विजन्मनः सकाशादेव शङ्ख चक्रादिकं ग्राह्यमित्यादिरर्थः पूर्वोक्तश्रुत्यविरुद्धो बोद्धव्यः ॥

यथा स्मशानजं काष्ठमनर्हं सर्वकर्मसु ।
तथा चक्राङ्कितो विप्रः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥
शङ्खंचक्रं मृदा यस्तु कुर्यात्तप्तायसेन वा ।
स शूद्रवद् बहिष्कार्यः सर्वस्मात् द्विजकर्मणः ॥

इत्यादिकं च आयसेन, स्वयमेव वा शङ्खचक्रादिकं यो बिभर्ति न तु सुवर्णरजतताम्रकांस्यान्यतमेन नाप्याचार्यमुखेन तस्य धारणस्याकृतसमत्वेन द्विजकर्मस्वनधिकारात्तद्बहिष्करणपरं

ध्येयम् ॥ तदुक्तं :-

सुदर्शनं पाञ्चजन्यं सौवर्णेन प्रकारयेत् ।
रौप्येण वापि ताम्रेण कांस्येनापि प्रकारयेत् ॥
आचार्यादनभिप्राप्तः प्राप्तो वा भूरिदक्षिणम् ।
अङ्गोपाङ्गैश्च संयुक्तो कृतोऽपि न कृतो भवेत् ॥ इत्यादौ ॥

(अत्राधिकमक्षोभ्यतीर्थसम्मतं पाञ्चरात्राद्यागमप्रमाणपूर्व-मीमांसान्यायसञ्चरणादिकं श्रीविजयीन्द्रतीर्थकृतचक्रमीमांसायां तथा श्रीवादिराजश्रीमच्चरणकृतयुक्तिमल्लिकायां च द्रष्टव्यम्)

विद्यारण्यः :- ननु स्यादेतदेवं यदि वेदशास्त्रादेः विष्णुसर्वोत्तमत्व एव तात्पर्यं स्यात् । तदा वैष्णवसदाचरणपुराणादीनां वैदिकत्वमत एव प्रामाण्यम् । भस्मधारणाद्यवैष्णवाचरणतद्बोधकपुराणादीनाम वैकित्वमप्रामाण्यमित्यादि । परन्तु ''तत्त्वमसि'' ''ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति'' इत्यादि महावाक्यपर्यालोचनेन समस्तवेद-शास्त्रादेरद्वैते तात्पर्यं सिद्ध्यति । तस्माद्द्वैतमेव वैदिकम् । तद्बोधकपौरुषेयाणां तत्वावेदकत्वम् । द्वैतपराणां च पुराणादी-नामतत्वावेदकत्वमिति वैष्णवाचरणादिकं चावैदिकमेवेति चेद्

अक्षोभ्यतीर्थाः :- न । अद्वैतस्यैवाप्रामाणिकत्वात् । ''तत्त्वमस्यादि''वाक्यानां चाद्वैते तात्पर्यं च दूरतोऽपास्तम् । तथा हि । तत्पदत्वंपदयोरद्वैते शक्ति - प्रसिद्धलक्षणान्यतरवृत्यभावाज्जहदजहल्लक्षणावृत्तेश्चा-प्रामाणिकत्वात् तद्वाक्यस्याद्वैतबोधकत्वेऽन्तरङ्गविरोधः । एवं बहिरङ्गविरोधश्च । अद्वैतमेव यदि तत्वं स्यात्तदा द्वैतस्य मिथ्यात्वमङ्गीकार्यम् । बाढमिति चेद् ब्रह्मातिरिक्तस्य सर्वस्य मिथ्यात्वे च द्वैतसापेक्षविषयाद्यनुपपत्त्या सर्वं शास्त्रमनारम्भ-

णीयं स्यात्। कल्पिताविद्याद्यवलम्बनेन विषयाद्युपपादनं तु आत्माअन्योन्य - चक्रकाश्रयण - अनवस्थादूषणग्रस्तमित्यनुपपन्नम्। ब्रह्मातिरिक्तस्य सर्वस्य द्वैतप्रपञ्चस्य मिथ्यात्वे च सर्वान्तर्गततत्त्वमस्यादिवाक्यानामपि प्रथमतो मिथ्यात्वप्रसक्त्या अप्रामाण्यात् तद्वाक्येनाद्वैतसिद्धिरेव न स्यात्। न ह्यनुपपात्यादिदोषग्रस्तं न वा तादृशार्थप्रतिपादकं शास्त्रवाक्यं ''मूकोऽहमि''त्यादिवाक्यमिव प्रमाणं भवति। तस्मात् तत्त्वमस्यादिवाक्यानां द्वैतपरशकुनि सूत्रादिदृष्टान्तानुगुण्येन तत्रैव पूर्वोत्तरप्रसक्तविषयावलोकनेन च स्पष्टद्वैतपरश्रुत्यविरोधाय च ''अतत् त्वमसि'' इति पदच्छेदमाश्रित्य तत्पदार्थभूतसर्वज्ञसर्वेश्वरपरब्रह्मभिन्नः त्वं पदार्थो जीवः सार्वकालिकसत्तावानितिवाक्यार्थोऽङ्गीकार्यः। तथा च नाद्वैते कश्चिदागमः।

अथवा 'तदिति' पदावलम्बेऽपि ''सिंहो देवदत्त'' इत्यत्र सिंहशब्दस्येव तत्पदस्यापि तत्सादृश्यार्थे गौणीं वृत्तिं समाश्रित्य तत्पदार्थभूतपरमात्मसदृशो त्वंपदार्थः जीव इति वाक्यार्थोऽङ्गीकार्यः। एवञ्च सादृश्यस्य भेदावलम्बित्वान्नाद्वैतसिद्धिः।

विद्यारण्यः :- ननु परमात्मसादृश्यं च जीवस्य सर्वज्ञत्वसर्वेश्वरत्वादिरूपेणानुपपन्नमिति चेतनत्वेनैव वक्तव्यम्। चेतनत्वाभिव्यङ्ग्यसादृश्यस्य पूर्वमेव सिद्धत्वात् तद्बोधकवेदवाक्यस्य ज्ञातार्थज्ञापकत्वेनानुवादकत्वात् शास्त्रत्वभङ्गापत्तिरिति न सादृश्यबोधकमिदं वाक्यमिति चेत्

अक्षोभ्यतीर्थाः :- न। निर्दुःखत्वेन ज्ञानानन्दादिस्वरूपत्वेन पुनःसृष्टिलयादिरहितत्वेन च सादृश्यस्य विवक्षितत्वात्। तादृशसादृश्यस्य

पूर्वमसिद्धत्वात् तद्बोधकवेदराशेर्न ज्ञातार्थज्ञापकत्वमिति न शास्त्रत्वभङ्गः। न चैतत्साद्दश्यमप्रमाणिकम्। ''निरञ्जनः परमं साम्यमुपैति'' ''मम साधर्म्यमागताः'' इत्यादि श्रुतिस्मृतिप्रमाणकत्वात्। साम्ये परमत्वं च निर्दुःखत्वाद्यभिव्यङ्ग्यत्वरूपं निरञ्जनपदसमभिव्याहारगम्यम्। अभेदवादिनां भेदश्रुतिविरोधादिश्च दुर्वारः॥

विद्यारण्यः :- ननु व्यवहारदशायां भेदस्य परमार्थतस्त्वभेदस्य चाभ्युपगमान्न विरधः। अत एव न कर्मोपासनाकाण्डयोर्वैयर्थ्यम्। न हि सर्वेप्युत्पत्तिकालमारभ्य वामदेवादिवदात्मज्ञाः। किन्तु कर्मोपासनादिभिः शुद्धान्तःकरणानां देहपातानन्तरं ब्रह्मभाव इति नास्माकं भेदश्रुतिविरोधः। किन्तु तवैवाद्वैतश्रुतिविरोधः कण्ठे गडुरिति चेद्

अक्षोभ्यतीर्थाः :- न। भेदस्य त्वन्मते व्यावहारिकत्वं नाम कल्पितत्वमित्येव वक्तव्यम्। अकल्पितत्त्वे चापसिद्धान्तापातात्। तथा च कल्पितभेदबोधकानां कर्मोपासनाकाण्डादीनामप्रामाण्यापातः। ''नेह नानेति'' निषेधाय कल्पितभेदानुवादपराणां भेदश्रुतीनामभेदे तात्पर्यान्नाप्रामाण्यमिति तु न सम्यक्। कर्मोपासनादीनां वेदेतरप्रमाणासिद्धत्वात्। तद्बोधकानां भेदश्रुतीनामनुवादकत्वायोगात्। वेदः जीवानां बुद्धावविद्यमानं कर्मोपासनादिकं स्वयं प्रकल्प्य निषेधतीत्युक्ते उन्मत्तप्रलापायितत्वं वेदस्य स्यादिति कर्मादिबोधकश्रुतीनामननुवादकत्वादकल्पितकर्मादिपरत्वमेवाङ्गीकार्यम्। ततश्चाकल्पितभेदश्रुतिविरोधः पारमार्थिकाभेदवादिनस्तवैव कण्ठे गडुरित्यवेहि। पूर्वोक्तरीत्यान्तरङ्गबहिरङ्गप्रमाणविरोधादिनाऽद्वैतपरश्रुते-

रेवाभावाद्भेदवादिनां कास्त्यद्वैतश्रुतिविरोधः। अतत्त्वमसीति छित्वा दृष्टन्ताद्यनुसारेण श्रुत्यर्थे गृहीते च स्पष्टं जीवब्रह्म-भेदबोधनात् न 'ब्रह्मात्मैक्यं सिद्ध्यतीति तत्वमसीति महा वाक्यविचारोऽद्वैतिकण्ठकुठार एव इति। तस्मात्पूर्वोदाहृत श्रुतिस्मृतिप्रमाणानुरोधेन विष्णुसर्वोत्तमत्वादिकं तनुसारि-वैष्णवाचरणादेर्वैदिकत्वं अवैष्णवाचरणादेरवैदिकत्वं सिद्ध्यति।

इत्यादिरीत्या समयबन्धानुसारेण लेखननियमबद्धं प्रवर्तितेऽस्मिन् चतुस्तन्त्रमये वाग्युद्धे तदानीं तदीयसूक्ष्मतरविचारधारणाऽसमर्थ बुद्धिभिः राजादिभिस्तयोर्जयपराजयनिर्णयाय प्रार्थितेन तदानीन्तनेन विद्वद्वरेण रामानुजीयेन वेदान्तदेशिकाचार्येण नियोजकैः प्रेषितं यथावल्लिखितमामूलाग्रं समालोच्य निर्णायकं वाक्यमेवमाघोषि। तथा विलिख्य प्रेषितं च :-

असिना तत्वमसिना परजीवप्रभेदिना।
विद्यारण्यं महारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनत्॥ इति॥

अक्षोभ्यतीर्थमुनिः परवस्तुनारायणाजीवयोः प्रभेदिना = आत्यन्तिक पारमार्थिकभेदबोधकेन तत्वमसिना = तत्वमसीतिमहावाक्यरूपेण असिना = खड्गेन महारण्यं = रणेभावः रण्यः योद्धा महांश्चासौ रण्यश्चात्यन्तबलिष्ठः इतरदुर्जयो यो योद्धा तादृशं विद्यारण्यं अच्छिनत् = चिच्छेद। विद्यारण्ये दुर्जयत्वोक्तिस्तज्जेतरि श्रीमदक्षोभ्यतीर्थे संक्रामति। तथोक्तं नीतिशास्त्रे।

शत्रुं सर्वगुणोपेतमुक्त्वा तज्जयकीर्तनात्।
तज्जेतरि गुणाः सर्वे संक्रामन्ति जितेन हि॥ इति॥

राजा च विद्वद्वरिष्ठश्रेष्ठप्रेष्ठप्रजासमक्षं संप्राप्तमिदं विद्यारण्यपराजयख्यापकं श्रीमदक्षोभ्यतीर्थविजयसंस्थापकं सालङ्कारं सुन्दरं सुदृढं साभिप्रायं बहुगम्भीरं सूत्रप्रायं श्लोकरत्नं बृहति शिलास्तम्बे शासनरूपेण निबध्य ''मुळबागिलु'' पुरसमीपस्थस्य

पर्वतस्य ध्वजायमानं आचन्द्रार्कस्थायिनं श्रीमदक्षोभ्यतीर्थविजयस्तम्भं संस्थापयामास। दशदिक्षु समघोषयच्च श्रीमध्वसिद्धान्तविजयम्। सर्वत्र देशे सज्जनैर्हरिगुरुभक्तिभावभरितैः सोत्साहं सानन्दं सवैभवातिशयं समाचरितश्च श्रीमध्वसिद्धान्तविजयमहोत्सवः।

दुरहंकारी विद्यारण्यः समवाप्तपराजयः श्रीमदक्षोभ्यतीर्थश्रीमच्चरणानां पुरतः साञ्जलिबन्धोऽवनतकन्धरो मलिनायितावाङ्मुख अन्तरेव महद्दुःखमनुबभूव। अत एवैतत्सर्वं संगृह्योक्तं मध्वस्तुतौ :-

दौर्बल्यं साङ्करीये शिथिलकुसमये विक्ष्यकीर्त्यैककामी विद्यारण्योन्यदीयानययुतविवृतिग्रन्थकृत्याप्तगर्वी॥ दुर्मन्त्रेष्वग्रगण्यः सुखमुनिसमयं जेतुकामोप्यवाप्तच्छेदो ह्यक्षोभ्यतीर्थैर्विलपति विजयस्तम्भभूमावधस्तात्॥

एवं क्रि. श. 1387 वर्षपर्यन्तं जीवितस्य विद्यारण्यस्य क्रि.श. 1331 तमे वर्षे एव सन्यासो विद्यारण्येति नाम चासीदिति पूर्वमितिहासावलोकनेनोपपादितत्वाद् क्रि.श. 1350 वर्षतः 1365 वर्षावधिकालमध्ये प्रवृत्ते एतद्वाग्युद्धावसरे विद्यारण्यपराजय - श्रीमदक्षोभ्यतीर्थविजयनिर्णयसमुद्घोषणपरे वेदान्तदेशिककृते शिलाशासनोल्लिखितश्लोके विद्यारण्येति नामघटितत्वमन्त्यन्तं सूपपन्नम्।

एतेन मा. मञ्जर्यां यदुक्तं ''तदानीं विद्यारण्येति नामाभावादेव असिना तत्वमसिनेत्यादिवचनमाधुनिकेन केनचित्कल्पितमिति तदपाकृतं वेदितव्यम्, अक्षोभ्यतीर्थचरित्रप्रतिपादकप्राचीनग्रन्थेषु श्लोकस्यास्य अत एव वादविषयस्यपि स्पष्टमुपलम्भात्।

अत्र अस्तु वा मध्यस्थोक्तिरियमिति पक्षमवलम्ब्य ''नेदं पद्यं विद्यारण्यपराभवमभिधत्ते। किन्तु विद्यारण्यकर्तृकाक्षोभ्यकर्मकजयम्। तथाहि। असिनेति श्लोके अक्षोभ्यं उ निराच्छिनदिति पदच्छेदः। तदर्थस्तु अपरजीवप्रभेदिना

अविद्यमानपरजीवप्रभेदविशिष्टेन = जीवब्रह्मभेदाप्रतिपाकेन लक्षणावृत्त्या जीवब्रह्मैक्यप्रतिपादकेनेति यावत्। तत्वमसिना असिना = करणेन हे विद्यारण्य भवान् महारण्यमिव दुरासदं अक्षोभ्यं उ = उः अवधारणे। अक्षोभ्यमेव निरच्छिनत् = नितरां चिच्छेद इति'' परेण यदुक्तं तत्सर्वं परस्य स्वान्तस्थासहनासूयादिदोषोद्गिरणमात्रम्।

तथाहि। कुतोऽयमपार्थीकरणप्रयासः ? वाक्यार्थे विद्यारण्यदौर्बल्यस्याक्षोभ्यतीर्थमुनेः प्राबल्यस्य च प्रदर्शितत्वात्। यथास्थितार्थ एव परिगृह्यताम्। निर्निमित्तमपार्थकरणं सर्वत्र सुलभमिति न कापि विषयव्यवस्था सिद्ध्येत्।

किञ्च त्वदुक्तरीत्यैतच्छासनं विद्यारण्यविजयाक्षोभ्यतीर्थपराजयोद्घोषणपरं यदि स्यात्तदा तच्छासनं तावत्कालमारभ्याद्वैतिजनवशवर्त्येव स्यात्। न तु माध्वजनवशवर्ति। तेन ज्ञायते तच्छासनं विद्यारण्यपराजयाक्षोभ्यतीर्थविजयघोषणात्मकमेव। अत एव माध्वजनवशवर्ति माध्वजनताऽदरणपात्रमद्यापि विराजते।

किञ्च वेदान्तेशिकवैभवग्रन्थे च ''तत्वमसिना तं विद्यारण्यं मुनिस्तदा। अक्षोभ्य आच्छिनदिति अवदत् यः तं सेवे'' इति एतच्छलोककृत वेदान्तदेशिकाचार्यस्याभिप्रायो विद्यारण्यकर्मकाक्षोभ्यतीर्थकर्तृकजयविषयकः स्पष्टं सम्प्रदर्शितः। तथा मैसूरुसर्वकारेणाऽपि गेजेट् नामके नियमनिबन्धप्रबन्धे एतच्छिलाशासनं विद्यारण्यपराजयाक्षोभ्यमुनिविजयपरतयाऽङ्गीकृत्य निबद्धमिति बहिरङ्गप्रमाणविरोधो मा. मञ्जरीकारकृतापार्थकरणप्रयासस्य।

तथाऽन्तरङ्गविरोधश्च।

असिना तत्वमसिना परजीवप्रभेदिना।
विद्यारण्यं महारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनत्॥

इति हि श्लोको वर्तते। अत्र विद्यारण्यमितिद्वितीयान्ततया निर्देशः वर्तते। न तु

द्वितीयाविभक्त्यनन्ततया। अतो विद्यारण्येति सम्बुद्ध्यन्ततया पदच्छेदस्यावकाश एव नास्ति। तस्माद् विद्यारण्येति सम्बुद्ध्यन्तं प्रकल्प्यापार्थकरणप्रयत्नस्य परकीयस्य दृष्टपरित्यागादृष्टकल्पने स्याताम्। विद्यारण्येति पाठेऽपि विद्यारण्यापृष्टेन वेदान्तदेशिकेन तत्साम्बोधनानुपपत्तिः। अपरजीवप्रभेदिना इति पदविभागमाश्रित्य जीवब्रह्मैक्यप्रतिपादकेनेत्यर्थकरणं चात्यन्तविरुद्धम्। तत्त्वमसीति वाक्यस्य असिशब्दार्थखड्गरूपत्वमुक्तम्। असेश्च प्रभेदात्मकच्छेदसाधनत्वं प्रसिद्धम्। न त्वभेदात्मकैक्यसाधनत्वम्। तथा च तत्वमसीति वाक्यस्यासिरूपकत्वं वदतः श्लोककृतः परजीवप्रभेदसाधनत्वेनैव सादृश्यमभिप्रेतमिति परकृतस्याभेदसाधनत्व-रूपार्थस्य विरोधः॥

किञ्च अच्छिनदित्युक्त छेदं प्रति करणत्वेन गृहीतस्यासेः परजीव-प्रभेदनसामर्थ्यसंसूचनमनेन विशेषणेन समुद्दिष्टम्। अपरजीवप्रभेदिनेति पद-विभागाश्रयणे तूद्देशभङ्ग इत्यस्वारस्यम्।

किञ्च वैदिके 'उ' इत्येकाक्षरस्यावधारणार्थे प्रयोगे सत्यपि लौकिके क्वापि तादृशार्थे प्रयोगो न दृष्टः। "उकारः क्षत्रिये नेत्रे हरमौलौ हरे हरौ इति हि कोशोऽर्थान्तरे प्रसिद्धः। तस्माल्लौकिकेऽस्मिन् श्लोकेऽवधारणार्थे 'उ' इति च्छेदो निर्मूल एव।

निरच्छिनदित्यत्रापि "निर्युक्तिकं" निर्मक्षिकं निरवद्यमित्यादाविव निषेधार्थकनिरित्युपसर्गसमाश्रयणेन न चिच्छेद इत्यप्यर्थसम्भवान्निर्निमित्तमपार्थी-करणक्रमः परकीयशिरसो विच्छेदक एव। तस्मादुक्तान्तरङ्ग बहिरङ्ग-विरोधसद्भावान्मा-मञ्जरीकारेण कृतमेतच्छ्लोकस्यापार्थीकरणं "दश रामशराः पेतु" रित्यस्य वाक्यस्य दशरा, मशराः पेतुरित्यपार्थकरणमिव तदीयदुराग्रह-दौर्जन्यदुर्बुद्ध्यादिदोषप्रकाशनकारणमिति सुधियो विभावयन्त्येव॥

एवं वाक्यार्थपर्यालोचनेन चाद्वैतादिमतस्य तदीयाचारादेश्च वेदशास्त्रभारत

भगवद्गीतादिषु न काप्यवकाशोऽस्तीति अप्रामाणिकस्य तन्मतस्य सर्वदा पराजयः तथा मध्वसिद्धान्तस्य सर्वदा सर्वत्र विजय एवेति प्रेक्षावद्भिर्विज्ञायते। ततः परमात्मजीवात्मनोरत्यन्ताबाधितभेदनिश्चयसाधनभूतेन तत्वमसीतिवाक्यरूपेण असिना करणेनास्मिन् वाग्युद्धे महायोद्धारं विद्यारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनत् = चिच्छेद इत्येव स्वरससुन्दरः साभिप्रायः श्लोकार्थः।

इत्थं तदा तत्त्वमसीति वज्रेणैक्यप्रभेदेऽतिमहत्वभाजा।
अक्षोभ्यतीर्थाभिधदैवतेन्द्रः चिच्छेद विद्यावनदानवेन्द्रम् ॥

अक्षोभ्यतीर्थो यतिराट् कुविद्यारण्यादिमान् सर्वखलाग्रगण्यान्। विजित्य माध्वेतरदुर्मतं सञ्छिन्दन् सुमाध्वं मतमाररक्ष ॥ सर्वमिदं हृदि निधाय श्रीमज्जयतीर्थ श्रीमच्चरणैः स्वगुरून् श्रीमदक्षोभ्यतीर्थमुनीन् अधिकृत्यैवमुक्तम् :-

श्रीमद्रमारमणसद्गिरिपादसङ्गिव्याख्यानिनाददलिताखिलदुष्टदर्पम्।
दुर्वादिवारण विदारणदक्षदीक्षमक्षोभ्यतीर्थमृगराजमहं नमामि ॥ इति ॥

विद्यारण्यस्योत्तरावस्थासङ्ग्रहः

ततश्च दुःखातिशयेन विद्यारण्योऽपि जीवन् कुजनाग्रगण्यः।
अक्षोभ्यतीर्थार्यसमर्थशिष्यं श्रीमज्जयार्यं समगाज्जिगीषुः ॥

बालोप्यबालाऽमलधीबलोऽयं जयार्यसिंहः स्वनयैर्नखाग्र्यैः।
विदार्यविद्यावनवारणेन्द्रं न्यधात्पदं स्वं खलमस्तकेषु ॥

वेदान्तराज्यावनचक्रवर्तिश्रीमज्जयार्यैः समवाप्तभङ्गः।
हृद्रोगतोऽगाच्छरणं सविद्यारण्योऽतिरोधी मरणं स्ववार्धौ ॥

इतः परं प्रवृत्ते विद्यारण्यचरित्रवर्णनपरे मा. मञ्जरी ग्रन्थेऽनुपपन्नत्वादिकं प्रदर्श्यते। तथाहि। विद्यारण्यस्य भुवनेश्वरीविद्याजपादिना संसिद्धिप्राप्तिः देव्या अनुग्रहः नृगतपापाद्रिदाहप्रदर्शनं, एतज्जन्मनि धनमदेन ब्रह्मविस्मृतिसम्भावना,

भविष्यज्जन्मन्यपि धनमत्तताभयेन सन्यासग्रहणेच्छैवमादिकं वर्णितम्।

तदेतदनुपपन्नम्। पूर्वं सर्वोत्तमपरमेश्वरावतारत्वेनाङ्गीकृतस्य विद्यारण्यस्य त्वद्रीत्या तदवरभूताया भुवनेश्वरीदेव्याः सेवनं तदनुग्रहादिसम्पादनं कथं घटते?। धनमत्तता, ब्रह्मविस्मृति, जन्मबन्धनप्रभृतिदोषसम्बन्धार्हस्य तस्य कथं निर्दोषत्वेनाङ्गीकृतपरमेश्वरावतारत्वं स्यात् ? सन्यासस्यापि जन्मान्तरत्वात् तत्स्वीकारेण कथं धनमत्तता निवृत्ता स्यात् ? सन्यासाश्रमिणोऽपि त्वदीयसङ्करस्य त्वयैव पुनर्विद्यारण्यादिरूपेण जन्माङ्गीकारात् "सन्यासाश्रमस्य मोक्षसाधनत्वेन भविष्यज्जन्माभावादिति" वर्णनं कथं सङ्गच्छते?। अतः सन्यासानन्तरं धनमदेनैव विद्यारण्यः श्रीमध्वसिद्धान्तविध्वंसनाय प्रवृत्तः स्वयं विध्वंसनमवाप श्रीमदक्षोभ्यतीर्थ श्रीमच्चरणैरित्येव युक्तम्।

किञ्च पूर्वं मा. मञ्जर्यामेकपञ्चाशदधिकशतसंख्याकपुटे (१५१) १२५७ संख्याके शा. शकीययुवाब्दे विद्यारण्यस्य क्रमसन्यास इत्युक्त्वा उत्तरत्र १५५ संख्याके पुटे १२५० संख्याके शा. शकीयविभवसंवत्सरे क्रमसंन्यास इत्युच्यत इत्यसाङ्गत्यं स्फुटम्।

किञ्च त्वत्कल्पितस्य शृङ्गिभट्टस्य ब्रह्मरक्षस्त्वप्रापितन्निवृत्तिवर्णनप्रसङ्गे त्रिवारं व्यासदर्शनं विद्यारण्येन सह शृङ्गिभट्टस्य समुपवर्ण्य "चतुर्थं तु विद्यारण्यमुनेर्द्वितीयावतारे सेत्स्यतीत्यैतिह्यमिति" कथनेन भविष्यज्जन्माङ्गीकृतम्। पूर्वं विद्यारण्यस्य भविष्यज्जन्माभावाय सन्यासस्वीकार इत्युक्तमिति पूर्वोत्तरासाङ्गत्यं सुस्पष्टम्।

माध्वीयपरम्परायां श्रीमद्वादिराजतीर्थश्रीचरणचरित्रप्रसिद्धां "आ - का - मा - वै को न स्नातेति" प्रश्नस्य ब्रह्मराक्षसकृतस्य "रण्डापुत्रस्त्वं न स्नाताः" इति सरहस्यं प्रत्युत्तरयतां श्रीवादिराजतीर्थस्वामिनां चरणनलिनयोर्दासभावमापन्नस्य भूतराजस्य कथामिव काञ्चन कथां विद्यारण्यचरित्रे संयोज्य वर्णयन्त्यां मा. मञ्जर्यां

बदरिकाश्रमस्थितव्यासस्थित्यवलोकनादौ शृङ्गिभट्टाख्यब्रह्मराक्षसं प्रति "हे महात्मन् ! मम व्यासस्थितिं दर्शयेति" सदैन्यं प्रार्थनामयवचःप्रयोक्ता तद्ब्रह्मराक्षसप्रतिष्ठापनपूजनादिकर्ता च विद्यारण्यः स्वंय स्वस्य ब्रह्मराक्षसदास्यमाविश्चकारेत्यहो । पूर्वमुक्तं भूताधिपेश्वरावतारत्वं विद्यारण्यस्य साधु समर्थितम् ।

शृङ्गिभट्टब्राह्मणकथाप्ययुक्ता । प्रसिद्धप्रमाणेष्वनुपलम्भात् । श्रीरामचन्द्रस्य राज्यशासनकाले समस्तदुर्दानपरिग्रहणेन श्रीरामध्यानादिरूपप्रायश्चित्ताऽकरणेन च शृङ्गिभट्टस्य ब्रह्मराक्षसत्वप्राप्तिः वर्णिता । साऽयुक्ता । श्रीरामराज्ये "नावैष्णवो न दरिद्रो बभूव" इति हि प्रमाणम् (साधनशून्यत्वं दरिद्रत्वं) । तथा च सर्वोऽपि ब्राह्मणादिर्विष्णुभक्तपरायणः समाश्रितमोक्षसाधनश्चासीदिति ज्ञायते । अयं च त्वत्कल्पितो ब्राह्मणः शृङ्गिभट्टो रामराज्यकालेऽवैष्णवश्चेद्दैत्य एवेति तस्य ब्रह्मराक्षसत्वं, तादृशदुष्टभूतवशित्वं च विद्यारण्यस्येति तदवलम्बितमाहात्म्यस्य विद्यारण्यस्यापि महातामसत्वमेवोररीकृतं भवति । वैष्णवश्चेत्स साधक एवेति ब्रह्मराक्षसत्वमनुपपन्नम् ।

शुनः पाषाणखण्डेन ताडनादिरूपं किञ्चिद्व्यर्थकर्म कुर्वतोऽपि द्विजस्य तत्कालं निर्णयपूर्वं शिक्षां विदधतो श्रीरामचन्द्रस्य शासनकाले तत्पुरत एवैतादृशमहतो दोषिणो द्विजस्य सद्भावो वाङ्मनोविदूरः ।

दुष्प्रतिग्रहस्य ब्रह्मराक्षसजन्मापादकत्वं चासिद्धम् । उत्तरत्र "आ - का - मा - वै - को न स्नातेति" प्रश्नोत्तरसन्दर्भे आषाढ - कार्तिक - माघ - वैशाख पूर्णिमासु भवानुषः काले न स्नातवानिति वर्णनेनाकृतैतादृशपूर्णिमास्नानत्वमेव ब्रह्मराक्षसत्वहेतुरिति ज्ञापितं भवति । सति चैवं पूर्वं दुष्प्रतिग्रहहेतुकत्वोक्तिरनुपपन्ना ।

व्याससन्दर्शनस्य तदीयब्रह्मरक्षस्त्वनिवृत्तिहेतुत्वमप्यप्रामाणिकम् । विद्यारण्यस्यापि स्वसामर्थ्येनैव चतुर्वारं व्याससन्दर्शनमुपकल्पयतो तादृशब्रह्मराक्षसस्य

शृङ्गिभट्टस्य विद्यारण्यकालपर्यन्तं स्वीयब्रह्मराक्षसत्वनिवारकव्याससन्दर्शनं अकृत्वा तूष्णीं संस्थितिः कथमिति चिन्ता दुष्परिहरैव ॥

तस्मान्नैकविधानुपपत्तिकलङ्कितेयं शृङ्गिभट्टकथा न सत्यभूता। किन्तु विद्यारण्यगतपैशाचादि दुर्विद्याप्रभावाच्छादनाय परपरिकल्पितैव भैरव्यादिदुर्विद्या-प्रभावातिशयेन जगद्वशीकरणस्वमहत्वप्रदर्शन - जगद्वञ्चनादिकं तन्मूलगुरु-सङ्कराचार्यमारभ्य तत्कुलपरम्पराप्राप्तमिति नाश्चर्यं विद्यारण्येऽपीति वेदितव्यम्।

शृङ्गिगिरिगतेन विद्यारण्येन (सायनमाधवेन) स्वगुरोर्भारतीतीर्थस्य पुरतः कृतमिति यदुक्तं "तत्तु समन्वयादिति" ब्रह्मसूत्रार्थानुवादनं तद्विचार्यते।

"आम्नायस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानामि"ति जैमिनिसूत्रमाश्रित्यैवं पूर्वपक्षः – कर्माङ्गभूतकर्तृदेवताद्रव्यादिप्रतिपाकानां वेदवाक्यानां साक्षात्कर्मप्रति-पादकवाक्यानां च क्रियैव मुख्यप्रतिपाद्योऽर्थः। न तु सिद्धं ब्रह्म। सिद्धार्थबोधने तु वेदानां निष्प्रयोजनत्वं स्यात्। तस्मादुपासनादिक्रियाङ्गतयैव सिद्धं ब्रह्मादि वेदप्रतिपाद्यम्। ततो ब्रह्म श्रुतीनां न मुख्यार्थः। कर्मैव मुख्यार्थः। तद्बोधनेन वेदवाक्यानां प्रवृत्त्यादिफलवत्त्वरूपसार्थक्यसम्भवादिति।

सिद्धान्तस्तु उपनिषदां उपसनाङ्गब्रह्मनिरूपणेन श्रुतित्वेऽङ्गीकृते क्रियाङ्ग-कर्त्रादीनामनित्यत्वमिवात्मनोऽप्यनित्यत्वप्रसक्त्या, उपासनाभेदेन तल्लभ्यविमुक्तौ तारतम्यभेदादिप्रसक्तेश्चात्मनित्यत्व - निर्भेदमुक्त्याद्युपपत्तये चोपनिषदां साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपबोधकत्वेनैव श्रुतित्वम्। न तु कर्माङ्गतया। तथा च कर्मकाण्डस्य वेदस्य क्रियैव (कर्मैव) मुख्यार्थः। ब्रह्मकाण्डस्योपनिषदात्मकवेदान्तस्य ब्रह्मैव मुख्यार्थ इत्येतद्बोधकं पारमर्षं सूत्रं "तत्तु समन्वयात्" इति। तदर्थस्तु समन्वयात् = श्रुतिमस्तकानामात्मनि तात्पर्यनिर्णायकलिङ्गषट्कसम्बन्धसद्भावात् तत् = ब्रह्मैव (आत्मैव) साक्षादुपनिषद्वेद्यम्। तु शब्दस्तु कर्माङ्गत्वाभावरूपविशेषार्थमाह। न चोपनिषदां सिद्धबोधनेन निष्प्रयोजनत्वमिति शङ्क्यम्। "नायं सर्प" इत्यादाविव ब्रह्मबोधजन्यसर्वानर्थनिवृत्तिरूपफलसद्भावादिति ॥

तत्र पूर्वपक्षस्तावदयुक्तः। तथा हि। ''आम्नायस्य क्रियार्थत्वादिति'' जैमिनिसूत्रोक्तं क्रियार्थत्वं नाम इष्टत्व - इष्टसाधनत्वान्यतररूपकार्यतार्थत्वमेव। न तु भविष्यत्क्रियादिरूपकमर्थित्वम्। येन सिद्धार्थः साक्षाद्वेदार्थो न स्यात्। इष्टसाधनत्वादिरूपं कार्यत्वं क्वचिद्यज्ञादिरूपे कर्मणि सिद्धरूपे ब्रह्मणि च सूपपन्नमिति सिद्धरूपब्रह्मैव साक्षात्सर्ववेदार्थो भवति। अधिकारिभेदेन भगवद्ब्रह्मैव मुख्यमिष्टमिष्टसाधनं च। तथा चेष्टसाधनरूपार्थप्रतिपाकत्वेनाम्नायस्य सार्थक्यम्। इष्टसाधनाबोधकत्वे हि वेदानां निष्प्रयोजनत्वं स्यात्। वाक्यानां च परार्थत्वादित्येव जैमिनिसूत्रार्थः। तस्य जैमिन्यनभिप्रेतं भविष्यत्कर्मार्थत्वमित्यपार्थं परिकल्प्य मीमांसकंमन्यमाना प्रवृत्ताः। वाक्यानां क्रियाबोधनेनैव निराकांक्षप्रतिपत्तिर्भवति। न सिद्धबोधनेनेति तेषामाशयः। स चायुक्तः। ''परिणतिसुरसं पनसफलंमि''त्यादौ वाक्ये व्यभिचारात्। अधिकमाकरे व्यक्तम्।

तन्मतावलम्बनेनापि पूर्वपक्षस्तावदयुक्तः। कर्तृदेवतादेरिव ब्रह्मणो न विधिशेषत्वमस्ति। ''आत्मनमुपासीत'' इत्यादावात्मज्ञानोद्देशेनोपासनविधेः सत्वादुद्देशकोटिप्रविष्टस्यात्मनो न विधिशेषत्वम्। कर्तृकरणदेवतादेश्च नोद्देशकोटिप्रविष्टत्वमित्यस्ति विधिशेषत्वम्। आत्मनस्तूपासनाकर्मत्वेऽपि उद्देशकोटिप्रविष्टत्वासमानाधिकरणकर्मत्वाभावान्न विधिशेषत्वम्। उद्देशकोटिप्रविष्टत्वासमानाधिकरणकर्मत्वादिकमेव विधिशेषत्वप्रयोजकमिति मैमांसिकं मतम्। तथा च तन्मतमाश्रित्य न पूर्वपक्षोत्थितिः

सिद्धान्तोप्यनुपपन्नः। वेदेषु कर्मकाण्डब्रह्मकाण्डद्वयं प्रकल्प्य कर्मणः कर्मकाण्डवेदभागमुख्यार्थत्वेऽपि ब्रह्मकाण्डात्मकोपनिषन्मुख्यार्थत्वं ब्रह्मण एवेति त्वयुक्तम्। पूर्वोत्तरसूत्रानानुगुण्यात्। युक्तिपराहतेश्च॥ तथाहि ''प्रथमसूत्रे ब्रह्मज्ञानार्थं सर्ववेदविचारः कर्तव्यतया प्रसक्तः। अन्यथा सर्वे वेदा युक्तयः सुप्रमाणा ब्राह्मं ज्ञानं परमं त्वेकमेव। प्रकाशयन्ते न विरोधः कुतश्चिद्वेदेषु सर्वेषु तथेतिहासे'' इति॥ तथा

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति ....
तत्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये ।। इति ।।

''वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य'' इत्येवमादिश्रुतिस्मृतिविरोधः। ''शास्त्रयोनित्वात्'' इत्यत्र सर्वं शास्त्रं ब्रह्मणि प्रमाणमित्यभिहितम्। शास्त्रं च ऋगादिकं सर्वम्।

ऋगाद्या भारतं चैव पञ्चरात्रमथाखिलम्।
मूलरामायणं चैव शास्त्रमित्यभिधीयते ।।

इत्यादिप्रमाणं शास्त्रशब्दार्थमाह। नोपनिषन्मात्रं शास्त्रम्। मानाभावात्। तथोत्तरत्र ''गतिसामान्यादि''त्यादौ सर्ववेदजन्यज्ञानस्य ब्रह्मरूपमुख्यपदार्थैकविषयकत्वं प्रतिपादितम्। तथा च कर्मकाण्ड ब्रह्मकाण्डात्मकसर्वोऽपि वेदो ब्रह्मण्युपक्रमादितात्पर्यनिर्णायकलिङ्गसम्बन्धवानित्येव सूत्रकाराभिमतम्। न तूपनिषन्मात्रस्य ब्रह्मपरत्वम्। तस्मात्परकृतसिद्धान्तोऽनुपपन्नः ।।

वेदैकदेशाऽमुख्यार्थकर्मादिस्वरूपनिर्णयाय धर्ममीमांसादिशास्त्रस्य सार्थक्यसम्भवात् समस्तवेदमुख्यार्थभूतपरब्रह्मस्वरूपनिर्णयाय ब्रह्ममीमांसाशास्त्रस्य प्रवृत्तिर्युक्ता। ''यत्प्रमाणश्च निर्णय'' इति हि प्रमाणं सर्वशास्त्रोपजीव्यत्वं ब्रह्ममीमांसाशास्त्रस्याह। ''सर्वे वेदा सर्वे घोषा......ओंकारेणैव संतृण्णा'' इति श्रुतिरोंकारार्थपरब्रह्मपरत्वं सर्ववेदानामाह। ''सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति'' ''नामानि सर्वाणि यमाविशन्ति'' इत्यादावामनन्ति आविशन्तीत्यत्र आङापरममुख्यवृत्या सर्ववैदिकशब्दानां ब्रह्मपरत्वमुक्तम्। न तु तात्पर्यमात्रतः। ओंकारमारभ्य सर्ववेदपर्यन्तं विद्यमानो व्याख्यानव्याख्येयभावसम्बन्धश्च सर्ववेदानां ब्रह्मार्थत्वं व्यवस्थापयति। अत उपनिषन्मात्रस्य साक्षाद्ब्रह्मपरत्वसिद्धान्तः शाङ्करीयो न सूत्रकाराभिमतः। अन्यथा ''अथातोपनिषन्मात्रजिज्ञासा'' ''उपनिषद्योनित्वा'' दित्यादि सूत्रनिर्देशः स्यात्। तस्माद्युक्तिविरुद्धश्चायं सिद्धान्तः।

किञ्च त्वद्रीत्या "वेदान्तेन ब्रह्मण्यवगतेऽवगतस्य ब्रह्मणोऽन्यत्र विनियुक्तत्वं नास्तीति न विधिशेषत्वं ब्रह्मणः। ब्रह्मावगतौ सत्यां ब्रह्मेतरसर्वनिवृत्तिरूपफललाभः सम्भवतीति विधेरेवाभावात्। इति वक्तव्यम्। परन्तु स्वप्रकाशतया ब्रह्मावगतेः पूर्वमेव सद्भावात् वेदान्तेन प्राप्स्यमाणावगत्यन्तराभावान्नैतद्युक्तम्। शुद्धब्रह्मावगतिर्नास्तीति चेन्न वेदान्तादपि त्वद्विवक्षितशुद्धब्रह्मावगतेरनुत्पादात्। सर्वाभावोपलक्षितब्रह्मावगतिः सा वेदान्ताज्जायत इति चेत् तर्हि स्वप्रकाशतया सिद्धे धर्मिण्यतात्पर्यवतां वेदान्तानां सर्वाभावरूपोपलक्षणधर्मे तात्पर्यमिति वक्तव्यम्। तस्य च धर्मस्य ब्रह्मस्वरूपत्वे सिद्धत्वप्राप्त्या ब्रह्मभिन्नसत्यत्वपक्षेऽपसिद्धान्तापत्या ब्रह्मभिन्नातत्वपक्षमेवाङ्गीकार्यमिति अतत्वावेदकत्वं वेदान्तानामप्यङ्गीकृतं स्यात्। पूर्वापेक्षया ब्रह्मावगतौ विशेषाभावे उपलक्षणधर्मबोधोऽप्ययुक्तः।

किञ्च वेदान्ता अपि स्वस्वरूपातिरिक्तसर्वाभावोपलक्षितब्रह्मावगतिं जनयन्ति उत स्वघटितसर्वाभावोपलक्षितब्रह्मावगतिम्। नाद्यः। वेदान्ताभावासिद्ध्याऽद्वैतहानेः। न द्वितीयः। स्वस्वरूपाभावेऽबोधकत्वप्रसङ्गः। तस्माद्वेदान्तैः सर्वाभावोपलक्षितब्रह्मावगतिस्तु खपुष्पायितैवेति न समन्वयसूत्रार्थः परोक्तो युक्तः।

किञ्चोपासनाङ्गत्वे च ब्रह्मणोऽनित्यता स्यादिति यदाशङ्कितं "तत्तुच्छम्" अनित्यतायां विध्याङ्गत्वस्याऽ(कर्माङ्गत्वस्य) तन्त्रत्वात्। कर्माङ्गस्य देवतादेरनित्यतायां प्रमाणसिद्धतदुत्पत्तिकारणकत्वं तन्त्रम्। क्रियाङ्गत्वं तु पदार्थस्य क्रियोत्पत्तेः पूर्वसत्वे तन्त्रम्। पूर्वसत्वं तु नित्यस्यानित्यस्य च स्यान्नाम। नित्यस्यापि देवताप्रवाहस्य वेदस्य चोपासनाध्ययनविध्यङ्गत्वमिव नित्यस्यापि ब्रह्मण उपासनाङ्गत्वे न कापि हानिरिति पूर्वपक्षः त्वद्रीत्या अनुद्धार्य एव। निर्भेदमुक्त्यभावादेव तादृशमुक्त्यर्थं उपनिषदां साक्षाद् ब्रह्मस्वरूपबोधकत्वोक्तिरप्ययुक्ता। उक्तरीत्या पराहतत्वात्॥

किञ्च किञ्चिच्छब्दवाच्ये वस्तुन्येव शब्दान्तरलक्षणावृत्तेर्दर्शनात् त्वद्रीत्या

सर्वशब्दावाच्यस्य ब्रह्मणो लक्षणावृत्तेरप्ययोगात् सर्वथा वेदान्तावेद्यत्वं ब्रह्मणोऽङ्गीकृतं स्यादिति वेदान्तानां षड्विधतात्पर्यनिर्णायकलिङ्गप्रदर्शनमप्ययुक्तम्। वेद्यत्वरूपसामान्यधर्मवति हि पदार्थे शब्दतात्पर्यनिर्णायकलिङ्गान्वेषणं सार्थकं दृष्टम्। त्वन्मते तदयोग इत्युपपादितम्।

प्रदर्शितानां षण्णां लिङ्गानां चाद्वैते तात्पर्यनिर्णायकत्वविघटनं श्रीन्यायसुधान्यायामृतादौ सम्यक्प्रदर्शितम्। तस्मात् ''तत् तु कर्मशेषत्वाभावादात्मैव (चित्स्वरूपं) सम्यक् सम्बन्धवत्वात् साक्षाच्छ्रुतिमूर्धन्यवेद्यमिति'' सिद्धान्तोऽप्ययुक्तः॥

किञ्च तत् = ब्रह्म सर्वज्ञं सर्वशक्ति जगदुत्पत्तिस्थितिलयकारणं वेदान्तशास्त्रादवगम्यत इति हि शाङ्करभाष्यम्। भाष्योक्तं ब्रह्मशब्दार्थं परित्यज्य चित्स्वरूपमित्यनुवादेन स्वभाष्यविरोधोऽपि स्वानुवादस्य सम्पादितः।

वस्तुतस्तु प्रथमसूत्रोक्तस्य गुणपूर्णत्वरूपस्य विष्णुलक्षणस्य तत्सम्भावकस्य द्वितीयसूत्रोक्तजगत्सृष्ट्यादिकर्तृत्वलक्षणस्य च ऋगादिसर्वशास्त्रप्रमाणकस्य रुद्रादावतिव्याप्तिपरिहारकं समन्वयसूत्रमिति रहस्यं माध्वपादानुपजीविनः सायणमाधवस्य तद्गुरोश्च कथं बुद्ध्यारूढं स्यादिति मन्तव्यम्॥

तदेवं मूढमाधवकृतैतादृशाप्रामाणिमकाननुगुणार्थानुवादश्रवणेनानन्दबाष्पभरितो भारतीतीर्थगुरुश्च मूढतम इत्यहो मूढतमगुरोः सकाशान्मूडतरशिष्यस्य मौढ्यमयसन्यास - वाक्यचतुष्टयपरिग्रहणादिरूपोऽयं महामौढ्यमहोत्सवः॥

यदुक्तं मा. मञ्जर्यां ''लब्धाश्रमो विद्यारण्यो मूर्तीभवन् मुक्तिरिव........ विरराजेत्यादि'' तत्सर्वमयुक्तम्। शृङ्गिभट्टाख्यभूतप्रतिष्ठापन - बुक्कहरिहराख्यशैवसमाश्रयणराज्यनिर्माणप्रभृतिलौकिकव्यापृतिविरुद्धत्वात्। मेषपालं पुरुषं बलिं विधाय देवीवशीकरणं सुवर्णवृष्टिवर्षणं, राज्यनिर्माणादि यतिधर्मविरुद्धमिति तथाऽसुरीप्रवृत्तिश्चेति तद्वान् विद्यारण्यो महानसुर इति ज्ञायते।

शा. शके १२५८ तमे धातुनामसंवत्सरे विजयनगरनिर्माणोक्त्या ततोऽपि पूर्वं सन्यासं स्वीकृत्य विद्यामानस्य विद्यारण्यस्य १३०८ तमे शा. शकीये क्षयसंवत्सरे निर्याणवर्णनेन पञ्चाशत्संवत्सरेभ्योऽधिककालसम्बन्धिनी सन्यासाश्रमिता सिद्धेति तदीयान्तिमकाले एव क्रमसन्यासस्वीकार इति पूर्वं कथितं पूर्वोत्तरविरुद्धम्।

पूर्वोक्तरीत्या व्याससिद्धान्तानभिज्ञस्यान्यथाज्ञानिनो विद्यारण्यस्य व्यास-दर्शन - तत्प्रसादावास्यादिकं सर्वथा शास्त्रविरुद्धमिति "शृङ्गिभट्टाख्यपिशाच-समाश्रयणपूर्वकं बदरीगमनं व्याससन्दर्शनं, व्यासप्रसादात्सुमूर्तावधारणमित्यादिकं" यदुपवर्णितं तत्सर्वमप्रामाणिकम्। तन्महत्वप्रदर्शनाय कल्पितमिति सर्ववेद्यम्।

वेदार्थनिर्णायकब्रह्मसूत्राणां श्रीविष्णुसर्वोत्तमत्वादौ न्यायसंसूचकत्वं पूर्वमुपपादितमिति तद्विरुद्धं सूत्रानवलम्बि च स्वकपोलकल्पितार्थवर्णनपरं विद्यारण्यकृतं चतुर्वेदभाष्यं च कथं भाष्यं स्यात्। भाष्यत्वव्याघातात्। सूत्रार्थो वर्ण्यते यत्र पदैः सूत्रानुकारिभिः। स्वपदानि च वर्ण्यन्ते भाष्यं भाष्यविदो विदुः ॥ इति हि प्रमाणम्। अपि च श्रीमध्वाचार्यैर्ब्रह्मसूत्रमनुसृत्य श्रुत्यर्थसंवर्णन क्रमः ऋग्भाष्यादौ प्रदर्शितः। तमनादृत्य वेदार्थं स्वेच्छया वर्णयतो विद्यारण्यस्य सूत्रकारं परित्यक्तवतः कथं व्याससन्दर्शनं स्यात्? कथंतरां तत्प्रसादः? कथंतमां च तदीयभाष्यसंशुद्धिः ?। तस्माद् वेदभाष्यमहत्ववर्णनं सर्वमप्रामाणिकम्।

किञ्च काशीस्थगङ्गालये विद्यमानस्य व्यासस्य परिज्ञप्त्यै स्वसामर्थ्याभावात् पिशाचानुग्रहावलम्बिनो विद्यारण्यस्य तत्रत्यपुरुषविशेषे व्यासत्वपरिज्ञप्तिश्च प्रत्यग्दृष्ट्या(ज्ञानदृष्ट्या) सञ्जतेति वर्णनं च हास्यास्पदम्।

तद्ग्रन्थानां परिशुद्धये व्यासोपदिष्टं अलर्क(श्वान)लेहनं मद्यभाण्डे निमज्जनं च विधायाऽपि तद्रहस्यावलोकने पृथग्दृष्टिरहितस्य विद्यारण्यस्य पम्पातटं समागत्य ब्रह्मराक्षसमुखेनालर्कमद्ययोः वेदपुरुषत्वपीयूषत्वपरिज्ञानं प्राप्तमित्यादिकं यन्मा.

मञ्जर्युक्तं तत्सर्वं तद्ग्रन्थमहत्वबुद्धयै कल्पितकथाविलेपनमिति को नाम विवेकी न जानीयात् ।

वस्तुतस्तु विद्यारण्यकृतवेदभाष्याणि श्रुतिसूत्राद्यननुगुणानि तद्विरुद्धार्थपराणि च श्वानावलेहनमद्यभाण्डनिमज्जनयोग्यान्येवेत्याशयः। एतादृशव्याख्यासंस्पर्शनेन वेदपुरुषस्य मालिन्यमेव सञ्जातम्। तन्मालिन्यपरिमार्जनपूर्वकं वेपुरुषाभ्यर्चनायैव श्रीमद्राघवेन्द्रतीर्थ श्रीमच्चरणैः मन्त्रालयस्वामिपादैः वेदविवृत्तिरूपव्याख्यानाभिषेकः श्रीमध्वाचार्यप्रदर्शितक्रमेण श्रुतिसूत्राद्यनुगुणो विरचितः। तेन वेदपुरुषः श्रीमन्नारायणो नितरां विरराज। तदुक्तं गुरुगुणस्तवने 'श्रीवादीन्द्रतीर्थश्रीचरणैः :-

हृद्याटीकानवद्या परविवृतयजुःसामसम्बन्धिनी ते
मालिन्यक्षालनाम्भः स्वयमजनि हरेरुत्तराङ्गे च मूर्ध्नि ॥
सैवर्चां राघवेन्द्र! व्रतिसमितिमणेऽनन्यसम्पर्कभाजा
मोजिष्ठे दक्षिणाङ्गे मृगमदमिलितोदारपाटीरसारः ॥

इति। परविवृत = विद्यारण्यादिविवृतेत्यर्थः।

भारतीतीर्थनिर्याणानन्तरं चन्द्रशेखरभारतीनामानं सन्यासिनं विधाय तस्मै विद्यारण्यकृतचन्द्रमौळीश्वरलिङ्गप्रदानादिवर्णनमेतत्स्मारयति यत् तल्लिङ्गं शङ्कराचार्येण रेणुकाचार्यपादावलम्बनेन समवाप्तम्। रेणुकाचार्यश्च शैवगुरुः शङ्कराचार्यकालीनः प्रभावी महामायावी। तत्प्रीतिसम्पादनेन शैवजनानुरागसम्पादनक्रमः शङ्कराचार्यानुष्ठितः। अत एवा''न्तः शाक्तो बहिः शैवः सभामध्ये तु वैष्णव'' इति शङ्कराचार्यप्रसिद्धिः। एवञ्च नैषा साङ्करीयपरम्परा परिशुद्धा। किन्तु तत्तत्कालीनानां बक्कस्वामिरेणुकाचार्यप्रभृतिकापुरुषाणां पादोपजीवनेन कथंकथमपि स्वप्रतिष्ठां समासाद्य जगति प्रसिद्धा ॥

''........तापससार्वभौम'' इत्युक्त्वा ''स्वीकृत्य सिंहासनं'' राज्याधि-

कृतिं वितेने'' इत्येतद्वर्णनं च विद्यारण्यस्य यतिधर्मभ्रष्टतास्फोरकमिति व्याहृतम् ॥ न ह्यापत्कालं विना यतिधर्मिणो राज्याधिकारस्वीकारः शास्त्रविहितः। अत एव कृष्णदेवरायस्य वैष्णवमहाराजस्य विजयनगरसाम्राज्याधिपतेः सम्प्राप्तायां तन्मरणापादकायां कुहुयोगाख्यमहापद्येव श्रीव्यासराजगुरुसार्वभौमैर्भगवदिच्छया तदापत्परिहरणपूर्वकं मुहूर्तत्रयमात्रं राज्याधिकारः स्वीकृतः संरक्षितं च राज्यराजादिकम्। एते खलु तापससार्वभौमाः। एवञ्चानापद्यपि राज्याधिकार-स्वीकारः स्वान्तस्थाशापिशाचाद्याविष्कारात्मक एवेति न यतिः सः। स्वशिक्षिते समर्थे बुक्कराजे विराजमाने सति निष्कारणं स्वयं राज्याधिकारं स्वीकृतवतो विद्यारण्यस्य कथं तापससार्वभौमत्वम् ? तापसत्वाख्यसामान्यधर्मस्यैवाभावात्। तस्मादयं तामससार्वभौम एव ॥

शा. शकीय १३०८ तमे क्षयवर्षे विद्यारण्यस्य गुहाप्रवेशोक्तिरपि त्वदुक्तरीत्या श. शके ११५० तमीयतदुत्पत्तिकालमारभ्य १३०८ तमवर्षपर्यन्तं सम्भूय १५८ वर्षात्मको विद्यारण्यजीवितकालः सम्भवतीति मानुषायुर्मान-विरुद्धत्वादुपेक्ष्या।

एवं वेदशास्त्रादीनामपार्थकरणेन वेदानां वेदव्यासस्य च विद्रोहं कृतवतो विद्यारण्यस्य शङ्कराचार्यावतारत्वं पुनर्वर्णयता मा. मञ्जरीकारेण अन्त्यकाले तदीयगुहाप्रवेशोऽपि तन्मूलाचार्यशङ्कर गुहाप्रवेश इव दुरन्तमय इति संस्मारितो भवति ॥

विद्यारण्यस्य दुश्चर्यां श्रुण्वन् यो व्याजतोऽपि वा।
भुक्त्वेह दुःखमत्यन्तमन्ते यास्यति दुर्गतिम् ॥

भो सज्जनाः ! मा श्रुणुत विद्यारण्यकथामिमाम्।
माणिक्यमञ्जरीकारकल्पितां कुलनाशिनीम् ॥

विद्यारण्यक्षोभकरं माध्वोल्लासकरं शुभम् ।
श्रीमदक्षोभ्यचरितं मोक्षदं श्रुणुताऽदरात् ॥

जयत्यक्षोभ्यतीर्थार्यनृहरिर्माध्ववल्लभः ।
विददार नयाग्रैर्यो विद्यारण्यं हिरण्यकम् ॥

तदेवं मणिमञ्जर्याद्यपद्ये परमिति विशेषणेन "तत्त्वमसि" वाक्यार्थसारभूतं द्वैततत्वं संप्रदर्शितम् । श्रीहरिगतपरत्वं नाम चेतनाचेतनात्मकसकलजगत्प्रतियोगिक पारमार्थिकभेदवत्वम् । तत्र युक्तिसूचकं अक्षरमिति विशेषणम् । क्षरोनाम नाशः । स चतुर्विधः । तथोक्तम् :- "अनित्यत्वं देहहानिः दुःखप्राप्तिः अपूर्णता । नाशः चतुर्विधः प्रोक्तः तदभावो यतो हरेः "इति । चतुर्विधनाशान्यतमवता प्रपञ्चेन तद्रहितस्य गोविन्दस्य पारमार्थिकोऽत्यंतभेदः सुज्ञानः ।

अपि च - अक्षः = चक्रं सुदर्शनं ॥ अक्षो .... चक्रे कर्षे पुमान् "इति हि कोषः ।

सः एषामस्तीति अक्षाः । "अर्शआदिभ्यो अजिति" सम्बन्धार्थाच्प्रत्ययांतः शब्दः । संबन्धश्च धारकत्वम् । तच्च गोपीमृदा तापनेन वा प्रमाणानुसारेण ग्राह्यम् । तथा च चक्रधरिणः । उपलक्षणया शंखादिकं च ग्राह्यम् । चक्रधारणं च बालस्त्रीवृद्धादिसर्वाधिकारिकमिति कण्ठतश्चक्रमुक्तम् । एवं च अक्षान् - यथायोग्यं तप्तातप्तचक्रशंखदिवैष्णवचिह्नधारिणः भक्तान् रमयतीति अक्षरः ॥ तप्तचक्रादि-मुद्रोर्ध्वपुण्ड्रधारिमाध्वानन्दप्रदाता । अथवा - अक्ष - उक्तरीत्या चक्रादिकं । रे - करे - येषान्ते अक्षराः । "रःपुमान् पावके कामे क्षये वज्रे करे क्रतौ" इति नानार्थरत्नमाला । धृतोर्ध्वपुण्ड्रचक्रादिमुद्राङ्कितबाहवः । ते अस्य संतीति अक्षरः । वैष्णवभक्तजनसंबन्धी हरिः । संबन्धश्चानुग्राहकत्वम् । अनेन सद्वैष्णव सदाचारादिकमुपपादितम् । अर्थात् शैवाद्याचारपरिवर्जनमप्युक्तं भवति ।

तथा च गोविन्दे आनन्दज्ञानदेहमिति विशेषणेन विष्णोस्सर्वोत्तमत्वस्य,

सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वस्य, श्रियःपतिमित्यनेन - रुद्रादीनामवरत्वस्य श्रीमदानन्दतीर्थार्य-वल्लभमित्यनेन - श्रीमध्वाचार्याणां मुख्यप्राणावतारत्वस्य, परमित्यनेन द्वैततत्वस्य अक्षरमित्यनेन - वैष्णवधर्मस्य चोपपादितत्वात् - स्वाद्यपद्येन पूर्वमेव ''माणिक्य-मञ्जरीं'' स्वविरुद्धार्थपरां अध्यायचतुष्टयात्मिकां सर्वशः विदारयन्ती श्रीमणिमञ्जरी श्रीविष्णुसर्वोत्कर्ष वायुजीवोत्कर्षादिज्ञानमुत्पायन्ती धिक्कुर्वन्तीचाद्वैतादिमतं नित्यं राराजते ।

नचाद्वैतमेव पारमार्थिकम् । द्वैतग्राहि निर्बाधप्रत्यक्षादिप्रमाणविरोधात् । न च तत्वमस्यादिश्रुतीनामानर्थक्यमितिवाच्यम् । द्वैतश्रुत्याद्यविरोधाय भगवत्सादृश्यादि-रूपमोक्षपरत्वस्य पूर्वमुक्तत्वात् । न चाद्वैतश्रुतीनामपूर्वार्थत्वेन प्राबल्यमिति वाच्यंम् । द्वैतग्राहिनिर्बाधप्रबलसाक्षिप्रत्यक्ष श्रुतियुक्ति विरोधेना-द्वैतेऽपूर्वताया अयोगात् । प्रबलमानान्तराविरुद्धत्व समानाधिकरणमानान्तरासिद्धत्वं हि अपूर्वत्वम् । न तु मानान्तरासिद्धत्वमात्रम् । तथात्वे - शून्यबोधकवाक्यस्याप्यपूर्वार्थपरत्वेन प्राबल्य-प्रसंङ्गात् । न च प्रत्यक्षादिसिद्ध भेदबोधकानांद्वैतश्रुतीनां अविदितार्थवेदकत्वरूप-श्रुतिधर्मायानुवादकत्वमेववाच्यमिति वाच्यम् । परमात्मगतस्य जीवादिप्रति-योगिकभेदस्य, तथा अतीन्द्रियाननुमेय पुण्यपापादेर्जगतः प्रत्यक्षासिद्धत्वात् तद्बोधकश्रुतीनां अविदितार्थवेदकत्वरूप श्रुतिधर्मोपपत्तेरनुवादकत्वायोगात् । अत एवाद्वैतश्रुतीनामेव प्रबलप्रत्यक्षद्वैतश्रुति विरोधेनाप्रामाण्यापत्तेः प्रबल प्रमाणा-विरुद्धार्थपरत्वस्य ''यजमानः प्रस्तरः'' इत्यादिवेदवाक्यानामिव स्वीकार्यत्व-मभिहितमाकरे ।

''अग्निर्हिमस्य भेषज''मित्यादीनां श्रुतीनां अग्निनामकभगवत्परत्वेनापूर्व-ताया अभंगात् । एवं वेदमात्रवेदितव्यधर्माधर्मदेवतादिपदार्थानां स्वेनैवं मिथ्यात्वप्रतिपादकत्वे अद्वैतश्रुतीनामुन्मत्तप्रलापायितत्वशंका कथं न घटेतेति यावदायुष्यं परिशीलय ।

द्वैतश्रुतिमात्रसिद्धधर्मकर्मादेरपककषायत्वे अद्वैतश्रुतिमात्रसिद्धाद्वैतस्यापक-कषायत्वं कुतो न स्यात् ? श्रुतिमात्रसिद्धत्वे समानेऽपि विना विशेषनियामकं द्वैतस्यापरमार्थत्वं, अद्वैतस्य परमार्थत्वमिति कल्पना नप्रेक्षावज्जनमनोरञ्जनाय कल्पते। अत एव - सर्वत्र द्वैतप्रपञ्चस्यौपाधिकत्वेनातात्त्विकत्वं, अद्वैतस्यानौपाधिकत्वेन परमसत्यत्वमिति व्यवस्था च बालजनमनोहरैव। स्वप्रकाशचिदद्वैतवादे - उपाध्यज्ञानाङ्गीकारस्य अन्योन्याश्रयानवस्थादिदूषणगणग्रस्तत्वेनानुपपन्नतायाः आकरे बहुधोपपादितत्वात्। अनुपपत्यादिदूषणविमुक्तं हि मतं प्रेक्षावज्जनमान्यं भवति । तस्मादद्वैतमतमप्रामाणिकमेव। सर्वोऽपि द्वैतप्रपञ्चः प्रत्यक्षादि-प्रमाणत्रयसिद्धः पारमार्थिकः सत्य एवेति पारमार्थिकदुःखक्लेशादिनिमग्नस्य परतंत्रस्य सज्जीवजातस्य समुद्धरणाय प्रवृत्तानां श्रुतिस्मृत्यादीनां श्रीविष्णोः सर्वोत्कर्षे एव महातात्पर्यम्।

तथा चाधिकारिभेदविवक्षया सदागमानां प्रवृत्तौ योजनाद्वयं श्रीमज्जयतीर्थ श्रीचरणप्रदर्शितं हृदयङ्गममत्रावश्यं संस्मर्तव्यम्। एकान्तभक्तविवक्षयैवं योजनाः :- ''यो हि सात्विकप्रकृतिर्लोकप्रवादात् कार्यत्वादिलिङ्गानुसन्धानाद्वा स्वतनुभवनादेः कर्तारं सामान्यतो जानन् स्नेहमाहात्म्यज्ञानाभ्यां तद्विशेषज्ञानार्थमुत्कण्ठितमानसः तत्संस्कारवशाच्च अन्यदगणयन् वर्तते, तं प्रत्याप्तो बन्धुरिवायं वेदो तत्स्वरूपं सर्वोत्कृष्टमेव प्रतिपादयति ''परोमात्रया तन्वावृधान न ते महित्वमन्वष्णुवन्ति। न ते विष्णो जायमानो न जातो देव महिम्नः परमन्तमाप'' इत्यादि। ततो वाक्यार्थज्ञानादवाप्तपरमानन्दः तत्साक्षात्कारं कामयते। तं प्रति तदुपासा विधीयते। सा च प्रक्षीणान्तःकरणमलस्यैव सम्भवति। तदर्थं वैष्णवकर्मविधयः प्रवर्तन्ते। इत्येवं समस्तोऽपि वेदो नारायणसर्वोत्कर्षज्ञापन एव पर्यवसित'' इति॥

सात्विकभक्तान्तरविवक्षया च वेदवाक्यानां योजनान्तरमित्थं :- ''शरीरेन्द्रियान्तःकरणादिसन्निधानेन स्वात्मनो विविधदुःखं पश्यन् निष्कण्टकं च सुखमलभमानोऽयं संशेते किं ममेदं दुःखादिकं शरीरादिसम्बन्धनिमित्तमेवोत

स्वाभाविकमिति। तं प्रति वेदः प्रवर्तते "तत्वमसीत्यादि" परमात्मेव निर्दुखपरमानन्दस्वभाव एव त्वमसि। किन्तु ईश्वराधीनाविद्याद्युपस्थितशरीरादिनिमित्तेनान्यथारूपेणोपेत इति। ततः पुनरसौ जिज्ञासते। केनौपायेनाहमिदमस्वाभाविकं पारमार्थिकमेव रूपं हित्वा स्वरूपेणावस्थितः स्यामिति। तं प्रति नारायण एव प्रसन्नस्तदुपाय इति सर्वोत्तमं तत्स्वरूपं निरूप्यते। ततः कथमसौ प्रसीदतीत्यपेक्षायां तत्साक्षात्कारः तदर्थं श्रवणादिकं तदङ्गतया कर्माणि च विधीयन्ते। यथा

"यस्य प्रसादात्परमार्तिरूपादस्मात्संसारान्मुच्यते नापरेण।
नारायणोऽसौ परमो विचिन्त्यो मुमुक्षुभिःकर्मपाशादमुष्मात्"

इति। इत्येवं समस्तस्यापि वेदस्य नारायणसर्वोत्तमत्वज्ञापन एव पर्यवसानमिति" ॥

सतीष्वनेकासु वादविप्रतिपत्तीषु न सदागमैस्तत्वज्ञानोत्पत्तिरिति तदपनोदनाय वेदेतिकर्तव्यतारूपं श्रीब्रह्ममीमांसाशास्त्रं श्रीमन्नारायणो बादरायणोऽसूत्रयत्। एतस्य शास्त्रस्य सूत्रकारसम्मतं भावं तदन्तेवासिवरेण्याः श्रीमुख्यप्राणावताराः श्रीमन्मध्वाचार्या स्वप्रणीतेषु श्रीमद्भाष्यादिषु समाविष्कुर्वन्।

एतेषां श्रीहरिवायुगुरूणां महिमातिशयप्रतिपादनपरा मणिमञ्जरी श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचिता तन्माहात्म्यज्ञानोत्पादनपूर्वकं श्रीमाधवमध्वपदाब्जयोः भक्तिविशेषं समुत्पादयन्ती नित्यं सुजनसंसेव्या अबाध्या अखण्ड्या च निष्कण्टकं रराजत इति सर्वमनाकुलम्॥

**जयतात् श्रीरमानाथो जीयान्मध्वः सतां गुरुः।
नारायणार्यो जयताज्जीयाच्छ्रीमणिमञ्जरी॥**

**जयतान्मध्वसिद्धान्तो जयतान्मध्वसत्कथा।
जयतान्माध्वसन्मार्गो जयतान्माध्वसत्सभा॥**

**आचार्याणां वराणां मयिपरमकृपाकारिणां मद्गुरूणां
ध्यानार्यप्रीतिभाजां विविधकृतिकृतां कण्टकोद्धारनाम्नाम्।**

सम्प्रीत्यै तत्कृपातो हरिगुणमणिसन्मञ्जरीवैभवाख्या
माध्वानन्दप्रदात्री कृतिरिह विहिता दुष्टमाणिक्यभेत्री ॥

गुरुवैभवकर्तॄणां मद्गुरूणामनुग्रहः ।
मञ्जरीवैभवस्यापि कर्ता मे लेखनी मतिः ॥

श्रीमद्वासिष्ठगोत्रे धृतजनिरमलास्वृक्षु शाकल्यशाखः ।
कावेरी सुब्बणार्याभिधसुकृतलसद्दम्पतीलब्धजन्मा ॥
पूज्यश्रीजालिहाळाभिधविबुधमणेः प्राप्तवैदुष्यभाग्यः ।
बाळ्गारुश्रीनिवासः व्यतनुत मणिसन्मञ्जरीवैभवं हि ॥

दुष्टनिन्दनसच्छिष्टप्रशंसनसुकर्मणा ।
शिष्टेष्टमध्वहृत्प्रेष्ठः श्र्याश्लिष्टः प्रीयतां हरिः ॥

एतत्सत्कर्म संप्राप्तपुण्यं मद्गुरुदैवते ।
वैनीनाम्नि महत्यर्थे प्रत्यक्षे स्वर्पितं मया ॥

श्रीमन्मध्वाचार्यमूलमहासंस्थानश्रीमदुत्तरादिमठाधीश्वरश्री १००८
श्री श्री प्रातःस्मरणीयश्रीमत्सत्यध्यानतीर्थ श्रीमच्चरणान्तेवासि
परमपूज्य पण्डितराज श्रीमज्जालिहाळश्रीनिवासाचार्य
शिष्येण बाणाकार (बाळगारु) श्रीनिवासेन
विरचितं माणिक्यमञ्जरीभञ्जनात्मकं
श्रीमणिमञ्जरीवैभवं सम्पूर्णम्

श्रीहनुमद्भीममध्वात्मकभारतीरमणमुख्यप्राणान्तर्गत श्रीकृष्णार्पणमस्तु

ಶ್ರೀತ್ರೈಲೋಕಾಚಾರ್ಯಸೇವಕ ವೃಂದದಿಂದ

ಪ್ರಕಟಣೆಗೊಂಡ ಗ್ರಂಥಗಳು

ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಪಂಡಿತರಾಜ ಜಾಲಿಹಾಳ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ

ವಿಜಯೀಂದ್ರವಿಜಯ ವೈಜಯಂತೀ

-ಭಾವೀಸಮೀರ ಶ್ರೀಮತ್ ವಾದಿರಾಜತೀರ್ಥಶ್ರೀಚರಣವಿರಚಿತ

ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ (ಕನ್ನಡ)

ಪೂಜ್ಯ ಬಾಳಗಾರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ

ಸಭಾಸಾರವೈಭವ

ಪೂಜ್ಯ ಬಾಳಗಾರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ

ಮಾಧ್ವಸ್ತುತಿ

ಪೂಜ್ಯ ಬಾಳಗಾರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ

ಮಣಿಮಂಜರೀವೈಭವ

ಶ್ರೀಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರನ್ನು
'ತತ್ವಮಸಿ' ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದ ಕುರುಹು

श्रीमध्वसिद्धान्तविजयस्तम्भः

असिना तत्वमसिना परजीवप्रभेदिना ।
विद्यारण्यं महारण्यमक्षोभ्यमुनिरच्छिनत् ।।

ಶ್ರೀಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿಗಳು, ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಭೇದ ಸಾಧಕವಾದ 'ತತ್ವಮಸಿ'
ಎಂಬ ಖಡ್ಗದಿಂದ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ಎಂಬ ಮಹಾಯೋಧನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರು.

-ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು